C. 9. 41

C.1.2.C
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
1
46 -F
9

M. TVLLII CICERONIS OPERA, OMNIVM QVÆ HACTENVS EXCVSA SVNT, CASTIGATISSIMA NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITA.

VENETIIS IN OFFICINA LVCÆ ANTONII IVNTÆ.

M. D. XXXVII.

PETRVS VICTORIVS NICOLAO ARDINGHELLO S. D.

SI cum tu nobiſcũ adhuc in patria uiueres Ardinghelle ſuauiſſime,
nec ego ſuſpicarer fore, ut aliquò diu à nobis abfuturus his tempo-
ribus proficiſcerere, neminẽ potiorem habui, cui duas partes libro-
rum Ciceronis quæ tunc editę ſunt, mitterem, quanto magis nunc
debeo tertiam hanc, quę prima habetur, tertio autem loco non ſeruato ordine
formis excuſa eſt, nomini tuo dicare? cum.n. hic eſſes, mihi ſemper licebat aliq̃
partem diei tecum familiariſſimo ſermone conſumere, ac de cõmunibus literis
ſtudijsq; meis aliquid cõferre: Nũc autem cum hoc ſublatum ſit, nihilq; aliud
reſtet, quo deſiderium tui leniam, niſi ſæpius ad te ſcribere, cur non hoc crebrò
& quacunq; occaſione orta faciam? Sic.n. et multum de te cogito, quo nihil mi-
hi, cũ à te abſum, accidere iucundius poteſt, & amantiſſimas prudentiſſimasq;
literas tuas elicio, q̃ & me ualde delectant, & cum opus eſt cõſilio iuuãt: Ac cõ
ſilium quidem tuũ in urbem migrandi laudo, non poſſum tamen non dolere,
quod iocũdiſſima tua cõſuetudine careo: cum.n. Roma omnium, qui aut inge
nio, aut doctrina, aut aliqua excellenti uirtute cõmendantur, cõe domiciliũ ſit,
ſacerdotum tñ propria & quaſi germana patria exiſtimanda eſt, eamq; præci
puè ſedem habere debent, quicũq; ueſtræ nationis uitę integritate, & laudatiſ
ſimis ſtudijs prędití ſunt: nõ negarim iſtuc ẽt morꝝ ac temporꝝ uitio plurimos
confluere, qui prauis artibus inſtructi ſint, & hos quoq; nõ in poſtremis ſæpe
haberi: uerũtamen non adeo hæc uirtuti ſęcula inimica ſunt, ut nõ uideamus ẽt
Romæ probitati, innocentię, ſapientiæ locũ eſſe, nam & ſanctiſſimos, & ſapiẽ
tiſſimos uiros ſpõte ſua aduentantes illa comiter excipit, atq; aliunde ẽt prçmi
is, & honoribus ad ſe allicit: quãtoq; magis antiqua inſtitutio & diſciplina diſ
ſoluitur, tanto magis debent, qui hoc facere poſſunt, & quorꝝ maxime intereſt
labentem, & iam ruẽtem molem ſuis humeris ſuſtinere, ac regere, atq; iſtic prę
cipue operam ſuam nauare, ubi Chriſtianę reip. ſedes collocata eſt: nã illi, quo
rum ingeniũ in foro, & curia elucere poteſt, quem locum induſtriæ ſuæ exercẽ
dæ aptiorẽ, aut clariorem habeant, q̃ eum, quo undiq; ex omnib. regionibus,
quæ Chriſti legibus parẽt, cauſæ deferuntur, & ubi ampla iudicia exercentur,
aut unde ſuorꝝ laborum maiora pręmia expectare poſſunt? nullo.n. tẽpore ue-
ſtri ordinis hominibus, in q̃bus optimæ artes, & pręclara ſtudia apparuerint,
altiſſimi honorꝝ gradus, & ampliſſimę dignitates defuerunt. Recte igiẽ & tu
feciſti, qui maximis tuis laboribus acquiſitas ſciẽtias & artes in iſta potiſſimũ
luce explicare uolueris, atq; ea ratione uiam tibi ad laudem & gloriam aperire
cogitaris, qua optimum quenq; & ſtudioſiſſimũ iuuenẽ uti decet, & qua ſi plu
res uterentur, cõmodius profecto nobiſcum ageretur, meliusq; Chriſtiano no
mini cõſuleretur, neq;.n. locus eſſet nequiſſimis quibuſdã atq; improbiſſimis
hominibus, qui languentibus ſtudijs iuuentutis, per facinora, ac ſcelera ad ho-
nores obrepunt, eosq; ſtatim uitæ ſuæ turpitudine cõmaculant, quę res nõ par
uam quoq; inurit ſanctiſſimæ atq; optimæ religioni infamiam. Quod aũt mi-
hi in hoc tuo conſilio maxima laude dignum uidetur, de eo ſilere non poſſum,
quod cũ ſatis amplas fortunas haberes, ut poſſes domi copioſè ac lautè uiuere,

non ea te res tenuit,quo minus ad laudem & decus poſthabitis omnibus com
modis tenderes,anteponeresq; ſollicitam & laborioſam uitam tranquillæ &
otioſæ:multos.n.cognoui acutiſſimis ingenijs præditos, optimisq; artibus à
pueritia inſtitutos,quibus rei familiaris copia obfuerit,ſiqdē deliniti, captiq;
illecebris uoluptatum,quas nimia rerū abundantia procreat,eum cōficere cur
ſum,quem ingreſſi erant,ſuo ipſi uitio non potuerūt:neq;.n.tu ꝙ dignitatem
tuam patrimonij anguſtijs tueri nō poſſes,honeſteq; inter æquales uerſari,ad
parandas tibi tua induſtria & labore opes exire coactus es:nam quemadmo-
dum natura copioſe tibi et ample cuncta ſua bona largita ē, ita etiā fortuna te-
cum ualde benigne ſe geſſit:Iſtuc uero cum ueniſti (nulla autē res actioq; tua
nobis ignota & obſcura eſſe poteſt) ſubito omnium oculi in te cōuerſi:nec.n.
illis penitus tuæ uirtutes inauditæ erant,& uigebat adhuc apud eos patris tui
nobiliſſimi ac prudentiſſimi uiri memoria,qui Leonti.x.uere maximo Ponti
fici ita gratus & probatus extitit,ut ſemper in maximis rebus ipſius iudicio ac
ſapientia ille uteretur,atq; ei omnia ſua arcana conſilia crederet,ac deniq; cun-
cta maiora negotia procuranda daret:ſed tamen cito,quod difficillimum eſt,
expectationem,quæ de te incredibilis excitata erat,ſuperaſti, ac,quod paucis,
qui Romā accedūt,cōtingere ſolet,ut maior fama euaderes cōſecutus es, nā &
liberalium ſtudiorum cultores maiorem eſſe in te harum ingenuarum literaꝝ
doctrinam,ꝗ unquam exiſtimaſſent,experti ſunt,et qui te olim iuris ac legum
cognitioni operam dediſſe nō ignorarent,quantum in eo ſtudio profeceris,fa
cile animaduerterunt,ac omnes tandem uno cōſenſu neminem multis ānis tot
tantisq; naturæ bonis cumulatum,tamq; præclaris artibus inſtructum & or-
natum Romam ueniſſe ꝓnunciauerunt.Fruere igitur iſtic Ardinghelle opti-
me tuis egregijs animi & ingenij dotibus ac gaude his ampliſſimis de te homi
num iudicijs:ego autem domi arctioribus uinculis detētus ꝗ honeſtiſſime po-
tuero,hoc otium,quo nūc abundo,traducam & cum maiora adhuc nequeam,
ſæpe te,(cuius cogitatione ſolum recreor)literis meis compellabo.Quod ſi re
cte duo illa uolumina ad te miſi,quod aptiſſime & appoſitiſſime mihi uideor
feciſſe,nam & mirum quoddam ſcribendarum epiſtolarum artificium tenes,
ac Ciceronem maxime in eo genere imitaris,& exprimis,nec nō philoſophiæ
ſtudijs à prima ætate ſemper deditus fuiſti, & in omni doctrinarum exercita-
tione uerſatus:multo rectius hoc ad te mitto,in quo cuncta eloquentiæ præce
pta non ſine maxima eloquentię ui explicata & tradita continentur,hoc enim
tuorum laborum curriculum futurum eſt,hęc ingenij tui in iſta urbe palęſtra:
magna autem pars eruditorum libenter hos de arte dicēdi libros in manus ſu-
mit,ꝙ eorum lectione mirifice delectetur:tanto.n.lepore,tantaq; elegātia ſcri
pti ſunt,ut nullus in eis ſeu uerboꝝ ſeu ſententiarum ornatus deſideretur,pręce-
pta autem aut non ualde curant,aut ſi in eis quoq; attentius cōmorentur ad ꝑ
noſcēdam potius uim naturāq; orationū Ciceronis ſibi illa ſeponant,aut ſiquā
do accidat,ad fictam aliquā orationem,quā ſummo otio ſcribant, ornamentis
quibuſdam illuſtrandam,quàm quod ipſis extra ſua umbracula uſuri ſint, Tu
uero & in ſolem proceſſurus,& tanꝗ in acie manus cum aduerſario ſæpe colla
turus,quomodo igitur ad te id nō maxime pertinet?Frigent quidē hodie plu
ribus locis ſtudia dicendi,ſiue omnis potius eloquentia muta eſt,nam antiquæ

ratio

ratio iudiciorum pene amiſſa: ſcriptis.n.auctoritatibus quibuſdam clarorũ iu
riſconſultorum, prolatisq; priuatas cauſas tuentur: ſed nõ ſolum ex foro uerũ
etiam ex curia ſenatuq; fere cunctis deletis rebus publicis omne eloquẽtię mu
nus ſublatum eſt. Iſtic uero priſci in hoc moris, ut in multis etiam præclaris re-
bus nõ parua ueſtigia remanent, nãq; & eloquentiæ ſuus tribuitur honos, &
paruæ magnæq; cauſæ uoce diſertorum, atq; eloquentium uirorũ defendun-
tur: Vbi igitur potius q̄ Romæ Romanæ eloquentiæ pater in cotidiano uſu
uerſari debet: qua in urbe maxima cum ingenij gloria floruit, & in qua ſimu-
lachrum adhuc eſt, & quaſi umbra quædam illius eloquentiæ, quam ipſe pluri
mis ornamentis expoliuerat atq; perfecerat, aut cui magis q̄ tibi, tuiq; ſimili-
bus, qui eam retinetis, ac cotidie in diſcrimen adducitis, Cicero amandus, atq;
eius ars ſemper in manibus eſt habenda: nam & ille quæ alios docere inſtitu-
it, non ex Græcorum rhetorum libris corrogauit, ſed longo uſu, ac cotidiana
in cauſis exercitatione perdidicit atq; probauit: Nam multum ipſa ualere, ma-
gnamq; uim ad animos eorum, qui audiunt, permouendos perſuadẽdosq; ha
bere, documento eſſe poſſunt ea, quæ à Cicerone in dicendo admirabiliter effe
cta ſunt, quæ & multa traduntur, & ab omnibus celebrantur. Quem.n. potius
aliquis in omni ſcientia & arte doctorem ac magiſtrum habere uelit, q̄ eum, q
ſe egregium quoddam eius rei artificium tenere, agendo, atq; experiendo ſępi
us declarauerit: De laudibus uero eloquentiæ nihil eſt quod agam: nam ſi eã
laudare oportet, à præſtantiſſimis ingenijs accurate cõmendata eſt, & in cœlũ
ſummis laudibus elata: ſi autem non oportet, cur uelim me nunc oſtentare, om
nia ambitioſe argumenta colligendo, probationesq; adferẽdo in re perſpicua
& confeſſa, ut incerta & obſcura confirmanda: Quare hanc partem omittam,
& ne te longius detineam, finem dicendi faciam.

OMNIVM M.T. CICERONIS OPERVM CATALOGVS.

PRIMVS TOMVS

IN QVO.

Vita Ciceronis ex T.Liuio.
Rhetoricorum ad C.Herennium.lib.IIII.Incerti auctoris. fo.1.

M.uerò Tullij Ciceronis.

De inuentione lib.II. 61.
De Oratore ad Q.Fratrem lib.III. 126.
Brutus ſiue de claris Oratoribus.lib.I. 246.
Orator ad Brutum. 294.
Topica ad Trebatium. 329.
Oratoriæ partitiones. 361.
Initium libri de optimo genere oratorum: Quem tamen Aſconius uidetur Ciceroni falſò aſcriptum eſſe exiſtimare. 363.

SECVNDVS TOMVS.

Pro P.Quintio, Oratio. I. 1.
Pro Sex.Roſcio Amerino, Oratio. II. 17.
Pro Q.Roſcio Comœdo, Oratio. III. 42.
Accuſationis in C.Verrem, liber. I. qui Diuinatio dicitur, Oratio. IIII. 51.
Accuſationis in C.Verrem, liber. II. Oratio V. 62.
Accuſatiõis in C.Verrẽ, li. III. Oratio VI. 78
Accuſationis in C.Verrem, lib. IIII. Oratio. VII. 103.
Accuſationis in C.Verrem lib. V. Oratio. VIII. 141.
Accuſationis in C.Verrem lib. VI. Oratio. IX. 192.
Accuſationis in C.Verrem lib. VII. Oratio. X. 227.
Pro M.Fonteio Oratio mutilata & manca. XI. 266.
Pro Aulo Cecinna Oratio. XII. 275.
Pro lege Manilia ad populum Romanum, Oratio. XIII. 295.
Pro A.Cluentio Habito cognomento, Oratio. XIIII. 309.
De Lege Agraria, contra P.Seruiliũ Rullum in ſenatu, Oratio. XV. 351.
De Lege Agraria, cõtra P.Seruiliũ Rullũ Tri.ple.ad populũ, orõ. XVI. 356
De Lege Agraria ad populũ Ro.cõtra Rullũ Trib.pleb.Orõ. XVII. 377.
Pro C.Rabirio perduellionis reo, ad Quirites, Oratio. XVIII. 380.
In L.Catilinam in ſenatu, inuectiua, ſeu Oratio. XIX. 387.
In L.Catilinam ad Quirites inuectiua, ſeu Oratio. XX. 394.
In L.Catilinam ad populum ſeu ad Quirites, Oratio. XXI. 400.
In L.Catilinam in ſenatu, Oratio inuectiua. XXII. 407.
Pro L.Murena, Oratio. XXIII. 413.
Pro L.Flacco, Oratio. XXIIII. 435.
Pro P.Sylla, Oratio. XXV. 457.
Pro A.Licinio Archia poeta, Oratio. XXVI. 475.
Ad quirites poſt reditũ ſuum, Oratio XXVII. 481.

Poſt reditum in Senatu Oratio.xxviii.
Pro domo ſua ad Pont.Oratio.xxix. 487
De Aruſpicum reſponſis in Senatu.Oratio.xxx. 496
Pro Cn.Plancio Oratio.xxxi. 526
Pro P.Seſtio Oratio.xxxii. 542
In Vatinium.Oratio.xxxiii. 564
Pro M.Cœlio Oratio.xxxiiii. 598
De prouincijs Conſularibus.Oratio.xxxv. 607
Pro L.Cornelio Balbo.Oratio.xxxvi. 624
In L.Piſonem Oratio.xxxvii.eſt autem imperfecta. 634
Pro T.Annio Milone.Oratio.xxxviii. 648
Pro C.Rabirio Poſthumo.Oratio.xxxix. 669
Pro M.Marcello.Oratio.xl. 690
Pro Q.Ligario ad Cęſarem.Oratio.xli. 698
Pro Rege Deiotaro ad Cæſarem.Oratio.xlii. 703
In M.Antonium Philippica prima.Oratio.xliii. 710
In M.Antonium Philippica.ii.Oratio.xliiii. 718
In M.Antonium Philippica.iii.Oratio.xlv. 725
In M.Antonium Philippica.iiii.Oratio.xlvi. 747
In M.Antonium Philippica.v.Oratio.xlvii. 755
In M.Antonium Philippica.vi.Oratio.xlviii. 758
In M.Antonium Philippica.vii.Oratio.xlviiii. 769
In M.Antonium Philippica.viii.Oratio.l. 773
In M.Antonium Philippica.ix.Oratio.li. 780
In M.Antonium Philippica.x.Oratio.lii. 785
In M.Antonium Philippica.xi.Oratio.liii. 787
In M.Antonium Philippica.xii.Oratio.liiii. 792
In M.Antonium Philippica.xiii.Oratio.lv. 801
In M.Antonium Philippica.xiiii.Oratio.lvi. 807
M.T.Ciceronis ad Octauium Epiſtola. 819
C.Criſpi Salluſtij in Ciceronem Oratio. 827
M.T.Ciceronis reſponſio. 829
Ad Equites Roma. antequam iret in exilium Oratio Ciceronis ſi credendum eſt Ciceronem ita locutum. 831 835

TERTIVS TOMVS.

CONTINET M.TVLLII EPITOLARVM.

Libros. xv. ad diuerſos miſſarum: inter quos unus eſt M. Cœlij ad Ciceronem, quos omnes recentiores nouo, & parum illis apto nomine familiares appellarunt. folio.5.
Librum. i. ad M.Brutum. 249
Libros. iii. ad Q.Ciceronem fratrem. 264
Libros. xvi. ad T.Pomponium Atticum. 303
Librum unum Cornelij Nepotis de uita T.Pomponij Attici. 547

QVARTVS TOMVS CONTINET OMNES, QVI SVPERSVNT CICEROnis Libros de Philoſophia hoc nomine & ordine.

De. I I I I. Academicarum quæſtionũ libris ad Varronẽ miſſis Primi partẽ. Lucullum	folio. 1.
De Finibus bonorum, & malorum, libros. v.	43
Tuſculanarum queſtionum, lib. v.	139
De natura Deorum, lib. I I I.	235
De Diuinatione, lib. I I.	308
De Fato, lib. I.	364
Somnium Scipionis quod è ſex libris de Repub. ſupereſt.	374
De legibus, lib. I I I.	378
De Officijs, lib. I I I.	414
Lelium, ſiue de Amicitia. lib. I.	482
Catonem Maiorem, ſiue de ſenectute, lib. I.	500
De Paradoxis ſtoicorum, lib. I.	516
De vniuerſitate, lib. I.	525
Q. Ciceronis de petitione Conſulatus, lib. I.	534
Phœnomena Arati à M. Tullio adoleſcente in latinum conuerſa.	542

T. LIVIVS HISTORIARVM LIBRO. CXX.

MAR. Cicero ſub aduentũ Trium virorũ vrbe ceſſerat, pro certo habẽs id quod erat, non magis Antonio eripi ſe, quàm Cęſari Caſſiũ, & Brutũ, poſſe. Primo in Tuſculanũ fugerat: inde trãſuerſis itineribus in Formianũ, vt ab Caieta nauim cõſcenſurus, proficiſcitur: vnde aliquoties in altũ prouectum, cum modo vẽti aduerſi retuliſſent, modo ipſe iactationẽ nauis cęco voluẽte fluctu, pati nõ poſſet, tedium tandem eũ & fugæ, & vitæ cępit. Regreſſus ad ſuperiorẽ villam, quæ paulo plus mille paſſibus a mari abeſt, Moriar, inquit, in patria ſæpe ſeruata. Satis conſtat ſeruos fortiter fideliterq́ paratos fuiſſe ad dimicãdum: ipſum deponi lecticã, & quietos pati quod ſors iniqua cogeret, iuſſiſſe. Prominenti ex lectica, præbentiq́ immotã ceruicẽ, caput precIſum eſt. Nec ſatis ſtolidę crudelitati militũ fuit: manus quoq ſcripſiſſe aliquid in Antonium exproperantes, pręciderũt. Ita relatũ caput ad Antoniũ, iuſſuq́ eius inter duas manus in roſtris poſitũ: vbi ille Cõſul, vbi ſępe cõſularis, vbi eo ipſo anno aduerſum Antoniũ, quãta nulla vnquã humana vox, cum admiratione eloquẽtię, auditus fuerat. Vix attollẽtes lachrymis oculos homines intueri trucidata mẽbra eius poterãt. Vixit tres & ſexaginta annos: vt ſi vis abfuiſſet, ne immatura quidem mors videri poſſit. Ingenſum, & operibus, & pręmijs operarum felix: ipſe fortunæ diu proſperæ, & in longo tenore felicitatis magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus ſteterat, filiæ morte exitu tam triſti atq acerbo. Omnium aduerſorũ nihil vt viro dignum erat tulit, præter mortem, quę vere æſtimãti minus indigna videri potuit, quod à victore inimico crudelius paſſus erat, quàm quod eiuſdem fortunæ compoſito feciſſet. Si quis tamen virtutibus vitia penſarit, vir magnus ac memorabilis fuit, & cuius in laudes ſequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

ETSI Negotijs familiaribus impediti, uix ſatis otiũ ſtudio ſuppeditare poſſumus: & id ipſum, quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: tamen tua nos C. Herenni uolũtas commouit, ut de ratione dicendi conſcriberemus: ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborẽ putares. & eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus: quod te non ſine cauſa uelle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis: ſi recta intelligẽtia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt: reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe uiderentur: ea conquiſiuerunt, quę nihil attinebant: ut ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere: ſumpſimus. non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti uenimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri: ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc, ne nimium longa ſumatur oratio: de re dicere incipiemus: ſed ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare: ut intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

ORATORIS Officium eſt, de ijs rebus poſſe dicere: quæ res ad uſum ciuilem moribus, ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quo ad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarũ, quę recipere debet orator: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certę perſonæ laudem, uel uituperationẽ. Deliberatiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has cauſas tractari conueniat: oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio eſt excogitatio rerum uerarum, aut uериſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum: quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum uerborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum, & uerborum diſpoſitionis perceptio. Pronuntiatio eſt uocis, & uultus, & geſtus moderatio cum uenuſtate. Hæc omnia tribus modis aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam uiam, rationemq́ dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo uelimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus uſus, conſuetudoq́ dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quasq́ res habere conueniret: nunc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accommodari: dicendum uidetur.

INVENTIO in ſex parteis orationis cõſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, cõcluſionem. Exordium eſt principiũ orationis, per quod animus auditoris, uel iudicis conſtituitur: uel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum expoſitio. Diuiſio eſt, per quam aperimus, quid conueniat: & quid in controuerſia ſit: & per quam exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorũ argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc, quoniã unà cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior eſſet: ꝑducti ſumus, ut de orationis partibus loqueremur: & eas ad inuentionis rationẽ accommodaremus: de exordio primum dicendum uidetur. CAVSA poſita, quo commodius exordiri poſſimus, genus cauſæ eſt conſyderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendẽdum uidetur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere: ut pro uiro forti contra paricidam. Turpe genus cauſæ intelligitur, cũ aut honeſta res oppugnatur: aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa & honeſtatis, & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res affertur. Cũ hæc ita ſint: conueniet exordiorũ rationem ad omne genus cauſę accõmodari. Exordiorum duo ſunt genera, principiũ, quod gręce προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur: ut attẽtos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poſſimus. Si genus cauſę dubium habebimus: à beneuolentia principiũ cõſtituemus: ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile genus erit cauſæ: faciemus attentos. Sin turpe cauſæ genus erit: inſinuatione utemur: de qua poſterius dicemus: niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſę genus erit: licebit recte uel uti, uel nõ uti principio. Si uti uolemus aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta: aut breuiter, quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus: à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attẽtum habere auditorem uolumus: quo modo quidq; confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus: & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente uult audire. Attẽtos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad rẽp. pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad deorum immortalium religionem, & ſi rogabimus, ut attente audiãt: & ſi numero exponemus res: q̃bus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus, à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogãtia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parẽtes, aut in amicos: aut in eos ipſos, qui audiunt: aliquid referemus: dũmodo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accõmodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem: & ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio: & ſimul

oſtendemus,nos,in alijs ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorū perſona beneuolentia captabitur,ſi eos in odium,in inuidiā, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſiquid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter,cōfidenter,malitioſe,flagitioſe ſactum proferemus. In inuidiā trahemus, ſi uim,ſi potentiam,factionē,diuitias,incontinentiam,nobilitatem,clientelas, hoſpitum,ſodalitatem,affinitates aduerſariorum proferemus: & his adiumētis magis, ꝙ ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionē adducemus, ſi inertiam,ignauiam,deſidiam,luxuriam aduerſariorū proferemus. Ab auditorum perſona benenolentia colligetur,ſi res eorum fortiter,ſapienter,manſuete,magnifice iudicatas proferemus: & ſi,quę de his exiſtimatio,quę iudicij expectatio ſit,aperiemus. A' rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus: aduerſariorum per contemptionē deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. TRIA ſunt tempora, quibus principio uti non poſſumus: quæ diligenter ſunt conſyderanda: aut cum turpem cauſam habemus: hoc eſt cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus eſſe uidetur ab ijs, qui ante contra dixerunt: aut cum deſeſſus eſt eos audiendo,qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudinē habebit: exordiri poterimus his rationibus: rem,nō hominem, aut hominem,nō rem ſpectari oportere: nō placere nobis ipſis quæ facta dicātur ab aduerſarijs: & eſſe indigna,aut nefaria. Deinde,cum diu rem auxerimus: nihil ſimile à nobis factum oſtendemus: aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa,aut de eadem,aut de minore,aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtrā cauſam pedetentim accedemus: & ſimilitudinē conferemus. Item, ſi negabimus nos de aduerſarijs,aut de aliqua re dicturos: et tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Si perſuaſus auditor fuerit: ideſt ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit (neque enim nō facile ſcire poterimus: quoniam non ſumus neſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo ſi fidem factā putabimus: his rebus nos inſinuabimus ad cauſam: ſi de eo, quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentū putauerint: primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime,quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur: quid potiſſimū dicamus: aut cui loco primum reſpondeamus, cum admiratione. Si deſeſſi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ riſum mouere poſſit: exordiemur,ab apologo,à fabula ueriſimili,imitatione, deprauatione, inuerſione,abiectione,ambiguo,ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collocatione,literarum mutatione,pręterea expectatione,ſimilitudine,nouitate,hiſtoria,uerſu,aut ab alicuius interpellatione,aut arriſione: & ſi promiſerimus aliter ac parati fuerimus,nos eſſe dicturos: nos non eodem modo,ut ceteri ſoleant, uerba facturos: quid alij ſoleant: quid nos facturi ſimus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem, & principium hoc intereſt: quod principium huiuſmodi debet eſſe: ut ſtatim apertis rationibus,quas præſcripſimus: aut beneuolū,aut attentū,aut docilē faciamus auditorē. At inſinuatio eiuſmodi debet eſſe: ut occulte ꝑ diſſimulationē eadem illa oīa conficiamus: ut ad eandem cōmoditatem in dicēdi opere uenire poſſimus. Verū hę tres utilitates tametſi in tota orōne ſunt cōparādę: hoc eſt ut auditores ſeſe ꝑpetuo nobis attētos,dociles,beneuolos prębeāt: tamen id per exordiū cauſæ maxime cōparandum eſt. Nunc,ne quādo uitioſo exordio utamur: quę uitia uitāda ſunt doce-

bo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, ut lenis ſit ſermo, & uſitata uerborum conſuetudo: ut non apparata oratio uideatur eſſe. VITIOSVM exordium eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari: quod uulgare dicitur. Item uitioſum eſt, quo nihilo minus aduerſarius poteſt uti: quod commune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poterit uti ex cōtrario. Item uitioſum eſt, quod nimium apparatis uerbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt: & quod non ex ipſa cauſa natum uideatur: ut proprie cohereat cum narratione: et quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentū facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt. Deinceps ad narrationem tranſeamus.

NARRAtionū tria ſunt genera: unum, quo exponimus rem geſtam & unumquodque trahimus ad utilitatem noſtram uincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus eſt narrationis, quod intercurrit nōnunquam aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotū eſt: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera: unum, quod in negotijs, alterum, quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in negotiorum expoſitione poſitum eſt: treis habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neque ueras, neque ueriſimiles continet res: ut eæ, quæ tragœdijs traditę ſunt. Hiſtoria eſt geſta res, ſed ab ętatis noſtrę memoria remota. Argumentū eſt ficta res, quę tamen fieri potuit: uelut argumenta comœdiarū. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt: debet habere ſermonis feſtiuitatē, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem, miſericordiā, rerum uarietates, fortunę commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. Verum hoc in exercendo tranſigetur. Illud, quod ad ueritatem pertinet: quomodo tractari cōueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut ueriſimilis ſit. quæ quoniā fieri oportere ſcimus: quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit: et ſi non ab ultimo initio repetere uolemus: & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus: & ſi nō ad extremum, ſed uſq; eò, quò opus erit, proſequemur: & ſi trāſitionibus nullis utemur: & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & ſi exitus rerum ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta ſunt, ſciri poſſint: tametſi nos reticuerimus: quod genus, ſi dicam me ex prouincia rediſſe: profectum quoque in prouinciam intelligatur: & omnino nō modo id, quod obeſt: ſed etiam id, quod neq; obeſt, neque adiuuat: ſatius eſt præterire: & ne bis, aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt: etiam ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo. Athenis Megaram ueſperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, inſidias fecit uirgini: inſidias poſtquā fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi ut quidque primum geſtum erit: ita primum exponemus: & rerum, ac temporum ordinem conſeruabimus: ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic erit conſyderandū, nequid perturbate, neq̃d contorte, nequid ambigue, nequid noue dicamus: nequam in aliam rem tranſeamus: ne ab ultimo repetamus: ne lōge proſequamur: nequid, quod ad rem

pertineat,

pertineat, pręteréamus: & ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt: nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, ut mos, ut opinio, ut natura poſtulat dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſtabũt, ne refelli poſſit: aut temporis parum fuiſſe: aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe: aut homines ipſos facere: aut pati non potuiſſe. Si uera res erit: nihilominus hæc omnia narrando conſeruanda ſunt: nam ſæpe ueritas, niſi hæc ſeruata ſint: fidem non poteſt facere. Sin erunt ficta: eo magis erunt conſeruanda. De his rebus caute confligendum eſt: quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas uidebitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus: niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus: quod eam ſoli præter ceteros in tria tempora diuiſimus: ut plane certam uiam, & perſpicuam rationem exordiorũ haberemus. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandũ eſt: in qua ſingulare conſumitur oratoris officium: dabimus operam, ut nihilo minus induſtrię, quàm rei utilitas poſtulabit, quæſiſſe uideamur: ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAVSARVM diuiſio in duas parteis diſtributa eſt. Primum, perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduerſarijs: ſi ea, quæ nobis utilia erunt: conuenient: quid in controuerſia relinquatur, hoc modo. Interfectam eſſe ab Oreſte matrem, conuenit mihi cum aduerſarijs: iure fecerit: & licuerit ne facere: id eſt in controuerſia. Item è contrario. Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me ulciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde, cũ hoc fecerimus, diſtributione debemus uti. Ea diuidit in duas parteis, enumerationem, & expoſitionem. Enumaratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſimus. eam pluſquam trium partium numero eſſe non oportet: nam & periculoſum eſt, ne quãdo plus, minus ue dicamus: & ſuſpicionem afferet auditori meditationis, & artificij: quę res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, cũ res, quibus de rebus dicturi ſumus: exponimus breuiter: & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

TOTA ſpes uincendi, ratioq́ perſuadendi poſita eſt in confirmatione & confutatione. Nam, cũ adiumenta noſtra expoſuerimus: contrariaq́ diſſoluerimus: abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunq́ igitur facere poterimus, ſi conſtitutionẽ cauſę cognouerimus. Cauſarũ conſtitutiones alij quatuor fecerunt, noſter doctor Hermetes treis putauit eſſe: non ut de illorũ quidquam detraheret inuentione: ſed ut oſtẽderet, id, quod oportuiſſet ſimpliciter, & ſingulari modo docere: illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cũ accuſatoris inſimulatione cõiuncta. Cõſtitutiones itaq́, ut diximus, tres ſunt, cõiecturalis, legitima, iuridicialis. Cõiecturalis eſt, cũ de facto controuerſia eſt, hoc modo. Aiax ĩ ſylua, poſtquã reſciuit quę feciſſet per inſaniã: gladio incubuit. Vlyſſes interuenit: occiſum cõſpicatur: è corpore cruentũ telum educit. Teucer interuenit: cum fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet: capitis arceſſit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur: de facto erit controuerſia: & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur.

Legitima conſtitutio eſt,cum in ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur.Ea diuiditur in parteis ſex,ſcriptum, & ſententiam, contrarias leges, ambiguum,definitionem,trãslationem,ratiocinationem. Ex ſcripto, & ſententia naſcitur controuerſia ,cum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire,hoc modo.Si lex ſit,quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatẽ nauim reliquerint : omnia perdere : eorum nauim,ceteraq́ eſſe,ſi nauis cõſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt:& in ſcapham conſcenderunt, prężter unum ægrotum.is propter morbum exire,& fugere non potuit.caſu, & fortuna nauis in portum incolumis delata eſt:illam ægrotus poſſidet:nauim petit ille,cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto,& ſententia. Ex contrarijs legibus cõtrouerſia conſtat,cum alia lex iubet,aut permittit:alia uetat quidpiam fieri, hoc modo. Lex uetat eum,qui de pecunijs repetundis damnatus ſit:in concione orationẽ habere. Altera lex iubet, Augurem,in demortui locum qui petat, in cõcione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat,nominauit:petitur ab eo multa. Cõſtitutio hæc eſt legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo cõtrouerſia naſcitur,cum ſcriptum duas,aut plureis res ſignificat,hoc modo. Paterfamilias, cum filium heredem faceret: teſtamento uaſa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentię uxori meę.xxx.pondo uaſorum argenteorũ dato,quæ uolet.Poſt mortem eius uaſa pretioſa,& cęlata magnifice,illa petit:Tullius ſe quæ uelit ipſe.xxx. pondo ei debere dicit.Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cauſa conſtat,cum in controuerſia eſt,quo nomine factum appelletur.ea eſt huiuſmodi.

Cum L.Saturninus legem frumẽtariam de ſemiſſibus, & trientibus laturus eſſet:Cepio,qui per id temporis Quæs.urbanus erat:docuit Senatum,ærarium non poſſe pati largitionem tantam.Senatus decreuit, ſi eam legem ad populum ferat,aduerſus remp.uideri eum facere.Saturninus ferre cœpit, collegę intercedere: ille nihilo minus ciſtellam detulit. Cepio,ut illum cõtra S.C.intercedentibus collegis aduerſus remp.uidit ferre:cum uiris bonis impetum facit:pontes diſturbat:ciſtas deijcit:impedimento eſt,quò ſecius feratur lex.acceſſitur Cepio maieſtatis.Conſtitutio eſt legitima ex definitione.uocabulum enim definitur ipſum,cum quæritur,quid ſit minuere maieſtatem. Ex trãslatione controuerſia naſcitur,cum aut tempus differendum,aut accuſatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudicijs,nos in iure ciuili plerunque utimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit.In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo. Siquis peculatus accuſatur, quod uaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe : poſſit dicere, cum definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus: ſecum furti agi,non peculatus oportere.Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt,& cauſa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, ut ante ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat: utrum illi liceat accuſare, nec ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat,cum res ſine propria lege uenit in iudicium: quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinem quandã aucupatur. ea eſt huiuſmodi. Lex eſt. Si furioſus exiſtet:agnatorum,gẽtiliumq́ in eo, pecuniaq́ eius poteſtas eſto.

& lex.

& lex. Qui parentem necaſſe iudicatus erit: is obuolutus, & obligatus corio deijciatur in profluentem. & lex. Paterfamilias, uti ſuper familia, pecunia'ue ſua legauerit: ita ius eſto. & lex. Si paterfamilias inteſtato moritur: familia, pecuniaq́; eius agnatorum, gentiliumq́; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrẽ necaſſe: ei dãnato ſtatim folliculo lupino os obuolutũ eſt: & ſoleę ligneæ pedibus inductę ſunt: & in carcerem ductus eſt. Qui defendebat eum, tabulas in carcerem afferunt: teſtamentum ipſo preſente conſcribunt: teſtes rite affuerunt: de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii, qui heredes erant: teſtamento hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo: ſuam uocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur: & tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtẽdimus. nunc de iuridiciali cõſtitutione dicamus. IVRIDICIALis conſtitutio eſt, cum factum conuenit: ſed iure, an iniuria factum ſit, quæritur. Eius cõſtitutionis partes ſunt duæ: quarũ una abſoluta, altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. ea eſt huiuſmodi. Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarum agit: hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eũ, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cũ per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extranea re, comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, cõceſſio, remotio criminis, trãslatio criminis, comparatio. Cõceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, ut Cepio ad Tribb. pl. de amiſſione exercitus. Imprudẽtiam, ut ille, qui de eo ſeruo, qui dominum occiderat: ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit: cum is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non uenit: quod eum aquę interclusiſſent. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto feciſſe cõfitetur: & tamen poſtulat, ut ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non poteſt ferè uſu uenire: niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta eſſe conſtant. Hoc modo, in loco communi per amplificationem inijciemus: quod, ſi hoc feciſſet: tamen ei pro priſtinis beneficijs ignoſci cõueniret: uerum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non uenit: at in Senatum, aut ante Imperatorem, & in concilium talis cauſa poteſt uenire. Ex translatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus: ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: ut Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus: & uel in hominem transferimus: uel in rem quampiam conferimus. In hominẽ transfertur, ut ſi accuſetur is, qui P. Sulpicium ſe fateatur occidiſſe, et id iuſſu Coss. defendat: & eos dicat non modo imperaſſe: ſed rationem quoq́; oſtendiſſe, quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſiquis ex teſtamẽto, quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex comparatione criminis cauſa cõſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrũ facere: & id quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere: ea cauſa huiuſmodi eſt. C. Pompilius, cum à Gallis obſideretur: neque effugere ullo

modo poſſet: uenit cum hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceſſit, ut impedimenta relinqueret: exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitū eduxit: impedimenta reliquit. accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint: ſatis uideor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonſtrandū eſt: ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari: quo ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo: ut docendi cauſa in hac potiſſimum conſiſtamus. Oreſtes cum confiteatur ſe occidiſſe matrem: niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionem: ergo affert eam: quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet: illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut oſtendi, ratio ea eſt, quę continet defenſionē: ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamētum quærendum eſt: ideſt, quod accuſationē continet: quod affertur contra rationem defenſionis: de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo. Cū uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto iure occidi: illa enim patrem meum occiderat: utetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed nō abs te tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur, oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione, hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe patris ulciſcendi cauſa matrem occidiſſe: rectum'ne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutionum, hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione: in ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit (feciſſe enim negatur) nec firmamentum exquiritur: quoniā non ſubeſt ratio, quare ex intentione, & inficiatione iudicatio cōſtituitur, hoc modo. Intentio: occidiſti Aiacē. Inficiatio: non occidi. Iudicatio, occiderit'ne. Ratio omnis utriuſque orationis, ut ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt ſi plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum: iudicationes quoq; plures erunt in una cauſa: ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam ſatis huius uoluminis magnitudo creuit: commodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem literarum poſſit animum tuum defatigatio retardare. ſed, ſi quidem hæc tardius, quàm ſtudes, abſoluentur: cum rerum magnitudini, tum noſtris quoq; occupationibus aſſignare debebis. Veruntamen maturabimus: & quod negotio diminutū fuerit, exæquabimus induſtria: ut pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio, munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER SECVNDVS.

IN primo libro Herẽni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorẽ oporteret: & in quibus officijs artis elaborare conueniret: & ea officia qua ratione facillime cõſequi poſſet. Verũ, quod neq; de oĩbus rebus ſimul dici poterat: & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu uiderentur: ita nobis placitũ eſt, ut ea, quæ difficillima eſſent: potiſſimũ ſcriberemus. CAVſarum tria genera ſunt, demõſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale: multo difficillimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus: quorũ inuentio & prima, et difficillima eſt: ea quoq; nobis erit hoc in libro propémodũ abſoluta: et paruam partem eius in tertium uolumen trãſferemus. De ſex partibus orationis primũ ſcribere incœpimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus uerbis, quàm neceſſe fuit: nec minus dilucide, quàm te uelle exiſtimabamus. Deĩde cõiunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit: quare genera conſtitutionum, & earum parteis aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo cõſtitutionẽ, & parteis cõſtitutionis cauſa poſita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodũ quęri conueniret: qua inuenta, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus, eſſe cauſas quãplureis, in quibus plures conſtitutiones, aut partes cõſtitutionum accommodarentur. Reliquũ uidebatur eſſe, ut oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuẽtiones ad unamquamq; conſtitutionẽ, aut partem cõſtitutionis accommodare: & item quales argumentationes, quas Gręci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, et qualeis uitari oporteret: quorũ utrunq; pertinet ad confirmationem, & cõfutationem. Deinde ad extremũ docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quęremus, quemadmodũ quanq; cauſam tractari cõueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt: potiſſimum cõſyderemus. IN Cauſa cõiecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet: ut nihil actum, nihil dictũ, nuſquam uentum, aut habitum: nihil deniq; factũ ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem, & dilucidã expoſitionem debet habere, cũ attenuatione ſuſpicionis. Huius cõſtitutionis ratio in ſex parteis eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, cõſecutionẽ, approbationem. Horum unũquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare: et à ſimili turpitudine hominem nunquã abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, et in uitã. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficiũ, commodorum ſpe, aut incommodorũ euitatione: ut cum quęritur, num quod cõmodum maleficio acquiſierit, num honorẽ, num pecuniam, num dominationẽ: num aliquam cupiditatẽ amoris, aut huiuſmodi libidinis uoluerit explere: aut num quod incõmodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſuppliciũ. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet

aduerſarij:in uitatione incommodi,formidinẽ augebit. Defenſor aũt negabit
fuiſſe cauſam,ſi poterit:aut eam uehementer extenuabit.Deinde iniquum eſſe
dicet,omneis,ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit: in ſuſpicio
nem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis ſpectabit.In quo
primũ conſyderabit accuſator,num quãdo ſimile quid fecerit. Si id non repe-
riet:quęret,num quãdo uenerit in ſimilẽ ſuſpicionem:& in eo debebit eſſe oc-
cupatus,ut ad eam cauſam peccati,quam paulo ante expoſuerit : uita hominis
poſſit accõmodari,hoc modo.Si dicet pecunię cauſa feciſſe: oſtendet eum ſem
per auarũ fuiſſe:ſi honoris,ambitioſum. ita poterit animi uitium cũ cauſa pec-
cati conglutinare. Si non poterit par uitium cũ cauſa reperire:reperiat diſpar.
Si non poterit auarũ demonſtrare:demõſtret corruptorem, uel perfidioſum,
ſi quo modo poterit. deniq; aliquo, aut quãplurimis uitijs contaminabit per-
ſonã.deinde,qui fecerit illud tam nequiter : eundem hũc tam perperam feciſſe
non eſſe mirandũ.Si uehementer caſtus,et integer exiſtimabitur:aduerſarius
dicet,facta,non famã ſpectari oportere:illũ ante occultaſſe ſua flagitia: ſe pla-
num facturũ ab eo maleficium nõ abeſſe. Defenſor primũ demonſtrabit ui-
tam integrã,ſi poterit:id ſi non poterit : cõfugiet ad imprudẽtiam,ſtultitiam,
adoleſcentiã,uim,perſuaſionẽ:quibus de rebus uituperatio eorũ,quæ extra id
crimen erunt:nõ debeat aſſignari. Sin uehemẽter hominis turpitudine impe-
dietur,& infamia:prius dabit operã,ut falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de
innocente:& utetur loco cõmuni:rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil ho
rum fieri poterit : utatur extrema defenſione : & dicat,non ſe de moribus eius
apud Ceſs.ſed de criminibus aduerſariorũ apud iudices dicere. Collatio eſt,
cum accuſator id,quod aduerſarium feciſſe criminatur:alij nemini,niſi reo,bo
no fuiſſe demoſtrat:aut alium neminem potuiſſe perficere,niſi aduerſariũ,aut
eũ ipſum alijs rationibus aut nõ potuiſſe:aut nõ ęque cõmode potuiſſe:aut eũ
effugiſſe alias rationes cõmodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor
ut demonſtret,oportet,aut alijs quoq; bono fuiſſe:aut alios quoq; id , quo de
ipſe inſimuletur:facere potuiſſe. Signũ eſt,per quod oſtenditur idonea perfi
ciendi facultas eſſe quęſita.id diuiditur in parteis ſex,locum,tempus,ſpatium,
occaſionem,ſpem perficiendi,ſpem cælandi. Locus quæritur,celebris,an de-
ſertus:ſemper,an tum cum id factum ſit,fuerit in eo loco ſolitudo:ſacer,an pro
fanus:publicus,an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant : num qui eſt paſ-
ſus,perſpectus,aut exauditus eſſe poſſit.Horum quid reo,quid accuſatori con
ueniat:perſcribere nõ grauaremur:niſi facile quiuis cauſa poſita,poſſet iudica
re.Initia enim inuẽtionis ab arte debent proficiſci.cetera facile cõparabit exer
citatio. Tempus ita quęritur:qua parte anni,qua hora,noctu,an interdiu,&
qua diei,& qua noctis hora factũ eſſe dicatur:& cuiuſmodi temporibus. Spa
tium ita conſyderatur: ſatis ne longum fuerit ad eam rem tranſigendã: & po-
tuerit'ne ſcire , ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum . nam parui refert , ſatis
ſpatij fuiſſe ad id perficiendum:ſi id ante ſciri, & ratione prouideri nõ potue-
rit. Occaſio quæritur , idonea'ne ſatis fuerit ad rem adoriendam , an alia me-
lior : quæ aut præterita ſit : aut non expectata . Spes perficiendi quæ fuerit,
ſpectabitur hoc modo : ſi quæ ſupradicta ſunt ſigna , concurrent : ſi præterea
ex altera parte uires,pecunia,conſilium,ſcientia,apparatio:ex altera parte im-
becillitas;inopia, ſtultitia , imprudentia , inapparatio demonſtrabitur fuiſſe,

per

per quas res ſcire poterimus,utrũ diffidendum,an confidendũ fuerit.Spes cęlandi quæ fuerit,quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis,aut ſeruis, aut utriſq;. Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis,& magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria,pręteritum, inſtãs, conſequens. In præterito tempore oportet conſyderare,ubi fuerit : ubi uiſus ſit: quo cum uiſus ſit:num quid appararit : num quem conuenerit : num quid dixerit:num quẽ habuerit de conſcijs,de adiutoribus,de adiumẽtis: num quo in loco præter cõſuetudinem ſuerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur:num uiſus ſit,cum faciebat:num qui ſtrepitus,clamor,crepitus exauditus ſit:aut deniq; num quid aliquo ſenſu perceptũ ſit, aſpectu, auditu, tactu, odore,guſtatu.nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem. In cõſequenti tempore ſpectabitur,num quid re tranſacta,relictum ſit : quod indicet aut factum eſſe maleficium,aut à quo factum ſit. Factum eſſe,hoc modo.Si tumore, aut liuore decoloratũ eſt corpus mortui:ſignificat eum ueneno necatum. A`quo factum ſit,hoc modo:ſi telum,ſi ueſtimẽtum,ſi quid eiuſmodi relictum ſit:aut ſi ueſtigium rei fuerit, aut ſi cruor in ueſtimentis : aut ſi in eo loco comprehenſus, aut uiſus ſit tranſacto negotio : quo in loco res geſta dicatur. Conſecutio eſt,cum quæritur,quæ ſigna nocentis, & innocentis cõſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſariũ, cum ad eum uentum ſit, erubuiſſe: expalluiſſe:titubaſſe:inconſtanter locutum eſſe:concidiſſe:pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit : accuſator dicet, eum uſq; adeo pręmeditatum fuiſſe,quid ſibi eſſet uſu uenturum: ut confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quę ſigna confidentiæ,non innocentię ſint. Defenſor,ſi pertimuerit:magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si nõ pertimuerit:fretum innocentia negabit eſſe commotum.

Approbatio eſt,qua utimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios,atq; communeis. Proprij ſunt ij,quibus niſi accuſator, nemo poteſt uti:et ij,quibus niſi defenſor. Communes ſunt,qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur.. In cauſa cõiecturali proprius locus accuſatoris eſt,cum dicit malorum miſereri non oportere : & cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt,cum miſericordiam captat : & cum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt cum accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus contra teſtes, à quæſtionibus contra quæſtiones,ab argumentis contra argumenta, à rumoribus contra rumores. A`teſtibus,dicemus ſecundum auctoritatem,& uitam teſtium,& conſtantiam teſtimoniorũ. Contra teſtes, uitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam : ſi aut non fieri potuiſſe dicemus:aut non factũ eſſe quod dicãt:aut ſcire illos non potuiſſe:aut cupide dicere,& argumentari.Hæc & ad improbationem, & approbationem teſtium pertinebunt. A`quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus,maiores ueri inueniendi cauſa tormentis,& cruciatibus uoluiſſe quęri: et ſummo dolore homines cogi, ut quidquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio,ſi quæ dicta erũt argumẽtando,ijſdem uijs, quibus omnis coniectura tractatur:trahemus ad uerisimilem ſuſpicionẽ: idemq; hoc in teſtimonijs facere oportebit. Contra quęſtiones hoc modo dicemus: primum maiores uoluiſſe certis in rebus interponi quęſtiones:cum, quæ uere dicerentur,ſeruari:quæ falſo in quæſtione pronuntiarentur,refelli poſſent:hoc

modo. Quo in loco quid poſitum ſit: & ſi quid eſſet ſimile: quod uideri, aut ali quo ſimili ſigno percipi poſſet. Deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio reticentior ſit in dolore: quod ingenioſior ad comminiſcendum: quod de niq; ſæpe ſcire, aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor uelit audire: quod cum dixe rit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi re fellemus, quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumẽtatione: idq; par tibus coniecturæ, quas ante expoſuimus: facere oportebit. Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis, quibus augetur ſuſpicio: dicere hoc modo conuenit. Cũ multa cõcurrant argumenta, & ſigna, quę inter ſe conſentiant: rem perſpicuã, non ſuſpicioſam uideri oportere. Item, plus oportere ſignis, & argumẽtis cre di, quàm teſtibus: hæc enim eo modo exponi: quo modo reuera ſunt geſta: te ſtes corrumpi poſſe uel pretio, uel gratia, uel metu, uel ſimultate. Contra argu menta, & ſigna, & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo: ſi demõſtrabimus, nullam rem eſſe, quã ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari: deinde, unãquam que ſuſpicionem extenuabimus: & dabimus operã, ut oſtendamus, nihilo ma gis in nos eam, quàm in alium quempiam cõuenire: indignum facinus eſſe, ſi ne teſtibus coniecturam, & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. À rumori bus dicemus, ſi negabimus temere famã naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & di cemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingeret, & comminiſceretur. Et pręterea, ſi ceteri falſi ſoleant eſſe: argumẽtabimur hunc eſſe uerum. Contra rumores dicemus primũ, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores: & exẽplis utemur, de quibus falſa fama fuerit: et aut inimicos noſtros, aut homines natu ra maleuolos, & maledicos confinxiſſe dicemus: & aliquam, aut fictam fabu lam in aduerſarios afferemus: quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamen ei ru mori nos fidem habere dicemus: ideo quod quiuis homo poſſit quemuis tur pem de quolibet rumorẽ proferre: & confictam fabulam diſſipare. Veruntа men, ſi rumor uehementer probabilis eſſe uidebitur: argumentando, famę fi dem poterimus abrogare. Quod & difficillima tractatu eſt conſtitutio conie cturalis: & in ueris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt: eò diligentius omneis eius partes perſcrutati ſumus: ut ne paruula quidem titubatione, aut offenſione im pediremur: ſi ad hanc rationem præceptionis aſſiduitatem exercitationis ac cõmodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis parteis trãſeamus. CVM Voluntas ſcriptoris cũ ſcripto diſſidere uidebitur: ſi à ſcripto dicemus: his lo cis utemur ſecundũ narrationem. Primum ſcriptoris collaudatione. Deinde ſcripti recitatione. Deinde percunctatione: ſcirent'ne aduerſarij id ſcriptũ fuiſ ſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertineat. Deinde collatione: quid ſcriptum ſit: quid aduerſarij ſe fe ciſſe dicant: quid iudicem ſequi conueniat: utrum id, quod diligenter perſcri ptum ſit: an id, quod acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quę ab aduer ſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa: cõtemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id uoluiſſet ſcribere, ut non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia aperietur: & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſen ſerit, quod perſcripſit: & demõſtrabitur ſcriptum eſſe illud dilucide, breuiter, cõmode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exẽpla proferẽtur: quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia redderetur: & uoluntas afferretur: à ſcripto potius iu

dicatæ

dicatæ ſint. Deĩde oſtẽdet̃,q̃ periculoſũ ſit à ſcripto recedere. Locus cõis ẽ cõ
tra eũ,ꝗ cũ fateat̃ ſe cõtra id,q̄d legibus ſãcitũ ẽ,aut teſtamẽto ꝑſcriptũ ſit:feciſ-
ſe:tñ facti q̃rat defenſionẽ. A' ſnĩa ſic dicemus. Primũ laudabimus ſcriptoris cõ
moditatẽ,atꝗ breuitatẽ:q̄d tantũ ſcripſerit,q̄d neceſſe fuerit:illud,q̄d ſine ſcri
pto ĩtelligi potuerit: nõ neceſſario ſcribẽdũ putarit. Deĩde dicemus calũniato-
ris eſſe officiũ,uerba,& lr̃as ſeq,negligere uolũtatẽ. Deĩde id,q̄d ſcriptũ ſit,aut
nõ poſſe fieri:aut nõ lõge,nõ more,nõ natura,nõ bono, & ęquo poſſe fieri: q̃
oĩa uoluiſſe ſcriptorẽ quã rectiſſime fieri,nemo dubitet,at ea,quę à nobis facta
ſint,iuſtiſſime facta. Deĩde cõtrariã ſnĩam aut nullã eſſe,aut ſtultã, aut iniuſtã,
aut nõ poſſe fieri,aut nõ cõſtare cũ ſuꝑioribus,& ĩferioribus ſentẽtijs,aut cũ iu
re cõi,aut cũ alijs legibus cõibus,aut cũ rebus iudicatis diſſẽtire. Deĩde exẽplo-
rũ à uolũtate,& cõtra ſcriptũ iudicatorꝝ enũeratione utemur. Deĩde legũ,& ſti
pulationũ breuiter exſcriptarꝝ,ĩ ꝗbus ĩtelligat̃ ſcriptorꝝ uoluntas,& expoſitio.
Locus cõis cõtra eũ,ꝗ ſcriptũ recitet,& uolũtatẽ ſcriptoris nõ ĩterp̃tet̃. Cũ duę
leges ĩter ſe diſcrepent,uidẽdũ eſt,primum num q̃ abrogatio,aut derogatio ſit.
Deĩde utrꝝ leges ita diſſẽtiãt,ut altera iubeat,altera uetet:an ita,ut altera cogat,
altera ꝑmittat. Infirma.n.erit eius defẽſio,ꝗ negabit ſe feciſſe,q̄d cogeret̃,cũ al-
tera lex ꝑmitteret.plus.n.ualet ſãctio ꝑmiſſiõe. Itẽ illa defenſio tenuis ẽ,cũ oſtẽ
dit̃ id factũ eſſe,q̄d ea lex ſãciat,cui legi abrogatũ,uel derogatũ ſit,id q̄d poſte-
riori lege ſãcitũ ſit,eſſe neglectũ. Cũ hęc erũt cõſiderata,ſtatĩ nr̃ę legis expõne,
recitatiõe,collaudatiõe utemur. Deĩde cõtrarię legis enodabimus uolũtatẽ, &
eã trahemus ad nr̃ę cauſę cõmodũ. Deĩde de iuridiciali abſoluta ſumemus rõnẽ
iuris, & q̃remus ꝑtẽ iuris:utrũ cũ ea faciat:de qua ꝑte poſterius diſſeremus. Si
ãbiguũ eẽ ſcriptũ putabit̃,q̄d ĩ duas,aut plures ſnĩas trahi poſſit,hoc modo tra
ctãdũ eſt. Primũ,ſit'ne ambiguũ,q̃rẽdũ eſt:deĩde,quo modo ſcriptũ eſſet:ſi id
q̄d aduerſarij ĩterp̃tãtur,ſcriptor fieri uoluiſſet,oſtẽdẽdũ eſt. Deĩde id,q̄d nos
ĩterp̃temur & fieri poſſe,& hõeſte,recte,lege,more,natura,bono,& ęquo fieri
poſſe,q̄d aduerſarij ĩterp̃tant̃ à cõtrario:nec eẽ ãbigue ſcriptũ,cũ ĩtelligat̃ utra
ſnĩa uera ſit. Sũt ꝗ arbitrãtur ad hãc cauſam tractãdũ,uehemẽter ꝑtinere cogni
tionẽ amphibologiarꝝ eã,q̃ à dialecticis ꝓſert̃. Nos uero arbitramur,nõ modo
nullo adiumẽto eſſe,ſed potius maxĩo ĩpedimẽto.oẽs.n.illi ãphibologias aucu-
pãnt̃,eas etiã,q̃ ex altera ꝑte ſnĩam nullã poſſunt ĩterp̃tari. Itaꝗ & alieni ſermo
nís moleſti ĩterpellatores,& ſcripti tũ odioſi,tũ obſcuri ĩterp̃tes ſunt,& dũ cau
te,expediteꝗ loꝗ uolũt,ĩfantiſſimi reꝑiunt̃. Ita dũ metuunt ĩ dicẽdo neꝗd am-
biguũ dicãt,nomẽ ſuũ ꝓnuntiare nõ poſſũt. Verꝝ horꝝ pueriles opiniões rectiſ
ſimis rõnibus,cũ uoles,refellemus. In p̃ſentia hæc ĩterſerere non alienũ fuit,ut
huius ĩfãtię garrulã diſciplinã cõtẽneremus. Cũ definitiõe utemur,primũ afferre
mus breuẽ uocabuli definitionẽ,hoc mõ. Maieſtatẽ is mĩuit,ꝗ ea tollit,ex ꝗbus
rebus ciuitatis ãplitudo cõſtat,q̃ ſũt ea,q̃ capiũt ſuffragia ppl̃i, & magiſtratus
cõſilia. Nẽpe igr̃ tu & populũ ſuffragio,& magiſtratũ cõſilio priuaſti,cũ põtes
diſturbaſti. Itẽ ex cõtrario. Maieſtatẽ is mĩuit,ꝗ ãplitudinẽ ciuitatis detrimẽto
afficit. Ego nõ affeci,ſed ꝓhibui,detrimẽto,ęrariũ.n.cõſeruaui,libidini malorꝝ
reſtiti:maieſtatẽ oẽm ĩterir̃ ñ paſſus ſũ. Primũ igr̃ uocabuli ſnĩa breuit̃,& ad uti
litatẽ accõmodatã cauſæ deſcribet̃. Deĩde factũ nr̃m cũ uerbi deſcriptiõe cõiun
gẽt̃. Deĩde cõtrarię deſcriptiõis rõ refellet̃,ſi aut falſa erit,aut ĩutilis,aut turpis,
ut ĩiurioſa. Id q̊ꝗ ex iuris ꝑtibus ſumet̃ de iuridiciali abſoluta:de q̃ iã loq̃mur.
Quęrit̃ ĩ trãslatiõibus,p̃mũ,nũ aliꝗs eius rei actionẽ,petitionẽ,aut executionẽ

habeat,quem non oporteat:num alio modo,alio tēpore,alio loco,num alia le
ge,num alio quærente,aut agente,hæc legibus,& moribus,ęquo, & bono re
perientur : de quibus, dicetur in iuridiciali abſoluta . In cauſa rationali primū
quærerē,ecquid in rebus maioribus aut minoribus,aut ſimilibus,ſimiliter ſcri
ptum,aut iudicatū ſit:deinde,utrū ea res ſimilis ſit ei rei,de qua agitur, an diſſi
milis:deinde,utrū conſulto de ea re ſcriptū nō ſit,quod noluerit cauere, an qđ
ſatis cautū putarit propter ceterorū ſcriptorū ſimilitudinē.De partibus legiti
mę cōſtitutionis ſatis dictū eſt:nūc ad iuridicialē reuertamur.ABSOLVTA
iuridiciali conſtitutione utemur,cum ipſam rem,quā nos feciſſe confitemur,iu
re factā dicemus,ſine ulla aſſumptione extrarię defenſionis. in ea cōuenit quę
ri,iure'ne factum ſit. de eo cauſa poſita dicere poterimus,ſi ex quibus partibus
ius conſtet,cognouerimus.Cōſtat igitur ius ex his partibus,natura,lege,con
ſuetudine,iudicato,æquo,& bono, pacto. Natura ius eſt , quod cognationis,
aut pietatis cauſa obſeruatur:quo iure parentes à liberis, et à parentibus liberi
colūtur.Lege ius eſt id,quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus : ut in ius
eas,cum uoceris. Cōſuetudine ius eſt id,quod ſine lege, æque ac ſi legitimum
ſit,uſitatū eſt:quod genus id:quod argētario obtuleris expenſum,à ſocio eius
recte repetere poſſis. Iudicatū eſt id,de quo ſententia lata eſt, aut decretū in
terpoſitū:ea ſæpe diuerſa ſunt,ut aliud alij iudici,aut Pręt.aut Cos.aut Tr.pl.
placitū ſit:& fit,ut de eadē re ſæpe alius aliud decreuerit,aut iudicauerit:quod
genus.M.Druſus Pręt.urbanus,quod cū herede mandati ageretur,iudicium
reddidit.Sext.Iulius nō reddidit.Item C.Cœlius iudex abſoluit iniuriarū,eū
qui Lucilium poëtam in ſcena nominatim læſerat. P.Mutius eum qui L.Ac
cium poëtam nominauerat,condemnauit.Ergo,quia poſſunt res ſimili de cau
ſa diſſimiliter iudicatæ proferri,cum id uſu uenerit,iudicem cū iudice, tempus
cum tempore,numerum cū numero iudiciorum proferemus. Ex ęquo, & bo
no ius conſtat,quod ad ueritatem , & utilitatē communem uidetur pertinere:
quod genus:ut maior annis. LX.& cui morbus cauſa eſt cognitorem det. Ex
eo nouum ius cōſtitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto
ius eſt,ſiquid inter ſe pepigerunt:ſiquid inter quos conuenit.Pacta ſunt,quæ
legibus obſeruanda ſunt,hoc modo.Rem ubi pagunt,oratione pagunt.in co
mitio, aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. Sunt item pacta , quæ ſine
legibus obſeruantur ex conuentu,quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur par
tibus iniuriam demonſtrari,ius confirmari conuenit : idq́ in abſoluta iuridi
ciali faciendum uidetur. CVM ex comparatione quæretur,utrum ſatius fue
rit agere id,quod reus dicat ſe feciſſe,aut id, quod accuſator dicat oportuiſſe fie
ri,primum quæri conuenit,utrum fuerit utilius ex contentione, hoc eſt,utrum
uenuſtius,facilius,cōducibilius.Deinde oportebit quęri, ipſum'ne oportuerit
iudicare , utrum fuerit utilius , an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas.deinde in
terponetur ab accuſatore ſuſpicio ex coniecturali conſtitutione , quare pute
tur non ea ratione factum eſſe , quo melius deteriori anteponeretur , ſed dolo
malo negotium geſtum.deinde quæretur,potuerit'ne uitari , ne in eum locum
ueniretur . Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis:de qua
ante dictum eſt. His locis ita tractatis,accuſator utetur loco communi in eum,
qui inutile utili præpoſuerit:cum ſtatuendi non habuerit poteſtatē.Defenſor
contra eos , qui æquum cenſeant , rem pernicioſam utili præponi , utetur loco
communi

cõmuni per conqueſtionẽ: & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos. Translatio criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur: in qua primum quærendum eſt, iurẽ'ne in alium crimen transferatur. deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus ſuſcepiſſe fateatur: deinde, oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante paccarit: deinde, oportuerit'ne iudicium ante fieri: deinde, cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium trãsferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus communis accuſatoris, contra eũ, qui plus cenſeat uim, quàm iudicia ualere oportere: et ab aduerſarijs percunctabitur accuſator, quid futurũ ſit: ſi idem ceteri faciant, ut de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicãt. quid ſi ipſe accuſator idem facere uoluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transfertur, rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij, qui audient, exiſtiment, aut non potuiſſe, aut non fuiſſe utile rem in iudiciũ uenire. Conceſſio eſt, per quã nobis ignoſci poſtulamus. ea diuiditur in purgationem, et deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto à nobis factũ negamus. ea diuiditur in neceſſitatem, fortunam, imprudentiam. De his primũ partibus oſtendendum eſt: deinde ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum conſyderandũ eſt, utrum per culpam uentum ſit in neceſſitudinẽ: num culpam ueniendi neceſſitudo fecerit. deinde quærendum eſt, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari: deinde, is, qui in neceſſitudinem cauſam cõferet, expertus ne ſit, quid cõtra facere, aut excogitare poſſet: deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint: quæ ſignificent id cõſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur: deinde, ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit, cõueniat'ne eam ſatis idoneam putari. Si autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primũ quæretur, utrum potuerit ſcire, an nõ potuerit, deinde, utrum data ſit opera, ut ſciretur an non: deinde, utrum caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter uinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationẽ dicet, is animi uitio uidebitur neſciſſe, non imprudentia. quare nõ imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur. deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, utrum ſcierit, an ignorauerit: & conſyderabitur, ſatis'ne imprudentia præſidij debeat eſſe, cũ factum eſſe conſtet. Cum in fortunam cauſa cõfertur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere, eadem omnia uidentur conſyderanda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. & enim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadem ferè poſſint accõmodari. Loci communes in his cauſis accuſatoris, cõtra eum, qui cũ ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices moretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia, uoluntatem in omnibus rebus ſpectari cõuenire, & quæ conſulto facta nõ ſint, in ijs fraudem eſſe nõ oportere. Dprecatione utemur, cũ fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcẽdi ratio quærit ex ijs locis, ſi plura, aut maiora officia quã maleficia uidebũtur cõſtare. ſiqua uirtus, aut nobilitas erit in eo, q ſupplicabit, ſi qua ſpes erit, uſui futurũ, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit, ſi ipſe ille ſupplex, mãſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quę peccauit, non odio, nõ crudelitate, ſed officio,

& recto ſtudio cõmotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoqꝫ ignotũ eſt. ſi nihil ab eo periculi nobis futurũ uidebitur: ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci cõmunes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerũ cõmutatione. His locis omnibus ex cõtrario utetur is, qui contradicet, cũ amplificatione, & enumeratione oĩum peccatorũ. Hęc cauſa iudicialis fieri nõ poteſt, ut in primo libro oſtendimus: ſed quod poteſt uel ad Senatũ, uel ad concilium uenire, nõ uiſa eſt ſuperſedenda. Cũ à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem, noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominẽ conferetur, quęrendum erit primũ, potuerit ne tantum quantum reus demonſtrabit is, in quem cauſa conferetur; & ecquonã modo aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re cõcedi reo cõueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiã, & quęretur, num conſulto factũ ſit. Si cauſa in rem quandã conferetur, & hęc eadem ferè, & omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, cõſyderanda erũt. Quoniã ſatis oſtendiſſe uidemur, quibus argumẽtationibus in uno quoqꝫ genere cauſæ iudicialis uti cõueniret, conſequi uidetur, ut doceamus, quẽadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſſimus. nam ferè nõ difficile eſt inuenire, quid ſit cauſæ adiumento; difficillimũ uero eſt, inuentũ expolire, et expedite pronũtiare. hęc enim res facit, ut neqꝫ diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis, cõmoremur, neqꝫ eodem identidem reuoluamur, neqꝫ inchoatã argumentationẽ relinquamus, neqꝫ incõmode ad aliam deinceps tranſeamus. itaqꝫ hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum uniuſcuiuſqꝫ argumentationis diſtributionẽ percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumẽtatio eſt ea, quæ in quinqꝫ parteis eſt diſtributa, propoſitionẽ, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionẽ. Propoſitio eſt, per quã oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare uolumus. Ratio eſt cauſa, quę demõſtrat id uerũ eſſe, quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis cõfirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandę, & collocupletandę cauſa, confirmata argumẽtatione. Complexio eſt, quę cõcludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hiſce igitẽ quinqꝫ partibus ut abſolutiſſime utamur, hoc modo tractabimus argumentationẽ. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe, quare interfecerit Aiacẽ: inimicum enim accerimũ de medio tollere uolebat: à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. uidebat illo incolumi, ſe incolumem nõ futurũ. ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure nõ poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari: cui rei mors indigna Palamedis teſtimoniũ dat. ergo & metus periculi hortabatur eũ interimere, à quo ſupplicium uerebatur: & conſuetudo peccandi, maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationẽ. Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiũt, tum uero illa, quę multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti, ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi complures ſcelere ſe contaminauerunt imperij cupiditate: ſi multi leue compendium fraude maxima cõmutauerũt, cui mirum uidebitur, iſtum à maleficio propter acerrimã formidinem nõ temperaſſe? Virum fortiſſimũ, integerrimũ, inimicitiarũ perſequen-

tiſſimum

riſſimū,iniuria laceſſitum,ira excitatū,homo timidus,nocens, cōſcius ſui peccati,inſidioſus,inimicū incolumem eſſe noluit:cui tādem hoc mirū uidebitur? Nam,cū feras beſtias uideamus alacres,& erectas uadere,ut alteri beſtię noceant,non eſt incredibile putandum, iſtius quoq; animū ferum,crudelē,atq; inhumanū cupide ad inimici perniciē profectū: preſertim cum in beſtijs nullā neq; bonā,neq; malam rationē uideamus: in iſto plurimas,& peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus.Si ergo pollicitus ſum, me daturū cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficiū:& ſi inimicitiarum acerrimam rationem,et periculi metū interceſſiſſe demōſtraui,non eſt dubiū,quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea,quę ex qnq; partibus cōſtat: ſed ea nō ſemper neceſſe eſt uti. Tum enim cōplexione ſuperſedendū eſt,ſi res breuis eſt, ut facile memoria cōprehendatur: tum exornatio pretermittēda eſt,ſi parum locuples ad amplificandum, & exornandum res uidetͬ eſſe.Sin & breuis erit argumētatio,& res tenuis,aut humilis,tū exornatione,& cōplexione ſuꝑſedendū eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis,hęc,quā expoſui, ratio eſt habēda.Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinq; partita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris,ſublata aut exornatione,aut cōplexione, quadripartita. GENERA duo ſunt uitioſarū argumentationū,unum,quod ab aduerſario reprehendi poteſt,idq; ꝑtinet ad cauſam: alterū,quod tametſi nugatoriū eſt,tamen nō indiget reprehēſione. Quę ſint,quæ reprehenſione cōfutari conueniat, quę tacite contēni, atq; uitari ſine reprehenſione,ſi exempla ſubiecero,intelligere dilucide poteris.Hęc cognitio uitioſarū argumentationum duplicem utilitatē afferet: nam & uitare in argumentatione uitium admonebit,et ab alijs non uitatum cōmode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus conſtare,in unaquaq; parte argumentionis quę uitia euitanda ſunt,cōſyderemus: ut & ipſi ab his uitijs recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poſſimus. Expoſitio uitioſa eſt,cum ab aliqua,aut à maiore parte ad omnes confertur id,quod non neceſſario eſt omnibus attributum,ut ſiquis hoc modo exponat.Omnes,qui in paupertate ſunt,malūt maleficio parare diuitias,quam officio paupertatem tueri.Siquis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut nòn curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit,ipſam facile reprehēdemus expoſitionem,cum oſtendemus id,quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falſò,& iniuria conferri. Item uitioſa expoſitio eſt, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo poteſt uno aſpectu,neq; præteriens in amorē incidere: nam, cum non nemo deuenerit in amorē uno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquādo fieri, aut poſſe fieri intelligatur.

Item uitioſa expoſitio eſt,cum omneis res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus,hoc modo.Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe,neceſſe eſt,aut à prædonibus,aut ab inimicis occiſum eſſe,aut abs te,quem ille heredē teſtamento ex parte faciebat. prędones illo loco nunquam ſunt uiſi.inimicum nullū habebat: relinqtur,ſi neq; à prędonibus, neq; ab inimicis occiſus eſt,quod alteri non erant,alteros non habebat, ut abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione,reprehenſione utemur ſiquos

preter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium, oſtenderimus, uelut in hoc exemplo, cum dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe, dicemus potuiſſe uel à familia, uel à coheredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locũ defendẽdi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandũ eſt ĩ expoſitione, nequãdo, cum omnia collegiſſe uideamur, aliquã idoneam partem reliquerimus. Item uitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione, ut ſi, cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res ſunt iudices, quę omnes ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam: quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid deniq; alia per multa? Item falſa enumeratio eſt, cũ pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res ſunt, quæ omneis homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem, quoniam ægritudinem cũ utraq; re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item uitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porrò cupiditates infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt: ſatis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam, ne in nemore pelio ſecuribus,
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argó, qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere, ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta.

Vtinam, ne hera errans mea modo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt: non enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte uitioſa eſt. Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, uel propter infirmitatẽ, uel propter uanitatem. Infirma ratio eſt, quæ nõ neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt, uelut apud Plautum.

Amicum caſtigare ob meritam malam noxam,
Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt: uidemus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxa.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, nõ, ex eo, quod fieri cõuenit, utile quid ſit, ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa cõſtat, hoc modo. Amor fugiẽdus nõ eſt: nam ex eo uerissima naſcitur amicitia: aut hoc modo. Philoſophia uitãda eſt:

da eſt: affert enim ſocordiam, atq; deſidiam. Nam hę rationes, niſi falſę eſſent, expoſitiones quoq; earum ueras eſſe cõfiteremur. Item infirma ratio eſt, quę non neceſſariam cauſam affert expoſitionis, uelut Pacuuius.

Fortunam inſanam eſſe, & cęcam, & brutam perhibent philoſophi.
Saxoq; inſtare globoſo prædicant uolubili.
Quia quò ſaxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam, ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat, quo ſeſe applicet.
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabilisq; ſit.
Brutam, quia dignum, atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi: id magis
Veriſimile aiunt, quod uſus reapſe experiundo edocet,
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt.
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cũ ait, uerius eſſe temeritate, q̃ fortuna res regi. Nam utraq; opinione philoſophorũ fieri potuit, ut is, q rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quę uidetur pro ratione afferri: ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo. Magno malo eſt omnibus auaritia, iccirco, quod homines magnis, & multis incõmodis conflictantur propter immenſam pecunię cupiditatẽ. nam hic alijs uerbis idem p ratione dicitur, quod dictũ eſt p expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quę minus idoneã, q̃ res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitioni, hoc modo. Vtilis eſt ſapiẽtia, propterea quod qui ſapiẽtes ſunt, pietatẽ colere conſueuerũt. Item utile eſt amicos ueros habere: habes enim, quibus cũ iocari poſſis. nam huiuſmodi in rationibus nõ uniuerſali, neq; abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quę uel alij expoſitioni poteſt accõmodari, ut facit Pacuuius, q eandẽ affert rationẽ, quare cęca, eandẽ, quare bruta fortuna dicitur. IN Cõfirmatione rationis multa uitãda in noſtra, et obſeruãda in aduerſariorũ ratione ſunt uitia, propterea q; diligẽtius conſyderanda ſunt, quod accurata cõfirmatio rationis totã uehementiſſime cõprobat argumentationẽ. Vtuntur igitur ſtudioſi in cõfirmanda ratione duplici cõcluſione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quę hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin autem eſt imbrobus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum:
Erraui: poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehẽſio huius cõcluſionis duplex eſt, accutior illa ſuperior, facilior

hæc poſterior ad excogitandũ. Item uitioſa eſt confirmatio rationis,cũ ea re, quæ plura ſignificat, abutimur pro certo unius rei ſigno, hoc modo. Neceſſe eſt,quoniã pallet,ęgrotaſſe:aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniã ſuſtinet puerum infantẽ. Nam hęc ſua ſponte certa ſigna non habent,ſi nõ cetera quoq; ſimilia concurrant:quod ſi concurrerint, nonnihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item uitioſum eſt,cũ uel in alium,uel in eum ipſum,qui dicit id,quod in aduerſarium dicitur poteſt conuenire,hoc modo.

Miſeri ſunt,qui uxores ducunt:at tu duxiſti alteram.

Item uitioſum eſt id,quod uulgarẽ hẽt defenſionẽ,hoc modo. Iracũdia inductus peccauit,aut adoleſcẽtia,aut amore. huiuſcemodi enĩ deprecationes ſi probabũtur,impune maxima peccata dilabentur. Itẽ uitioſum eſt, cũ id pro certo ſumit,quod inter omnes nõ cõſtat,quia etiã nũc in cõtrouerſia eſt,hoc modo.

Eho tu,dij,quibus eſt poteſtas,motus ſuperum,atq; inferum,
Pacem inter ſeſe conciliant,conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure, hoc exẽplo uſum Chreſphontẽ Ennius induxit, quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet. Item uitioſum eſt, quod iam quaſi ſero,atq; acto negotio dici uidetur,hoc modo. In mentẽ mihi ſi ueniſſet Quirites, non commiſiſſem,ut hunc in locum res ueniret:nam hoc, aut hoc feciſſem:ſed me tum hæc ratio fugit. Item uitioſum eſt,cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt,tamen aliqua leui tegitur defenſione,hoc modo.

Cum te expetebant omnes florentiſſimo
Regno reliqui,nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola ut reſtituam,paro.

Item uitioſum eſt,quod aliam in partẽ,ac dictũ ſit,poteſt accipi.id eſt huiuſmodi,ut ſiquis potens,ac factioſus in cõcione dixerit. Satius eſt uti regibus,q̃ malis legibus:nã hoc,tametſi rei arguendę cauſa poteſt ſine malitia dici, tamẽ propter potentiã eius,qui dicit,nõ dicitur ſine atroci ſuſpicione. Itẽ uitioſum eſt,falſis,aut uulgaribus definitionibus uti. Falſę ſunt huiuſmodi,ſiqs dicat iniuriam nullã eſſe,niſi quę ex pulſatione, aut cõuitio cõſtet. Vulgares ſunt, quę nihilominus in aliã rem trãsferri poſſunt,ut ſiquis dicat:quadruplator, ut breuiter deſcribã,capitalis eſt:eſt enĩ improbus,& peſtifer ciuis. nã nihilo magis quadruplatoris,quàm furis,quàm ſicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item uitioſum eſt,pro argumẽto ſumere,quod in diſq̃ſitione poſitũ eſt,ut ſiquis quẽ furti arguat,dicat eum eſſe hominẽ improbum,auarum,fraudulentũ ei rei teſtimoniũ eſſe,quod ſibi furtum fecerit. Item uitioſum eſt, controuerſiam cõtrouerſia diſſoluere,hoc modo. Non conuenit Ceſs. iſtum uobis ſatisfacere,ex eo,quod ait,ſe nõ potuiſſe adeſſe,ita ut iuratus fuerat. quod ſi ad exercitum non ueniſſet,id'ne Tr. mil. diceret? Hoc ideo uitioſum eſt;quia non expedita,aut iudicata res,ſed impedita,& in ſimili controuerſia poſita, exempli loco profertur. Item uitioſum eſt,cum id,de quo ſumma controuerſia eſt,parum expeditur,& quaſi tranſactum ſit,relinquitur,hoc modo.

Aperte fatur dictio,ſi intelligas.
Tali dari arma,qualis,qui geſſit,fuit,
Iubet,potiri ſi ſtudeamus pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea:nam me æquum eſt frui
Fraternis armis,mihiq; adiudicarier,

Vel

Vel quod propinquus,uel quod uirtute æmulus.

Item uitioſum eſt,ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea, quæ ante dixerit,dicere,hoc modo.

Qua cauſa accuſem hunc,nequeo exputando euoluere.
Nam,ſi ueretur,quid eum accuſem,qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſem,qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione uidetur ſibi oſtendiſſe,quare non accuſaret.Quid quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item uitioſum eſt,quod dicitur cõtra iudicis uoluntatẽ,aut eorũ,qui audiũt, ſi aut partes,qbus illi ſtudent,aut homines,quos illi caros habẽt,lędantur,aut aliquo huiuſmodi uitio læditur auditoris uolũtas. Item uitioſum eſt,non oẽs res cõfirmare,quas pollicitus ſis in expoſitione.Item uerendũ eſt,ne de alia re dicatur,cũ alia de re cõtrouerſia ſit:inq; huiuſmodi uitio conſyderandũ eſt,ne aut ad rem addat quid,aut quippiã de re detrahat,aut tota cauſa mutata,ĩ aliã cauſam deriuetur.uti apud Pacuuiũ Zethus cũ Amphione, quorũ controuerſia cum de muſica inducta ſit,diſputatio in ſapientiæ rationẽ,& uirtutis utilitatem cõſumitur.Item conſyderandũ eſt, ne aliud accuſatoris criminatio cõtineat,aliud defenſoris ratio purget,quod ſępe cõſulto multi ab reo faciunt anguſtijs cauſę coacti.uti ſi quis accuſetur ambitu magiſtratũ petiſſe,ab imperatoribus ſępenumero ſe apud exercitũ donatum eſſe dicat.Hoc ſi diligẽter in aduerſariorũ oratione obſeruauerimus,ſæpe deprehẽdemus, & in eiuſmodi deprehenſione oſtendemus,eos de ea ra,qd dicant,nõ habere.Item uitioſum eſt,artem,aut ſcientiã,aut ſtudiũ quodpiã uituperare,propter eorũ uitia,qui ĩ eo ſtudio ſunt, ueluti qui rhetoricã uituperãt propter alicuius oratoris uituperandã uitã.Item uitioſum eſt ex eo,quod perperam factũ eſſe conſtet,putare oſtendi à quo homine factũ eſt,hoc modo.Mortuum deformatũ,tumore prȩditũ,corpore decoloratũ conſtat fuiſſe:ergo ueneno necatus eſt.deĩde,ſi ſit uſqueadeo in eo occupatus,ut multi faciunt, uenenũ datum, uitio nõ mediocri conflictet. non enim factũ ne ſit,quęritur,ſed à quo factũ ſit.Itẽ uitioſum eſt,in cõparandis rebus alterã rem efferre,de altera mentionẽ non facere,aut negligentius diſputare,ut ſi comparetur,utrũ ſatius ſit populũ frumentum accipere,an nõ accipere:quæ cõmoda ſint in altera re,curet enumerare.quę in altera re incõmoda ſint,uelut depreſſa prętereat,aut ea,quæ minima ſunt dicat. Item uitioſum eſt,in rebus cõparandis neceſſe putari,alterã rem uituperari, cũ alterã laudes, quod genus,ſi quęrat,utris maior honor habendus ſit, Albẽſibus,an Veientibus,quod reip. & populo R.profuerũt,& is,q dicat,alteris alteros lædat.Nõ enim neceſſe eſt,ſi alteros prępones,alteros uituperare.fieri enim poteſt,ut cũ alteros magis laudaris,aliquã alteris partẽ laudis attribuas,ne cupide pugnaſſe contra ueritatẽ puteris.Item uitioſum eſt,de nomine,et uocabulo eius rei cõtrouerſiam ſtruere:quã rem conſuetudo optime poteſt iudicare:uelut Sulpicius,qui interceſſerat,ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerent. Idem poſterius immutata uoluntate,cũ eandem legẽ ferret,aliã ſeſe ferre dicebat propter nominũ commutationẽ:nam nõ exules, ſed ui eiectos ſe reducere aiebat:perinde quaſi id fuiſſet in cõtrouerſia, quo illi nomine appellarentur à

populo R.aut perinde quaſi non oẽs,q̄bus aqua,& igni interdictũ eſt,exules appellẽtur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus,ſi cũ cauſa fecit. nos tamẽ intelligamus uitioſum eſſe intẽdere controuerſiã propter nominũ mutationem. Quoniam exornatio cõſtat ex ſimilibus & exemplis,& amplificationibus,iudicatis rebus,& ceteris,quæ ꝑtinẽt ad exaggerandã,& collocupletandã argumẽtationẽ,quæ ſint his rebus uitia, conſyderemus. Simile uitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem cõparationis aut ſibiipſi obeſt,qui affert. Exemplũ uitioſum eſt,ſi aut falſum eſt, ut reprehendat̃, aut ſi improbum,ut nõ ſit imitandũ,aut maius,aut minus,q̃ res poſtulabit. Res iudicata uitioſe ꝓfertur,ſi aut diſſimili de re proferat̃,aut de ea re, de qua cõtrouerſia non eſt,aut ſi improba,aut eiuſmodi,ut aut plures, aut magis idoneę res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Item uitioſum eſt id,quod aduerſarij factũ eſſe cõfiteant̃, de eo argumẽtari,et planũ facere factũ eſſe:nam id tantũ augeri oportet. Item uitioſum eſt,id augere,quod cõuenit doceri, hoc modo. Vt ſiquis,quẽ arguat hominẽ occidiſſe,et ante,q̃ ſatis idoneas argumentationes attulerit,augeat peccatũ,& dicat, nihil indignius eſſe, q̃ hominẽ occidere. nõ enim utrum indignũ ſit,an non,ſed factũ'ne ſit,quęritur. Cõplexio uitioſa eſt,quę nõ ut quidq; primũ dictum eſt,primum cõplectitur,& quę nõ breuiter concluditur,& quæ nõ ex enumeratione certum,& conſtans aliq̄d relinquit,ut intelligat̃,quid propoſitũ in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid cõfirmatione,quid tota argumẽtatione demonſtratum ſit. CONCLVſiones,quę apud gręcos ἐπίλογοι nominant̃, tripartitę ſunt.nam cõſtant ex enumeratione,amplificatione,et cõmiſeratione. In quatuor locis uti poſſumus cõcluſionibus. In principio,ſecundũ narrationem,ſecundũ firmiſſimã argumentationẽ.in concluſione. Enumeratio eſt,per quã colligimus,& cõmonemus, quibus de rebus uerba fecerimus,breuiter,ut renouetur,nõ redintegretur oratio,& ordine,quidquid erit dictũ,referemus, ut auditor,ſi memoriæ mandauerit,ad id,quod ipſe meminerit,reducatur. Item curandũ eſt,ne aut ab exordio,aut à narratione repetatur orõnis enumeratio. Ficta enim,et dedita opera cõparata oratio uidebit̃ eſſe,artificij ſignificandi,aut ingenij uẽditandi,uel memoriæ oſtendendę cauſa.qua propter uitiũ numerationis ſumendũ eſt à diuiſione.deinde ordine breuiter exponẽdę ſunt res,quę tractatę erunt in cõfirmatione,& confutatione. Amplificatio eſt res,quæ per locũ communẽ inſtigationis auditorũ cauſa ſumitur. Loci cõmunes ex decẽ pręceptis commodiſſime ſumũtur ad augendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum cõmemoramus,quantæ curę ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus noſtris,regibus,ciuitatibus,nationibus,hominibus ſapientiſſimis, Senatui. Itẽ maxime quomodo de his rebus in legibus ſancitũ ſit. Secundus locus eſt,cum cõſyderamus,illæ res, de q̄bus criminamur,ad quos pertineant:utrũ ad oẽs,quod atrociſſimũ eſt,an ad ſuperiores,quod genus hi ſunt, à quibus auctoritatis locus cõmunis ſumitur:an ad pares, hoc eſt in eiſdẽ partibus animi, corporis,fortunarũ poſitos:an ad inferiores, qui oĩbus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt,quo percunctamur,quid ſit euenturũ,ſi omnibus idem cõcedatur,& ea re neglecta,oſtendemus,quid periculorũ, aut incommodorũ cõſequatur. Quartus locus eſt,quo demõſtratur,ſi huic ſit remiſſum,multos alacriores ad maleficia futuros,quos adhuc expectatio iudicij remorat̃. Quintus

tus

tus locus eſt,per quem oſtendimus,ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore,quæ in commodo mederi,aut erratum iudicium corrigere poſſit:quo in loco nō incommodum erit, uti ceterarum rerum comparatione:ut oſtendamus alias res poſſe aut uetuſtate ſedari,aut conſilio corrigi,huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futurum. Sextus locus eſt,cum oſtēdemus ex conſulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam eſſe excuſationem,ſed imprudentiæ iuſtam deprecationē paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus,crudele,nefarium,tyrannicum eſſe,quod genus,iniuriæ mulierum,aut earum rerum aliquid,quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur,& cum hoſtibus de uita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtendimus,nō uulgare,ſed ſingulare eſſe maleficium,ſpurcum,nefarium,inuſitatū, quo maturius,& atrocius uindicandum ſit. Nonus locus conſtat ex peccatorum comparatione,quaſi cum dicemus, maius eſſe maleficium ſtuprare ingenuam,quàm ſacrum lædere,quod propter egeſtatem alterum, alterū propter intemperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt,quæq; rem conſequi ſolent, exponemus acriter,& criminoſe,& diligenter,ut agi res,& geri negotium uideatur rerum conſequētium enumeratione. Miſericordia cōmouebitur auditoris animus, ſi uariam fortunarum commutationem dicemus : ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incōmodis ſimus comparatione:ſi quæ nobis futura ſint niſi cauſam obtinuerimus,enumerabimus, & oſtendemus: ſi ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus:ſi quid noſtris parentibus,liberis,ceteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates,aperiemus:& ſimul oſtendemus,illorum nos ſollicitudine,& miſeria,non noſtris incōmodis dolere:ſi de clementia, humanitate,miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus, aperiemus : ſi nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe,oſtendemus:ſi noſtrum fatum, aut fortunam conqueremur:ſi animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil enim lacrima citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro : quapropter huic uolumini modus hic ſit:reliquas præceptiones,quoad uidebitur,in tertium librum transferemus.Hæc ſi, ut conquiſite conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiā laudabis, tuaq; perceptione lætabere: tu ſcientior eris præceptorum artificio : nos alacriores ad reliquum perſoluendum. Verū hęc futura ſatis ſcio: te enim nō ignoro.ſed nos deinceps ad cetera pręcepta trāſeamus, ut, quod libentiſſime facimus, tuæ uoluntati rectiſſimæ morem geramus.

AD OMNEM iudicialē cauſam quemadmodū conueni-
ret inuētionem rerum accōmodari,ſatis abundanter,ut
arbitror,ſuperioribus libris demōſtratū eſt.Nūc earū
rationē rerū inueniendarum,quæ pertinebāt ad cauſas
deliberatiuas,& demōſtratiuas,in hūc librum trāſtuli
mus,ut omnis inueniendi præceptio tibi quā primum
perſolueretur.Reliquæ quatuor partes erant artificij.
De tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione,
pronuntiatione,& memoria.De elocutione,quia plura dicēda uidebātur,in
quarto libro cōſcribere maluimus:quē,ut arbitror,tibi librū celeriter abſolu
tum mittemus,neqd tibi rhetoricę artis deeſſe poſſit.Interea prima quæq; &
nobiſcū cū uoles,& interdū ſine nobis legendo cōſequere,nequid impediare,
qn ad hāc utilitatem pariter nobiſcū progredi poſſis. Nūc tu fac,ut attentum
te præbeas:nos proficiſci ad inſtituta pergemus. DELIBErationes partim
ſunt huiuſmodi,ut quæratur,utrū potius faciēdū ſit:partim huiuſmodi,ut qd
potiſſimū faciendū ſit,cōſideret̃.Vtrū potius, hoc modo.Carthago tollēda,
an relinquenda uideat̃.Quid potiſſimū,hoc pacto:ut ſi Annibal cōſultet,cū
ex Italia Carthaginem accerſitur,an in Italia remaneat,an domū redeat,an ī
Aegyptū profectus,occupet Alexandriā. Itē deliberationes partim ipſę ꝓ
pter ſe conſuliādæ ſunt,ut ſi deliberet Senatus,captiuos ab hoſtibus redimat,
an nō:partim propter aliquā extraneā cauſam ueniunt in deliberationem, &
conſultationem,ut ſi deliberet Senatus,bello italico ſoluat'ne legibus Scipio-
nem,ut eum liceat ante tempus Cos.fieri:partim & propter ſe ſunt deliberan
dæ,& magis propter extraneā cauſam ueniunt in conſultationem, ut ſi delibe
ret Senatus,bello italico ſocijs ciuitatem det,an non.In quibus cauſis rei natu
ra faciet deliberationem,omnis ratio ad ipſam rem accōmodabit̃. In quibus
extranea cauſa cōficiet deliberationem,in his ea ipſa erit cauſa adaugenda,aut
deprimenda.Omnem orationē eorū,qui ſententiam dicent,finem ſibi conue-
niet utilitatis proponere,ut omnis eò totius orationis ratio conferatur.Vtili-
tas in duas partes in ciuili cōſultatione diuiditur,tutā,& honeſtā.Tuta eſt,q̃
cōficit inſtantis,aut cōſequentis periculi uitationem qualibet ratione.Hæc di
ſtribuitur in uim,&dolum,quoꝝ aut alterum ſeparatim,aut utrūq; ſumemus
cōiunctę.Vis ſecernitur per exercitus,claſſes,arma,tormenta,auocationes ho
minū,& alias huiuſmodi res. Dolus cōſumitur in pecuniam,pollicitationes,
diſſimulationes,maturationes,mentiones,& ceteras res,de quibus magis ido
neo tēpore loqmur,ſi quādo de re militari,aut de adminiſtratiōe reip.ſcribe-
re uelimus.Honeſta res diuidit̃ in rectū,& laudabile. Rectū eſt,quod cū uir
tute,& officio fit.id diuidit̃ ī prudentiā,iuſtitiā,fortitudinē,modeſtiā. Prudē
tia eſt calliditas,q̃ ratione quadā poteſt delectū habere bonoꝝ,& maloꝝ.Di
cit̃ itē prudentia,ſcientia cuiuſdā artificij.Itē appellatur prudētia multarū reꝝ
memoria,& uſus cōplurīū negotioꝝ.Iuſtitia eſt ęquitas,ius unicuiq; tribuēs
pro dignitate cuiuſq;.Fortitudo eſt rerū magnarū appetitio,& rerum humi-
lium

lium cõtemptio,& laboris cũ utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo cõtinẽs moderatio cupiditatũ. Prudẽtiæ partibus utemur in dicendo, ſi cõmoda cũ cõmodis cõferemus, cũ alterꝝ ſequi, uitare alterꝝ cohortemur: aut ſiqua ĩ re cohortabimur aliquẽ, cuius rei aliquã diſciplinabilem ſcientiã poterimus habere,& quomodo, aut qua quidq; ratiõe fieri oporteat, oſtẽdemus. Aut ſi ſuadebimus quippiã, cuius rei geſtę aut pſentẽ, aut auditã memoriã poterimus habere: qua ĩ re facile id, quod uelimus, exẽplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ ptibus utemur, ſi aut ĩnocentũ, aut ſupplicũ miſereri dicemus oportere: ſi oſtẽdemus, bene merentibus gratiã referri cõuenire, ſi demõſtrabimus, ulciſci male meritos oportere: ſi fidẽ magnopere cẽſebimus cõſeruãdã: ſi leges,& mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates, atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli cõuenire: ſi quod ius ĩ parẽtes, deos, patriã natura cõparauit, id religioſe colẽdũ demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognatiões, affinitates caſte colẽdas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à uia recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in oĩbus ęquabile ius ſtatui cõuenire. His, atq; huiuſmodi ptibus iuſtitiæ ſiquã rẽ in cõcione, aut in cõcilio faciẽdã cenſebimus, iuſtã eſſe oſtẽdemus, cõtrarijs iniuſtã. ita fiet, ut eiſdẽ locis,& ad ſuadendũ, & ad diſſuadẽdum ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas,& excelſas ſequi,& appeti oportere:& item res humiles,& indignas uiris fortibus uiros fortes propterea cõtẽnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item à nulla re honeſta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorẽ mortẽ turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedaſ: nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quodlibet ꝓ patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculũ,& quẽlibet ſuſcipere laborem. Modeſtię ptibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumq; rerũ uituperabimus: ſi unãquãq; rem certo naturę termino definiemus: ſi deniq; quod cuiq; ſatis ſit, oſtendemus,& nimiũ ꝓgredi diſſuadebimus,& modũ unicuiq; rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt uirtutis, amplificãdę, ſi ſuadebimus: attenuandę, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuenſ, quę ſupra demõſtraui: nã nemo erit, qui cenſeat à uirtute recedendũ: uerũ aut res huiuſmodi nõ dicaſ eſſe, ut uirtutem poſſimus egregiã experiri, aut in cõtrarijs potius rebus, q̃ in his uirtus cõſtare oſtẽdaſ. Item, ſi quo pacto poterimus: quã is, qui cõtra dicet, iuſtitiã uocarit, nos demõſtrabimus ignauiam eſſe,& inertiã, ac prauã libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam,& garrulam, & odioſam ſciẽtiam eſſe dicemus: quã ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconſideratam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam,& præſentem, & conſequẽtem commemorationem. hoc nos eò à recto ſeparauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ ſubijciũtur ſub uocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dari non ſoleant: ſed, quãquã ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi cõuenit: ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas. Cum igitur erit demonſtratũ rectũ, laudabile eẽ demõſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori or

dini placeat,q̃ à deteriore ordine ĩprobeť,aut aliquibus ſocijs,aut oĩbus ciuibus,exteris natiõĩbus,poſterisq́ꝫ noſtris. Cũ huiuſmodi locoꝝ diuiſio ſit ĩ cõſultatiõe,breuiter aperiẽda ẽ totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit uel a prĩcipio,uel ab ĩſinuatione,uel ijſdẽ rationibus,quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio ĩcidet,eadẽ rõne narrari oportebit. Quoniã in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas,& ea diuidiť in rationẽ tutã,atqꝫ honeſtã:ſi utrũqꝫ poterimus oſtẽdere,utrũqꝫ pollicebimur nos ĩ dicẽdo demõſtraturos eẽ:ſin alterum demõſtraturi erimus,ſimpliciter quod dicturi ſumus,oſtẽdemus. At ſi noſtram rationẽ tutã eſſę dicemus,diuiſione utemur in uim,& cõſiliũ. Nã quod in docẽdo rei dilucidãdæ cauſa dolũ appellauimus,id in dicẽdo honeſtius cõſilium appellabimus. Si rõnis noſtræ ſententiã rectã eſſe dicemus,& oẽs partes recti incidẽt,quadripartita diuiſione utemur:ſi nõ ĩcident,quot erunt,tot exponemus ĩ dicendo. In cõfirmatione,& cõfutatione utemur locis,quos ante oſtendimus,noſtris cõfirmãdis,cõtrarijs cõfutãdis. Argumẽtationis artificioſę tractãdæ ratio de ſecũdo libro petetur. Sed,ſi acciderit,ut ĩ cõſultatione alteri ab tuta ratione,alteri ab honeſta ſentẽtia ſit,ut in deliberatione eoꝝ,qui à Pœnis circũſeſſi deliberãr,quid agãt. Qui tutã rationẽ ſequi ſuadebit,his locis uteť,nullã rẽ utiliorẽ eſſe incolumitate,uirtutibus uti neminẽ poſſe,qui ſuas rationes in tuto nõ collocarit:nec deos quidem eſſe auxilio ijs,qui ſe inconſulto in periculum mittãt. Honeſtum nihil oportere exiſtimari,quod nõ ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtã,his locis utetur:uirtutem nullo tempore relinquẽdã,uel dolorẽ,ſi is timeatur,uel mortem,ſi ea formidetur,dedecore,& infamia leuiorem eſſe,conſiderare,quæ ſit turpitudo conſecutura. at nõ immortalitatem,neqꝫ ęternã incolumitatem conſequi,nec eſſe exploratũ illo uitato periculo,nullũ in aliud periculũ uenturos:uirtute uel ultro ad mortem proficiſci,eſſe præclarum:fortitudini fortunam quoqꝫ eſſe adiumento ſolere:eum tute uiuere,qui honeſte uiuat,nõ qui in præſentia incolumis ſit:& eum,qui turpiter uiuat,incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his,& iudicialibus cauſis uti ſolemus,niſi quod his maxime conducit,quãplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nũc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudẽ,& uituperationem,quibus ex rebus laudem conſtituerimus,ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum,& corporis,& animi. Rerum externarum ſunt ea,quæ caſu,aut fortuna ſecunda,aut aduerſa accidere poſſunt,ut genus,educatio,diuitiæ,poteſtates,gloriæ,ciuitates,amicitiæ,& quæ huiuſmodi ſunt,& ea,quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea,quæ natura corpori attribuit commoda,aut incommoda,ut uelocitas,uires,dignitas,ualetudo,& quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea,quæ conſilio,& cogitatione noſtra conſtant,ut prudentia,iuſtitia,fortitudo,modeſtia,& quę contraria ſunt. Erit igitur hęc confirmatio,& confutatio nobis. in huiuſmodi igitur cauſa principium ſumetur,aut ab noſtra,aut ab eius,de quo loquemur,aut ab eorum,qui audient,perſona,aut ab re. Ab noſtra,ſi laudabimus,dicemus aut officio facere,qđ cauſa neceſſitudinis ĩtercedat:aut ſtudio,qđ eiuſmodi uirtutis,ſit,ut oẽs cõmemorare debeãt uelle,aut qđ rectũ ſit,ex alioꝝ laude oſtẽdere,q̃lis noſter

animus

animus ſit.Si uituꝑabimus,aut merito facere,quod ita tractati ſumus,aut ſtu
dio ꝙ utile putemus eſſe ab oĩbus unicã malitiã,atq; nequitiam cognoſci: aut
quod placeat oſtẽdi,ꝗd nobis diſpliceat,ex alioꝝ uituperatione. Ab eius ꝑſo
na,de quo loquemur,ſi laudabimus,dicemus,uereri nos,ut illius facta uerbis
cõſequi nõ poſſimus:oẽs homines illius uirtutes prẹdicare oportere:ipſa fa-
cta omniũ laudatoꝝ eloquentiã anteire.Si uituperabimus,ea,quẹ uidebimus
cõtraria paucis uerbis cõmutatis dici poſſe,dicemus,ut paulo ante ſupra exẽ-
pli cauſa demõſtratũ eſt.Ab auditorũ ꝑſona,ſi laudabimus,dicemus,quoniã
nõ apud ignotos laudemus,nos monẽdi cauſa pauca eſſe dicturos:aut ſi erunt
ignoti,ut talẽ uirũ uelint cognoſcere petemus,quoniã in eodẽ uirtutis ſtudio
ſint,apud quos laudemus,quo ille,ꝗ laudatus fuerit:ſperare nos facile ijs,qui-
bus uelimus,huius facta ꝓbaturos.Cõtraria uituperatio,quoniã norint,pau
ca de neꝗtia eius nos eſſe dicturos:quod ſi ignorẽt,petemus,ut cognoſcãt,uti
malitiã uitare poſſint:quoniã diſſimiles ſunt,ꝗ audiant,atq; ille,ꝗ uituperatᷓ:
nos ſperare illius uitã uehemẽter ĩprobaturos.Ab rebus ipſis,ĩcertos eſſe ꝗd
potiſſimũ laudemus:uereri,ne cũ multa dixerimus,plura prætereamus,& q̃
ſimiles ſentẽtias habebũt,ꝗbus ſentẽtijs cõtraria ſumũtur à uituperatiõe. Pri
cipio tractato,tum ab re,tum ab aliqua harũ,quas ante cõmemorauimus,ra-
tionũ,narratio nõ erit ulla,quæ neceſſario cõſequatur: ſed,ſiqua inciderit,cũ
aliquod factũ eius:de quo loquemur,nobis narrãdũ ſit cũ laude,aut uitupera
tione,præceptio narrãdi de primo libro repetetur.Diuiſione hac utemur:pri
mo exponemus quas res laudaturi ſumus,aut uituperaturi: deinde ut quæq;,
quóue tẽpore res erit geſta,ordine dicemus,ut,quid,quamq́; tute,cauteq́; ege
rit,intelligatᷓ.Sed exponere oportebit animi uirtutes,aut uitia:deinde cõmo-
da,aut incõmoda corporis,aut rerũ externarũ,quomodo ab animo tractata
ſint,demõſtrare.Ordinẽ hũc adhibere in demõſtrãda uita debemus. Ab ex-
ternis rebus,genus ĩ laude,ꝗbus maioribus natus ſit:ſi bono genere,parẽ,aut
excelſiorẽ fuiſſe:ſi humili genere,ipſum ĩ ſuis,nõ in maiorũ uirtutibus habuiſ
ſe p̃ſidiũ.In uituperatione:ſi bono genere,dedecori maioribus fuiſſe:ſi malo,
tamẽ his ipſis detrimẽto fuiſſe.Educatio ĩ laude,bene,& honeſte,in bonis di-
ſciplinis ꝑ omnẽ pueritiã,in uituperatione,è cõtrario.Deinde trãſire oportet
ad corporis cõmoda.À natura in laude:ſi ſit dignitas,atq; forma,laudi fuiſſe
eã,nõ,quẽadmodum ceteris,detrimento,atq; dedecori.Si uires,atq; uelocitas
egregia,honeſtis hæc exercitationibus,& induſtrijs dicemus cõparata. Si ua
letudo,ex ꝑpetua diligentia,& tẽperãtia cupiditatũ.In uituperatione,ſi erunt
hæc corporis cõmoda,his male uſum dicemus: quæ caſu,& natura tanquam
ꝗlibet gladiator habuerit. Si nõ erũt,præter formã omnia ipſius culpa,& in-
tẽperãtia nõ fuiſſe dicemus.Deinde reuertemur ad extraneas res,& in his ani
mi quæ uirtutes,aut quæ uitia fuerint,conſiderabimus:diuitiẹ,an paupertas
fuerit,& q̃ poteſtates,quẹ gloriæ,quæ amicitiẹ,quẹ inimicitiẹ,& ꝗd fortiter
ĩ inimicitijs gerẽdis fecerit,cuius cauſa ſuſceperit inimicitias:qua fide,beneuo
lẽtiã,officio geſſerit amicitias:ĩ diuitijs qualis,aut ĩ pauꝑtate cuiuſmodi fuerit,
quẽadmodũ habuerit ĩ poteſtatibus gerẽdis animum:ſi interierit,cuiuſmodi
mors eius fuerit,cuiuſmodi res mortẽ eius ſit cõſecuta.Ad oẽs autẽ res,in qui-
bus animus hominis maxime conſideratur,illæ quatuor animi uirtutes erunt
accommodãdæ,ut,ſi laudemus,aliud iuſte,aliud fortiter,aliud modeſte,aliud

prudenter factum eſſe dicamus. ſi uituperemus, è cõtrario, aliud iniuſte, aliud ignaue, aliud ĩmodeſte, aliud ſtulte factũ eſſe dicemus. Perſpicuũ eſt iã nimirũ ex hac diſpoſitiõe, quẽadmodũ ſit tractãda tripartita diuiſio laudis, & uituperatiõis: ſi illud etiã aſſumpſerimus, nõ neceſſe eſſe nos omnes has partes ĩ laudẽ, aut uituperationẽ trãſferre: propterea quod ſæpe ne ĩcidũt qdẽ, ſæpe ita tenuiter incidũt, ut nõ ſint neceſſarię dictu. Qua propter eas partes, quæ firmiſſime uidebuntur, legere oportebit. Cõcluſionibus breuibus utemur, enumeratiõe ad exitũ cauſæ: in ipſa cauſa crebras: & breues amplificationes ĩterponemus ꝑ locos cõmunes: nec hoc genus cauſæ, eo quod raro accidit ĩ uita, neglígẽtius cõſiderãdũ eſt. neq; enĩ id, quod poteſt accidere, ut faciẽdũ ſit aliquãdo nõ oportet uelle quã accõmodatiſſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſępe tractat̃: at ĩ iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnę partes uerſantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere cauſæ nonnihil induſtriæ cõferẽdum putauimus. Nũc abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atq; ad omne cauſæ genus accõmodata, tẽpus eſt ad ceteras partes proficiſci, Deĩceps igit̃ de diſpoſitione dicemus.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quã illa, quę inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronũtietur, uidẽdum eſt, cuiuſmodi rationẽ ĩ diſponẽdo habere cõueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo: unũ ab inſtitutione artis profectũ, alterũ ad caſum tẽporis accõmodatũ. Ex ĩſtitutione artis diſponemus, cũ ſequemur eã p̄ceptionẽ, quã ĩ primo libro expoſuimus, hoc eſt, ut utamur prĩcipio, narratione, diuiſione, cõfirmatione, cõfutatione, cõcluſione: & hũc ordinẽ, quemadmodũ pręceptum eſt ante, in dicendo ſequemur. Itẽ ex inſtitutione artis nõ modo totas cauſas ꝑ orationẽ, ſed ſingulas quoq; argumentationes diſponemus, quẽadmodũ ĩ ſecũdo libro docuimus: id eſt expoſitionem, rationẽ, confirmationem rationis, exornationem, cõplexionem. Hęc igitur duplex diſpoſitio eſt, una per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio: quę, cũ ab ordine artificioſo recedendũ eſt, oratoris iudicio ad tẽpus accõmodatur: ut ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarũ aliquarũ recitatione: aut ſi ſecũdũ principium cõfirmatione utamur, deinde narratione: aut ſi quam huiuſmodi permutationẽ ordinis faciamus: quoꝝ nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi uehemẽter aures auditorũ obtuſæ uidebũtur, atq; animi defatigati ab aduerſarijs multitudine uerboꝝ, cõmode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumẽtatione. deinde, ſi cõmodũ erit, quia nõ ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnã difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principiũ poſſit audire, à narratione cũ incœperimus, ad principij ſentẽtiã reuertamur, licebit. Si narratio parũ probabilis ẽ, exordiemur ab aliqua firma argumẽtatione. His cõmutationibus, & trãslationibus partiũ ſæpe uti neceſſe eſt, cũ ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe cõmutare cogit. In cõfirmatione, & cõfutatione argumẽtationũ diſpoſitiones huiuſmodi cõuenit habere: firmiſſimas argumẽtationes ĩ primis, & ĩ poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres, & neq; inutiles ad dicẽdũ, neq; neceſſarias ad ꝓbãdũ, q̃ ſi ſeparatim, ac ſingulę dicãtur, ĩfirmæ ſũt, cũ ceteris cõiũctę, firmæ, & probabiles

fiunt;

fiũt:interponi,& in medio collocari oportet. Nam & re narrata,ſtatim expe
ctat animus auditoris,ex qua re cauſa confirmari poſſit, quapropter cõtinuo
firmã aliquã oportet inſerre argumẽtationẽ.Et quoniã nuperrime dictũ faci-
le memoriæ mandat̃,utile eſt,cũ dicere deſinamus,recẽtẽ aliquã relinquere in
animis auditorũ bene firmã argumẽtationẽ.Hęc diſpoſitio locorꝫ,tanq̃ ĩſtru
ctio militũ facillime ĩ dicẽdo,ſicut illa in pugnãdo,parare poterit uictoriam.

PRONVNtiationẽ multi maxime oratori utilem dixerũt eſſe,& ad
perſuadẽdũ plurimũ ualere,nos,qd unũ de quinqꝫ rebus plurimũ
proſit,nõ facile dixerimus:nec egregie magnã eſſe utilitatẽ in pro
nũtiatione audacter cõfirmauerimus.Nã cõmodæ inuentiones,&
cõcinnę uerborꝫ elocutiones,& partiũ cauſę artificioſæ diſpoſitiones,& horũ
omniũ diligẽs memoria ſine ꝓnũtiatione,nõ plus,quã ſine his rebus pronun
tiatio ſola ualere poterit.Quare,qa nemo de ea re diligẽter ſcripſit:nã oẽs uix
putarũt poſſe de uoce,& uultu,geſtu dilucide ſcribi,cum hæ res ad ſenſus no-
ſtros ptinerent:& qa magnopere ea pars à nobis ad dicendũ cõparãda ẽ,nõ
negligẽter uidet̃ tota res cõſiderãda.Diuidit̃ igitur ꝓnũtiatio in uocis figurã,
& corporis motũ.Figura uocis eſt,quę ſuũ quendã poſſidet habitũ ratione,
& induſtria cõparatũ.Ea diuidit̃ in tres partes, magnitudinẽ, firmitudinem,
mollitudinẽ.Magnitudinẽ uocis maxime cõparat natura:nõnihil hãc auget,
ſed maxime cura cõſeruat.Firmitudinẽ uocis maxime natura cõparat : nõni-
hil adauget,& maxime cõſeruat exercitatio declamationis.Mollitudinem uo
cis,hoc eſt,ut eã torquere in dicendo pro noſtro cõmodo poſſimus, maxime
faciet exercitatio declamatiõis.Quapropter de magnitudine uocis,& firmitu
dinis pte,quoniã altera natura,altera cura cõparat̃,nihil ad nos attinet cõmo
nere,niſi ut ab ijs,q nõ inſcij ſũt,eius artificij,ratio curandæ uocis petat̃.De ea
pte firmitudinis,q̃ cõſeruat̃ ratione declamationis,& de mollitudine uocis,q̃
maxime neceſſaria ẽ oratori,quoniã ea quoqꝫ moderatione declamationis cõ
parat̃,dicendũ uidet̃.Firmã igit̃ quãmaxime poterimus in dicẽdo uocẽ cõſer-
uare,ſi quãmaxime ſedata,& depreſſa uoce principia dicemus:nã leduntur ar
teriæ,ſi ante,quã leni uoce permulſæ ſunt,acri clamore cõpleantur:etiã inter-
uallis longioribus uti cõueniet(recreatur.n.uox ſpiritu, & arteriæ reticendo
acquieſcunt)& cõtinuũ clamorem remittere,& ad ſermonem tranſire opor-
tet.cõmutationes enim faciunt,ut nullo genere uocis effuſo,in omni uoce inte-
gri ſimus:& acutas uocis exclamationes uitare debemus:ictus enim fit,& uul
nerãtur arteriæ acuta,atqꝫ attenuata nimis acclamatione:& ſiquis ſplendor ẽ
uocis,cõſumitur clamore uniuerſus.& uno ſpiritu cõtinenter multa dicere,in
extrema cõuenit oratione:fauces enim calefiunt,& arteriæ cõplentur:& uox
quæ uarie tractata eſt,reducitur in quendã ſonũ ęquabilem,atqꝫ conſtantem.
Sæpe rerũ naturæ gratia quędã iure debetur,uelut accidit in hac re. nam quæ
diximus ad uocem ſeruandam prodeſſe,eadẽ attinẽt ad ſuauitatem pronuntia
tionis:ut quod noſtræ uoci proſit,idem uoluptate auditoris probetur.utile ẽ
ad firmitudinem uocis ſedata uox in principio. Quid inſuauius,q̃ clamor in
exordio cauſę?interualla uocem confirmant:eadem ſententias concinniores
diuiſione reddunt,& auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat uo-
cem cõtinui clamoris remiſſio:et auditorem quidẽ uarietas maxime delectat,
cum ſermone animum eius retinet,aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio

uocē & fauces uulnerat: eadē lędit auditorē: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrē potius uociferationē, ꝙ ad uirilē dignitatē in dicendo accōmodatū. In extrema oratione cōtinēs uox remedio eſt uoci. quid? hęc eadē, nōne animū uehemētiſſime calefacit auditoris in totius cōcluſione cauſæ? Quoniā igitur res eadem uocis firmitudini, & pronūciationis ſuauitudini proſunt, de utraq; re ſimul erit in pręſentia dictū, de firmitudine, quæ uiſa ſunt, & de ſuauitate, que coniuncta fuerunt, cetera ſuo loco paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniā omnis ad rhetoris præceptionē pertinet, diligētius nobis cōſiderāda eſt: eā diuidimus in ſermonē, contentionē, amplificationē. Sermo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianę locutioni. Cōtentio eſt oratio acris, & ad confirmādū, & confutādum accōmodata. Amplificatio eſt oratio, quæ aut ad iracundiā inducit, aut ad miſericordiā trahit auditoris animū. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatē, demōſtrationē, narrationē, iocationem. Dignitas eſt oratio cū aliqua grauitate, & uocis remiſſione. Demōſtratio eſt, quæ docet remiſſa uoce, quo modo quid fieri potuerit, aut nō potuerit. Narratio eſt rerū geſtarū, aut perinde, ut geſtarū expoſitio. Iocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentē, & liberalē poteſt cōparare. Cōtentio diuiditur in cōtinuationē, & diſtributionem. Cōtinuatio eſt orationis enuntiādę accelera tio clamoſa. Diſtributio eſt in cōtentione oratio frequēs cū raris, & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationē, & conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificās, auditorem ad iracundiā adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incōmodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiā perducit. Quoniā igitur mollitudo uocis ī tres partes diuiſa eſt, & hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ, harū octo partium quæ cuiuſq; idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum uidetur. Sermo cū eſt in dignitate, plenis faucibus quā ſedatiſſima, & depreſſiſſima uoce uti cōueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria cōſuetudine ad tragicā trāſeamus: cū autem eſt in demōſtratione, uoce paululum attenuata, crebris īteruallis, & diuiſionibus oportet uti: ut ipſa pronūtiatione eas res, quas demōſtrabimus, inſerere, atq; interſecare uideamur in animis auditorum. Cum autem ſermo in narratione eſt, tum uocum uarietate opus eſt: ut quo quidq; pacto geſtum ſit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud otioſe retardabimus. deinde modo acriter, tum clementer, mœſte, hilariter in omnes partes commutabimus, ut uerba, ita pronuntiationē. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſpōſa, ſi quæ admirationes, de q; bus nos narrabimus, diligēter animaduertemus, ut omniū perſonarū ſenſus, atq; animos uoce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebūda uoce, cū parua ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalē iocum uocē. Cū autem cōtēdere oportebit, quoniā id aut per cōtinuationē, aut per diſtributionē faciendū eſt, in cōtinuatione adaucto mediocriter ſono uocis, uerbis cōtinuādis, uocē quoq; adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore uerba cōficere: ut uim uolubilē orationis uociferatio cōſequi poſſit. In diſtributione uocē ab imis faucibus exclamatione quā clariſſima adhibere oportet, & quātū ſpatij per ſingulas exclamationes ſūpſerimus, tātū ī ſingula interualla ſpatij cōſumere iubemur. In amplificationibus, cū cohortatione utemur, uo

ce

ce attenuatiſſima,clamore leni,ſono ęquabili,cõmutationibus crebris,maxima celeritate. In cõqueſtione utemur uoce depreſſa,ĩclinato ſono, crebris interuallis,lõgis ſpatijs,magnis cõmutationibus. De figura uocis ſatis dictũ ẽ: nũc de corporis motu dicẽdũ uidet̃. Motus eſt corporis geſtus,& uultus moderatio quædã,quæ ꝓbabiliora reddit ea,quæ pronũciãtur. Cõuenit igitur ĩ uultu pudorẽ,& acrimoniã eſſe: in geſtu nec uenuſtatẽ cõſpicuã,nec turpitudinẽ eſſe,ut aut hiſtriones,aut operarij uideamur eſſe. Ad eaſdẽ igitur partes,in quas uox eſt diſtributa,motus quoq; corporis ratio uidetur eſſe accõmodãda. Nã ſi erit ſermo cũ dignitate,ſtãtes ĩ ueſtigio,leui dexteræ motu loq̃ oportebit,hilaritate,triſtitia,mediocritate uultus ad ſermonis ſentẽtias accõmodata. Sin erit in demõſtratione ſermo,paululũ corpus à ceruicibus demittemus. Nã hoc eſt à natura datũ,ut quãproxime tum uultũ admoueamus ad auditores,ſi quã rẽ docere eos,& uehementer inſtigare uelimus. Sin erit in narratiõe ſermo,idẽ motus poterit idoneus eſſe,qui paulo ante demõſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione,uultu quandã debebimus hilaritatẽ ſignificare ſine cõmutatione geſtus. Sin cõtendemus per cõtinuationẽ,brachio celeri,mobili uultu,acri aſpectu utemur. Sin cõtentio fiet per diſtributionem,celeri porrectione brachij,inambulatione,pedis dextri rara ſupploſione, acri, & defixo aſpectu uti oportet. Sin utemur amplificatiõe per cohortationẽ,paulo tardiore,& cõſideratiore geſtu cõueniet uti,ſimilibus ceteris rebus,atq; in cõtentione per cõtinuationẽ. Sin utemur amplificatione per cõqueſtionem, fœmineo plãgore,& capitis ictu,nõnunquã ſedato,& conſtãti geſtu,mœſto, & cõturbato uultu uti oportebit. Nõ ſum neſcius,quãtum ſuſceperim negotij,qui motus corporis exprimere uerbis,& imitari ſcriptura conatus ſim uoces. Verum nec hoc cõfiſus ſũ poſſe fieri,ut de his rebus ſatis cõmode ſcribi poſſet,nec ſi id fieri nõ poſſet,hoc quod feci,fore inutile putabã,ꝓpterea quod hic admonere uoluimus,quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamẽ ſcire oportet,pronũtiationẽ bonã id perficere,ut res ex animo agi uideat̃. Nunc ad theſaurũ ĩuentorꝝ,atq; omniũ partiũ rhetoricæ cuſtodẽ memoriã trãſeamus.

MEMORIA utrũ habeat quiddã artificij,an oĩs à natura proficiſcatur,aliud dicendi tẽpus magis idoneũ dabit̃. Nũc perinde atq; cõſtet,ĩ hac re multũ ualere artẽ,& pręceptionẽ, ita de ea re loq̃mur. Placet.n.nobis eſſe artificiũ memoriã: quare placeat,aliâs oſtendemus: ĩ p̃ſentia cuiuſmodi ſit ea,aperiemus. Sũt igit̃ duæ memoriæ,una naturalis,altera artificioſa. Naturalis eſt ea,quæ noſtris animis inſita eſt,& ſimul cũ cogitatione nata. Artificioſa ẽ ea,quã cõfirmat inductio quædã,& ratio præceptionis. Sed q̃a ĩ ceteris rebus ingenij bonitas imitat̃ ſępe doctrinã,ars porrò naturæ cõmoda cõfirmat,& auget,ita fit ĩ hac re,ut nõnũquã naturalis memoria,ſicui data ẽ egregia,ſimilis ſit huic artificioſæ: porrò hęc artificioſa naturę cõmoda retinet,& amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria p̃ceptione cõfirmãda eſt,ut ſit egregia,& hæc,quæ doctrina datur,ĩdiget ĩgenij. nec hoc magis,aut minus ĩ hac re,q̃ ĩ ceteris artibus fit,ut ĩgenio,doctrina,p̃ceptione,natura niteſcat. Quare & illis,qui natura memores ſũt,utilis hæc erit inſtitutio,quod tute paulopoſt poteris intelligere. Quod ſi illi freti ĩgenio,noſtra præceptiõe nõ ĩdigerent,tamen iuſta cauſa daret̃,quare ijs,qui minus ĩgenij habent,adiumento uelimus eſſe. nũc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis,& imaginibus.

Locos appellamus eos,ꝗ breuiter,perfecte,iſigniter aut natura,aut manu ſũt
abſoluti,ut eos facile naturali memoria cõprehẽdere,& amplecti queamus,ut
ædes,ĩtercolũniũ,angulũ,fornicem,& alia,q̃ his ſimilia ſũt.Imagines ſunt for
mæ quædã,& notæ,& ſimulachra eius rei,quã meminiſſe uolumus,quod ge-
nus,equi,leones,aquilę,quorꝝ memoriã ſi uolemus habere,imagines eorꝝ cer-
tis ĩ locis collocare nos oportebit.Nũc cuiuſmodi locos ĩuenire,& quo pacto
reperire,& in locis imagines cõſtituere,oporteat,oſtendemus. Quẽadmodũ
igit̃ qui literas ſciũt,poſſũt id,quod dictũ eſt,ſcribere & recitare,quod ſcripſe
rũt:ita ꝗ μνημονικὰ didicerũt,poſſũt quæ audierũt,ĩ locis collocare,& ex his me
moriter ꝓnũciare.Loci.n.cerę,aut chartę ſimillimi ſũt:imagĩes literis:diſpo
ſitio,& collocatio imaginũ,ſcripturæ:ꝓnunciatio lectioni. oportet igit̃,ſi uo
lumus multa meminiſſe,multos nobis locos cõparare,ut ĩ multis locis multas
imagines collocare poſſimus.Itẽ putamus oportere,ex ordine hos locos ha-
bere,nequãdo ꝑturbatione ordinis ĩpediamur,quo ſecius quoto quoq; loco
libebit,uel à ſuperiore:uel ab ĩferiore,uel à media ꝑte,imagines ſeq,ea,quę mã
data locis erũt,edere,& proferre poſſimus.Nã,ut ſi ĩ ordine ſtãtes notos quã
plures uiderimus,nihil noſtra ĩterſit,utrũ à ſummo,an ab imo,an ab medio no-
mina eorũ dicere incipiamus,itẽ in locis ex ordine collocatis eueniet,ut ĩ quã-
libet partem quoto quoq; loco libebit,imaginibus cõmoniti dicere poſſimus
id,quod locis mãdauerimus.Quare placet & ex ordine locos cõparare,& lo-
cos,quos aſſũpſerimus egregie cõmeditari oportebit,ut ꝑpetuo nobis hęre-
re poſſint.Nã imagines,ſicut literę delẽtur,ubi nihil illis utimur:loci tanq̃ ce
ra remanere debẽt.Et,ne forte in numero locorꝝ falli poſſimus,quintũ quẽq;
locũ placet notari:quod genus:ſi in quinto loco manũ aureã colocemus,& ſi
ĩ decimo aliquẽ notũ,cui pręnomen ſit Decimo:deinde facile erit ſimiles no-
tas ꝗnto quoq; loco collocare.Itẽ cõmodius eſt in derelicta,q̃ in celebri regio
ne locos cõparare,ꝓpterea quod frequẽtia,& obambulatio hominũ contur-
bat,& infirmat imaginũ notas.Solitudo cõſeruat integras ſimulachrorꝝ figu
ras.Prętereа diſſimiles forma,atq; natura loci cõparãdi ſunt,ut diſtincte iter
lucere poſſint.nã ſi quis multa intercolũnia ſumpſerit, cõturbabitur ſimilitu-
dine locorꝝ,ut ignoret,quid in quoquo loco collocarit.Et magnitudine modi
ca,& mediocres locos haberi oportet:nã & præter modũ ampliuagas imagi
nes reddũt,& nimis anguſti ſæpe nõ uident̃ poſſe capere imaginũ collocatio
nẽ.Tùm nec nimis illuſtres,nec uehemẽter obſcuros locos haberi oportet, ne
aut obcæcent̃ tenebris imagines,aut ſplẽdore pręfulgeãt. Interualla locorum
mediocria placet eſſe ferè paulo plus,aut minus pedũ tricenũ . nã,ut aſpectus,
ita cogitatio minus ualet,ſiue nimis procul amoueris , ſiue uehementer prope
admoueris id,quod oportet uideri.Sed quãquã facile eſt ei,ꝗ paulo plura ex-
plorauerit,quãuis multos,& idoneos locos cõparare,tamẽ,ſiquis ad iſta ſatis
idoneos inuenire ſe nõ putabit,ipſe ſibi cõſtituat q̃ uolet multos,licebit.Cogi
tatio enim quãuis regionẽ poteſt amplecti,& in ea ſitum loci cuiuſdã ad ſuum
arbitriũ fabricari,& architectari.Quare licebit,ſi hac prõpta copia contenti
nõ erimus,noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionẽ cõſtituere, & ido-
neorꝝ locorum cõmodiſſimã diſtinctionem cõparare.De locis ſatis dictũ eſt:
nunc ad imaginũ rationem trãſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagi-
nes eſſe oportet,& ex omnibus uerbis notas nobis ſimilitudines eligere debe
mus,duplices ſimilitudines eſſe debent,unæ rerũ,alterę uerborꝝ. Rerũ ſimi-

litudines exprimuntur, cũ ſummatim ipſorum negotiorum imagines cõparamus. Verborꝫ ſimilitudines cõſtituunt, cũ uniuſcuiuſq; nominis, & uocabuli memoria imagine notat. Rei totius memoriã ſępe una nota, & imagine ſimplici cõprehẽdemus, hoc modo: ut ſi accuſator dixerit ab reo hominẽ ueneno necatũ, & hereditatis cauſa factũ arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & cõſcios eſſe. Si hoc primũ, ut ad defendẽdũ nobis expeditũ ſit, meminiſſe uolemus. in primo loco rei totius imaginẽ cõformabimus. ęgrotũ in lecto cubantẽ faciemus ipſum illũ, de quo agetur, ſi formã eius detinebimus, ſi eũ nõ agnouerimus, aliquẽ egrotũ nõ de minimo loco ſumemus, ut cito in mẽtem uenire poſſit, & reũ ad lectũ eius adſtituemus, dextera poculũ, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenẽtẽ. Hoc modo & teſtium, & hereditatis, & ueneno necati memoriã habere poterimus. Itẽ deinceps cetera crimina ex ordine ĩ locis ponemus, & quotieſcunq; rem meminiſſe uolemus, ſi formarũ diſpoſitione & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria cõſequemur. Cũ uerborꝫ ſimilitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrũ exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit. Iã domuitionem reges Atridę parãt. In loco cõſtituere oportet manus ad cœlũ tollentẽ Domitiũ, cum à regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, iã domuitionem reges. In altero loco Aeſopũ, & Cimbrum ſubornare Iphigeniã, Agamẽnonem, & Menelaũ. Hoc erit, Atridę parant. hoc modo omnia uerba erunt expreſſa. Sed hęc imaginum cõformatio tum ualet, ſi naturalem memoriã exſuſcitauerimus hac notatione, ut uerſu poſito, ipſi nobiſcũ primũ tranſeamus bis, aut ter eum uerſum, deinde cũ imaginibus uerba exprimamus: hoc modo naturę ſuppeditabitur doctrina: nã utraq; altera ſeparata minus erit firma: ita tñ, ut multo plus in doctrina, atq; arte præſidij ſit, quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus cõmode ſeruaret hęc dilucida breuitas pceptionis. Nunc quoniã ſolet accidere, ut imagines partim firmę, & ad monendũ idoneę ſint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ uix memoriã poſſint excitare, qua de cauſa utrũq; fiat, cõſiderandum eſt, ut cognita cauſa, quas uitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura: quid oporteat fieri. nam ſi quas res in uita uidemus paruas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus, propterea quod nulla, niſi noua, aut admirabili re cõmouetur animus, at ſi quid uidemus, aut audimus egregie turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnũ, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe cõſueuimus. Itemq; quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiſcimur plerũq;: quę acciderũt in pueritia, meminimus optime ſępe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quod uſitatæ res facile è memoria elabuntur, inſignes, & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipſis ſolis mirãtur, quia raro accidunt, & ſolis eclipſis magis mirantur, q̃ lunę, quoniã hę crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura uulgari, et uſitata re nõ ex ſuſcitari, nouitate uero, et inſigni quodã negotio cõmoueri. Imitetur igitur ars naturã, et quod ea deſiderat, inueniat, quod oſtẽdit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: ſed rerꝫ principia ab ingenio profecta ſunt, et exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus in memoria ma

nere diutiſſime poteſt: id accidet, ſi quam maxime notas ſimilitudines cōſti-
tuemus. ſi nō mutas; nec uagas, ſed aliquid agētes imagines ponemus: ſi egre
giā pulchritudinem, aut unicā turpitudinē eis attribuemus: ſi aliqua re exor-
nabimus, ut ſi coronis, aut ueſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo, aut
ſi qua re deformabimus, ut ſi cruentā, aut cœno oblitā, aut rubrica delibutā ī-
ducamus, quo magis īſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus
attribuamus. nā ea res quoq; facier, ut facilius meminiſſe poſſimus. nam quas
res ueras facile meminimus, eaſdē fictas, & diligēter notatas meminiſſe nō eſt
difficile. ſed illud facere oportebit, ut idētidē primos quoſq; locos imaginū re
nouādarū cauſa celeriter aīo ꝑcurramus. Scio pleroſq; græcos, q de memoria
ſcripſerūt, feciſſe, ut multorū uerborū imagines cōſcriberēt, uti qui eas ediſcere
uellēt, paratas haberēt, nequid in quærendo cōſumerent operæ: quorū ratio-
nē aliquor de cauſis īprobamus. Primū, quod in uerborū innumerabiliū mul
titudine ridiculū ſit mille uerborū imagines cōparare. Quantulū enim pote-
rūt hæc ualere, cū ex infinita uerborū copia modo aliud, modo aliud nos uer-
bum meminiſſe oportebit: deinde, cur uolumus ab induſtria quēquam remo
uere, ut ne quid ipſe quærar, cū nos illi oīa parata, quæſitaq; tradamus: Pręte-
rea ſimilitudine alia alius magis cōmouetur. nā ut ſępe, formā ſiquam ſimilē
cuipiā dixerimus eſſe, nō omnes habemus aſſenſores, quod alij uideř aliud, ita
fit in imaginibus, ut quæ nobis diligēter notæ ſint, eæ parū uideantur īſignes
alijs. Quare ſibi quenq; ſuo cōmodo cōuenit imagines cōparare. Poſtremo
præceptoris eſt docere, quēadmodū quæri quidq; cōueniat, aut unū aliquod,
aut alterū, nō omnia, quę eius generis erunt, exēpli cauſa ſubijcere, quo res poſ
ſit eſſe dilucidior: ut cum de proœmijs quærendis diſputamus, rationem da-
mus quærēdi, nō mille proœmiorum genera cōſcribimus, ita arbitramur de
imaginibus fieri cōuenire. Nunc, ne forte uerborum memoriā aut nimis diffi
cilem, aut parum utilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis,
quod & utiliores ſint, & plus habeāt facilitatis, admonendus es, quare uerbo
rū memoriā nō improbemus. Nā putamus oportere eos, q uelint res facilio-
res ſine labore, & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante
exercitatos. Nec nos hāc uerborum memoriā inducimus, ut uerſus meminiſſe
poſſimus, ſed ut hac exercitatione illa rerū memoria, quæ pertinet ad utilitatē,
cōfirmetur: ut ab hac difficili cōſuetudine ſine labore ad illā facilitatem trāſi-
re poſſimus. Sed cū in omni diſciplina infirma eſt artis pręceptio ſine ſumma
aſſiduitate exercitationis, tū uero ī μνημονικοῖς minimum ualet doctrina, niſi in-
duſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut ha-
beas, & quāmaxime ad præcepta accommodatos curare debebis. In imagini-
bus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in ceteris ſtudijs
abducimur nōnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere
aliqua. Nunquā eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum ma-
xime, cū aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cū ſit utile facile meminiſ-
ſe, nō te fallit, quod tantopere utile ſit, quāto labore ſit appetendū, quod pote
ris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eā te hortari nō eſt ſenten-
tia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, q̄ res poſtulat, di-
xiſſe uideamur. De qnta parte rhetoricę deinceps dicemus: tu primas quaſq;
partes in animo frequēta, &, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione cōfirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C.Herenni de elocutione cõſcripſimus,& qbus ĩ rebus opus fuit exẽplis uti,noſtris exẽplis uſi ſumus,& id fecimus pręter cõſuetudinẽ gręcorũ, qui de hac re ſcripſerũt,neceſſario faciendũ eſt,ut paucis rationẽ noſtri cõſilij demus. Atq; hoc nos neceſſitudine facere, nõ ſtudio,ſatis erit ſigni,quod in ſuperioribus libris nihil neq; ante rẽ,neq; pręter rẽ locuti ſumus. Nũc, ſi pauca,q̃ res poſtulat,dixerimus, tibi id,quod reliquũ eſt artis,ita,uti ĩſtituimus,ꝑſoluemus.Sed facilius noſtrã rationẽ intelliges,ſi prius quid illi dicãt,cognoueris.Cõpluribus de cauſis putãt oportere,cũ ipſi p̄ceperint,quo pacto oporteat ornare elocutionẽ,uniuſcuiuſq; generis ab oratore,aut poeta ꝓbato ſumptũ ponere exẽplũ.Et primũ ſe id modeſtia cõmotos facere dicũt,ꝓpterea quod uideatur eſſe oſtentatio quędã,nõ ſatis habere pręcipere de artificio,ſed ipſos etiã uideri uelle artificioſe gignere exẽpla . hoc eſt,inquiunt,oſtẽtare ſe,nõ artẽ oſtẽdere.quare pudor ĩ primis eſt ad eã rẽ impedimẽto,ne nos ſolos ꝓbare,nos amare,alios cõtemnere,& deridere uideamur.Etenĩ cũ poſſimus ab Ennio ſũptũ,aut à Graccho ponere exẽplũ, uidetͬ eſſe arrogãtia,illa relinquere,& ad ſua deuenire.Pręterea,exẽpla teſtimoniorũ locũ obtinẽt.Id enĩ,quod admonuerit,& leuiter fecerit præceptio,exẽplo, ſicut teſtimonio cõprobatur.Nõ igitͬ ridiculus ſit,ſiquis in lite,aut in iudicio, domeſtico pugnet,& ſuiipſius teſtimonio abutatur? ut enim teſtimoniũ, ſic exẽplũ rei cõfirmãdę cauſa ſumitur.Nõ ergo oportet hoc,niſi à probatiſſimo ſumi,ne,quod aliud cõfirmare debeat,egeat ipſum cõfirmationis. etenim neceſſe eſt,aut ſe omnibus anteponãt,& ſua maxime probẽt,aut negẽt optima eſſe exẽpla,quæ à ꝓbatiſſimis oratoribus,aut poetis ſũpta ſunt. Si ſe omnibus anteponãt,intolerabili arrogãtia ſũt:ſi quos ſibi pręponãt,& eorꝫ exẽpla ſuis exẽplis nõ putẽt pręſtare,nõ poſſunt dicere,quare ſibi illos anteponãt. Quid igitͬ ipſa auctoritas antiquorũ? Nã cũ res probabiliores, tum hominũ ſtudia ad imitãdũ alacriora reddit:ĩmo erigit omniũ cupiditates,& acuit induſtriã, cũ ſpes iniecta eſt,poſſe imitãdo Gracchi,aut Craſſi cõſequi facultatẽ.Poſtremo hoc ipſũ eſt ſũmũ artificiũ,res uarias,& diſpares ĩ tot poematibus,& orationibus ſparſas,& uage diſiectas,ita diligẽter eligere,ut unumquodq; genus exẽplorũ ſub ſingulos artis locos ſubijcere poſſis.Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet,tamen eſſemus laudãdi,cũ talẽ laborẽ nõ fugiſſemus: nũc uero ſine ſũmo artificio non poteſt fieri.Quis eſt enim qui nõ,cũ ſũme teneat artẽ, poſſit ea,quę iubeat ars,de tãta,& tã diffuſa ſcriptura notare,& ſeparare? Cęteri,cũ legũt orationes bonas,aut poemata,probant oratores,& poetas,neq; intelligũt,quare cõmoti probẽt,quod ſcire nõ poſſunt ubi ſit,nec quid ſit,nec quomodo factũ ſit id,quod eos maxime delectet. Atis,qui & hæc omnia intelligit,& idonea maxime eligit,& omnia in arte maxime ſcribẽda redigit in ſingulas rationes pręceptionis,neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximũ artificiũ eſt,in arte ſua poſſe & alienis exẽplis uti. Hec illi cum

dicũt,magis nos auctoritate ſua cõmouent,ꝙ ueritate diſputationis. Illud enĩ
ueremur,necui ſatis ſit ad cõtrariã rationẽ probãdã,quod ab ea ſteterint ij, ꝗ
& inuentores huius artificij fuerũt,& uetuſtate iã ſatis omnibus probati ſunt.
quod ſi illoꝝ auctoritate remota,res oẽs uolent tã re cõparare,intelligent,nõ
omnia eſſe cõcedẽda antiqtati.Primũ igit̃ quod ab eis modeſtia dicit̃,uidea-
mus ne nimiũ inutiliter,& pueriliter proferatur.Nã,ſi tacere,& nihil ſcribe-
re modeſtia eſt,cur quidquã ſcribũt,aut loquũtur? Sin aliqd ſuũ ſcribunt,cur,
quo ſecius omnia ſcribãt,ĩpediunt̃ modeſtia? Quaſi ſiquis ad olympiacũ ue-
nerit curſum,& ſteterit,ut mittat̃,ĩpudentesq́; illos dicat eſſe,ꝗ currere cœpe
rint,ipſe ĩtra carcerẽ ſtet,& narret alijs quomodo Ladas,aut Boius cũ Sicyo
nijs curſitarint.Sic iſti,cũ in artis curriculũ deſcẽderũt,illos,ꝗ in eo, quod eſt
artificij,elaborẽt,aiũt facere ĩmodeſte:ipſi aliquẽ antiquũ oratorem,aut poe-
tã laudãt,aut ſcripturã,ſic ut in ſtadiũ rhetoricę artis prodire nõ audeãt. Non
auſim dicere,ſed tamen uereor,ne qua in re laudẽ modeſtię uenẽtur, in ea ipſa
re ſint ĩpudẽtes.Quid enim tibi uis aliquis inquiet? artẽ tuã ſcribis:gignis no
bis nouas ꝑceptiones:eas ipſe cõfirmare nõ potes:ab alijs exẽpla ſumis : uide
ne facias ĩpudẽter,ꝗ tuo nomini uelis ex alioꝝ laboribus libare laudẽ.Nam ſi
eorũ uolumina ꝑhenderint antiqui oratores,& poetę, & ſuũ quiſq; de libris
ſuis tulerint,nihil iſtis,quod ſuũ uelint,relinquet̃. At exẽpla,quoniã teſtimo-
nioꝝ ſimilia ſunt,item cõuenit ut teſtimonia ab hominibus probatiſſimis ſu-
mi.Primũ omniũ exẽpla ponũtur hic nõ cõfirmãdi,neq; teſtificãdi cauſa,ſed
demõſtrãdi.Nõ enim,cũ dicimus eſſe exornationẽ,quę uerbi cauſa cõſtet ex
ſimiliter deſinentibus uerbis,& ponimus hoc exemplum à Craſſo,quod poſ-
ſumus,& debemus,teſtimoniũ collocamus,ſed exemplũ. Hoc igitur intereſt
inter exẽplũ,& teſtimoniũ.Exemplo demõſtrat̃ id,quod dicimus cuiuſmodi
ſit.Teſtimonio eſſe illud ita,ut nos dicimus,cõfirmat̃.Prętęrea oportet teſti-
moniũ cũ re cõuenire,aliter enim rem nõ poteſt cõfirmare.at id, quod illi faci
unt,cum re nõ cõuenit.Quid ita? ꝗa pollicentur artem ſe ſcribere,& exempla
ꝓferunt ab ijs plerunq;,qui artem neſcierunt.tum quis eſt,qui poſſit id,quod
de arte ſcripſerit,cõprobare,niſi aliquid ſcribat ex arte? cõtraq; faciunt,ꝙ pol
liceri uident̃.nã cum ſcribere artem ĩſtituũt,uident̃ dicere ſe excogitaſſe,quod
alios docerent:cũ uero ſcribũt,oſtendunt nobis,quid alij excogitarĩt. At hoc
ipſum eſt difficile,inqunt,eligere de multis.quid dicitis difficile? utrũ laborio-
ſum,an artificioſum? Si laborioſum,nõ ſtatim ꝑclarũ.Sunt enĩ multa laborio
ſa,ꝙ ſi faciatis,nõ cõtinuo gloriemini:niſi etiã,ſi ueſtra manu fabulas,aut ora-
tiones totas trãſcripſiſſetis;glorioſum putaretis.Sin autẽ iſtud,artificiũ egre-
gium dicitis,uidete,ne inſueti rerum maioꝝ uideamini,ſi uos parua res, ſicuti
magna delectat.Nã iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt,ſed ſine ſũ-
mo artificio multi.Quiſquis enĩ audierit de arte paulo plus,in elocutione pre-
ſertim,omnia uidere poterit,quæ ex arte dicũtur,facere nemo poterit, niſi eru
ditus.Ita ut,ſi de tragœdijs Ennij uelis ſententias eligere, aut de Pacuuianis
periodos,ſed quia planè rudis id facere nemo poterit,cum feceris,te literatiſſi
mũ putes,ineptus ſis,propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter litera
tus.Item ſi cũ ex orationibus,aut poematibus elegeris exempla, quę certis ſi-
gnis artificij notata ſunt,ꝗa rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſ
ſe putes,erras,ꝓpterea quod iſto ſigno uidemus te nõ nihil eius ſcire, alijs ſi-

gnis

gnis te ſcire multa ītelligimus. Quod ſi artificioſum eſt ītelligere, quę ſunt ex
arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. qui enī ſcribit artifi-
cioſe, ab alijs cōmode ſcripta facile ītelligere poterit: qui eliget facile, nō conti
nuo ipſe cōmode ſcribit, & ſi eſt maxime artificioſum, alio tēpore utātur ea fa-
cultate, nō tum, cū parere ipſi, & gignere, & ꝓferre debēt. Poſtremo ī eo uim
artificij cōſumāt, ut ipſi ab alijs potius eligendi, q̄ alioꝝ boni electores exiſti-
menť. Cōtra ea, quæ ab ijs dicūtur, qui dicūt alienis ſe exemplis uti oportere,
ſatis eſt dictū. Nūc quæ ſeparatim dici poſſint, cōſideremus. dicimus ergo eos
oēs, ideo quod alienis utātur, peccare, tum etiā magis delinquere, quod à mul
tis exempla ſumāt: ſed de eo, quod poſtea diximus, ante uideamus. Si concede
rem aliena oportere aſſumere exēpla, uincerē unius oportere. Primum, quod
cōtra hoc nulla ſtaret, eoꝝ ratio. liceret enim eligerent, & probarēt quēliber,
qui ſibi in oēs res ſuppeditaret exēpla, uel poetā uel oratorē, cuius auctoritate
niterenť. Deīde itereſt magni eius, qui diſcere uult, utrū unū omnia, an omnia
neminē, ſed aliud aliū putet cōſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes
unum cōſiſtere, ipſe quocꝫ ad omniū nitetur facultatem: ſi id deſperarit, ī pau
cis ſe exercebit, ipſis etiā cōtētus erit: nec mirū, cū ipſe præceptor artis omnia
penes unū reperire nō poterit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à
Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſqꝫ, itē ſūptis alijs
à poetis, & hiſtoriaꝝ ſcriptoribus, neceſſe erit eū, qui diſcet, ab omnibus puta
re omnia, ab uno pauca uix potuiſſe ſumi. Quare ſi unius alicuius eſſe ſimilē ſa
tis habebit, omnia, quæ oēs habuerint, ſolū habere ſe poſſe diffidet. ergo inuti
le eſt ei, qui diſcere uult, putare nō unum omnia poſſe. igitur nemo in hāc inci
det opinionē, ſi ab uno exēpla ſūpſiſſent. nūc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcripto-
res nō putaſſe unū potuiſſe in oībus elocutionis partibus enitere, quoniā necꝫ
ſua protulerūt, necꝫ unius alicuius, aut denicꝫ duoꝝ, ſed ab oībus oratoribus,
& poetis exēpla ſūpſerūt. Deīde, ſi quis uelit artē demōſtrare nihil ꝓdeſſe ad
diſcendū, nō male utať hoc adiumēto, quod unus oēs artis ꝑtes cōſequi nemo
potuerit. Quod igiť iuuat horū rōnē, q omnino īprobent artem, id nō ridicu
lū eſt: ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio cōprobareť ergo ab uno ſumenda fu
iſſe docuimus exempla, ſi ſemꝑ aliūde ſumerenť. Nūc omnino aliunde ſit intel
ligemus ſumenda nō fuiſſe. Primū omniū, quod ab artis ſcriptore afferť exē-
plū, de eius artificio debet eſſe, nō, ut, ſi quis purpurā, aut aliud quippiam uen
dens, dicat ſume à me, ſed huius exēplū aliūde rogabo, tibiq́ꝫ oſtendā. Si mer-
ces ipſi, qui uendiāt, aliūde exemplū quæritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe
dicāt tritici habere, & eoꝝ exemplū pugno nō habeāt, quod oſtendāt. Si Tri
ptolemus, cū omnibus ſemen largireť, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur:
aut ſi Prometheus, cū mortalibus ignem diuidere uellet, ipſe à uicinis cū teſta
ambulās, carbunculos corrogaret, nō ridiculū uidereturť Iſti magiſtri omni-
um dicendi pręceptores nō uidenť ſibi ridicule facere, cum id, quod alijs polli
centur, ab alijs quærūt. Si, q ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe
dicat, & hęc ſitiens quā maxime loquať, necꝫ habeat quo ſitim ſedet, non irri-
deaturť Iſti, cum nō modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant,
& omniū rigare debeāt ingenia, nō putant fore ridiculū, ſi, cum id polliceātur
alijs, areſcāt ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere nō iſto modo didi-
cit, ut Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Poly-

cleti: ſed omnia coràm magiſtrū faciente uidebat: ceterorꝝ opera uel ſua ſpon
te cōſiderare poterat. Iſti credunt eos, q̃ hæc uelint diſcere, alia ratione doceri
poſſe cōmodius. Præterea, nec poſſunt quidē ea, quæ ſumunt ab alijs exēpla,
tam eſſe accōmodata ad artē, q̃ ꝓpria, ꝓpterea quòd in dicendo leuiter unuſ-
quiſq; locus plerūq; tāgitur, ne ars appareat. In ꝑcipiendo, expreſſe cōſcripta
ponere oportet exēpla, ut in artis formā cōuenire poſſint: & poſt ī dicēdo, ne
poſſit ars eminere, & ab oībus uideri, facultate oratoris occultat̄. Ergo etiam,
ut magis ars cognoſcat̄, ſuis exēplis melius ē uti. Poſtremo hæc quoq; res du-
xit nos ad hanc rationē, quod nomina rerꝝ græca, quæ cōuertimus, ea remo-
ta ſūt à cōſuetudine. Quæ enī res apud noſtros nō erāt, earū rerꝝ nomina non
poterāt eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo uideantur, neceſſe eſt, idq; fiet
rei, nō noſtra difficultate. Reliquum ſcripturę conſumet̄ in exēplis. hæc alie-
na ſi poſuiſſemus, factū eſſet, ut quod cōmodius eſſet in hoc libro, id noſtrum
non eſſet: quod aſperius, & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo
hāc quoq; incōmoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionem græ
corum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti nō ſumus. Nūc tempus po
ſtulat, ut ad elocutionis pręcepta trāſeamus. Bipartita erit igitur nobis elocu-
tionis pręceptio. Primū dicemus, quibus ī generibus ſemper omnis oratoria
elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igit̄ tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus om-
nis oratio non uitioſa cōſumitur: unā grauē, alterā mediocrē, tertiā
extenuatā uocamus. Grauis eſt, quæ cōſtat ex uerborꝝ grauium ma
gna, & ornata cōſtructione. Mediocris eſt, quæ cōſtat ex humi-
liore, neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima uerborꝝ dignitate. Attenua-
ta eſt, quæ demiſſa eſt uſq; ad uſitatiſſimā puri cōſuetudinē ſermonis. In gra
ui cōſumet̄ oratio figura, ſi, quæ cuiuſq; rei poterūt ornatiſſima uerba reperi-
ri, ſiue propria, ſiue trāſlata, ad unāquāq; rem accommodabūtur: & ſi graues
ſentētię, quæ in amplificatione, & cōmiſeratione tractantur, eligent̄: & ſi ex-
ornationes ſentētiarꝝ, aut uerborꝝ, quæ grauitatē habebunt, de quibus poſt di
cemus, adhibebūtur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum. Nā quis eſt ue
ſtrū iudices, qui ſatis idoneam poſſit ī eum pœnā excogitare, qui prodere ho-
ſtibus patriā cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere cōparari? quod huic
maleficio dignū ſuppliciū poteſt inueniri? In ijs, qui uiolaſſent ingenuā, ma-
tremfamilias cōſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxi
ma ſupplicia maiores noſtri cōſumpſerūt: huic truculentiſſimo, ac nefario faci
nori ſingularē pœnā nō reliquerūt. Atq; in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad
paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, uno
cōſilio uniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros aīos
O crudeles cogitationes. O derelictos ab humanitate homines. Quid agere
auſi ſūt, aut cogitare potuerūt? Quo pacto hoſtes reuulſis maiorū ſepulchris,
deiectis mœnibus, ouātes irruerēt in ciuitatē? quo modo deûm ſpoliatis tem-
plis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in ſeruitutē, matribus familias, & ī-
genuis ſub hoſtilē libidinē ſubiectis, urbs acerbiſſimo cōcidat incēdio cōfla-
grata? q̃ ſe nō putāt id, quod uoluerint, ad exitū perduxiſſe, niſi ſanctiſſimę pa
trię miſerādū ſcelerati uiderint cinerē? Nequeo uerbis cōſequi iudices īdigni-
tatē rei, ſed negligentius id fero, quia uos mei nō indigetis. Veſter enim uos
animus

animus amãtiſſimus reip. facile edocet, ut eũ, ꝗ fortunas omniũ uoluerit ꝑde-
re, p̃cipitē ꝑturbetis ex ea ciuitate, quã iſte ſpurciſſimoꝝ hoſtiũ dominatu ne-
fario uoluerit obruere. In mediocri figura uerſabit̃ oratio, ſi hæc, ut ante di-
xi, aliquãtulũ demiſerimus, necꝫ tñ ad ĩfimũ deſcenderimus, ſic. Quibus cum
bellũ gerimus iudices, uidetis, cũ ſocijs, ꝗ pro nobis pugnare, & ĩperiũ noſtrũ
nobiſcum ſimul uirtute, & induſtria cõſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, & opes ſu
as, & copiã neceſſarioꝝ norunt, tum uero nihilominus ꝓpter ꝓpinquitatem,
& omniũ rerum ſocietatem: quid in omnibus rebus populus R. poſſet, ſcire,
& ęſtimare poterãt. Hi, cũ deliberaſſent nobiſcũ bellum gerere, quæſo, q̃ res
erat, qua freti bellũ ſuſcipere conarētur? cũ multo maximã ſocioꝝ partem ĩ of
ficio manere ĩtelligerent: cũ ſibi nõ multitudinem militum, nõ idoneos impe
ratores, nõ pecuniã publicã pręſtò eſſe uiderent, non deniꝗ ullã rem, quæ res
ꝑtinet ad bellum adminiſtrãdũ. Si cũ finitimis de finibus bellũ gererent: ſi to
tum certamen in uno prælio poſitũ putarēt, tñ omnibus rebus inſtructiores,
ac paratiores uenirent, nedũ illud imperiũ orbis terræ, cui ĩperio oēs gentes,
reges, nationes partim ui, partim uoluntate cõſenſerunt, cũ aut armis, aut libe
ralitate à populo R. ſuperati eſſent, ad ſe trãſferre tãtulis uiribus conarentur.
Quæret aliquis, ꝗd Fregellani, nõ ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus
iſti facile conarētur, quo illi quēadmodũ deſciſſent, uidebant. Nã rerum ĩperi
ti, qui uniuscuiusꝗ rei de rebus ante geſtis exēpla petere nõ poſſunt, ij ꝑ im-
prudentiã facile deducuntur in fraudē. At ij, qui ſciunt quid alijs acciderit, fa-
cile ex alioꝝ euētis ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti,
nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantã amentiã quemquã te-
nuiſſe, ut imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? ergo aliꝗd
fuiſſe neceſſe eſt, ꝗd aliud, niſi id, quod dico, poteſt eſſe. In attenuato figuræ
genere, quod ad infimũ, & quotidianũ ſermònē demiſſum eſt, hoc erit exem-
plum. Nã, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, poſtquã perfuſus eſt, defricari.
Deinde, ubi uiſum, ut in alueũ deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo: heus in-
quit adoleſcens, pueri tui modo me pulſauerunt: ſatiſfacias oportet. hic, qui id
ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius
eadē, & alia dicere cœpit: hic uix tandē inquit, ſine me conſiderare. Tum uero
iſte cœpit uoce clamare iſta, quę facile cuiuis rubores eijcere poſſet: ita petulãs
es, atꝗ acer, ut ne ad ſolariũ quidē idoneus, ut mihi uidetur, ſed penes ſcenã, &
ĩ eiuſmodi locis exercitus ſis? cõturbatus eſt adoleſcens, nec mirũ, cui etiã nũc
pædagogi lites ad auriculas uerſarent̃ ĩperito eiuſmodi cõuitiorum. Vbi enĩ
iſte uidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exi
ſtimatione perderet, ut oĩa ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera
figurarum ex ipſis exēplis ĩtelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum
cõſtructio quædã: & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt au
tem cauēdũ, ne, dum hęc genera cõſectemur, in finitima, & propinqua uitia ue
niamus. Nã graui figuræ, quæ laudãda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda
eſt: quæ recte uidebit̃ appellari, ſi ſufflata nominabitur. Nam ita, ut corporis
bonã habitudinē tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſępe imperitis uidet̃
ea, quæ turget, & inflata eſt, cũ aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliũde
translatis, aut grauioribus, q̃ res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo. Nã qui
perduellionibus uenditat patriã, nõ ſatis ſupplicij dederit, ſi pręceps ĩ neptu-

nias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtũ, q mõtes belli fabricatus ẽ, cãpos ſuſtulit pacis. In hoc genus pleriq; cũ declinaſſent, & ab eo quò profecti ſunt, aberrauerũt, & ſpecie grauitatis fallunt̃, nec ꝓſpicere poſſunt orationis tumorẽ. Qui ĩ mediocre genus oratiõis ꝓfecti ſunt, ſi peruenire eò nõ potuerũt, errãtes perueniũt ad cõfine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutũ, eo quod ſine neruis, & articulis fluctuat huc, & illuc, nec poteſt cõfirmare, nec uiriliter ſeſe expedire. id eſt huiuſmodi. Socij noſtri, cũ belligerare nobiſcum uellent, ꝓfecto ratiocinati eſſent etiam, atq; etiã, quid poſſent facere: ſiquidẽ ſua ſpõte facerẽt, & nõ haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare oẽs qui magna negotia uolũt agere. Nõ poteſt huiuſmodi ſermo tenere attẽtũ auditorẽ: diffluit enim totus, neq; quidquã cõprehẽdens perfectis uerbis amplectit̃. Qui non poſſunt ĩ illa facetiſſima uerborꝝ attenuatione cõmode uerſari, ueniũt ad aridum, & exangue genus orationis, quod nõ alienũ eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc. Nã iſtic ad balneas acceſſit: ad hũc poſtea dixit: hic tuus ſeruus me pulſauit: poſtea dixit hic illi, cõſiderabo: poſt ille cõuitium fecit, & magis, magiſq; p̃ſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidẽ iã, & illiberalis eſt ſermo: non enĩ adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris uerbis, & electis cõpoſitã orationẽ. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatũ dignitate afficiũt exornatiões, de qbus poſt loqmur: quæ, ſi raræ diſponent̃, diſtinctã ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabũtur, oblitã reddũt orationẽ. Sed figurã in dicendo cõmutari oportet, ut grauẽ mediocris, mediocrem excipiat attenuata: deinde idẽtidẽ cõmutent̃, ut facile ſatietas uarietate uitet̃. QVONIÃ quibus ĩ generibus elocutio uerſari debeat, dictũ eſt, uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio cõmoda, & perfecta: quæ maxime admodũ oratori accõmodata eſt: tres res ĩ ſe debet habere, elegãtiã, cõpoſitionem, dignitatem. ELEGANTIA eſt, q̃ facit, ut unũquodq; pure, & aperte dici uideat̃. Hæc diſtribuit̃ ĩ latinitatẽ, & explanationẽ. Latinitas eſt, quæ ſermonẽ purũ cõſeruat ab omni uitio remotũ. Vitia in ſermone, quominus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus, & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cũ uerbis pluribus conſequẽs uerbũ ſuperiori nõ accõmodat̃. Barbariſmus eſt, cũ uerbũ aliquod uitioſe effertur. Hæc qua ratione uitare poſſimus, in arte grammatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertã, & dilucidã orationẽ. ea cõparat̃ duabus rebus, uſitatis uerbis, & ꝓprijs. Vſitata ſunt ea, quæ uerſant̃ in ſermone, & cõſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba ſũt, aut eſſe poſſũt, qua de loquemur. COMPOSITIO ẽ uerborꝝ cõſtructio, quæ facit oẽs partes orationis æqualiter perpolitas. ea cõſeruabit̃, ſi fugiemus crebras uocaliũ cõcurſiones: quæ uaſtã, atq; hiãtem orationem reddũt, ut hoc eſt: baccæ æneæ amœniſſimæ impẽdebãt. Et ſi uitabimus eiuſdẽ literę nimiã aſſiduitatẽ, cui uitio uerſus hic erit exẽplo. nã hic nihil prohibet in uitijs, alienis exẽplis uti. O' Tite tute Tati tibi tãta tyrãne tuliſti: & hic eiuſdem poetę. Quidquã quiſquã cuiquã quod cõueniat, neget. Et ſi eiuſdem uerbi aſſiduitatẽ nimiã fugiemus: ea eſt huiuſmodi. nã cuius rationis ratio nõ extet, ei rationi ratio nõ eſt fidem habere, & ſi nõ utemur cõtinenter ſimiliter cadentibus uerbis, hoc modo. flẽtes, plorãtes, lacrimantes, obteſtãtes. Et ſi uerborum trãiectionẽ uitabimus, niſi quæ erit cõcinna, qua de re poſterius loquemur: quo in uitio eſt Lucilius

aſſiduus,

aſſiduus,ut hoc eſt in priore libro.has res ad te ſcriptas Luci miſimus Eli. Itē
fugere oportet longã uerborũ cõtinuationem,quæ & auditoris aures,& ora-
toris ſpiritum lædit.His uitijs in compoſitione uitatis,reliquum operis conſu
mendum eſt in dignitate. DIGNITAS eſt,quæ reddit ornatam orationē
uarietate diſtinguens.hæc & in uerborũ,& ſententiarũ exornationē diuidit.
Verborꝝ exornatio eſt,quæ ipſius ſermonis inſignita cõtinetur perpolitione.
Sententiarũ exornatio eſt,quæ non in uerbis,ſed in ipſis rebus quandam ha-
bet dignitatem. REPEtitio eſt,cum cõtinēter ab uno,atq; eodē uerbo in re-
bus ſimilibus,& diuerſis principia ſumũtur,hoc modo. Vobis iſtud attribuē
dũ eſt:uobis gratia habēda:uobis res iſta erit honori.Item, Scipio Numãtiã
ſuſtulit:Scipio Carthaginem deleuit:Scipio pacem peperit:Scipio ciuitatem
ſeruauit.Item,tu in forum prodire : tu lucem conſpicere:tu in horum conſpe-
ctum uenire conaris? audes uerbum facere : audes quidquam ab iſtis petere:
audes ſupplicium deprecari? Quid eſt,quod poſſis defendere? quid eſt, quod
audeas poſtulare? quid eſt,quod tibi putes concedi oportere? Nõ iuſiurandũ
reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique
in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio cũ multum uenuſtatis habet,
tum grauitatis,& acrimoniæ plurimum.Quare uidetur eſſe adhibenda & ad
exornandã,& ad augendã orationē. CONVERSIO eſt,per quam nõ ut an
te primũ repetimus uerbũ,ſed ad poſtremũ cõtinēter reuertimur,hoc modo.
Pœnos populus R.iuſtitia uicit,armis uicit,liberalitate uicit.Itē,ex quo tem-
pore concordia de ciuitate ſublata eſt,libertas ſublata eſt,fides ſublata eſt,ami
citia ſublata eſt.Item,C.Lęlius homo nouus erat,ĩgenioſus erat,doctus erat,
bonis uiris,& ſtudioſis amicus erat,ergo ĩ ciuitate primus erat.Item , nã cum
iſtos,ut abſoluant te,rogas,ut peierent,rogas:ut exiſtimationē negligant, ro
gas: ut leges populi R.tuæ libidini largiantur , rogas. COMplexio eſt , quæ
utrãq; complectitur exornationē,& hãc,& quã ante expoſuimus , ut & repe-
tatur idem primum uerbum ſæpius,& crebro ad idē poſtremũ reuertamur,
hoc modo.Qui ſunt,qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt,
qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginienſes.Qui ſunt,qui Italiã
deformauerũt? Carthaginiēſes. Qui ſunt,qui ſibi poſtulant ignoſci? Cartha-
ginienſes. Videte ergo,quid conueniat eos impetrare. Itē, quem Senatus dã-
narit,quē populus R.dãnarit,quē omniũ exiſtimatio damnarit,eum uos ſen-
tentijs ueſtris abſoluetis? TRADVCTIO eſt , quę facit,ut,cum idem uer-
bũ crebrius ponatur,nõ modo nõ offendat animum,ſed etiam concinniorem
orationem reddat,hoc pacto.Qui nihil habet in uita iucundius uita,is cũ uir-
tute uitam non poteſt colere.Item,eũ tu hominē appellas,qui,ſi fuiſſet homo,
nunquam tam crudeliter uitam hominis petiſſet.at erat inimicus:ergo inimi-
cum ſic ulciſci uoluit,ut ipſe ſibi reperiretur inimicus.Itē,diuitias ſine diuitum
eſſe:tu uero uirtutem pręfer diuitijs:nam ſi uoles diuitias cum uirtute compa-
rare,uix ſatis idoneæ tibi uidebuntur diuitię,quæ uirtutis pediſequæ ſint. Ex
eodem genere exornationis,cum idem uerbum modo ponitur in hac,modo ĩ
altera re,hoc modo.Cur eam rem tã ſtudioſe curas,quæ multas tibi dabit cu-
ras? Itē,amari iucundũ eſt,ſi curetur,nequid inſit amari. Item,ueniã ad uos, ſi
mihi Senatus det ueniam.ĩ his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc
propoſitæ ſũt,nõ inopia uerborum fit,ut ad idem uerbũ redeatur ſæpius: ſed

ineſt feſtiuitas quædam quę facilius auribus diiudicari,ꝙ uerbis demonſtrari
poteſt. CONtentio eſt,cũ ex cõtrarñs uerbis oratio cõficitur,hoc pacto.Ha
bet aſſentatio iucũda principia:eadẽ exitus amariſſimos affert.Itẽ,inimicis te
placabilẽ,amicis inexorabilẽ prębes.Itẽ in otio tumultuaris:in tumultu ſolus
es otioſus. In re frigidiſſima cales,ĩ feruẽtiſſima friges.Tacito cũ opus eſt,cla-
mas:cũ loqui cõuenit,obmuteſcis.Ades,abeſſe uis:abes,reuerti cupis.In pace
bellũ quæritas:ĩ bello pacẽ deſideras.In cõcione de uirtute loqueris : ĩ pręlio
ꝑ ignauiã tubæ ſonitũ perferre nõ potes.Hoc genere ſi diſtinguemus oratio-
nẽ,& ornati,& graues poterimus eſſe. EXCLAmatio eſt,quę cõficit ſigni-
ficationẽ doloris,aut ĩdignationis alicuius,ꝑ hominis,aut urbis , aut loci, aut
rei cuiuſpiã cõpellationẽ,hoc modo.Te nũc alloquor Africane,cuius mortui
quoqꝫ nomen ſplẽdori,ac decori eſt ciuitati.Tui clariſſimi nepotes ſuo ſangui
ne abluerũt inimicoꝝ crudelitatẽ.Itẽ,o perfidioſæ Fregellæ,ꝙ facile ſcelere ue
ſtro cõtabuiſtis:ut cuius nitor urbis Italiã nuꝑ illuſtrauit,eius nũc uix funda-
mentoꝝ reliquiæ maneãt.Itẽ,bonoꝝ inſidiatores latrocinio uitã ĩnocentiſſi-
mi cuiuſqꝫ petiſtis:tãtã'ne ex iniqtate iudicioꝝ ueſtris calũniis aſſumitis facul
tatẽ?Hac exclamatione ſi loco utemur,& raro,& cũ rei magnitudo poſtulare
uidebit̃,ad quã uolemus ĩdignationẽ animũ auditoris adducemus. INTER
rogatio nõ omnis grauis eſt,neqꝫ cõcinna,ſed hæc,quę,cũ enumerata ſunt ea,
quæ obſunt cauſæ aduerſariorũ,cõfirmat ſuperiorẽ orationẽ,hoc pacto.Cum
igit̃ hæc omnia faceres,diceres,adminiſtrares,utrũ animos socioꝝ ab repub.
remouebas,& alienabas?an nõ?& utrum'ne aliquẽ exornari oportuit,q iſta
prohiberet,ac fieri nõ ſineret?an nõ? RATIOcinatio eſt,per quã nos ipſi à
nobis rationẽ poſcimus,quare qdqꝫ dicamus,& crebro noſmet à nobis peti-
mus uniuſcuiuſqꝫ ꝓpoſitionis explanationem.ea eſt huiuſmodi.Maiores no-
ſtri,ſi quã unius peccati mulierẽ dãnabãt,ſimplici iudicio multoꝝ maleficioꝝ
cõuictã putabãt.Quo pacto?quoniam,quã impudicã iudicarãt,eam ueneficii
quoqꝫ dãnatã exiſtimabãt.Quid ita?quia neceſſe eſt eã,quæ ſuum corpus ad
dixerit turpiſſimæ cupiditati,timere permultos.Quos iſtos?uirum,parentes
ceteros,ad quos uidet ſui dedecoris infamiã pertinere.Quid poſtea?quos tan
topere timeat,eos neceſſe eſt,ut quoquo modo poſſit,ueneficio petat.Cur?qa
nulla poteſt honeſta ratio retinere eã,quã magnitudo peccati facit timidã,in-
temperantia audacem,natura muliebris incõſideratã.Quid ueneficii damna-
tam?quid?putabãt impudicã quoqꝫ neceſſario.Quare?quia nulla facilius ad
id maleficium cauſa,ꝙ turpis amor,& intemperãs libido cõmouere potuit,cũ
cuius animus mulieris eſſet corruptus,eius corpus caſtum eſſe non putarint.
Quid in uiris? idem'ne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia uiros
ad unum quoque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt. Mulieres ad
omnia maleficia cupiditas una ducit. Item , bene maiores noſtri hoc compa-
rauerunt, ut neminem regem , quem armis cepiſſent , uita priuarent. Quid
ita?quia quã nobis facultatem fortuna dediſſet,iniquum erat in eorum ſuppli
cio cõſumere,quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat.
Quid quod exercitũ cõtraduxit?deſino meminiſſe.Quid ita?quia uiri fortis
eſt,q de uictoria cõtendãt,eos hoſtes putare:qui uicti ſunt,eos homines iudi-
care, ut poſſit bellũ fortitudo minuere,pacẽ humanitas augere.At ille ſi uiciſ-
ſet,num idẽ feciſſet?nõ ꝓfecto tã ſapiens fuiſſet.Quid igitur ei parcis?quia ta

lem

item ſtultitiā cōtēnere,non imitari cōſueui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accōmodata eſt,& animū auditoris reddit attentū,tum uenuſtate ſermonis,tum rationū expectatione. SENTENtia eſt oratio ſumpta de uita,q̄ aut quid ſit,aut quid eſſe oporteat,in uita breuiter oſtēdit, hoc modo. Difficile eſt primū uirtutē reuereri,qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus. Itē liber is eſt exiſtimādus,qui nulli turpitudini ſeruit. Itē egens æque eſt is, qui nō ſatis habet,& is,cui nihil ſatis poteſt eſſe. Itē optima uiuēdi ratio eſt eligenda:eam iucundā cōſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices nō ſunt improbādę, propterea quod habet breuis expoſitio,ſi rationis nullius indiget,magnā delectationē. Sed illud quoq; probādū eſt genus ſentētiæ,quod cōfirmatur ſubiectione rationis,hoc modo. Omnes bene uiuēdi rationes in uirtute ſunt collocādæ,propterea quod ſola uirtus in ſua poteſtate eſt:omnia præter eā ſubiecta ſunt fortunę dominationi. Itē,qui fortunis alicuius inducti,amicitiam eius ſecuti ſunt,hi ſimul ac fortuna dilapſa eſt, deuolāt oēs. Cū enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa,nihil ſupereſt,quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ,quæ duplices efferuntur,hoc modo ſine ratione. Errant, qui ī proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putāt fugiſſe. Sapienter cogitāt,qui tēporibus ſecūdis caſus aduerſos reformidāt. Cum ratione,hoc pacto. Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putāt oportere,fallūtur,propterea quòd ætas illa nō eſt impedimēto bonis ſtudijs:at hi ſapienter faciunt,qui adoleſcētes maxime caſtigāt,ut q̄bus uirtutibus omnē uitam tueri poſſint,eas in ætate maturiſſima uelint cōparare. Sententias īterponi raro cōuenit,ut rei actores, nō uiuendi pręceptores eſſe uideamur. Cū ita interponenē,multū afferent ornamenti.nā neceſſe eſt animo eam cōprobet tacitus auditor,cū ad cauſam uideat accommodari rem certam ex uita,& moribus ſumptam. CONTRArium idem ferè eſt,quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter,& facile confirmat,hoc pacto. Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper,eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item. Nam quem ī amicitia perfidioſum eſſe cognoueris, eum quare putes inimicitias cū fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum cōmodū,& ſui cognoſcētem uidere in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus,& cōuentu amicorū uerum dixerit nunquam,eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item. Quos ex collibus deiecimus, cū his in campo metuimus dimicare? Qui,cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant,hi,poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus,& continuatis uerbis perfectum eſſe debet,& cum cōmodum eſt auditu propter breuē,& abſolutā concluſionem, tum uero uehementer id,quod opus eſt oratori,comprobat cōtraria re,& ex eo,quod dubiū nō eſt,expedit illud,quod dubium eſt,ut aut dilui non poſſit, aut multo difficillime poſſit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione,quæ denuo alio membro orationis excipitur,hoc modo. Et inimico proderas.id eſt unum, quod appellatur membrum:deinde hoc excipiatur oportet ab altero. & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio poteſt conſtare. Sed commodiſſima,& abſolutiſſima ē,quæ ex tribus cōſtat,hoc pacto,& inimico p̄deras: & amicum lędebas:& tibi ipſi non conſulebas. Item nec reip.conſuluiſti, nec

amicis profuiſti: nec inimicis reſtitiſti. ARTiculus dicitur, cũ ſingula uerba
interuallis diſtinguentẽ cæſa oratiõe, hoc modo. Acrimonia, uoce, uultu aduer
ſarios perterruiſti. Itẽ, inimicos ĩuidia, iniurijs, potẽtia, perfidia ſuſtuliſti. In-
ter huius generis, & illius ſuperioris uehementiã hoc intereſt, quod illud tardi
us, & rarius uenit: hoc crebrius, & celerius peruenit. Itacꝫ in illo genere ex re-
motione brachij, & cõtortione dextræ gladius ad corpus afferri: in hoc autẽ
crebro, & celeri uulnere corpus conſauciari uidetur. CONTINVATIO
eſt denſa, & continens frequentatio uerborũ cum abſolutione ſententiarũ: ea
utemur cõmodiſſime tripartito, in ſentẽtia, in cõtrario, in concluſione. In ſen-
tentia, hoc pacto. ei nõ multũ poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in uirtute,
q̃ in caſu præſidium collocauit. In contrario, hoc modo. nam ſi quis ſpei non
multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit?
In concluſione, hoc pacto. quod ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas ra
tiones omnes in caſum contulerũt, nõ ſunt omnia cõmittenda fortunę, ne ma-
gnam nimis in nos habeat dominationẽ. In his tribus generibus ad cõtinua
tionis uim adeo frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris uidea-
tur: niſi ſententiã, & cõtrarium, & cõcluſionẽ frequentibus afferat uerbis. Sed
& aliâs quocꝫ nonnunquam nõ alienum eſt, tametſi neceſſe nõ eſt, eloqui res
aliquas per huiuſcemodi continuationes. COMPAR appellatur, quod ha-
bet in ſe mẽbra orationis: de quibus ante diximus: quæ conſtant ex pari ferè
numero ſyllabarũ. hoc non de enumeratione noſtra fiet, nam id quidem pue-
rile eſt: ſed tantum affert uſus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu
par membrum ſuperiori referri poſſimus, hoc modo. In prælio mortem pater
oppetebat: domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues caſus admini-
ſtrabant. Item, illi, fortuna felicitatem dedit: huic induſtria uirtutem compara-
uit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut nõ planè par ſit numerus ſyllabarum,
& tamen eſſe uideatur, ſi una, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut
ſi, cum in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut ple-
niores ſyllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alte-
rius aſſequatur, & exæquet. SIMIliter cadẽs exornatio dicitur, cum in eadẽ
conſtructione uerborum duo, aut plura ſunt uerba, quæ ſimiliter ijſdem caſi-
bus efferuntur, hoc modo. Hominem laudas ægentem uirtutis, abundantem
felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus re-
motus. Diligentia comparat diuitias: negligentia corrumpit animum: & ta-
men, cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem. SIMIliter definiẽs eſt,
cum tametſi caſus non inſunt in uerbis, tamen ſimiles exitus ſunt hoc pacto.
Turpiter audes facere: nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe: delinquis ſtu-
dioſe, loqueris odioſe. Item, audacter territas, humiliter placas. Hęc duo gene
ra, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine uerſatur, ĩter ſe ue-
hementer cõueniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerunqꝫ ſimul ea collocãt
in ijſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditiſſima ratio
eſt, amorẽ petere, pudorem fugere, diligere formã, negligere famam. hic & ea
uerba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles, & illa, quæ non habent, ad ſimiles
exitus ueniunt. ANNOminatio eſt, cum ad idem uerbum acceditur com-
mutatione unius literæ, aut literarum: aut ad res diſſimiles ſimilia uerba accõ
modãtur. Ea multis, & uarijs rationibus cõficitur, attenuatione, aut cõplexiõe

eiuſdem literę,ſic.Hic,q ſe magnifice iactat,atq; oſtẽtat,uenijt à te ante q̃ Ro-
mã uenit.Ex contrario.hic quos homines alea uincijt,eos ferro ſtatim uincit.
Productione eiuſdẽ literę,hoc modo.hũc auiũ dulcedo ducit ad auiũ.Breuita
te eiuſdẽ literę,hoc modo.hic,tametſi uideť eſſe honoris cupidus,tamẽ nõ tan
tũ curiã diligit,quãtũ Curiã.Addẽdis literis,hoc pacto.hic ſibi poſſet tẽpera
re,niſi amori mallet obtẽperare. Demẽdis literis,ſic.ſi lenones tãquã leones
uitaſſet,uitę ſe tradidiſſet.Trãſſerendis literis,ſic.Videte iudices utrũ homini
nauo,an uano credere malitis.itẽ,nolo eſſe laudator,ne uidear adulator. Cõ
mutãdis,hoc modo.deligere oportet,quẽ uelis diligere.Hæ ſũt annominatio
nes,q̃ in literarũ cõmutatione,breuitate,aut ꝓductione,aut trãslatione,aut ali
quo huiuſmodi genere uerſanť.Sunt aũt aliæ,quæ nõ habẽt tã ꝓpinquã ĩ uer
bis ſimilitudinẽ,& tamẽ diſſimiles nõ ſunt:qbus de generibus unũ eſt huiuſ-
modi.Quid ueniã:q ſim:quare ueniã:quẽ inſimulem:cui proſim:quẽ poſtu-
lẽ,breui cognoſcetis.Nã hic eſt in quibuſdã uerbis quædã ſimilitudo nõ tam
affectanda,q̃ illæ ſuperiores,ſed tñ adhibẽda nõnũquã. Alterum genus huiuſ
modi.Demus operã Quirites,ne oĩno patres cõſcripti circũſcripti puteť.hæc
annominatio magis accedit ad ſimilitudinẽ,q̃ illa ſuperior,ſed minus, q̃ illæ
ſuperiores,ꝓpterea quod nõ ſolũ additæ,ſed uno tẽpore demptæ quoq; lite-
rę ſunt. Tertiũ genus eſt,quod uerſať in caſuum commutatione, aut unius,
aut plurium nominum. unius nominis,hoc modo. Alexãder Macedo ſum-
mo labore animũ ad uirtutes à pueritia cõfirmauit.Alexãdri uirtutes ꝑ orbẽ
terrę cũ laude,& gloria uulgatæ ſunt.Alexãdrũ oẽs maxime metuerunt,item
plurimũ dilexerũt.Alexãdro ſi uita data longior eſſet,Oceanũ Macedonum
gloria trãſuolaſſet.Varie hic unũ nomen in cõmutatione caſuum uolutatum
eſt.Plura nomina caſibus cõmutatis.hoc modo facient annominationẽ.Tibe
rium Gracchũ remp.adminiſtrãtẽ indigna ꝓhibuit nex diutius in ea cõmora
ri.C.Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt,quę uirũ reip. amãtiſſimũ ſubito de
ſinu ciuitatis eripuit.Saturninũ fide captũ,malorũ perfidia per ſcelus uita pri-
uauit. Tus ò Druſe ſanguis domeſticos parietes,& uultum parẽtis aſperſit.
Sulpitio,cui paulo ante omnia concedebant,eũ breui ſpatio nõ modo uiuere,
ſed etiã ſepeliri ꝓhibuerunt.Hęc tria genera ꝓxima exornationũ,quorũ unũ
in ſimiliter cadẽtibus,alterũ in ſimiliter deſinẽtibus uerbis,tertiũ ĩ annomina
tionibus poſitũ eſt,perraro ſumenda ſũt,cum in ueritate dicemus, propterea
quod non hęc uidentur reperiri poſſe ſine elaboratione,& operę conſumptio
ne.Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem,q̃ ad ueritatem uidentur accom
modatiora.Quare fides,& grauitas,& ſeueritas oratoria minuitur his exor-
nationibus frequenter collocatis,& nõ modo tollitur auctoritas dicendi, ſed
offenditur quoq; in eiuſmodi oratione auditor,propterea quod eſt in his le-
pos,& feſtiuitas,non dignitas,neq; pulchritudo.Quare, quę ſunt ampla, &
pulchra,diu placere poſſunt:quę lepida, & concinna, cito ſacietate afficiunt
aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus
utemur,puerili uidebimur elocutione delectari,ita ſi raro has ĩterſeremus ex-
ornationes,& in cauſa tota uarie diſpergemus, commode luminibus diſtin-
ctis illuſtrabimus orationẽ. SVBIECTIO ẽ,cũ ĩterrogamus aduerſarios,
aut q̃rimus ipſi,qd ab illis,aut qd cõtra nos dici poſſit. Deĩde ſubijcimus id,
qđ dici oportet,aut qđ nõ oportet,aut nobis adiumẽto futurũ ſit,aut offuturũ

illis ė cõtrario, hoc modo. Quęro igit̃, unde iſte tam pecunioſus factus ſit: am plũ patrimoniũ relictũ eſt: at patris bona uenierũt, hereditas aliqua obuenit: nõ poteſt dici, ſed etiã à neceſſarijs omnibus exheredatus eſt. Præmiũ aliqđ ex lite, aut iudicio cepit: nõ modo id nõ fecit, ſed etiã inſuper ipſe grãdi ſponſione uictus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus nõ eſt, ſicut oẽs uidetis, aut iſti domi naſcit̃ aurũ, aut unde licitũ nõ eſt, pecunias accepit. Itẽ, Sępe Iudices animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quã ne inimici quidẽ criminari poſſint, ſibi pręſidiũ petere: quoꝝ nihil poteſt aduerſarius facere. nã, utrum ad patris eius uirtutẽ cõfugiet? at eũ uos iurati capite dãnaſtis. an ad ſuã reuertet̃ antiquã uitã, alicubi honeſte tractatã? nam hic quidem ante oculos ueſtros quomodo uixerit, ſcitis oẽs. an cognatos ſuos enumerabit, quibus uos cõueniat cõmoueri? at hi quidẽ nulli ſunt. amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi nõ putet turpe, iſtius amicum nominari. Itẽ, credo inimicũ, quẽ nocẽtẽ putabas, in iudicium adduxiſti? nõ, nã indẽnatũ necaſti. leges, quæ id facere ꝓhibent, ueritus es? at ne ſcriptas quidẽ iudicaſti. cũ ipſe te ueteris amicitiæ cõmonefaceret, cõmotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. quid, cũ tibi pueri ad pedes uolutarẽtur, miſericordia motus es? at eoꝝ patrẽ crudeliſſime ſepultura quoqꝫ prohibuiſti. Multũ ineſt acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, ꝓpterea quod, cũ quęſitũ eſt, quid oporteat, ſubijcitur id nõ eſſe factũ: quare facillime fit, ut augeat̃ indignitas negotij. Ex eodẽ genere, ut ad noſtrã quoqꝫ ꝑſonã referamus ſubiectionẽ, ſic. Nã quid me facere cõueniret, cũ à tãta multitudine Gallorũ circũſederer? an dimicarẽ? at cum parua manu tum prodiremus, locũ quoqꝫ inimiciſſimũ habebamus. Sederem ĩ caſtris? at neqꝫ ſubſidium, quod expectarẽ, habebamus: neqꝫ erat, quo uitam produceremus. Caſtra relinquerẽ? at obſidebamur. Vitam militũ negligerem? at ea uidebar eos accepiſſe cõditione, ut quoad poſſem, incolumes patriæ, & parentibus conſeruarem. Hoſtium cõditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, q̃ impedimentorum. Huiuſmodi cõſequuntur idẽtidem ſubiectiones, ut ex omnibus oſtendi uideatur, nihil potius, q̃ quod factum ſit, faciundũ fuiſſe. GRADATIO eſt, in qua nõ ante ad cõſequens uerbum deſcenditur, q̃ ad ſuperius cõſcenſum eſt, hoc modo. Nam quę reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis, & quod libet, licet: & quod licet, poſſũt: & quod poſſunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, uobis moleſtum non eſt. Item non ſenſi hoc, & non ſuaſi, neque ſuaſi: & non ipſe ſtatim facere cœpi, neque facere cœpi: & nõ perfeci, neque perfeci: & non probaui. Item Africano induſtria uirtutem, uirtus gloriã, gloria ęmulos comparauit. Item imperium Gręcię fuit apud Athenienſes: Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ. Spartiatas ſuperauere Thebani: Thebanos Macedones uicerunt: qui ad imperium Gręcię breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio uerbi, quæ propria eſt huius exornationis. DEFINITIO eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter, & abſolute, hoc modo. Maieſtas reipub. eſt, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuſpiam uiolant. Item, non eſt iſta diligentia, ſed auaritia, eo quod diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorũ, auaritia iniurioſa appetitio alienorũ. Item, nõ ẽ iſta fortitudo,

ſed temeritas, ꝓpterea quod fortitudo eſt cōtemptio laboris, & periculi cum rōne utilitatis, & cōpenſatiōe cōmodoꝝ: temeritas eſt, cū incōſiderata laborū perpeſſione gladiatoria periculoꝝ ſuſceptio. Hæc igiť cōmoda putať exornatio, quod oēm rei cuiuſpiā uim, & poteſtatē ita dilucide ꝓponit, & breuiter explicat, ut neq; pluribus uerbis oportuiſſe dici uideatur: neq; lucidius potuiſſe dici putetur. TRANſitio uocatur, quæ, cum oſtendit breuiter, quod dictū ſit, ꝓponit item breui, quod cōſequať, hoc modo. In patriā cuiuſmodi fuerit habetis: nūc in parētes qualis extiterit, cōſiderate. Item, mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nūc quomodo iſte mihi gratiā retulerit, accipite. Proficit hæc aliquātū exornatio ad duas res. nā & ꝗd dixerit, cōmonet, & ad reliquū cōparat auditorē. CORrectio eſt, q̄ tollit id, quod dictū eſt, & pro eo id, ꝗđ magis idoneū uideť, reponit, hoc pacto. Quod ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, īmo innuiſſet modo, hoc facile perfici poſſet. Itē, nā poſtquā iſti uicerūt, atq; adeo uicti ſunt, eam quomodo uictoriā appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, ꝗ̄ boni dederit? O' uirtutis comes īuidia, quæ bonos inſequeris plerūq;, immo adeo inſectaris. cōmouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata tātūmodo dicta uidetur: ea poſt ipſius oratoris correctionē magis idonea fit pronūtiatione. Nō igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, preſertim cū ſcribas, ad optimū, & electiſſimum uerbū deuenire? Eſt cum nō eſt ſatius, ſi cōmutatio uerbi id erit demōſtratura, eiuſmodi rē eſſe, ut cū eā cōmuni uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis, cū ad electius uerbū accedas, īſigniorem rem facias, quod ſi cōtinuo ueniſſes ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduerſa eſſet. OCCVpatio eſt, cū dicimus nos præterire, aut nō ſcire, aut nolle dicere id, quod tūc maxime dicimus, hoc modo. Nā de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerē, ſi hoc tēpus idoneum putarē: nunc conſulto relinquo, & illud prętereo, quod rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde, quod iniuriarum ſatis feciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. horum nihil dico, reuertor ad illud, de quo iudicium ē. Item, non dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi, ut utilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem, ꝗ̄ huiuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur. DISIVNctio eſt, cum eoꝝ, de quibus dicimus, aut utrūq;, aut unū quodq; certo concluditur uerbo, ſic. Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corīthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil numātinis uires corporis auxiliatę ſūt: nihil Carthaginiēſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthijs erudita calliditas pręſidij tulit: nihil Fregellanis morum, & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Itē, formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate extinguiť. Hic utrūq;, & in ſuperiore exemplo unāquamq; rem certo uerbo cōcludi uidemus. CONiunctio eſt, cū interpoſitione uerbi, & ſuperiores oratiōis partes cōprehenduntur, & inferiores, hoc modo. formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate. ADIVNctio eſt, cū uerbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum, aut poſtremū collocamus. Primū hoc pacto, defloreſcit formæ dignitas aut morbo, aut uetuſtate. Poſtremū ſic.

aut morbo,aut uetuſtate formę dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatē diſiūctio ē
appoſita.quare rarius utemur ea,ne ſatietatē pariat. Ad breuitatem cōiūctio.
quare ſępius adhibenda eſt:hę tres exornationes de ſimplici genere manant.
CONDVplicatio eſt,cū rōne amplificationis,aut cōmiſerationis,eiuſdē uni-
us,aut pluriū uerborꝝ iteratio,hoc modo. Tumultus C.Gracchi tumultus do
meſticos,& inteſtinos cōparat. Itē cōmotus nō es,cū tibi mater pedes ample-
xaretˀ,nō es cōmotus. Itē,nūc etiā audes in horū cōſpectum uenire ꝓditor pa-
triæ? ꝓditor inquā patriæ uenire audes ī horū cōſpectū? Vehemēter audito-
rē cōmouet eiuſdē redintegratio uerbi,& uulnus maius efficit in cōtrario cau
ſę:quaſi aliquod telū ſępius perueniat in eādē partē corporis. INTERpreta
tio eſt,quæ nō iterās idē reditegrat uerbū,ſed id cōmutat,quod poſitū ē,alio
uerbo,quod idem ualeat,hoc modo. Rēpu.radicitus euertiſti:ciuitatem fundi
tus deieciſti. Itē,patrē nefarie uerberaſti,parenti manus ſcelerate intuliſti. Ne
ceſſe eſt eius,ꝗ audit,animū cōmoueri:cū grauitas prioris dicti renouatˀ īter-
pretatiōe uerborꝝ. COMMVtatio eſt,cum duæ ſentētiæ īter ſe diſcrepātes ex
trāſiectiōe ita efferuntˀ,ut à priore poſterior,cōtraria priori ꝓficiſcatˀ,hoc mo
do. Eſſe oportet,ut uiuas:nō uiuere,ut edas. Itē,ea re poemata nō facio,ꝗa cu
iuſmodi uolo,nō poſſū:cuiuſmodi poſſū,nolo. Itē,q̄ de illo dicūtur,dici non
poſſūt q̄ dici poſſunt,nō dicūtˀ. Itē,ſi poema,loquēs pictura ē:pictura,tacitū
poema debet eſſe. Itē,ꝗa ſtultus es,ea re taces:nō tn̄,quia taces,ea re ſtultus es.
Nō poteſt dici,quin cōmode fiat,cū cōtrarię ſentētiæ trāſlatiōe uerba quoqꝫ
cōuertātur. Plura ſubiecimus exēpla,ut,quoniā difficile eſt hoc genus exorna
tionis īuentu:dilucidū eſſet,ut cū bene eſſet ītellectū,facilius in dicendo inue-
niretˀ. PERmiſſio eſt,cū oſtēdimus in dicendo nos aliquā rem totā tradere,&
cōcedere alicuius uolūtati,ſic. Quoniā oībus ereptis,ſolum mihi ſupereſt ani-
mus,& corpus:hęc ipſa,quæ mihi de multis ſola relicta ſunt,uobis,& ueſtræ
cō dono poteſtati. Vos me,quo pacto uobis uidetˀ,utamini,atqꝫ abutamini,
licebit:impune in me,quidquid libet,ſtatuite:dicite,atqꝫ obtēperabo. Hoc ge
nus,tametſi aliâs quoqꝫ nōnunquā tractādū eſt,tamen ad miſericordiā cōmo
uendā uehemētiſſime eſt accōmodatū. DVBItatio eſt,cū quærere uidetˀ ora-
tor,utrū de duobus potius,aut quid de pluribus potiſſimū dicat,hoc modo.
Obfuit eo tēpore plurimū reip. Coſs.ſiue ſtultitiā,ſiue malitiā dicere oportet,
ſiue utrūqꝫ. Itē,tu iſtud auſus es dicere homo omniū mortaliū? quæro quo nā
te digno moribus tuis appellē nomine. EXPEditio eſt,cū rationibus cōplu-
ribus enumeratis,quibus aliqua res aut fieri,aut nō fieri potuerit,ceterę tollū-
tur,una relinquitur,quā nos intēdimus,hoc modo. Neceſſe eſt,cū cōſtet iſtum
noſtrū fundū fuiſſe,oſtendas te aut uacuū poſſediſſe,aut uſu tuum feciſſe,aut
emiſſe,aut hereditate tibi ueniſſe. Vacuū,cū ego adeſſem,poſſidere nō potui-
ſti. Tuū uſu feciſſe etiā num nō potes. Emptio nulla profertur. Hereditate tibi
me uiuo mea pecunia uenire nō potuit. Relinquitˀ ergo,ut me ui de meo fūdo
deieceris. Hæc exornatio plurimū iuuabit cōiecturales argumentationes,ſed
nō erit tāquā in plerisqꝫ,ut,cū uelimus,ea poſſimus uti nā facere id non poteri
mus,niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatē. DISſolutio eſt,q̄ coniun-
ctionibus uerborꝝ è medio ſublatis,ſeparatis ꝑtibus effertur,hoc modo. Gere
morē parētī:pare cognatis:obſeqre amicis:obtēpera legibus. Itē,deſcēde ī in
tegrā defenſionē,noli quidquā recuſare:da ſeruos in quæſtionem.ſtude uerū
inuenire.

inuenire. Hoc genus & acrimoniā habet, & uehementiſſimū eſt, & ad breuitatē accōmodatū. PRAEciſio eſt, cū dictis qbuſdā, reliquū, quod cœptū ē dici, relinquit̃ in audientiū iudiciū, ſic. Mihi tecū ꝑcertatio nō ē, ideo qd̃ populus R. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear: te autē ſæpe ignominia dignū putauit. Itē, tu iſta nūc audes dicere, qui nuper alienę domui: nō auſim dicere, ne, cū te digna dixero, me indignū quippiā dixiſſe uidear. hic atrocior tacita ſuſpicio, q̃ diſerta explanatio facta eſt. CONcluſio eſt, quæ breui argumentatione ex ĳs, q̃ ante dicta ſunt, aut facta, cōficit id, quod neceſſario cōſequatur, hoc modo. Quod ſi Danais datū erat oraculū, nō poſſe capi Troiā ſine Philoctetæ ſagittis, hę autē nihil aliud fecerūt, niſi Alexādrū perculerunt: hunc extinguere, id nimirū capi fuit Troiā. Reſtāt etiā decē exornationes uerborum, quas iccirco nō uage diſperſimus, ſed a ſupioribus ſeparauimus, quod omnes in uno genere poſitæ ſūt. Nā earū omniū hoc propriū eſt, ut ab uſitata uerborū poteſtate recedat̃, atq; in aliā rationem cū quadā uenuſtate oratio cōferat̃. de quibus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut nō ſit, aut ſatis idoneū nō ſit, eā noſmet idoneo uerbo nominemus aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitatiōis, hoc modo: ut maiores rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerūt. Significandę rei cauſa, ſic. Poſtquā iſte ī remp. fecit impetū, fragor ciuitatis ī primis ē auditus: hoc genere raro eſt utēdū, ne noui uerbi aſſiduitas odiū pariat: ſed ſi cōmode qs eo utat̃, & raro nō modo nō offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationē. PROnominatio eſt, q̃ ſicuti cognomīe quodā extraneo demōſtrat id, qd̃ ſuo noīe appellari nō poteſt: ut, ſiqs, cū loquat̃ de Gracchis, at nō Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerūt. Itē ſi quis de aduerſario dicat. Videte nūc, īquit, iudices, quēadmodū me Plagioſippus iſte tractarit. hoc pacto non inornate poterimus & in laudādo, & ī lędēdo, aut ī corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo noīe collocamus.

DENOminatio eſt, q̃ a ꝓpinquis, & finitimis rebus trahit orationē, qua poſſit ītelligi res, q̃ nō ſuo uocabulo ſit appellata. Id aut ab inuētore cōficit̃, ut ſi quis de Tarpeio loquēs, eū Capitolinū nominet, aut ab inuēto, ut ſiquis pro Libero uinū, pro Cerere frugem appellet: aut ab īſtrumento dominum, ut ſi quis Macedonas appellarit hoc modo. Nō tam cito ſariſſę Grȩcia potitæ ſūt. aut idē Gallos ſignificās dicat, nec tā facile ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt: aut id, quod fit ab eo, q facit, ut ſiquis cū bello uelit oſtendere aliqd quēpiā feciſſe, dicat. Mars iſtud neceſſario te facere coegit: aut ſi, quod facit, ab eo, quod fit, ut cū deſidioſam artē dicemus, quia deſidioſos facit, & frigus pigrū, qa pigros facit. Ab eo, quod cōtinet id, quod cōtinet̃, hoc modo denominabitur. Armis Italia nō poteſt uinci, nec Grȩcia diſciplinis. nā hic pro Græcis, & Italis q̃ cōtinent, notata ſunt. Ab eo, quod cōtinet̃, id, quod cōtinet, ut ſiqs aurū, uel argētū, aut ebur nominet, cū diuitias uelit nominare. Harū omniū denominationū magis ī ꝑcipiēdo diuiſio, q̃ ī quærēdo difficilis inuētio eſt, ideo quod plena cōſuetudo eſt nō modo poetarū, & oratorū, ſed etiam quotidiani ſermonis huiuſmodi denominationū. CIRCVITIO eſt oratio rem ſimplicē aſſūptā circūſcribens elocutione, hoc pacto. Scipionis ꝓuidentia Carthaginis opes fregit. nā hic, niſi ornādi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, & Carthago ſimpliciter appellari. TRANSgreſſio eſt, quæ uerborū perturbat

ordinem perverſione, aut traſiectione. Perverſione, ſic. Hoc uobis deos im-
mortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Trãſiectione, hoc modo. Inſta-
bilis in iſtũ plurimũ fortuna ualuit. Itẽ, omnes ĩuidioſe eripuit tibi bene uiuẽ-
di caſus facultates. Huiuſmodi trãſiectio, quæ rẽ nõ reddit obſcurã, multũ ꝓ-
derit ad cõtinuationes: de quibus ante dictũ eſt: in quibus oportet uerba ſi-
cut à poetis, in quẽdã extruere numerũ, ut perfecte, & ꝑpolitiſſime poſſint eſ-
ſe abſolutæ. SVPERlatio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi, mi
nuẽdi'ue cauſa. hęc ſumitur ſeparatim, aut cũ cõparatione. Separatim, ſic, quod
ſi cõcordiã retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinẽ ſolis ortu, atq; occa-
ſu metiemur. Cũ cõparatione, aut à ſimilitudine, aut à pręſtãtia ſuperlatio ſu-
mitur. A' ſimilitudine, ſic. corpore niueũ candorẽ, aſpectu igneũ ardorẽ aſſe-
quebat̃. A' pręſtãtia, hoc modo. cuius ore ſermo melle dulcior ꝓfluebat. Eo-
dẽ genere hoc eſt. tãtus erat in armis ſplẽdor, ut ſolis fulgor obſcurior uidere-
tur. INTELLEctio ẽ, cũ res tota parua de parte cognoſcit̃, aut de toto pars.
De parte totũ ſic intelligitur. nõ illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij com-
monebãt? nã hic omnis ſanctimonia nuptiarũ uno ſigno tibiarũ intelligitur.
De toto pars, ut ſiquis, ei, ꝗ ueſtitũ, aut ornatũ ſumptuoſũ oſtẽtet, dicat. Oſtẽ-
tas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc
modo. Pœno fuit Hiſpanus auxilio: fuit immanis ille Tranſalpinus: in Italia
quoq; nõ nemo ſenſit idẽ togatus. A' pluribus unum ſic ĩtelligit̃. atrox calami
tas pectora mœrore pulſabat: itaq; anhelãs ex imis pulmonibus præ cura ſpi
ritus ducebat̃. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati: & hic
unũ pectus, & unus pulmo intelligit̃: & erit illic diminutus numerus feſtiuita
tis, hic adauctus grauitatis gratia. ABVSIO eſt, quę uerbo ſimili, & ꝓpin-
quo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues ſunt, aut
parua ſtatura, aut lõgũ in homine cõſiliũ, aut oratio magna, aut uti pauco ſer-
mone. Nã hic facile eſt ĩtellectu, finitima uerba rerũ diſſimiliũ, ratione abuſio
nis eſſe traducta. TRANSlatio eſt, cũ uerbũ in quãdã rẽ transfert̃ ex alia re,
quod ꝓpter ſimilitudinẽ recte uidet̃ poſſe trãſferri. ea utimur rei ante oculos
ponẽdæ cauſa, ſic. Hic Italiã tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis
cauſa, ſic. Recẽs aduẽtus exercitus ſubito ciuitatẽ extinxit. Obſcœnitatis uitan
dę cauſa, ſic. Cuius mater quotidianis nuptijs delectat̃. Augẽdi cauſa, ſic. Nul-
lius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariã ſaturare crudeli
tatẽ potuit. Minuẽdi cauſa, ſic. Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, q̃a paululum
ĩ rebus difficillimis aſpirauit. Ornãdi cauſa, ſic. Aliquãdo reip. rationes, q̃ ma
litia nocentũ exaruerunt, uirtute optimatũ reuireſcũt. Trãslationẽ dicunt pu-
dentẽ eſſe oportere, ut cũ ratione in cõſimilẽ rem trãſeat: ne ſine delectu teme
re, & cupide uideatur in diſſimilẽ tranſcurriſſe. PERMVtatio eſt oratio ali-
ud uerbis aliud ſentẽtia demõſtrãs. ea diuiditur in tres partes, ſimilitudinem,
argumẽtũ, cõtrariũ. Per ſimilitudinẽ ſumitur: cũ trãslationes una, aut plures
frequẽter ponũtur a ſimplici ratione ductæ ſic. Nã cũ canes fungantur officijs
luporũ, cuinã pręſidio pecuaria credemus? Per argumentũ tractatur, cũ à ꝑſo
na, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo augẽdi, aut minuẽdi cauſa ducit̃, ut ſiq̃s
Druſum, Gracchũ, Numitorẽ obſoletũ dicat. Ex cõtrario ducitur, ſic, ut ſiq̃s
hominẽ prodigũ, & luxurioſum illudẽs, parcũ, & diligẽtẽ appellet. & in hoc
poſtremo, quod ex contrario ſumitur, & illo primo, quod à ſimilitudine du-
citur,

ciĩ,per trãslationẽ argumẽto poterimus uti.Per ſimilitudinem ſic. Quid ait
hic rex,Atq; Agamẽnon noſter,ſiue,ut crudelitas eſt,potius Atreus? Ex con
trario,ſiquem impium,qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intempe
rantem,& adulterum,Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè,quę dicenda
uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, ut deinceps
ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO eſt,cũ in plures res,aut perſonas certas negotia
quædã diſpertiuntur,hoc modo. Qui ueſtrũ iudices nomen Sena-
tus diligit,hunc oderit,neceſſe eſt.petulantiſſime enim ſemper iſte
oppugnauit Senatum.qui equeſtrẽ locũ ſplẽdidiſſimum cupit eſſe
in ciuitate,is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit,ne iſte ſua turpitudi
ne ordini honeſtiſſimo maculæ, atq; dedecori ſit.qui parẽtes habetis,oſtendi
te iſtius ſupplicio,uobis homines ĩpios non placere.quibus liberi ſunt, ſtatui-
te exẽplum,quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ.
Item,Senatus officium eſt,conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium ẽ,
opera,& diligentia conſequi uoluntatem ſenatus. Populi officiũ eſt,res opti-
mas,& homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere,& probare. Accuſa-
toris officium eſt,inferre crimina. Defenſoris,diluere,& propulſare. Teſtis ẽ
dicere,quæ ſcierit,aut audierit. Quæſitoris eſt,unũquẽq; horum ĩ officio ſuo
cõtinere. Quare L.Caſſi,ſi teſtem,pręterquã quod ſciat,aut audierit: argu-
mentari,& cõiectura proſequi patieris,ius accuſatoris cum iure teſtimonij cõ
miſcebis: teſtis improbi cupiditatem cõfirmabis: reo duplicem defenſionẽ pa
rabis. Eſt hæc exornatio copioſa: cõprehendit enim breui multa,& ſuũ cuiq;
tribuens officiũ,ſeparat,& res diuidit plures. LICENTIA eſt,cũ apud eos,
quos aut uereri,aut metuere debemus: tamẽ aliquid pro iure noſtro dicimus,
quod eos minime offendat,aut quos hi diligunt,cum in aliquo errato uere re-
prehẽdi poſſe uideãtur,hoc modo. Miramini Quirites,quòd ab omnibus ue
ſtrę rationes deſerãtur: quòd cauſam ueſtrã nemo ſuſcipiat,quod ſe nemo ue-
ſtri defenſorem ꝓfiteatur,id tribuite ueſtræ culpę: atq; deſinite iſtud mirari.
quid enim eſt,quare nõ oẽs iſtã rem fugere,ac uitare debeant? recordamini,
quos habueritis defenſores: ſtudia eorum uobis ante oculos proponite, dein-
de omniũ exitus cõſiderate.tum uobis ueniet in mentem,ut uere dicam, negli
gẽtia ueſtra,ſiue ignauia potius,illos oẽs ante oculos ueſtros trucidatos eſſe,
inimicos eorũ ueſtris ſuffragijs in ampliſſimũ locũ perueniſſe. Itẽ,Nã qd fuit
iudices,quare in ſentẽtijs ferendis dubitaueritis? aut iſtũ hominẽ nefariũ am-
pliaueritis? nõ apertiſſimæ res erãt crimini datæ? nõ omnes hę teſtibus com-
probatę? nõ cõtra tenuiter,& nugatorie reſpõſum? hic uos ueriti eſtis,ſi prĩo
cœtu cõdẽnaſſetis,ne crudeles exiſtimaremini: dum eã uitaſtis uituperationẽ,
quę lõge à uobis erat àbſutura,eam inueniſtis,ut timidi,atq; ignaui putaremi
ni.maximas,& priuatas,& publicas calamitates accepiſtis: cũ etiam maiores
impẽdere uideãtur,ſedetis,& oſcitamini.luce noctem, nocte lucẽ expectatis?
aliquid quotidie acerbi,atq; incõmodi nuntiatur: & eum, cuius opera uobis
hęc accidunt,remoramini diutius,& alitis,ac reip.perniciem retinetis,quoad
poteſtis,in ciuitate.eiuſmodi licentia ſi nimium uidebitur acrimonię habere,
multis mitigationibus lenietur.nã cõtinuo aliquid huiuſmodi licebit inferre.
Hic ego uirtutẽ ueſtrã quæro,ſapientiã deſidero,ueterẽ cõſuetudinem requiro,

ut,quod erat cõmotum licẽtia,id laude mitigetur:ut altera res ab iracũdia,& moleſtia remoueat:altera res ab errato deterreat.Hæc res ſicut in amicitia,ita in dicendo,ſi loco fit,maxime facit,ut & illi,q audiẽt,à culpa abſint:& nos: q dicimus,amici eorꝝ,& ueritatis eſſe uideamur. Eſt autẽ quoddã genus licentiæ ĩ dicendo,quod aſtutiore ratiõe cõparaẽ,cũ aut ita obiurgamus eos, q audiũt,quomodo ipſi ſe cupiũt obiurgari,aut id,quod ſcimus facile oẽs auditoros,dicimus nos timere,quomodo accipiãt,ſed tñ ueritate cõmoueri,ut nihilo ſecius dicamus.horũ amborꝝ generũ exẽpla ſubijciemus.Prioris, huiuſmodi. Nimium Quirites animis eſtis ſimplicibus,& mãſuetis : nimiũ creditis unicuiq;:exiſtimatis unũquẽq; eniti,ut perficiat,quæ uobis pollicitus ſit : erratis & fruſtra falſa ſpe iã diu detinemini.ſtulticia ueſtra eſt,qa quod erat in ueſtra poteſtate,ab alijs petere,q̃ ipſi ſumere maluiſtis.Poſterioris licentiæ hoc erit exẽplũ.Mihi cum iſto iudices fuit amicitia,ſed iſta tñ amicitia,tametſi uereor, quomodo accepturi ſitis,uos me priuaſtis:quid ita?quia,ut uobis eſſem probatus,eũ,qui uos oppugnabat,inimicũ,q̃ amicũ habere malui.Ergo hæc exornatio,cui licẽtiæ nomen eſt,ſicuti demõſtrauimus,duplici ratione tractabiẽ acrimonia,quæ,ſi nimium fuerit aſpera,mitigabiẽ laude:& aſſimulatione,de qua ſuperius diximus,q̃ nõ ĩdiget mitigationis,ꝓpterea quod imitatur licentiã,& ſua ſponte ad animũ auditoris ſe accõmodat. DIMInutio eſt,cũ aliqđ eſſe in nobis,aut in ijs,quos defendimus,aut natura,aut fortuna,aut induſtria dicemus egregiũ,quod,nequa ſignificeẽ arrogãs oſtẽtatio,diminuiẽ, & attenuatur oratiõe,hoc modo.Nã hoc pro meo iure iudices dico,me labore,& ĩduſtria curaſſe,ut diſciplinã militarẽ nõ ĩ poſtremis tenerẽ. Hic ſi qs dixiſſet. ut optime tenerẽ,tametſi uere dixiſſet,tñ arrogãs uiſus eſſet.nũc & ad inuidiã uitandã,& ad laudẽ cõparandã ſatis dictũ eſt.Item,utrum igitur auaritię cauſa,aut egeſtatis acceſſit ad maleficium?auaritiæ?at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignũ liberalitatis eſt,q̃ cõtraria auaritiæ eſt.Egeſtatis?at huic quidem pater,nolo nimiũ dicere,nõ tenuiſſimũ patrimoniũ reliquit.hic quoq; uitatũ eſt,ne magnũ,aut maximũ diceretur.Hoc igitur ĩ noſtris,aut eorꝝ quos defendemus,egregijs cõmodis ꝓſerẽdis obſeruabimus.nã eiuſmodi res & inuidiã cõtrahunt ĩ uita,& odium ĩ oratione, ſi ĩcõſiderate tractes. Quare,queadmodũ in uiuendi ratione fugitur inuidia,ſic in dicendo conſilio uitatur odium. DESCRIptio nominatur,quæ rerum cõſequentium cõtinet perſpicuam,& dilucidã cũ grauitate expoſitionem, hoc modo. Quod ſi iſtũ iudices ueſtris ſentẽtijs liberaueritis,ſtatim,ſicut è cauea leo miſſus,aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis uolitabit,& uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiuſq; fortunas,in oẽs amicos, atq; inimicos,notos, atq; ignotos incurſans, aliorꝝ famam depeculãs,aliorũ caput oppugnãs,aliorꝝ domum,ac omnem familiã perfringens,remp.funditus labefactans.Quare iudices eijcite eum de ciuitate,liberate omnes formidine,uobiſq; ipſis conſulite.nã ſi iſtum impunitũ dimiſeritis,in uos metipſos,mihi credite,feram,& truculentã beſtiam iudices immiſeritis.Itẽ,Nã ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis,uno iudicio ſimul multos iugulaueritis.grandis natu parens,cuius ſpes ſenectutis omnis ĩ huius adoleſcentia poſita eſt,quare uelit in uita manere,nõ habebit. filij parui priuati patris auxilio ludibrio,& deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti.tota domus huius indigna cõcidet calamitate:at inimici ſtatim ſanguinolẽ

lenta

lenta palma,crudeliſſima uictoria potiti inſultabunt in horum miſerias,& ſuperbia re ſimul,& uerbis inuehentur. Itē,Nā neminem ueſtrum fugit Quirites,capta urbe quæ miſeriæ conſequi ſoleant:arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur:ceteri,q poſſunt p ætatē,& uires laborē ferre,rapiūtur in ſeruitutē,q nō poſſunt,uita priuantur:uno deniq;,atq; eodē tēpore domus hoſtili flagrat incēdio,& quos natura,aut uolūtas neceſſitudine, aut beneuolētia cōiunxerit,diſtrahūtur:liberi partim è gremijs parentū diripiuntur,partim in ſinu iugulanī,partim ante pedes cōſtuprantur.nemo iudices ē, qui poſſit ſatis rē cōſequi uerbis,nec referre oratione magnitudinem calamitatis, hoc genere exornationis uel indignatio,uel miſericordia poteſt cōmoueri,cū res cōſequētes cōprehenſę uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. DIVISIO eſt,quæ rē ſemouēs à re,utrāq; abſoluit ratione ſubiecta,hoc modo.Cur ego nūc tibi quidq́ obijciam? ſi probus es,nō meruiſti:ſin improbus,nō cōmoueris. Itē,Quid nūc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis,obtundā:ſin obliti eſtis,cū re nihil egerim,quid eſt, quod uerbis proficere poſſim? Itē duæ res ſunt,quæ poſſunt homines ad turpe compendiū cōmouere,inopia,atq; auaritia.te auarū in fraterna diuiſione cognouimus,inopē,atq; egentē nūc uidemus.q potes igitur oſtēdere cauſam maleficij nō fuiſſe? Inter hāc diuiſionem,& illā,quæ de partibus orationis tertia eſt,de qua in libro primo diximus ſecūdū narrationē,hoc intereſt.illa diuidit p enumerationē,aut p expoſitionē,quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit:hęc ſe ſtatim explicat,& breui duabus,aut pluribus partibus ſubijciens rationes,exornat orationē. FREQVENtatio eſt,cū res in tota cauſa diſperſę cogunī unū in locū,quo grauior,aut acrior,aut criminoſior oratio ſit,hoc pacto. A quo tādē abeſt iſte uitio? qd eſt iudices,cur uelitis eū liberare? ſuę pudicitię pditor eſt,inſidiator alienę,cupidus,intēperans,petulans,ſuperbus, impius,in parētes,ingratus in amicos,infeſtus in cognatos,in ſuperiores contumax,in ęquos & pares faſtidioſus,in inferiores crudelis,deniq; in oēs intolerabilis.Eiuſdē generis eſt illa frequētatio,quæ plurimū coniecturalibus cauſis opitulaī,cū ſuſpiciones,quæ ſeparatim dictæ minutę,& infirmę erant,unū in locū coactę rē uideni perſpicuam facere,nō ſuſpicioſam, hoc pacto. Nolite igitur iudices,nolite ea,quę dixi ſeparatim ſpectare:ſed omnia colligite,& cōferte in unū. Si & cōmodū ad iſtū ex morte illius ueniebat,& uita ē turpiſſima hominis,animus auariſſimus,fortuna familiaris rei attenuatiſſima.& res iſta bono nemini pręter iſtum fuit:neq; alius quiſquā ęque cōmode,neq; iſte alijs cōmodioribus rationibus facere potuit:neq; pręteritū quidquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficiū:neq; factū,quod opus nō fuerit: & cum locus idoneus maxime quęſitus,tum occaſio aggrediēdi cōmoda,tēpus adeūdi opportuniſſimū,ſpaciū conficiendi lōgiſſimum ſumptū eſt non ſine maxima occultādi,& perficiēdi maleficij ſpe.& pręterea ante,q́ occiſus homo is eſt,iſte uiſus eſt in eo loco,in quo eſt occiſio facta,ſolus.paulo poſt in ipſo loco maleficij,uox illius,qui occidebatur,audita eſt:deinde poſt occiſionem,iſtum multa nocte domū rediſſe conſtat:poſtera die titubāter,& inconſtanter de occiſione illius locutū.hęc partim teſtimonijs,partim quæſtionibus, & argumentis omnia cōprobātur,& rumore populi,quē ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe uerū. Veſtrū iudices eſt his unum in locū collatis,certam ſumere ſcientiam,

non ſuſpicionẽ maleficij.nã unum aliquid,aut alterum poteſt in iſtum caſu ce-cidiſſe ſuſpicioſe:ut omnia inter ſe à primo ad poſtremũ cõueniãt maleficia,ne ceſſe eſt caſu nõ poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio,& in cõiecturali con ſtitutione cauſæ fermé ſemper neceſſaria,& in ceteris generibus cauſarũ,& in omni oratione adhibẽda nõnũquã. EXPOlitio eſt,cũ in eodem loco mane-mus,& aliud,atq; aliud dicere uidemur.ea dupliciter fit,ſi aut eandẽ planè dici mus rem,aut de eadẽ re.Eandem rem dicimus non eodẽ modo:nã id quidem obtũdere auditorem eſt,nõ rem expolire:ſed cõmutare.cõmutabimus tripli-citer,uerbis,pronuntiãdo,tractãdo. Verbis cõmutabimus,cũ re ſemel dicta, iterum,aut ſæpius alijs uerbis,quæ idem ualeãt,eadem res proferetur,hoc mo do.Nullũ tantũ eſt periculum,quod ſapiens pro ſalute patriæ uitandum arbi tretur.cũ augetur incolumitas perpetua ciuitatis,qui bonis erit ratiõibus pre-ditus,profecto nullũ uitæ diſcremen ſibi pro fortunis reip.fugiendũ putabit: & erit in ea ſentẽtia ſemper,ut pro patria ſtudioſe, quãuis in magnam deſcen-dat uitæ dimicationem.Pronũtiando cõmutabimus,ſi tum in ſermone,tum ĩ acrimonia,tum in alio,atq; alio genere uocis,atq; geſtus,eadem uerbis cõmu-tãdo,pronũtiatione quoq; uehementius ĩmutabimus:hoc neq; cõmodiſſime ſcribi poteſt,neq; parum eſt apertũ.quare nõ eget exempli. Tertiũ genus eſt commutationis,quod tractãdo conficitur,ſi ſententiam traijciemus aut ad ſer mocinationẽ,aut ad exſuſcitationem.Sermocinatio eſt,de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus.nũc breuiter ad hanc rem,quod ſatis ſit,attingemus:in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accõmodata ad dignitatem,hoc mo do,ut,quo facilius res cognoſci poſſit,ne ab eadem ſententia recedamus. Sapi ens,qui omnia reip.cauſa ſuſcipienda pericula putabit,ſæpe ipſe ſecum loqui-tur. Non mihi ſoli,ſed etiam,atq; adeo multo potius natus ſum patriæ: uita, quæ fato debetur,ſaluti patriæ potiſſimũ ſoluatur:aluit hæc me,tute,atq; ho-neſte produxit uſq; ad hanc ętatem:munijt meas rationes bonis legibus, opti mis moribus,honeſtiſſimis diſciplinis:qd eſt,quod à me ſatis ei perſolui poſ-ſit,unde hæc accepta ſunt? quia hæc loquitur ſecum ſapiens,ſępe ego in pericu lis reip.nullum ipſe periculum fugi.Item mutatur res tractando,ſi traducitur ad exſuſcitationem,cum & nos cõmoti dicere uideamur, & auditoris animũ cõmouemus,ſic.Quis eſt tam tenui cogitatione prædi tus,cuius animus tantis anguſtijs inuidię continetur,qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iudicet? qui pro ſalute patrię, pro incolumitate ciuitatis, pro reip.fortunis quãuis magnum,atq; atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, & libẽ ter ſubeat.equidẽ hunc hominem magis cupio ſatis laudare,q̃ poſſim,idemq; hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire.Eadem res igitur his tribus in dicen-do cõmutabitur rebus,uerbis,pronuntiando,tractando,ſed tractando dupli citer,ſermocinatione,& exſuſcitatione.Sed de eadem re cum dicemus, pluri-bus utemur cõmutationibus.nã cum rẽ ſimpliciter pronuntiauerimus, ratio-nem poterimus ſubijcere:deinde duplicem,uel ſine rationibus,uel cum ratio-nibus pronuntiare ſentẽtiam:deinde afferre contrarium:de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus.deinde ſimile & exemplũ, de quo ſuo loco plura dicemus:deinde concluſionẽ,de qua in ſecundo libro,quæ opus fue runt,diximus,demõſtrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat.in hoc libro docuimus,cuiuſmodi eſſet exornatio uerbi, cui conclu-

ſioni

ſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi uehementer ornata poterit eſſe expolitio, q̃ cōſtabit ex frequẽtibus uerborꝫ exornationibus, & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptẽ partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententię nō recedamus exẽplo, ut ſcire poſſis, q̃ facile pręceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullū pro rep. periculum uitabit, ideo quod ſæpe fit, ut cum pro rep. perire noluerit, neceſſario cum rep. pereat. & quoniã ſunt omnia cōmoda à patria accepta, nullū ĩcōmodū pro patria graue putandū eſt. ergo qui fugiunt id periculū, quod pro rep. ſubeundū eſt, ſtulte faciunt. nã neqꝫ effugere incōmoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur: at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cum & eum, quẽ debent, honorem reipu. reddunt, & pro multis perire malunt, q̃ cum multis. & enim uehemẽter eſt iniquum uitã, quã à natura acceptã propter patriam cōſeruaueris, naturę, cum cogat, reddere: patrię cū roget, nō dare: & cum poſſis cū ſumma uirtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam uiuere: & cū pro amicis, & parẽtibus, & ceteris neceſſarĳs adire periculū uelis, pro repub. in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patrię continetur, nolle in diſcrimen uenire. Itaqꝫ uti contemnendus eſt, qui in nauigãdo ſe, q̃ nauim, mauult incolumen, ita uituperandus, qui in reipub. diſcrimine ſuę plus, q̃ cōmuni ſaluti conſulit. naue enim fracta, multi incolumes fuerũt: ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. quod mihi bene uidetur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios: amiſit uitam, at non perdidit. Re enim uiliſſima, & parua maximam redemit, uitã dedit, accepit patriam, amiſit animam: potitus eſt gloria, quę cū ſumma laude prodita uetuſtate quotidie magis eniteſcit. quod ſi pro repub. debere accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatū, ĳ ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patrię periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uerſatur, de qua producti ſumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum cauſam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo, uti cum exornabimus argumentationem: de qua diximus in libro ſecundo. COMMORATIO eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manẽ diutius, & eodem ſępius reditur. hac uti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimouendi. huic exemplum ſatis idoneum ſubĳci non potuit, propterea quod hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut mẽbrum aliquod, ſed tanquam ſanguis perfuſus eſt per totum corpus orationis. CONTENTIO eſt, per quã cōtraria referũtur. Ea eſt in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, eiuſmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem prębes. In ſententiarum, huiuſmodi. uos huius incommodis lugetis, iſte reip. calamitate lætatur. Vos ueſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hęc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex uerbis celeriter relatis conſtat: hic ſententię contrariæ ex comparatione referantur, oportet. SIMILITUDO eſt oratio traducẽs ad rẽ quãpiã aliqd ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponẽdi. Quo modo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor

modis dicitur:per cõtrariũ,per negationẽ,per collationem,per breuitatẽ.ad unãquãq; ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronunciãdi.Ornandi cauſa ſumitur per cõtrarium,ſic.Non enim, quẽadmodũ in palæſtra,qui tedas candẽtes accipit,celerior eſt in curſu continuo,q̃ ille, qui tradit:ita melior imperator nouus,qui accipit exercitũ,q̃ ille,qui decedit, propterea quòd deſatigatus curſor integro facem:hic peritus imperator imperito exercitũ tradit.Hoc ſine ſimili ſatis planè & perſpicue,& probabiliter dici potuit,hoc modo.Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere:ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædã cõpararetur.dictum eſt autem per contrarium.nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium,cum ei rei,quam nos probamus,aliquam rem negamus eſſe ſimilem,ut paulo ante,cũ de curſoribus diſſerebamus.Per negationẽ dicetur probandi cauſa,hoc modo.neq; equus indomitus,quãuis natura bene cõpoſitus ſit,idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, & aptus,quæ deſiderantur ab equo:neq; homo indoctus,quãuis ſit ingenioſus,ad uirtutem poteſt peruenire.hoc probabilius factũ eſt,quod magis eſt ueriſimile.non poſſe uirtutem ſine doctrina cõparari,quoniã nec equus quidem indomitus idoneus poſſit eſſe.ergo ſumptum eſt probandi cauſa, dictum eſt autem per negationem.id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis uerbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur per breuitatem,hoc modo.in amicitia gerenda,ſicut in certamine currẽdi nõ ita conuenit exerceri,ut,quoad neceſſe ſit,puenire poſſis,ſed, ut productus ſtudio, & uiribus ultra facile procurras. Nam hoc ſimile eſt,ut apertius intelligatur,mala ratione facere,qui reprehendant eos,qui uerbi cauſa poſt mortẽ amici liberos eius cuſtodiãt,propterea quòd in curſore tantũ uelocitatis eſſe oporteat,ut efferatur uſq; ad finẽ.in amico tantũ beneuolẽtiæ ſtudiũ,ut ultra,quã amicus ſentire poſſit,procurrat amicitiæ ſtudio.dictũ autem ſimile eſt per breuitatẽ.nõ enim ita ut in ceteris rebus res ab re ſeparata eſt,ſed utraq; res cõiunctę,& cõfuſe pronũtiatę. Ante oculos ponẽdi negotij cauſa, ſumetur ſimilitudo p collationẽ,ſic. Vti citharœdus,cum prodierit optime ueſtitus,palla inaurata indutus,cũ chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cũ corona aurea magnis fulgẽtibus gẽmis illuminata,citharam tenens exornatiſſimam auro,& ebore diſtinctam:ipſe præterea forma,& ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem:ſi,cum magnam populo cõmouerit his rebus expectationẽ,repente ſilentio facto,uocẽ emittat acerbiſſimã cum turpiſſimo corporis motu:quo melius ornatus,& magis fuerit expectatus,eo magis deriſus,& cõtẽptus ejcitur.ita ſiquis in excelſo loco,& in magnis,ac locupletibus copijs collocatus fortunæ muneribus,& naturæ cõmodis omnibus abundabit,ſi uirtutis,& artium,quæ uirtutis magiſtræ ſunt,egebit,quo magis ceteris rebus erit copioſus,& illuſtris,& expectatus:eo uehemẽtius deriſus,& cõtẽptus ex omni cõuentu bonorũ ejcietur. Hoc ſimile exornatione utriuſq; rei, & alterius inſcitia artificij,alterius ſtultitia ſimili ratione collata ſub aſpectu omniũ rẽ ſubiecit.Dictũ autẽ eſt per collationẽ,propterea quod propoſita ſimilitudine,paria ſunt relata omnia. In ſimilibus obſeruare oportet diligẽter, ut,cum rem afferamus ſimilem,cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, uerba quoq; ad ſimilitudinẽ habeamus accõmodata:id ẽ huiuſmodi. Ita,ut hirũdines ęſtiuo tẽpore preſtò ſũt,frigore pulſę recedũt:ex eadẽ ſimilitudine nũc

per

per tranſlationẽ uerba ſumimus: ita falſi amici ſereno uitę tẽpore prę́ſtò ſunt,
ſimul atq; hycmem fortunæ uiderint, deuolant oẽs. Sed inuentio ſimiliũ faci-
lis erit, ſi quis ſibi oẽs res animatas, & inanimatas: mutas, & loquentes: feras,
& mãſuetas: terreſtres, & cœleſtes, & maritimas: artificio, caſu, natura cõpa-
ratas: uſitatas, atq; inuſitatas frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his
aliquam uenari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorẽ rem
facere, aut ponere ante oculos poſſit. Nõ enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimi-
lis ſit, ſed ad ipſum, ad quod confertur ſimilitudinẽ habeat, oportet. EXEM
plũ eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cũ certi auctoris nomine propoſitio.
Id ſumitur ijſdem de cauſis, qbus ſimilitudo. Rem ornatiorẽ facit, cũ nullius
rei, niſi dignitatis cauſa ſumitͬ, Apertiorẽ, cũ id, quod ſit obſcurius, magis dilu
cidũ reddit. Probabiliorẽ, cũ magis ueriſimilẽ facit. Ante oculos ponit, cũ ex-
primit oĩa perſpicue, ut res dicta propè manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſq; ge
neris ſingula ſubiecíſſemus exẽpla, niſi exẽplũ, quod genus eſſet in expolitiõe
demõſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. quare nolui
mus, neq; pauca, quo minus intelligeretͬ: neq; re intellecta, plura conſcribere.
IMAgo eſt formę cũ forma cũ quadã ſimilitudine collatio. hæc ſumitur, aut
laudis, aut uituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic. Ibãt in prę́lium corpore tau
ri ualidiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, ut in odium, aut
in inuidiã, aut in cõtẽptionem adducat. Vt in odiũ, hoc modo. Iſte quotidie ꝑ
forũ mediũ tanquam iubatus draco ſerpit, aſpectu rabido circũſpectans huc,
& illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attigere,
dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiã adducat, hoc modo.
Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam de-
preſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contẽptionem adducat, ſic.
Iſte, qui tanquã coclea abſcondẽs, retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur
cũ domo ſua, & aufertur. EFFICTIO eſt, cũ exprimitur, & effingitur uer
bis corporis cuiuſpiã forma, quod ſatis ſit ad intelligendũ, hoc modo. Hũc di-
co iudices rubrum, breuem, incuruum, canum ſubcriſpum, cę́ſium, cui ſanè ma
gna eſt in mento cicatrix, ſi quo modo poteſt uobis in memoriã redire. habet
hęc exornatio cum utilitatem, ſi quem uelis oſtendere, tum uenuſtatem, ſi bre-
uiter, & dilucide facta eſt. NOTATIO eſt, cum alicuius natura certis deſcri
bitur ſignis, quæ ſicuti notæ quædam naturæ ſunt attributa. Vt ſi uelis nõ di-
uitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere. Iſte, inquies, iudices, qui ſe di
ci diuitem putat eſſe prę́clarum, primum nũc uidete, quo uultu uos intueatur:
non'ne uobis uidetur dicere, darem, ſi mihi moleſti non eſſetis: cum uero ſini-
ſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus
omnium perſtringere: cum puerum reſpicit hũc unũ, quẽ ego noui, uos nõ ar-
bitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio, atq; alio, heus tu inquit, ue-
ni Sannio, nequid iſti barbari perturbent, ut ignoti, qui audiunt unum putẽt
eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli ſternantur, aut ab auuncu
lo rogetur Aethiops, qui ad balneas ueniat, aut aſturconi locus ante oſtium
ſuum detur: aut aliquid fragile falſę choragium glorię comparetur. deĩde ex-
clamat, ut omnes audiant, uideto, ut diligenter enumeretur, ſi poteſt ante no-
ctẽ. puer, qui iam bene hominis naturã nouit, tu illò plures mittas oportet in-
quit, ſi hodie uis trãſnumerari. age inquit, duc tecum Libanum, & Soſiã ſanè.

Deinde caſu ueniſunt hoſpites homini,qui iſtum ſplēdide, dum peregrinaretᷣ
receperunt:ex ea re homo hercle ſanè cōturbatur,ſed tamen a'uitio naturæ nō
recedit.bene inquit, facitis,cū uenitis,ſed rectius feciſſetis,ſi ad me domum re-
cta abijſſetis.id feciſſemus,inquiunt illi,ſi domū nouiſſemus.at iſtud quidē fa
cile fuit undelibet inuenire.uerū ite mecū,ſequuntur illi.ſermo īterea huius cō
ſumitur omnis in oſtētatione.Quærit in agris cuiuſmodi frumēta ſint: negat
ſe,quia uillæ incēſæ ſint,accedere poſſe,nec ædificare etiā nūc audere, tam etſi
in Tuſculano quidem cœpi inſanire,& in ijſdē fundamētis ędificare. Dū hæc
loqtur,uenit in ędes quaſdā,in quibus ſodalitiū erat eodem die futurum, quo
iſte pro noticia domini ędium īgreditur cū hoſpitibus.hic inquit,habito:per-
ſpicit argentū,quod erat expoſitū:uiſit tricliniū ſtratū.probat.accedit ſeruu-
lus:dicit homini clare dominū iam uenturum,ſi uelit exire.itáne? inquit. Ea-
mus hoſpites,frater uenit ex Salerno:ego illi obuiā pergam? uos huc decima
uenitote,hoſpites diſcedūt.iſte ſe raptim domū ſuā cōijcit.illi decima,quo iuſ-
ſerat,ueniūt.quærunt hūc:reperiunt,domus cuia ſit:in diuerſorium deriſi con
ferūt ſeſe:uident hominem poſtera die:narrant,expoſtulant:accuſant,ait iſte
eos ſimilitudine loci deceptos,angiporto toto deerraſſe,cōtra ualetudinē ſuā
ſe ad multā noctē expectaſſe.Sannioni puero negotium dederas,ut uaſa,ueſti-
mēta,pueros corrogaret.ſeruulus nō inurbanus ſatis ſtrenue,& cōcinne com
parat:iſte hoſpites domū deducit:ait ſe ędes maximas cuidā amico ad nuptias
accōmodaſſe.nuntiat interea puer argentū repeti(pertimuerat enim, qui cō-
modarat)apagete,inquit,ædes cōmodaui,familiā dedi,argentū quoqꝫ uult?
tametſi hoſpites habeo,tamen utatur licet,nos Samijs delectabimur. Quid
ego,quæ deinde efficiat,narrē? eiuſmodi eſt hominis natura,ut quæ ſingulis
diebus efficiat gloria,atqꝫ oſtētatione,ea uix annuo ſermone enarrare poſſim.
Huiuſmodi notationes,quæ deſcribunt,quid cōſentaneum ſit uniuſcuiuſqꝫ na
turæ,uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cu-
iuſpiam ponūt ante oculos,aut glorioſi,ut nos exempli cauſa cœperamus,aut
inuidi,aut timidi,aut auari,ambitioſi,amatoris,luxurioſi,furis, quadruplato-
ris.deniqꝫ cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. SER-
MOCI natio eſt,cū alicui perſonæ ſermo attribuitur,& is exponitᷣ cū ratione
dignitatis,hoc pacto.Cū militibus urbs redundaret,& omnes timore oppreſ
ſi domi cōtinerētur,uenit iſte cū ſago,gladio ſuccinctus,tenēs iaculū: quinque
adoleſcētes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur.irrumpit in ędes ſubito:de-
inde magna uoce,ubi eſt iſte beatus,inquit,ædiū dominus. quin mihi preſtò
fit? quid tacetis? hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt:uxor illius infeli
ciſſimi cū maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe:parce,inquit,& per ea,quę
tibi dulciſſima ſunt in uita miſerere noſtri.noli extinguere extinctos. fer man
ſuete fortunā.nos quoqꝫ fuimus beati.noſce te eſſe hominē.at ille,qn illū mihi
datis? at uos auribus meis opplorare deſinitis? nō abibit. illi nūtiatur interea
ueniſſe iſtū,& clamore maximo mortē minari:quod ſimul ut audiuit, heus,
inqt,Gorgia pediſſequa puerorū,abſcōde pueros.defende:fac,ut incolumes
ad adoleſcētiā perducas. Vix hæc dixerat,cū ecce iſte præſto,ſedes,inquit,au-
dax? nō uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias,& iracundiā ſatu
ra tuo ſanguīe.ille cū magno ſpiritu,metuebā,inqt,ne planè uictus eſſem:nūc
uideo in iudicio mecū cōtendere non uis,ubi ſuperari turpiſſimum eſt,ſupare

pulcherrimũ.interficere me uis.occidar equidẽ,ſed uictus nõ peribo at ille, in extremo uitę tẽpore etiã ſentẽtioſe loqueris,neq; ei,quem uides dominari,uis ſupplicare.tum mulier,ĩmo ꝗdem iſte rogat,& ſupplicat:ſed tu quæſo cõmouere.& tu ꝑ deos inquit,hunc amplexare dominus eſt.uicit hic te.uince tu nũc animũ.cur nõ deſinis inquit,uxor loqui,quę me digna nõ ſunt.tace,& quæ curãda ſunt,cura.tu ceſſas mihi uitã,tibi omnẽ bene uiuẽdi ſpẽ mea morte eripere? iſte mulierẽ repulit ab ſe lamentantẽ.illi neſcio quid incipiẽti dicere,quod dignũ uidelicet illius uirtute eſſet,gladiũ in latere defixit.Puto ĩ hoc exemplo datos eſſe unicuiq; ſermones ad dignitatẽ accõmodatos,quod oportet in hoc genere obſeruare.Sũt itẽ ſermocinationes cõſequẽtes hoc genus.nã quid putamus illos dicturos,ſic hoc iudicaueritis? non'ne hac oẽs utẽtur oratiõe? deĩde ſubijcere ſermonẽ. CONformatio eſt,cũ aliqua,quæ nõ adeſt perſona confingit̃:quaſi adſit:aut cũ res muta,aut informis fit eloquẽs,& formata:& ei oratio attribuit̃ ad dignitatẽ accõmodata:aut actio quędã hoc pacto.quod ſi nũc hæc urbs inuictiſſima uocẽ emittat,nõ hocpacto loquat̃? Ego illa plurimis trophæis ornata,triũphis ditata,certiſſimis,clariſſimis locupletata uictorijs,nũc ueſtris ſeditiõibus ò ciues uexor:quã dolis malitioſa Carthago,uiribus ꝓbata Numãtia,diſciplinis erudita Corinthus labefactare nõ potuit,eã patiemini nũc ab homũculis deterrimis proteri,atq; cõculcari? Item,quod ſi nunc L.ille Brutus reuiuiſcat,& hic ante pedes ueſtros adſit,nõ hac utet̃ oratione? Ego reges eieci:uos tyrãnos introducitis.ego libertatẽ,quæ non erat,peperi:uos partã ſeruare nõ uultis.ego capitis mei periculo patriã liberaui,uos liberi ſine periculo eſſe nõ curatis.hęc cõfirmatio,licet ĩ plures res mutas,atq; inanimatas transferatur,proficit plurimũ in amplificationis partibus,& cõmiſeratione. SIGnificatio eſt,quæ plus in ſuſpicione relinquit,quã poſitũ eſt ĩ oratione,ea fit per exuperationem,ambiguum, cõſequentiam,abſciſionem,ſimilitudinem.Per exuperationem,cum plus dictum eſt, quàm patitur ueritas augendæ ſuſpicionis cauſa,ſic.Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam,qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum,cum uerbum poteſt in duas, pluresúe ſententias accipi,ſed accipitur in eam partem,quam uultis, qui dixit:ut de eo ſi dicas,qui multas hereditates adierit. Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda ſunt,quæ obſcuram reddunt orationem,ita hæc conſequenda,quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile,ſi nouerimus,& animaduerterimus uerborum ancipites, aut multiplices poteſtates.Per conſequentiam ſignificatio fit,cũ res,quæ ſequuntur aliquam rem,dicũtur,ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione,ut ſi ſalſamentarij filio dicas,quieſce tu,cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem,ſi,cum incipimus aliquid dicere,pręcidimus,& ex eo,quod iã diximus,ſatis relinquit̃ ſuſpicionis,ſic,ꝗ iſta forma,& ętate nuper alienę domui, nolo plura dicere.Per ſimilitudinẽ,cũ aliqua re ſimili allata,nihil amplius dicimus,ſed ex ea ſignificamus,ꝗd ſentiamus,hoc modo.Noli Saturnine nimiũ populi frequẽtia fretus eſſe,inulti iacẽt Gracchi.Hæc exornatio plurimũ feſtiuitatis habet ĩterdum,& dignitatis:ſinit enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. BREVItas eſt res ipſis tantummodo uerbis neceſſarijs expedita,hoc modo.Lennũ præteriens cepit,inde Tharſi præſidiũ reliquit,poſt urbẽ in Bithynia ſuſtulit,indè pulſus in Helleſpontũ, ſtatim potit̃

Abido. Itē, modo cōſul, quondā tribunus, deinde primus erat ciuitatis, tū pro ficiſcitˀ in Aſiā, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt imperator, poſtremo cōſul factus eſt. Habet paucis cōprehēſa breuitas multarum rerum expeditionem: quare adhibenda ſępe eſt, cū aut res nō egent lōge orationis, aut tēpus non ſinit cōmorari. DEMONſtratio eſt, cū ita res uerbis exprimitur, ut geri negotiū, & res ante oculos eſſe uideatˀ. Id fieri poterit, ſi q̄ ante, & poſt, & in ipſa facta erūt, cōprehēdemus, aut à rebus cōſequētibus, aut à circūſtātibus nō recedemus, hoc modo. Quòd ſimulatq; Gracchus ꝓſpexit fluctuare populū, uerētē, ne ipſe auctoritate ſenatus cōmotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionē. Iſte īterea ſcelere, & malis cogitationibus redūdās euolat ex templo Iouis, & ſudās, oculis ardētibus, erecto capillo, cōtorta toga, cū pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiā, hic ſubſelliū quoddā calce ꝑmens dextra pedē defringit, & alios hoc idē iubet facere. Cū Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti īpetū faciunt, ex alijs, alijſq; partibus cōuolāt, atq; è populo unus fuge īquit Tiberi fuge: nō uides? reſpice inquā. Deīde uaga multitudo ſubito timore pterrita fugere cœpit: at iſte ſpumās ex ore ſcelus, anhelās ex īfimo pectore crudelitatē, cōtorquet brachiū, & dubitanti Graccho, qd eſſet, neq; tamen locū, ī quo cōſtiterat relinquēti, percutit tēpus. Ille nulla uoce delibās inſitā uirtutem cōcidit tacitus: iſti uiri fortiſſimi miſerādo ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimū feciſſet, circūſpectans, & hilaris ſceleratā gratulātibus manū porrigēs, in templū Iouis cōtulit ſeſe. Hęc exornatio ī amplificanda, & cōmiſerāda re, plurimū prodeſt, & ī huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enī totā rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honeſtādæ elocutionis ſtudioſe collegimus, in qbus Herēni ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatē, & ſuauitatē habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris, ne nuda, atq; inornata inuētio uulgari ſermone efferatur. Nūc idētidē noſmetipſi nobis inſtemus, res enim cōmunis agitur, ut frequenter, & aſſidue cōſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione, quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt, aut ſi cum quibus libenter exerceātur, nō habent, aut ſi ſibi diffidunt, aut ſi neſciunt, quam uiam ſequi debeant, quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Nam & ſimul libēter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philoſophię ratio cōfirmauit. Et nobis nō diffidimus, ꝓpterea quod & aliquantulū proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ multo intentius petimus in uita, ut etiam ſi nō peruenerimus in dicēdo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectiſſimę deſideretur. Et uiam, quā ſequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum eſt rethoricæ præceptionis: demōſtratum eſt enim, quo modo res ī omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat: dictum eſt, quo pacto eas diſponere conueniat: traditū eſt, qua ratione eſſet pronuntiandū: præceptū eſt, qua uia meminiſſe poſſemus: demōſtratū eſt, quibus modis perfecta elocutio cōpararetˀ. Quæ ſi ſequamur, acute, & cito reperiemus, diſtincte, & ordinate diſponemus, grauiter, & uenuſte pronūtiabimus, firme, & ꝑpetuo meminerimus, ornate, & ſuauiter eloquemur. Ergo ī arte rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcęmur, ſi rationes præceptionis diligentia cōſequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium Finis.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

SÆPE,& multum hoc mecum cogitaui, boni'ne an ma
li plus attulerit hominibus,& ciuitatibus copia dicen-
di,ac ſummum eloquentiæ ſtudium : nam & cum no-
ſtræ reip.detrimenta conſidero,& maximarum ciuita
tum ueteres animo calamitates colligo,non minimam
uideo per diſertiſſimos homines inuectã eſſe partem
incommodorum. Cum autem res ab noſtra memoria
propter uetuſtatem remotas ex literarum monumẽtis
repetere inſtituo,multas urbes conſtitutas,plurima bella reſtincta , firmiſſi-
mas ſocietates,ſanctiſſimas amicitias intelligo,cum animi ratione,tum facili-
us eloquentia cõparatas, Ac me quidẽ diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſ
ſimũ ſententiã ducit,ut exiſtimem ſapientiã ſine eloquentia parum prodeſſe ci
uitatibus,eloquentiã uero ſine ſapientia nimiũ obeſſe plerũq;, prodeſſe nun-
quã.Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis,atq; honeſtiſſimis ſtudijs rationis,& of
ficij,conſumit omnẽ operã in exercitatione dicendi,is inutilis ſibi,pernicioſus
patriæ ciuis alitur.qui uero ita ſeſe armat eloquẽtia,ut nõ oppugnare commo
da patriæ,ſed pro his pugnare poſſit,is mihi uir et ſuis,& publicis rationibus
utiliſſimus,atq; amiciſſimus ciuis fore uidetur, Ac ſi uolumus huius rei, quæ
uocatur eloquẽtia,ſiue artis,ſiue ſtudij,ſiue exercitationis cuiuſdam,ſiue facul
tatis à natura profectæ cõſiderare principiũ, reperiemus id ex honeſtiſſimis
cauſis natũ,atq; optimis rationibus profectũ:nã fuit quoddã tempus:cum in
agris homines paſſim beſtiarũ more uagabãtur,& ſibi uictu ferino uitã pro-
pagabãt,nec ratione animi quidq̃,ſed pleraq; uiribus corporis adminiſtra-
bãt:nõ dũ diuinæ religiõis,nõ humani officij ratio colebatur:nemo nuptias
uiderat legitimas,nõ certos quisq̃ inſpexerat liberos:nõ ius æquabile quid
utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ,atq; inſcitiã cęca,ac temeraria
dominatrix animi cupiditas ad ſe explẽdã uiribus corporis abutebatur perni
cioſiſſimis ſatellitibus.Quo tẽpore quidã magnus uidelicet uir,& ſapiens co-
gnouit,quæ materia eſſet,& quanta ad maximas res opportunitas animis in
eſſet hominũ,ſiquis eã poſſet elicere,& præcipiẽdo meliorẽ reddere. Qui di-
ſperſos homines in agris,& in tectis ſyIueſtribus abditos ratione quadã cõ-
pulit in unũ locũ,& cõgregauit,& eos in unãquãq; rẽ inducẽs utilem,atq; ho
neſtã,primo propter inſolẽtiam reclamantes,deinde propter rationem , atq;
orationem ſtudioſius audiẽtes,ex feris , & immanibus mites reddidit,& man
ſuetos. Ac mihi quidẽ uidetur hoc,nec tacita,nec inops dicendi ſapientia perfi
cere potuiſſe,ut homines à conſuetudine ſubito conuerteret,& ad diuerſas ra-
tiones uitę traduceret. Age uero,urbibus conſtitutis,ut fidem colere,& iuſti-
tiã retinere diſcerent,& alijs parere ſua uolũtate conſueſcerent , ac non modo
labores excipiendos communis commodi cauſa,ſed etiam uitam amittendam
exiſtimarent.qui tãdem fieri potuit,niſi homines ea,quæ ratione inueniſſent,
eloquentia perſuadere potuiſſent: Profecto nemo niſi graui,ac ſuaui commo-
tus oratione,cum uiribus plurimũ poſſet,ad ius uoluiſſet ſine ui deſcẽdere , ut

inter quos poſſet excellere,cum ijs ſe pateretur æquari,& ſua uoluntate à iucũ
diſſima cõſuetudine recederet,quæ preſertim iam naturæ uim obtineret pro-
pter uetuſtatem. Ac primo quidem ſic,& nata,& progreſſa longius eloquẽ
tia uidetur,& item poſtea maximis in rebus pacis,& belli cum ſummis homi
nũ utilitatibus eſſe uerſata. Poſtquã uero commoditas quædam praua uirtu-
tis imitatrix ſine ratione officij dicendi copiam conſecuta eſt,tum ingenio fre
ta malitia peruertere urbes,& uitas hominum labefactare aſſueuit: atq; hu-
ius quoq; exordium mali,quoniam principium boni diximus , explicemus.
Veriſimillimũ mihi uidetur quodam tempore,neq; in publicis rebus infan-
tes,& inſipientes homines ſolitos eſſe uerſari,nec uero ad priuatas cauſas ma-
gnos,ac diſertos homines accedere,ſed cum à ſummis uiris maximæ res admi
niſtrarentur,arbitror alios fuiſſe non incallidos homines,qui ad paruas con-
trouerſias priuatorum accederent: quibus in controuerſiis cum ſæpe à mẽda-
cio contra uerũ ſtare homines conſueſcerent,dicendi aſſiduitas aluit audaciã
ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuiũ reſiſtere audacibus,& opi-
tulari ſuis quiſq; neceſſarijs cogeretur. Itaq;,cum in dicendo ſæpe par,nonnũ
quam etiam ſuperior uiſus eſſet is,qui omiſſo ſtudio ſapientiæ,nihil ſibi præ-
ter eloquentiam cõparaſſet, fiebat , ut & multitudinis,& ſuo iudicio dignus,
qui remp.gereret,uideretur. Hinc nimirum non iniuria,cum ad gubernacula
reip.temerarij,atq; audaces homines acceſſerant,maxima,ac miſerrima nau-
fragia fiebant. Quibus rebus tantum odij,atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia,
ut homines ingenioſiſſimi,quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum , ſic
ex ſeditioſa,ac tumultuoſa uita ſe in ſtudium aliquod traderent quietũ. Qua-
re mihi uidentur poſtea cetera ſtudia recta,atq; honeſta per otium cõcelebra
ta ab optimis enituiſſe,hoc uero à pleriſq; eorum deſertum obſoleuiſſe eo tẽ-
pore,quo multo uehementius erat retinendum,& ſtudioſius ad augendum:
nam quo indignius rem honeſtiſſimam,& rectiſſimam uiolabat ſtultorum,
& improborum temeritas,& audacia ſummo cum reip. detrimento,eo ſtu-
dioſius,& illis reſiſtendum fuit,& reipub. conſulendum . Quod noſtrum il-
lum non fugit Catonem,neq; Lælium,neq; horũ(ut uere dicam) diſcipulũ
Africanum,neq; Gracchos Africani nepotes,quibus in hominibus erat ſum
ma uirtus,& ſumma uirtute amplificata auctoritas,& quæ his rebus ornamẽ
to,& reipu. præſidio eſſet eloquẽtia. Quare meo quidẽ animo nihilo minus
eloquentię ſtudendũ eſt,& ſi ea quidã & priuatim,& publice peruerſe abutũ
tur,ſed eo quidẽ uehementius,ne mali magno cum detrimento bonorũ,& cõ
muni omniũ pernicie plurimũ poſſint,cũ preſertim hoc unũ ſit,quod ad om-
nes res,& priuatas,& publicas maxime pertineat: hoc tuta,hoc honeſta , hoc
illuſtris,hoc eodẽ uita iucunda fiat: nã hinc ad remp.plurima cõmoda ueniũt
ſi moderatrix omniũ rerũ pręſto eſt ſapiẽtia: hinc ad ipſos qui eã adepti ſunt,
laus,honos,dignitas cõfluit: hinc amicis quoq; eorũ certiſſimũ,& tutiſſimum
præſidiũ cõparatur, Ac mihi quidẽ uidentur homines,cũ multis rebus humi-
liores,& ĩfirmiores ſint,hac re maxime beſtijs pręſtare,quod loqui poſſunt.
Quare præclarũ mihi quiddã uidetur adeptus is,qui qua re homines beſtijs
præſtent,ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte non natura modo,
neq; exercitatione conficitur,uerũ etiam artificio quodã cõparatur,nõ alienũ
eſt uidere,quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt.

Sed

Sed anteq̄ de p̄ceptis oratorijs dicamus,uidet̄ dicēdū de genere ipſius artis,
de officio,de fine,de materia,de partibus.Nam his rebus cognitis,facilius,&
expeditius uniuſcuiuſq; animus ipſam rationē,ac uiā artis cōſiderare poterit.

CIVILIS quædam ratio eſt,quę multis,& magnis ex rebus con
ſtat. Eius quędam magna,& ampla pars eſt artificioſa eloquētia,
quam rhetoricam uocant:nam neq; cum ijs ſentimus,qui ciuilem
ſcientiam eloquentia nō putant indigere,& ab ijs,qui eam putant
omnem rhetoris ui,& artificio cōtineri,magnopere diſſentimus. Quare hāc
oratoriam facultatem in eo genere ponemus,ut eam ciuilis ſciētię partem eſſe
dicamus, Officium autē eius facultatis uidetur eſſe dicere appoſite ad perſua-
ſionem, Finis perſuadere dictione. Inter officium autē & finem hoc intereſt,
quod in officio quid fieri,in fine,quid officio conueniat,conſideratur,ut medi
ci officiū dicimus eſſe curare ad ſanandum appoſite,finē ſanare curatione. Itē
oratoris,quid officium,& quid finem eſſe dicamus,ītelligemus,cum id,quod
facere debet,officium eſſe dicemus,illud,cuius cauſa facere debet,finem appel
labimus.Materiam artis eam dicimus,in qua omnis ars,& ea facultas,quæ cō
ficitur ex arte,uerſatur,ut ſi medicinę materiam dicamus morbos, ac uulnera,
quod in his omnis medicina uerſetur,itē quibus in rebus uerſatur ars,& facul
tas oratoria,eas res materiā artis rhetoricę nominamus. Has autē res alij plu
res,alij pauciores exiſtimauerūt: nā Gorgias Leontinus antiquiſſimus ferè
rhetor,omnibus de rebus oratorē optime poſſe dicere exiſtimauit,hic infini-
tam,& immenſam huic artificio materiā ſubijcere uidetur, Ariſtoteles autem,
qui huic arti plurima adiumenta,atq; ornamenta ſubminiſtrauit,tribus in ge
neribus rerum uerſari rhetoris officium putauit,demōſtratiuo, deliberatiuo,
iudiciali, Demonſtratiuum eſt,quod tribuitur in alicuius certę perſonę lau-
dem,aut uituperationem. Deliberatiuum eſt,quod poſitum in diſceptatio-
ne,uel conſultatione ciuili habet in ſe ſententię dictionem, Iudiciale eſt, quod
poſitum in iudicio,habet in ſe accuſationem,& defenſionem,aut petitionem,
& recuſationē.Et quemadmodum noſtra quidem fert opinio, Oratoris ars,
& facultas in hac materia tripartita uerſari exiſtimanda eſt: nam Hermago-
ras quidem nec quid dicat attendere,nec quid polliceatur intelligere uidetur,
qui oratoris materiam in cauſam, & in quęſtionem diuidat: Cauſam eſſe di-
cit,rem,quę habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum
certarum interpoſitione, quam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam:
nam ei tres partes,quas ante diximus,ſupponimus, iudicialem, deliberatiuā,
demonſtratiuam.Quęſtionem autem eam appellat,quę habeat in ſe contro-
uerſiam in dicēdo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione ad hunc
modum: Vt quid ſit bonum pręter honeſtatē, ueri'ne ſint ſenſus: quæ ſit mū
di forma: quę ſit ſolis magnitudo: quas quæſtiones procul ab oratoris officio
remotas,facile omnes intelligere exiſtimamus:nam quibus in rebus ſumma
ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus,eas ſi-
cut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quod ſi
magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem,ſtudio,& diſciplina com-
paratam,uideretur,fretus ſua ſcientia,falſum quoddam conſtituiſſe de orato
ris officio,& non quid ars,ſed quid ipſe poſſet,expoſuiſſe.Nunc uero ea uis
eſt in homine,ut ei multo rhetoricā citius quis ademerit, quàm philoſophiā

conceſſerit: neq; eò dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta uideatur. (nam ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe, & diligẽter electas res collocaſſe, & non nihil ipſe quoque noui protuliſſe). Verum oratori minimum eſt, de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur ea, quã Ariſtoteli uiſam eſſe diximus, Partes autem hæ ſunt, quas pleriq; dixerunt, Inuẽtio, Diſpoſitio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio, Inuentio eſt excogitatio rerum uerarum, aut ueriſimilium, quę cauſam probabilem reddant, Diſpoſitio eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio, Elocutio eſt idoneorum uerborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio, Memoria eſt firma animi rerum, ac uerborum ad inuentionem perceptio, Pronuntiatio eſt ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus: nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctè agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem, Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus, Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo, Feciſti: non feci: aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur, Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur, Cum uero qualis ſit res quæritur, quia & de uĩ, & de genere negotĳ controuerſia eſt, conſtitutio generalis uocatur, At cum cauſa ex eo pendet, quod non aut is agere uidetur, quẽ oportet, aut non cum eo, qui cum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur conſtitutio, quia actio translationis, & commutationis indigere uidetur: atq; harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt: nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ: quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tẽpora poteſt diſtribui: nam quid factum ſit, poteſt quæri hoc modo. occiderit ne Aiacem Vlyſſes. & quid fiat, hoc modo. Bono ne animo ſint erga populum R. Fregellani. & quid futurum ſit, hoc modo. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non conueniat: non quòd de facto non conſtet, ſed quód id, quod factum ſit, aliud alĳ uideatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter deſcribenda, ut ſiquis ſacrum ex priuato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit

iudicandus:

iudicandus: nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrunq;, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduerſarij dicunt. Generis eſt cõtrouerſia, cũ & quid factum ſit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, cõſtat, & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, queritur, hoc modo. Iuſtum, an iniuſtum. utile, an inutile. & omnia, in quibus quale ſit id, quod factum eſt, quæritur ſine ulla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit. deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur, uerũ breui, ne aut ſi taciti preterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur, aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram, atq; impedimentum reliquis præceptis intuliſſe uideamur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari: eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt: eidem genus eſſe, & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum: nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cũ cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt? cum deliberatio, & demonſtratio neq; ipſe ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæq; finem habeat, quo referri debeat: reliquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demõſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſe putari: male igitur eas generalis conſtitutionis partis eſſe dixit. Quod ſi generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabũtur. Pars autem cauſæ cõſtitutio eſt omnis: non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur: ſed demõſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari, quod ipſa ſunt genera: multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis eius quælibet, intẽtionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis ẽ, demõſtratio, & deliberatio, neq; cõſtitutio, nec pars conſtitutionis ẽ. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius intentionis depulſio eſt, deliberatio, & demonſtratio, neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi intentionis eſſe depulſionem: placeat igitur oportet non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atq; hoc eodem urgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſe accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem: nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde cõiecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe, & trãslatiua: & omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul, & ſuam habere, & alterius in ſe uim continere: ideo quod unaqueq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non uis cõſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuã, & transla-

tiuam ſolet habere conſtitutionem,& unam aliquam,& plures nõnunquam: ergo ipſa neq; conſtitutio eſt,nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu euenire. Genera igitur,ut ante diximus,hæc cauſarũ putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis, Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus,partis nobis uidetur duas habere,iuridicialem,& negotialem. Iuridicialis eſt,in qua æqui,& recti natura,aut præmij, aut pœne ratio quæritur,Negotialis eſt,in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit,conſideratur,cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur, Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam,& aſſumptiuam. Abſoluta eſt,quæ ipſa in ſe continet iuris,& iniuriæ quæſtionem, Aſſumptiua eſt,quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit,Eius partes ſunt quatuor,conceſſio, remotio criminis,relatio criminis,comparatio, Conceſſio eſt, cum reus non id,quod factum eſt, defendit,ſed ut ignoſcatur poſtulat, Hæc in duas partes diuiditur, purgationem,& deprecationem,Purgatio eſt, cum factum conceditur,culpa remouetur,Hæc partes habet tres,imprudentiam,caſum, neceſſitatem, Deprecatio eſt,cum & peccaſſe,& conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen,ut ignoſcatur,poſtulat,quod genus perraro poteſt accidere, Remotio criminis eſt, cum id crimen,quod infertur,ab ſe,& a ſua culpa ui,& poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit,ſi aut cauſa,aut factũ ĩ alium trãſferetur,Cauſa transfertur,cũ aliena dicitur ui,& poteſtate factũ.Factũ autem, cum alius aut debuiſſe,aut potuiſſe facere dicitur, Relatio criminis eſt,quod ideo iure factũ dicitur,quod aliquis ante iniuria laceſſierit, Cõparatio eſt,cũ aliud aliquod factũ rectũ,aut utile contẽditur,quod ut fieret, illud, quod arguitur,dicitur eſſe cõmiſſum, In quarta conſtitutione,quam translatiuã nominamus,eius conſtitutionis eſt controuerſia,cum aut quem,aut qui cum,aut quomodo,aut apud quos,aut quo iure,aut quo tẽpore agere oporteat, queritur,aut omnino aliquid de cõmutatione,aut infirmatione actionis agitur. Huius cõſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur,nõ quo non uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi,ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eã ſuperiores,nec retulerint in numerum cõſtitutionũ. Poſt autẽ ab hoc inuẽtã multi reprehenderunt,quos non tam imprudentia falli putamus(res enim perſpicua eſt)q̃ inuidia,atq; obtrectatione quadam impediri, Et conſtitutiones quidẽ,& earũ partes expoſuimus,exempla autem cuiuſq; generis tunc cõmodius expoſituri uidemur,cũ in unũquodq; eorũ argumentorum copiã dabimus: nã argumentãdi ratio dilucidior erit,cũ & ad genus,& ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accõmodari, Conſtitutione cauſæ reperta ſtatim placet conſiderare,utrũ cauſa ſit ſimplex,an cõiuncta, & ſi coniuncta erit,utrum ſit ex pluribus quæſtionibus iũcta, an ex aliqua cõparatione,Simplex eſt, quæ abſolutã in ſe continet unã quæſtionẽ,hoc modo. Corinthijs bellũ indicamus, an non? Coniũcta ex pluribus quæſtionibus,in qua plura quærũtur,hoc pacto: utrum Carthago diruatur,an Carthaginiẽſibus reddatur, an eò colonia deducatur,Ex cõparatione,in qua per contentionẽ,utrũ potius,aut quid potiſſimũ ſit quæritur,ad hunc modũ. Vtrum exercitus in Macedoniã contra Philippũ mittatur,qui ſocijs ſit auxilio,an teneatur in Italia,ut quãmaximæ cõtra Annibalẽ copiæ ſint, Deinde cõſiderãdũ eſt,an ĩ ratione,an in ſcripto

ſit

ſit controuerſia: nã ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſci
tur: eius autem genera, quæ ſunt ſeparata à cõſtitutionibus, quinq; ſunt: nam
tũ uerba ipſa uidentur cũ ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges,
aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptũ eſt, duas, aut plures res ſignificare,
tum ex eo: quod ſcriptũ eſt, aliud quoq;, quod non ſcriptũ eſt, inueniri, tũ uis
uerbi, quaſi in diffinitiua cõſtitutione, in quo poſita ſit, quæri, quare primum
genus de ſcripto, & ſententia; ſecũdũ ex contrarijs legibus: tertium ambiguũ:
quartum ratiocinatiuũ: quintũ diffinitiuũ nominamus. Ratio autẽ eſt, cũ om-
nis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum
conſiderato genere cauſæ, cognita conſtitutione, cum ſimplex ne, an coniũcta
ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controuerſiam uideris. Deinceps
erit uidẽdum, quæ quæſtio, quę ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cau
ſæ ſit, quæ omina à conſtitutione proficiſcantur, oportet. Quæſtio eſt ea, quę
ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: non iure feciſti,
iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat: ex ea
igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: iuréne fe
cerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quę ſi ſublata ſit, nihil in cauſa contro
uerſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & peruulgato exem-
plo conſiſtamus. Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, iure feci: illa enĩ
patrem meum occiderat, non habet defenſionem, qua ſublata, omnis quoque
controuerſia ſublata ſit: ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem
occiderit. Iudicatio eſt, quę ex infirmatione, & cõfirmatione rationis naſcitur
controuerſia: nã ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus: illa
enim inquit patrẽ occiderat. At nõ inquit aduerſarius, abs te filio matrẽ neca-
ri oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductio-
ne rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, quã iudicationẽ appellamus: ea
eſt huiuſmodi. Rectúmne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis pa-
trẽ occidiſſet. Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſ
ſima ad iudicationem: ut ſi uelit Oreſtes dicere: eiuſmodi animum matris ſuæ
fuiſſe in patrem ſuũ, in ſeipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis, & fa-
miliæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint. Et in ceteris qui-
dem conſtitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur, in coniectura
li autẽ cõſtitutione, quia ratio nõ eſt (factũ enim nõ cõceditur) non poteſt ex
deductione rationis naſci iudicatio: quare neceſſe eſt eãdem eſſe quęſtionem,
& iudicationem, ut factum eſt, non eſt, factum ne ſit. Quot autẽ in cauſa conſti
tutiones, aut earũ partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudi-
cationes, firmamẽta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum deniq; ſin-
gulę partes totius cauſę cõſiderãdæ ſũt: nã nõ ut quidq; dicẽdũ primũ, ita pri
mum animaduertendum uidetur, ideo quod illa, quę prima dicuntur, ſi uehe-
menter uelis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt
dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inue-
niri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertra
ctata, tunc deniq; ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe
omnino nobis uidentur, Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Repre
henſio, Concluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet,
nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM eſt oratio animũ auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionẽ, quod eueniet, ſi eum beneuolũ, attentum, docilẽ fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam uolet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligẽter ante cognoſcere. Genera cauſarum quinque ſunt, Honeſtum, Admirabile, Humile, Anceps, Obſcurum. Honeſtũ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, a quo alienatus eſt animus eorũ, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attẽdendũ uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat, & offenſionem. Obſcurũ, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendũ negotijs cauſa implicita eſt. Quare, cũ tam diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoq; diſpari ratione in uno quoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & inſinuationẽ. Principium eſt oratio perſpicue, & protinus perficiens auditorem beneuolũ, aut docilem, aut attẽtum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animũ. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt uehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem: nam ab iratis, ſi perſpicuè pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiã captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa translata uideatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, uel præteriri principium poterit, & ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: uel ſi uti principio placebit, beneuolentię partibus utendum eſt, ut id, quod eſt augeatur. In obſcuro cauſæ genere per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio cõficere oporteat, dictum ẽ, reliquum eſt, ut oſtendatur quibus queq; rationibus res confici poſſit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, à cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis, & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus, ſi prece, & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, ſiquid eorum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, malitioſè factum proferetur. In inuidiam, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorũ uſus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem ducentur, ſi eorũ inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorũ perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quãtaq; eorum iudicij, & auctoritatis expectatio ſit, oſtẽdetur. Ab rebus ipſis, ſi cauſam noſtrã laudãdo extollemus, aduerſariorũ cauſam

per contẽptionẽ deprimemus, Attentos autẽ faciemus, ſi demõſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, q audiũt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummã reip. pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demõſtraturos, atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt, Dociles auditores faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia: nã & cum docilem uelis facere, ſimul attentum facias oportet: nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire.

Nunc inſinuationes quẽadmodum tractari conueniat, deinceps dicendũ uidetur, Inſinuatione igitur utendũ eſt, cũ admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt, Id autẽ tribus ex cauſis fit maxime, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quędam turpitudo, aut ſi ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum uidetur; aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo: nam ex hac quoq; re non minus, q̃ ex primis duabus in oratione nonnunquã animus auditoris offenditur, Si cauſæ turpitudo cõtrahet offenſionẽ, aut pro eo, in quo offenditur, aliũ hominem, qui diligitur, interponi oportet, aut pro re, in qua offenditur, aliã rem, quę probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea, quæ indignentur aduerſarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde, cum lenieris eum, qui audiet, demõſtrare nihil eorũ ad te pertinere, & negare te quidquã de aduerſarijs eſſe dicturũ, neq; hoc, neq; illud, ut neq; aperte lędas eos, qui diligũtur, & tamen id obſcure faciens, quo ad poſſis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorũ iudicium ſimili de re, aut auctoritatẽ proferre imitatione dignã. Deinde, aut eãdem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in pręſentia demonſtrare, Sin oratio aduerſariorum fidem uidebitur auditoribus feciſſe, idq; ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas cum admiratione: nam auditor, cum eum, quem aduerſarij perturbatum putant, oratione uidet animo firmiſſimo cõtradicere paratum, plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confidere arbitratur; Sin auditoris ſtudiũ defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, quàm paratus fueris eſſe dicturum, commodũ eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium: Sin res dabit, non inutile eſt, ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tẽpore, quæ nata ſit, quod genus ſtrepitum, acclamationẽ, aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquã contineat irriſionẽ, aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile ſtatim non incõmodũ eſt inijcere, nã ut cibi ſatietas, & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur, Ac ſeparatim, quidẽ, quæ de prĩcipio, & de inſinuatione dicẽda uidebãtur, hæc ferè ſũt: nũc qddã breuiter & cõmuniter de utroq; pręcipiẽdũ uidetur, Exordiũ ſentẽ

tiarũ,& grauitatis plurimum debet habere,& omnino omnia,quę pertinent ad dignitatẽ in ſe cõtinere,propterea quód id optime faciẽdũ eſt,quod oratorẽ auditori maxime cõmendat, Splẽdoris,& feſtiuitatis,& cõcinnitudinis minimũ,propterea quod ex his ſuſpicio quædã apparationis,atq; artificioſæ diligẽtiæ naſcitur,quæ maxime orationi fidem,oratori adimit auctoritatẽ. Vitia uero hæc ſunt certiſſima exordiorũ,quæ ſummopere uitare oportebit, uulgare,commune, commutabile,longum,ſeparatum,trãslatum,contra præcepta. Vulgare eſt,quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut conuenire uideatur. Commune eſt,quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ poteſt cõuenire. Commutabile,quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt,quod pluribus uerbis, aut ſententijs ultra,q̃ ſatis eſt,producitur. Separatum,quod non ex ipſa cauſa ductũ eſt, nec ſicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum eſt, quod aliud conficit,quàm cauſę genus poſtulat,ut ſi quis docilem faciat auditorem,cũ beneuolentiam cauſa deſideret,aut ſi principio utatur,cum inſinuationem res poſtulat. Cõtra præcepta eſt,quod nihil eorum efficit,quorum cauſa de exordijs præcepta tradũtur,hoc eſt,quod eum,qui audit,neq; beneuolum,neq; attentum,neq; docilem efficit,aut,quo profecto nihil peius eſt,ut cõtra ſit,facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

NARRATIO eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarũ expoſitio. Narrationũ tria ſunt genera; Vnũ genus eſt,in quo ipſa cauſa,& omnis ratio cõtrouerſiæ cõtinetur; Alterum,in quo digreſſio aliqua extra cauſam,aut criminatiõis,aut ſimilitudinis,aut delectationis nõ alienæ ab eo negotio,quo de agitur,aut amplificationis cauſa interponitur. Tertiũ genus eſt remotum à ciuilibus cauſis,quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur,& ſcribitur:eius partes ſunt duæ,quarum altera in negotijs,altera in perſonis maxime uerſatur. Ea,quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes,fabulã,hiſtoriam,argumentum. Fabula eſt, in qua nec ueræ,nec ueriſimiles res continentur,cuiuſmodi eſt.

» Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria eſt geſta res ab ętatis noſtrę memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginẽſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamẽ fieri potuit, huiuſmodi apud Terentium.

» Nam is,poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio,quæ uerſatur in perſonis,eiuſmodi eſt,ut in ea ſimul cũ

» rebus ipſis perſonarũ ſermones,& animi perſpici poſſint,hoc modo.

» Venit ad me ſæpe clamitans,quid agis Mitio?

» Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?

» Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris:

» Veſtitu nimio indulges,nimium ineptus es:

» Nimium ipſe durus eſt,præter æquum,& bonum.

Hoc ĩ genere narrationis multa debet ineſſe feſtiuitas cõfecta ex rerũ uarietate,animorum diſſimilitudine,grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione,deſiderio, diſſimulatione, errore,miſericordia, fortunæ commutatione,inſperato incommodo,ſubita lætitia,iucũdo exitu rerũ: uerum hæc ex ijs,quę poſtea de elocutione prę cipiẽtur,ornamẽta ſumuntur; nũc de narratione ea, quę cau

ſæ continet expoſitionem, dicendũ uidetur, Oportet igitur eã tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis ſit, Breuis erit, ſi unde neceſſe eſt, inde initiũ ſumetur, & nõ ab ultimo repetetur, & ſi cuius rei ſatis erit ſummã dixiſſe, eius partes non dicentur, nã ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit dicere, non ut enarres, quẽadmodum ſit factum, & ſi non longius, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur, & ſi nullã in rem aliam tranſibitur, & ſi ita dicetur, ut nõnunquã ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit intelligatur, & ſi non modo id, quod obeſt, uerum etiã id, quod nec obeſt, nec adiuuat prẹteribitur: & ſi ſemel unumquodq; dicetur, & ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cũ ſe breues putẽt eſſe, longiſſimi ſint, cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, nõ ut omnino paucas res dicant, & non plures, q̃ neceſſe ſit: nã pleriſq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit. acceſſi ad ẹdes, puerũ euocaui, reſpõdit, quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius nõ potuit dicere, tamẽ, quia ſatis fuit dixiſſe, domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longus: quare hoc quoq; in genere uitanda eſt breuitatis imitatio, & nõ minus rerũ nõ neceſſariarũ, q̃ uerborũ multitudine ſuperſedendũ eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi ut quodq; primũ geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum, ac tẽporum ordo ſeruabitur, ut ita narrẽtur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebũtur, hic erit conſiderãdum, nequid perturbate, nequid contortè dicatur, nequam in aliã rem trãſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur, & omnino, quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoq; in genere ſunt cõſeruãda; nam ſæpe res parũ eſt intellecta lõgitudine magis, q̃ obſcuritate narrationis: ac uerbis quoq; dilucidis utẽdum eſt, quo de genere dicẽdũ eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea uidebũtur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in ueritate, ſi perſonarũ dignitates ſeruabũtur, ſi cauſæ factorũ extabunt, ſi fuiſſe facultates faciũdi uidebuntur, ſi tẽpus idoneũ, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandẽ rem, qua de re narrabitur fuiſſe oſtendetur, ſi res & ad eorum qui agẽt, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt, opinionem accõmodabitur, ac ueri quidẽ ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem prætereа cõſiderare oportebit, ne aut cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt, tũ cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partis rei geſtẹ diſpergere in cauſam, & ad unamquamq; confeſtim rationem accommodare, ut uulneri præſtò medicamẽtum ſit, & odiũ ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tũc, cũ ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterũ, aut alio modo narrare, aut cũ ab ijs, qui audiũt, ita tenetur negotiũ, ut noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere: quod cũ acciderit, omnino narratione ſuperſedẽdum eſt. Non loco dicitur, cũ non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat, quo de genere agemus tum, cũ de diſpoſitione dicemus: nã hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda

ſunt ad commodum ſuę cauſę, contraria, quę præteriri poterunt prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidē ſatis dictū uidetur, deinceps ad partitionē tranſeamus.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Partes eius duæ ſunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit, ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa, ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit, hęc debet illud, quod conuenit, inclinare ad ſuę cauſę commodum, hoc modo. Interfectam matrem eſſe à filio conuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra, interfectum eſſe à Clitemneſtra Agamemnonem conuenit, nam hic uterque & id poſuit, quod cōueniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendū eſt in iudicationis expoſitione, quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio, rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatē, abſolutionē, paucitatem. Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur uerbum: hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quod rebus ipſis, & partibus cauſæ, non uerbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione uidendum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id, quod uitioſiſſimum, ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerū ponuntur, neque permiſtē cum partibus implicantur: nam genus eſt, quod plures partis amplectitur, ut animal: pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus, ſed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt, nam homo animalis pars eſt. Thebani, aut Troiani genus. Hęc ideo diligentius inducitur præſcriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit, nam qui ita partitur, oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiā aduerſariorum omnia incommoda ad remp. perueniſſe, is non intellexit in partitione expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe: nam genus eſt omniū nimirum libidinum cupiditas, eius autē generis ſine dubio pars eſt auaritia: hoc igitur uitandum eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquā, diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione. Quod, ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum uentum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demōſtraturos nos dicamus, hoc modo. Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & uoluiſſe, & feciſſe: nam feciſſe oſtendere ſatis eſt, aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cū ſimplex quiddam agatur, tamen utamur diſtributione, idque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratoriū

non

non tantopere pertinet, quæ uerſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa trã ſtulimus, quæ cõuenire uidebãtur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæq; pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur, & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo: ut nequid poſterius prę ter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter, & commodè ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum uelit.

» Eo pacto & gnati uitam, & conſilium meum
» Cognoſces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; quẽadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primum nati uitam.

» Nam is, poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Deinde ſuum conſilium.

» Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam uelit facere, id, quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit.

» Nunc tuum eſt officium.

Quẽadmodum igitur hic & ad primam quãque partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione, deinceps ita ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendum uidetur.

CONFIRMATIO eſt, per quã argumẽtãdo noſtræ cauſæ fidẽ, & auctoritatẽ, & firmamẽtũ adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quę in ſingula cauſarũ genera diuidẽtur. Verũtamẽ nõ incõmodũ uidetur quãdã ſyluã, atque materiã uniuerſam ante permiſtã, & confuſam exponere omniũ argumentationũ: poſt autẽ tradere quẽadmodũ unumquodq; genus cauſæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumẽtando cõfirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotijs eſt attributũ. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionẽ, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique perſonę datur, quo ſuo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturã ipſam diffinire difficile eſt: partes autẽ eius enumerare eas, quarũ indigemus ad hãc præceptionẽ facilius eſt: hæ autẽ partim diuino, partim mortali in genere uerſantur: mortalium autem, pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur, atq; hominum genus & in ſexu conſideratur, uirile, an muliebre ſit, & in natione, patria, cognatione & ætate. Natione Graius, an barbarus. Patria Athenienſis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis. Aetate, puer, an adoleſcens: natu grandior, an ſenex Præterea commoda, & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: ualens, an imbecillis, longus, an breuis, formoſus an deformis, uelox, an tardus ſit, acutus, an hebetior, memor, an obliuioſus, comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. & omnino, quæ à natura data animo, & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In uictu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium li-

beralium magiſtros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rē familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur ſeruus ſit, an liber, pecunioſus, an tenuis, priuatus, an cum poteſtate, ſi cum poteſtate iure, an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat: aut ſi de non uiuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus erit conſiderandum. Habitum autem hunc appellamus animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem, ut uirtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quāuis ſcientiam: & itē corporis aliquam cōmoditatem non natura datam, ſed ſtudio, & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodē reperiuntur. Studium autem eſt animi aſſidua, & uehemens ad aliquam rē applicata magna cū uoluntate occupatio, ut philoſophiæ, poetrię geometriæ, literarum. Conſiliū eſt aliquid faciendi, aut non faciendi uerē excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurū ſit, qua ſit uſurus oratione, ac perſonis quidem hæc uidentur eſſe attributa. Negotijs autem, quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cū ipſo negotio, partim in geſtione negotij conſiderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtū negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe uidentur ad rem, neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis cōplexio totius negotij, quæ ſummam continet facti, hoc modo. Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam, & quamobrē, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante geſtā rem, quæ facta ſunt continentur, uſq; ad ipſum negotium. Deinde quid in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autē negotij, qui locus ſecūdus erat, de ijs, quæ negotijs attributa ſunt, quęretur locus, tempus modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur in quo res geſta ſit ex opportunitate, quam uideatur habuiſſe ad negotium adminiſtrādum: ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & uicinitate totius regionis: ex his etiam attributionibus, ſacer, an profanus, publicus, an ne priuatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tempus autem eſt id, quo nunc utimur (nā ipſum quidē generaliter definire difficile eſt) pars quędā æternitatis cū alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturni'ue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter uetuſtatem obſoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iā diu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem uere tradita eſſe, quod eorum monumenta certa in literis extent, & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleriq; poſſint, & itē quæ inſtent in pręſentia, & quę maxime fiant, & quę cōſequātur. In quibus poteſt cōſiderari, quid ocius, & quid ſerius futurū ſit: & itē cōmuniter in tēpore perſpiciendo lōginquitas eius eſt cōſiderāda: nā ſæpe oportet cōmetiri cū tēpore negotiū, & uidere potuerit ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerū in eo tranſigi tēpore. Conſideratur autē tēpus & anni: & mēſis, & diei, & noctis, & uigiliæ,

& horæ,

& horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem: quare, cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumq; idem eſſe intelligitur: uerum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione ad ſpatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta: qua re cum genere idem ſit, ſit aliud, quod quadam parte, & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas uniuerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut meſſis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus. Modus autem eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur: eius partes ſunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas, & in affectionem animi, hoc eſt moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in ſimili genere uerſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius ſit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Adiunctum autem negotio id intelligitur quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque magnum ex ui, & ex numero, & ex figura negotij, ſicut ex ſtatura corporis conſideratur: ſimile autem ex ſpecie comparabili, cōparabile autem ex conferenda, atq; aſſimilanda natura iudicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, uitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo: ſapere, & non ſapere. Genus eſt quod partis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars eſt quæ ſubeſt generi, ut amor, auaritia. Euentus eſt exitus alicuius negotij, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; ſit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderādum eſt, hoc modo: ex arrogantia odium, ex inſolētia arrogātia. Quarta autem pars eſt ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio: in hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primū quod factum eſt, quo id nomine appellari cōueniat. Deinde eius facti qui ſunt principes, & inuentores, qui deniq; auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atque æmuli: deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium: deinde natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolenter, & raro: poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint, & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi: deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex ijs rebus, quæ ſunt poſitę in partibus honeſtatis, aut utilitatis conſequantur, de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum: ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, ſunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quę

ex ijs locis,quos commemorauimus, ſumetur , aut probabilis,aut neceſſaria debebit eſſe:Etenim,ut breuiter deſcribamus,argumentatio uidetur eſſe inuẽtum aliquo ex genere,rem aliquam aut probabiliter oſtendens , aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarię domonſtrantur ea,quæ aliter ac dicuntur,nec fieri,nec probari poſſunt,hoc modo. Si peperit,cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi,quod in neceſſaria demonſtratione uerſatur, maxime tractatur in dicendo,aut per complexionem,aut per enumerationem , aut per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt,in qua utrum conceſſeris, reprehendetur ad hunc modum: Si improbus eſt,cur uteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt,in qua pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, una reliqua neceſſario cõfirmatur , hoc pacto. Neceſſe eſt,aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum,aut metus,aut ſpei,aut alicuius amici gratia,aut ſi horum nihil eſt,ab hoc non eſſe occiſum: nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt: ſed neq; inimicitiæ fuerunt,nec metus ullus,nec ſpes ex morte illius alicuius commodi,neq; ad amicum huius aliquem,mors illius pertinebat: relinquitur igitur,ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur,hoc modo: Si uos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui,relinquitur,ut id,quod dicitis,non modo non fecerim,ſed ne potuerim quidem facere: atque hoc diligenter uidere oportebit,ne quo pacto genus hoc refelli poſſit,ut ne confirmatio modũ in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis,uerum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id,quod ferè fieri ſolet,aut quod in opinione poſitum eſt,aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem,ſiue id falſum eſt, ſiue uerũ. Verum in eo genere,quod ferè ſolet fieri,probabile huiuſmodi eſt. Si mater eſt,diligit filium. Si auarus eſt,negligit iuſiurandũ. In eo autem,quod in opinione poſitum eſt,huiuſmodi ſunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos,qui philoſophiæ dent operam,non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs,& paribus,& in ijs rebus,quæ ſub eandem cadũt rationẽ,maxime ſpectatur. In cõtrarijs,hoc modo. Nã ſi ijs qui imprudẽtes læſerunt,ignoſci conuenit,ijs,qui neceſſario profuerunt,haberi gratiã nõ oportet. Ex pari ſic: nam,ut locus ſine portu nauibus eſſe non poteſt tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In ijs rebus,quæ ſub eandem rationem cadunt,hoc modo probabile conſideratur: Nam,ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare,ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum uera ſunt,hoc pacto. Quoniam cicatrix eſt,fuit uulnus. Tum ueri ſimilia,hoc modo. Si multus erat in calceis puluis,ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem,ut certas quaſdam in partis diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem,aut ſignum eſt,aut credibile, aut iudicatum , aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum uidetur , quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum , & tamen indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis , ut cruor, fuga , pallor , puluis , & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt , quod ſine ullo teſte auditoris opinione firmetur , hoc modo . Nemo eſt , qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Iudicatum eſt res aſſenſione , aut auctoritate , aut iudicio

alicuius

alicuius,aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur,religioſo,cõmuni,approbato. Religioſum eſt,quod iurati legibus iudicarunt. Cõmune eſt,quod omnes uulgo probarunt,& ſecuti ſunt huiuſmodi,ut maioribus natu aſſurgatur,ut ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines,cum dubium eſſet,quale haberi oporteret,ſua conſtituerunt auctoritate, uelut Gracchi patris factum,quem Populus R. ob id factum, quod inſciente collega in cenſura nihil geſſit,poſt cenſuram conſulem fecit. Comparabile autem eſt,quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem cõtinet. Eius partes ſũt tres,imago,collatio,exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporũ,aut naturarũ ſimilitudinem. Collatio eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt,quod rem auctoritate,aut caſu alicuius hominis,aut negotij confirmat,aut infirmat. Horum exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis,ut facultas tulit apertus eſt,nec minus dilucide,quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæꝗ conſtitutio,& pars conſtitutionis & omnis controuerſia, ſiue in ratione, ſiue in ſcripto uerſetur, tractari debeat,& quæ in quasꝗ argumentationes conueniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoꝗ genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos,& partis argumentandi confuſe,& permixtim diſperſimus,poſt deſcripte', & electe' in genus quodꝗ cauſæ,quid cuiꝗ conueniat,ex hac copia digeremus,atꝗ inueniri quidem omnis ex his locis argumẽtatio poterit, inuentam exornari,& certas in partis diſtingui & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſarium,& ab artis ſcriptoribus maxime neglectũ. Quare,& de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendũ uiſum eſt,ut ad inuentionem argumenti,abſolutio quoꝗ argumentandi adiungeretur,& magna cum cura,& diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt,quod non rei ſolum magna utilitas eſt,ſed præcipiendi quoꝗ ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio,quæ rebus non dubĳs captat aſſenſionem eius,qui cum inſtituta eſt,quibus aſſenſionibus facit,ut illi dubia quædam res propter ſimilitudinem earum rerum,quibus aſſenſit,probetur,uelut apud Socraticum Aeſchinem demonſtrat Socrates cum Xenophontis uxore,& cum ipſo Xenophonte Aſpaſiã locutã,dic mihi quæſo Xenophontis uxor,ſi uicina tua melius habeat aurũ, q̃ tu habes,utrũ illius,an tuũ malis? Illius inquit. Quod ſi ueſtem,& ceterum ornatũ muliebrem pretĳ maioris habeat, quàm tu habes, tuũ ne an illius malis? Illius uero reſpondit. Age inquit,ſi uirum illa meliorem habeat,quàm tu habes,utrum ne tuum,an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophõte ſermonẽ inſtituit. Quæſo inquit Xenophon,ſi uicinus tuus meliorẽ equũ habeat,q̃ tuus eſt,tuũ ne equum malis,an illius? Illius inquit. quod ſi fundũ meliorẽ habeat,q̃ tu habes,utrum tandẽ fundũ habere malis? Illũ inquit,meliorẽ ſcilicet,quod ſi uxorem meliorẽ habeat, q̃ tu habes, utrũ illius malis? atque hic Xenophon quoꝗ ipſe tacuit,poſt Aſpaſia. Quoniam uterꝗ ueſtrum inquit,id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire uolueram,egomet dicam quid uterque cogitet. Nã & tu mulier optimũ uirum mauis habere,& tu Xenophõ uxorem habere lectiſſimã maxime uis.

Quare niſi hoc perfeceritis,ut neq; uir melior,neq; fœmina lectior in terris ſit,profecto id ſemper,quod optimum putabitis eſſe,multo maxime requiretis,& tu,ut maritus ſis,quamoptimæ mulieris,& hæc quamoptimo uiro nupta ſit. Hic,cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum,factum eſt propter ſimilitudinem,ut etiam illud,quod dubium uidebatur,ſiquis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi,concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt,propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum uolebat,ſed ex eo,quod ſibi ille dederat qui cum diſputabat,aliquid conficere malebat,quod ille ex eo,quod iam conceſſiſſet,neceſſario approbare deberet.

Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur: primum,ut illud,quod inducemus per ſimilitudinem,eiuſmodi ſit,ut ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud,quod dubium ſit,concedi,dubium eſſe id ipſum nō oportebit. Deinde illud,cuius confirmandi cauſa fiet inductio,uidendum eſt,ut ſimile ijs rebus ſit,quas res quaſi non dubias ante induxerimus: nam ante aliquid nobis cōceſſum eſſe nihil proderit,ſi ei diſſimile erit id,cuius cauſa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat,quo ſpectent illæ primæ inductiones,& ad quem ſint exitum peruenturæ: nam qui uidet ſi ei rei,quæ primo rogetur,recte aſſenſerit,illam quoque rem,quæ ſibi diſpliceat eſſe neceſſario concedendam,plerunq; aut non reſpondendo,aut male reſpondendo longius procedere rogationem nō ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceſſit ad id,quod nō uult concedere,deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet,aut cōcedatur,aut negetur. Si negabitur aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum,quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur,concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur,aut elicienda eſt reſponſio,aut quoniam taciturnitas imitatur confeſſionē, pro eo ac ſi conceſſum ſit,concludere oportebit argumentationem. Ita ſit hoc genus argumentandi tripartitū. Prima pars conſtat ex ſimilitudine una,pluribuſue. Altera ex eo,quod concedi uolumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione,quæ aut confirmat conceſſionem, aut quod ex ea conficiatur,oſtendit. Sed quia non ſatis uidebitur alicui dilucide demonſtratum,niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplum ſubiecerimus,uidetur huiuſmodi quoq; utendum exemplo, non quo præceptio differat,aut aliter hoc in ſermone,atque in dicēdo ſit utendum,ſed ut eorum uoluntati ſatis fiat, qui quod aliquo in loco uiderint,alio in loco niſi demonſtratum eſt,nequeūt cognoſcere. Ergo in hac cauſa,quę apud græcos eſt peruagata,quod Epaminundas Thebanorum imperator,ei,qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit,& cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus uicit. Poterit accuſator argumentatione uti per inductionem,cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat,ad hunc modum. Si iudices id,quod Epaminundas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe adſcribat ad legem,& addat exceptionem hanc,extra quam ſiquis reipub. cauſa exercitum non tradiderit,patiemini? non opinor. Quod ſi uoſmetipſi, quod à ueſtra religione,& ſapientia remotiſſimum eſt,iſtius honoris cauſa hanc eādem exceptionē iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis,populus Thebanus patiētur ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi quaſi adſcriptum ſit,rectum uobis uideatur? Noui ueſtram intelligē-

tiam

tiam,non poteſt ita uideri iudices.Quod ſi literis corrigi neque ab illo, neq; à uobis ſcriptoris uoluntas poteſt,uidete,ne multo indignius ſit,id re & iudicio ueſtro mutari,quod ne uerbo quidem cõmutari poteſt, Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim,& naturam conſideremus, RATIOCINATIO eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens,quod expoſitum,& per ſe cognitum ſua ſe ui,& ratione confirmet.Hoc de genere qui diligentius cõſiderandum putauerunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur,paulũ in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius partis eſſe dixerunt,partim nõ plus, quam in tres partis poſſe diſtribui putauerunt.Eorum controuerſiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis eſt,& non eiuſmodi,ut alteri prorſus nihil dicere putentur,& locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur, Qui putant in quinque diſtribui partes oportere,aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis ad hunc modum, Melius accurantur,quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant; eam deinceps rationibus uarijs,& quamcopioſiſſimis uerbis approbari putant oportere , hoc modo. Domus ea,quæ ratione regitur,omnibus inſtructior eſt rebus,& apparatior quàm ea,quæ temere,& nullo conſilio adminiſtratur, Exercitus is,cui præpoſitus eſt ſapiens,& callidus Imperator,omnibus partibus commodius regitur,quàm is,qui ſtultitia,& temeritate alicuius adminiſtratur, Eadẽ nauigij ratio eſt,nam nauis optime curſum conficit ea,quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur, Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis,tertia in parte aiunt,quod oſtẽdere uelis,id ex ui propoſitionis oportere aſſumere,hoc pacto, Nihil autem omniũ rerum melius , quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem,hoc modo. Nam & ſignorum ortus,& obitus definitum quendam ordinem ſeruant,& annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt,uerum ad utilitates quoq; rerum omnium ſunt accommodatæ,& diurnæ,nocturneq; uiciſſitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia,non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari, Quinto inducũt loco complexionem eam,quæ aut id infert ſolum,quod ex omnibus partibus cogitur,hoc modo,conſilio igitur mundus adminiſtratur , aut unum in locũ cum cõduxerit breuiter propoſitionem,& aſſumptionem,id adiungit,quod ex his conficiatur,ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea,quæ conſilio,quàm quę ſine conſilio adminiſtrantur,nihil autem omnium rerum melius,quàm omnis mundus adminiſtratur,conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui autem tripartitam eſſe dicunt,ij non aliter putant tractari oportere argumentationem,ſed partitionem horum reprehendunt: negant enim neq; à propoſitione,neq; ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam,neq; aſſumptionem ſibi perfectam uideri, quę approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas partes numerant,propoſitionem,& approbationem,ſibi unam partem uideri propoſitionem,quæ ſi approbata non ſit,propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſ-

ſumptio,& aſſumptionis approbatio dicitur,eandem ſibi aſſumptionem ſolam uideri. Ita fit,ut eadem ratione argumẽtatio tractata,alijs tripartita,alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit,ut res non tam ad uſum dicendi pertineat,quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur eſſe,quæ in quinque partes diſtributa eſt,quam omnes ab Ariſtotele,& Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi,quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates,& ſocratici tractauerunt,ſic hoc,quod per ratiocinationem expolitur,ſumme eſt ab Ariſtotele,atque peripateticis,& Theophraſto frequentatum. Deinde à rhetoribus ijs,qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum uidetur, ne temere ſecuti putemur,& breuiter dicendum,ne in huiuſmodi rebus diutius,quàm ratio præcipiendi poſtulat,commoremur. Siquadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione,& non oportet adiungere approbationem propoſitioni, quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio,niſi adiuncta ſit approbatio,ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. Quod enim adiungi,& ſeparari ab aliquo poteſt,id non poteſt idem eſſe quod eſt id,ad quod adiungitur,& à quo ſeparatur. Eſt autem quędam argumentatio,in qua propoſitio non indiget approbatione,& quædam,in qua nihil ualet abſq; approbatione,ut oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id,quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum,eo quod conſtare inter omnes neceſſe eſt,hanc uelle approbare,& firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi. Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt,ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui,hoc quia perſpicue uerũ eſt,nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet,hoc modo,fui autem Athenis eo die,hoc ſi non conſtat,indiget approbationis,qua inducta,complexio conſequetur,igitur in cęde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione: nam eſſe quidem quandam,quæ indigeat,quid attinet oſtendere? quod cuiuis facile perſpicuum eſt. Quod ſi ita ẽ,ex hoc,& ex eo,quod propoſueramus,hoc conficitur,ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt,falſum eſt non eſſe plus quam tripartitam argumẽtationem. Simili modo liquet alteram quoq; approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione: nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni,quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio,niſi adiuncta ſit approbatio. Saparatũ quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quędam,in qua aſſumptio non indiget approbationis,quædam autem in qua nihil ualet ſine approbatione,ut oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ perſpicuam omnibus ueritatem continet aſſumptio,nihil indiget approbationis: ea eſt eiuſmodi. Si oportet ſapere,dare operam philoſophię conuenit: hæc propoſitio indiget approbationis: non enim perſpicua eſt,neq; conſtat inter omnes,propterea quod multi nihil prodeſſe philoſophiam,plerique etiã obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc. Oportet autem ſapere, hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur,& uerum eſſe intelligitur,nihil attinet approbari.

probari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio, igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis nõ indiget: nam quãdam indigere, perſpicuum eſt: ſeparata eſt igitur ab aſſum ptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe pluſquam tripartitam argumen tationem. Atq; ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentatio- nem, in qua neq; propoſitio, neq; aſſumptio indigeat approbationis, huiuſ- modi, ut certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus, Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia uitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petẽda eſt, ſummo igitur opere ſtultitia uitãda eſt. hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tum non ad iungi, ex quo cognoſcitur, neq; in propoſitione, neq; in aſſumptione contine ri approbationem, ſed utranq; ſuo loco poſitam uim ſuam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quin- que partes diſtribuerunt argumentationem, Quinq; ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur, Propoſitio, per quã breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinatiõis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt ra- tionibus affirmatum, probabilius & apertius fit, Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur, Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur, Com- plexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter expo nitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuerſia eſt. De una quoq; parte poteſt alicui uideri poſſe argumenta tionem conſiſtere. Eorum igitur, quæ conſiſtant, exempla ponemus. Horum, quæ dubia ſunt rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt hu- iuſmodi. Omnes leges iudices ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim uirtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atq; utilitatem reip. proponerent. Neq; enim ipſi quod obeſſet, ſcribere uolebant, & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe uult, ſed reip. quod ex legibus omnis reſp. optime putant adminiſtrari. Quam ob rẽ igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conue- nit, hoc eſt, quoniam reip. ſeruimus ex reip. commodo, atque utilitate leges in terpretemur, Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectat, quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic a' legi- bus nihil cõuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio definite literas legis per- ſcrutari, & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reip. conſiderate. Quid enim ma- gis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epa- minundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum con- ſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exor nato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet le- gis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat, Atque hoc quidem ſa-

tis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id nõ ex reip. ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus optemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium uoluntatis ſuæ relinquere potuit, q̃ quod ipſe magna cum cura, atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris uolũtas cognoſceretur, nec tamen. Epaminundę permitteremus, niſi extra iudicium quidem eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtud patiamur, cum præſtò lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit ſcriptoris uoluntatem interpretari. Quod ſi uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere nõ poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis autem approbatione præterita quadripartita, ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero nos per fidem feſellerunt, eorũ orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus, ac primũ quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultum, tertium turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos fefellerunt, ſumma igitur amentia eſt in eorũ fidem ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione præterita tripartita, ſit hoc pacto, aut metuamus Carthaginienſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbẽ diruamus, ac metuere, quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuũ ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non eſt: peperit autem: hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere, quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe, & illud uitium, quod illis diſplicet, magnopere uitãdum eſt, ne quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem, & aſſumptionem, hoc modo. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reip. referri cõuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus nõ obtẽperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur amentia eſt, in eorum fidem ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi. Si peperit, cum uiro concubuit, peperit autẽ

conficitur

conficitur hoc. Concubuit igitur cum uiro: hoc ſi nolis inferre, & inferas id,
quod ſequitur, fecit igitur inceſtum, & concluſeris argumentationem, & per-
ſpicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex cõ-
ductionibus, aut ex contrario complecti oportet. In breuibus id ſolum, quod
conficitur, exponere. In ijs, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti.
Si qui autem ex una quoq; parte putabunt conſtare argumentationem, pote
runt dicere ſæpe ſatis eſſe, hoc modo argumentationem facere. Quoniam pe-
perit, cum uiro concubuit: nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſum-
ptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere, ſed nobis ambi-
guitate nominis uidentur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas
ſignificat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium
argumẽtatio uocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quãdo igitur pro-
ferent aliquid huiuſmodi, Quoniam peperit, cum uiro concubuit, inuentum
proferẽt, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.
Nihil igitur ad hãc rem ratio illa pertinebit, atq; hac diſtinctione alia quoq;,
quę uidebũtur officere huic partitioni propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionẽ
aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. Quæ, ſiquid habet probabi
le, aut neceſſarium, quoquomodo commoueat auditorem neceſſe eſt, quod ſi
ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum
referret, nequaquã tantum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exi
ſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus
in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper
ingrediamur in argumẽtationem. Nam primum omnium generibus ipſis di
ſtinguere conuenit orationem, hoc eſt tum inductione uti, tum ratiocinatio-
ne. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec
ſemper quinq; partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones, ſed tũ
ab aſſumptione icipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum
hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in
quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quam
facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum
uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationi-
bus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris, de quibus
certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab uſu orato
rio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commo-
dius, q̃ ceteros attendiſſe nõ affirmamus, ſed perquiſitius, & diligentius con-
ſcripſiſſe pollicemur. Nũc, ut ĩſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua ꝑgemus.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum
confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte in-
uentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod
quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, ijſdem poteſt ex locis
infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi
id, quod perſonis, aut negotijs attributum eſt. Quare inuentionem, & argu-
mentationum expolitionẽ ex illis, quæ ante præcepta ſunt, hanc quoq; in par
tẽ orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædã præceptio detur hu
ius quoque partis, exponemus modos reprehenſionis, quos qui obſeruabunt
facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argu

mentatio reprehenditur,ſi aut ex iis,quæ ſumpta ſunt,non cõceditur aliquod unum,pluráue,aut his conceſſis,complexio confici ex his negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis uitioſum oſtenditur,aut ſi contra firmam argumentationem,alia æque firma,aut firmior ponitur, Ex ĳs, quæ ſumuntur, aliquid nõ conceditur,cum aut id,quod credibile dicunt,negatur eſſe eiuſmodi,aut quod comparabile putant,diſſimile oſtenditur,aut iudicatum aliam in partem traducitur,aut omnino iudicium improbatur,aut quod ſignum eſſe aduerſarĳ dixerunt,id eiuſmodi negatur eſſe,aut ſi complexio, aut una,aut ex utraque parte reprehenditur,aut ſi enumeratio falſa oſtenditur,aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur,Nam omne,quod ſumitur ad argumentandum ſiue pro probabili,ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis,ut ante oſtendimus.Quod pro credibili ſumptum erit,id infirmabitur,ſi aut perſpicue falſum erit,hoc modo;nemo eſt,qui non pecuniam, q̃ ſapientiam malit,aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit,hoc modo.Quis eſt qui non officĳ cupidior ſit,quám pecuniæ?aut erit omnino incredibile,ut ſi quis quem conſtet eſſe auarum , dicat alicuius mediocris officĳ cauſa,ſe maximam pecuniam neglexiſſe,aut ſi quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit,id omnibus dicatur uſu euenire,hoc pacto.Qui pauperes ſunt,ĳs antiquior officio pecunia eſt.Qui locus deſertus eſt,in eo cædem factam eſſe oportet:in loco celebri homo occidi qui potuit?aut ſi id,quod raro fit,fieri omnino negatur,ut Curius pro Fuluio,nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere:quod autem pro ſigno ſumetur, id ex ĳſdem locis,quibus confirmatur,infirmabitur. Nam in ſigno primum uerum eſſe oſtendi oportet,deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis.Deinde factum eſſe,quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.Poſtremo ſciſſe eum,de qua quæritur,eius rei legem, & cõſuetudinem:nam eæ res ſunt ſigno attributę,quas diligentius aperiemus,cum ſeparatī de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus,Ergo horum unũquodq; in reprehenſione,aut non eſſe ſigno,aut parũ magno eſſe,aut à ſe potius, quã ab aduerſarĳs ſtare,aut omnino falſo dici,aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur,Cũ autē pro comparabili aliquid inducetur,quoniã id per ſimilitudinē maxime tractatur,in reprehendendo conueniet,ſimile id negare eſſe,quod cõferetur ei ; qui cũ conferetˀ.Id fieri poterit,ſi demõſtrabitur diuerſum eſſe genere,natura,ui,magnitudine,tēpore,loco,perſona,opinione,ac ſi quo in numero illud,quod per ſimilitudinē afferetur,& quo in loco hoc genus,cuius cauſa afferetur,haberi cõueniat,oſtendetur.Deinde quid res cũ re differat,demõſtrabitur,ex quo docebimus aliud de eo,ꝙ comparabitur,& de eo,qui cũ cõparabitur,exiſtimari oportere.Huius facultatis maxime indigemus , cũ ea ipſa argumētatio,quę per inductionē tractatur,erit reprehēdēda,Si iudicatũ aliquod inſeretur,quoniam id ex his locis maxime firmatur,laude eorũ,qui iudicarunt,ſimilitudine eius rei,qua de agitur,ad eam rē,qua de iudicatũ eſt,cõmemorando nõ modo nõ eſſe reprehenſum iudiciũ, ſed ab omnibus approbatũ,& demõſtrando difficilius,& maius fuiſſe id iudicatũ quod afferatur,quàm id,quod inſtet,Ex contrarĳs locis,ſi res aut uera aut uerisſimilis permittet,infirmari oportebit , atque erit obſeruandum diligenter,ne nihil ad id,quod agatur,pertineat id,quod iudicatum ſit,& uidēdũ

eſt

eſt,ne ea res proferatur,in qua ſit offenſum,ut de ipſo,qui iudicarit,iudiciū fieri uideatur. Oportet autem animaduertere,ne,cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod,aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atq; ea quidem argumēta,quæ quaſi probabilia ſumuntur,ad hunc modum tentari oportebit. Quę uero ſicuti neceſſaria inducentur,ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neq; erunt eiuſmodi,ſic reprehendētur. Primum complexio,quæ utrum cōceſſeris,debet tollere,ſi uera eſt,nūquam reprehendetur,ſin falſa,duobus modis,aut cōuerſione,aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo.
Nam ſi ueretur,quid eum accuſes,qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes,qui id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue uereri dixeris,ſiue non uereri, concludendum hoc putat, ut neges eſſe accuſandum. Quod conuerſione, ſic reprehendetur. Immo uero accuſandus eſt:nam,ſi ueretur,accuſes.non enim parui auditu ęſtimabit. Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,tamen accuſes:non enim probus eſt. Alterius autem partis īfirmatione hoc modo reprehendetur. Verum ſi ueretur,accuſatione tua correctus,ab errato recedet. Enumeratio uitioſa intelligitur,ſi aut præteritum quiddam dicemus,quod uelimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſſit, aut cauſa non ſit, quare non honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddā in eiuſmodi enumerationibus. Quoniam habes iſtum equum,aut emeris oportet,aut hæreditate poſſideas,aut munere acceperis,aut domi tibi natus ſit,aut ſi horum nihil eſt,ſurripueris neceſſe eſt. Sed neq; emiſti, neq; hæreditate uenit,neq; domi natus eſt,neq; donatus eſt,neceſſe eſt ergo ſurripueris. hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus,cuius prædæ ſectio non uenierit,quo illato,infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur,hoc eſt,ſi exempli cauſa,ut in eodem uerſemur,poterit oſtendi hæreditate ueniſſe,aut ſi extremum illud non erit turpe concedere, ut ſiquis, cum dixerint aduerſarij,aut inſidias facere uoluiſti,aut amico morem geſſiſti,aut cupiditate elatus es, amico ſe morem geſiſſe fateatur. Simplex autem cōcluſio reprehenditur,ſi id, quod ſequitur,non uideatur neceſſario cum eo,quod anteceſſit,cohærere. Nam hoc quidem,ſi ſpiritum ducit,uiuit. Si dies eſt,lucet,eiuſmodi eſt,ut cum priore neceſſario poſterius cohærere uideatur. Hoc autem,ſi mater eſt,diligit,ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur, ſic conueniet reprehendi,ut demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius cohærere:hoc genus & cetera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio,& eius reprehēſio maiorem quandam uim continet,& latius patet,quàm hic exponitur, ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ,atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud inſtitutum,ſi facultas erit,explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ ſumuntur aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. Cum autem his conceſſis,complexio ex his non conficitur,hęc erunt conſideranda,

num aliud cōficiatur,aliud dicatur,hoc modo,ſi cum aliquis dicat ſe profectū
eſſe ad exercitum,cōtraq; cum quis uelit hac argumentatione uti. Si ueniſſes
ad exercitum à Tribunis militaribus uiſus eſſes, non es autem uiſus ab his,nō
es igitur profectus ad exercitum.Hic cum conceſſeris propoſitionē,& aſſum
ptionem,complexio eſt infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur,illatū eſt.
Ac nunc quidem quo facilius res cognoſceretur,perſpicuo,& grādi uitio pr-
ditum poſuimus exemplum,ſed ſæpe obſcurius poſitum uitium pro uero pro
batur , cum aut parum memineris , quod conceſſeris , aut ambiguum ali-
quod pro certo conceſſeris . Ambiguum , ſi conceſſeris ex ea parte , quam
ipſe intellexeris,eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem per complexio-
nem uelit accommodare, demonſtrare oportebit,non ex eo , quod ipſe con-
ceſſeris,ſed ex eo,quod ille ſumpſerit,confici complexionem ad hunc modū.
Si pecunia indigetis,pecuniam nō habetis,ſi pecuniam non habetis , paupe-
res eſtis,indigetis autem pecunia:mercaturæ enim niſi ita eſſet,operā nō da-
retis,pauperes igitur eſtis,hoc ſic reprehenditur.Cū dicebas,ſi indigetis pe-
cuniæ,pecuniā non habetis,hoc intelligebam,ſi propter inopiam in egeſtate
eſtis,pecuniā nō habetis,& idcirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas,
indigetis autē pecuniæ,illud accipiebā. Vultis autem pecunię plus habere,ex
quibus conceſſionibus non conficitur hoc,pauperes igitur eſtis:conficeretur
autē,ſi tibi primo quoq; hoc cōceſſiſſem,qui pecuniam maiorem uellet habe
re,eū pecuniā non habere.Sæpe autē oblitum putāt,quid conceſſeris,& idcir
co id,quod non conficitur,quaſi conficiatur,in concluſione infertur,hoc mo-
do.Si ad illū hæreditas ueniebat,uerisimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde
hoc approbant plurimis uerbis,poſt aſſumunt,ad illum autē hæreditas ue-
niebat:deinde infertur.Ille igitur occidit.Id ex ijs,quæ ſumpſerant,non con-
ficitur,Quare obſeruare diligenter oportet,& quid ſumatur,& quid ex his
conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis uitioſum his de cauſis
oſtendetur,ſi aut in ipſo uitium erit,aut ſi non ad id,quod inſtituitur,accom-
modabitur,Atq; in ipſo uitium erit,ſi omnino totum falſum erit,ſi commune
ſi uulgare,ſi leue,ſi remotum,ſi mala definitio,ſi controuerſum,ſi perſpicuum,
ſi non conceſſum,ſi turpe,ſi offenſum,ſi contrarium,ſi incōſtans,ſi aduerſum.
Falſum eſt,in quo perſpicue mendacium eſt,hoc modo.Non poteſt eſſe ſa-
piens,qui pecuniam negligit.Socrates autem pecuniam negligebat,non igi-
tur ſapiens erat, Commune eſt,quod nihilo magis ab aduerſariis, quàm à
nobis facit,hoc modo.Idcirco iudices, quia uerā cauſam habebā,breui pero-
raui,Vulgare eſt,quod in aliam quoq; rē nō probabilem,ſi nunc conceſſum
ſit,transferri poſſit,hoc modo.Si ueram cauſam non haberet,uobis ſe iudices
non commiſiſſet,Leue eſt,quod aut poſt tempus dicitur,hoc modo,ſi in mē
tē ueniſſet,nō commiſiſſet,aut perſpicue rē turpē leui tegere uult defenſione.
Cum te expetebant omnes,florentiſſimo in
Regno reliqui,nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola ut reſtituam,paro.

Remotum eſt,quod ultra,quàm ſatis eſt,petitur,hoc modo.Quod ſi non
P.Scipio Corneliā filiam Ti.Graccho collocaſſet,atq; ex ea duos Gracchos
procreaſſet,tantæ ſeditiones natę nō eſſent:quare hoc incommodum Scipio
ni adſcribendum uidetur.Huiuſmodi eſt illa quoq; conqueſtio.

Vtinam

Vtinam, ne in nemore pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita eſt, q̃ res poſtulabat, Mala definitio eſt, cum aut cõmunia deſcribit, hoc modo, Seditioſus eſt is, qui malus, atq; inutilis eſt ciuis: nã hoc non magis ſeditioſi, q̃ ambitioſi, q̃ calumniatoris, q̃ alicuius impro bi hominis uim deſcribit, Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto. Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia, Aut aliquid non graue, nec magnum cõtinens ſic. Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas: eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam non ex omni genere definita, Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum, atq; inferum
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia, ut ſiquis, cum Oreſtẽ accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam, Nõ conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controuerſia eſt, ut ſiquis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo uirum fortiſſimum Aiacem necatum, Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicat, aut eo tempore, quo dicitur, aut ijs, qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhoneſtam rem uidetur, Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, uoluntatem lædit, ut ſiquis apud Equites R. cupidos iudicãdi Cæpionis legem iudiciariam laudet, Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerũt, ut ſiquis apud Alexandrum Macedonem contra aliquẽ urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quàm urbes diruere, cũ ipſe Alexander Thebas diruiſſet, Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſe dicitur, ut ſiquis, cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendum indigere, neget poſtea ſine bona ualetudine poſſe bene uiuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum, Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, ut ſi quis hoſtium uim, & copias, & felicitatem augeat, cũ ad pugnam milites hortetur, Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in uitio reperietur, Si plura pollicitus pauciora demõſtrabit, aut ſi cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarum eſt. Nam Eriphyle auro uiri uitã uendidit, Aut ſi non id, quod accuſabitur, defendet, ut ſiquis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, ut Amphion apud Euripidem. Itẽ apud Pacuuium, qui uituperata muſica, ſapientiam laudat, Aut ſi res ex hominis uitio uituperabitur, ut ſi quis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat, Aut ſi quis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat, Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram uituperarit, aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem, ut ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacẽ laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret, Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio, Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo Pecunia bonum eſt, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat, Aut ſi infirma, ut Plautus.

Amicum caſtigare ob meritam noxiam.

Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationē æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uerſatur, cum aliquid, quod cōtra dicatur, æquum eſſe concedimus. Sed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur, quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem, deinde tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem à cauſa, atque à iudicatione ipſa remotam, quę aut ſui laudem, aut aduerſarij uituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabūtur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quod de cauſa digredi, niſi per locum communē diſplicet, quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & uituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

CONCLVSIO eſt exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionē. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa unum ſub aſpectum ſubijciuntur: hęc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hāc ſuſpicionem, & ſatietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut pleriq; faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquāq; rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes, tum autem, id, quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquāq; partem confirmaris, tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid ſit, quod ſibi uelle debeant demonſtrari, hoc modo.

Docuimus hoc, illud planum fecimus, ita ſimul & in memoriam redibit auditor & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus (ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere, & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, ut quid, & quo loco quidque dixeris admoneas, tum uero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enume-

rationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo. Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à uobis, quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cum uobis hoc, & hoc ſit demonſtratum. Atq; hic item ut in noſtra perſona licebit aliâs ſingillatim tranſire omnes argumentationes, aliâs ad partitiones ſingula genera referre, aliâs ab auditore, quid deſideret, quærere, aliâs hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo. Quid ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud uos quererentur? Quid nam amplius deſideratis iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum, & unūquodq; q̄. breuiſſime trāſeatur, ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio eſt oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, poſſe omnibus ex locis ijs quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem: Nam ex ijs rebus, quæ perſonis, atq; negotijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt, ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum cōmemoramus, quantę curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorum auctoritas grauiſſima debeat eſſe, qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, uatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, ſimilibus rebus. Item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorē partē, q; atrociſſimū eſt, an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorū ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimū eſt, an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt, an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus quidnam ſit euenturum, ſi idem ceteri faciant, & ſimul oſtendimus huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus ceteras res perperā cōſtitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi poſſe, hanc eſſe rē, quæ ſi ſit, ſemel iudicata, neque alio cōmutari iudicio, neq; ulla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quē cōſulto, & de induſtria factū eſſe demōſtratur, & illud adiūgitur, uoluntario maleficio ueniā dari nō oportere, imprudētię concedi nonnūquā cōuenire. Septimus locus eſt, per quē īdignamur, quod tetrū, crudele, nefariū, tyrannicū factū eſſe dicamus, per uim, per manū opulētam, quæ res ab legibus, ab ęquabili iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt, per quē demōſtramus nō uulgare, neque factitatū eſſe, ne ab audaciſſimis quidē hominibus id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoq; hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, cōiuges, cōſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicētur, & deinceps ſi

qua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cum uitam egeris, in eos, apud quos educatus ſis: in eos, à quibus eruditus ſis: in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos: in homines claros, nobiles, & honore uſos: in eos qui neq; lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres, quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit, Nonus locus eſt, per quem, cum alijs, quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur, & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur, Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; poſt negotium conſecuta ſunt cum uniuſcuiuſq; indignatione, & criminatione colligimus, & rem uerbis, quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum eſt, perinde illi uideatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens uiderit, Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret, Duodecimus locus eſt, per quẽ indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam uſu euenerit, Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demõſtratur, per quem locum in ſuperbiam, & arrogãtiam odium concitatur, Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent. ſi ad mulieres, de uxoribus, ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus, Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoq;, & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint indigna uideri ſolere, & indignatio quidem his ferè de locis grauiſſime ſumetur, Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus partes petere oportebit, Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans, In hac primum animũ auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſſit, Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes & hominum infirmitas oſtenditur. qua ratione habita grauiter, & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit, Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur, Secundus, qui in tempora tribuitur, per quẽ, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur, Tertius, per quẽ unumquodq; deploratur ĩcommodum, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſiqua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt, Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paſſi perpeſſuri ue ſint, Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipſa quaſi adſit, non uerbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt ſimilem caſum conuertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo qui illis carus debeat eſſe. nos cum uideant, recordentur, Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factũ quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Nõ affui,

non uidi,non poſtremam eius uocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi. Item,inimicorum in manibus mortuus eſt,hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus,à feris diu uexatus communi quoq; honore in morte caruit. Nonus,per quẽ oratio ad mutas,& expertes animi res refertur,ut ſi ad equũ, domum,ueſtem ſermonem alicuius accommodes,quibus animus eorum, qui audiunt,& aliquem dilexerunt,uehementer commouetur. Decimus, per quẽ inopia,infirmitas,ſolitudo demonſtratur. Vndecimus,per quem aut liberorum,aut parentum,aut ſui corporis ſepeliendi,aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo,qui cum libentiſſime uixeris,ut à parente,filio,fratre,familiari. Tertiuſdecimus,per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs,à quibus minime conueniat,male tractemur,propinquis,amicis,quibus benefecerimus,quos ad iutores fore putauerimus: aut à quibus indignũ eſt, ut ſeruis,libertis,clientibus,ſupplicibus. Quartuſdecimus,qui per obſecrationẽ ſumitur,in quo orãtur modo illi,qui audiunt,humili,& ſupplici oratione,ut miſereantur. Quintuſdecimus,per quem,non noſtras,ſed eorum,qui cari nobis debent eſſe,fortunas cõqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt,per quẽ animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus,& tamen amplum, & excelſum,& patientem incommodorum eſſe,& futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus: nam ſæpe uirtus,& magnificentia,in quo grauitas,& auctoritas eſt,plus proficit ad miſericordiam commouendam,q̃ humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis,diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius,lacrima nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, ut uidemur de omnibus partibus orationis diximus,& huius uoluminis magnitudo longius proceſſit, quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs,& in Italia cum in primis beati numerarentur,templum Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerũt. Itaq; Eracleotem Zeuſim,qui tum lõge ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur,magno pretio conductum adhibuerũt. Is & ceteras tabulas complures pinxit,quarum nõnulla pars uſq; ad noſtram memoriã propter fani religionem remanſit,& ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret,Helenæ ſe pingere ſimulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ,qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent,libenter audierunt. putauerunt enim eum ſi quo in genere plurimum poſſet,in eo magnopere elaboraſſet,egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuſis illico quæſiuit ab his quaſnam uirgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxe

runt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna preditos dignitate (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporũ uiribus, & dignitatibus ante ſteterunt, atq; honeſtiſſimas ex gymnico certamine uictorias domum cum maxima laude retulerunt) cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur, horum inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos uirgines. Quare qua ſint illę dignitate potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo inquit, ex iſtis uirginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum uobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exẽplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatę publico de conſilio uirgines unũ in locum conduxerunt, & pictori quam uellet eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poetę memorię tradiderũt; quod eius eſſent iudicio probatæ, qui ueriſſimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. Neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenuſtatẽ uno in corpore ſe reperire poſſe, ideo quod nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaq; tãquam ceteris nõ ſit habitura, quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunq; eſſent in genere, exprimendę nobis neceſſario uiderentur. Sed omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; cõmodiſſime præcipere uidebatur, excerpſimus, & ex uarijs ingenijs excellentiſſima quæq; libauimus, ex ijs enim, qui nomine, & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquã dicere nobis uidebatur. Quapropter ſtultitia nobis uiſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo benè præcepto duceremur. Quod ſi in ceteris quoq; ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimum quodq;, quàm ſeſe uni alicui certo uellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in uitijs perſeuerarẽt, aliquãto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atq; in illo pictura ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exẽplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit, nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis uſque ad hoc tempus expoſitis copijs, quodcunq; placeret eligendi poteſtas fuit. Ac ueteres quidem ſcriptoros artis uſque ab prĩcipe illo, atque inuentore Tyſia repetitos unum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſq; præcepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit, ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit, ut nemo illorum pręcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui quod illi pręcipiãt, uelint intelligere, ad hunc quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipſe & ſeſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut ceteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem, qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atq; alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi

emanauerunt,

emanauerunt,qui item permultum ad dicendum,ſi quid ars proficit,opitulati ſunt.nam,ſuit tempore eodem,quo Ariſtoteles,magnus,& nobilis rhetor Iſocrates,cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorũ autem,atq; eorum,qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cũ uerſaretur in philoſophia,nonnullã rethoricæ quoq; artis ſibi curam aſſumebat,altera uero omnis in dicendi erat ſtudio,& præceptione occupata,unum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus,qui ab utriſq; ea,quę commode dici uidebantur,in ſuas artes contulerunt,quos ipſos ſimul atq; illos ſuperiores nos nobis omnes,quoad facultas tulit,ꝓpoſuimus,& ex noſtro quoq; non nihil in commune contulimus.Quod ſi ea,quę in his libris exponuntur, tantopere eligẽda fuerunt,quanto ſtudio electa ſunt,profecto neq; nos, neq; alios induſtriæ noſtræ pœnitebit.Sin autem temere aliquid alicuius pręterijſſe,aut non ſatis eleganter ſecuti uidebimur,docti ab aliquo facile,& libenter ſententiam commutabimus,non enim parum cognoſſe,ſed in parum cognito ſtulte,& diu perſeueraſſe turpe eſt,propterea quod alterum communi hominum infirmitati,alterum ſingulari uniuſcuiuſq; uitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine ulla affirmatione ſimul quærentes dubitanter unũquodque dicemus,ne,dum paruulum hoc conſequimur,ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe uideamur,illud amittamus, quod maximum eſt,ut ne cui rei temere atque arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos,& in hoc tempore, & in omni uita ſtudioſe quoad facultas feret,conſequemur, Nunc autem, ne longius oratio progreſſa uideatur,de reliquis,quæ præcipienda uidentur eſſe,dicemus.Igitur primus liber expoſito genere huius artis,& officio,& fine, & materia,& partibus,genera controuerſiarum,& inuentiones,& conſtitutiones continebat.Deinde partes orationis,& in eas omnes omnia præcepta. Quare,cum in eo ceteris de rebus diſtinctius dictum ſit,diſperſe autem de cõfirmatione,et de reprehenſione,nunc certos confirmandi, & reprehendendi in ſingula cauſarũ genera locos tradendos arbitramur, Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes in libro primo non indiligenter expoſitum eſt,hic tantum ipſa inuenta unamquãq; in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione,ut ex hoc inuenta ipſa,ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur,Quare hæc,quæ nunc præcipientur ad confirmationis,& reprehenſionis partes referre oportebit.

OMnis & demonſtratiua,& deliberatiua,& iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum,quæ ante expoſita ſunt,conſtitutionis genere uno,pluribúſue uerſetur.Hoc quãquam ita eſt,tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cuiuſque generis,& diuerſæ pręceptiones. Aliud enim laus,aut uituperatio. Aliud ſententiæ dictio. Aliud accuſatio,aut recuſatio conficere debet,In iudicijs quid æquum ſit quæritur,In demonſtrationibus,quid honeſtum, In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile.Nam ceteri utilitatis modo finem in ſuadendo,& in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt,Quorum igitur generũ fines,& exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neq; nunc hoc dicimus non eaſdẽ incidere conſtitutiones,ueruntamen oratio quædam ex ipſo fine, & genere

cauſæ naſcitur, quę pertineat ad uitæ alicuius demōſtrationē, aut ad ſententiæ
dictionem. Quare nūc exponendis controuerſijs in iudiciali genere cauſarū,
& pręceptorum uerſabimur. Ex quo pleraq; in cetera quoq; cauſarum gene-
ra ſimili implicita controuerſia nulla cum difficultate transferentur, poſt au-
tem ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione profi-
ciſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentē
ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum nūmorum ferentem eſt comita
tus, cum hoc, ut ferè fit, in uia ſermonem contulit, ex quo factum eſt, ut illud
iter familiarius facere uellent. Quare, cū in quandam tabernam diuertiſſent,
ſimul cenare, & in eodem loco ſomnum capere uoluerunt. Cenati diſcubue-
runt ibidem, caupo autem (nam ita dicitur poſt inuentum, cum in alio male-
ficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum uidelicet, qui nūmos haberet, ani-
maduertiſſet, noctu poſtquam illos arctius, ut fit, iam ex laſſitudine dormire
ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nūmis erat, gladium propter appoſi
tum è uagina eduxit, & illū alterū occidit, nūmos abſtulit. gladium cruētū in
uaginam recondidit. ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem, cuius gladio
occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit. comitem illum ſuum īclamauit ſe-
mel, & ſæpius. Illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimauit. ipſe gla-
dium, & cetera, quę ſecum attulerat, ſuſtulit. ſolus profectus eſt. Caupo nō mul
to poſt conclamauit hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus
illum, qui ante exierat, conſequitur. in itinere hominem comprehendit. gladi-
um eius è uagina educit, reperit cruentum, homo in urbem ab illis deducitur,
ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, occidiſti. depulſio, non occidi. Ex qui-
bus conſtitutio eſt. Quęſtio eadem in cōiecturali, quæ iudicatio, occideri'ne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem in-
cidit controuerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in cete
rorum oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam conuenire. Vt enī
omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur, ſic omnem in cau
ſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua con-
ueniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, cōiectura capiēda eſt.
Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quę
ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut
amor, iracundia, ęgritudo, uinolētia, & omnino omnia, in quibus animus ita
uidetur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio, & cura non potuerit, &
id, quod fecit, impetu quodam animi potius, q̄ cogitatione fecerit. Ratiocina
tio autem eſt diligens, & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi exco-
gitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendū
certa de cauſa uitaſſe, aut ſecutus eſſe animus uidetur, ut ſi amicitiæ quid cauſa
factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi glorię, ſi pecunię, ſi denique, ut
omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcēdi'ue cō-
modi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandi'ue incommodi cauſa. Nam
horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut incommodum
aliquod maioris uitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi
ſuſcipitur, aut commodum aliquod maioris adipiſcendi commodi, aut maio-
ris uitādi incommodi pręteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamētum eſt hu-
ius conſtitutionis. nā nihil factum eſſe cuiquā probatur, niſi aliquid quare fa-

ctum

ctum ſit, oſtenditur, Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetum & quandam commotionē animi affectionemq́; uerbis, & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta uis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet, Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, ut non mirum uideatur, ſiquod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit, Cum autem non impulſione, uerum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit quammaxime poterit, ut quoad eius fieri poſſit, idonea quammaxime cauſa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam cõſecuturam exiſtimarit. Itē ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quidquid erit quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit, & hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehementius quid in opinione eius, quem arguet, fuerit, Nihil enim refert non fuiſſe, aut nō eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei uiſum eſſe, qui arguatur, Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res alijmodi eſt, ac putatur, aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt, Res alijmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant, aut contra quod malum eſt, bonum, aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum aut bonum, aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſiquis negabit ullam eſſe pecuniam fratris, aut amici uita, aut deniq; officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem, non erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa, & ſummū odium transferetur qui id, quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita uiſum quod ſumi oportet ex ijs, quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt, Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; ij, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur. ut ſiquis dicatur aliū occidiſſe, ac uoluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit, aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit hęres, quod eius teſtamento ſe hęredem arbitratus ſit. Non enim ex euentu cogitationē ſpectari oportere, ſed qua cogitatione, & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare, & quo animo quid quiſq; faciat, non quo caſu utatur ad rem pertinere, In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit alij nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe alijs quoq; cauſa faciendi uidebitur, aut poteſtas alijs defuiſſe demõſtrāda eſt, aut facultas, aut uoluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio adiutores, adiumenta & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis uacuus, & integer eſſe dicetur, Poſtremo, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, ijs accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducēda, ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum uideatur, atq; accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda, & conſideranda, Defenſor autem ex cõtrario, Primum impulſionem, aut nullam fuiſſe dicet, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam

fuiſſe demõſtrabit, aut nõ ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum quæ uis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur, in quo & exẽpla, & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quamleuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda, ut & res ipſa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpitiones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis, quàm alijs, aut incommodum ſibi maius, quàm commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparanda. qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei uiſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum, quamquam in falſa fuerit opinione, demonſtrandum erit defenſori, neminem tãtæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit ueritatem ignorare. Quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id, quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo, quod uerũ pro uero probaſſe. Quod ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amẽtiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodũ autem accuſator, cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis utetur, ſic ijs locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus: nõ in alios ab ſe crimen uolet tranſferre. EX PERSONA autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter cõſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomẽ autem cum dicimus, cognomen quoq; itelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio uocabulo agitur, ut ſi dicamus iccirco aliquem Caldum uocari, quod temerario, & repentino conſilio ſit, aut ſi ea de re hominibus grçcos imperitis uerba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam cõiecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus ſit quęritur, & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domeſtico uiuat. Et ex fortuna ſępe argumẽtatio naſcitur, cum ſeruus, an liber. pecunioſus, an pauper. nobilis, an ignobilis. fœlix, an infelix. priuatus, an cũ poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur, aut denique aliquid eorum quęritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta, & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt uirtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturam, ut amor, iracundia, moleſtia, propterea quod & ipſorum uis intelligitur, & quę res harum aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt. Studium autem, quoniam eſt aſſidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo

ducetur

ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium eſt aliquid faciēdi, non faciendi ue excogitata ratio. Item facta & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis preceptis dictum eſt) in tria tēpora diſtributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmādam ſuſpicionis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, ut à tali culpa nō uideatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum cauſa quare peccauerit, non interceſſerit, ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex antefactis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſiquo in pari ante peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſiquam in ſimilem ante ſuſpicionem uenerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua cōmotū peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut ī minore, ut ſiquis pecunia dicat inductū feciſſe, poſſit demōſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarū. Item in omni cauſa naturam, aut uictum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere, atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit, ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eū, quem accuſes, demonſtrare non poſſis, alijs affinem eſſe uitijs doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulās fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quātum enim de honeſtate, & auctoritate eius, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante cęlaſſe, nunc manifeſto teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori uita ſpectari, ſed ſuperiorem uitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam, aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit uitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciat, ſi oſtendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios, etiam quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum neceſſe non eſſet officij cauſa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe, quod eo confirmatius erit, ſi cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, uoluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur, ut ſi cū auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna

cum grauitate inducetur indignatio iuncta cōqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoq; hominem ad peccandum potuiſſe impellere, aut iniquum eſſe, & optimo cuiq; pernicioſiſſimum, nō uitam honeſte actam tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ cō fingi facile poſſit, non ex ante acta uita, que neque ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari poſſit, facere iudicium. Sin autem in ante acta uita aliquę turpitudines erunt, aut falſo ueniſſe in eam exiſtimationem dicentur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe uideatur. Ac ſi nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius, & moribus quęri, ſed de eo crimīe, quo de arguatur, quare ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere. EX FACTO autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atq; hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atq; ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotijs attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem cōuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum plereq;. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita uideatur, quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit, deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur, locus, tempus, occaſio, facultas, quorum uniuſcuiuſq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe uideamur, breuiter demonſtrabimus, quid quaq; in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longiquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia, & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt. Deinde uidendum eſt, quid adiunctū ſit negotio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile, ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, ſimilesq; agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo in genere euentus quoq; uidendus erit, hoc eſt quid ex una quaq; re ſoleat euenire, magnopere conſiderandum eſt, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur, in qua uidebimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex perſonarū attributionibus ſumūtur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, ſtudio,

factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione. Primum potuerit'ne aliquid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit: Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem cælandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſuimus. Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quęſiuerit, quòd ſimul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, ut non ueriſimile ſit quęquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quęritur num quo aliò modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ adiumēta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciēdi non uidetur hoc modo, ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotijs, & illa quæ perſonis ſunt attributa. Hic neque facile eſt, neq; neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita, quid in quaq; conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hîc ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus utranq; in partem ſingillatim de una quaque explicare, & aliâs aliter hæc in utrāq; partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter pertractabit, & quid quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidq; factum ſit. cur hoc modo potius, quàm illo. cur ab hoc potius, quàm ab illo. cur nullo adiutore, aut cur hoc. cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit. cur hoc ante factum ſit. cur hoc ante factum nō ſit. cur hoc in ipſo negotio. cur hoc poſt negotium, aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit. Conſtet'ne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum. hoc huius'ne rei ſit ſignum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius. quid factum ſit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes conſiderabit, tum illi ipſi in medium conſeruati loci prodeunt, de quibus ante dictum eſt, & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur. quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere uerſabitur. Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; ſimili uia præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter

hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & ueritas ex ijſdem attributionibus reperiretur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdem generis, aut in pleraſq; cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem. ut ſiquis hoc uelit oſtendere eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum, quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum. Aut dubiæ, quę ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt, pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea quæ reſtant, aut omnibus iam dictis, exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inuentione uerborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoq; multorum communes loci ſunt, nam niſi ab ijs, qui multa exercitatione magnam ſibi & uerborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & nō oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante actam ſpectari oportere, & nō oportere. Eiuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes ex ijſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur, hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam ſententijs excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, uerum eſſe uideatur, in his tametſi hoc quoque uideri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

CVM eſt nominis cõtrouerſia, quia uis uocabuli definiẽda uerbis ẽ, conſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exẽplo nobis poſita ſit hæc cauſa. C. Flaminius is, qui cõſul remp. male geſſit bello punico ſecũdo, cum tribunus plebis eſſet inuito ſenatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit. Acceſſitur maieſtatis. Intentio eſt, maieſtatem minuiſti, quod tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, nõ minui maieſtatem. Quæſtio eſt, maieſtatem ne minuerit. Ratio, in filium enim quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadam tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatem. Iudicatio eſt, minuat'ne is maieſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, nequis forte arbitretur nos nõ ĩtelligere aliã quoq; incidere cõſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolã ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes uidebit conſtitutiones, & earum parteis, & controuerſias, ſiquę forte in eas incident. nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maieſtatem minuere eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus uerbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum eius, qui accuſabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod oſtenderis eſſe, uerbi cauſa, maieſtatem minuere, docere aduerſarium maieſtatem minuiſſe, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demõſtrabitur, hoc ex opinione hominum ſumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo uerbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, etſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis, & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi, cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram ueram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ. ut ſi quęratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui uaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit utendũ pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractãda. Locus autem cõmunis in eius malitiam, qui non modo rerum, uerum etiã uerborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, & id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo. Maieſtatem minuere eſt, aliquid de rep. cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde huius cõfirmatio eſt, ſimilibus & exemplis, & ra-

tionibus,poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis,per quem facti utilitas,aut honeſtas adaugetur.Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio,quæ ijſdem ex locis omnibus,quos accuſatori præſcripſimus,conficitur,& cetera poſt eadem præter communem locum inducentur.Locus autem communis erit defenſoris is,per quē indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere,uerum etiam uerba commutare conari.Nam illi quidem communes loci,qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ,aut miſericordiæ captandæ,aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur,ex periculi magnitudine,non ex cauſæ genere ducuntur.Quare non in omnem cauſam,ſed in omne cauſæ genus incidunt.Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. In ductione autem eorum,cum cauſa poſtulabit,utemur.

CVM Autem actio translationis,aut commutationis indigere uidetur,quod non aut is agit,quem oportet,aut cum eo,qui cū oportet,aut apud quos,qua lege,qua pœna,quo crimine,quo tempore oportet,conſtitutio translatiua appellatur.Huius nobis exempla permulta opus ſunt,ſi ſingula translationum genera quæramus,ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt,exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atq; in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones,& ita ius ciuile habemus conſtitutum,ut à cauſa cadat is,qui non quemadmodum oportet,egerit.Quare in iure plerunq; uerſantur.Ibi enim & exceptiones poſtulantur,& quodammodo agendi poteſtas datur,& omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur.In ipſis autem iudicijs rarius incidunt,& tamen,ſi quando incidunt,eiuſmodi ſunt,ut per ſe minus habeant firmitudinis,confirmentur autem aſſumpta alia aliqua cōſtitutione.Vt in quodam iudicio,cum ueneficì cuiuſdam nomen eſſet delatum,&,quia paricidij cauſa ſubſcripta eſſet,extra ordinem eſſet acceptum,cū in accuſatione alia quędam crimina teſtibus,& argumentis confirmarentur,paricidij autem ſolum mentio facta eſſet,defenſor in hoc ipſo multum oportet ut diu conſiſtat,cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit,indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum,qua paricidæ afficiuntur,id autem ſi damnaretur,fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum,& ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum.Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat,damnari quoq; non oportere,quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnę commutationem ex translatiuo genere inducendo,totam infirmabit accuſationem.Veruntamen ceteris quoq; criminibus defendendis coniecturali conſtitutione translationem confirmabit.Exemplum autem translationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi. Cum ad uim faciendam quidam armati ueniſſent,armati cōtra præſto fuerunt,& cuidam equiti romano quidam ex armatis ræſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is,cui manus præciſa eſt,iniuriarum,poſtulat is,qui cum agitur,à prætore exceptionem,extra quam in reum capitis prędiudicium fiat.Hic is,qui agit iudiciū purū poſtulat. Ille,qui cum agitur,exceptionem addi ait oportere.Quæſtio eſt,excipiendū ſit,an non?Ratio.Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij de quo inter ſicarios quęritur,præiudicium fieri.Infirmatio rationis.Eiuſmo

diſunt iniuriæ,ut de his indignum ſit non primo quoq; tempore iudicari. Iu
dicatio. Atrocitas iniuriarum ſatis ne cauſæ ſit,quare dum de ea iudicetur, de
aliquo maiore maleficio,de quo iudicium comparatum ſit,præiudicetur,atq;
exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroq; quæri oportebit,
à quo,& per quos,& quomodo, & quo tẽpore aut agi,aut iudicari,aut quid
ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris,de quibus poſt dicendum eſt,ſu
mi oportebit,& ratiocinari,quid ĩ ſimilibus rebus fieri ſoleat,& uidere utrũ
malitia quid aliud agatur,aliud ſimuletur,an ſtultitia,an neceſſitudine, quod
alio modo agi non poſſit,an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio con-
ſtituta,an recte ſine ulla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis con-
tra eum,qui translationem inducet,fugere iudicium,ac pœnam , quia cauſæ
diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem , ſi non ita res
agatur,& in iudicium ueniat,quo pacto oporteat,hoc eſt ſi aut cũ eo agatur,
qui cum non oporteat,aut alia pœna,alio crimine,alio tempore. Atque hanc
rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ
conſtitutiones,quę partes non habent,ad hunc modum tractabuntur. Nunc
generalem conſtitutionem,& partes eius conſideremus.

CVMET facto,& facti nomine conceſſo,neq; ulla actionis illata cõ
trouerſia,uis,& natura,& genus negotij ipſius quæritur, conſtitu
tionem generalem appellamus. Huius primas eſſe parteis duas no
bis uideri diximus,negotialem,& iuridicialem. Negotialis eſt,quę
in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. Ea eſt huiuſmo
di. Quidam pupillum hæredem fecit,pupillus autem ante mortuus eſt,quàm
in ſuam tutelam ueniret. De hæreditate ea,quæ pupillo uenit inter eos,qui pa
tris pupilli hæredes ſecundi ſunt,& inter agnatos pupilli controuerſia eſt. poſ
ſeſſio hæredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum,noſtra pecunia eſt,
de qua is,cuius agnati ſumus teſtatus non eſt. Depulſio eſt,immo noſtra, qui
hæredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quęſtio eſt,utrorum ſit. Ratio eſt
pater enim & ſibi,& filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare
quæ filij fuerunt,teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt ra-
tionis. immo pater ſibi ſcripſit,& ſecundum hęredem non filio,ſed ſibi iuſſit
eſſe. Quare præterquam quod ipſius fuit in teſtamento , ullius ueſtrum eſſe
non poteſt. Iudicatio,poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari,an hæredes
ſecundi ipſius patris familias,non filij quoq; eius pupilli hæredes ſint. Atque
hoc non alienum eſt,quod ad multa pertineat,ne aut nuſquam,aut uſquequa-
que dicatur hic admonere. Sunt cauſæ,quæ plures habent rationes in ſimpli-
ci conſtitutione,quod fit,cum id,quod factum eſt,aut quod defenditur,pluri
bus de cauſis rectum,aut probabile uideri poteſt,ut in hac ipſa cauſa,ſuppona
tur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus
de cauſis hęredes eſſe non poſſunt,nec unquam factum eſt,ut eiuſdem pecunię
alius teſtamento,alius lege hæres eſſet. Infirmatio autem hæc erit,non eſt una
pecunia,propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia,cuius hęres nõ illo
in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat,ſi quid pupillo accidiſſet, &
de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimum ualebat,quæ iam mor
tuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio eſt, unáne pecunia fuerit,ac
ſi hac erunt uſi infirmatione,poſſe plures eſſe unius hæredes pecuniæ diſſimi

libus de cauſis. de eo ipſo iudicatio naſcitur, poſſint'ne eiuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe hæredes. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtriſq;, aut etiam omnibus ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderãdum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in cõſuetudinem ueniſſe. Poſt autem approbata quædam aut à conſuetudine, aut uero utilia uiſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatẽ. Religionẽ, eã, quæ in metu, & cærimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriã, aut parentes, aut alios ſanguine coniũctos officiũ conſeruare moneat. Gratiã, quæ in memoria, & remuneratione, officiorum, & honorum, & amicitiarum obſeruantiã teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciſcendo propulſamus a nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, q̃ confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quod neque in hoc ciuili iure uerſantur, & à uulgari intelligentia remotiora ſunt, ad ſimilitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod uoluntate omnium ſine lege uetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter uetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſueuerunt. Quędam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſũt, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, ut iuri pręſtare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci uidebitur, quemq; attendere, atque elicere pertentando unamquãq; partem iuris oportebit. Locorum autem communiũ, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ cõtinet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nã certi, qui in omnes incidant loci pręſcribi non poſſunt. in pleriſque fortaſſe ab auctoritate iuriſcõſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendũ eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, pręter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtẽdat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius conſideremus.

IVRIdicialis eſt, in qua æqui, & iniqui natura, & pręmij, aut pœnę ratio quęritur. Huius partes ſunt duę, quarum alterã abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quę ipſa in ſe, non ut negocialis implicite, & abſcondite, ſed patentius, & expeditius recti, & non recti quęſtionem continet. ea eſt huiuſmodi. Cum Thebani Lacędemonios bellọ ſuperauiſſent, & ferè moṣ eſſet Grais, cum inter ſe bellum geſſiſſent,

ſiſſent,ut ŋ,qui uiciſſent,trophæum aliquod in finibus ſtatuerent uictoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa,non ut in perpetuum belli memoria maneret,æneum ſtatuerunt trophæum. Accuſantur apud Amphyctionas, ideſt apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt,non oportuit. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt,oportuerit ne? Ratio eſt,eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus,ut eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere uellemus. Infirmatio eſt,attamen æternum inimicitiarũ monimentum Graios de Grais ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, cum ſummæ uirtutis celebrandæ cauſa Graij de Grais æternum inimicitiarum monimentum ſtatuerint, recte ne,an contra fecerint? Hanc ideo rationem ſubiecimus,ut hoc cauſæ genus ipſum,de quo agimus,cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus,qua fortaſſe uſi ſunt,non enim iuſte,neq; pie bellum geſſiſtis,in relationem criminis dilaberemur,de qua poſt loquemur. Vtrunq; autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex ijſdem locis ſumendæ ſunt,atq; in cauſam negotialem,de qua ante dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa,ſiquid inerit indignationis,aut conqueſtionis,& ex iuris utilitate,& natura multos,& graues ſumere licebit,& oportebit, ſi cauſæ dignitas,uidebitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis conſideremus, ASSVMptiua igitur tunc dicitur,cum ipſum ex ſe factum probari nõ poteſt,aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor. Comparatio, Relatio criminis. Remotio criminis, Conceſſio. Comparatio eſt,cum aliquod factum,quod per ſe ipſum non ſit probandum,ex eo cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi. Quidam Imperator, cum ab hoſtibus circunſideretur,neq; effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis,ut arma,& impedimenta relinqueret,milites educeret. Itaq; fecit. Armis,& impedimentis amiſſis,præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio,ſed nos hunc locum,de quo agimus,conſideremus. Intentio eſt. Non oportuit arma,& impedimenta relinquere. Depulſio eſt,oportuit. Quæſtio eſt,oportuerit ne? Ratio eſt, milites enim omnes perijſſent. Infirmatio eſt,aut coniecturalis,non perijſſent,aut altera coniecturalis,non ideo feciſti. Ex quibus ſunt iudicationes. perijſſent ne? & ideo ne feceris? aut hæc comparatiua,cuius nunc indigemus. At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma,& impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur,cum omnes perituri milites eſſent,niſi ad hanc pactionem ueniſſent,utrum ſatius fuerit amittere milites,an ad hãc conditionem uenire? Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoq; conſtitutionum rationem,atq; præcepta,ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud,quod cum eo,quod crimini dabitur,ij qui accuſabuntur, comparabuntur. Id fiet,ſi aut id,quod dicent defenſores futurum fuiſſe,niſi id factum eſſet,quo de facto iudicium eſt,futurum fuiſſe negabitur,aut ſi alia ratione,& aliam ob cauſam,ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio,& item contraria de parte infirmatio ex coniecturali cõſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, ſicut in hac cauſa,nam maieſtatis acerſitur,definitione,&,definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidem plerunq; in hoc genere incidunt,ut coniectura,& definitione utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet,

eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum,ut id ipſum factum,propter quod ſibi reus concedi putat oportere,quamplurimis infirmet rationibus. quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à ceteris generibus controuerſiarum ſic ex ſua ui conſiderabitur,ſi illud,quod comparabitur,aut non honeſtum,aut non utile,aut non neceſſarium fuiſſe,aut non tantopere utile,aut non tantopere honeſtum, aut nō tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud,quod ipſe arguat,ab eo,quod defenſor comparat,ſeparare. Id autem faciet,ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem; quare hoc propter hoc fiat,ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt,hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium,& omnino id,quod arguitur,cum eo,quod factum ab defenſore laudatur,aut faciendum fuiſſe demonſtratur,contendere. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit,ſi demonſtrabitur,honeſtius,utilius,magis neceſſariū fuiſſe illud,quod uitarit reus,quàm illud,quod fecerit. Honeſti autem,& utilis,& neceſſarij uis,& natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquā cauſam deliberatiuam,& de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante expoſuimus. Cum omnes perituri milites eſſent,niſi ad hanc pactionem ueniſſent, utrum ſatius fuerit perire milites,an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis,quaſi aliquam in cōſultationem res ueniat, tractari oportebit. Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ,in ijs ipſe quoq; ex ijſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit, ceteros autem omnes locos,qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accuſatoris,in eum qui cum de facto turpi aliquo,aut inutili,aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem,& facti inutilitatem,aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt nullum factum inutile,neque turpe,neq; item utile,neq; honeſtum putari oportere,niſi quo animo,quo tēpore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honeſtate,aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius,per quem res expreſſa uerbis ante oculos eorum,qui audiunt,ponitur,ut ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet.

RELATIO criminis eſt,cum reus id,quod arguitur cōfeſſus,alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius occiſis tribus Curiatibus,& duobus amiſſis fratribus,domum ſe uictor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem,ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamentatione,indignè paſſus uirginem occidit,accuſatur. Intentio eſt,iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt. Iure occidi. Quæſtio eſt. iuréne occiderit. Ratio eſt. Illa enim hoſtium mortem lugebat,fratrum negligebat. me & Populum R. uiciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt. Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit.

tuit,ex qua iudicatio fit.Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret,de fratris,& Populi R.uictoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari.Hoc in genere cauſæ,primum,ſi quid ex ceteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit,ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit,per aliquam conſtitutionem illum,in quem crimen transfertur,defendere.Deinde leuius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat,quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea translationis partibus uti, & oſtendere à quo,& per quos,& quomodo,& quo tempore aut agi,aut iudicari,aut ſtatui de ea re conuenerit,ac ſimul oſtẽdere nõ oportuiſſe ante ſupplicium,quàm iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonſtranda ſunt,per quæ potuerit id peccatum,quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus,& iudicio uindicari. Deinde negare debebit,audiri oportere, id, quod in eum criminis conferatur,de quo is ipſe,qui conferat,iudicium fieri noluerit,& id,quod iudicatum non ſit,pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum,qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint, & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint.Poſtea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius,quàm poteſtatem habeant progreſſuros,ſi ſimul & de reo, & de eo,quem reus arguat,iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit,ut peccata homines peccatis,& iniurias iniurijs ulciſcantur, quantum incommodorũ conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat,ualuiſſet,ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet iudicio. Si uero ceteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur,ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet,in quam id crimen ab reo conferatur,potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum,eum,qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet,de ea ſupplicium ſumpſiſſe,quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit,ut legẽ,qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud,quod comparabatur,extenuaretur ab accuſatore quam maxime,ſic in hoc genere oportebit illius culpam,in quem crimen transferetur,cum huius maleficio,qui ſe iure feciſſe dicat,comparare. Poſtea demonſtrandum eſt,non eſſe illud eiuſmodi,ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt,ut in comparatione, aſſumptio iudicationis,& de ea per amplificationem ex deliberationis pręceptis dictio. Defenſor autem,quæ per alias conſtitutiones inducentur,ex ijs locis,qui traditi ſunt,infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit,primum augendo eius,in quem refert crimen,culpam,& audaciam,& quammaxime per indignationem,ſi res feret iuncta conqueſtione ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum,quàm ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati,ut refelli,& contrariam in partem conuerti poſſint,quo in genere ſunt tres extremi,contrarijs rationibus infirmare. Illa autẽ acerrima accuſatorum criminatio,per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant,ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit,leuabitur. Primum ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria,ut non modo uiro bono,uerum etiam homini libero uideatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua,ut ne ab ipſo quidem,qui feciſſet ĩ dubium uocaretur. Deinde eiuſ-

modi,ut in eam is maxime debuerit animaduertere,qui animaduerterit,ut nõ tam rectum,non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire,quam eo modo,atq; ab eo uindicari,quomodo,& ab quo ſit uindicata. Poſtea ſic rẽ fuiſſe apertam,ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demonſtrandum ẽ,rationibus,& rebus ſimilibus,permultas ita atroces,& perſpicuas res eſſe,ut de his non modo non neceſſe ſit,ſed ne utile quidem,quin mox iudiciũ fiat,expectare. Locus communis accuſatoris in eum,qui,cum id,quod arguitur,negare non poſſit,tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonſtratio,& de eo conqueſtio,qui ſupplicium dederit indemnatus,in eius autem,qui ſumpſerit audaciam,& crudelitatem,indignatio. Ab defenſore,in eius,quem ultus ſit,audaciam ſui conqueſtione,rem non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius, qui fecerit, & cauſa,& tempore cõſiderari oportere,quid mali futurum ſit, aut ex iniuria aut ex ſcelere alicuius,niſi tanta,& tam perſpicua audacia ab eo,ad cuius famã, aut ad parentes,aut ad liberos pertinuerit,aut ad aliquam rem, quam caram eſſe omnibus aut neceſſe eſt,aut oportet eſſe, fuerit uindicata. REmotio criminis eſt,cum eius intentio facti,quod ab aduerſario infertur,in alium,aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur.

Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit. Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum,quem oportebat dari,non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intẽtio eſt. Proficiſci oportuit. Depulſio eſt. Non oportuit. Quæſtio eſt. Oportuerit'ne. Ratio eſt. Sumptus enim, qui de publico dari ſolet,is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt. Vos tamẽ id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt,cũ ijs,qui legati erant. Sumptus qui debebatur,de publico non daretur,oportuerit'ne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum ſicut in ceteris,ſi quid aut ex coniecturali,aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, uideri oportebit. Deinde pleraq; ex comparatione,& ex relatione criminis in hanc quoque cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum,cuius culpa id factum reus dicet,primũ defendet,ſi poterit. Sin minus poterit,negabit ad hoc iudicium illius,ſed huius,quẽ ipſe accuſet,culpam pertinere. poſtea dicet, ſuo quenq; officio conſulere oportere,nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. deinde ſi ille deliquerit,ſeparatim illum,ſicut hunc accuſari oportere,& nõ cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem, cum cetera,ſi qua ex alijs incident conſtitutionibus pertractari,de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonſtrabit. Deinde cũ id aliena culpa accidiſſet,oſtendet ſe aut non potuiſſe,aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. quod non potuerit,ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis uis implicata,demonſtrabit. quod non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroq; diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo,quæ in ipſius fuerint poteſtate, quod minus quàm conuenerit,factum ſit,culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum uoluntatis,& ſtudij fuerit in ipſo,& id ſignis confirmandum huiuſmodi,ex cetera diligentia,ex ante factis,aut dictis,atq; hoc ipſi utile fuiſſe facere. inutile autem non facere, & cum cetera uita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius

culpam

culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, ut in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & iccirco legatis pecunia data nõ eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus quæ conueni-ent, aſſumere, de quibus poſt nobis dicendum erit. Loci autem communes ijdem utriſq; ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incidēt. Hi tamen certiſſimi. Accuſatoris, facti indignatio. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici nõ oportere. Ipſius autem rei ſit remotio, cũ id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe, nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi. In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoq; dixit, qui porcã tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt. Dedi oportet. Depulſio eſt. Non oportet. Quæſtio eſt. Oporteat'ne. Ratio eſt. Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cũ auctoritate, & poteſtate imperator, qui uideret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt. At tamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt. Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne ſit hoſtibus, nec'ne. Hoc genus cauſę à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ uoluntati ſuę fuerit impedimẽto ſine conceſſionis partibus. Nam earum quædam maior uis eſt, quod paulo poſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſiquis eum accuſet, qui, cum prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimouebat, ſic in hoc ab eius officio, ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus exemplis, ſignis, ratiocinando quid cuiuſque officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris officij poteſtatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipſa re, ſiquid indignationis, ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. CONCESSIO eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duę, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed uoluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentia, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid, qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat, nequis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianę eius, cui uitulum immolari non li

cebat. Imprudentes legis cum exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt. Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt. Tamen quoniam feciſti, quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt. Cum id fecerit, quod nõ oportuerit, & id nõ oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem inſeretur in cõceſſionẽ, cum demõſtrabitur aliqua fortunę uis uoluntati obſtitiſſe, ut in hac. Cũ Lacedęmonijs lex eſſet, ut hoſtias, niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum ſubito magnis commotis tempeſtatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus eſt, ut eò traduci uictimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore, ut qui trans flumẽ eſſent, uidere poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt. Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio. Flumen enim ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, tamen quoniam quod lex iubet, factum nõ eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt. Cum in ea re redẽptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio ne dignus ſit? Neceſſitudo autem infertur, cum ui quadã reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, ut ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur, cum magna in alto tempeſtas eſſet, uis uentorum inuitis nautis Rhodiorũ in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt. Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio. Vi, & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt. Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt. Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempeſtatis in portũ coniecta ſit, oporteat ne eam publicari? Horum trium generũ iccirco unum in locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumẽtorũ traditur. Nã in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore induci oportebit, ut id, quod uoluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudẽtię, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt oſtendere diſſimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſariũ fuerit. Poſtea demonſtrare potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, pręcaueri, & definitionibus oſtendere nõ hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatẽ nominari oportere. Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinẽ uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare quid uis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quam eiuſmodi neceſſitudini obtẽperare. Atq; tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris, & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in

loco

loco,ſi facultas erit,exemplis uti oportebit,quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum,& contentione,magis illis ignoſcendum fuiſſe,& ex deliberationis partibus turpe,aut inutile eſſe concedi eam rem,quæ ab aduerſario commiſſa ſit.permagnum eſſe,& magno futurum detrimento,ſi ea res ab ijs, qui poteſtatem habent iudicandi,neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uolũtate defendenda commorabitur,& in ea re adaugenda,quę uoluntati fuerit impedimẽto,& ſe pluſquã fecerit facere non potuiſſe,& in omnibus rebus uoluntatem ſpectari oportere,& ſe conuinci non poſſe,quod non abſit à culpa,& ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe dãnari.Deinde nihil indignius eſſe,quàm eum,qui culpa careat,ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris unus in confeſſione,& alter quanta poteſtas peccandi relinquatur,ſi ſemel inſtitutum ſit,ut non de facto,ſed de facti cauſa quęratur. Defenſoris autem conqueſtio calamitatis eius,quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate,& hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non euentum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum erumnarum,& crudelitatis aduerſariorũ indignationẽ ineſſe oportebit. Ac neminẽ mirari cõueniet,ſi aut in ijs aut ĩ alijs exẽplis ſcripti quoq; cõtrouerſiam adiũctam uidebit.Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum. propterea quod quædam genera cauſarum ſimpliciter,& ex ſua ui conſiderantur. quædam autem ſibi aliud quoq; aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis,non erit difficile,in unamquamq; cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet, ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea,quę ex ſcripto,& ſententia nominatur. Sed quia de cõceſſione loquebamur,in eam pręcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto,& ſententia dicemus.nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus. DEPRECATIO eſt,in qua non defenſio facti,ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus uix in iudicio probari poteſt, ideo quod conceſſo peccato,difficile eſt ab eo,qui peccatorum uindex eſſe debet,ut ignoſcat impetrare.Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Vt ſi pro aliquo claro,aut forti uiro,cuius in remp.multa ſint beneficia,dixeris,poſſis,cum uidearis non uti deprecatione.uti tamen ad hunc modum.Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio,quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum rectè factorum cauſa,uni delicto ut ignoſceretis poſtularet,tamen dignum ueſtra mãſuetudine, dignum uirtute huius eſſet iudices à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari.Deinde augere beneficia licebit,& iudices per locum communem ad ignoſcendi uoluntatem ducere.Quare hoc genus,quanquam in iudicijs non uerſatur, niſi quadam ex parte, tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt,& in ſenatu,aut concilio ſępe omni in genere tractanda,in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu,& in concilio de Siphace diu deliberatum eſt,& de Q.Numitorio pullo,apud L.Opimium,& eius conſilium diu ductum eſt,& magis in hoc quidem ignoſcendi,quàm cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum R. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione uteretur, quàm ut propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur

dere.Ceteris autem partibus aptas inter ſe omnes,& aliam in aliam implica-tam uidebit.Nunc de præmijs conſideremus L.Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri,neque certo duce,neque eo nomine, neque numero præditos,ut digni eſſent,qui hoſtes Romani P.eſſe dicerentur, quod tamen excurſionibus, & latrocinijs infeſtam Prouinciam redderent, conſectatus eſt,& confecit.Romam redijt. triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic,ut & in deprecatione nihil ad nos attinet,rationibus,& infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire, propterea quòd niſi alia quoque incidet conſtitutio,aut pars conſtitutionis,ſimplex erit iudicatio,& ĩ quæſtione ipſa continebitur.In deprecatione, huiuſmodi oporteátne pœna affici.In hac,huiuſmodi. Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus.Ratio igitur præmij quatuor eſt in parteis diſtributa.In beneficia,in hominem,in præmij genus,in facultates. Beneficia ex ſua ui,ex tempore,ex animo eius,qui fecerit,ex cauſa cõſiderantur.Ex ſua ui quærentur,hoc modo.Magna,an parua, facilia,an difficilia. ſingularia ſint,an uulgaria.uera,an falſa quadã ex oratione honeſtetur. Ex tẽpore autẽ, ſi tum cum indigeremus, cum cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tũ cum ſpes deſeruiſſet,opitulatus ſit.Ex animo,ſi non ſui commodi cauſa,ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria factum uidebitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſe. In hominem autem, quibus rationibus uixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſiquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet.num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere. aut num iam ſatis pro eo, quod fecerit honos habitus ſit. aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit, aut num huiuſmodi ſit factum, ut niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet,non quia fecerit,præmio: aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo uendit et pretio.aut num quo ſupplicium aliquod uitet, eo præmium poſtulet, uti de ſe præiudicium factum eſſe uideatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna ſit, conſiderabitur.Deinde apud maiores,quibus hominibus,& quibus de cauſis talis honos ſit habitus quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantẽ dicet,locus erit communis,præmia uirtutis,& officij ſancta,& caſta eſſe oportere,neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter,minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato.quæ enim rara,& ardua ſint,ea ex præmio pulchra,& iucunda hominibus uideri.Et tertius,ſi exiſtant,qui apud maiores noſtros ob egregiam uirtutem tali honore dignati ſunt, nónne de ſua gloria,cum pari præmio tales homines affici uideant,deliberari putent?& eorum enumeratio, & cum eis,quos contra dicat,comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio,& eorum,qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio.Deinde ceteros à uirtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus.Facultates autẽ conſiderantur,cum aliquod pecuniarium præmiũ poſtulatur.in quo utrum copiáne ſit agri,uectigalium,pecuniæ,an penuria conſideratur.Loci cõmunes.facultates augere,nõ minuere oportere,& impudentem

eſſe, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem poſtulet, contra autem de pecunia ratiocinari ſordidum eſſe cum de gratia referenda deliberetur, & ſe non pretium pro facto, ſed honorem ita, ut factitatum ſit pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt. Nunc de ijs controuerſijs, quæ in ſcripto uerſantur, dicendum uidetur.

IN SCRIPTO uerſatur controuerſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto, & ſententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex Ambiguo autem naſcitur controuerſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas, pluréſue res ſignificat, ad hunc modum. Paterfamilias, cum filium heredem faceret, uaſorum argenteorum pondo centum uxori ſuæ ſic legauit. Heres meus uxori meæ uaſorum argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Poſt mortem eius uaſa magnifica, & pretioſe cęlata petit á filio mater, ille ſe quæ ipſe uellet, debere dicit. Primum ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo uerbo uno, pluribúſue in ea ſententia, in qua is, qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe uerba conſiderentur, omnia, aut pleraq; ambigua uiſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hęc ambigua nõ oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris eius ſcriptis, & factis, dictis, animo, atq; uita eius ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſiquid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facile, quid uerisſimile ſit eum uoluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atq; ijs rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandũ ſiquid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm id, quod nos accipimus, quod illius rei neque adminiſtratio, neq; exitus ullus extet, nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe, ut in hac lege: nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neq; adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neq; exitũ legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, á ſcriptore neglecta uideatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus, & ſi id, quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem proficiet illud demonſtrare quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri, aut intelligi uoluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de uaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ uolet, ſi heredis uoluntati permitteret, eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitatio-

nis, quin heres, quæ ipſe uellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cum heredi uellet cauere, id adſcribere, quo non adſcripto nihilominus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto uerbo uſus non eſſet, non iſto loco uerbum iſtud collocaſſet: nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit quærendum eſt, ut, quod eum uoluiſſe in eiuſmodi tempore ueriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit demonſtrandum, & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus utrunque locis uti oportebit. EX Scripto, & ſententia controuerſia conſiſtit, cum alter uerbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur, alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem uelle demonſtrabitur, tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo. Paterfamilias, cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluréſue, is mihi heres eſto. Deinde, quæ aſſolent. Poſtea, ſi filius ante moritur, quàm in tutelam ſuam uenerit, tu mihi dicebat, ſecundus heres eſto. Filius natus nõ eſt, ambigunt agnati cum eo, qui eſt heres, ſi filius ante, quàm in tutelam ueniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici ad tempus, aut ad euentum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari, propterea quod ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hereditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt, in quo non ſimplex uoluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat, ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nã tum inducitur comparatio, ut in eũ qui, cum lex aperiri portas noctũ uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quod prope muros hoſtes caſtra haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, tribunum militum ſuum, qui uim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui cũ lex quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumptum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, & per imprudentiam, ut in uituli immolatione, & per uim, ut in naui roſtrata, & per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. qua re aut ita ſententia inducetur, ut unum quoddam uoluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, ut in eiuſmodi re, & tempore hoc uoluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerũque omnibus, maiore autem parte ſemper poterit uti. Primum ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere, & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod uehementiſſimum eſt, facti, aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex, quem locum multis modis uariare oportebit, tum ipſum ſecum admirantem quidnam contra dici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat. tũ ipſum

ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit non ex lege, in quam iurati ſitis, rem iudicare: deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neq; quid ſequantur habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant, neque quo pacto alijs improbare poſſint, quod contra legem iudicarint, & ceteros ciues, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mētem, aut ī libidinem uenerit, non ex communi præſcripto ciuitatis unamquanque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotijs: cur reip. munere impediantur, cū ſæpius ſuis rebus, & commodis ſeruire poſſint, cur in certa uerba iurent: cur certo tempore conueniant, certo diſcedant, nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reip. det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit, an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſuri ne ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi uelint iudices adſcribere, paſſurus ne ſit populus? Atq; hoc eſſe indignius, quam rem uerbo, & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius eſſe, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte cōmutari, cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neq; hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi cōuenire: quod ſi nunc id agant, uelle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones uidere, & diſſuadere uelle. Quod ſi hæc cum ſumme inutilia, tū multo turpiſſima ſint, legem cuiuſmodi ſit in præſentia cōſeruari à iudicibus, poſt ſi diſpliceat à populo corrigi conuenire. Deinde, ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus, neq; iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius rei qui peccarit potius, quam legis ipſius uerba cognoſcere. His, & huiuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendēdum, ſi in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas uidebitur pertinere, aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare, aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaq; de re, ita quod oportuerit exceptū, ut minime cōueniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi eo ueniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur, qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quod ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat, oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare uelit, nō æquitatis præſidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius, & probabilius, accuſare uideatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam ſi nollent, neceſſe eſſet, hæc autem

bigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut uerbi definitionẽ inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto, non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus, quacunq; autem in re, q̃uis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet, ideo quod ſi id, quo nititur aduerſariorum cauſa ſubduxerit, omnem illam eius uim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem cõmunes certis ex aſſumptionis partibus in utrãque partem conueniẽt. Prçterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, nõ ex eius, qui contra cõmiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere, contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in uerbis conſiſtere. Quam indignum ſit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur. Ex Contrarijs autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ uidentur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo. Lex. Qui tyrãnum occiderit olympionicarum prçmium capito, & quam uolet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei conceditor. Et altera lex. Tyranno occiſo quinq; eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phçreos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi prçmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere utranq; in partem ijdem loci, atq; eadem prçcepta conueniẽt, ideo quod uterq; ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, conſiderando utra lex ad maiores, hoc eſt ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut ſi leges duç, aut ſi plures erunt, aut quotquot erunt conſeruari non poſſint, quia diſcrepẽt inter ſe, ea maxime conſeruanda putetur, quç ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæq; grauiſſima eſt. Deinde utra lex iubeat aliquid: utra permittat: nam id, quod imperatur, neceſſarium, illud, quod permittitur, uoluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi nõ obtemperatum ſit pœna afficiatur, aut in utra maior pœna ſtatuatur: Nam maxime conſeruanda eſt ea, quç diligentiſſima, & ſancta eſt. Deinde utra lex iubeat, utra uetet: nam ſæpe ea quæ uetat, quaſi exceptione quadam corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter ĩ plures, utra in aliquam certam rem ſcripta uideatur: nam quç in partem aliquam, & quç in certam quandam rem ſcripta eſt, prõprius ad cauſam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit, utrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem: nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto uideatur niti. Contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius, & firmius id uideatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliã ſententiam traducere, ut ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem uideantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa facultatem dabit, ut noſtra ratione utraq; lex conſeruari uideatur, & aduerſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Lo

eos autem communes,& quos ipſa cauſa det,uidere oportebit,& ex utilitatis,
&honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere,demonſtrantem per amplificatio
nem ad utram potius legem accedere oporteat. EX ratiocinatione naſcitur
controuerſia,cum ex eo,quod uſpiam eſt,ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt,
peruenitur.Hoc pacto.LEX.Si furioſus eſt agnatûm gentiliumq́ꝫ in eo pecu
niaq́ꝫ,eius poteſtas eſto.Et LEX. Paterfamilias uti ſuper familia, pecuniaq́ꝫ
ſua legauerit,ita ius eſto.Et LEX.Si paterfamilias ĩteſtato moritur, familia,
pecuniaq́ꝫ eius agnatûm,gentiliumq́ꝫ eſto.Quidam iudicatus eſt parẽtem oc
cidiſſe,& ſtatim,quo'd effugiendi poteſtas non fuit,ligneę ſoleæ in pedes in-
ductæ ſunt. Os autem obuolutum eſt folliculo, & prę ligatum:deinde eſt in
carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culleus, in quem coniectus in
profluentem deferretur,compararetur.Interea quidam eius familiares in car
cerem tabulas afferunt,& teſtes adducunt.Heredes,quos ipſe iubet,ſcribunt:
tabulę obſignantur.De illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes
in tabulis ſcripti ſunt,& inter agnatos de hereditate controuerſia eſt.Hic cer-
ra lex,quæ teſtamenti faciendi iis,qui in eo loco ſint,adimat poteſtatem,nulla
profertur.Ex ceteris legibus,& quæ hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi affici-
unt,& quę ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent,per ratiocinationem
ueniendum eſt ad eiuſmodi rationẽm,ut quæratur, habuerit'ne teſtamenti fa
ciendi poteſtatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos,& huiuſ-
modi quoſdam eſſe arbitramur.Primum eius ſcripti,quod proferas laudatio
nem,& confirmationem.Deinde eius rei,qua de quæratur,cum eo,de quo cõ
ſtat collationem eiuſmodi,ut id,de quo quæritur, rei,de qua conſtet,ſimile eſ-
ſe uideatur.Poſtea admirationem percunctatione, qui fieri poſſit, ut qui hoc
æquum eſſe concedat,illud neget,quod aut ęquius,aut eodem ſit in genere?

Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quo'd,cum de illa eſſet ſcriptum,
de hac is,qui ſcribebat,dubitaturum,neminem arbitratus ſit. Poſtea multis
in legibus multa eſſe præterita,quæ iccirco pręterita nemo arbitretur, quo'd
ex ceteris,de quibus ſcriptum ſit,intelligi poſſint.Deinde æquitas rei demon
ſtranda eſt,ut in iuridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinem
infirmare debebit,quod faciet,ſi demonſtrabit illud,quod conferatur, ab eo,
cui conferatur,diuerſum eſſe genere, natura, ui,magnitudine, tempore,loco,
perſona,opinione,ſiquo in numero illud,quod per ſimilitudinem affertur,&
quo in loco illud,cuius cauſa afferetur,haberi conueniat, oſtendetur.Deinde
quid res cum re differat,demonſtrabitur,ut non idem uideatur,de utraq́ꝫ exi-
ſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoq́ꝫ poterit ratiocinationibus uti,iiſdem ratioci
nationibus,quibus ante prędictum eſt,utetur,ſi non poterit,negabit oporte-
re quidquam,niſi quod ſcriptum ſit,conſiderare,periclitari omnia iura,ſi ſimi
litudines accipiãtur,nihil eſſe penè,quod non alteri ſimile eſſe uideatur mul-
tis diſſimilibus rebus,in unamquãq́ꝫ rem tantum ſingulas eſſe leges, omnia
poſſe inter ſe uel ſimilia,uel diſſimilia demonſtrari.Loci communes à ratioci
natione.oportere coniectura ex eo,quod ſcriptum ſit,ad id,quod non ſit ſcri-
ptum peruenire, & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti,ſed
eum commodiſſime ſcribere,qui curet,ut quædam ex quibuſdam intelligan-
tur.Contra ratiocinationem,huiuſmodi coniecturam diuinationem eſſe, &
ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere, quibus uelit.

DEFInitio

DEFINITIO eſt,cum in ſcripto uerbum aliquod eſt poſitum, cuius de ui
quęritur,hoc modo. Lex. Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint,om-
nia amittunto,eorum nauis,& onera ſunto,qui in naui remanſerint. Duo qui
dam,cum iam in alto nauigarent,& eorum alterius nauis, alterius onus eſſet,
naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterūt,
miſericordia commoti,nauim ad eum applicauerunt,hominem ad ſe ſuſtule-
runt. Poſtea aliquanto,ipſos quoq; tempeſtas uehementius iactare cœpit uſ-
queadeo,ut dominus nauis,cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confuge-
ret,& inde funiculo,qui a puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui
quo ad poſſet,moderaretur. Ille autem,cuius merces erant,in gladium in na-
ui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui,
quoad potuit,eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus,& tempeſtate iam com-
mutata,nauis in portum prouehitur. Ille autem,qui in gladium incubuerat,
leuiter ſaucius,facile eſt ex uulnere recreatus. Nauim cum onere,horum trium
ſuam quiſq; eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis
ui naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem,& remanere in naui, deni
que nauis ipſa quid ſit,definitionibus quæritur, iiſdem autem ex locis omni-
bus,quibus definitiua conſtitutio tractabitur. Nūc expoſitis iis argumenta-
tionibus,quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur,deinceps in deli-
beratiuum genus,& demonſtratiuum argumentandi locos, & præcepta da-
bimus,non quo non in aliqua conſtitutione omni ſemper cauſa uerſetur, ſed
quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt,non à conſtitutione
ſeparati,ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali
genere finem eſſe æquitatem,hoc eſt partem quandam honeſtatis. In delibe-
ratiuo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem; & utilita-
tem. In demonſtratiuo autem honeſtatem. Quare in hoc quoque genere
cauſę quædam argumentationes communiter, ac ſimiliter tractabuntur,
quædam ſeparatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiun-
gentur atque uniuſcuiuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non gra-
uaremur, niſi illud uideremus, quemadmodum res obſcuræ, dicendo fie-
rent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad delibera-
tionis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus uitā-
darum ex contraria parte. Nam eſt quiddam,quod ſua ui nos alli
ciat ad ſeſe non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua di-
gnitate,quod genus,uirtus,ſcientia,ueritas eſt. Aliud autem non
propter ſuam uim,& naturam,ſed propter fructum, atque utilitatem peten-
dū,quod pecunia eſt. Eſt porro quiddā ex horum partibus iunctū, quod &
ſua ui,& dignitate nos inductos ducit,& præ ſe gerit quādā utilitatē,quo ma
gis expetatur,ut amicitia,bona exiſtimatio. Atq; ex his horū contraria facile
tacentibus nobis intelligētur. Sed ut expeditius ratio tradatur,ea quæ poſui-
mus,breui nominabuntur. Nā in primo genere quæ ſunt honeſta appellabū-
tur,quæ autem in ſecundo,utilia: hæc autem tertia, quia partem honeſtatis,
continent,& quia maior eſt uis honeſtatis,iunctæ,res omnino ex duplici ge
nere intelligentur,ſed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honeſta
nominētur. Ex his illud cōficitur,ut appetēdarum rerū partes ſint honeſtas,

& utilitas,uitandarũ turpitudo,& inutilitas. His igitur duabus rebus res duę grandes ſunt attributæ,neceſſitudo,& affectio,quarum altera ex ui,altera ex re,& perſonis conſideratur. De utraq; poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus. Quod autem totum,aut aliqua ex parte propter ſe petitur,honeſtum nominabimus. Quare,cum eius duæ partes ſint,quarum altera ſimplex,altera iuncta ſit,ſimplicē prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus eſt animi habitus naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis , tota uis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partis quatuor, prudentiam , iuſtititiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum,& malarum,utrarunq; ſcientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurum aliquid uidetur ante , quām factum ſit. Iuſtitia eſt habitus animi communi utilitate conſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium eſt ab natura profectum. Deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt. Poſtea res & ab natura profectas,& ab conſuetudine probatas legum metus,& religio ſanxit. Natura ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata uis, inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam uocant, curam, cerimoniamq; affert. Pietas, per quam ſanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium,& diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum,& officiorum alterius memoria,& alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio eſt, per quã uis,& iniuria,& omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcēdo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam,& honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit,& maius fecit uſus, ut religionem, aut ſiquid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quō alicuius, aut aliquorum iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſeruet, continetur. Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio,& laborum perpeſſio. Eius partes magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis, & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cũ ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum, ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſiderata, ſtabilis,& perpetua permanſio. Temperantia eſt rationis in libidinē, atq; ĩ alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quã animi temere in odiũ alicuius

inuectionis

inuectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram, & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autem uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidētur, & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime, quod genus, fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re uitium eſt. Audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen uitium eſt. Sic unicuique uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt, ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine ullo certo nomine, quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honeſtum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu ſuo ducunt, quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta & cultu, & honore, & uerecundia digna auctoritas. Amplitudo, pontentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoq; cauſa petenda uideatur, ne forte, qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant, quãquam ſunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam, ſunt qui propter ſe ſolum, ſunt qui propter ſe, & utilitatem, quorum quid, ueriſſime conſtituatur, alius locus erit conſiderandus. Nunc hoc ſic ad uſum oratorium relinquatur, utrãque propter rem amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt, & quia partim ueteres ſunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectę, partim utiliores, partim minus utiles, ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetuſtatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus, quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis cõmodum reuertitur, ut in rep. quædam ſunt, quæ (ut ſic dicã) ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij, quibus rebus incolumitatem, ac libertatē retinent ciuitates. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum, ac ſocietatũ multitudo. Quibus rebus non illud ſolũ conficitur, ut ſaluæ, & incolumes, uerũ etiam ut amplæ, atq; potentes ſint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur eſſe, incolumitas & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta, atq; integra conſeruatio. Potentia eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare. Facile id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia quambreuiſſimo tempore con-

ſici poteſt, difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine, & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atq; ut apertius hoc ſit, exemplis liceat uim rei qualis, & quanta ſit, cognoſcamus. Vri poſſe flammã ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt, atque ita neceſſe, ut uis poſtulat, ea quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt; huiuſmodi neceſſitudines cum in dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori poſſit ne fieri quæſtione conſiderabimus. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere, eſſe quaſdam cum adiunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices, & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali. Aliter autẽ neceſſe eſt Caſſilinum uenire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore adiũctio eſt hæc, niſi malint fame perire. Si enim id malunt, non eſt neceſſe, hoc inferius non item, propterea quod ſiue uelint Caſſilinenſes ſe dedere, ſiue famẽ perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſſilinum uenire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? prope dicã, plurimum, cum is locus neceſſitudinis uidebitur incurrere. Nam, cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poſſimus, cum autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam, ſi uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad uſum ciuitatis, reperias nullam eſſe rem, quã facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adiunctionem nominamus. Pariter autem inuenias eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire ſine adiunctione, ut cibo utãtur non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra quam, ſi nolint fame perire. Ergo ut dixi, illud, quod adiungitur, ſemper cuiuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte uolumus uiuere, aut ad incolumitatem, hoc modo, neceſſe eſt, ſi incolumes uolumus eſſe, aut ad commoditatem, hoc modo, neceſſe eſt, ſi ſine incommodo uolumus uiuere: ac ſumma quidem neceſſitudo uidetur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen utri potiſſimum conſulendum ſit, deliberetur: cuius rei certum quiddam præſcriptum uidetur in perpetuum dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando, & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda, cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in huiuſmodi quoque re cum incolumitati uidebimur conſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem

tionem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur digna ne cauſa uideatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe, ut quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, ut proinde, uti queq; res erit, laboremus, & grauiſſimam quanq; cauſam uehementiſſime neceſſariam iudicemus. AFFECTIO eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitę ſint, aut plerunque haberi ſoleant, habendæ uideantur eſſe, ut ad hoſtes tranſire turpe uidetur eſſe, at non illo animo, quo Vlyſſes tranſijt, & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quędam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt, & non quid, ſed quo quidq; animo, qui cum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur.

Laudes autē, & uituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis uolet, partiatur in animū, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potētia, & cetera, quę ſimili eſſe in genere intelligentur. Atq; in his id, quod in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoque quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & uituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & uituperatio uehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione prima, ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant in reliquis dicemus.

M. T. CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE

COGITANTI mihi ſæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuiſſe Quinte frater illi uideri ſolẽt: qui in optima rep. quum & honoribus, & rerũ geſtarum gloria florerent: eum uitæ curſum tenere potuerunt: ut uel in negotio ſine periculo, uel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoq; initium requieſcendi, atq; animum ad utriuſque noſtrum præclara ſtudia referendi fore iuſtũ, & propè ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio de curſu honorum etiam ætatis flexu conſtitiſſet: quã ſpem cogitationum, & conſiliorum meorum, cum graues communium temporum, tum uarij noſtri caſus fefellerunt. nam, qui locus quietis, & trãquillitatis pleniſſimus fore uidebatur: in eo maximę moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt: neq; uero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otij datus eſt, ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus celebrandas, inter noſq; recolendas: & ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ ueteris: & conſulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum obiecimus ijs fluctibus qui per nos à communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamẽ in his uel aſperitatibus rerum, uel anguſtijs tẽporis obſequar ſtudijs noſtris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel cauſæ amicorum, uel reſp. tribuet otij, ad ſcribendũ potiſſimum conferam. Tibi uero frater neq; hortãti deero, neq; roganti: nam neq; auctoritate quiſquam apud me plus te ualere poteſt, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda eſt ueteris cuiuſdam memoriæ non ſanè ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ uiri omnium eloquentiſſimi, clariſſimiq; ſenſerint de omni ratione dicendi: uis enim, ut mihi ſæpe dixiſti, quoniam, quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantiſq; conſecuti ſumus, aliquid ijſdem de rebus politius à nobis, perfectiuſq; proferri: ſoleſq; nonnunquam hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quod ego eruditiſſimorum hominum artibus elequentiam contineri ſtatuam, tu autem illam ab elegantia doctrinę ſegregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingenijs præditos intuenti, quærendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus quàm in dicendo admirabiles extitiſſent, nam quocunq; te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoque genere uidebis, nõ mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui ſi, clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtantiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autẽ excellentes uix paucos proferre poſſimus?

Iam

Iam uero conſilio,ac ſapientia qui regere,ac gubernare remp.poſſent, multi noſtra,plures patrum memoria,atq; etiam maiorum extiterunt, quum boni perdiu nulli,uix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum alijs ſtudijs,quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uerſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude,aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet,conuertat animum ad ea ipſa artium genera:circunſpiciatq;, qui in ijs floruerint,quamq; multi ſint: facillime quãta oratorum ſit,ſemperq; fuerit paucitas,iudicabit:neq; enim te fugit omnium laudatarum artium procreatricẽ quandã,& quaſi parentẽ,eam,quam φιλοσοφίαν græci uocant,ab hominibus doctiſſimis iudicari,in qua difficile eſt numerare,quot uiri, quanta ſcientia, quãtaq; in ſuis ſtudijs uarietate,& copia fuerint,qui non una aliqua in re ſeparatĩ elaborarint,ſed omnia,quæcunq; eſſent,uel ſcientiæ perueſtigatione,uel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat,ij,qui mathematici uocãtur quanta in obſcuritate rerum,& quam recondita in arte,& multiplici, ſubtiliq; uerſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ uehementius uideatur,quin,quod uoluerit, eõ ſecutus ſit:quis muſicis? quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur,penitus ſe dedit,quin omnem illarum artium penè infinitam uim,& materiam,ſcientia,& cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor eſſe dicturus,ex omnibus ijs,qui in harum artium ſtudijs liberaliſſimis ſint,doctrinisq; uerſati,minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe,atq; in hoc ipſo numero,in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter,& ex noſtrorum,& græcorum copia comparare uoles, multo tamẽ pauciores oratores,quàm poetæ boni reperientur,quod hoc etiam mirabilius debet uideri,quia ceterarum artium ſtudia fere reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur,dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu,atque in hominum more,& ſermone uerſatur,ut in ceteris id maxime excellat,quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligẽtia,ſenſuq; diſiunctum,in dicendo autem uitium uel maximum ſit à uulgari genere orationis,atq; à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici poteſt,aut plures ceteris artibus ĩſeruire,aut maiore delectatione,aut ſpe uberiore,aut præmijs ad perdiſcendum amplioribus cõmoueri,atq;,ut omittam Græciam,quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe uoluit,atq; illas omniũ doctrinarum inuentrices Athenas,in quibus ſumma dicendi uis, & inuenta eſt,& perfecta,in hac ipſa ciuitate profectò nulla unquam uehemẽtius,quàm eloquentiæ ſtudia uiguerunt: nam poſteaquam imperio omnium gentium conſtituto diuturnitas pacis otium cõfirmauit,nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari,qui neq; exercitationis ullam uim,neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum quantum ingenio,& cogitatione poterant conſequebantur:poſt autem auditis oratoribus græcis, cognitisq; eorum literis,adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo,& uarietas, multitudoq; in omni genere cauſarum,ut ad eam doctrinam,quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adiungeretur uſus frequens,qui omnium magiſtrorum

præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoq; ſunt, propoſita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem: ingenia uero (ut multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt hoc quiddam, q̃ homines opinantur, & pluribus ex artibus, ſtudijsq; collectum: quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, pręſtantiſſimis hominum ingenijs, infinita cauſarum uarietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmijs eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinē ac difficultatem? eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua uerborum uolubilitas inanis, atq; irridenda eſt, & ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione uerborum, & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit penitus pernoſcēdi, quod omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiūt, mentibus, aut ſedandis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, & reſpondendi, & laceſſendi ſubtili uenuſtate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumq; uis, neq; legum, aut iuris ciuilis ſcientia negligenda eſt: nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ uultu quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda eſt, quæ ſola per ſe, ipſa quanta ſit, hiſtrionū leuis ars, & ſcena declarat: in qua cum omnes ī oris, & uocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, q̃ pauci ſint, fuerintq;, quos animo æquo ſpectare poſſimus? quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quę niſi cuſtos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentiū paucitatis, cum ex illis rebus uniuerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt, hortemurq; potius liberos noſtros, ceterosq;, quorum gloria nobis, & dignitas cara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neq; ijs, aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utūtur omnes, ſed alijs quibuſdam ſe id, quod expetunt, cōſequi poſſe confidant. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atq; artium ſcientiam conſecutus: etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio, quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. Neq; uero hoc ego tantum oneris imponā noſtris preſertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere neſcire, quanquam uis oratoris, profeſſioq; ipſa benedicendi hoc ſuſcipere, ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornate, copioſeq; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc pleriſq; immenſum, infinitumq; uideatur, & quod græcos homines non ſolum ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioq; abundantes partitionem quandam artium feciſſe uideo, neque in uniuerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uerſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe, non complectar

in

in his libris amplius,quàm quod huic generi,re quæſita,& multum diſputata,ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum,repetamq́ non ab incunabulis noſtræ ueteris,puerilisq́ doctrinæ quendam ordinem præceptorũ ſed ea,quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum,& omni dignitate principum diſputatione eſſe uerſata,non quòd illa cõtemnã, quæ græci dicendi artifices,& doctores reliquerunt,ſed,quum illa pateant,in promptuq́ ſint omnibus,neque ea interpretatione mea,aut ornatius explicari,aut planius exprimi poſſint,dabis hanc ueniam mi frater,ut opinor , ut eorum,quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt,auctoritatem græcis anteponam.

CVM igitur uehementius inueheretur in cauſam principum conſul Philippus,Druſiq́ tribunatus pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi iam,ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L.Craſſum quaſi colligendi ſui cauſa,ſe in Thuſculanum contuliſſe,ueniſſe eodem ſocer eius,qui fuerat Q. Mucius, dicebatur, & M.Antonius homo & conſiliorum in rep. ſocius , & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus:exierant autem cũ ipſo Craſſo adoleſcentes,& Druſi maxime familiares,& in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant.C.Cotta,qui tum tribunatum pl.petebat,& P.Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur.hi primo die de temporibus illis,deq́ uniuerſa rep.quam ob cauſam uenerant, multum inter ſe uſq́ ad extremum tempus diei collocuti ſunt,quo quidem in ſermone multa diuinitus à tribus illis conſularibus Cotta deplorata,& commemorata narrabat, ut nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali,quod non impendere illi tanto ante uidiſſent.eo autem omni ſermone confecto,tantã in Craſſo humanitatem fuiſſe,ut cũ lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis, eaq́ eſſet in homine iucunditas,& tantus in iocando lepos,ut dies inter eos curiæ fuiſſe uideretur,conuiuium Thuſculani.Poſtero autem die,cum illi maiores natu ſatis quieſſent,in ambulationem uentum eſſe dicebat,tum Scæuolam duobus ſpatijs,tribúſue factis dixiſſe,cur non imitamur Craſſe Socratẽ illum,qui eſt in Phędro Platonis?nam me hæc tua platanus admonuit,quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis,quàm illa, cuius umbram ſecutus eſt Socrates,quæ mihi uidetur non tam ipſa aquula,quæ deſcribitur,quàm Platonis oratione creuiſſe, ſed quod ille duriſſimis pedibus fecit,ut ſe abijceret in herbam,atq́ ita,quæ philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta,loqueretur,id meis pedibus certe concedi eſt æquius. Tum Craſſum Immo uero cõmodius etiam,puluinosq́ popoſciſſe,& omnes in ijs ſedibus, quæ erant ſub platano,conſediſſe dicebat. Ibi,ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe,qui cum ita eſſet exorſus.Non ſibi cohortandum Sulpicium,&Cottam,ſed magis utrunq́ collaudandum uideri,quod tantam iam eſſent facultatem adepti,ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum maioribus natu compararentur. Neq́ mihi uero quidquam inquit præſtabilius uidetur,quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus,mentes allicere,uoluntates impellere,quo uelit,unde autem uelit,deducere:hæc una res in omni libero populo,maximeq́ in pacatis,tranquillisq́ ciuitatibus præci-

pue ſemper floruit,ſemperq́ dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile,quàm ex infinita multitudine hominum exiſtere unum,qui id,quod omnibus natura ſit datum,uel ſolus,uel cum paucis facere poſſit? aut tam iucundum cognitu,atq; auditu,quàm ſapientibus ſententijs, grauibusq́ uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens,tamq́ magnificum,quàm populi motus,iudicum religiones,ſenatus grauitatem unius oratione cõuerti? quid tam porrò regium,tam liberale,tam munificum,quàm opem ferre ſupplicibus,excitare afflictos,dare ſalutem,liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam neceſſarium,quàm tenere ſemper arma,quibus uel tectus ipſe eſſe poſſis,uel prouocare improbos, uel te ulciſci laceſſitus? Age uero ne ſemper forum,ſubſellia,roſtra,curiamq́ meditere,quid eſſe poteſt in otio aut iucundius,aut magis proprium humanitatis,quàm ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno pręſtamus uel maxime feris,quòd colloquimur inter nos,& quòd exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc nõ iure miretur,ſummeq́ in eo elaborandum eſſe arbitretur,ut quo uno homines maxime beſtijs præſtent,in hoc hominibus ipſis antecellat? Vt uero iam ad illa ſumma ueniamus,quæ uis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare,aut à fera,agreſtiq́ uita ad hunc humanum cultũ, ciuileḿq; deducere,aut iam conſtitutis ciuitatibus,leges,iudicia,iura deſcribere? Ac ne plura,quæ ſũt pene innumerabilia,conſecter,comprehendam breui:ſic enim ſtatuo,perfecti oratoris moderatione,& ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priuatorum plurimorum,& uniuerſæ reip. ſalutem maxime contineri. Quamobrem pergite,ut facitis,adoleſcentes,atq; in id ſtudium,in quo eſtis,incumbite,ut & uobis honori,& amicis utilitati,& reip. emolumento eſſe poſſitis. Tum Scæuola comiter,ut ſolebat,Cetera inquit aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælij ſoceri mei,aut de huius generi,aut arte,aut gloria detrahã, ſed illa duo Craſſe uereor,ut tibi poſſim concedere. Vnum,quod ab oratoribus ciuitates,& ab initio conſtitutas,& ſæpe conſeruatas eſſe dixiſti. Alterũ, quod remoto foro,concione,iudicijs,ſenatu ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis,& humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus,ac ſiluis diſſipatum non prudentium conſilijs compulſum potius,quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis,mœnibusq́ ſepſiſſe? aut uero reliquas utilitates aut inſtituendis, aut conſeruandis ciuitatibus,nõ à ſapiẽtibus,& fortibus uiris, ſed à diſertis, ornateq́ dicentibus eſſe conſtitutas? An uero tibi Romulus ille, aut paſtores, & conuenas congregaſſe,aut Sabinorum connubia coniunxiſſe, aut finitimorũ uim repreſſiſſe eloquentia uidetur,non conſilio,& ſapientia ſingulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in ceteris regibus? quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam remp. num eloquẽtiæ ueſtigiũ apparet? Quid exactis regibus? tametſi ipſam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus, ſed deinceps omnia non ne plena conſiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero,ſi uelim & noſtrę ciuitatis exemplis uti & aliarum,plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus,quàm adiumenta per homines eloquentiſſimos importata, ſed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor,exceptis,Craſſe uobis duobus,eloquẽtiſſimos audiſſe Ti. & C. Sempronios,quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens,

eloquens, & ſæpe aliâs,& maxime cenſor ſaluti reip.fuit,atq; is non accurata
quadam orationis copia,ſed nutu,atq; uerbo libertinos in urbanas tribus trã
ſtulit,quod niſi feciſſet,remp.quam nunc uix tenemus,iandiu nullam habere-
mus. At uero eius filij diſerti,& omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præſidijs
ad dicendum parati,cum ciuitatem uel paterno conſilio,uel auitis armis florẽ
tiſſimam accepiſſent,iſta præclara gubernatrice, ut ais,ciuitatem eloquentia
remp.diſſipauerunt. Quid leges ueteres,moresq; maiorum? Quid auſpicia,
quibus & ego, & tu Craſſe,cũ magna reip.ſalute præſumus? quid religiones
& cerimoniæ? quid hæc iura ciuilia? quæ iampridem in noſtra familia ſine ul
la eloquentiæ laude uerſantur,num aut inuenta ſunt,aut cognita,aut omnino
ab oratorum genere tractata? Equidem & Sergium Galbam memoria teneo
diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. ipſum
Carbonem,quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitantem
in maiorum inſtitutis,rudem in iure ciuili,& hæc ætas noſtra,præter te Craſ-
ſe,qui tuo magis ſtudio,quàm proprio munere aliquo diſertorum,ius à nobis
ciuile didiciſti,quod interdum pudeat,iuris ignara eſt. Quod uero in extre-
ma oratione quaſi tuo iure ſumpſiſti,oratorem in omnis ſermonis diſputatio
ne copioſiſſime poſſe uerſari,id niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem,
multisq; precſſem,qui aut interdicto tecum contenderent,aut te ex iure ma-
nu conſertum uocarent,quod in alienas poſſeſſiones tã temere irruiſſes. Age
rent enim tecum lege primum Pythagorei omnes,atq; Democritici, ceteriq;
in ſuo genere phiſici,uindicarẽtq; ornati homines in dicendo,& graues, qui-
bus cum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret. Vrgerent preterea phi
loſophorum greges,iam ab illo fonte,& capite Socrate,nihil te de bonis re-
bus in uita,nihil de malis,nihil de animi permotionibus, nihil de hominum
moribus,nihil de ratione uitę didiciſſe, nihil omnino quęſiſſe,nihil ſcire con-
uincerent,& cum uniuerſi in te impetum feciſſent,tum ſingulæ familiæ litem
tibi intenderent. Inſtaret academia,quę quidquid dixiſſes,id teipſum negare
cogeret. Stoici uero noſtri diſputationum ſuarum,atq; interrogationum la-
queis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa,quæ propria
oratorum putas eſſe adiumenta,atq; ornamenta dicendi,ab ſe peti uincerent
oportere,ac non ſolum meliora,ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theo-
phraſtumq; de his rebus,quàm omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtende-
rent. Miſſos facio mathematicos,grammaticos,muſicos,quorum artibus, ue
ſtra iſta dicendi uis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem
iſta tanta,tamq; multa profitẽda Craſſe nõ cenſeo,ſatis id eſt magnum,quod
potes præſtare,ut in iudicijs ea cauſa,quancunq; tu dicis,melior, & probabi
lior eſſe uideatur,ut in concionibus,& ſententijs dicendis ad perſuadendum
tua plurimum ualeat oratio,deniq; ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam uere
dicere uidearis: hoc amplius ſiquid poteris,non id mihi uidebitur orator,ſed
Craſſus ſua quadam propria non communi oratorum facultate poſſe. Tum
ille, Non ſum (inquit) neſcius Scæuola iſta inter græcos dici,& diſceptari ſo
lere: audiui enim ſummos homines, cum quæſtor ex Macedonia ueniſſem
Athenas florente academia,ut temporibus illis ferebatur,quum eam Carnea
des,& Clitomachus: & Aeſchines obtinebant, erat etiã Metrodorus, qui
cum illis una ipſum illum Carneadem diligentius audierat,hominem omniũ

in dicendo,ut ferebant,acerrimum,& copioſiſſimum,uigebatq; auditor Panætij illius tui Mneſarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus: multi erant prꝫterea præclari in philoſophia,& nobiles,à quibus omnibus una pene repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum,excludi ab omni doctrina rerumq; maiorum ſcientia,ac tantum in iudicia,& conciunculas,tanquam in aliquod piſtrinum detrudi,& compingi uidebam.Sed ego neq; illis aſſentiebar,neq; harum diſputationum inuentori,& principi longe omnium in dicēdo grauiſſimo,& eloquentiſſimo Platoni,cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam,quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem,quod mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus uidebatur: uerbi enim controuerſia tandiu torquet græculos homines contentionis cupidiores,quàm ueritatis.Nam ſiquis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantummodo in iure,aut in iudicijs poſſit,aut apud populum,aut in ſenatu copioſe loqui,tamen huic ipſi multa tribuat,& concedat neceſſe eſt:neq; enim ſine multa pertractatione omnium rerum P.neq; ſine legum, morum,iuris ſcientia,neq; natura hominum incognita,ac moribus,in his ipſis rebus ſatis callide uerſari,& perite poteſt.qui autem hæc cognouerit,ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam recte tueri poteſt,quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil uis eſſe,niſi compoſite,ornate, copioſè eloqui,quæro id ipſum,qui poſſit aſſequi ſine ea ſcientia,quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus,niſi ei,qui dicit,ea de quibus dicit, percepta ſint,extare non poteſt.Quamobrem ſi ornate locutus eſt,ſicut fertur,& mihi uidetur phyſicus ille Democritus,materies illa fuit phyſici,de qua dixit,ornatus uero ipſe uerborum oratoris putandus eſt,& ſi Plato de rebus à ciuilibus controuerſijs remotiſſimis diuinitus eſt locutus,quod ego concedo,ſi itē Ariſtoteles,ſi Theophraſtus,ſi Carneades in rebus ijs,de quibus diſputauerunt, eloquentes,& in dicendo ſuaues,atq; ornati fuerunt,ſint hæ res,de quibus diſputant,in alijs quibuſdam ſtudijs,oratio quidem ipſa propria eſt huius unius rationis,de qua loquimur,& quærimus.Etenim uidemus ijſdem de rebus ieiune quoſdam,& exiliter,ut eum,quem acutiſſimum ferunt Chryſippum, diſputauiſſe,neq; ob eam rem philoſophiæ non ſatis feciſſe,quod non habuerit hāc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes eorum,quos nominaui,in dicendo ubertatem,& copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij,qui bene dicunt,afferunt proprium,compoſitam orationem,& ornatam,& artificio quodam,& explicatione diſtinctam:hæc autem oratio,ſi res non ſubeſt ab oratore percepta,& cognita,aut nulla ſit neceſſe eſt,aut omniū irriſione ludatur:quid eſt enim tam furioſum,quam uerborum uel optimorū atq; ornatiſſimorum ſonitus inanis nulla ſubiecta ſententia? Quidquid erit igitur quacunque ex arte,quocunque de genere,id orator,ſi tāquam clientis cauſam didicerit, dicet melius,& ornatius,quàm ille ipſe eius rei īuentor,atq; artifex.Nam,ſiquis erit, qui hoc dicat,eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias,atque cauſas,& certarum rerum forenſibus cancellis circunſcriptam ſcientiam,fatebor equidem in his magis aſſidue uerſari hanc noſtram dictionem,ſed tamen in ijs ipſis rebus permulta ſunt,quæ iſti magiſtri,qui rhetorici uocantur,nec tradunt,nec tenent:quis enim neſcit maximam uim exiſtere

oratoris

oratoris in hominum mentibus,uel ad irã,aut ad odium, aut dolorem incitandis,uel ab hiſce ijſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiamq; reuocandis? quæ niſi qui naturas hominum,uimq; omnem humanitatis, cauſasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo, quod uolet,perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum putatur proprius,neq; orator me auctore,unquam repugnabit,ſed quũ illis cognitionem rerum conceſſerit,quod in ea ſolũ illi uoluerint eloborare,tractationẽ orationis,quæ ſine illa ſciẽtia nulla eſt,ſibi aſſumet: hoc enim eſt propriũ oratoris,quod ſæpe iam dixi,oratio grauis,& ornata,& hominũ ſenſibus,ac mẽtibus accommodata.quibus de rebus Ariſtotelẽ, et Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed uide,ne hoc Scæuola totum ſit à me:nam ego, quæ ſunt oratori cũ illis cõmunia,nõ mutuor ab illis,iſti,quæ de his rebus diſputant, oratorũ eſſe concedunt,itaq; ceteros libros artis ſuę nomine,hos rethoricos & inſcribunt, & appellant:Etenim,cũ illi in dicendo inciderint loci(quod perſępe euenit) ut de dijs immortalibus,de pietate,de concordia,de amicitia,de communi ciuium,de hominum,de gẽtium iure,de æquitate,de temperãtia, de magnitudine animi,de omni uirtutis genere ſit dicendũ, clamabũt credo omnia gymnaſia, atq; omnes philoſophorũ ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere,quibus ego,ut de his rebus oĩbus in angulis conſumẽdi otij cauſa diſſerant,cum conceſſero, illud tamẽ oratori tribuam, & dabo,ut eadẽ,de quibus illi tenui quodam,et exiguo ſermone diſputant, hic cum omni grauitate,et iocunditate explicet. hęc ego cum ipſis philoſophis,tum Athenis diſſerebã,cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc ædilis curulis eſt,& profecto,niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet, ac iam tum erat adoleſcentulus his ſtudijs mirifice deditus. Iam uero de legibus inſtituendis,de bello, de pace, de ſocijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines,ætatesq; deſcripto,dicant uel græci, ſi uolunt Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos, ſciſſe melius quàm Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos iam homines in dicendo,& perpolitos,uel noſtros decemuiros,qui. XII. tabulas perſcripſerunt,quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere,& Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe; nunquam enim negabo eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis,atq; tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt,ſed oratorem plenum atq; perfectũ eſſe eum dicam,qui de omnibus rebus poſſit uarie,copioſeq; dicere: Etenim ſæpe in ijs cauſis, quas omnes proprias eſſe oratorũ confitentur, eſt aliquid, quod nõ ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum,& aſſumendum, quæro enim num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium, aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus iubendis,aut uetandis,num in ſenatu de omni reip. genere dici ſine ſumma rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus uel inflammãdos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, ſine diligentiſſima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philoſophis explicantur? Atque haud ſcio, an minus hoc uobis

ſim probaturus,equidem nõ dubito,quod ſentio dicere,phiſica iſta ipſa,quæ paulo ante,& mathematica,& ceterarum artium propria poſuiſti,ſcientiæ ſunt eorum,qui illa profitentur,illuſtrare autem oratione ſiquis iſtas ipſas ar tes uelit,ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. Neqꝫ enim ſi Philonem illum architectum,qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdi- ſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe,exiſtimandum eſt archicteti po- tius artificio diſertũ,quàm oratoris fuiſſe. Nec ſi huic M. Antonio pro Her- modoro fuiſſet de naualium opere dicendum,non cum ab illo cauſam didiciſ- ſet,ipſe ornate de alieno artificio,copioſeqꝫ dixiſſet, neque uero Aſclepiades is,quo nos medico,amicoqꝫ uſi ſumus,tum,cum eloquentia uincebat ceteros medicos,in eo ipſo,quod ornate dicebat,medicinę facultate utebatur,non elo quentiæ. Atqꝫ illud eſt probabilius,neque tamen uerum,quod Socrates dice re ſolebat,omnes in eo,quod ſcirent,ſatis eſſe eloquentes,illud uerius , neque quenquam in eo diſertum eſſe poſſe,quod neſciat,neqꝫ,ſi id optime ſciat,igna rusqꝫ ſit faciundæ,ac poliendæ orationis,diſerte id ipſum poſſe,de quo ſciat, dicere. Quamobrem,ſiquis uniuerſam , & propriam oratoris uim definire, complectiqꝫ uult,is orator erit mea ſententia,hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunqꝫ res inciderit,quæ ſit dictione explicanda,prudenter,& compo ſite,& ornate,& memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur,quod ita propoſui quacunqꝫ de re, licet hinc quantum cuiqꝫ uidebitur,circũcidat,atqꝫ amputet,tamen illud tenebo,ſi,quæ ceteris in artibus,aut ſtudijs ſita ſunt, orator ignoret,tantumqꝫ ea teneat, quę ſint in diſceptationibus,aut in uſu forenſi,tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei di- cendum,cum cognouerit ab ijs,qui tenent,quæ ſint in quaqꝫ re, multo orato- rem melius,quàm ipſos illos,quorum eæ ſunt artes,eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpicio,quæret à C. Mario affini noſtro,& cum acceperit,ita pronunciabit,ut ipſi C. Mario penè hic melius,quàm ipſe ille ſci re uideatur. Sin de iure ciuili,tecum communicabit,teqꝫ hominem prudentiſ- ſimum,& peritiſſimum,in ijs ipſis rebus,quas abs te didicerit,dicendi arte ſu- perabit. Sin quæ res inciderit,in qua de natura,de uitijs hominum,de cupidi- tatibus,de modo,de continentia,de dolore,de morte dicendum ſit, forſitan, ſi ei ſit uiſum(& ſi hæc quidem noſſe debet orator)cum Sex. Pompeio erudi- to homine in philoſophia communicabit: hoc profecto efficiet,ut quancunqꝫ rem à quoque cognouerit,de ea multo dicat ornatius,quàm ille ipſe,unde co- gnorit. Sed,ſi mea audierit,quoniã philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem,in diſſerendi ſubtilitatem,in uitam,atqꝫ mores, duo illa relinquamus,idqꝫ largiamur inertiæ noſtræ, tertium uero quod ſemper oratoris fuit,niſi tenebimus,nihil oratori,in quo magnus eſſe poſſit,relinque mus. Quare hic locus de uita,& moribus totus eſt oratori perdiſcendus, cete ra;ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, ornatiſſimis atque optimis uerſibus Aratum de cœ- lo, ſtellisqꝫ dixiſſe, ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate non ruſtica ſcripſiſſe præclare, quid eſt, cur non orator de rebus ijs eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempusqꝫ cognorit? eſt enim finitimus oratori poeta,

numeris aſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornã di generibus ſocius, ac penè par in hoc quidem certe propè idem, nullis ut terminis circunſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Nanque illud quare Scæuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere: nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer, ſed ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere homo tibi ſubiratus, mihi propter eã ipſam cauſam minus, quàm uolebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus, ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus ĳs artibus, quæ ſunt libero dignę, perpolitus, quibus ipſis, ſi in dicẽdo non utimur, tamen apparet, atque extat utrum ſimus earum rudes, an didicerimus, ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerint'ne palæſtram, an neſciant, & qui aliquid fingunt, & ſi tum pictura nihil utuntur, tamen utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt, ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionum, ſenatus, etiam ſi proprię ceteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor inquit tecum Craſſe amplius, id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego uellem, non eſſe oratoris, concederes, & ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cum ego præter Rhodum ueniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio ea, quę à Panætio acceperam, contuliſſem, irriſit ille quidem, ut ſolebat philoſophiam, atque contempſit, multaꝗ non tam grauiter dixit, quàm facetè, tua autem fuit oratio eiuſmodi, non ut ullam artem, doctrinam'ue contemneres, ſed ut omnes comites, ac miniſtras oratoris eſſe diceres, quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes idemꝗ ſi ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adiunxerit, non poſſum dicere eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore, ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui & meo iudicio, & omnium uix ullã ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verũ ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, ciuilibusꝗ uerſetur, quin ſcias, neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es, uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, & ueritas ipſa concedat. Hic Craſſus. Memento (inquit) me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe: quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus? qui ante ad agendum, quàm ad cognoſcendum uenimus quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotĳs res ipſa ante confecit, quã poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quod ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe, quibus etiã ſi ingenium, ut tu putas, nõ maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit, quid cenſes, ſi ad alicuius ingenium uel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi ĩquit iſta Craſſe, quę dicis, nec dubito, quin multo locupletior in dicẽdo futurus ſit, ſi quis omniũ rerum, atque artium ratione, natu-

ramq́ꝫ comprehenderit. Sed primum id difficile factu eſt, preſertim in hac noſtra uita, noſtrisq́ꝫ occupationibus, deinde illud etiam uerēdum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & cõſuetudine dicēdi populari, & forenſi: aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe uidetur eorum hominum, de quibus pauloante dixiſti, quamuis illi ornate, & grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt uerborum, & lætum, ſed palæſtræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. Nāq; egomet, qui ſero, ac leuiter græcas literas attigiſſem, tamen, cum proconſul in Ciliciam proficiſcens Athenas ueniſſem, complures tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem commoratus, ſed cum quotidie mecum haberē homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, cumq́ꝫ hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis maioribus, ſicuti te ſolere uerſari, pro ſe ut quiſque poterat, de officio, & ratione oratoris diſputabat. Horum alij, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdā operarios lingua celeri, & exercitata, oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem, atque ipſam eloquentiam quod ex benedicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe uirtutem, & qui unam uirtutem haberet, omneis habere, easq́ꝫ eſſe inter ſe æqualis, & pares, ita qui eſſet eloquens, eum uirtutes omnes habere, atq; eſſe ſapientē. Sed hæc erat ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longeq́ꝫ à noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius ijſdem de rebus loquebatur, non quo aperiret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius academiæ aduerſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neq; poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inuenta didiciſſet. Diſputabant contra diſerti homines Athenienſes in rep. cauſisq́ꝫ uerſati, in quibus erat etiā is, qui nuper Romę fuit, Menedemus hoſpes meus, qui, cum diceret eſſe quandam prudentiam, quæ uerſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine, abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerū, atq; copia: omnis enim partes illius ipſius prudentiæ petendas eſſe à philoſophia dicebat, neq; ea, quæ ſtatuerentur in rep. de dijs immortalibus, de diſciplina iuuentutis, de iuſtitia, de patientia, de temperātia, de modo rerum omnium, ceteraq́ꝫ, ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, uſq̄ in eorum libris inueniri. Quod, ſi tantam uim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur de proœmijs, & de epilogis, & de huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de ciuitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa uero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet non modo eos illius expertes eſſe prudentię, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem, ac uiam noſſe: caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, uideretur: id fieri uitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent, & uti eorum qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici uellet orator, quod item fieri nullo modo poſſe,

niſi

niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominũ mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quãq; partem mouerẽtur: hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atq; abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis quàm argumentis conabatur refellere, memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quẽquam ſcire poſſe. Huic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam ſummamq; uim habuiſſe dicẽdi, ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet, ſiue id, quod cõſtaret, Platonis ſtudioſus audiẽdi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti doceret, eſſe quærendũ. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullã artẽ eſſe dicendi, idq; cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & blandiri ſuppliciter ijs, à quibus eſſet petendũ, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum uerſaretur facultas, & quod conſuetudo, exercitatioq;, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquẽdi celeritatem incitaret. Tum etiam exẽplorum copia nitebatur, nã primum quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis, ne mediocriter quidẽ diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſq; à Corace neſcio quo & Thyſia, quos artis illius inuentores, & principes fuiſſe conſtaret, eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat, in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quod ita putaret, atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe, in altero autẽ me illudi ab eo, aut etiã ipſum errare arbitrabar. Artẽ uero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penitusq; perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe, & incerta, cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis, aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere uidebatur, neq; artificium ullum eſſe dicendi, neque quẽquam poſſe, niſi qui illa, quæ à doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſcet, aut callidè, aut copioſè dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat ingenium tuum Craſſe uehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe uiſum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiã illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquentẽ adhuc neminẽ, quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificẽtius augere poſſet, atq; ornare, quæ uellet, omniſq; omnium rerũ, quæ ad dicẽdum pertinerẽt, fontes animo, ac memoria cõtineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui ante q̃ ad diſcẽdũ ingreſſi ſimus, obruimur ambitione, & foro, ſi tamen in re poſitum, atq; natura. Ego enim

quantum auguror coniectura, quantaq; ingenia in noſtris hominibus eſſe ui
deo, non deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quàm nos ſu
mus, atq; fuimus, & otio, ac facultate diſcendi maiore, ac maturiore, & labore,
atq; induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumq; ma-
iore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus, qui iure non ſolũ
diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit, qui tamen mea ſententia, aut hic eſt iã
Craſſus, aut ſiquis pari fuerit ingenio, pluraq;, quàm hic & audierit, & lecti-
tarit, & ſcripſerit, paulũ huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius. In-
ſperanti mihi (inquit) & Cottæ, ſed ualde optanti utriq; noſtrum cecidit, ut
in iſtum ſermonem Craſſe delaberemini, nobis enim huc uenientibus iucun-
dum ſatis fore uidebatur, ſi, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos ali
quid ex ſermone ueſtro memoria dignum excipere poſſemus, ut uero penitus
in eam ipſam totius huius uel ſtudij, uel artificij, uel facultatis diſputationem
penè intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui
ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio utriuſq; ueſtrum, Craſſi uero etiã amo
re, cum ab eo nuſquam diſcederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de
ui, ac ratione dicendi, cum & per me ipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe ten-
taſſem, quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti,
aut quærenti aliquid defuiſti, & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſerua-
re, docuiſti. Nunc, quoniam uterq; ueſtrum patefecit earum ipſarum rerum
aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Craſſus eius ſermonis ordien-
di fuit, date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſub
tiliter proſequamini. Quod quidem, ſi erit à uobis impetratum, magnam ha
bebo Craſſe huic palæſtræ, & Thuſculano tuo gratiam, & longe Academiæ
illi, ac Licio tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille. Im-
mo uero (inquit) Sulpici rogemus Antonium, qui & poteſt facere id, quod
requiris, & conſueuit, ut te audio dicere. Nam me quidem ſemper à genere
hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti, atq; inſtanti ſæpiſſime negaſſe,
tute paulo ante dixiſti, quod ego non ſuperbia, neq; inhumanitate faciebam,
neq; quo tuo ſtudio rectiſſimo atq; optimo non obſequi uellem, preſertim,
cum te unum ex omnibus ad dicẽdum maxime natum, aptumq; cognoſſem,
ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atq; earum rerũ, quæ quaſi tra-
duntur in arte, inſcitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis
uidebatur, ut omnino de his rebus Craſſe loquerere, aſſecuti ſumus, de reli-
quo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percunctati erimus, explica
ris, dimiſerimus. De his credo rebus inquit Craſſus, ut in conditionibus ſcri-
bi ſolet, quibus ſciam, poteroq;. Tum ille. Nanque quod tu non poteris, aut
neſcies quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam
uero iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fate
ri neſcire, quod neſciam, licet inquit Craſſus ueſtro arbitratu percunctemini.
Atqui inquit Sulpicius hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit
quid ſentias quærimus, exiſtimes ne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi
uos nunc (inquit) Craſſus, tanquam alicui græculo otioſo, & loquaci, & for
taſſe docto, atq; erudito quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar poni-
tis? quando enim me, iſta curaſſe aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper ir-
riſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui cum in ſchola aſſediſſent,

ex

ex magna hominum frequentia dicere iuberent,ſiquis quid quęreret: quod
primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnum quiddam
ſuſcipere,ac profiteri uidebatur,cum ſe ad omnia,de quibus quiſq; audire uel-
let,eſſe paratum denuntiaret:poſtea uero uulgo hoc facere cœperũt, hodieq;
faciunt,ut nulla ſit res neq; tanta,neq; tam improuiſa, neque tã noua, de qua
ſe non omnia,quæ dici poſſunt,profiteantur eſſe dicturos.Quòd ſi te Cotta
arbitrarer,aut te Sulpici de ijs rebus audire uelle,adduxiſſem huc græcum ali
quem,qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret, quod ne nunc quidem
difficile factu eſt: eſt enim apud M.Piſonem adoleſcentem iam huic ſtudio
deditum,ſummo hominem ingenio, noſtriq; cupidiſſimum, peripateticus
Staſeas homo nobis ſanè familiaris,&,ut inter homines peritos conſtare ui-
deo,in illo ſuo genere omnium prĩceps.Quem tu(inquit)mihi Mucius Sta-
ſeam,quem peripateticum narras?gerenduseſt tibi mos adoleſcentibus Craſ
ſe,qui non gręci alicuius quotidianam loquacitatẽ ſine uſu,neq; ex ſcholis cã-
tilenam requirunt,ſed ex homine omnium ſapientiſſimo atque eloquentiſſi-
mo,atque ex eo,qui non in libellis,ſed in maximis cauſis,& in hoc domicilio
imperij,& gloriæ,ſit conſilio,linguaq; princeps,cuius ueſtigia qui perſequi
cupiunt,eius ſententiam ſciſcitantur.Equidem te cum in dicendo ſemper pu-
taui deum,tum uero tibi nunquam eloquentię maiorem tribui laudem,quàm
humanitatis,qua nunc te uti uel maxime decet,neq; deſugere eam diſputatio-
nem,ad quam te duo excellentis ingenij adoleſcentes cupiunt accedere. Ego
uero ĩquit,iſtis obſequi ſtudeo,neq; grauabor breuiter meo more,quid qua-
que de re ſentiam dicere,ac primum illud(quoniam auctoritatem tuam negli
gere Scæuola fas mihi eſſe non puto)reſpondeo mihi dicendi aut nullam ar-
tem,aut pertenuem uideri,ſed omnem eſſe contentionem inter homines do-
ctos in uerbi controuerſia poſitam.Nam ſi ars ita definitur,ut paulo ante ex-
poſuit Antonius,ex rebus penitus perſpectis,planeq; cognitis,atque ab opi-
nionis arbitrio ſeiunctis,ſcientiaq; comprehenſis,non mihi uidetur ars orato
ris eſſe ulla:Sunt enim uaria,& ad uulgarem, popularemq; ſenſum accomo-
data omnia genera huius forẽſis noſtræ dictionis.Sin autem ea,quæ obſerua
ta ſunt in uſu,ac ratione dicendi,hæc ab hominibus callidis,ac peritis animad
uerſa,ac notata, uerbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa
ſunt(id quod fieri potuiſſe uideo)non intelligo, quamobrem non,ſi minus
illa ſubtili definitione,at hac uulgari opinione ars eſſe uideatur. Sed ſiue eſt
ars,ſiue artis quædam ſimilitudo,non eſt quidem ea negligenda,uerum intel
ligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora. Tũ
Antonius uehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit, quòd neque ita amplectere-
tur artem,ut ij ſolerent,qui omnem uim dicẽdi in arte ponerent,neq; rurſum
eam totam,ſicut pleriq; philoſophi facerent,repudiaret.Sed exiſtimo inquit,
gratum te his eſſe Craſſe facturum,ſi iſta expoſueris,quæ putas ad dicendum
pluſquam ipſam artem poſſe prodeſſe. Dicam equidem quoniam inſtitui,
petamq; à uobis inquit,ne has meas ineptias efferatis, quãquam moderabor
ipſe,ne ut quidam magiſter,atq; artifex,ſed quaſi unus è togatorum numero,
atq; ex forenſi uſu homo mediocris,neq; omnino rudis uidear, non ipſe ali-
quid à me prompſiſſe,ſed fortuito in ſermonem ueſtrum incidiſſe. Equidem
cum peterem magiſtratus,ſolebam in prehenſando dimittere à me Scæuolã,

cum ei ita dicerem,me uelle eſſe ineptum , id erat petere blandius , quod niſi
inepte fieret,bene non poſſet fieri,hunc autem eſſe unum hominem ex omni-
bus,quo præſente ego ineptus eſſe minime uellem,quem quidem nunc mea-
rum ineptiarum teſtem,& ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ine-
ptius,q̃ de dicendo dicere,cum id ipſum dicere nunquam ſit non ineptum,ni-
ſi cum eſt neceſſarium? Perge uero Craſſe(inquit Mutius)iſtam enim cul-
pam,quam uereris,ego præſtabo. Sic igitur ſentio,inquit Craſſus,naturam
primum,atq; ingenium ad dicendum uim afferre maximam , neq; uero iſtis,
de quibus paulo ante dixit Antonius,ſcriptoribus artis,rationem dicendi,&
uiam,ſed naturam defuiſſe:nam & animi,atq; ingenij celeres quidam motus
eſſe debent,qui ad excogitandũ acuti,& ad explicandũ,ornandumq́; ſint ube
res,& ad memoriã firmi,atq; diuturni,& ſi quis eſt , qui hæc putet arte accipi
poſſe,quod falſum eſt(præclare enim ſe res habeat,ſi hęc accendi , aut cõmo-
ueri arte poſſint,inſeri quidem,&donari ab arte non poſſunt,omnia.ſunt enĩ
illa dona naturæ)quid de illis dicet,quæ certe cum ipſo homine naſcuntur lin
guæ ſolutio,uocis ſonus,latera,uires,conformatio quædam , & figura totius
oris,& corporis? Neq; hæc ita dico,ut ars aliquid limare non poſſit , neq; enĩ
ignoro,& quæ bona ſint,fieri meliora poſſe doctrina,& quæ non optima,ali
quo modo acui tamen,& corrigi poſſe,ſed ſunt quidam,aut ita lingua hæſitã
tes,aut ita uoce abſoni,aut ita uultu,motuq́; corporis uaſti,atq; agreſtes,ut eti
am ſi ingenijs:atq; arte ualeant,tamen in oratorum numerum uenire non poſ
ſint.ſunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijſdem rebus habiles ; ita or
nati,ut non nati,ſed ab aliquo deo ficti eſſe uideantur. Magnum quiddam eſt
onus,atque munus,ſuſcipere,atq; profiteri, ſe eſſe omnibus ſilentibus unum
maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum.adeſt enim fere
nemo,quin acutius,atque acrius uitia in dicente , quàm recta uideat, ita quid-
quid eſt,in quo offenditur,id etiam illa,quæ laudanda ſunt,obruit. Neq; hæc
in eam ſententiam diſputo,ut homines adoleſcẽtes,ſi quid naturale forte nõ
habeant,omnino à dicendi ſtudio deterream. Quis enim non uideat C.Cęlio
æquali meo magno honori fuiſſe homini nouo illam ipſam , quãcunq; aſſequi
potuerit,in dicendo mediocritatem? quis ueſtrum ęqualem meum Q. Variũ
uaſtum hominẽ,atque fœdũ nõ intelligit illa ipſa facultate,quamcunq; habuit
magnam eſſe in ciuitate gratiam conſecutum? Sed quia de oratore quęrimus,
fingendus eſt nobis oratione noſtra detractis omnibus uitijs orator , atque
omni laude cumulandus:neque enim,ſi multitudo litium , ſi uarietas cauſarũ,
ſi hæc turba, & barbaria forenſis dat locum uel uitioſiſſimis oratoribus , ic-
circo nos hoc,quod quærimus,omittemus. Itaque in ijs artibus,in quibus nõ
utilitas quæritur neceſſaria,ſed animi libera quædam oblectatio ; quàm dili-
genter,& quàm propè faſtidioſe iudicamus? nullæ enim lites,neque contro-
uerſiæ ſint,quæ cogant homines,ſicut in foro non bonos oratores,itẽ in thea
tro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter prouidendum nõ uti
eis ſatiſſaciat,quibus neceſſe eſt,ſed ut ijs admirabilis eſſe uideatur, quibus li-
berè liceat iudicare. Ac ſi quæritis planè quid ſentiam,enuntiabo apud homi
nes familiariſſimos,quod adhuc ſemper tacui,& tacendum putaui. Mihi eti-
am quiq; optimè dicunt,quiq; id facillimè,atque ornatiſſimè facere poſſunt,
tamen,niſi timidè ad dicendum accedunt ; & in exordienda oratione pertur-
bantur,

bantur, penè impudentes uidentur, tametſi id accidere non poteſt, ut enim quiſque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, uarioſq́ euentus orationis, expectationemq́ hominum pertimeſcit, qui uero nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam ſi commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur: non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uero non pudet (id quod in pleriſq́ uideo) hunc ego non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere ſoleo, & in me ipſo ſępiſſime experior, ut exalbeſcam in principijs dicendi, & tota mente, atq́ omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus uero ſic in initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficiū Q. Maximo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit ſimul, ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes aſſenſi ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen non modo non obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Craſſe, & te, & ceteros ſummos oratores, quanquam tibi par mea ſentētia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum cauſam quærerem, quid nam eſſet, cur ut in quoq́ oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret, has cauſas inueniebam duas: unam quòd intelligerent ij, quos uſus, ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus nō ſatis ex ſententia euentum dicendi procedere, ita non iniuria quotieſcunq́ dicerent, id quod aliquādo poſſet accidere, ne tum accideret, timere. Altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo, ceterarum homines artium ſpectati, & probati, ſiquando aliquid minus bene fecerunt, quàm ſolent, aut noluiſſe, aut ualetudine impediti non potuiſſe conſequi id, quod ſcirent, putantur, noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut crudior fuit, oratoris peccatum, ſiquod eſt animaduerſum, ſtultitiæ peccatum uidetur, ſtultitia autem excuſationem nō habet, quia nemo uidetur aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe, quo etiam grauius iudicium in dicēdo ſubimus, quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur, & qui ſemel in geſtu peccauit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum, cuius autē in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod abs te dictū eſt, eſſe permulta, quę orator, niſi a natura haberet, non multum, à magiſtro adiuuaretur, ualde tibi aſſentior, inq́ eo uel maxime probaui ſummum illum doctorem Alabandēſem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non poſſe oratores euadere, operā apud ſeſe perdere, dimittebatq́, & ad quācunq́ artem putabat eſſe aptum ad eam impellere, atq́ hortari ſolebat. Satis eſt enim in ceteris artificijs percipiendis tantummodo ſimilem eſſe hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, ſi quis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire, non quęritur mobilitas linguę, nō celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, uultus, ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententię philoſophorum, uerba propè poetarum, memoria iuriſconſultorum, uox tragœdorum, geſtus penè ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt: quæ enim ſingula-

rum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea niſi omnia ſuma ſunt in oratore probari non poſſunt. Tum Craſſus. Atq; uide (inquit) in artificio per quam tenui, & leui, quanto plus adhibeatur diligentiæ quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam: ſæpe enim ſoleo audire Roſciū, cum ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem, non quo non eſſent quidam probabiles, ſed quia, ſi aliquid modo eſſet uitij, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, q̃ id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hāc ſimilitudinē huius hiſtrionis, oratoriam laudem dirigamus, uidetis'ne, quàm nihil ab eo, niſi perfectum, nihil niſi cum ſumma uenuſtate fiat, niſi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atq; delectet? itaque hoc iandiu eſt conſecutus, ut in quo quiſq; artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionemq́; in oratore deſiderans, à qua ipſe longe abſum, facio impudenter: mihi enim uolo ignoſci, ceteris ipſe non ignoſco: nam qui nō poteſt: qui uitioſe facit, quem deniq; non decet, hūc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto. Num tu igitur inquit Sulpicius me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego uero (inquit) quod in uobis egregiam quandam, ac prȩclaram indolem ad dicendum eſſe cognoui, iccirco hæc expoſui omnia, nec magis ad eos deterrendos, qui nō poſſent, q̃ ad uos, qui poſſetis, exacuendos accommodaui orationem meam, & quanquam in utroq; ueſtrum ſummum eſſe ingenium, ſtudiumq́; perſpexi, tamen hæc, quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, q̃ ſolent græci dicere, in te Sulpici diuina ſunt: ego enim neminem nec motu corporis, neque ipſo habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut ſuauiorem mihi uideor audiſſe, quȩ quibus à natura minora data ſūt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut ijs, quȩ habeant modice, & ſcienter utātur, & ut ne dedeceat: id enim eſt maxime uitandum, & de hoc uno minime eſt facile prȩcipere, nō mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſȩpe audio dicere, caput eſſe artis decere, quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet ſermonem alio transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta, nunc enim te iam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes: neq; enim ſumus nimis auidi, iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus, idq́; ex te quȩrimus, ut ne plus nos aſſequamur quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es, quoniam, quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes? Tum Craſſus arridens. Quid cenſes (inquit) Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendam amoris? ſine quo, cum in uita nihil quidquam egregiū, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur: neque uero uos ad eam rem uideo eſſe cohortādos, quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquò, niſi illud, quod eò, quò intendas ferat, deducatq́;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunq; eſt, facultate quæritis, exponam uobis

non

nō quandā aut ꝑreconditā, aut ualde difficilē, aut magnificā, aut grauē rationē cōſuetudinis meæ, qua quondā ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpicius. O diē Cotta nobis (inquit) optatum, quod enim neque precibus unq̄, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret meditandi, aut dicendi cauſa, non modo uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret, id ſpero nos eſſe adeptos, omniaq; iam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Craſſus Atqui arbitror Sulpici, cum audieris non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm exiſtimaturum tum, cum ea audire cupiebas, cauſam cur cuperes non fuiſſe: nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione ueſtra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiq̄ nouum. Nam principio illud, quod eſt homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo me iſta omnium communia, & contrita præcepta didiciſſe. Primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate, deinde eſſe omnem orationem, aut de infinitæ rei quæſtione ſine deſignatione perſonarum, & temporum, aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata, in utraq; autem re quidquid in controuerſiā ueniat, in eo quæri ſolere, aut factum ne ſit, aut, ſi eſt factum, quale ſit, aut etiā quo nomine uocetur, aut, quod nōnulli addunt, recte ne factum eſſe uideatur. exiſtere autem controuerſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita, ut à ſentētia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubiecta quædam eſſe argumenta propria, ſed cauſarum quæ ſint à communi quæſtione ſeiunctę, partim in iudicijs uerſari, partim in deliberationibus, eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur, certosq; eſſe locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus, alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur: cumq; eſſet omnis oratoris uis, ac facultas in quinq; partes diſtributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam, atq; iudicio diſpenſare, atq; diſponere, tum ea denique ueſtire, atq; ornare oratione, poſt memoria ſepire, ad extremum agere cum dignitate, & uenuſtate. Etiam illa cognoram, & acceperam ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent, deinde rem demonſtrandam, poſtea controuerſiam conſtituendam, tum id, quod nos intenderemus, confirmandum, poſt, quæ contra dicerentur, refellenda, extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis eſſent amplificanda, & augenda, quæq; eſſent pro aduerſarijs infirmanda, atq; frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur, deinde, ut planè, & dilucidè, tum ut ornatè, poſt ad rerum dignitatem aptè, & quaſi decorè, ſingularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria eſſent, naturæ tamen his ipſis artem adhiberi uideram, nam de actione, & de memoria quędam breuia, ſed magna cum exercitatione pręcepta guſtaram: in his enim ferè rebus omnis iſtorū artificum doctrina uerſatur, quam ego ſi nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quo quidq; referat, & quo intuens, ab eo quodcunq; ſibi propoſuerit, minus aberret. Verum ego hanc uim intel-

ligo eſſe in præceptis omnibus,nõ ut ea ſecuti oratores eloquẽtiæ laudem ſint
adepti,ſed quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſeruaſ-
ſe,atq; id egiſſe:ſic eſſe non eloquentiã ex artificio, ſed artificium ex eloquen-
tia natum:quod tamen,ut ante dixi,nõ eijcio:eſt enim etiam ſi minus neceſſa-
rium ad benedicendum,tamen ad cognoſcendũ non illiberale. Ea exercitatio
quædam ſuſcipienda uobis eſt,quãquam uos quidem iampridem eſtis in cur-
ſu,ſed ijs,qui ingrediuntur ad ſtudium,quiq; ea,quæ agenda ſunt in foro tan-
quam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione, quaſi ludicra prædiſcere, ac
meditari. Hanc ipſam inquit Sulpicius noſſe uolumus,attamen iſta, quę abs
te breuiter de arte decurſa ſunt,audire cupimus, quanquam ſunt nobis quoq;
non inaudita,uerum illa mox, nunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quæri-
mus. Equidem probo iſta Craſſus inquit,quæ uos facere ſoletis, ut cauſa ali-
qua poſita conſimili cauſarum earũ,quæ in forum deferuntur, dicatis quãma-
xime ad ueritatem accommodate:ſed plerique in hoc uocem modo, neq; eam
ſcienter,& uires exercent ſuas,& lingue celeritatem incitant, uerborumq; fre-
quentia delectantur:in quo fallit eos,quod audierũt,dicendo homines,ut di-
cant efficere ſolere:uere enim etiam illud dicitur,peruerſe dicere homines, per-
uerſe dicendo facillime conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus
& ſi utile eſt etiam ſubito ſæpe dicere,tamen illud utilius ſumpto ſpatio ad co-
gitandum paratius,atq; accuratius dicere. Caput autem eſt,quod(ut uere di-
cam)minime facimus(eſt enim magni laboris, quem pleriq; fugimus)quã-
plurimum ſcribere, Stylus optimus, & præſtantiſſimus dicendi effector, ac
magiſter,neq; iniuria,nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio,
& cogitatio facile uincit,hanc ipſam profecto aſſidua,ac diligens ſcriptura ſu-
perabit:omnes enim ſiue artis ſunt loci,ſiue ingenij cuiuſdam, atq; prudẽtiæ,
qui modo inſunt in ea re,de qua ſcribimus,anquirentibus nobis, omniq; acie in-
genij contemplantibus,oſtendunt ſe,& occurrũt,omnesq; ſententiæ uerbaq;
omnia,quę ſunt cuiuſq; generis maxime illuſtria,ſub acumen ſtyli ſubeant, &
ſuccedant neceſſe eſt,tum ipſa collocatio,conformatioq; uerborum perficitur
in ſcribendo,non poetico,ſed quodam oratorio numero,& modo. Hæc ſunt,
quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quiſ-
quam,niſi diu,multumq; ſcriptitarit, etiam ſi uehementiſſime ſe in his ſubitis
dictionibus exercuerit,conſequetur,& qui à ſcribendi conſuetudine ad dicen-
dum uenit,hanc affert facultatem,ut etiam ſubito ſi dicat,tamen illa, quę dicã-
tur,ſimilia ſcriptorum eſſe uideantur,atq; etiam ſi quando in dicendo ſcriptũ
attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit,reliqua ſimilis oratio conſequetur. Vt
concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamẽ ipſa nauis motum,
& curſum ſuum ĩtermiſſo impetu,pulſuq; remorum,ſic in oratione perpetua,
cum ſcripta deficiunt,parem tamen obtinet oratio reliqua curſum ſcriptorum
ſimilitudine,& ui concitata. In cotidianis autẽ cogitationibus equidem mihi
adoleſcẽtulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime,qua C.Car-
bonem noſtrum illum inimicum ſolitum eſſe uti ſciebam,ut aut uerſibus pro-
poſitis quammaxime grauibus,aut oratione aliqua lecta ad eum finem;quem
memoria poſſem comprehẽdere,eam rem ipſam, quam legiſſem,uerbis alijs
quammaxime poſſem lectis pronuntiarem, ſed poſt animaduerti hoc eſſe in
hoc uitij,quod ea uerba, quæ maxime cuiuſq; rei propria, quæq; eſſent orna-

tiſſima,

tiſſima,atque optima occupaſſet,aut Ennius,ſi ad eius uerſus me exercerem, aut Gracchus,ſi eius orationem mihi forte propoſuiſſem, ita ſi iiſdem uerbis uterer,nihil prodeſſe,ſi aliis,etiam obeſſe,cum minus idoneis uti conſueſcerē. Poſtea mihi placuit,eoq; ſum uſus adoleſcens,ut ſummorum oratorum græcas orationes explicarem,quibus lectis, hoc aſſequebar, ut cum ea, quæ legerem græce,latine redderem,non ſolum optimis uerbis uterer,& tamen uſitatis,ſed etiam exprimerem quædam uerba imitando: quæ noua noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Iam uocis, & ſpiritus,& totius corporis, & ipſius linguæ motus,& exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris,quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter,quos imitemur,quorum ſimiles uelimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores,ſed etiam actores,ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem prauitatemq; ueniamus. Exercenda eſt etiam memoria ediſcendis ad uerbum quamplurimis & noſtris ſcriptis,& alienis. Atq; in ea exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere,ſi conſueris etiam iſtam locorum,ſimulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione & umbratili,medium in agmē,in puluerem,in clamorem,in caſtra,atq; aciem forenſem.ſubeundus uſus omnium,& periclitandæ uires ingenii,& illa commentatio incluſa in ueritatis lucem proferēda eſt. Legendi etiam poetæ,cognoſcenda hiſtoria,omnium bonarum artium ſcriptores, ac doctores & legendi,& peruolutandi,& exercitationis cauſa laudandi,interpretandi,corrigendi,uituperandi,refellendi,diſputandumq; de omni re in contrarias partes,& quidquid erit in quaq; re,quod probabile uideri poſſit,eliciendum,atq; dicendum. Perdiſcendū ius ciuile,cognoſcendæ leges,percipienda omnis antiquitas,ſenatoria conſuetudo, diſciplina reip. iura ſociorum, fœdera,pactiones,cauſa imperii cognoſcenda eſt,libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia quæ ſentiebam,quæ fortaſſe,ſi quemcunq; patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo,eadem uobis percunctantibus reſpondiſſet. Hæc cum Craſſus dixiſſet,ſilentium eſt conſecutum, ſed quamquam ſatis iis,qui aderant,ad id, quod erat propoſitum,dictum uidebatur,tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quàm ipſi uellent,ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid eſt Cotta inquit,quid tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit,quod præterea à Craſſo requiratis? Immo id mehercule inquit ipſum attendo,tantus enim curſus uerborum fuit,& ſic euolauit oratio,ut eius uim,& incitationem aſpexerim, ueſtigia,ingreſſumq; uix uiderim,& tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueſte,neque propoſito argento,neque tabulis,& ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificisq; rebus conſtructis,ac reconditis,ſic modo in oratione Craſſi diuitias,ac ornamenta eius ingenii per quędam inuolucra,atque integumenta perſpexi,ſed ea cum contemplari cuperem,uix aſpiciendi poteſtas fuit,ita neque hoc poſſum dicere,me omnino ignorare quid poſſideat, neque planè noſſe atque uidiſſe. Quin tu igitur facis idem inquit Scæuola,quod faceres,ſi ī aliquam domum plenam ornamentorum illam ueniſſes,ſi ea ſepoſita,ut dicis,eſſent,tuq; ualde ſpectandi cupidus eſſes,non dubitares rogare dominum,ut proferri iuberet, preſertim ſi eſſes familiaris, ſimiliter nunc petes à Craſſo, ut eam copiam or-

namentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidq; loco collocet. Ego uero inquit Cotta à te peto Scæuola, me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauiſſimo, qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, quæ iſti forſan puerorum elementa uideantur exquirere. ſed tu hoc nobis da Scæuola, & perfice, ut Craſſus hęc, quæ coarctauit, & peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule inquit Mucius, antea ueſtra magis hoc cauſa uolebam, quàm mea, neque enim tantopere hãc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector, nunc uero Craſſe mea quoq; etiã cauſa rogo, ut quoniam tantum habemus otij, quantum iandiu nobis nõ contigit, ne grauere exædificare id opus, quod inſtituiſti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremq; uideo, quã uehementer probo. Enimuero inquit Craſſus, mirari ſatis non queo etiam te hæc Scæuola deſiderare, quæ neq; ego teneo uti ij, qui docẽt, neq; ſunt eius generis, ut ſi optime tenerẽ digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu inquit ille, ſi de iſtis communibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas, etiam'ne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipu. deniq; de noſtro ipſo iure ciuili, hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe, in oratoris uero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam uideram. Potes igitur inquit Craſſus (ut alia omittã innumerabilia, & immenſa, & ut ad ipſum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridẽs, & ſtomachãs Scæuola, cũ Hypſeus maxima uoce plurimis uerbis à. M. Craſſo prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret, Cn. autẽ Octauius homo conſularis non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omnĩ moleſtia, ſtultitia aduerſarij liberaretur. Ego uero iſtos ĩquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in. XII. tabulis permiſerat, quod cũ impetraſſet, cauſa caderet, alter iniquum putabat, plus ſecum agi, quàm quod eſſet in actione, neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem aduerſarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris urbani familiaris noſtri ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur uetus, atque uſitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuiſſet? quod petitoris cauſa comparatum eẽ non intelligebat, ut ſi ille inficiator, probaſſet iudici ante petitam eſſe pecuniam, quàm eſſet cœpta deberi, petitor rurſus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea nõ ueniſſet. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quàm cũ, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controuerſias, cauſasq; tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuiſſimisq; rebus ita labi, ut alijs miſerandus, alijs irridendus eſſe uideatur?

Equidem

Equidem propinquum noſtrum P.Craſſum illum diuitem,& multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc ferendum,& laudandum puto,quod cum P.Scæuolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere,neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet, quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius eius eſt conſecutus:neque ſe ante cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſſe, quàm ius ciuile didiciſſet. Quid uero ille. M.Cato? nónne & eloquentia tanta fuit,quantam illa tempora,atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quod adeſt uir in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maxime admiror, ſed tamen idem hoc ſemper ius ciuile contempſit. Verum, quoniam ſententiæ, atque opinionis meæ uoluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, & quoad potero,uobis exponam, quid de quaque re ſentiam. Antonij incredibilis quædam, & propè ſingularis, & diuina uis ingenij, uidetur etiam, ſi hac ſcientia iuris nudata ſit,poſſe ſe facile ceteris armis prudentiæ tueri, atque defendere: quamobrem hic nobis ſit exceptus,ceteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare ſententia mea,poſt etiam impudentiæ. Nam uolitare in foro, herere in iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire,in quibus ſæpe non de facto,ſed de æquitate,ac iure certetur,iactare ſe in cauſis centumuiralibus,in quibus uſuſcapionum,tutelarum, gentilitatum, agnationum,alluuionum,circunluuionum, nexorum, mancipiorum,parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum ceterarumque rerum innumerabilium iura uerſentur, cum omnino, quid ſuum,quid alienum,quare denique ciuis, an peregrinus, ſeruus, an liber quiſpiam ſit,ignoret,inſignis eſt impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia eſt in minoribus nauigijs rudem eſſe ſe confiteri, quinqueremes autem,aut etiam maiores gubernare didiciſſe. Tu mihi,cum in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula,& cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum,quo ille capiatur,ego tibi ullam cauſam maiorem committendam putem? citius hercule is,qui duorum ſcalmorum nauiculam ī portu euerterit,in euxino ponto argonautarum nauem gubernarit. Quid ſi ne paruæ quidem cauſæ ſunt,ſed ſæpe maximæ,in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os eſt illius patroni,qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa maior,quàm illius militis? de cuius morte cum domum falſus ab exercitu nuntius ueniſſet,& pater eius re credita teſtamentum mutaſſet,& quem ei uiſum eſſet, feciſſet heredem, eſſetque ipſe mortuus,res delata eſt ad cētumuiros,cum miles domum reueniſſet,egiſſetque lege in hereditatem paternam,teſtamento exheres filius. Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de iure ciuili,poſſet'ne paternorum bonorum exheres eſſe filius,quem pater teſtamento neque heredem,neque exheredem ſcripſiſſet nominatim. Quid qua de re inter Marcellos,& Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe,Claudij patricij eiuſdem hominis hereditatem, gente,ad ſe redijſſe diceret,nónne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis,ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumuirali iudicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exilium ueniſſet,cui Romæ exulare ius eſſet,ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicuiſſet,inteſtatoque eſſet

mortuus,nónne in ea cauſa ius applicationis obſcurum ſanè,& ignotum pate
factum in iudicio,atq; illuſtratum eſt à patrono? Quid nuper,cũ ego C. Ser-
gij Auratæ contra hunc noſtrum Antonium iudicio priuato cauſam defende
rem,nónne omnis noſtra in iure uerſata defenſio eſt? cum enim Marius Crati
dianus ædes Auratæ uendidiſſet,neque ſeruire quandam earum ædium par-
tem in mancipij lege dixiſſet,defendebamus quidquid fuiſſet incommodi in
mancipio,id ſi uenditor ſciſſet,neque declaraſſet,pręſtare debere. Quo qui-
dem in genere familiaris noſter M.Bucculeius homo neque meo iudicio ſtul
tus,& ſuo ualde ſapiens,& à iuris ſtudio non abhorrens,ſimili in re quodam
modo nuper errauit: nam, cum ædes L. Fuſio uenderet,in mancipio lumina
uti tum eſſent,ita recepit,Fuſius autem, ſimulatq; ędificari cœptum eſt,ĩ qua-
dam parte urbis, quæ modo ex illis ędibus conſpici poſſet,egit ſtatim cum
Bucculeio,quod cuicunq; particulæ cœli officeretur, quamuis eſſet procul,
mutari lumina putabat. Quid uero clariſſima M. Curij cauſa, & M. Copo-
nij nuper apud centumuiros,quo concurſu hominum, qua expectatione de-
fenſa eſt? cum Q. Scæuola ęqualis,& collega meus homo omnium & diſcipli
na iuris ciuilis eruditiſſimus,& ingenio,prudentiáq; acutiſſimus,& oratione
maxime limatus,atque ſubtilis,atque ut ego ſoleo dicere,iuris peritorum elo-
quentiſſimus,eloquentium iuris peritiſſimus,ex ſcripto teſtamẽtorũ iura de-
fenderet,negaretq; niſi poſthumus,& natus,& ante quàm in ſuam tutelam ue
niret,mortuus eſſet,heredem eum eſſe non poſſe,qui eſſet ſecundum poſthu-
mum,& natum,& mortuum heres ĩſtitutus,ego autem defenderem hac eum
mente fuiſſe,qui teſtamentum feciſſet,ut ſi filius non eſſet,qui in tutelam ueni
ret,M.Curius eſſet heres, num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa,in aucto-
ritatibus, in exẽplis,in teſtamentorũ formulis,hoc eſt in medio iure ciuili uer
ſari? Omitto iam plura exempla cauſarum ampliſſimarum,quæ ſunt innume-
rabilia,Capitis noſtri ſæpe poteſt accidere,ut cauſæ uerſentur in iure: etenim
ſi C.Mancinum nobiliſſimum,atque optimum uirum,ac conſularem,cũ pro-
pter inuidiam numantini fœderis pater patratus ex S.C. Numantinis dedi-
diſſet,eumq; illi non recepiſſent,poſteaq; Mancinus domum reueniſſet,neq;
in ſenatum introire dubitaſſet P.Rutilius.M.Filius Trib.Pl.de ſenatu iuſſit
educi,quod eum ciuem negaret eſſe,quia memoria ſic eſſet proditum, quem
pater ſuus,aut populus uendidiſſet,aut pater patratus dedidiſſet,ei nullum eſ
ſe poſtliminium. Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cau-
ſam,contentionemq; maiorem,quàm de ordine,de ciuitate,de libertate, de ca
pite hominis conſularis? preſertim,cũ hæc nõ in crimine aliquo, quod ille poſ
ſit inficiari,ſed in ciuili iure conſiſteret. Similiq; in genere inferiore ordine,ſi-
quis apud nos ſeruiſſet ex populo fœderato,ſeſeq; liberaſſet, ac poſtea domũ
reueniſſet,quæſitum eſt apud maiores noſtros,num is ad ſuos poſtliminio re
dijſſet,& amiſiſſet hanc ciuitatem. Quid de libertate,quo iudicium grauius
eſſe nullum poteſt? nónne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio? cum quæritur
is,qui domini uoluntate cenſus ſit,ſi non ſit conditum luſtrum, ſit'ne liber.
Quid quod uſu memoria patrũ uenit,ut paterfamilias,qui ex Hiſpania Ro-
mam ueniſſet,cum uxorem pręgnantem in prouincia reliquiſſet, Romæq; al
teram duxiſſet,neque nuntium priori remiſiſſet,mortuusq; eſſet inteſtato,&
ex utraq; filius natus eſſet, mediocris'ne res in controuerſiam adducta eſt?

cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore
natus erat, & de eius matre, quæ, ſi iudicaretur, certis quibuſdam uerbis non
nouis nuptijs fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinæ locum duceretur.
Hæc igitur, & horum ſimilia iura ſuæ ciuitatis ignorantem, erectum, & cel
ſum alacri, & prompto ore, ac uultu huc, atque illuc intuentem, uagari cum
magna caterua toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, & pro-
pè cunctis ciuibus lucem ingenij, & conſilij ſui porrigentem, atque tenden-
tem, nónne in primis flagitioſum putandum eſt? Et quoniam de impuden
tia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum, atque inertiam. Nam, ſi eſ-
ſet iſta cognitio iuris magna, atque difficilis, tamen utilitatis magnitudo de-
beret homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere: ſed ò Dij im-
mortales non dicerem hoc audiente Scæuola, niſi ipſe dicere ſoleret, nulli-
us ſibi artis faciliorem cognitionem uideri, quod quidem certis de cauſis à
pleriſꝗ aliter exiſtimatur, primum, quia ueteres illi, qui huic ſcientiæ præfue-
runt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa peruulgari artem ſuam
noluerunt, deinde poſteaquam eſt editum expoſitis à Cn. Flauio primum
actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent,
nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quo-
rum artem inſtituere uult, habet illam ſcientiam, ut ex ijs rebus, quarum ars
non dum ſit, artem efficere poſſit. hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, di
ctum à me eſſe paulo obſcurius, ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius. Om
nia ferè, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa, & diſſipata quondam fue-
runt, ut in muſicis numeri, & uoces, & modi. In geometria lineamenta, formę,
interualla, magnitudines. In aſtrologia cœli conuerſio, ortus, obitus, mo-
tusꝗ ſyderum. In grammaticis poetarum pertractatio, hiſtoriarum cogni-
tio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam ſonus, in hac denique ipſa
ratione dicendi excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere, ignota quon
dam omnibus, & diffuſa late uidebantur. adhibita eſt igitur ars quædam ex-
trinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quæ
rem diſſolutam, diuulſamꝗ conglutinaret, & ratione quadam conſtringe-
ret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque uſitatæ in rebus, cauſisꝗ ci
uium æqualitatis conſeruatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum nume
rum, paucitatemꝗ reuocanda. Genus autem id eſt, quod ſui ſimilis commu-
nione quadam, ſpecie autem differentis, duas, aut plures complectitur partes.
Partes autem ſunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, ſubijciuntur. Om-
niaꝗ, quæ ſunt uel generũ, uel partium nomina, definitionibus, quam uim ha
beant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio rerum earum, quæ ſunt eius rei
propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunſcripta quędam explicatio.
Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi apud quos hęc haberetur oratio,
cernerem, nunc complectar, quod propoſui, breui, ſi enim aut mihi facere li-
cuerit, quod iandiu cogito, aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut
mortuo effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca
ſunt, deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat, tum propri-
am cuiuſque uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habebitis,
magis magnam, atque uberem, quàm difficilem & obſcuram. Atque interea
tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſint, coguntur, uel paſſim licet carpentem,

& colligẽtem undiq;, repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Nónne uidetis equitem R. hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime ceteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum uiuit ſemperq; uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc diſceſſeris, nemo de ijs, qui peritiſſimi ſunt anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu cotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro, neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur: eadem enim ſunt elata primum à pluribus, deinde paucis commutatis uerbis etiam ab ijſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſępius: accedit uero quo facilius percipi, cognoſciq; ius ciuile poſſit (quod minime pleriq; arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuauitas, & delectatio. Nam ſiquem aliena ſtudia delectant, plurima eſt & in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in. XII. tabulis antiquitatis effigies, quod & uerborum priſca uetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilem ſcientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc deſcriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus. XII. tabulis cõtineri uidebitis. Siue quem iſta præpotens, & glorioſa philoſophia delectat, dicam audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili, & legibus continentur: ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iuſtus, atq; honeſtus labor honoribus, premijs, atque ſplendore decoratur, uitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominijs, uinclis, uerberibus, exilijs, morte multantur, & docemur non infinitis, concertationumq; plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuq; legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mẽtes, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, ſiquis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat, cuius rei tanta eſt uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulũ affixam ſapientiſſimus uir immortalitati anteponeret, quo amore tandem inflammati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet, uel quia eſt patria parens omnium noſtrum, uel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, & uoluptatem, quod quantum præſtiterint noſtri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre uolueritis. Incredibile eſt enim, quàm ſit omne ius ciuile præter hoc noſtrum inconditum, ac penè ridiculum, de quo multa ſoleo in ſermonibus cotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudẽtiam ceteris hominibus, & maxime grę cis antepono. His ego de cauſis dixeram Scęuola, ijs, qui perfecti oratores eſſe uellent, iuris ciuilis cognitionẽ eſſe neceſſariã. Iã uero ipſa per ſeſe quãtũ afferat ijs qui ei præſũt, honoris, gratię, dignitatis, quis ignorat? Itaq; ut apud grę cos ĩfimi homĩes mercedula adducti miniſtros ſe prębẽt in iudicijs oratoribus, ij, q apud illos πραγματικοὶ uocantur, ſic in noſtra ciuitate contra ampliſſimus quiſq; & clariſſimus, uir,

uir,ut ille,qui propter hāc iuris ciuilis ſciētiā ſic appellatus a ſummo poeta eſt.
Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus,

Multiq́; præterea,qui cū ingenio ſibi auctore dignitatē reperiſſent,perfece-
runt,ut in reſpōdendo iure auctoritate plus etiam,ꝗ ipſo ingenio ualerēt.Se-
nectuti uero celebrādæ,& ornandæ,quod honeſtius poteſt eſſe perfugium,
ꝗ iuris interpretatio?Equidem mihi hoc ſubſidiū iam inde ab adoleſcētia cō-
paraui,non ſolū ad cauſarū uſum forenſem,ſed etiam ad decus,atq; ornamētū
ſenectutis,ut cū me uires(quod ferè iam tempus aduētat)deficere cœpiſſent,
iſta,ab ſolitudine domum meam uindicarem.Quid eſt enim pręclarius,ꝗ ho
noribus,& reip.muneribus perfunctum ſenē poſſe ſuo iure dicere idē,quod
apud Ennium dicat ille Pythius Apollo,ſe eſſe eum,unde ſibi,ſi non populi,
& reges,at omnes ſui ciues conſilium expetant.

Suarum rerum incerti,quos ego mea ope ex
Incertis certos,compoteſq́; conſili
Dimitto,ut ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus iuriſcōſulti totius oraculū ciuitatis. Teſtis ē hu-
iuſce Q.Mutij ianua,& ueſtibulū,quod in eius infirmiſſima ualetudine,affe-
ctaq́; iā ætate maxima cotidie frequentia ciuium,ac ſummorū hominū ſplēdo
re celebratur.Iam uerò illa nō longam orationē deſiderant,quāobrem exiſti
mē publica quoq; iura,quę ſunt propria ciuitatis,atq; imperij,tum monimen
ta rerū geſtarū,& uetuſtatis exempla oratori nota eſſe debere.Nam ut in rer
priuatarū cauſis,atq; iudicijs depromenda ſępe oratio eſt ex iure ciuili,&iccir
co,ut ante diximus,oratori iuris ciuilis ſciētia neceſſaria eſt,ſic in cauſis publi-
cis iudiciorū,cōcionum,ſenatus,omnis hęc & antiquitatis memoria,& publi
ci iuris auctoritas,& regendę reip.ratio,ac ſcientia,tanquā aliqua materies ijs
oratoribus,qui uerſantur in rep.ſubiecta eſſe debēt. Non enim cauſidicū ne-
ſcio quē,neq; proclamatorem,aut rabulā hoc ſermone noſtro conquirimus,
ſed eū uirū,qui primū ſit eius artis antiſtes,cuius cū ipſa natura magnā homi-
ni facultatem daret,tamen eſſe deus putatur,ut & ipſum,quod erat hominis
propriū,non partum per nos,ſed diuinitus ad nos delatum uideretur,deinde
qui poſſit nō tam caduceo,ꝗ nomine oratoris ornatus incolumis uel inter ho
ſtiū tela uerſari,tū qui ſcelus,fraudemq́; nocētis poſſit dicendo ſubijcere odio
ciuium,ſupplicioq́; cōſtringere,idemq́; ingenij prę ſidio innocentiam,iudicio
rū pœna liberare,idemq́; languentem,labentemq́; populum aut ad decus ex-
citare,aut ab errore deducere,aut inflāmare in improbos,aut incitatum in bo
nos,mitigare,qui deniq; quemcūq; in animis hominum motum res,& cauſa
poſtulet,eū dicendo uel excitare poſſit,uel ſedare.Hanc uim ſiquis exiſtimat
aut ab ijs,qui de dicendi ratione ſcripſerunt,expoſitam eſſe,aut à me poſſe ex-
poni tam breui,uehementer errat,neque ſolum inſcitiam meam,ſed ne re-
rum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem uobis,quoniam ita uolui-
ſtis,fontes,unde hauriretis,atque itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda,
non ut ipſe dux eſſem,quod & infinitum eſt,& non neceſſarium,ſed ut com-
monſtrarem tantum uiam,&,ut fieri ſolet,digitum ad fontes intenderem.
Mihi uero inquit Mucius ſatis,ſuperq́; abs te uidetur iſtorū ſtudijs,ſi modo
ſunt ſtudioſi eſſe factum:nam ut Socratem illū ſolitum aiūt dicere,perfectum
ſibi opus eſſe,ſiquis ſatis eſſet cōcitatus cohortatione ſua ad ſtudiū cognoſcē-

dæ, percipiendæq; uirtutis, quibus enim id perſuaſum eſſet, ut, nihil mallent ſe eſſe, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem eſſe doctrinam, ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuaq; patefacta.

Nobis uero inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata, perq; iucunda, ſed pauca etiam requirimus, in primiſq; ea, quæ ualde breuiter à te Craſſe de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere, ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſiderij noſtri, nam nunc quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum, ſed uias earum rerum, rationemq; cupimus cognoſcere. Quid ſi inquit Craſſus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerem, ueſtrę potius obſecutus ſum uoluntati, quàm aut conſuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe iamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enuntiet? Vt uidetur inquit Sulpicius, nam Antonio dicente etiam quid tu intelligas ſentiemus. Peto igitur inquit Craſſus à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adoleſcentium ſtudijs imponitur, ut exponas quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, ſentias.

Deprehenſum equidem me inquit Antonius, planè uideo, atque ſentio, non ſolum quod ea requiruntur à me quorum ſum ignarus, atque inſolēs, ſed quia quod in cauſis ualde fugere ſoleo, ne tibi Craſſe ſuccedam, id me nunc iſti uitare non ſinunt, uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe uenturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla expectetur ornata oratio: neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquā didici, ſed de mea conſuetudine, ipſaq; illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt eiuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu, cauſiſq; tractata, quæ ſi uobis hominibus eruditiſſimis non probabuntur, ueſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem, meam facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, ſed ueſtro ſtudio inductus, non grauatè reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo inquit Antoni, nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudēter, ut neminem noſtrum pœniteat ad hūc te ſermonem impuliſſe. Ego uero inquit pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur, ne uagari, & errare cogatur oratio, ſi ij, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. Nam ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituēdū putarē principio, quis eſſet īperator, qui cū eſſet cōſtitutus adminiſtrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de cōmeatu, de inſidijs faciēdis, atq; uitādis, de reliquis rebus, quę eſſent propriæ belli adminiſtrādi, quarū qui eſſent animo, & ſcientia cōpotes, eos eſſe imperatores dicerē, utererq; exēplis Africanorū, & Maximorū, Epaminondam, atq; Annibalem, atq; eius generis homines nominarē. Sin autem quæreremus, quis eſſet is, qui ad remp. moderandam uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo. Qui quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq;, teneret, ijſq; uteretur, hunc reip. rectorē, & cōſilij publici au-

ctorem eſſe habendum, prædicaremq́ꝫ P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex noſtra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quiſnam iuris conſultus uere nominaretur, eum dicerem, qui legum, & cōſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus eſſet, & ex eo genere Sex. Aelium M. Manilium. P. Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artium ſtudia ueniā, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſq; profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum.

Philoſophi deniq; ipſius, qui de ſua ui, ac ſapientia unus omnia penè profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, ut is, qui ſtudeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, cauſasq́ꝫ noſſe, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autē, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus, qui mihi uiſus eſt omnem omnium rerum, atq; artium ſciētiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine, atq; eum puto eſſe, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & ſententijs ad probandum accōmodatis uti poſſit in cauſis forenſibus, atq; communibus, hunc ego appello oratorem, eumq́ꝫ eſſe preterea inſtructū uoce, & actione, & lepore quodā uolo. Craſſus uero mihi noſter uiſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immenſis penè deſcribere: nā & ciuitatū regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit, in quo per mihi mirū uiſum eſt Scæuola te hoc illi concedere, cum ſepiſſime tibi ſenatus breuiter, impoliteq; dicēti maximis ſit de rebus aſſenſus, M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, uir regendę reip. ſcientiſſimus, ſi audierit hanc auctoritatem grauitatis, & conſilij ſui uindicari à te Craſſe, quod eam oratoris propriā eſſe dicas, iam credo huc ueniat, & hanc loquacitatem noſtram uultu ipſo, aſpectuq; cōterreat, qui, quāquam eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, q̄ dicendi arte nititur. Neq; uero, ſi quis utrumq; poteſt, aut ille cōſilij publici auctor, ac ſenator bonus, ob eā ipſam cauſam orator eſt, aut hic diſertus, aut eloquens, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. multum inter ſe diſtant iſtę facultates, longeq; ſunt diuerſæ, atq; ſeiunctę, neque eadē ratione, ac uia M. Cato. P. Africanus. Q. Metellus. C. Lęlius, qui omnes eloquētes fuerunt, orationem ſuam, & reip. dignitatem exornabant; neque enim eſt interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius, q̄ ſingulas artes noſſe liceat. Quare non etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilij publici fuit, iccirco eiuſdem hominis, atque artis utraq; facultas exiſtimanda eſt. nec ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſcientia: nam ſi quiſque ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet, ut quod præterea ſciet, id eius, in quo excellet, pars quędam eſſe uideatur. licet iſta ratione dicamus, pila bene, & duodecim ſcrupis ludere, proprium eſſe iuris ciuilis, quoniam utrunque eorum P. Mucius optime fecerit, eademq; ratione dicantur, & quos φυσικοὺς greci nominant, ijdē poetę, quoniā Empedocles phyſicus egregiū poema fecerit: at hoc ne phi

loſophi quidē ipſi,qui omnia ſicut propria ſua eſſe,atq; à ſe poſſideri uolunt,
dicere audent,geometriam,aut muſicam philoſophi eſſe,quia Platonem om-
nes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateātur. Ac ſi iam placet,omnes ar
tes oratori ſubiūgere,tolerabilius eſt ſic potius dicere,ut quoniā dicēdi facul-
tas nō debeat eſſe ieiuna,atq; nuda, ſed aſperſa,atq; diſtincta multarū rerū iu
cunda quadam uarietate,ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe,multa uidiſ
ſe,multa animo,& cogitatione,multa etiam legēdo percurriſſe,neq; ea,ut ſua
poſſediſſe,ſed ut aliena libaſſe.fateor enim callidum quendam hunc,& nulla
in re tironem,ac rudem,nec peregrinum,atq; hoſpitem in agendo eſſe debe-
re.Neq; uero iſtis tragœdijs tuis,quibus uti philoſophi maxime ſolent, Craſ
ſe perturbor,quod ita dixiſti neminem poſſe,eorum mentes,qui audirēt, aut
īflāmare dicēdo,aut inflāmatas reſtīguere,cū eo maxime uis oratoris, magni
tudoq́; cernatur,niſi qui rerū omniū naturā,mores hominū,atq; rationes pe-
nitus perſpexerit,in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda, quo
ī ſtudio hominū quoq; ingenioſiſſimorū otioſiſſimorū totas ætates uidemus
eſſe contritas,quorū ego copiam,magnitudinemq́; cognitionis,atq; artis nō
modo non contemno,ſed etiam uehemēter admiror,nobis tamen,qui in hoc
populo,foroq́; uerſamur,ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire,& dicere,
quæ non abhorrent ab hominum moribus.Quis enim unquam orator ma-
gnus,& grauis,cum iratum aduerſario iudicem facere uellet, heſitauit ob eā
cauſam,quod neſciret,quid eſſet iracundia,feruor'ne mentis,an cupiditas pu-
niendi doloris: quis cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo
dicendo miſcere,atq; agitare uellet,ea dixit,quę à philoſophis dici ſolent: qui
partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere,quiq́; eos in iudicū
mentibus concitent ſcelus eos nefarium facere, partim qui tolerabiliores uo-
lunt eſſe,& ad ueritatem uitę propius accedere, permediocres,ac potius leues
motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc,quæ putantur in cōmu-
ni uitæ conſuetudine mala,ac moleſta,& fugienda,multo maiora,& acerbio-
ra uerbis facit.itemq́; ea,quæ uulgo expetenda,atq; optabilia uidentur, dicen
do amplificat,atq; ornat,neq; uult ita ſapiens inter ſtultos uideri,uti qui audi
ant,aut illum ineptum,aut gręculum putent,aut etiam ſi ualde probent inge-
nium,oratoris ſapientiā admirentur,ſe eſſe ſtultos moleſte ferant,ſed ita per-
agrat per animos hominum,ita ſenſus,mentesq́; pertractat,ut non deſideret
philoſophorum deſcriptiones, neq; exquirat oratione, ſummum illud bonū
in animo'ne ſit,an in corpore: uirtute,an uoluptate definiatur: an hæc inter ſe
iungi,copularíq; poſſint: an uero,ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri,ni-
hil planè cognoſci,& percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam,multipli
cemq́; eſſe diſciplinam,& multas,copioſas,uariasq́; rationes.Sed aliud quid-
dam longe aliud Craſſe quærimus: acuto homine nobis opus eſt, & natura
uſuq́; callido,qui ſagaciter perueſtiget,quid ſui ciues,ijq́; homines,quibus ali
quid dicēdo perſuadere uelit,cogitēt,ſentiāt,opinētur,expectēt,Teneat opor
tet uenas cuiusq; generis,ætatis,ordinis, & eorū,apud quos aliquid aget,aut
erit acturus,mentes,ſenſusq́; deguſtet.Philoſophorum autem libros reſeruet
ſibi ad huiuſcemodi thuſculani requiem,atque otium, ne ſi quando ei dicen-
dum erit de iuſtitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda
uerbis arbitraretur,nouam quandam finxit in libris ciuitatem, uſque eo illa
quæ

quæ dicenda de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine, & à ciuitatum moribus
abhorrebant. Quod ſi ea probarentur in populis, atq; in ciuitatibus, quis tibi
Craſſe conceſſiſſet clariſſimo uiro, & ampliſſimo principi ciuitatis, ut illa di-
ceres in maxima concione tuorũ ciuium, quæ dixiſti: Eripite nos ex miſerijs,
eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non po-
teſt expleri, nolite ſinere nos cuiquam ſeruire, niſi uobis uniuerſis, quibus &
poſſumus, & debemus. Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis eſſe
non poteſt, omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur
ſanguis tuus, quod ſapienti negant accidere poſſe, ſeruire uero non modo te,
ſed uniuerſum ſenatum, cuius tum cauſam agebas, auſus es dicere: Poteſt ne
uirtus Craſſe ſeruire iſtis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate
complecteris: quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quæq; etiam, ſi corpora capta
ſint armis, aut conſtricta uinclis, tamen ſuum ius, atq; omnium rerum impuni
tam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidiſti non modo ſenatum ſerui-
re poſſe populo, ſed etiam debere, quis hoc philoſophus tam mollis, tam lan-
guidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatẽ corporis, doloremq; referẽs
probare poſſet: ſenatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderandi, & regẽ
di ſui poteſtatem quaſi quaſdam habenas tradidiſſet: Itaq; hęc, cũ abs te diui
nitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, & philoſophiæ
deditus, nõ parum cõmodè, ſed etiam turpiter, & flagitioſè dicta eſſe dicebat.
Idem Q. Ser. Galbam, quem hominẽ probe cõmeminiſſe ſe aiebat pergraui
ter reprehẽdere ſolebat, quod is L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, po
puli miſericordiã concitaſſet, cum M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus
aſpere apud populũ R. & uehementer eſſet locutus, quam orationem in origi
nibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C.
Sulpicij Galli propinqui ſui Q. Pupillum filium ipſe penè in humeros ſuos
extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione, & memoria fletum populo mo-
ueret, & duos filios ſuos paruos tutelæ populi cõmendaſſet, ac ſe tanq̃ in pro-
cinctu teſtamentum faceret ſine libra, atq; tabulis populum R. tutorem inſti-
tuere dixiſſet illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia, & odio populi tum Gal-
ba premeretur, his quaſi eum tragœdijs liberatum, ferebat, quod item apud
Catonem ſcriptũ eſſe uideo, niſi pueris, & lacrimis uſus eſſet, pœnas eum da-
turũ fuiſſe. Hæc Rutilius ualde uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exi
liũ fuiſſe, uel mortẽ anteponendã. Neq; uero hoc ſolũ dixit, ſed ipſe & ſenſit,
& fecit: nam cum eſſet ille uir exemplum, ut ſcitis, innocẽtiæ, cumq; illo nemo
neq; integrior eſſet in ciuitate, neq; ſanctior, nõ modo ſupplex iudicibus eſſe
noluit, ſed ne ornatius quidẽ, aut liberius cauſam dici ſuã, quã ſimplex ratio ue
ritatis ferebat. paulũ huic Cottæ tribuit partiũ diſertiſſimo adoleſcenti. ſoro-
ris ſuæ filio. dixit item cauſam illam quadã ex parte. Q. Mucius more ſuo, nul
lo apparatu, pure & dilucide, quod ſi tu tunc Craſſe dixiſſes, qui ſubſidiũ ora-
tori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiã pe-
tendum eſſe paulo ante dicebas, & ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum
more, ſed tuo licuiſſet dicere, quãuis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt peſtife-
ri ciues, ſupplicioq; digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis
mentibus euelliſſet uis orationis tuæ: nunc talis uir amiſſus eſt, dum cauſa ita
dicitur, ut ſi in illa cõmentitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit,

in

nemo iclamauit patronorũ,nihil cuiq̃ doluit,nemo eſt queſtus, nemo remp. implorauit,nemo ſupplicauit. Quid multa? pedẽ nemo in illo iudicio ſupploſit: credo,ne ſtoicis renunciaretur. Imitatus eſt homo Romanus, & cõſularis ueterẽ illum Socratem,qui cũ omnium ſapientiſſimus eſſet,ſanctiſſimeq́ uixiſſet,ita in iudicio capitis pro ſe ipſe dixit,ut non ſupplex,aut reus, ſed magiſter,aut dominus uideretur eſſe iudicum: quin etiam,cum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet,quam, ſi ei uideretur,ediſceret, ut ea pro ſe in iudicio uteretur,non inuitus legit, & cõmode ſcriptam eſſe dixit, ſed inquit,ut ſi mihi calceos ſicyonios attuliſſes,non uterer,quãuis eſſent habiles,& apti ad pedem,quia non eſſent uiriles,ſic illã orationem diſertam ſibi, & oratoriã uideri, fortẽ & uirilẽ non uideri. Ergo ille quoq; dãnatus eſt,neq; ſolũ primis ſententijs,quibus tantũ ſtatuebant iudices dãnarent, an abſoluerent,ſed etiam illis,quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato,ſi fraus capitalis non eſſet,quaſi pœnę æſtimatio, ex ſententia cum iudicibus daretur,interrogabatur reus,quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime cõfiteretur,quod cum interrogatus Socrates eſſet,reſpõdit ſeſe meruiſſe,ut ampliſſimis honoribus,& præmijs decoraretur,& ut ei uictus cotidianus in prytaneo publice præberetur,qui honos apud græcos maximus haberetur,cuius reſpõſo ſic iudices exarſerunt,ut capitis hominem innocentiſſimum condemnarent,qui quidem ſi abſolutus eſſet(quod mehercule,etiam ſi nihil ad nos pertinet,tamen propter eius ingenij magnitudinem, uellem)quo nam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus,qui nunc,cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam,niſi propter dicendi inſcitiam,tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi,quibus cum ego nõ pugno,utrum ſit melius,aut uerius,tantum dico & aliud illud eſſe atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nam,quód ius ciuile Craſſe tam uehementer amplexus es,uideo quid egeris,tũ cũ dicebas uidebã. Primum Scæuolæ te dedidiſti,quem omnes amare meritiſſimo pro eius eximia ſuauitate debemus, cuius artem cum indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomptam uideres, uerborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. Deinde quód in ea tu plus operæ,laborisq́ conſumpſeras,cum eius ſtudij tibi & hortator, & magiſter eſſet domi,ueritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes, ſed ego ne cum iſta quidem arte pugno, ſit ſané tanta, quantam tu illam eſſe uis, etenim ſine controuerſia & magna eſt,& late patet,& ad multos pertinet,& ſummo in honore ſemper fuit,& clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie præſunt. ſed uide Craſſe ne dum nouo,& alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis ſcientiam,ſuo quoque eam cõceſſo,& tradito ſpolies, atque denudes. Nam ſi ita diceres,qui iuris conſultus eſſet,eſſe eum oratorem,itemq́ qui eſſet orator,iuris ciuilis eundem eſſe conſultum,præclaras duas artes conſtitueres,atq; inter ſe pares,& eiuſdẽ ſocias dignitatis,nunc uero iuriſconſultum ſine hac eloquentia,de qua quærimus,fateris eſſe poſſe,fuiſſeq́ plurimos, oratorẽ negas,niſi illam ſcientiam aſſumpſerit,eſſe poſſe, ita & tibi iuriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum,cãtor formularum,auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio iuris in cauſis,iccirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pediſſequamq; adiunxiſti. Quod uero impudentiam admiratus es

corum

eorum patronorum, qui aut cum parua neſcirēt, magna profiterentur: aut ea, quæ maxima eſſent in iure ciuili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, nūquamq́ didiciſſent: utriuſq́ rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neq́ illud eſt mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, neſciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parui nauigij, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia, iccirco qui quibus uerbis herciſceri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quod maximas centumuirales cauſas in iure poſitas protuliſti, quę tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus ſicut in ipſa M. Curij, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilij Mancini controuerſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de iure diſſenſio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his cauſis iuris ſcientia? cum hic iuris conſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt non iuris ſcientia, ſed eloquentia ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audiui cum ædilitatem P. Craſſus peteret, eumq́ maior natu, etiam conſularis, Sergius Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum, qui, cum Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſumq́ ab eo uerum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet, ut eum triſtem Galba uidit, nomine appellauit, quæſiuitq́, qua de re ad Craſſum retuliſſet, ex quo ut audiuit, commotumq́ ut uidit hominem, ſuſpenſo inquit animo, & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe uideo. deinde ipſum Craſſum manu prehendit, & heus tu inquit, quid tibi in mentem uenit ita reſpondere? tum ille fidenter homo peritiſſimus confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpōdiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens uarie, & copioſe multas ſimilitudines afferre, multaq́ pro æquitate contra ius dicere, atque illum cum diſſerendo par eſſe non poſſet, quanquam fuerit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo, ad auctores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucij fratris ſui libris, & in Sex. Aelij commentarijs ſcriptum protuliſſe, ac tamen conceſſiſſe Galbæ diſputationem ſibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen, quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, ut de earum iure dubium eſſe non poſſit, omnino in iudicium uocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus eſt, hæreditatem petit? nemo, quia conſtat agnoſcendo rumpi teſtamentum: ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuerſijs ignorare, quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſſe difficile oratori eius partis, quamcūq́ defendat, auctorem aliquem inuenire, à quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis, uiribusq́ torquebit. Niſi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim Scęuolæ) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curij defendiſti, nónne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetijs pellexiſti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admira-

rere ingenium Scæuolæ, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori, cumq́ multa colligeres, & ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex uita, ac ſermone communi non modo acute, ſed etiam ridicule, ac facete, ubi, ſi uerba non rem ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit, in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo, dicendi uis egregia ſumma feſtiuitate, & uenuſtate coniuncta profuit. Ipſe ille Mucius paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uerſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cum in eiuſmodi cauſis aliâs ſcriptum aliâs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa ſi tu, aut heredem, aut militem defendiſſes, ad hoſtilianas te actiones non ad tuam uim, & oratoriam facultatem contuliſſes, tu uero uel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum ius in eo iudicio poſitum uideretur, uel ſi cauſam ageres militis, patrem eius, ut ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos, complexus eſſet filium, flensq́ eum centumuiris commendaſſet, lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegiſſet, ut totum illud, uti lingua nuncupaſſet, non in. XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum uideretur. Nam, quod inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant, quæ quàm ſit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant, deinde etiam tu ipſe uideris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſiquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſet, tum eſſe illā artem futuram, deinde quód ſit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes iſtam uoluptatem, & ea ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Mamilianas uenalium uendendorum leges ediſcere. Tu autem, quod amore patriæ cenſes, nos noſtrorum maiorum inuenta noſſe debere, non uides ueteres leges, aut ipſas ſua uetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint uirtutibus, & ſupplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo, & perſuadendo non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipſum quidem illud etiam ſine cognitione iuris, quàm ſit bellum cauere malum, ſcire poſſumus. De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla iuris ſcientia tamen cauſis ſatiſfacere poſſem, tibi hoc Craſſe reſpondeo, neque me unquam ius ciuile didiciſſe, neque tamen in ijs cauſis, quas in iure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cuiuſdam generis, atq́ artis, aliud in communi uita, & uulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. cui noſtrum non licet fundos noſtros obire? aut res ruſticas, uel fructus cauſa, uel delectationis inuiſere? tamen nemo tā ſine oculis, tam ſine mente uiuit, ut quid ſit ſementis, ac meſſis, quid arborum putatio, ac uitiū, quo tēpore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Nū igitur, ſi cui fundus inſpiciēdus, aut ſi mādādū aliquid procuratori de agricul-

tura

tura,aut imperandum uillico ſit,Magonis Carthaginienſis ſunt libri perdi-
ſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non
ijdẽ in iure ciuili,preſertim cũ in cauſis,& in negotijs,& in foro conteramur,
ſatis inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini,
atque aduenæ eſſe uideamur? Ac ſi iam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcuri-
or,difficile credo ſit cum hoc Scæuola communicare, quamquam ipſi omnia,
quorum negotium eſt conſulta ad nos,& exquiſita deferunt. An uero ſi de re
ipſa,ſi de finibus,cum in rem præſentem non uenimus,ſi de tabulis,& præſcri
ptionibus controuerſia eſt,contortas res,& ſæpe difficiles neceſſario perdiſci
mus? ſi leges nobis,aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt,ue
remur'ne ea,ſi ab adoleſcentia iuri ciuili minus ſtuduerimus,non queamus co-
gnoſcere? nihil'ne igitur prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? non poſſum ne-
gare,prodeſſe ullam ſcientiam,ei preſertim,cuius eloquentia copia rerum de-
beat eſſe ornata,ſed multa & magna,& difficilia ſunt ea,quæ ſunt oratori ne-
ceſſaria,ut eius induſtriã in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget, opus
eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatu'q; Roſcij geſtum,& uenuſtatem? ta-
men nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrio
num more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium,quàm uox? tamen
me auctore nemo dicẽdi ſtudioſus græcorum more,& tragœdorum uoci ſer
uiet,qui & annos complurés ſedentes declamitant,& cotidie ante quàm pro-
nuntient,uocem cubantes ſenſim excitant,eãdem'q; cum egerunt,ſedentes ab
acutiſſimo ſono uſq; ad grauiſſimum ſonum recipiunt,& quaſi quodammo-
do colligunt,hoc nos ſi facere uelimus,ante condemnentur ij, quorum cauſas
receperimus,quàm toties,quoties perſcribitur,Pæanem, aut Munionem ci-
tarimus.Quod ſi in geſtu,qui multum oratorem adiuuat,& in uoce,quę una
maxime eloquentiam uel commendat,uel ſuſtinet,elaborare nobis non licet,
ac tantum in utroq; aſſequi poſſumus,quantum in hac acie cotidiani muneris
ſpatij nobis datur,quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcẽdi occupationem
deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt,& hanc ha-
bet ab illis rebus diſſimilitudinem,quod uox,& geſtus ſubito ſumi,& aliun-
de arripi non poteſt,iuris utilitas ad quãq; cauſam,quamuis repente uel à pe-
ritis,uel de libris depromi poteſt. Itaq; illi diſertiſſimi homines miniſtros ha
bent in cauſis iuris peritos,cum ipſi ſint peritiſſimi,& qui,ut abs te paulo ante
dictum eſt,pragmatici uocantur,in quo noſtri omnino melius multo, quod
clariſſimorum hominum auctoritate leges,& iura tecta eſſe uoluerunt,ſed ta
men non fugiſſet hoc græcos homines,ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent; orato
rem ipſum erudire ĩ iure ciuili,non ei pragmaticum adiutorem dare: nã quod
dicis ſenectutem à ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiam pe-
cuniæ magnitudine,ſed nos non quid nobis utile,uerum quid oratori neceſ-
ſarium ſit quęrimus,quãquam quoniã multa ad oratoris ſimilitudinẽ ab uno
artifice ſumimus,ſolet idem Roſcius dicere,ſe quo plus ſibi ętatis accederet,eo
tardioris tibicinis modos,& cantus remiſſiores eſſe facturum. Quod ſi ille
aſtrictus certa quadam numerorũ moderatione, & pedum, tamen aliquid
ad requiem ſenectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos,ſed
totos mutare poſſumus? neq; enim hoc te Craſſe fallit,quàm multa ſint, &
quàm uaria genera dicendi,& quod haud ſciam,an tu primus oſtenderis,qui

uerſus multos uno ſpiritu pronunciare conſueſcebat, neque is conſiſtens loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus Craſſe ad ſtudium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer aſſentior, cetera, quæ collegiſti ex uarijs, & diuerſis ſtudijs, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere ſeiuncta eſſe arbitror. Hæc cum Antonius dixiſſet, ſanè dubitare uiſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Craſſus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atque haud ſcio, an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit, cuius quidem ipſius facultatis exercitatio oratorū propria eſt, ſed iam in philoſophorum conſuetudine uerſatur, maximeq́ eorum, qui de omni re propoſita in utranque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his preſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſellijs, neque quidquam amplius afferret, q̄ quod cauſarum neceſſitas poſtularet, ſed maius quiddam uidebam, cum cenſebam oratorem, preſertim in noſtra rep. nullius ornamenti expertem eſſe oportere, tu autem quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circundediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq́ oratoris quæſita ſunt, ſed opinor ſecundum hunc diem, ſatis enim multa à nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paulum requieſcet, dum ſe calor frangat, & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, ualetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scæuola, Sanè inquit uellem non conſtituiſſe in Tuſculanum me hodie uenturum eſſe Lælio. libenter audirem Antonium, & cum exurgeret ſimul arridens, neque enim inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod ius noſtrum ciuile peruellit, q̄ iucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. T. CICERONIS DE ORATORE

LIBER SECVNDVS

MAGNA nobis pueris Q. frater, ſi memoria tenes, opinio fuit. L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet. M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe, erantq́ multi, qui, quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de illis oratoribus prædicarent, ut ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri optimi, ac prudentiſſimi uiri ſtudium uideretur. Quos tum ut pueri refutare domeſticis teſtibus patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, et L. Cicerone patruo ſolebamus, quod de Craſſo pater, et Aculeo, quo cū erat noſtra matertera, quē Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà deceſſerat, multa nobis de eius ſtudio, doctrinaq́ ſepe narrauit, cumq́ nos cū conſobrinis noſtris

Aculeonis filijs,& ea diſceremus,quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus,quibus ille uteretur,erudiremur,etiam illud ſæpe intelleximus(cum eſſemus eiuſmodi,quod uel pueri ſentire poteramus)illum & græce ſic loqui,nullam ut noſſe aliam linguam uideretur,& doctoribus noſtris ea ponere in percunctando,eaq; ipſum omni in ſermone tractare,ut nihil eſſe ei nouum,nihil inauditū uideretur. De Antonio uero,quanquā ſæpe ex humaniſſimo homine patruo noſtro acceperamus,quemadmodum ille uel Athenis,uel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet,tamē ipſe adoleſcentulus quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor,multa ex eo ſæpe quęſiui. Non erit profecto tibi,quod ſcribo,hoc nouum(nam iam tum ex me audiebas)mihi illum ex multis,uarijsq; ſermonibus,nullius rei,quæ quidem eſſet in his artibus,de quibus aliquid exiſtimare poſſem,rudem,aut ignarum eſſe uiſum. Sed fuit hoc in utroq; eorum,ut Craſſus non tam exiſtimari uellet non didiciſſe,quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam,ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur, atq; ita ſe uterq; grauiorem fore,ſi alter cōtemnere,alter ne noſſe quidem grecos uideretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus, illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis,ac temporis, neminem eloquentia non modo ſine dicendi doctrina,ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere unquā & præſtare potuiſſe. Etenim ceteræ ferè artes ſeipſę per ſe tuentur ſingulæ,benedicere autem,quod eſt ſcienter,& perite,& ornate dicere,non habet definitam aliquam regionem,cuius terminis ſepta teneatur. Omnia quęcunq; in hominum diſceptationem cadere poſſunt,bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur,aut eloquētiæ nomen relinquendū eſt. Quare equidē & in noſtra ciuitate,& in ipſa Græcia,quæ ſemper hæc ſumma duxit,multos & ingenijs, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſciētia fuiſſe fateor,talem uero exiſtere eloquentiam,qualis fuerit in Craſſo,& Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam,quanta in illis fuit,non potuiſſe confirmo. Quo etiā feci libentius ut eum ſermonem,quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis,uel ut illa opinio,quæ ſemper fuiſſet,tolleretur,alterum non doctiſſimum,alterum planè indoctum fuiſſe,uel ut ea,quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirem literis, ſi ullo modo aſſequi complectiq; potuiſſem,uel mehercule etiam ut laudem eorum iam propè ſeneſcentem,quantū ego poſſem,ab obliuione hominum,atq; à ſilentio uindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum,ſed cum alter nō multum,quod quidem extaret,& id ipſum adoleſcens,alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet, deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui,ut quum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderē,ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum,quia non de Sergij Galbæ, aut C.Carbonis eloquentia ſcribo aliquid,in quo liceat mihi fingere, ſi quid uelim,nullius memoria iam me refellente,ſed edo hęc ijs cognoſcenda,qui eos ipſos,de quibus loquor,ſæpe audierunt,ut duos ſummos uiros,ijs,qui neutrū illorum uiderint,eorum,quibus ambo illi oratores cogniti ſint, uiuorum, &

præſentium,

præſentium, memoria teſte commendemus. Nec uero te cariſſime frater, atq; optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam. Quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe? ſed quoniam ſiue iudicio, ut ſoles dicere, ſiue, ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti, ſiue, ut ipſe iocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe, non modo in una familia rhetorem, ſed pene in tota ciuitate, non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum qui de dicendi ratione diſputarunt, ieiunitatem bonarum artium poſſit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Craſſi & Antonij ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam ſummis ingenijs, acerrimis ſtudijs, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur, quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemq; dicendi per te ipſum, uſum uero per nos percipere uoluiſti. Sed quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationemq; ueniamus. Poſtero igitur die, quàm illa erant acta hora ferè ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus ſenex cũ C. Iulio fratre uenit, quod ubi audiuit commotus Craſſus ſurrexit, omnesq; admirati maiorem aliquam eſſe cauſam eorum aduentus ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent, quid uos tandem Craſſus? nunquid nam inquit noui? Nihil ſanè inquit Catulus, etenim uides eſſe ludos, ſed uel tu nos ineptos licet inquit, uel moleſtos putes, cum ad me in Thuſculanum inquit heri ueſperi ueniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi à ſe Scæuolam hinc euntem eſſe conuentum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquam in ſchola propè ad græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Ita me frater exorauit, me ipſum non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentẽ, ſed mehercule, uerentem, ne moleſti uobis interueniremus, ut huc ſecum uenirẽ: Scæuolam enim ita dicere aiebat bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam, hoc ſi tu cupidius factũ exiſtimas, Cæſari attribues, ſi familiarius, utriq; noſtrum, nos quidem, niſi forte moleſti interuenimus, ueniſſe delectat. Tum Craſſus, Equidem quæcunq; cauſa uos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi cariſſimos, & amiciſſimos, ſed tamen uere dicam, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta, quam dicis: ego enim (ut quemadmodum ſentio loquar) nunquam mihi minus, quàm heſterno die placui, magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit, qui dum obſequor adoleſcentibus me ſenem eſſe ſum oblitus, feciq; id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamẽ cecidit mihi peropportune, quod tranſactis iam meis partibus ad Antonium audiendum ueniſtis. Tum Cæſar, Equidem Craſſe ita ſum cupidus te in illa longiore, ac perpetua diſputatione audiendi, ut ſi id mihi minus cõtingat, uel hoc ſim cotidiano ſermone contentus. Itaq; experiar equidem illud, ut ne Sulpicius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideantur, & te exorabo profecto, ut mihi quoq;, & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid imper-

recte factum,niſi quod tu ſcripſeris,omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes unus.quid igitur inquam quando ages negotium publicũ? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tum illud addidi,mihi enim liber eſſe non uidetur,qui non aliquando nihil agit,in qua permaneo Catule ſententia, meq; , cum huc ueni,hoc ipſum nihil agere,& planè ceſſare delectat.Nam quod addidiſti tertium,uos eos eſſe,qui uitam inſuauem ſine his ſtudijs putaretis,id me non modo non hortatur ad diſputandum,ſed etiam deterret.Nam ut C.Lucilius homo doctus,& perurbanus dicere ſolebat,ea,quę ſcriberet,neq; ab indoctiſſimis,neq; ab doctiſſimis legi uelle,quod alteri nihil intelligerent,alteri plus fortaſſe,quàm ipſe de ſe, quo etiam ſcripſit, Perſium non curo legere, hic fuit enim,ut noramus, omniũ ferè noſtrorum hominum doctiſſimus,Lælium Decimum uolo, quẽ cognouimus uirum bonum,& non illiteratum,ſed nihil ad Perſium, ſic ego, ſi iam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudijs,nolim equidem apud ruſticos,ſed multo minus apud uos:malo enim non intelligi orationem meam, q̃ reprehendi. Tum Cæſar,equidem inquit Catule iam mihi uideor nauaſſe operam,quod huc uenerim,nam hæc ipſa recuſatio diſputationis diſputatio quædam fuit mihi quidem periucunda.Sed cur impedimus Antonium,cuius audio eſſe partes,ut de tota eloquentia diſſerat,quemq; iandudum Cotta, & Sulpicius expectant. Ego uero inquit Craſſus,neq; Antonium uerbum facere patiar,& ipſe obmuteſcam,niſi prius à uobis impetraro. Quid nam inquit Catulus? ut hic ſitis hodie. Tum cũ ille dubitaret,quod ad fratrem promiſerat. Ego inquit Iulius pro utroq; reſpondeo,ſic faciemus, atq; iſta quidem conditione,uel ut uerbum nullum faceres,me teneres. Hic Catulus arriſit,& ſimul pręciſa inquit mihi quidem dubitatio eſt,quoniam neq; domi imperaram,& hic,apud quem eram futurus,ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt,& ille. Audite uero,audite inquit,hominem enim audietis de ſchola,atq; à magiſtro, & græcis literis eruditum,& eo quidem loquor confidentius,quod Catulus auditor acceſſit, cui non ſolum nos latini ſermonis,ſed etiam græci ipſi ſolent ſuæ linguę ſubtilitatem,elegantiamq; concedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quidquid eſt,ſiue artificium, ſiue ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe, docebo uos diſcipuli,quod ipſe non didici,quid de omni genere dicendi ſententiam.Hic poſteaquam arriſerunt,Res mihi uidetur eſſe inquit,facultate præclara,arte mediocris.Ars enim earum rerum eſt,quæ ſciuntur. Oratoris autẽ omnis actio opinionibus,non ſcientia continetur.Nam & apud eos dicimus qui neſciunt,& ea dicimus,quæ neſcimus ipſi,itaq; & illi aliàs aliud ijſdem de rebus & ſentiunt,& iudicant,& nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, nõ modo ut Craſſus contra me dicat aliquando,aut ego contra Craſſum,cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere,ſed etiam ut uterq; noſtrum eadem de re aliàs aliud defendat,cum plus uno uerũ eſſe non poſſit. Vt igitur in eiuſmodi re,quæ mendacio nixa ſit,quæ ad ſcientiam non ſæpe perueniat, quæ opiniones hominum,& ſæpe errores aucupetur,ita dicam,ſi cauſam putatis eſſe,cur audiatis. Nos uero & ualde quidem Catulus inquit putamus,atq; eo magis,quod nulla mihi oſtentatione uideris eſſe uſurus.exorſus es enim non glorioſe magis,ut tu putas à ueritate, q̃ à neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere

copijs,aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus.Etſi inquit
Antoni minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ,
patiere tamen,mihiq; ignoſces:nō enim poſſum,quin exclamem, ut ait ille in
Trinumo,ita mihi uim oratoris cū exprimere ſubtiliter uiſus es,tum laudare
copioſiſſime,quod quidem eloquentem uel optime facere oportet,ut eloquē-
tiam laudet:debet enim ad eam laudandam ipſam illam adhibere, quam lau-
dat.Sed perge porrò,tibi enim aſſentior,ueſtrum eſſe hoc totum diſerte dice
re,idq́; ſiquis in alia arte faciat,eum aſſumpto aliunde uti bono non proprio
nec ſuo.Et Craſſus,Nox te inquit nobis Antoni expoliuit,hominemq́; red-
didit,nam heſterno ſermone unius cuiuſdam operis,ut ait Cæcilius,remigem
aliquem,aut baiulum nobis oratorem deſcripſeras,inopem quendam huma
nitatis,atq; inurbanum. Tum Antonius, Heri enim inquit hoc mihi pro-
poſueram,ut ſi te refelliſſem,hos à te diſcipulos abducerem , nunc Catulo au-
diente,& Cæſare uideor debere non tam pugnare tecum,q̄ quid ipſe ſentiam
dicere.Sequitur igitur,quoniā nobis eſt hic,de quo loquimur,in foro,atq; in
oculis ciuium conſtituendus,ut uideamus,quid ei negotij demus,cuiq́; eū mu
neri uelimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri cum uos Catule,& Cæſar
non adeſſetis,poſuit breuiter in artis diſtributione idem,quod græci pleriq;
poſuerunt,neq; ſanè quid ipſe ſentiret,ſed quid ab illis diceretur,oſtēdit, duo
prima genera quæſtionum eſſe,in quibus eloquentia uerſaretur , unum infini
tum,alterum certum.Infinitum mihi uidetur id dicere,in quo aliquid genera
tim quæreretur,hoc modo,expetendáne eſſet eloquentia,expetendi'ne hono
res.Certum autem,in quo quid in perſonis,& conſtituta re,& definita quæ-
reretur,cuiuſmodi ſunt,quæ in foro,atq; in ciuium cauſis , diſceptationibusq́;
uerſantur.ea mihi uidentur aut in lite ordināda,aut in conſilio dando eſſe po-
ſita,nam illud tertium,quod & á Craſſo tactum eſt,& ut audio,ille ipſe Ari-
ſtoteles,qui hæc maxime illuſtrauit,adiunxit,etiam ſi opus eſt , tamen minus
eſt neceſſarium. Quid nam inquit Catulus? an laudatiōes? id enim uideo po
ni genus tertium. Ita inquit Antonius,& in eo quidem genere ſcio & me,&
omnes,qui affuerunt,delectatos eſſe uehementer , cū abs te eſt Popilia mater
ueſtra laudata,cui primum mulieri hūc honorem in noſtra ciuitate tributum
puto:ſed non omnia,quæcūq; loquimur,mihi uidentur ad artem, & ad præ-
cepta eſſe reuocanda.Ex his enim fontibus,unde omnia ornatè dicendi præce
pta ſumuntur,licebit etiam laudationem ornare,neq; illa elemēta deſiderare,
quæ ut nemo tradat,quis eſt,qui neſciat,quæ ſint in homine laudanda? poſi-
tis enim ijs rebus,quas Craſſus in illius orationis ſuæ,quam contra collegam
cēſor habuit,principio dixit,quæ natura,aut fortuna darentur hominibus,in
ijs rebus ſe uīci poſſe animo æquo pati,quæ ipſi ſibi homines parare poſſent,
in ijs rebus ſe pati uinci non poſſe.Qui laudabit quempiam, intelliget expo-
nenda ſibi eſſe fortunæ bona.Ea ſunt,generis,pecuniæ,propinquorū,amico-
rū,opum,ualetudinis,formę,uiriū,ingenij,ceterarumq́; rerū,quę ſunt aut cor
poris,aut extraneæ,ſi habuerit,bene his uſum,ſi nō habuerit, ſapiēter caruiſ-
ſe.ſi amiſerit,moderate tuliſſe.deinde quid ſapiēter is,quē laudet,quid libera-
liter,quid fortiter,q̄d iuſte,quid magnifice,quid pie,quid grate,quid huma-
niter,quid deniq; cū aliqua uirtute aut fecerit,aut tulerit.Hęc,& quæ ſint eius
generis facile uidebit,qui uolet laudare quēpiam,& qui uituperare, cōtraria.

Cur igitur dubitas inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? nō enim ſi eſt facilius, eo de numero quoq; eſt excerpendū. Quia nolo inquit omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis: nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium ſeditioſum ciuem, & turbulentum, explicaui in eo teſtimonio dicēdo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno Pl. pro rep. reſtitiſſem, quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, expoſui, diu retentus ſum, multa audiui, multa reſpondi, num igitur placet cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimonijs dicēdis quaſi in arte tradere? Nihil ſane inquit Catulus neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis uiris accidit) mandata ſint exponēda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populū aliquē à ſenatu? nū quia genere orationis ī huiuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, iccirco etiam pars hęc cauſarum numeranda uidetur, aut proprijs pręceptis inſtruenda? Minime uero inquit Catulus, nō enī deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex ceteris rebus, & cauſis cōparata. Ergo item inquit illa, quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiā laudarem) dixi oratoris eſſe, neq; habent ſuum locū ullum in diuiſione partium, neq; certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſerte, q̄ quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio, quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret, ſed ex artificio res iſtę pręcepta non quęrunt. Plane inquit Catulus aſſentior. Age uero inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? Sicut græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus, ſicut noſtri, nihil opus eſt oratore. ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui ne noſtros cōtemnas inquit Antonius, græci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo: erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio, cuius rei, memoriæq; publicę retinendę cauſa, ab initio rerum romanarum uſq; ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcēdi, ij, qui etiam nunc annales maximi nominātur. Hāc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monimēta ſolum tēporum, hominū, locorum, geſtarumq; rerum reliquerunt. Itaq; qualis apud græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilas fuit, alijq; permulti, talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neq; tenent, quibus rebus ornetur oratio (modo enim huc iſta ſunt importata) & dum ītelligatur quid dicant, unā dicendi laudē putant eſſe breuitatem. Paululū ſe erexit, & addidit hiſtoriæ maiorem ſonum uocis uir optimus Craſſi familiaris Antipater, ceteri non exornatores rerū, ſed tantummodo narratores fuerunt. Eſt inquit Catulus, ut dicis, ſed iſte ipſe Cœlius neque diſtinxit hiſtoriam uarietate locorū, neque uerborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus, ſed ut homo, neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum ſicut potuit, dolauit, uicit tamen, ut dicis, ſuperiores. Minime mirū inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata nō eſt, nemo enim ſtudet eloquētię noſtrorum hominū, niſi ut in cauſis, atque in foro eluceat: apud gręcos autē eloquentiſſimi homines remoti à cauſis forenſibus, cum ad ceteras res illuſtres

luſtres,tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicauerunt. Nanque & Herodotũ illum, qui princeps genus hoc ornauit, in cauſis nihil omnino uerſatum eſſe accepimus: atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem (quantum ego græce ſcripta intelligere poſſum) magnopere delectet, & poſt illum, Tucydides omnes dicendi artificio mea ſentẽtia facile uicit, qui ita creber eſt rerũ frequentia, ut uerborum propè numerũ ſententiarum numero conſequatur. ita porrò uerbis aptus, & preſſus, ut neſcias utrum res oratione, an uerba ſententijs illuſtrentur. atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in rep. uerſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarũt, & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum à rep. remotus, atque id quod optimo cuiq; Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui cum Dionyſij tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximeq; Tucydidem eſt, ſicut mihi uidetur, imitatus. Poſtea uero quaſi ex clariſſima rhetoris officina duo præſtãtes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Iſocrate magiſtro impulſi ſe ad hiſtoriam contulerunt, cauſas omnino nunquam attigerunt: Denique etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon ſocraticus ille, poſt ab Ariſtotele Calliſthenes comes Alexandri ſcripſit hiſtoriam, & hic quidem rhetorico penè more, ille autem ſuperior leuiore quodã ſono eſt uſus, & qui illum ineptũ oratoris nõ habeat, uehemẽs fortaſſe minus, ſed aliquãto tamen eſt, ut mihi quidẽ uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia, & ſententiarum uarietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem. Hæc cum ille dixiſſet, quid eſt inquit Catulo Cæſar, ubi ſunt, qui Antonium græce negant ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quàm ſcienter? quàm proprie de uno quoque dixit? Id mehercule inquit Catulus admirans illud iam mirari deſino, quod multo magis ante mirabar, hunc cum hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui Catule inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cum eſt otium, legere ſoleo. Quid ergo eſt? fatebor, aliquid tamen, ut cum in ſole ambulem, etiam ſi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamẽ ut colorer, ſic cum iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ uix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorũ cantu quaſi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hęc dũtaxat in græcis intelligo, quę ipſi, qui ſcripſerunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philoſophos ueſtros ſiquãdo incidi, deceptus indicibus librorũ, quod ſunt ferè inſcripti de rebus notis, et illuſtribus, de uirtute, de iuſtitia, de honeſtate, de uoluptate, uerbum prorſus nullum intelligo, ita ſunt anguſtis, & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino quaſi aliena quadam lingua locutos nõ conor attingere. cũ his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut uideãtur uoluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo, uidetis'ne quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, & uarietate maximũ, neque tamẽ eam reperio uſquã ſeparatim inſtructã rhetorũ pręceptis, ſita ſunt enim ante oculos; Nam quis neſcit primã eſſe hiſtoriæ legem, nequid falſi dicere audeat, deĩde nequid uere nõ audeat, nequa ſuſpicio gratię ſit in ſcribẽdo, nequa

ſimultatis. Hęc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autem exędificatio poſita eſt in rebus, & uerbis. rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem, uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea euentus expectantur, & de conſiliis ſignificari, quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolum quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo, & cum de euentu dicatur. ut cauſæ explicentur omnes, uel caſus, uel ſapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiuſque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis proſequendum eſt. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis' ne nulla eſſe pręcepta, quę in artibus rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, cōſolationes, pręcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime, ſed locum ſuum in illis artibus, quę traditę ſunt, habent nullum. Atq; in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilua, quod oratori plerique (ut etiā Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt. Vnum de certa, definitaque cauſa, quales ſunt, quę in litibus, quę ī deliberationibus uerſantur, addat ſiquis uolet etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona quęſtionem: hoc quid, & quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non uidentur: Si enim eſt oratoris quæcunque res infinitè poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei quanta ſit ſolis mangnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Deniq; ei, qui profitetur eſſe ſuum non ſolum de iis controuerſiis, quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quęſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoq; partem quæſtionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis, honeſtis, aut turpibus: utilibus aut inutilibus: de uirtute: de iuſtitia: de cōtinentia: de prudentia: de magnitudine animi: de liberalitate: de pietate: de amicitia: de fide: de officio: de ceteris uirtutibus, contrariisq; uitiis dicendum oratori putemus: itemq; de rep. de imperio: de re militari: de diſciplina ciuitatis: de hominum moribus, aſſumamus eā quoque partem, ſed ita ut ſit circunſcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum ciuium: morem hominum, quæ uerſantur in conſuetudine uitæ: in ratione reip. in hac ſocietate ciuili: in ſenſu hominum communi: in natura: in moribus: comprehendenda eſſe oratori puto, ſi minus, ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, at certe, ut in cauſa prudenter poſſit intexere. Hiſce aūt ipſis de rebus, ut ita loquatur, uti ii, qui iura: qui leges: qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſunt ſimpliciter, & ſplendidè ſine ulla ſerie diſputationū, & ſine ieiuna cōcertatione uerborū. Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot, tātarumq; rerum nulla à me pręcepta ponenī, ſic ſtatuo, ut in ceteris artibus cū tradita ſunt cuiuſq; artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi nō neceſſe eſſe: ut in pictura: qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis uel formæ, uel ętatis etiam ſi non didicerit pingere, neque eſſe periculum, qui

lum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliјs quadru-pedibus facere non poſſit, neq; eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quę illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur. ſed qui primarum, et certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua per ſe ſequuntur. ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipſius rebus, aut de ijs, cõtra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarũ orationũ non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus, Præclare mihi uideris Antoni poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus, quid etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret: deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, cetera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti, ſed uideto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis, Hercules, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur: non enim mihi minus operis uidetur de uniuerſis generibus rerum, quàm de ſingulorum cauſis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita inquit Antonius, dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti, in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longe maximum, in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur, ubi adeſt armatus aduerſarius, qui ſit & feriendus, & repellendus: ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduerſario, & inimicus tibi eſt, cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam, oratione moderandus. in quo ſæpe beniuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeueritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiã, tum ad lætitiam eſt contorquendus: omnium ſententiarum grauitate, omnium uerborũ ponderibus eſt utendum: accedat oportet actio uaria: uehemens: plena animi: plena ſpiritus: plena doloris: plena ueritatis. In his operibus ſi quis illam artem cõprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ ſignum efficere poſſit, non ſanè quẽadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tum Catulus, Quo iſta maiora, ac mirabiliora feciſti, eo me maior expectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibus' ue præceptis ea tanta uis cõparetur, non quo mea quidem iam interſit (neq; enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantũ, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcẽdi ſtudio adductus, requiro: Nec mihi opus eſt græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decãtet, cũ ipſe nunquam forum, nunquã ullum iudicium aſpexerit, ut peripateticus ille dicitur Phormio. cũ Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochũ ue-

niſſet exul,proq; eo,quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum quem dixi, ſi uellet audiret, cumq; ſe non nolle dixiſſet,locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio,& de omni re militari.tum cum ceteri,qui illum audierant, uehemẽter eſſent delectati,quærebant ab Annibale quidnam ille ip ſe de illo philoſopho iudicaret.hic pœnus,non optime græce,ſed tamen libere reſpondiſſe fertur,multos ſe deliros ſenes ſæpe uidiſſe,ſed qui magis,quàm Phormio deliraret, uidiſſe neminem. Neque mehercule iniuria, quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit,quàm Annibali,qui tot annos de imperio cum Populo R.omnium gentium uictore certaſſet,græcum hominem,qui nunquam hoſtem,nunquam caſtra uidiſſet,nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet,præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti,qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur. quod enim ipſi experti non ſunt,id docent ceteros,ſed hoc minus fortaſſe errant quod non te, ut Annibalem,ſed pueros,aut adoleſcentulos docere conantur. Erras Catule inquit Antonius,nam egomet ĩ multos iam Phormiones incidi: quis enim eſt iſtorum græcorum,qui quenquam noſtrum quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita moleſti ſunt,facile omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt,quod mihi non diſpliceat, aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus pœniteat,dimitto autem eos non tam contumelioſe, quàm philoſophum illum Annibal,& eo fortaſſe plus habeo etiam negotij, ſed tamen eſt eorum doctrina,quantum ego iudicare poſſum,perridicula: Diuidunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controuerſiam, & in quæſtionis. Cauſam appellant rem poſitam in diſceptatione rerum, & controuerſia. Quæſtionem autem rem poſitam in infinita dubitatione: de cauſa prȩcepta dant. de altera parte dicendi, mirum ſilentium eſt: denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ,inuenire quid dicas,inuẽta diſponere,deinde ornare uerbis, poſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem ſanè non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte uiderit,neminem poſſe apte dicere, niſi & quid diceret,& quibus uerbis,& quo ordine diceret,haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo, ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor,quinque,ſex' ue partes,uel etiam ſeptem(quoniam aliter ab alijs digeruntur)in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa: Iubent enim exordiri, ita ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum.Deinde rem narrare,ita ut ueriſimilis narratio ſit,ut aperta, ut breuis. Poſt autem diuidere cauſam, aut proponere. noſtra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant. alij iubent ante quàm peroretur ornandi, aut augendi cauſa digredi, deinde concludere,ac perorare, Ne hȩc quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa, ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum,& narrationum eſſe uoluerunt, ea in totis orationibus ſunt cõſeruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum, in curſu orationis, quàm cum omnia ſunt inaudita: docilem autem non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mẽtibus iudicum, non prima denunciatione efficere

ne efficere poſſumus. Iam uero narrationē, quòd iubent uériſimilē eſſe, & aꝑtam, & breuem, recte nos admonent, quo'd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare, omninoqꝫ in hoc omnis eſt error, quod exiſtimant artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile ceterorum, cuiuſmodi de ipſo iure ciuili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat, ut genera rerum primum exponerentur, in quo uitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur, deinde ſingulorum generum partes, in quo & deeſſe aliquam partem, et ſuperare mendoſum eſt: tum uerborū omnium definitiones, in quibus neqꝫ abeſſe quidquam decet, neqꝫ redundare. Sed hoc ſi in iure ciuili, ſi etiā in paruis, aut mediocribus rebus doctores aſſequi poſſunt, non idem ſentio tanta hac in re, tamqꝫ immenſa poſſe fieri. Sin autē qui arbitrantur, deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata, & perpolita aſſequentur: ſunt.n. innumerabiles de his rebus libri, neqꝫ abditi, neque obſcuri. Sed uideant quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandū arma ſint ſumpturi: aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusqꝫ noſter deſiderat. attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid, ſed animus acer, & præſens, & acutus idem, atqꝫ uerſutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorē ſic iam inſtituā, ſi potuero, ut quid efficere poſſit ante perſpiciam: Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliquid: legerit: iſta ipſa pręcepta acceperit, tentabo quid deceat: quid uoce: quid uiribus: quid ſpiritu: quid lingua efficere poſſit. Si intelligā poſſe ad ſummos peruenire, non ſolum cohortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi uir quoqꝫ mihi bonus uidebitur, obſecrabo: tantum ego in excellente oratore, & eodē uiro bono pono eſſe ornamēti uniuerſę ciuitati: Sin uidebitur, cum omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocris oratores eſſe uenturus, permittam ipſi quid uelit, moleſtus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus, ut ſe cōtineat, aut ad aliud ſtudiū trāſferat, admonebo: nam neqꝫ is, qui optime poteſt deſerendus ullo modo eſt à cohortatione noſtra, neqꝫ is, qui aliquid poteſt, deterrendus, quod alterū diuinitatis mihi cuiuſdā uidetur, alterum uel nō facere, quod nō optime poſſis, uel facere, quod nō peſſime facias, humanitatis, tertiū uero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm poſſit, hominis eſt, ut tu Catule, de quodam clamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quamplurimos teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusqꝫ ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò, quò ſine duce ipſi peruenimus, quoniam meliora docere non poſſumus. Atque ut à familiari noſtro exordiar, hunc ego Catule Sulpicium primum in cauſa paruula adoleſcentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus de quo quærimus, oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij, & uerbis efferueſcentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis, non ſum aſpernatus, uolo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas, nam facilius ſicut in uitibus reuocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quàm ſi nihil ualet materies, noua ſarmenta cultura excitantur, ita uolo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem, non enim poteſt in eo eſſe ſucus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & cum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad

diſcendum,magiſtrum autem, quem uellet, eligeret, me quidem ſi audiret,L.
Craſſum,quod iſte arripuit,& ita ſeſe facturum confirmauit, atque etiam ad-
didit,gratiæ ſcilicet cauſa, me quoq; ſibi magiſtrum futurum. Vix annus in-
terceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſauit C. Norba-
num defendẽte me, non eſt credibile quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum,
qui tũ erat,& qui anno ante fuerat,omnino in illud genus eum Craſſi magni
ficum,atq; præclarum natura ipſa ducebat,ſed ea nõ ſatis proficere potuiſſet,
niſi eodem ſtudio,atque imitatione incidiſſet,atque ita dicere conſueſſet,ut to
ta mente Craſſum,atque omni animo intueretur.Ergo hoc ſit Primum in pręe
ceptis meis,ut demonſtremus, quem imitetur, atq; ita, ut quæ maxime excel-
lant in eo,quem imitabitur,ea diligentiſſime perſequatur, tum accedat exerci
tatio,qua illum,quem ante delegerit,imitãdo effingat, atque ita exprimat nõ
ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa,
quæ inſignia,ac penè uitioſa, conſectentur imitando. nihil eſt facilius, quàm
amictũ imitari alicuius ,aut ſtatum,aut motũ: ſi uero etiam uitioſè aliquid eſt
id ſumere, & in eo uitioſum eſſe,non magnũ eſt, ut ille, qui nunc etiam amiſſa
uoce fuerit in rep.Fuſius,neruos in dicendo C.Fimbriæ,quos tamen habuit il
le,non aſſequitur,oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur, ſed ta-
men ille nec deligere ſciuit,cuius potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem
delegerat,imitari etiam uitia uoluit.Qui autem ita faciet,ut oportet, primum
uigilet neceſſe eſt in deligendo, deinde quem probauit:in eo quę maxime ex-
cellent,ea diligentiſſime proſequatur. Quid enim cauſę cenſetis eſſe, cur æta-
tes extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facile in
noſtris oratoribus poſſumus iudicare,quia ſcripta,ex quibus iudiciũ fieri poſ
ſet,non multa ſanè reliquerunt; quàm in græcis, ex quorum ſcriptis, cuiuſq;
ætatis,quæ dicendi ratio,uoluntasq; fuerit,intelligi poteſt. Antiquiſſimi ferè
ſunt,quorum quidem ſcripta conſtẽt,Pericles,atque Alcibiades,et eadem ęta
te Tucydides,ſubtiles,acuti,breues,ſententijs magis, quàm uerbis abundan-
tes,non potuiſſet accidere,ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi pro
ponerent ad imitandum.Cõſecuti ſunt hos Critias, Theramenes,Lyſias,mul
ta Lyſiæ ſcripta ſunt,nonnulla Critiæ,de Theramene audiuimus, omnes etiã
tum retinebant illum Pericli ſucũ,ſed erãt paulo uberiore filo. Ecce tibi exor-
tus eſt Iſocrates magiſter iſtorum omnium,cuius è ludo, tanq̃ ex equo troia-
no,meri principes exierunt, ſed eorum partim in pompa, partim in acie illu-
ſtres eſſe uoluerunt. Itaq; & illi, Theopõpi,Ephori,Philiſti,Naucratæ, mul
tiq; alij naturis differunt, uoluntate autẽ ſimiles ſunt inter ſeſe,& magiſtri,&
ij, qui ſe ad cauſas cõtulerunt,ut Demoſthenes,Hyperides,Lycurgus, Æſchi
nes,Dinarchus, alijq; complures, & ſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt
omnes in eodem ueritatis imitandę genere uerſati,quorũ quandiu manſit imi
tatio,tandiu genus illud dicendi,ſtudiumq; uixit.poſteaquã extinctis his,om
nis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt,& euanuit, alia quædã dicendi mol
liora,ac remiſſiora genera uiguerunt, Inde Demochares, quem aiunt ſororis
filium fuiſſe Demoſthenis, tum Phalereus ille Demetrius omnium iſtorum
mea ſententia politiſſimus,alijq; eorum ſimiles extiterunt:quę ſi uolemus uſq;
ad hoc tempus perſequi, intelligemus,ut hodie Alabadenſem illum Menecle,
& eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Aſia: Sic ſemper

fuiſſe

fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimiles pleriq; eſſe uellent. Hanc igitur ſimilitudinem
qui imitatione aſſequi uolet, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum
ſcribendo maxime perſequatur: quod ſi noſter Sulpicius faceret, multo eius
oratio eſſet preſſior, in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in
ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. Hic Sul-
picius, Me quidem inquit recte, mones, idq; mihi gratum eſt, ſed ne te quidē
Antoni multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille. Quaſi uero inquit, nō ea pręci-
piam alijs, quæ mihi ipſi deſunt, ſed tamen ne tabulas quidem conficere exi-
ſtimor, uerū, et in hoc ex re familiari mea, & ī illo ex eo, quod dico, quãtulū id
cūq; eſt, quid faciā iudicari poteſt. Atq; eſſe tamē multos uidemus, qui nemi-
nem imitentur, & ſuapte natura, quod uelint ſine cuiuſquam ſimilitudine con
ſequantur, quod & in uobis animaduerti recte poteſt Cæſar, & Cotta, quorū
alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam, & ſalem, al-
ter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neq; uero ue-
ſter æqualis Curio patre mea ſententia uel eloquentiſſimo temporibus illis,
quenquam mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate,
& elegantia, & copia ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramq; di-
cendi, quod ego maxime potui iudicare in ea cauſa, quam ille contra me apud
centumuiros pro fratribus Coſſis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non mo
do copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet. Verum ut aliquãdo ad
cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſcu-
lum negotij eſt, iudiciorum, atque litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præce-
ptū: eſt enim non tam acutum, quàm neceſſarium, magisq; monitoris non fa
tui, quàm eruditi magiſtri). Hoc enim primum præcipiemus, quaſcunque cau
ſas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cognoſcat. Hoc in ludo non præci
pitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in mu-
rum aſcendere, aſcendit, hoſtes repulit, accuſatur. nihil eſt negotij huiuſmodi
cauſam cognoſcere. recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. hæc eſt.n.
in ludo cauſarum ferè formula. At uero in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, con
uēta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſpōſa, uita denique eo-
rum, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt. quarum rerum negligentia
pleraſque cauſas, & maxime priuatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) ui-
demus amitti. Ita nonnulli dum operam ſuam multam exiſtimari uolunt, ut
toto foro uolitare, et à cauſa ad cauſam ire uidcantur, cauſas dicunt incognitas:
in quo eſt illa quidem magna offenſio, uel negligentiæ, ſuſceptis rebus, uel per
fidiæ, receptis, ſed etiā illa maior opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam
non nouit, non turpiſſime dicere: ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior
eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis.
Equidem ſoleo dare operã, ut de ſua quiſq; re me ipſe doceat, & ut nequis ali-
us adſit, quo liberius loquatur, & agere aduerſarij cauſam, ut ille agat ſuam, &
quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat, itaque cum ille diſceſſit, tres
perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iudicis, qui
locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe
dicēdum: ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico, atque reijcio.
ita aſſequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam, quæ duo ple-
rique ingenio freti ſimul faciunt, ſed certe ijdem illi melius aliquãto dicerent,

ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.
Cum rem penitus, cauſamq́; cognoui, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa am
bigui: nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa cō-
ſtet, ut facinoris, ſiue ex cõtrouerſia, ut hęreditatis, ſiue ex deliberatione ut bel
li, ſiue ex perſona, ut laudis, ſiue ex diſputatione, ut de ratione uiuendi, in quo
non aut quid factum ſit, aut fiat, futurum'ue ſit quæratur, aut quale ſit, aut quid
uocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ, quę quidem ſunt criminum, pleruncq; inficiatio
ne defenduntur: Nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda
ferè ſunt omnia, & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem, ac beni-
gnitatem ab ambitu, atque largitione ſeiungere, de ſicarijs, de ueneficijs, de
peculatu inficiari neceſſe eſt, Id eſt igitur genus primum cauſarum in iudicijs,
ex controuerſia facti. In deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex
inſtantis, aut facti. Sæpe autem, res non ſit, necne, ſed qualis ſit quæritur, ut cū
L. Opimij cauſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo con-
ſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe
dicebat, ut eidē Carboni Tribuno Pl. alia tum mēte remp. capeſſenti P. Afri-
canus de Ti. Graccho interroganti reſpōderat, iure cæſum uideri. Iure autem
oīa defendūtur, quę ſunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe
fuerit, aut imprudētia, aut caſu facta eſſe uideantur. Iā quid uocetur quęritur,
cū quo uerbo quid appellandū ſit cōtenditur, ut mihi ipſi cū hoc Sulpicio fuit
in Norbani cauſa ſumma contētio: pleraq; enim de ijs, quæ ab iſto obijcieban
tur, cum confiterer, tamen ab illo maieſtatē imminutam negabam, ex quo uer
bo lege apuleia tota illa cauſa pendebat. Atque in hoc genere cauſarum non-
nulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod cauſam facit, lucide, breuiter uterque
definiat, quod mihi quidem perquam puerile uideri ſolet: alia eſt enim cū in-
ter doctos homines, de ijs ipſis rebus, quę uerſantur in artibus, diſputatur, uer
borum definitio, ut cum quæritur quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit ciuitas. In
quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, ſic ex
primatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit, quod quidem in illa cauſa
neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum: nam quātum uterque no
ſtrum potuit omni copia dicendi dilatauit, quid eſſet maieſtatē minuere. Et-
enim definitio primum reprehenſo uerbo uno, aut addito, aut dempto ſæpe
extorquetur è manibus, deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitatio-
nemq́; penè puerilem, tum & in ſenſum, & in mentem iudicis intrare non po-
teſt: ante enim præterlabitur, quàm percepta eſt. Sed in eo genere, in quo,
quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interprætatione ſæpe conten
tio, in quo nulla poteſt eſſe, niſi ex ambiguo controuerſia: nam illud ipſum,
cum ſcriptum à ſentētia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum
explicatur, cum ea uerba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt, quibus additis, defendi-
tur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe, & ex contrarijs ſcriptis ſi quid ambi-
gitur, non nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur, idq́;
aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis
uerbis id ſcriptum, quodcunq; defendimus, ſuppleatur, ita fit, ut unum genus
in ijs cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum ali
quid ambigue. Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi uiden-
tur melius noſſe, qui dialectici appellantur, ij autem noſtri ignorare, qui non

minus

minus noſſe debeant, tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine uel ſermonis, uel ſcripti, cum icc irco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quæque res ſit diſceptatur, ſeiungunt: nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem, & controuerſiā cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurum'ue ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur. nā & illud, quod quidam græci adiungunt, recte' ne factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cum igitur accepto cauſæ genere & cognito rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & iudicij, deinde illa duo diligentiſſime conſidero, quorum alterum commēdationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus, alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicēdi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa, ut probemus uera eſſe ea, quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos, qui audiunt, ut animos eorum ad quemcunq; cauſa poſtulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies, una rerū earum, quæ nō excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ratione tranctantur, ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatę, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa, atque à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione, & argumētatione oratoris collocata eſt, ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus, argumentorum copiam ſuggerunt, quod et ſi ad inſtituēdos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere, tamen & tardi ingenij eſt riuulos cōſectari, ſontes rerum non uidere, etiam ætatis eſt, uſuſq; noſtri à capite, quod uelimus arceſſere, & unde omnia manant uidere, & primū genus illud earum rerum, quæ ad oratorē deferūtur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit: nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro teſtibus, & contra teſtes, pro quæſtionibus, & contra quæſtiones, & item de ceteris rebus eiuſdem generis uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo, uel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis, quos quidem locos (uobis hoc Cotta, & Sulpici dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut cōfirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quęſtiones oportet. Hæc ſunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximæ, artem quidem, & præcepta dūtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur: itemq; illa, quæ ſunt alterius generis, quę tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilē, explicationem magis illuſtrem perpolitamq; deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterum quod totum arte tinctum uidetur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt penè mediocris, quid di-

cendum ſit uidere, alterum eſt, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq́; cernitur, ea, quæ diceda ſunt, ornate, copioſe, uarieq́; dicere. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita uobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam, atque conficiam, quantum conſequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hęc ſunt enim tria numero: ea uero quemadmodum illuſtrentur, preſto eſt, qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. Namq; ego Catule, dicam enim non reuerens aſſentãdi ſuſpicionem, neminem eſſe oratorem paulo illuſtriorem arbitror, neque grecum, neque latinum, quem ętas noſtra tulerit, quem non & ſæpe, & diligenter audierim. Itaque ſiquid eſt in me, quod iam ſperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is, qui ſum, quantuſcunq; ſum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione, ſic ſtatuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem, ſi uos quoq; hoc idem exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradã eum Craſſo & ueſtiendum, & ornandum. Tum Craſſus, Tu uero inquit Antoni perge, ut inſtituiſti: neque enim boni eſt, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & ueſtire, & ornare, preſertim cum te locupletem eſſe negare non poſſis. quod enim ornamentũ, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit? qui in cauſa peroranda non dubitauit excitare reum cõſularem, & eius diloricare tunicam, et iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? qui idem hoc accuſante Sulpicio cum hominem ſeditioſum, furioſumq́; defenderet, non dubitauit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare grauiſſimis uerbis, multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit: multas etiam e rep. ſeditiones ſępe eſſe factas, ut cum reges eſſent exacti, ut cum tribunicia poteſtas eſſet conſtituta, illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium, & ex Cepionis odio, qui exercitum amiſerat, neq; reprimi potuiſſe, & iure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij? quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare, ſed hæc ipſa, quę nunc ad me delegare uis, ea ſemper in te eximia, & præſtantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero inquit in uobis hoc maxime admirari ſoleo, quod cum inter uos in dicendo diſſimiles ſitis, ita tamen uterq; ueſtrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe uideatur. Quare Craſſe neq; tu tua ſuauitate nos priuabis, ut, ſiquid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices, neque te Antoni, ſiquid non dixeris, exiſtimabimus, non potuiſſe potius, quàm à Craſſo dici maluiſſe. Hic Craſſus, Quin tu inquit Antoni omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum deſiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis reperiantur, quæ, quanquam abs te nouo quodam modo, præclareq́; dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præ-

ceptis peruagata, illa deprome nobis, unde afferas, quæ ſæpiſſime tractas, ſem perq; diuinitus. Depromam equidem inquit Antonius, &, quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicēdo facultatis, quam modo Craſſus in cœlum uerbis extulit, tres ſunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia uim deſiderat: nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio, ac defenſio poſita eſt, uidetur omnem huius generis quaſi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim ſunt, quæ uſu iam tractata, & animo quaſi habere notata uideamur. Ac tibi ſapienter monenti L. Craſſe libenter aſſentiemur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus, aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam, & orationē diſputatio ducitur. Neque enim quoties uerbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius uerbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ, nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet, ſed habere certos locos, qui ut literę ad uerbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrāt. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt uerſatus in rebus, uel uſu', quem ætas deniq; affert, uel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutū in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed nouato & iterato, quo meliores fœtus poſſit, & grandiores edere. ſubactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam cauſæ uideat, quæ nunquam lateat, factum'ne ſit quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat, quo perſpectô, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt quo ſublato controuerſia ſtare non poſſit, deinde quid ueniat in iudicium, quod iſti ſic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchum, quid facit cauſam? quod reip. cauſa, eum ex ſenatuſconſulto ad arma uocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit: at id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius: ueniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex ſenatuſconſulto ſeruandæ reip. cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in uulgari prudentia ſita. ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore, & defenſore argumenta, ad id, quod in iudiciū uenit, ſpectantia, debeant afferri. Atq; hic illud uidendum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut uideatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi uidentur, hebes, atq; impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum, unum appellant, in quo ſine perſonis, atq; temporibus de uniuerſo genere quæratur, alterum, quod perſonis certis, & temporibus definiatur, ignari omnes cōtrouerſias ad uniuerſi generis uim, et naturam referri: nam in ea ipſa cauſa, de qua

ante dixi,nihil pertinet ad oratoris locos Opimij perſona,nihil Decij:de ipſo enim uniuerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna uideatur eſſe afficiendus, qui ciuem ex S.C. patriæ conſeruandæ cauſa interemerit, cū id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa,in qua id,quod in iudicium uenit, ex reorum perſonis,ac non generum ipſorū uniuerſa diſputatione quæratur. Quin etiam in ijs ipſis, ubi de facto ambigitur, ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius,argumenta & criminum,et defenſionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuerſam,quod ſumptuoſus,de luxuria, quod alieni appetēs, de auaritia,quod ſeditioſus,de turbulentis,& malis ciuibus,quod à multis arguitur,de genere teſtium, contraq; quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario à tempore,atque homine ad communes rerum, & generum ſummas reuoluentur. Atque hæc forſitan homini non omnia,quę ſunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti,permulta uideantur,quę ueniant in iudiciū tum cùm de facto quæratur,ſed tamen criminum eſt multitudo non defenſionū, aut locorum infinita. Quæ uero,cum de facto non ambigitur,quærūtur qualia ſint, ea ſi ex reis numeres,et innumerabilia ſunt,& obſcura,ſi ex rebus,ualde et modica,& illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mācino ponimus, quotieſcunque is,quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit,uideatur'ne ei,quem paterpatratus dediderit,ſi is nō ſit receptus, poſtliminium eſſe,nihil ad artem dicēdi,nec ad argumenta defenſionis Mācini nomē pertinet. Ac ſiquid affert pręterea hominis aut dignitas,aut indignitas,extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad uniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo,ut homines eruditos redarguam,quanquā reprehēdēdi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis,& in temporibus poſitas eſſe: nam & ſi incurrūt tempora,& perſonæ, tamē intelligendum eſt, non ex ijs,ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet: tātum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos,quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione,efficere potuerunt,ut genera rerum diſcernerent,eaq; paulo ſubtilius explicarēt: Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noſter,& Sulpici, quomodo nūc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines tot cauſæ,ſin ad generum uniuerſas quæſtiones referuntur,ita modicæ,& paucæ ſunt,ut omnes eas diligentes,& memores, & ſobrij oratores per curſas animo,& propè decantatas habere debeāt: niſi forte exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multum attuliſſe, quāobrem poſthumo non nato Curium tamen heredem Coponij eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum,neque ad cauſę uim,ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit: in genere erat uniuerſo rei negotijq;,non in tempore,ac nominibus omnis quæſtio,cum ſcriptum ita ſit, Si mihi filius gignitur, iſq; prius moritur,& cetera,tum ut mihi ille ſit heres. Si natus filius non ſit,uideatur'ne is,qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. perpetui iuris,& uniuerſi generis quæſtio non hominum nomina ſed rationem dicendi,& argumentorum fontes deſiderat. In quo etiam iſti nos iuriſconſulti impediunt,à diſcendoq; deterrēt. Video enim in Catonis,et Bruti libris nominatim ferè referri,

quid

quid alicui de iure, uiro, aut mulieri reſpõderint: credo ut putaremus in hominibus non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam aliquã fuiſſe, ut, quod homines eſſent innumerabiles, debilitati à iure cognoſcendo uoluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abijceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim: eſt enĩ, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, ſe ius ciuile, quod nunc diffuſum, & diſſipatũ eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem inquit Catulus haud quaquam id eſt difficile Craſſo, qui & quod diſci potuit de iure, didicit, & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet, ut quæ ſint in iure, uel acute deſcribere, uel ornate illuſtrare poſſit. Ergo iſta inquit Antonius tum à Craſſo diſcemus, cum ſe de turba, & à ſubſellijs in otium (ut cogitat) ſolitudinemq́ contulerit. Iam id quidem ſæpe inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, ſibi certum eſſe à iudicijs, cauſisq́ diſcedere. ſed, ut ipſi ſoleo dicere, nõ licebit. neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à uiris bonis fruſtra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas, quæ ſi uoce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle inquit Antonius, ſi hæc uere à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino Craſſe uiuendum, & iſtam oſcitãtem, & dormitantem ſapientiam, Scęuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arriſit hic Craſſus leuiter, & pertexe modo inquit Antoni, quod exorſus es, me tamẽ iſta oſcitans ſapientia, ſimul atq́ ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo ſum exorſus, hic eſt finis inquit Antonius, quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum uarietate, ſed in generum cauſis, atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium uocarentur, genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate, ut eam materiem orationis, quæ cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamq́ comprehenderent, rebus dico, & ſententijs. Ea, ui ſua, uerba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem uideri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe uideatur. Ac ſi uerum quæritis, quod mihi quidẽ uideatur (nihil enim aliud affirmare poſſum niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum uniuerſorum in forum deferre debemus, neque ut quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo cõſiderarint, ſtudio adhibito, & uſu, pertractata eſſe poſſunt, ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas uenire debeas, & perueſtiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. & ſic cum ad inueniendum in dicendo tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet (ſi uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non poſſum equidem non ingenio primas concedere, ſed tamen ipſum ingenium diligentia, etiam ex tarditate, incitat. Diligentia inquam cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimum ualet, hæc præcipue colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibenda, hæc nihil eſt, quod non aſſequatur, cauſa

penitus,quod initio dixi,nota ſit,diligentia eſt,ut aduerſarium attente audia- mus, atque ut eius non ſolum ſententias, ſed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerunque indicant, id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia eſt.deinde ut in ijs locis,quos proponam paulo poſt,reuoluatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſam,ut ſit cura, & cogitatione intentus, diligentia eſt, ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam,ut uocem,ut uires: hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem,& diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti.ars demonſtrat tantum ubi quæras,atque ubi ſit illud,quod ſtudeas inuenire:reliqua ſunt in cura,attentione animi, cogitatione, uigilan- tia, aſſiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo ſæpe iam uſi ſumus, di- ligentia,qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur:Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philoſophi, qui (ut opinor, ſed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi,nec iccirco minus quęcunque res propoſita eſt ſuſcipiunt,de qua copioſe,et abundanter loquantur. Tum Ca- tulus.Eſt inquit,ut dicis,Antoni, ut plerięꝫ philoſophi nulla tradāt præcepta dicendi,& habeant paratū tamen quid de quaqꝫ re dicant.Sed Ariſtoteles is, quem maxime ego admiror,propoſuit quoſdam locos,ex quibus omnis argu mentatio nō modo ad philoſophorum diſputationem,ſed etiā ad hanc,qua in cauſis utimur,inueniretur, à quo quidem homine iandudū Antoni non aber- rat oratio tua, ſiue tu ſimilitudine illius diuini ingenij in eadem incurris ueſti- gia,ſiue etiā illa ipſa legiſti,atqꝫ didiciſti,quod quidē mihi magis uериſimile ui detur.plus enim te operę gręcis dediſſe rebus uideo,quàm putarā. Tū ille,ue rum inquit ex me audies Catule,ſemper ego exiſtimaui iucundiorem, & pro- babiliorem huic populo oratorē fore, qui primum quāminimam artificij ali- cuius,deinde nullā græcarum rerum ſignificationem daret. atqꝫ ego idem exi ſtimaui pecudis eſſe non hominis,cum tantas res græci ſuſciperent,profiterē- tur,agerent,ſeſeqꝫ & uidendi res obſcuriſſimas, & bene uiuēdi, & copioſe di- cendi rationem hominibus daturos pollicerentur,non admouere aurem, & ſi palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tu- am, ſubauſcultando tamen excipere uoces eorum, & procul quid narrarent attendere. itaqꝫ feci Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas, & gene- ra ipſa guſtaui. Valde hercule inquit Catulus,timide tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum,ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti, quam hęc ci uitas aſpernata nunquam eſt:Nam & referta quondam Italia pythagoreorū fuit,tum cum erat in hac gente magna græcia, ex quo etiam quidam Numam Pompilium regem noſtrum, fuiſſe pythagoreum ferunt, qui annis permul- tis ante fuit,quàm ipſe Pythagoras,quo etiam maior uir habendus eſt, cum il lam ſapientiam conſtituendę ciuitatis duobus propè ſeculis ante cognouit, q̄ eam græci natam eſſe ſenſerunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano. C.Lælio.L.Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palàm ſem- per habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audiui,cum dicerent pergratum Athe nienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent,tres illius ætatis nobiliſſimos philo- ſophos miſiſſent Carneadem, & Critolaum, & Diogenem, itaque eos dum

Romæ

Romæ eſſent,& à ſe,et ab alijs frequẽter auditos,quos tu cũ haberes auctores Antoni miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille pacuuianus propè bellũ indixeris. Minime inquit Antonius,ac ſic decreui philoſophari potius,ut Neoptolemus apud Ennium,paucis:nam omnino haud placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia,quam uidebar expoſuiſſe:ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint:opinionem iſtorum ſtudiorũ,& ſuſpicionem artificij apud eos,qui res iudicent,oratori aduerſariam eſſe arbitror:imminuit enim & oratoris auctoritatem,& orationis fidem.Sed,ut eò reuocetur,unde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romã ueniſſe dixiſti, uides'ne Diogenem fuiſſe,qui diceret,artem ſe tradere bene diſſerendi,& uera,ac falſa dijudicandi,quam uerbo græco διαλεκτικὴν appellaret: In hac arte,ſi modo eſt hæc ars,nullum eſt præceptum,quomodo uerum inueniatur,ſed tantum eſt,quomodo iudicetur: Nam & omne,quod eloquimur,ſic ut aut eſſe dicamus id aut non eſſe,& ſi ſimpliciter dictum ſit,ſuſcipiunt dialectici, ut iudicent,uerum'ne ſit,an falſum,& ſi coniunctè ſit elatum,& adiuncta ſint alia,iudicent rectè'ne adiuncta ſint,& uera'ne ſumma ſit uniuſcuiuſq; rationis, & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus,& multa quærendo reperiunt non modo ea,quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere,ſed etiam quibus ante exorſa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur ſtoicus iſte nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam, quid dicam non docet, atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolui, & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum, ac profluens,ſed exile,aridum, conciſum, ac minutum: quod ſiquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur: Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda,ad oblectandos animos,ad impellendos,ad ea probanda, quæ non artificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus,quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt,in iudicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cũ Diogene ueniſſe cõmemoras,puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe:erat enim ab iſto Ariſtotele,à cuius inuentis tibi ego uideor nõ longe aberrare, atque inter hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum,& illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi uiſum eſt intereſſe,quod ille eadem acie mentis,qua rerum omnium uim,naturamq; uiderat,hæc quoque aſpexit,quæ ad dicendi artem,quam ille deſpiciebat,pertinebãt,illi autem,qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia,qua ille,ſed uſu in hoc uno genere,ſtudioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi,et uarietas perquã eſſet optanda nobis, qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit,quam non probarit,nullã oppugnauit,quã non euerterit.Sed hoc maius eſt quoddam,quàm ab ijs,qui hæc tradunt,& docent,poſtulandũ ſit.Ego autem, ſiquem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum uelim, his potius tradam aſſiduis uno opere eandẽ incudem diem,noctemq; tundentibus, qui oẽs tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa,ut aiunt, nutrices infantibus pueris in os inſerant.Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iam imbutus uſu,& ſatis acri ingenio eſſe uideatur,illuc eum rapiam

ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde uniuerſum flumen erumpat, qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum monſtret, & ea breuiter illuſtret, uerbiſq; definiat. Quid enim eſt, in quo hereat, qui uiderit omne, quod ſumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi ui, atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua ui, cum aut res quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. extrinſecus autem, cum ea, quę ſunt foris, neque herent in rei natura colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt ſic. ſi maieſtas eſt amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eā minuit, qui exercitum hoſtibus Populi R. tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, Populi R. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo. aut ſenatui parendum de ſalute reip. fuit, aut aliud cōſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. aliud conſilium, ſuperbum. ſuum, arrogans. utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo, ſi conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, et quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum ueſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt. & maiora. paria. minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur. Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autē. Si magiſtratus in Populi R. poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quę eſt ſubiecta generi. Si omnes, qui reip. conſulunt, cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorū conſilijs, uirtute, periculis retinemus & noſtram ſalutem, & imperij dignitatem. Ex ſimilitudine autem. Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgētia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine. Si barbarorum eſt in diem uiuere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debēt. atq; utroque in genere & ſimilitudinis, et diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Iam ex contrario, Si Gracchus nefarie, pręclare Opimius. Ex conſequētibus. Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus eius cū gladio cruēto comprehēſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi uiſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax, quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens. Non ſi Opimium defendiſti Carbo, iccirco te iſti bonum ciuem putabunt. ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quod T. Gracchi mortem ſępe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper à bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic. Auaritiam ſi tollere uultis, mater eius eſt tollenda luxuries. Ex ijs autem, quę ſunt orta de cauſis. Si ærarij copijs, & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus ſeruiamus. Maiora autem, et minora, & paria cōparabimus ſic. ex maiore. Si bona exiſtimatio diuitijs præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? ex minore ſic.

Hic paruæ conſuetudinis
Cauſa huius mortem fert tam familiariter,

Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex parī ſic. eſt eiuſdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem aſſumūtur ea, quæ non ſua ui, ſed extranea ſubleuātur, ut hæc. hoc uerum eſt: dixit enim Q. Luctatius. hoc falſum eſt: habita enim quæſtio eſt: hoc ſequi neceſſe eſt. recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuiſſime dici potuerunt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, cōmoſtrare uellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis, ille ſibi ipſe foderet, & id, quod uellet paruulo labore, nullo errore inueniret, ſic has ego argumētorum noui notas, quæ illa mihi quærenti, demonſtrāt ubi ſint, reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maxime conueniat, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenij iudicare: neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi. Si uero aſſequetur, ut talis uideatur, qualem ſe uideri uelit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunque uelit uel trahere, uel rapere poſſit, nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam ſatis eſſe reperire, quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem uaria eſſe debet. ne aut cognoſcat artem, qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſacietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita ſit, oſtendere, & ex iiſdem illis locis interdum concludere, relinquere aliâs, alioq; tranſire: ſępe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſicui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes, deinde quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerunque ut occulas, nequis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, uerbis confuſa eſſe uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil eſt enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipſe ſic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm iudicio, aut conſilio regatur. Plura. n. multo homines iudicant, odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lętitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm ueritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, niſi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum inquit Catulus etiam nunc deeſſe uidetur iis rebus Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicis intendere. Quid nam inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus uideri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere inquit Catule deus, non mehercule mihi niſi admonito ueniſſet in mentem, ut poſſis exiſtimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, uſu ſolere in dicendo, uel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia nō noram, ſic tanquam ignotū hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad uincendum nulla plus poſſit. Sed tamē mihi uideris ante tempus à me, rationē ordinis, et diſponēdarum rerū requiſiſſe: Nam ſi ego omnē uim oratoris in argumētis, & in re ipſa

per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumẽtorum, & de collocatione aliquid dicere: ſed cum tria ſint à me propoſita, de uno dictũ, cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad dicendum probari mores, inſtituta, & facta, & uitam, eorum qui agent cauſas, & eorum pro quibus, & item improbari aduerſariorum, animosq́ eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione uitæ, quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hęc adiuuãt in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris ſignificatio, uerborum comitas, ſi quid perſequare acrius, ut inuitus, & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, nõ appetentis, nõ auidi ſigna proferri perutile eſt, eaq́ omnia, quæ proborum, demiſſorum, nõ acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq́ ab ijs, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadẽ ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quę maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguũtur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebãtur. Horum igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferentis iniuriarum, mirum quiddam ualet, & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorãda tantam habet uim, ſi eſt ſuauiter, & cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus, quàm cauſa ualeat. tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicẽdi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodã ſententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni, facilitateq́ ſignificandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri eſſe uideantur. Huic autem eſt illa diſpar adiũcta ratio orationis, quę alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitq́, ut aut oderint, aut diligãt, aut inuideant, aut ſaluum uelint, aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducantur, ſi qui finitimi ſunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atq́ illud optãdum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accõmodatam. facilius eſt enim currẽtem (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti priuſquàm conetur ęgro adhibere medicinam, nõ ſolum morbus eius, cui mederi uolet, ſed etiam conſuetudo ualentis, & natura corporis cognoſcenda eſt, ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaq́ uerſor, ut odorer, quam ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtimẽt, quid expectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime poſſe uideantur. Si ſe dant, &, ut ante dixi, ſua ſponte, quo impellimus inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, uela do. ſin eſt integer, quietusq́ iudex, plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poëta dicta eſt flexanima,

atque

atque omnium regina rerum oratio,ut non modo inclinantē erigere, aut ſtan
tem inclinare,ſed etiam aduerſantem, & repugnantem, ut imperator bonus,
ac fortis capere poſſit. Hæc ſunt illa,quæ me ludens Craſſus modo flagitabat,
quæ à me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M. Aquilij. Caijq; Nor
bani,nonnulliſq; alijs,quaſi præclare acta laudaret, quę mehercule ego Craſ-
ſe,cum à te tractantur in cauſis,horrere ſoleo,tanta uis animi, tantus impetus,
tantus dolor,oculis,uultu,geſtu,digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tan-
tum eſt flumen grauiſſimorum,optimorumq; uerborum, tam integræ ſenten
tiæ,tam ueræ,tam nouę,tam ſine pigmentis,fucoq; puerili, ut mihi non ſolum
tu incendere iudicem,ſed ipſe ardere uidearis. Neque fieri poteſt, ut doleat is,
qui audit,ut oderit,ut inuideat,ut pertimeſcat aliquid,ut ad fletum, miſericor-
diamq; deducatur,niſi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in
ipſo oratore impreſſi eſſe, atq; inuſti uidebuntur. Quòd ſi fictus aliquis do-
lor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet,niſi falſum
atque imitatione ſimulatum, maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda, nunc
ego quid tibi Craſſe,quid ceteris accidat,neſcio,de me autē cauſa nulla eſt, cur
apud homines prudentiſſimos,atque amiciſſimos mentiar. nō mehercule un-
quam apud iudices,aut dolorem,aut miſericordiam,aut inuidiam, aut odium
excitare dicendo uolui,quin ipſe in commouendis iudicibus ijs ipſis ſenſibus,
ad quos illos adducere uellem,permouerer. Neq; enim facile eſt perficere, ut
iraſcatur,cui tu uelis iudex,ſi tu ipſe id lente ferre uideare,neque ut oderit eum,
quem tu uelis,niſi te ipſum flagrantem odio ante uiderit. Neque ad miſericor
diam adducetur,niſi ei tu ſigna doloris tui uerbis,ſententijs,uoce,uultu, colla-
crimatione denique oſtenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exarde
ſcendum eſt,quæ niſi admoto igni, ignem concipere poſſit: ſic nulla mens eſt
tam ad comprehendendā uim oratoris parata,quæ poſſit incendi, niſi inflam
matus ipſe ad eam, & ardens acceſſeris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile
eſſe uideatur,hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu cō
citari, preſertim in rebus alienis,magna uis eſt earum ſententiarum, atque eò
rum locorum,quos agas,tractesq; dicēdo,ut nihil opus ſit ſimulatione,& fal-
lacijs. Ipſa enim natura orationis eius,quæ ſuſcipitur ad aliorum animos per-
mouendos,oratorem ipſum magis etiam quàm quenquam eorum, qui audi-
unt,permouet. & ne hoc in cauſis,in iudicijs,in amicorum periculis, in concur
ſu hominum,in ciuitate,in foro accidere miremur,cum agitur non ſolum inge
nij noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius, quanquam cum profeſſus ſis te id
poſſe facere,quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora
multo,fides,officium,diligētia,quibus rebus adducti,etiam cum alieniſſimos
defendimus,tamē eos alienos,ſi ipſi uiri boni uolumus haberi, exiſtimare nō
poſſumus,ſed ut dixi,ne hoc in nobis mirū eſſe uideatur, quid poteſt eſſe tam
fictum,q̃ uerſus,q̃ ſcena,q̃ fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe uidi, cum ex
perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis uiderētur, ſpōdalia illa dicētis.
Segregare abs te auſus,aut ſine illo ſalamina ingredi.
Neq; paternum aſpectum es ueritus.

Nunquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Thelamon iratus furere lu-
ctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum uoce, quem ætate
exacta indigem.

Liberum laceraſti, orbaſti, extinxſti, neq; fratris necis
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus.

flens, ac lugens dicere uidebatur? Quæ ſi ille hiſtrio cotidie cum ageret, ta-
men recte agere ſine dolore non poterat, quid Pacuuium putaris in ſcribendo
leni animo, ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, po-
ëtam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictũ
eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam af-
flatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum uete-
res caſus, fictosq́; luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neq; actor
eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate reti-
nendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe:
Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in
capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœren-
tem, in ſummum diſcrimen adductum uiderem, non prius ſum conatus miſeri
cordiam alijs commouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem
tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœſtum, ac ſordidatum ſenem,
& cum iſta feci, quæ tu Craſſe laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed
motu magno animi, ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtende-
rem, cum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens, ac ſedens multum la-
crimis ſuis adiuuaret, cumq́; ego illum crebro appellans collegam ei ſuum cõ-
mendarem, atque ipſum aduocatum ad communem imperatorum fortunam
defendendã inuocarẽ, non fuit hæc ſine meis lacrimis, non ſine dolore magno
miſeratio, omniumq́; deorum, & hominum, & ciuium, & ſociorum implora-
tio, quibus omnibus uerbis, quę à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus,
non modo nõ miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quamobrẽ
hoc uos doceo Sulpici, bonus ego uidelicet, atque eruditus magiſter, ut in di-
cendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis, quanquam te quidem quid hoc doceã?
qui in accuſando ſodali, & quæſtore meo tantum incendium non oratione ſo
lum, ſed multo etiam magis ui, et dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad
id reſtinguẽdum uix conarer accedere: habueras enim tum omnia in cauſa ſu-
periora, uim, ſugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam ĩ Cepionis gra-
ui, miſerabiliq́; caſu, in iudiciũ uocabas, deinde principem & ſenatus, & ciuita
tis M. Æmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat, ui pulſum ex templo L. Cot
tam. & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare.
Accedebat, ut hęc tu adoleſcẽs pro rep. queri ſumma cum dignitate exiſtima-
rere, ego homo cenſorius uix ſatis honeſte uiderer ſeditioſum ciuem, & in ho-
minis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi ciues iu-
dices, bonorum uirorum plenum forum, uix ut mihi tenuis quædam uenia da
retur excuſationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet.
Hic quid ego dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim narrabo, ſi
placuerit, uos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſe-
ditionum genera, uitia, pericula collegi, eamq́; orationẽ ex omni reip. noſtræ
temporum uarietate repetiui, concluſiq́; ita, ut dicerem, & ſi omnes moleſtæ
ſemper ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas, et propè neceſſarias.
tũ illa, quæ modo Craſſus cõmemorabat, egi, neq; reges ex hac ciuitate exigi,
neque tribunos pl. creari, neq; plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui

neque

neque prouocationem patronam illam ciuitatis,ac uindicem libertatis populo R.dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe, ac ſi illæ ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent,nõ continuo ſiquis motus populi factus eſſet,id C.Norbano in nefario crimine,atq; in fraude capitali eſſe ponendum. Quod ſi unquam populo R.conceſſum eſſet,ut iure concitatus uideretur,id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum,nullam illa cauſam iuſtiorem fuiſſe. Tum omnẽ orationem traduxi,& conuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitũ exercitus,ſic et eorum dolorem,qui lugebant ſuos,oratione refricabam, et animos equitum R.apud quos tum iudices cauſa agebatur ad Q.Cepionis odiũ, à quo erãt ipſi propter iudicia abalienati,renouabam,atq; reuocabam. Quod ubi ſenſi me in poſſeſſione iudicij,ac defenſionis meæ cõſtitiſſe,quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram,cuius ius etiam cum ſeditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac deſiderio propinquorum,uel odio proprio in Cepionem ad cauſam noſtram conuerteram,tunc admiſcere huic generi orationis uehementi,atque atroci genus illud alterum,de quo ante diſputaui,lenitatis, & manſuetudinis cœpi.me pro meo ſodali, qui mihi in liberum loco more maiorum eſſe deberet, & pro mea omni fama propè,fortunisq; decernere, nihil mihi ad exiſtimatiõe turpius,nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe,quàm ſi is,qui ſepe alieniſſimis à me,ſed meis tamẽ ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem. Petebã à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis,ſi iuſto,ſi pio dolore me eſſe affectum uiderent,concederent, preſertim, ſi in alijs cauſis intellexiſſent,omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipſo deprecatũ. Sic in illa omni defenſione,atque cauſa,quod eſſe in arte poſitum uidebatur,ut de lege apuleia dicerem,ut quid eſſet minuere maieſtatem explicarem, perquam breuiter perſtrinxi,atque attigi. His duabus partibus orationis,quarum altera concitationem habet, altera commẽdationem,quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus uiderer,ita magis affectis animis iudicum quàm doctis,tua Sulpici eſt à nobis tum accuſatio uicta.

Hic Sulpicius, Vere hercule inquit Antoni iſta commemoras, nam ego nihil unquam uidi,quod tam è manibus elaberetur,quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa.cum enim,quemadmodum dixiſti,tibi ego non iudicium, ſed incendium tradidiſſem,quod tuum principiũ dij immortales fuit? qui timor? quę dubitatio? quãta heſitatio, tractusq; uerborum? Vt illud initio,quod tibi unum ad ignoſcendum homines dabant,tenuiſti? te pro homine perneceſſario quęſtore tuo dicere? quam tibi primum muniſti ad te audiendum uiam? Ecce autem cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occulte cœpiſti nihil dum alijs ſuſpicantibus,me uero iam pertimeſcente,ut illam non Norbani ſeditionem,ſed illam populi R.iracundiam, neque eam iniuſtam,ſed meritam,ac debitam fuiſſe defenderes,deinde qui locus abs te prętermiſſus eſt in Cepionem? ut tu illa omnia odio,inuidia,miſericordia,miſcuiſti? neque hæc ſolum in defenſione, ſed etiã in Scauro, ceterisq; meis teſtibus, quorum teſtimonia non refellendo,ſed ad eundem impetũ populi confugien-

do,refutaſti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præ-
cepta deſiderabam, iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarũ
abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui ſi
ita placet inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæꝗ
maxime ſpectare ſolemus. docuit.n.iam nos longa uita, uſusꝗ rerum maxima
rum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur teneremus. Equidem pri-
mum conſiderare ſoleo, poſtulet'ne cauſa, nam neque paruis in rebus adhiben
dæ ſunt hæ dicendi faces, neꝗ ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum men
tes oratione flectendas proficere poſſimus, ne aut irriſione, aut odio digni pu-
temur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quę nõ
poſſint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maxime ſunt in iudicum animis,
aut quicunꝗ illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium,
iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia, ſentimus amorẽ
conciliari, ſi id uelle uideare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere, ſi
aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni, atꝗ utiles ſint laborare, nã-
que hæc res amorem magis conciliat, illa uirtutis defenſio caritatẽ, plusꝗ pro
ficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij commemo-
ratio. Enitendum eſt, ut oſtendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem in-
eſſe, aut utilitatem, eumꝗ, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utili-
tatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua: inuidetur enim commo
dis hominum ipſorum, ſtudijs autem eorum ceteris commodãdi, fauetur: Vi-
dendumꝗ hoc loco eſt, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem,
atque gloriam, cui maxime inuideri ſolet, nimis efferre uideamur. Atque ijſdẽ
his ex locis & odiũ in alios ſtruere diſcemus, & à nobis, ac noſtris dimouere,
eademꝗ hæc genera tractanda ſunt in iracundia uel excitanda, uel ſedanda.
nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum, aut inutile ſit, id factum augeas,
odium creatur. ſin quod, aut in bonos uiros, aut in eos, quos quiſque minime
debuerit, aut in remp. tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut in-
uidiæ, aut odij non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum
periculis, aut ex communibus, interior eſt ille proprius, ſed hic quoque com-
munis ad eandem ſimilitudinem eſt perducẽdus. Par atque una ratio eſt ſpei,
letitię, moleſtiæ. Sed haud ſciam an acerrimus longè ſit omnium motus inui
diæ, nec minus uirium opus ſit in ea comprimenda, quàm excitanda. Inuident
autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, il-
los autem dolent euolaſſe, ſed etiam ſuperioribus inuidetur ſæpe uehementer,
& eo magis, ſi intolerantius ſe iactant, & æquabilitatẽ communis iuris, pre-
ſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt, quæ ſi inflammanda ſunt, maxi-
me dicendum eſt, non eſſe uirtute parta, deinde etiã uitijs, atque peccatis. tum
ſi erunt honeſtiora, atque grauiora, tamẽ non eſſe tanti ulla merita, quãta inſo
lentia hominis, quantumꝗ faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa la-
bore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum cõmodum, ſed ad aliorum eſſe
collata, ſeſeꝗ ſiquam gloriam peperiſſe uideatur, tametſi ea non ſit iniqua mer
ces periculi, tamen ea non delectari, totamꝗ abijcere, atque deponere, omni-
noꝗ perficiendum eſt (quoniam plerique ſunt inuidi, maximeꝗ eſt hoc com
mune uitium, & peruagatum, inuidetur autem præſtanti, florentiꝗ fortunę)
ut hæc opinio, minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, &
miſerijs

miſerijs permiſta eſſe uideatur, Iam miſericordia mouetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuēs aliū crebro ad ſeipſum reuertatur. ita cū ſinguli caſus humanarum miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta, & proſtrata uirtus maxime luctuoſa eſt, & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet ſpeciem tueri, lenis (ut ſæpe iam dixi) atque ſummiſſa, ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos, atq; omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens eſſe debet. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens eſſe uolumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo: nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendum eſt illi lenitati, neque eſt ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur: remiſſio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroque autē genere dicendi, & illo, in quo uis, atq; cōtentio quæritur, & hoc, quod ad uitam, & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi, & producti eſſe debent. Nam neq; aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis (abeſt enim totum à cauſa) & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui iudicij eſt, audire deſiderant, nec cum in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedēdum eſt: non enim ſicut argumentum ſimulatque poſitum eſt, arripitur, alterumq;, & tertium poſcitur, ita miſericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, ſimulatq; intuleris, poſſis cōmouere: Argumentum enim ratio ipſa confirmat, quæ ſimulatq; emiſſa eſt, adhereſcit, illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, ſed magis perturbationem requirit, quàm conſequi niſi multa, & uaria, & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis nemo poteſt: quare qui aut breuiter, aut ſummiſſe dicunt, docere iudicem poſſunt, commouere non poſſunt, in quo ſunt omnia. Iam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex ijſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut ijs, quæ comprobandi eius cauſa ſumuntur, reprehēdendis, aut demōſtrando id quod concludere illi uelint, non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens, aut ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariā partem, quod ſit aut grauius, aut ęque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda ſunt, ut odio, beneuolentia, miſericordia inuidia tollatur. Suauis autem eſt, & uehementer ſæpe utilis iocus, & facetiæ, quæ etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certe, neque ullam artem deſiderant, in quibus tu longe alijs mea ſentētia Cæſar excellis, quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut ſi qua eſt, eam tu nos potiſſimum docebis. Ego uero inquit Cæſar omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, q̄ de ipſis facetijs diſputari. Itaq; cum quoſdam græcos inſcriptos libros eſſe uidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem ueneram poſſe me aliquid ex iſtis diſcere, inueni autem ridicula, & ſalſa multa græcorum, nam & ſiculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & pręter ceteros Attici excellunt, ſed qui eius rei rationem quandam conati ſunt, artemq; tradere, ſic inſulſi extiterunt, ut nihil aliud eorum niſi ipſa inſulſitas rideatur. Quare mihi nullo uidetur modo do-

ctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint facetiarum, alterũ ęquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum, & breue, illa à ueteribus ſuperior, cauillatio, hæc altera, dicacitas nominata eſt. leue nomen habet utraq; res, quippe leue.n. eſt totũ hoc, riſum mouere. Verũtamen, ut dicis Antoni multum in cauſis perſæpe lepore, & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feſtiuitatis ars non deſideretur. natura.n. fingit homines, & creat, imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuãte, et uoce, & ipſo genere ſermonis, tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci? cum ante illud facetum dictum emiſſum herere debeat, quàm cogitari potuiſſe uideatur? Quid .n. hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furẽ ſe uidere reſpondit. quid in omni oratione Craſſus, uel apud centumuiros contra Scæuolam, uel contra accuſatorem Brutũ, cum pro Cn. Plãco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Craſſo eſt omnium ſẽtẽtia concedendum: non enim ferè quiſquam reperietur præter hunc in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate ſermonis, & hoc, quod in celeritate, atq; dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scæuolam curiana defenſio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit: parcebat enim aduerſarij dignitati, in quo ipſo ſeruabat ſuam, quod eſt hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quę occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſunt, tenere. Itaque nõnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur: dicere.n. aiũt Ennium flammam à ſapiente facilius ore in ardẽte opprimi, quã bona dicta teneat, hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint: nã ea dicta appellantur proprio iã nomine. Sed ut in Scęuolam cõtinuit ea Craſſus, atq; illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarũ inerant, cauſam illam, diſputationemq; luſit, ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, q̃ multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret ſe ſine cauſa ſudare, minime mirum inquit, modo enim exiſti de balneis. Innumerabilia huiuſcemodi fuerunt, ſed non minus iucunda illa perpetua: cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege ſeruilia, & cum contraria inter ſeſe de rep. capita contuliſſet, noſter hic facetiſſimè tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legẽdos dedit. Ex libro primo. FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. Brute, teſtificatur pater ſe tibi priuernatem fundum reliquiſſe. deinde ex libro ſecundo. IN ALBANO ERAMVS EGO, ET M. FILIVS. Sapiẽs uidelicet homo cum primis noſtræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat, ne cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur. tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit, tot enim, ut audiui Scælam dicere, ſunt ueri Bruti libri. IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET M. FILIVS. Vbi ſunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commẽtarijs conſignatos reliquit? quod niſi puberem te inquit iam haberet, quartũ librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis locutum cũ filio ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs, non minus refutatum eſſe Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem? cum caſu in eadem cauſa cum funere efferretur anus Iunia, proh dij immortales, quę fuit illa,

quanta

quantà uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cũ coniectis oculis, geſtu omni imminẽti, ſumma grauitate, & celeritate uerborum, Brute quid ſedes? quid illã anum patri nũtiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti ſtudere? patrimonio ne augendo? at id non eſt nobilitatis, ſed fac eſſe, nihil ſupereſt, libidines totum diſſipauerunt. an iuri ciuili? eſt paternum, ſed dicet te, cum ędes uenderes, ne in rutis quidem, & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe, an rei militari? qui nunquam caſtra uideris, an eloquentiæ? quæ nulla eſt in te, & quidquid eſt uocis, ac linguæ omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium eſſe conſpectu? tu illam mortuam? tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti. Sed hæc tragica, atque diuina, faceta autem, & urbana innumerabilia ex una concione meminiſtis. nec enim cõcio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in cenſura nuper, neque lepore, & feſtiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi. & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, ut ceterarum Craſſo detuliſſe. Tum antonius, Ego uero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paulum inuiderem: nam eſſe quamuis facetum, atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inuidẽdum, ſed cum omnium ſis uenuſtiſſimus, & urbaniſſimus, omnium grauiſſimum, & ſeueriſſimum & eſſe, & uideri, quod iſti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum ullam negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, tẽporis, nequid iocus de gauitate decerperet, quod quidem in primis à Craſſo obſeruari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittẽdũ eſt facetiarũ, quod his nihil opus ſit, nos autem quomodo utamur, cum opus ſit, quęrimus, ut in aduerſarium, & maxime ſi eius ſtultitia poterit agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quàm quæ priores: nam & ingenij celeritas maior eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio: uideremur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti. ut in iſta ipſa cõcione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictũ uideretur, quod non prouocatus reſponderit: erat autẽ tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod eſſet ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur inquit, patiemur Cæſarem, qui quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale ſit, & unde deducatur? præſertim cum tantam uim, & utilitatem ſalis, & urbanitatis eſſe fateamur. Quid ſi inquit Iulius aſſentior Antonio dicẽti nullam eſſe artem ſalis? Hic cum Sulpicius reticuiſſet, quaſi uero inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla ſit: obſeruatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo ualent, quæ ſi eloquentes facere poſſet, quis eſſet non eloquens?

quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus arte ducamur, ſed ut ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut praua intelligamus, cum quo referenda ſint, didicerimus. Quare Cæſar ego quoque à te hoc peto, ut, ſi tibi uidetur, diſputes de hoc toto iocandi genere, quid ſentias, nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone præterita eſſe uideatur. Ego uero inquit ille, quoniam collectam à conuiua Craſſe exigis, non committam, ut ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi, quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio: quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille uitia non uideat? ſic ego nunc Craſſo audiente primum loquar de facetijs, & docebo ſus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, fœnum alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, iocabatur inquit Catulus, preſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia alendus eſſe uideatur, uerum te Cæſar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit, ſed tamen defeſſus iam labore, atque itinere diſputationis, requieſcam in Cęſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio. Atqui inquit Iulius non nimis liberale hoſpitium meum dices, nam te in uiam ſimul ac perpaululum guſtaris, extrudam, et eijciam. Ac ne diutius uos demorer, de omni iſto genere, quid ſentiam perbreuiter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur, unum, quid ſit, alterum, unde ſit, tertium, ſit'ne oratoris uelle riſum mouere, quartum, quatenus, quintum, quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exiſtat, atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus, neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet, & ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidē illi ſcirent, qui pollicētur. Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadā continetur: hæc enim ridentur uel ſola, uel maxime, quæ notant, & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium ueniam, eſt planè oratoris mouere riſum, uel quod ipſa hilaritas beneuolentiam cōciliat ei, per quem excitata eſt, uel quod admirantur omnes acumen uno ſæpe in uerbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis, uel quòd frangit aduerſarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat, uel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeq; quòd triſtitiam, ac ſeueritatem mitigat, & relaxat, odioſasq; res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, ioco, riſuq; diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendum eſt, id quod in quarto loco quærendi poſueramus: nā nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. facinoroſos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt, miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte iactant: Parcendum eſt autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda eſt primum in iocando moderatio, itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec miſericordia maxima

digna

digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis uitijs, quæ ſunt in uita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi uidentur, eaq; belle agitata ridentur. Eſt etiam deformitatis,& corporis uitiorum ſatis bella materies ad iocãdum.

Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid inſulſe, ſed etiam ſiquid perridicule poſſis: uitandum eſt oratori utrunque,ne aut ſcurrilis iocus ſit, aut mimicus. Quæ cuiuſmodi ſint, facilius iam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera uenerimus: Duo enim ſunt genera facetiarum,quorum alterum re tractatur,alterum dicto. Re, ſi quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Craſſe in Memmium, comediſſe eum Lacertum Largij, cum eſſet cum eo Tarracinę de amicula rixatus,ſalſa,attamẽ à te ipſo ficta tota narratio,addidiſti clauſulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas,tria. L L L. duo. M M. Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quẽdam oppidanum dixiſſe, lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perſpicitis hoc genus quàm ſit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, ſiue habeas uere quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum,ſiue fingas. Eſt autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonſtres, ut mores eius, de quo narres, ut ſermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re eſt item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet, ut idem Craſſus: per tuam nobilitatem, per ueſtram familiam. quid aliud fuit in quo concio rideret, niſi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas ſtatuas uero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de geſtu addidit, uehementius riſimus. Ex hoc genere ẽ illa roſciana imitatio ſenis,

Tibi ego Antipho aſſero inquit,ſenium eſt cum audio.

Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſime tractandum ſit. mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas: orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura quàm uideat, præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum uerborũ turpitudine, & rerum obſcœnitate, uitanda hæc ergo duo genera ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt,quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum,in quibus deſcribũtur hominum mores,& ita effinguntur,ut aut re narrata aliqua,quales ſunt intelligãtur,aut imitatione breui iniecta in aliquo inſigni ad irridendũ uitio reperiãtur. In dicto aũt ridiculũ eſt id,quod uerbi, aut ſentẽtiæ quodã acumine mouetur: ſed ut in illo ſuperiore genere,uel narrationis, uel imitationis, uitanda eſt mimorum ethologorũ ſimilitudo,ſic ĩ hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugiẽda eſt. Qui igitur diſtinguemus à Craſſo à Catulo à ceteris familiarem ueſtrũ Granium, aut Vargulã amicum meum? non mehercule in mẽtem mihi quidẽ uenit,ſunt enim dicaces,Granio qdẽ nemo dicacior. Hoc opinor, primũ,ne,quotieſcunq; potuerit dictũ dici,neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit,licet inqt rogare Philippus? tũ quęſitor, properãs modo breuiter,hic ille,nõ accuſabis,perpuſillum rogabo. ridicule, ſed ſedebat iudex L. Aurifex breuior etiam,ipſe quàm teſtis,omnis eſt riſus in iudicẽ conuerſus,uiſum eſt totum ſcurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamuis ſint bella,ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia,ut iſte,qui ſe uult dicacẽ,&

mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc uitium ſcurrile delabitur. Cenabo inquit apud te, huic luſco familiari meo C. Sextio, uni enim locum eſſe uideo. Eſt hoc ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſiuit, et tamē id dixit, quod in omnes luſcos cōueniret, ea quia meditata putantur eſſe, minus ridētur. Illud egregium Sextij, et extempore, manus laua inquit, et cena. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorū diſtinguet oratorem à ſcurra, & quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi uideamur, ſed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus? cum eū candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre cōplexus eſſet, puer abige muſcas. riſum quæſiuit, qui eſt mea ſententia uel tenuiſſimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur, quarum utinam artem aliquam haberemus, ſed domina natura eſt.

Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maxime moueāt. Hæc igitur ſit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias, maxime autem homines delectari, ſiquando riſus coniūcte re, uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attingam, unde ridicula ducātur, ex ijſdem locis ferè etiam graues ſentētias poſſe duci, tantum intereſt quod grauitas honeſtis in rebus ſeuere, iocus in turpiculis, & quaſi deformibus ponitur, uelut in ijſdem uerbis & laudare frugi ſeruum poſſumus, et ſi eſt nequam, iocari. Ridiculum eſt illud Neronianum uetus in furace ſeruo, ſolum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum. quod idem in bono ſeruo dici ſolet, ſed hoc ijſdem etiam uerbis. Ex ijſdem autem locis omnia naſcuntur, nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam cauſam uerecundanti in publicū prodire mater dixit, quin prodis mi Spuri, quotieſcunque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniet in mentem. Præclarum & graue eſt: quod Caluino Glaucia claudicanti, ubi eſt uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. Hoc ridiculū eſt, et utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, eſt ductū. quid hoc Næuio ignauius? Seuere Scipio. At in male olentem uideo me à te circunueniri. Subridicule Philippus. At utrūq; genus continet uerbi ad literā immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutiſſima putantur, ſed nō ſemper in ioco, ſępe etiā in grauitate uerſantur. Africano illi maiori coronam ſibi in conuiuio ad caput accommodanti, cū ea ſępius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari inquit, ſi nō conuenit, caput enim magnum eſt. Laudabile, et honeſtū. At ex eodē genere eſt. Caluus ſatis eſt, quod dicit. Parum'ne multa? nullū genus eſt ioci, quo non ex eodē ſeuera, & grauia ſumantur. Atq; hoc etiam animaduertendum, non eſſe omnia ridicula faceta: quid enim poteſt tam ridiculum, q̄ Sannio eſt? ſed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; corpore ipſo ridetur, ſalſum hunc poſſum dicere, atq; ita non, ut eiuſmodi oratorem eſſe uelim, ſed ut mimum. Quare primū genus hoc quod riſum uel maxime mouet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultū. naturæ ridentur ipſę, quas pſonas agitare ſolemus non ſuſtinere. Alterū genus eſt imitatione admodum ridiculū, ſed nobis tantum licet furtim, ſiquando, et curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed uix conuiuio liberorū. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetię reliquæ ſunt, quę aut in

re,ut

re,ut ante diuiſi,poſitę uidentur eſſe,aut in uerbo: nam quod quibuſcunq; uerbis dixeris,facetum tamen eſt,re continetur: quod mutatis uerbis ſalem amittit,in uerbis habet leporem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta,atque in uerbo poſita,non in re, ſed non ſæpe magnum riſum mouent, magis ut bellè, et literatè dicta laudantur,ut in illum Titium,qui cum ſtudioſè pila luderet, et idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregalesq; eum in campum nõ uenisse requirerent, excuſauit Veſpa Terentius, quod eum brachiũ fregiſſe diceret.ut illud Africani,quod eſt apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam,an confixum uis facere inquit?

Vt tuus amicus Craſſe Granius,non eſſe ſextantis.Et ſi quæritis,is qui appellatur dicax,hoc genere maxime excellit, ſed riſus mouent alia maiores. Ambiguũ per ſe ipſum,probatur id quidẽ,ut ante dixi uel maxime, ĩgenioſi enim ui deturuim uerbi in aliud,atque ceteri accipiant, poſſe ducere,ſed admirationẽ magis,quàm riſum mouet,niſi ſi quãdo incidit in aliud genus ridiculi: quę genera percurram equidem, ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud expectamus,aliud dicitur,hic nobiſmetipſis noſter error riſum mouet, quod, ſi admiſtum eſt etiam ambiguum,fit ſalſius.ut apud Næuium,uidetur eſſe miſericors ille,qui iudicatum duci uidet,percunctatur ita,

Quanti addictus? mille nummum,

Si addidiſſet tantummodo,ducas licet, eſſet illud genus ridiculi præter expectationem,ſed quia addidit

Nihil addo,ducas licet.

Addito ambiguo altero genere ridiculi,fuit, ut mihi quidem uidetur, ſalſiſſimus.Hoc tũ eſt uenuſtiſſimũ,cum in altercatione arripitur ab aduerſario uerbum,& ex eo,ut à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſiuit, infligitur.Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædã ſubtilior,attendere,& aucupari uerba oportebit,in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora uitemus: etenim cauendum eſt,ne arceſſitum dictum putetur, permulta tamen acute dicemus. Alterum genus eſt,quod habet paruam uerbi immutationem, quod in litera poſitum græci uocant παρονομασίαν, ut nobiliorem mobiliorem Cato,aut ut idem,cum cuidam dixiſſet,eamus deambulatum,& ille, quid opus fuit de? immo uero inquit, quid opus fuit te? aut eiuſdem reſponſio illa,ſi tu & aduerſus, & auerſus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper, Nummium diuiſorem, ut Neoptolemum ad Troiam,ſic illum in campo martio nomen inueniſſe: atque hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiam uerſus facete interponitur, uel ut eſt, uel paululũ immutatus: aut aliqua pars uerſus, ut Satius Scauro ſtomachãti,ex quo ſunt nonnulli,qui tuã legem de ciuitate natam Craſſe dicant,

St, tacete,quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater,nec mater ſit
Tanta cõfidentia eſtis,auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cœlio ſanè etiã ad cauſam utile fuit tuũ illud Antoni, cum ille à ſe pecuniam profectã diceret teſtis,& haberet filium delicatiorẽ, abeunte iam illo,

Sentin ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia,ut illud Scipionis cũ Aſellus omnis prouincias ſtipendia merentẽ ſe peragraſſe gloriaretur,agas Aſellum,& cetera.

Quare ea quoq; quoniam mutatis uerbis non poſſunt retinere eandem uenuſtatem, non in re, ſed in uerbis poſita ducantur. Eſt etiam in uerbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad ſententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus eſt, tutor mimus uetus oppido ridiculus. Sed abeo à mimis, tantum genus huius ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari uolo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu Craſſe nuper, ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucẽ ueniſſet, tu uero inquiſti moleſtus non eris: iubebis igitur te inquit ſuſcitari? & tu, certe negaras te moleſtum futurum. Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renuntiaret Accidinum conſulem, præcoq́; dixiſſet, dic de L. Manlio, uirum bonum inquit, egregiumq́; ciuem eſſe arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Naſica cenſori Catoni, cum ille ex tui animi ſententia tu uxorem habes? non hercule inquit, ex animi mei ſententia. Hęc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cum aliud eſt expectatum: natura enim nos (ut ante dixi) noſter delectat error, ex quo cum quaſi decepti ſumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa ſunt, quę aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuerſione uerborum. Ex immutatione, ut olim Ruſca, cum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Seruilius, dic mihi inquit M. Pinnari, num, ſi cõtra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris feciſti? ut ſementem feceris, ita metes inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior corinthijs ſtatuam pollicẽtibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, turmales dixit diſplicere. Inuertuntur aũt uerba, ut Craſſus apud M. Perpennã iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut noſtis, qui cum interpellaret odioſe, audiamus inquit pulchellum puerum Craſſus. cum eſſet arriſum, non potui mihi inquit Lamia formam ipſe fingere, ingenium potui: tum hic, audiamus inquit diſertum: multo etiam arriſum eſt uehementius. Sũt etiam illa uenuſta, ut in grauibus ſententijs, ſic in facetijs. Dixi enim dudum materiam aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis, grauium autem, & iocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata cõtrariè, quod idem genus eſt ſępe etiam facetum, ut Ser. ille Galba, cũ iudices L. Scribonio Trib. Pl. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? cum tu inquit de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidẽ plurimum diſtat, Glautia Metello. uillam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerũ plura ſunt, eaq́; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus eſt narratio, res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ uideantur, & ueriſimilia, quod eſt proprium narrationis, & quę ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia, cuius exemplum, ut breuiſſimum, ſit ſanè illud, quod ante poſui Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus aſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria, ut cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, multos inquit Antonius poſſum tuos Aiaces Oileos nominare. Eſt etiam ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem, ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio pręfecto pecuniam dixiſſet datam, idq́; Scaurus tenuitate Magi redargueret, erras inquit Scaure, ego enim Magium non conſeruaſſe dico,

ſed tanquam

ſed tanquam nudus nuces legeret in uẽtrem abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſe nex huius uiri optimi noſtri familiaris pater, noſtros homines ſimiles eſſe ſyrorum uenalium, ut quiſque optime græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quę ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducũtur, cum ſimilitudine turpioris, ut meum illud in Helmium Manciam. iam oſtendam cuiuſmodi ſis, cum ille, oſtende quæſo, demonſtraui digito pictum Gallum in mariano ſcuto cimbrico ſub nodis diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: Riſus eſt commotus, nihil tam Mancię ſimile uiſum eſt. ut cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquẽti, tum ut diceret, ſi quid uellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa, quæ minuendi, aut augẽdi cauſa ad incredibilẽ admirationem efferuntur, uelut tu Craſſe in cõcione, ita ſibi ipſum magnum uideri Memmium, ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam cũ ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, ſi quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parua re, & ſępe uerbo res obſcura, & latẽs illuſtratur, ut cum C. Fabricio P. Cornelius homo, ut exiſtimabatur, auarus, & furax, ſed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quòd ſe homo inimicus conſulẽ feciſſet, bello preſertim magno, & graui, nihil eſt, quo mihi gratias agas inquit, ſi malui compilari, q̃ uenire. Vt Aſello Africanus obijcienti luſtrũ illud infelix, noli inquit mirari, is enim qui te ærarijs exemit, luſtrum condidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, ut religione ciuitatẽ obſtrixiſſe uideatur Mummius, quod Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur, ac ſentias, nõ illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſeuere ludas, cum aliter ſentias, ac loquare, ut noſter Scęuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, quid tibi uis inquit inſane? tãta malorum eſt multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmilianũ dicit fuiſſe, & eum græco uerbo appellat εἴρωνα. ſed uti ferũt, qui melius hæc norũt, Socratem opinor in hac ironia, diſſimulantiaq́ lõge lepore, & humanitate omnibus pręſtitiſſe. genus eſt perelegans, & cum grauitate ſalſum, cumq́ oratorijs dictionibus, tum urbanis ſermonibus accõmodatum. & hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs diſputantur, non maiora forenſium actionum, quàm omnium ſermonum cõdimenta ſunt. Nam, quod apud Catonẽ eſt, qui multa retulit, ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum uidetur C. Publicium ſolitum dicere P. Mummium, cui uis tempori hominem eſſe. ſic profecto res ſe habet, nullum, ut ſit uitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq́ uerſari. Sed redeo ad cetera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur, ut cum Africanus cenſor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cũ illę ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretq́ cur ab eo notaretur, non amo inquit nimium diligentes. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult, ut Salinatori Maximus, cum Tarento amiſſo arcem tamen Liuius retinuiſſet, multaq́ ex ea prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos

Maximus id oppidum recepiſſet, rogaretq́ eũ Salinator, ut meminiſſet opera ſua ſe Tarentum recepiſſe, quid ni inquit meminerim? nunquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolum mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis. homo fatuus, poſtquã rem habere cœpit, eſt mortuus. quid eſt tibi iſta mulier? uxor? ſimilis medius fidius. quandiu ad aquas fuit nunquam eſt mortuus. Genus hoc leuius, et, ut dixi, mimicum, ſed habet nonnunquam aliquid etiã apud nos loci, ut uel non ſtultus, quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid, ut tibi Antoni Mancia, cum audiſſet te cenſorem à M. Duronio de ambitu poſtulatum, aliquando inquit tibi tuum negotium agere licebit. ualde hæc ridentur, & hercule omnia, quę à prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi ſubabſurde, ſalſeq́ dicuntur. Ex quo genere eſt etiam nõ uideri intelligere quod intelligas, ut Põtidius, qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello cum excuſationem oculorum à me non acciperet, & dixiſſet, tu igitur nihil uides? ego uero inquam à porta exquilina uideo uillam tuam. ut illud Naſicæ, qui cum ad poëtam Ennium ueniſſet, eiq́ ab hoſtio quęrenti Ennium, ancilla dixiſſet domi non eſſe, Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, et illum intus eſſe, paucis poſt diebus cum ad Naſicam ueniſſet Ennius, & cum à ianua quæreret, exclamat Naſica ſe domi non eſſe, tum Ennius, quid? ego non cognoſco uocem inquit tuam? hic Naſica, homo es impudens, ego cum te quęrerem, ancillæ tuę credidi te domi non eſſe, tu mihi nõ credis ipſi? Eſt bellũ illud quoq́, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit, ut cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcẽtulus male audiſſet, feſtiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec eſſet, dixiſſet,

Quid tu Egilia mea
Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?
Non pol (inquit) audeo,
Nam me ad famoſas uetuit mater accedere.

Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam, quo in genere eſt illud ſiculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem ſuam ſuſpẽdiſſe ſe de ficu, amabo te inquit, da mihi ex iſta arbore quos ſeram ſurculos. In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogauit hunc, uideretur'ne miſericordiam mouiſſe. Ac magnam quidem inquit: neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda uiſa ſit. Me quidem hercule ualde illa mouent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum à moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, perſalſum illud eſt apud Næuium,

Quid ploras pater? mirum ni cantem, condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, caue, rogauit nunquid aliud ferret præter arcam? Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio, ut ille ſiculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum hominem nobilem, ſed admodum ſtultum, quæſo inquit prætor aduerſario meo da iſtum pátronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur, lõge aliter, atq́ ſunt, ſed acutè, atq́ concinnè, ut cũ Scaurus accuſaret

ſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, et in eius tabulis oſtēderet literas A F P R, idq́ diceret eſſe, actū fide P. Rutilij, Rutilius autem, ante factum poſt relatum C. Cānius eques R. cum Ruſo adeſſet, exclamat neutrū illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus, Æmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia, quid huic abeſt? niſi res, & uirtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis, ut cum obiurgauit Albius Granium, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde abſoluto Scæuola gauderet, neq́ intelligeret cōtra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in cōſilio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet, perdā inquit uocem, ſi id fecero, melius eſt inquit, quam reum. Bellum etiam eſt, cum quid cuiq́ ſit conſentaneum dicitur, ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pōpeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetq́ aduocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, uide īquit Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor.

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter expectationem, cuius innumerabilia ſunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent, non eſt inquit Lucili pecus illud, erratis. defendere Lucilium uidebatur: ego liberum puto eſſe, quà lubet paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchū percuſſit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicē tuliſſet, Eiero inquit iniquus eſt, cum eſſet admurmuratum, ah inquit patres conſcripti, non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Craſſo nihil facetius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet, poteſt fieri inquit Sile, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit. annuit Silus. poteſt etiam ut tu non recte intellexeris, id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret: poteſt etiam fieri inquit, ut omnino, quod te audiſſe dicis, nunq̄ audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris.

Spiens ſi algebis tremes.

& alia permulta. Sæpe etiam facete concedas aduerſario idipſum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lęlius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum eſſe ſuis maioribus, at hercule inquit tu tuis dignus. Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur. ut M. Cincius quo die legem de donis, & muneribus tulit, cum C. Cento prodijſſet, & ſatis contumelioſe, quid fers Cinciole? quęſiſſet. ut emas inquit Cai, ſi uti uelis. Sæpe etiam ſalſe quę fieri non poſſunt, optantur, ut M. Lepidus, cum ceteris in campo exercētibus in herba ipſe recubuiſſet, uellem hoc eſſet inquit laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percunctantibus lente reſpondere quod nollent, ut cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amiciq́ cum uociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet, me iſtorū inquit nihil credere. Colliguntur à græcis alia nonnulla execrationes, admirationes, minationes: Sed hæc ipſa nimis mihi uideor multa in genera deſcrip-

ſiſſe: nam illa, quæ uerbi ratione, & ui continentur, certa ferè, ac definita ſunt, quæ plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri ſolent. hæc autem, quæ ſunt in re, & in ipſa ſententia partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca: Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridicule indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. Itaque imbuendus eſt is, qui iocoſe uult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cuiuſquemodi genus ridiculi, uultus etiam accomodetur, qui quidem quo ſeuerior eſt, & triſtior, ut in te Craſſe, hoc illa, quę dicuntur, ſalſiora uideri ſolẽt. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuerſorio ſermonis tui libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in pontinum diuerteris, neque amœnum, neque ſalubrẽ locum, cenſeo, ut ſatis diu te putes requieſſe, et iter reliquum conficere pergas. Ego uero atque hilare quidem à te acceptus inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad iocandum. Non enim uereor, ne quis me in iſto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quæ uoluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora ſunt, atque ex ijs, quæ iam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim, cum ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quo ad facere potui, perſecutus, cum & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus promouentur, uidi, atque cognoui, tum cõſtituo quid habeat quęque cauſa boni, quid mali. nulla enim ferè res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controuerſiam uocari, quæ non habeat utrunque, ſed quantum habeat, id refert: mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer ibi habitem, ibi heream. à malo autem, uitioque cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando, & augẽdo diſſimulatum obruatur. & ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſſima quæque maxime tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod unum: ſin autẽ in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt, ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commouere animos hominum poteſt, confero. Summa denique huius generis hæc eſt, ut ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quã in confirmandis noſtris rebus poteſt, omnia in illum conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à contraria defenſione, et ad noſtram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima uidentur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo iure ſumo. unum ut moleſto, aut difficili argumẽto, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam, quod forſitan aliquis iure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteorque me, ſi quæ premat res uehementius, ita concedere ſolere, ut non modo non abiecto, ſed ne reiecto quidem ſcuto fugere uidear, ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem, atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam, conſiſtere uero in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe uidear. Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cauendum, & prouidendum puto, quodque me ſolicitare ſumme ſolet, nõ tam ut proſim cauſis elaborare ſoleo, quàm ut ne quid obſim, nõ quin enitendum ſit in utroque, ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri

cauſæ,

cauſæ quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime inquit ille, ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente inquit Antonius dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule inquit Antoni ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicẽdo mihi uideri lectiſſimum, propriumq́ hoc eſſe laudis tuę, nihil à te unquam eſſe dictũ, quod obeſſet ei, pro quo diceres: idq́ memoria teneo, cũ mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis audientibus eſſet, de te inſtitutus, Craſſusq́ plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum ceteris tuis laudibus hanc eſſe uel maximam, quod non ſolum, quod opus eſſet, diceres, ſed etiam quod non opus eſſet, non diceres: tum illum mihi reſpõdere memini, cetera in te ſummè eſſe laudanda, illud uerò improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & noceret ei, pro quo quiſque diceret: quare non ſibi eum diſertum qui id non faceret, uideri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi uidetur Antoni, demonſtres uelim, quare tu hoc ita magnum putes nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius eſſe uideatur. Dicam equidẽ Cęſar inquit, quid intelligam, ſed & tu, & uos omnes, hoc inquit mementote, nõ me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, ſed de exercitationis, & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſpõſum excellentis cuiuſdam eſt ingenij, ac ſingularis, cui quidem portenti ſimile eſſe uiſum eſt, poſſe aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetq́ ei, quem defenderet: facit enim de ſe coniecturam, cuius tanta uis ingenij eſt, ut neminem niſi conſultò putet, quod contra ſe ipſum ſit dicere, ſed ego non de præſtanti quadam, & eximia, ſed propè de uulgari, & communi prudentia diſputo. Vt apud gręcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilij, atque ingenij Atheniẽſis ille fuiſſe Themiſtocles, ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eiq́ artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum, cum ille quæſiſſet. quid nam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet, & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe obliuiſci, quæ uellet, quàm ſi meminiſſe, docuiſſet. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, unquam effluere potuiſſe: cum quidẽ ei fuerit optabilius obliuiſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quàm quod ſemel audiſſet, uidiſſet'ue, meminiſſe. Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum memoriæ nobis opera danda non eſt, neque illa mea cautio, & timiditas in cauſis propter præſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt. uterq́ enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificauit facultatem. Etenim permulta ſunt in cauſis, in omniparte orationis circunſpiciunda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis teſtis, aut non lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur, orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus, non moueor, non obtempero, non ſatisfacio, neque tamen ullam aſſequor laudem: homines enim imperiti facilius, quod ſtulte dixeris reprehendere, quàm quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hic quantũ ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non leuem teſtem læſeris? habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, et pondus in uita: nec ſi hoc

Craſſus non committit,ideo non multi,& ſæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil ſolet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu,ſermo ille ſequitur, occidit ille aduerſarium'ne? immo uero aiũt ſe, et eum,quem defendit.hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe:ego autem ſæpiſſime uideo in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud,quod ſupra dixi,ſolere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ ualde cauſam meam premerent? cum id nõ faciunt alij, uerſanturq́ in hoſtium caſtris,ac ſua præſidia dimittunt,mediocriter'ne cauſis nocent? cum aut aduerſariorum adiumẽta confirmant,aut ea,quæ ſanare nequeunt, exulcerãt? Quid cum perſonarum,quas defendunt,rationem non habent? ſi quæ ſunt in his inuidioſa,non mitigant extenuando, ſed laudando, & efferendo inuidioſiora faciunt? quantum eſt in eo tandem mali? Quid ſi in homines caros, iudicibusq́ iucundos ſine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumelioſius inuehare,non'ne abs te iudices abalienes? Quid ſi quæ uitia, aut incõmoda ſunt in aliquo iudice uno,aut pluribus, ea tu in aduerſarijs exprobando nõ intelligas,te in iudices inuehi,mediocre peccatum eſt? Quid ſi cum pro altero dicas,litem tuam facias,aut læſus efferare iracundia,cauſam relinquas,nihil'ne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo,nimium patiẽs,& lentus exiſtimor:ut cum te ipſum Sulpici obiurgabam,quod miniſtratorem peteres nõ aduerſarium. Ex quo etiam illud aſſequor,ut ſi quis mihi male dicat, petulans aut planè inſanus eſſe uideatur. In ipſis autem argumentis ſi quid poſueris,aut aperte falſum, aut ei, quod dixeris,dicturus'ue ſis,contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu iudiciorum,ac foro,nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc uerſari ſemper (dicam enim ſæpius) ſi poſſim,ut boni aliquid efficiam dicendo,ſin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule,in quo tu me paulo ante laudabas,ad ordinem collocationemq́ rerum,ac locorũ, cuius ratio eſt duplex:altera,quam affert natura cauſarum,altera, quæ oratorum iudicio,& prudentia comparatur.Nam,ut aliquid ante rem dicamus,deinde ut rẽ exponamus,poſt ut eam probemus noſtris præſidijs cõfirmandis, contrarijs refutandis,deinde ut concludamus,atque ita peroremus, hoc dicẽdi genus natura ipſa præſcribit. Vt uero ſtatuamus ea,quæ probandi,docendi,perſuadẽdi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus, id eſt uel maxime proprium oratoris prudentiæ: Multa enim occurrunt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura uideantur,ſed eorum partim ita leuia ſunt, ut contemnẽda ſint,partim etiam,ſi quid habent adiumenti,ſunt nonunquam eiuſmodi,ut inſit in ijs aliquid uitij,neque tanti ſit illud,quod prodeſſe uideatur, ut cũ aliquo malo coniungatur. Quæ autem ſunt utilia,atq́ firma, ſi ea tamen (ut ſæpe fit) ualde multa ſunt,ea,quæ ex ijs aut leuiſſima ſunt,aut alijs grauioribus cõſimilia, ſecerni arbitror oportere,atque ex oratione remoueri: equidem cum colligo argumenta cauſarum,non tam ea numerare ſoleo,quàm expẽdere. Et quoniam,quod ſæpe iam dixi,tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus,aut docẽdo,aut cõciliando,aut permouẽdo, una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil aliud niſi docere uelle uideamur, reliquæ duæ ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia,& cęterę partes orationis,de quibus paulo poſt pau-

ca dicemus

ea dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanere poſſint. Sed his partibus orationis, quæ & ſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius eſt locus et in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod propoſueris, atque agas, permouendorum animorum cauſa, ſæpe utile eſt. Itaque uel narratione expoſita ſæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis noſtris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem, atque copiam, recte id fieri poteſt, hæq́ cauſæ ſunt ad agendum, & ad ornandum grauiſſimæ, atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiuſmodi digreſſionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur: atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma ſunt, ea prima collocant, in quo illos quoque errare arbitror, qui ſi quando (id quod mihi nunquam placuit) pluris adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum uolunt dicere: Res enim hoc poſtulat, ut eorum expectationi, qui audiunt quam celerrime occurratur, cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum: male enim ſe res habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſimum quodque ſit primum, dum illud ramē in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ſeruentur etiam ad perorandum, ſi quæ erunt mediocria (nam uitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conijciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicēdum, poſtremo ſoleo cogitare, quo utar exordio: nam ſi quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. Principia autem dicendi ſemper cum accurata, & acuta, & inſtructa ſententijs, apta uerbis, tum uero cauſarum propria eſſe debent: prima eſt enim quaſi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet: in quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum, atque eruditum Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut quod primum uerbum habiturus ſit, neſciat, & ait idem, cum brachiū concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare, neque attendit eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iactare leniter, ut & uenuſtati uel maxime ſeruiant, & reliquis uiribus ſuis conſulant, neque eſt dubium, quin exordiū dicendi uehemens, & pugnax non ſæpe eſſe debeat, ſed ſi in ipſo illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad uulnus, ſed ad ſpeciem ualere uideantur, quanto hoc magis in oratione expectandum eſt, in qua non uis potius, ſed delectatio poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe uniuerſum profundat, & quod totum repente euolet, ſic omnia, quæ fiunt, quæq́ aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipſa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quærenda, ſed ex ipſis uiſceribus cauſæ ſumenda ſunt: iccirco tota cauſa pertentata, atque perſpecta, locis omnibus inuentis, atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum, ſic & facile reperietur: ſumentur enim ex ijs rebus, quę erunt uberrimæ, uel in argumē-

tis,uel in ijs partibus,ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent,cum erunt penè ex intima defenſione depromptæ, & apparebit eas non modo non eſſe communes,nec in alias cauſas,poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa,quę tum agatur,defluxiſſe. Omne autem principium aut rei totius,quæ agetur,ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam, & munitionem,aut quoddam ornamentum,& dignitatem. Sed oportet ut ædibus,ac templis ueſtibula,et aditus,ſic cauſis principia pro portione rerum prę ponere. Itaque in paruis,atque in frequentibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſępe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerunq; erit) aut ex reo,aut ex aduerſario,aut ex re,aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent uirum bonum, quæ liberalem,quæ calamitoſum,quæ miſericordia dignum,quæ ualeant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, ijſdem ex locis ferè contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui, ſanariq; non poſſit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; exiſtimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius, quàm rogando. eſt id quidem in totam orationem confundendum,nec minime in extremam,ſed tamen multa principia ex eo genere gignũtur. Nam & attentum, monent græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem,quæ ſunt utilia,ſed non principij magis propria,quàm reliquarum partium, faciliora etiam in principijs, quod & attenti tum maxime ſunt, cum omnia expectant,& dociles magis initijs eſſe poſſunt: illuſtriora enim ſunt,quæ in principijs,quàm quæ in medijs cauſis dicuntur,aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum,aut incitandum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa,quos tamen totos in principio explicari non oportebit,ſed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, ut non tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe uideatur: nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri uelle uideantur. Atque eiuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui uibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur, ſed ut ipſis ſententijs, quibus proluſerunt,uel pugnare poſſint. Narrare uero rem quod breuiter iubent, ſi breuitas appellanda eſt, cum uerbum nullum redundet, breuis eſt L. Craſſi oratio, ſi tum eſt breuitas, cum tantum uerborum eſt, quantum neceſſe eſt, aliquando id opus eſt,ſed ſępe obeſt,uel maxime in narrando,non ſolũ quod obſcuritatem affert, ſed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis eſt maxima, ut iucunda, & ad perſuadendum accomodata ſit, tollit, uidelicet illa.

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis

Quàm longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius,& ſeruilis percunctatio, mors Chryſidis,uultus,& forma.& lamentatio ſororis, reliqua, peruariè, iucundeq; narrantur. Quod ſi hanc breuitatem quæſiſſet.

Effertur,imus,ad ſepulchrum uenimus,

In ignem poſita eſt

in his ferè decem uerſiculis totum cõficere potuiſſet, quãquã hoc ipſum effertur,imus,

tur, imus, conciſum eſt, ita ut non breuitati ſeruitum ſit, ſed magis uenuſtati. Quod ſi nihil fuiſſet, niſi in ignem poſita eſt, tamen res tota cognoſci facile potuiſſet, ſed & feſtiuitatem habet narratio diſtincta perſonis, & interpūcta ſermonibus, & eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cum quemadmodum actum ſit, exponas, & multo apertius ad intelligendum eſt, ſi ſic conſtituitur aliquando, ac nō iſta breuitate percurritur: Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm ceteras, & hoc magis in hac elaborandum eſt, quòd & difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando, & maiore periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quàm ceteræ, uel quia ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt narratio obſcura totam obcæcat orationem, uel ꝙ alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius, narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi uerbis uſitatis, ſi ordine temporum conſeruato, ſi non interruptè narrabitur. Sed quando utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilŋ: neque enim ſi nota res eſt, nec ſi dubium ſit, quid geſtum ſit, narrari oportet, nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus, ac ſiquando erit narrandū, ne illa, quę ſuſpicionem, & crimen efficient, contraꝗ nos erunt acriter perſequamur, & quidquid poterit, detrahamus, ne illud, quod Craſſus ſiquando fiat, perfidia non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat: nam ad ſummam totius cauſæ pertinet caute, an contra demonſtrata res ſit, quod omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur, ut cauſa ponatur, in quo uidendum eſt, quid in controuerſiam ueniat. Tunc ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ coniuncte, & infirmandis contrarŋs, & tuis confirmandis: nanque una in cauſis ratio quædam eſt eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet, ea autem & confirmationem, & reprehenſionem quærit, ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes, neque hęc confirmari, niſi illa reprehendas, iccirco hęc & natura, et utilitate, & tractatione cōiuncta ſunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando, omniaꝗ cū ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, & ad utilitatem noſtram uocandas, conferēda ſunt. Neꝗ ſanè iam cauſa uidetur eſſe, cur ſecernamus ea pręcepta, quę de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus: ſunt enī pleraꝗ cōmunia, ſed tamē ſuadere aliquid, aut diſſuadere, grauiſſime mihi uidetur eſſe perſonę, nam & ſapientis eſt conſilium explicare ſuum de maximis rebus, & honeſti, & diſerti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit, atꝗ hęc in ſenatu minore apparatu agēda ſunt: ſapiēs enim eſt conſilium, multisꝗ alŋs dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenŋ, oſtentationisꝗ ſuſpicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatēꝗ deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, nō quid maxime uelit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur uidet: Nemo eſt enim preſertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetendā maxime dignitatē, ſed uincit utilitas plerunꝗ, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri. Controuerſia autē inter hominū ſententias, aut in illo eſt, utrum ſit utilius, aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrū honeſtati potius, an utilitati cōſulendū ſit. Quę qa pugnare

ſæpe inter ſe uidentur: qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præſidij, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda cõtrariorum: qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt, uel cum periculo glorioſa colliget, poſteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude naſci defendet, ſemperq; eam cum dignitate eſſe coniunctam: Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit, quidq; etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraque re maxime eſt quærendum: inciditur enim omnis iam deliberatio, ſi intelligitur nõ poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur, & qui id docuit nõ uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad cõſilium autẽ de rep. dandum caput eſt, noſſe rẽp. ad dicendũ uero ꝓbabiliter, noſſe mores ciuitatis, qui quia crebro mutãtur, genus quoq; orõnis eſt ſæpe mutãdũ, et quãquã una ferè uis eſt ſępe eloquẽtię, tamẽ qa ſumma dignitas eſt populi, grauiſſima cauſa reip. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicẽdi grãdius quoddã, et illuſtrius eſſe adhibendũ uidetur, maximaq; pars orationis admouenda eſt ad animorũ motus, nonnunquã aut cohortatione, aut cõmemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metũ, aut ad cupiditatẽ, aut ad gloriã concitandos, ſæpe etiam à temeritate, iracundia, ſpe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quaſi oratori ſcena uideatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen ſine tibijs canere, ſic orator niſi multitudine audiente eloquens eſſe non poſſit. Et cum ſint populares multi, uarijq; lapſus, uitãda eſt acclamatio aduerſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſpere, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordide, ſi quoquo animi uitio dictum eſſe aliquid uideatur, aut hominum offenſione, uel inuidia, quæ aut iuſta eſt, aut ex criminatione, atq; fama, aut res ſi diſplicet, aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis, aut metus multitudo, hiſq; quatuor cauſis totidem medicinæ opponũtur. Tum obiurgatio, ſi eſt auctoritas, tum admonitio quaſi lenior obiurgatio, tum promiſſio, ſi audierint probaturos, tum deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnunquam utile. nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepore: nihil enim tam facile, quàm multitudo à triſtitia, & ſæpe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Expoſui ferè, ut potui, uobis in utroque genere cauſarum, quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaq; omnino in cauſis ratione uerſari. Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreueram, ſed & quia multa ſunt orationum genera & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim græci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm utilitatis huius forenſis cauſa, laudationes ſcriptitauerunt, quorum ſunt libri quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alijq; laudantur. Noſtræ laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimonij breuitatem habent nudam, atq; inornatam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata eſt. Sed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnũquam etiam ſcribendum, uelut P. Tuberoni Africanũ auunculũ laudanti ſcripſit C. Lęlius, uel ut noſmetipſi ornandi

cauſa

cauſa græcorum more,ſiquos uelimus,laudare poſſimus, ſit à nobis quoq; tractatus is locus. Perſpicuum eſt igitur alia eſſe in homine optanda,alia laudanda. Genus,forma,uires,opes,diuitię,cæteraq;,quę fortuna det,aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur, ſed tamen quod ipſa uirtus in earum rerum uſu, ac moderatione maxime cernitur,tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ, & fortunæ bona,in quibus eſt ſumma laus non extuliſſe ſe in poteſtate,non fuiſſe inſolentem in pecunia,non ſe prætuliſſe alĳs propter abundantiam fortunæ,ut opes, & copiæ non ſuperbiæ uideātur,ac libidini,ſed bonitati,ac moderationi facultatem, & materiam dediſſe. Virtus autē, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt,tamē habet plures partes, quarū alia eſt ad laudationē aptior: ſunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum, & quadam comitate,ac beneficētia poſitę,aliæ quę in ingenĳ aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore: Nam clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda eſt auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipſis,qui eas in ſe habent, quàm generi hominum fructuoſæ putantur. Sapientia,& magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues,& pro nihilo putantur,& in excogitando uis quædam ingenĳ,& ipſa eloquētia,admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipſos enim magis uidetur,quos laudamus,quàm illos apud quos laudamus,ornare, ac tueri; ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera uirtutū: feriunt enim aures hominum,cum illa,quæ iucunda,& grata,tum etiam illa,quæ mirabilia ſunt in uirtute laudari, & quoniam ſingularum uirtutum ſunt certa quædam officia,ac munera, & ſua cuique uirtuti laus propria debetur, erit explicādum in laude iuſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is,qui laudabitur,fecerit: itemq; in ceteris res geſtæ ad cuius uirtutis genus,& uim,& nomen accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta uidentur à uiris fortibus ſine emolumento,ac præmio: quæ uero etiam cum labore, & periculo ipſorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime: ea enim denique uirtus eſſe uidetur præſtantis uiri,quæ eſt fructuoſa alĳs, ipſi autem laborioſa, aut perículoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter aduerſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res geſtæ iudicĳs hominum comprobatæ, in quibus etiam felicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui,laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præſtabiles,aut nouitate primæ,aut genere ipſo ſingulares: neque enim paruæ,neq; uſitatę,neque uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri ſolent. Eſt etiam cum ceteris præſtantibus uiris comparatio,in laudatione præclara: de quo genere libitum mihi eſt paulo plura, quàm oſtenderam dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus,quàm ut hoc uideretis, ſi laudationes eſſent ī oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam. Iam uituperandi præcepta, contrarĳs ex uitĳs ſumēda eſſe,perſpicuum eſt. ſimul eſt illud ante oculos, nec bonū uirum

proprie,& copioſe laudari,ſine uirtutum,nec improbum notari, ac uitupera-
ri,ſine uitiorum cognitione,ſatis inſigniter,atqꝫ aſpere poſſe. Atqꝫ his locis &
laudandi,& uituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarū. Ha
betis de inueniendis rebus,diſponēdisqꝫ quid ſentiam: adiungā etiam de me-
moria,ut labore Craſſum leuem: neque ei quidquam aliud,de quo diſſerat,re
linquam,niſi ea,quibus rebus hæc exornētur. Perge uero inquit Craſſus: li-
benter enim te cognitum iam artificem,aliquandoqꝫ euolutum illis integumē
tis diſſimulationis tuæ,nudatumqꝫ perſpicio,et quod mihi nihil,aut quod nō
multum relinquis,percommode facis,eſtqꝫ mihi gratum. Iam iſtuc quantū
tibi ego reliquerim,inquit Antonius, erit in tua poteſtate: ſi enim uere agere
uolueris,omnia tibi relinquo,ſin diſſimulare,tu quemadmodum his ſatisfaci-
as,uideris. Sed ut ad rem redeam, non ſum tanto ego inquit ingenio, quanto
Themiſtocles fuit,ut obliuionis artem,quàm memoriæ malim, gratiamqꝫ ha
beo Simonidi illi chio,quem primum ferunt artē memoriæ protuliſſe: Dicūt
enim,cum cenaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatū
hominē,& nobilem,ceciniſſetqꝫ id carmen,quod in eū ſcripſiſſet, in quo mul-
ta ornandi cauſa poëtarum more in Caſtorem ſcripta, et Pollucem fuiſſent,ni
mis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidiū eius ei, quod pactus eſſet pro
illo carmine,daturū,reliquum à ſuis tyndaridis,quos ęque laudaſſet,peteret ſi
ei uideretur,paulo poſt eſſe ferūt nuntiatū Simonidi,ut prodiret,iuuenes ſta-
re ad ianuam duos quoſdam,qui eum magnopere euocarent, ſurrexiſſe illum
ipſum,prodiſſe,uidiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclaue illud, ubi epula
retur Scopas,concidiſſe,ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe, quos cū
humare uellent ſui,neqꝫ poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides
dicitur ex eo,quod meminiſſet,quo eorum loco quiſque cubuiſſet,demonſtra
tor uniuſcuiuſque ſepeliendi fuiſſe: hac tum re admonitus inueniſſe fertur or-
dinem eſſe maxime,qui memorię lumen afferret: Itaqꝫ ijs, qui hanc partem in
genij exercerent,locos eſſe capiendos,& ea,quæ memoria tenere uellent,effin
genda animo,atque in his locis collocanda,ſic fore, ut ordinem rerum locorū
ordo conſeruaret,res autem ipſas rerum effigies notaret,atqꝫ ut locis pro cera,
ſimulachris pro literis uteremur. Qui ſit autē oratori memoriæ fructus,quan
ta utilitas,quanta uis,quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipien-
da cauſa,quæ ipſe cogitaris, omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnem de-
ſcriptum uerborum apparatum,ita audire uel eum unde dicas,uel eum, cui re-
ſpondendum ſit,ut illi non infundere in aures tuas orationem,ſed in animo ui
deantur inſcribere. Itaqꝫ ſoli,qui memoria uigent,ſciunt quid,& quatenus,&
quomodo dicturi ſunt,cui reſponderint,quid ſuperſit: ijdemqꝫ multa ex alijs
cauſis aliquando à ſe acta,multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor
equidem huius boni naturam eſſe principem,ſicut earum rerum,de quibus an
te locutus ſum omnium,ſed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quędam eſt,
& ſimilitudo,habet hanc uim,non ut totum aliquid, cuius in ingenijs noſtris
pars nulla ſit,pariat, & procreet, uerum ut ea, quæ ſunt orta iam in nobis, &
procreata, educet, atqꝫ confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè
quiſquam eſt,ut,non diſpoſitis,notatisqꝫ rebus,ordinem uerborum,aut ſentē
tiarum complectatur,neque uero tam hebeti,ut nihil hac conſuetudine,& ex-
ercitatione adiuuetur. Vidit enī hoc prudenter ſiue Simonides,ſiue alius quis

inuenit,

inuenit,ea maxime animis effingi noſtris,quæ eſſent à ſenſu tradita,atque impreſſa,acerrimum autẽ ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum uidendi, quare facillime animo teneri poſſe ea,quę perciperentur auribus,aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur,ut res cecas,& ab aſpectus iudicio remotas confirmatio quædam,& imago,& figura ita notaret, ut ea,quæ cogitando complecti uix poſſemus,intuẽdo,quaſi teneremus.His autem formis,atque corporibus,ſicut omnibus,quę ſub aſpectum ueniunt, ſedes opus eſt,etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota,& peruulgata multus,& inſolens ſim,locis eſt utendum multis,illuſtribus, explicatis,modicis interuallis.Imaginibus autem agẽtibus,acribus,inſignitis,quæ occurrere,celeriterq́ꝫ percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit,ex qua conſuetudo gignitur,ſimilium uerborum conſeruata,& immutata caſibus,aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius ſententiæ informatio pictoris cuiuſdam ſummi ratione, & modo, formarum uarietate locos diſtinguentis.Sed uerborum memoria, quę minus eſt nobis neceſſaria, maiore imaginum uarietate diſtinguitur: multa enim ſunt uerba,quæ quaſi articuli connectunt membra orationis, quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt,eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur.rerum memoria propria eſt oratoris: eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus,ut ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus.Neq́ꝫ uerum eſt,quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere,& obſcurari etiam id,quod ꝑ ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, & diuina propé memoria, Athenis Carneadem, in Aſia,quem uiuere hodie aiunt,Sceptium Metrodorum,quorum uterq́ꝫ tãquam literis in cera,ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis,quos haberet, quę meminiſſe uellet,perſcribere. Quare hac exercitatione nõ eruenda memoria eſt, ſi eſt ulla naturalis,ſed certe,ſi latet,euocanda eſt.Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis,illud quidem certe,non nimis uerecundi,qui quidem cum te Catulle, tum etiam L.Craſſo audiente de dicendi ratione tam multa dixerim:nam iſtorũ ætas minus me fortaſſe mouere debuit: ſed mihi ignoſcetis profecto,ſi modo quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit,acceperitis. Nos uero inquit Catulus,etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo,non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus,magnamq́ꝫ tibi habemus gratiam,& cum humanitatem, & facilitatem agnoſcimus tuam,tum admiramur iſtam ſcientiam,et copiam.Equidem hoc me affecutum puto,quod magno ſum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tãta tua in cauſis diuinitas:nec enĩ te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, & undiq́ꝫ collegiſſe,uſuq́ꝫ doctum partim correxiſſe uideo, partim comprobaſſe.Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror,& ſimul gaudeo iudiciũ animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui,neminem ſapientiæ laudem,& eloquentię,ſine ſummo ſtudio,& labore,& doctrina cõſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id,quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus,ſi cognoſſemus,quæ te cauſa ĩ ſermonẽ impuliſſet? Quę eſt enim alia cauſa,niſi quod nobis,& horũ adoleſcentium ſtudio,qui te attentiſſime audierũt,morem gerere uoluiſti? Tum ille, Adimere inquit omnem

recuſationem Craſſo uolui, quę ego paulo ſciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tã ſuaui homine faſtidioſius, ad hoc genus ſermonis accedere. quid enim poterit dicere? conſularem ſe eſſe hominem, & cenſorium, eadem noſtra cauſa eſt: an ętatem afferet? quadriennio minor eſt, an ſe neſcire? quæ ego ſerò, quæ curſim arripui, quæ ſubſiciuis operis (ut aiunt) iſte à puero ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicã de ingenio, cui par nemo fuit, etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret, aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere, Craſſo dicẽte nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem ne fruſtra hi tales uiri uenerint, te aliquando Craſſe audiamus. Tum ille, Vt ita iſta eſſe concedam inquit Antoni, quæ ſunt longe ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim uere amiciſſimi homines quod ſentio, ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immo nonnunquam, ſæpe enim qui potui? qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius, quàm quęſtor abſuerim? ſed tamen audiui, ut heri dicebã, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos uiros, & in Aſia iſtum ipſum Sceptium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret, neque uero mihi quiſquam copioſius unquam uiſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quàm iſte hodie, eſſe uerſatus, quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum, non eſſem tam inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere ſentirem. Tum Sulpicius, An ergo inquit oblitus es Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi eius diſtinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permiſit inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego rectè intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniũcte eſt uiſus de utraque re dicere. Ille uero inquit Cotta ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum inuenit. Verba igitur inquit Craſſus mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit.

Tum Cæſar, Si quod difficilius eſt, id tibi reliquit, eſt nobis inquit cauſa, cur te audire cupiamus, ſin quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid quod dixiſti inquit Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi inquit Craſſe concedere, ſed uide, nequid Catulus attulerit religionis, opus hoc cenſorium eſt, id autem committere uide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite uero ille inquit, ut uultis, ſed nũc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum, poſt meridiem, ſi ita uobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe uel ſtatim, uel ſi ipſe poſt meridiẽ malet, quam primũ tamen audire uelle dixerunt.

M. T. CICERONIS DE ORATORE

LIBER TERTIVS

INSTITVENTI mihi Q. frater eum ſermonem
referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Anto-
nij diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſanè recor-
datio ueterẽ animi curã, moleſtiamq; renouauit. Nam
illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas,
illa uirtus L. Craſſi morte extĩcta ſubita eſt, uix diebus
decem poſt eum diem, qui hoc, & ſuperiore libro con-
tinetur: ut enim Romam rediјt extremo ſcenicorum lu
dorum die, uehementer cõmotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in con
cione à Philippo, quem dixiſſe conſtabat, uidendum ſibi aliud eſſe conſilium,
illo ſenatu ſe remp. gerere non poſſe, mane idibus Septembris, & ille, & ſena-
tus frequens uocatu Druſi in curiam uenit, ibi cum Druſus multa de Philippo
queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quod conſul in eum ordinem tam
grauiter in concione eſſet inuectus. Hic ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos
conſtare uidi, quanquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper
ferè contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur, tamen omnium conſen
ſu ſic eſſe tum iudicatum, ceteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam
ipſum à ſeſe ſuperatum: Deplorauit enim caſum, atq; orbitatem ſenatus, cuius
ordinis à cõſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquã
ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis, neque uero
eſſe mirandum, ſi cum ſuis conſilijs remp. profligaſſet, conſilium ſenatus à rep.
repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſi
ſtendum Philippo quaſi quaſdam uerborum faces admouiſſet, non tulit ille,
& grauiter exarſit, pignoribusq; ablatis Craſſum inſtituit coercere. Quo qui
dem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta efferebantur, cum ſibi illum
conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. An tu cum omnem auctorita
tem uniuerſi ordinis propugnare putares, eamq; in conſpectu populi R. con-
cideres, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? non tibi illa ſunt cedenda,
ſi Craſſum uis coercere, hęc tibi eſt excidẽda lingua, qua uel euulſa ſpiritu ipſo
libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementiſſima contẽ-
tione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta eſſe conſtabat, ſententiamq; eã, quam
ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis, et grauiſſimis uerbis, ut populo R.
ſatisfieret, nunquam ſenatus, neque conſilium reip. nec fidem defuiſſe, ab eo di
ctam, & eundem id quod in auctoritatibus perſcriptis extat, ſcribẽdo affuiſ-
ſe. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quaſi expe-
ctantes poſt eius interitum ueniebamus in curiam, ut ueſtigium illud ipſum,
in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur, Namque tum latus ei dicenti
condoluiſſe, ſudoremq; multum conſecutũ eſſe audiebamus, ex quo cum co-
horruiſſet, cum febri domum rediјt, dieq; ſeptimo eſt lateris dolore conſum-
ptus, O fallacem hominum ſpem fragilemq; fortunam, & inanes noſtras con
tentiones, quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipſo
curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt: Nam quamdiu Craſſi

fuit ambitionis labore uita diſtracta, tandiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, q̃ fructu amplitudinis, aut reip. dignitate, q aũt ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omniũ cõceſſu ad ſummam auctoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atq; omnia uitæ conſilia morte peruertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus, ſed ij tamẽ remp. caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo à dijs immortalibus uita, ſed donata mors eſſe uideatur: non uidit flagrantem bello Italiam, nõ ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marij fugam, non illam poſt reditum eius cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatã eam ciuitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius, atq; his ferè ipſis definietur uiris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum uirum omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium, & fugam deprecaretur, eſſe coactum, ut uita ſeipſe priuaret. Iã M. Antonij in eis ipſis roſtris, in quibus ille rẽp. conſtantiſſime conſul defenderat, quæq; cẽſor imperatorijs manubijs ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita ſeruata. Neq; uero longe ab eo C. Iulij caput hoſpitis etruſci ſcelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit, ut ille, qui hæc non uidit, & uixiſſe cum repu. pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe uideatur: Neque enim propinquum ſuum maximi animi uirum P. Craſſum ſuapte interfectum manu, neque collegę ſui Pontificis Maximi ſanguine ſimulachrum Veſtę reſperſum eſſe uidit: cui, mœrori (qua mente ille in patriã fuit) etiã C. Carbonis inimiciſſimi hominis eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non uidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles, miſeroſq; caſus, ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, nõ multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuiſſet, quibus cum priuatus coniunctiſſime uixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate, cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta uita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reip. malo conſtituta. Ego uero te Craſſe, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino cõſilio & ortum, & extinctũ eſſe arbitror: nam tibi aut pro uirtute animi, conſtantiaq; tua ciuilis ferri ſubeũda fuit crudelitas, aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis uendicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet, neque ſolum tibi improborũ dominatus, ſed etiam propter admiſtam ciuium cędem bonorũ uictoria mœrori fuiſſet. Mihi quidem Q. frater & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in remp. incredibilem, & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus cogitãti, ſententia ſæpe tua uera, ac ſapiens uideri ſolet, qui propter tot, tantos, tamq; præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum uirorum me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hęc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mi

tigantur,

tigantur,pergamus ad ea ſolatia,quæ non modo ſedatis moleſtijs iucũda, ſed etiam herentibus,ſalutaria nobis eſſe poſſunt, ſermonemq́ L.Craſſi reliquũ, ac penè poſtremum memoriæ prodamus,atque ei,& ſi nequaquam parem illius ingenio,at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitamq́ referamus: Neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit,in quibus ferè Socrates exprimitur, nõ, quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus,tamen maius quiddam de illo,de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur: quod item nos poſtulamus nõ à te quidem,qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à ceteris,qui hæc in manus ſument,ut maius quiddam de L. Craſſo, quam quantum à nobis exprimetur,ſuſpicentur: nos enim,qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus,& quibus C.Cotta tantummodo locos, ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet,quo in genere orationis utrũque oratorem cognoueramus,idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſiquis erit, qui ductus opinione uulgi,aut Antonium ieiuniorem,aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet,quàm quomodo à nobis uterque inductus eſt,is erit ex ijs, qui aut illos non audierit,aut iudicare nõ poſſit: Nam fuit uterque(ut expoſui antea)cum ſtudio atque ingenio, & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus,ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis,neque in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt,paululumq́ requierũt, in primis hoc à ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat omne illud tempus meridianũ, Craſſum in acerrima,atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe,ſeſeq́,qui uultũ eius,cum ei dicendum eſſet,obtutumq́ oculorum in cogitando probe noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe uidiſſet, cum dedita opera quieſcentibus alijs in eam exhedram ueniſſet,in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet, cumq́ eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet,ſtatim receſſiſſe,atque,in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumptas. deinde cum omnes inclinato iam in poſt meridianum tempus die ueniſſent ad Craſſum. Quid eſt Craſſe inquit Iulius,imuſne ſeſſum? & ſi admonitum uenimus te,non flagitatũ. Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis,ut uobis, hoc preſertim munus,putem diutius poſſe debere? Quinam igitur inquit ille locus, an in media ſylua placet? eſt enim is maxime & opacus,& frigidus. Sanè inquit Craſſus,etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro nõ inopportuna ſermoni.Cum placuiſſet idem ceteris,in ſyluam uenitur,& ibi magna cum audiendi expectatione conſiditur. Tum Craſſus,Cum auctoritas,atq́ amicitia ueſtra,tum Antonij facilitas eripuit inquit mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi,quanquam in partiẽda diſputatione noſtra,cũ ſibi de ijs,quę dici ab oratore oporteret,ſumeret, mihi aũt relinqueret,ut explicarẽ,queãdmodum illa ornari oporteret, ea diuiſit,quæ ſeiuncta eſſe non poſſunt.Nam cum omnis ex re,atque uerbis conſtet oratio,neq́ uerba ſedem habere poſſunt,ſi rem ſubtraxeris, neq́ res lumen,ſi uerba ſemoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam animo complexi,plus multo etiam uidiſſe uidẽtur,quã quãtum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt,qui omnia hęc,quæ ſupra,& ſubter,unũ eſſe,& una ui, atq́ una conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt: Nullum eſt enim genus rerum, quod aut auulſum à ceteris per ſeipſum conſtare, aut quo cetera ſi careãt, uim ſuam,atq́ æternitatẽ conſeruare poſſint. Sed hęc maior eſſe ratio uidetur,quã ut hominum poſſit ſenſu,aut cogitatione cõprehendi: Eſt etiam illa Platonis

uera,& tibi Catule certe nõ inaudita uox,omnem doctrinam harum ingenua
rum,et humanarũ artium uno quodã ſocietatis uinculo cõtineri:ubi enim per
ſpecta uis eſt rationis eius,qua cauſæ rerũ,atq; exitus cognoſcũtur,mirus qui-
dam omniũ quaſi cõſenſus doctrinarũ,concentusq; reperitur. Sed ſi hoc quo-
que uidetur eſſe altius,quã ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certe
tamen,quod amplexi ſumus,quod profitemur,quod ſuſcepimus, noſſe, & te-
nere debemus, Vna eſt enim,quod & ego heſterna die dixi,et aliquot locis an
temeridiano ſermone ſignificauit Antonius,eloquentia, quaſcunq; in oras di
ſputationis,regionesue delata eſt:nam ſiue de cœli natura loquitur,ſiue de ter
ræ,ſiue de diuina ui,ſiue de humana,ſiue ex inferiore loco,ſiue ex æquo, ſiue ex
ſuperiore,ſiue ut impellat homines,ſiue ut doceat,ſiue ut deterreat , ſiue ut cõci
tet,ſiue ut reflectat,ſiue ut incẽdat,ſiue ut leniat, ſiue ad paucos, ſiue ad multos,
ſiue inter alienos,ſiue cũ ſuis,ſiue ſecum,riuis eſt diducta oratio nõ fontibus,et
quocũq; ingreditur eodẽ eſt inſtructu,ornatuq; comitata. Sed quoniã oppreſ-
ſi iam ſumus opinionibus nõ modo uulgi, uerum etiã hominum leuiter erudi-
torum,qui quæ cõplecti tota nequeunt,hæc facilius diuulſa,& quaſi diſcerpta
contrectant,et qui tanquam ab animo corpus,ſic à ſententijs uerba ſeiungunt,
quorũ ſine interitu fieri neutrum poteſt , non ſuſcipiã oratione mea plus, quã
mihi imponitur,tantũ ſignificabo breui,neq; uerborum ornatũ inueniri poſ-
ſe non partitis,expreſſisq; ſententijs,neq; eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine
luce uerborũ, Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari,
atq; illuminari putem, proponam breuiter , quid ſentiam de uniuerſo genere
dicendi, Natura nulla eſt (ut mihi uidetur) quæ non habeat in ſuo genere res
cõplures diſſimiles inter ſe,quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & au
ribus multa percipimus,quæ & ſi nos uocibus delectant,tamẽ ita ſunt uaria ſę
pe,ut id,quod proximum audias,iucundiſſimũ eſſe uideatur,& oculis colligũ
tur penè innumerabiles uoluptates,quæ nos ita capiunt,ut unum ſenſum diſſi
mili genere delectẽt,& reliquos ſenſus uoluptates oblectãt diſpares,ut ſit dif-
ficile iudicium excellentis maxime ſuauitatis. At hoc idem,quod eſt in naturis
rerum,transferri poteſt etiã ad artes , Vna fingendi eſt ars , in qua preſtantes
fuerunt Myro,Polycletus,Lyſippus,qui oẽs inter ſe diſſimiles fuerũt, ſed ita
tamen,ut neminẽ ſui uelis eſſe diſſimilẽ, Vna eſt ars,ratioq; picturę, diſſimilli
miq; tamen inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles,neq; eorũ quiſquam eſt,cui
quidquã in arte ſua deeſſe uideatur: & ſi hoc in his, quaſi mutis artibus eſt mi-
randũ,& tamen uerũ, quanto admirabilius in oratione,atq; in lingua,quæ cũ
in ijſdem ſentẽtijs,uerbisq; uerſetur,ſummas habet diſſimilitudines, nõ ſic, ut
alij uituperãdi ſint,ſed ut ij,quos cõſtet eſſe laudãdos,in diſpari tamen genere
laudẽtur. Atq; id primũ in poëtis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cũ
oratoribus,quã ſint ĩter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciusq; diſſimiles,quã apud
gręcos Æſchylus,Sophocles,Euripides,quanq̃ oĩbus par penè laus in diſſimi
li ſcribẽdi genere tribuatur, Aſpicite nunc eos homines,atq; intuemini,quorũ
de facultate quęrimus,quid interſit inter oratorũ ſtudia,atq; naturas,ſuauita-
tem Iſocrates,ſubtilitatẽ Lyſias,acumẽ Hyperides,ſonitũ Aſchines,uim De-
moſthenes habuit,quis eorũ non egregius? tamẽ quis cuiuſquã niſi ſui ſimilis?
Grauitatẽ Africanus,lenitatẽ Lelius,aſperitatẽ Galba, profluẽs quiddam ha
buit Carbo,& canorũ , quis horum nõ princeps temporibus illis fuit? & ſuo

tamen

tamen quiſque in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucundius auribus noſtris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut latine loqui penè ſolus uideatur, ſic autem grauis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit hu manitas, ac lepos. quid multa? iſtum audiens equidem ſic iudicare ſoleo, quid quid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitioſius, & deterius futurũ. Quid noſter hic Cæſar? non'ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? quis unquam res præter hunc tragicas penè comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica propè uenuſtate tractauit? atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ecce præſentes duo propè æquales Sulpicius, & Cotta: quid tam inter ſe diſſimile, quid tam in ſuo genere præſtãs? limatus alter, & ſubtilis, rem explicans proprijs, aptiſq; uerbis, heret in cauſa ſemper, et quid iudici probandum ſit cum acutiſſime uidit, omiſſis ceteris argumentis in eo mentem, orationemq; defigit. Sulpicius autẽ fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima, & maxima uoce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus uerborum quoque ea grauitate, & copia eſt, ut unus ad dicendũ inſtructiſſimus à natura eſſe uideatur. Ad noſmetipſos iam reuertor, quoniã ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis iudicium uocaremur, quid tam diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius, ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis'ne genus hoc, quod ſit Antonij, forte, uehemens, commotum in agendo, premunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatũ, in unaquaq; re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarum aurium ſacietate. Nos autẽ, quicunq; in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quòd minime ſibi quiſq; notus eſt, et difficillime de ſe quiſq; ſentit, ſed tamẽ diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, et ex eo, quod quibus ueſtigijs primum inſtiti, in ijs ferè ſoleo perorare, & quod aliquanto me maior in uerbis, & in ſententijs eligendis, quàm eum labor, & cura torquet, uerentẽ, ne ſi paulo obſoletior fuerit oratio, nõ digna expectatione, & ſilẽtio fuiſſe uideatur. Quod ſi in nobis, qui adſumus, tantę diſſimilitudines, tam certę res cuiuſq; proprię, & in ea uarietate ferè melius à deteriore facultate magis, quàm genere, diſtinguitur, atq; omne laudatur, quod in ſuo genere perfectũ eſt, qd cẽſetis, ſi oẽs, qui ubiq; ſunt, aut fuerũt oratores amplectĩ uoluerimus, nũ'ne fore, ut quot oratores, totidẽ penè reperianĩ genera dicẽdi? Ex qua mea diſputatiõe forſitã occurrat illud, ſi penè innumerabiles ſint quaſi formę, figurçq; dicẽdi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, nõ poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, ijſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita, diligentiſſimeq; hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiũt, uidendum, quo ſua quenq; natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificum, & magiſtrorum exiſſe diſcipulos, diſſimiles inter ſe, attamen laudandos, cum ad cuiuſque naturã inſtitutio doctoris accõmodaretur. Cuius eſt uel maxime ĩſigne illud

exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Thepompo frenis uti ſolere: alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi uerecundantem incitabat: Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut ſi non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium ueſtrum ſtudium, & ad genus id, quod quiſque ueſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerent, id à me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur: Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi eſt modus melior? (nam de actione poſt uidero) quàm ut latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq; dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri, dilucidiq; ſermonis, neq; enim conamur docere eũ dicere qui loqui neſciat, nec ſperare qui latine nõ poſſit, hũc ornate eſſe dicturũ, neq; uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium, nam alterum traditur literis, doctrinaq; puerili, alterum adhibetur ob eã cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat, quod uidemus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poëtis: ſunt enĩ illi ueteres, qui ornare nondum poterãt ea, quæ dicebant, omnes pro pe præclare locuti, quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi latine, neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa parcè, quod oſtendam, ſed uſitatis, ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur ijs, qui in ueteribus erit ſcriptis ſtudioſe, & multum uolutatus. Atque ut latine loquamur, non ſolum uidendum eſt, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea ſic, & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſeruemus, ut nequid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus, & uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius, nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quaſi anhelata grauius: nam de uoce nondum ea dico, quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona, atque abſurda. eſt autem uitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur: ruſtica uox, & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere uideatur, ut tuus Catule ſodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, ſonoq; uocis agreſti, & illud, quod loquitur, priſcum uiſum iri putat, ſi planè fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, et ſuauitas iſta delectat, omitto uerborum, quanquam eſt caput, uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat cõſuetudo & legendi, & loquendi, ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem, ut apud græcos atticorũ, ſic in latino ſermone huius eſt urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipſorũ Athenienſium interijt, domicilium tantũ in illa urbe remanet ſtudiorũ, quibus uacant ciues, peregrini fruũtur capti quodammodo-

dammodo nomine urbis,& auctoritate, tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus, non uerbis, ſed ſono uocis, nec tam bene, quàm ſuauiter loquendo facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quam latini, tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt quin literatiſſimũ togatorum omnium. Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atque ipſo oris preſſu,& ſono facile uincat. Quare cum ſit quędam certa uox romani generis, urbisq́ propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare, aut olere peregrinum, hãc ſequamur, neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinã inſolentiam fugere diſcamus, Equidem cum audio ſocrum meã Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant, quod multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire, ſono ipſo uocis ita recto,& ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre uideatur, ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non aſpere, ut ille, quem dixi, non uaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe & æquabiliter,& leniter, quare Cotta noſter, cuius tu illa lata Sulpici nonnunquam imitaris, ut iotam literam tollas, et e pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores uideris imitari. Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, ſic agam uobiſcum inquit Craſſus, ut quoniam me loqui uoluiſtis, aliquid de ueſtris uitijs audiatis. Vtinam quidem inquit ille, id enim ipſum uolumus, idq́ ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus.

At enim non ſine meo periculo Craſſus inquit poſſum Sulpici te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi uideri. Tum ille, tum quod monuit idem ut ea, quæ in quoq; maxima eſſent, imitaremur: ex quo uereor, ne nihil ſim tui niſi ſupploſionẽ pedis imitatus,& pauca quędã uerba,& aliquẽ ſi forte motum. Ergo iſta inquit Craſſus, quę habes à me, non reprehendo, ne meipſum irrideam, ſunt autem mea multo,& plura, et maiora quàm dicis, quæ aũt ſunt, aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de ijs te, ſiqui me forte locus admonuerit, cõmonebo. Pretereamus igitur pręcepta latinè loquẽdi, quæ pueriliſ doctrina tradit, et ſubtilior cognitio, ac ratio literarũ alit, aut conſuetudo ſermonis cotidiani, ac domeſtici libri confirmant, et lectio ueterum oratorum, et poëtarum, Neq; uero in illo altero diutius cõmoremur, ut diſputemus quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, latinè ſcilicet dicendo, uerbis uſitatis, ac proprie demonſtrãtibus ea, quæ ſignificari, ac declarari uolemus, ſine ambiguo uerbo, aut ſermone, nõ nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quæ ſimilitudinis cauſa ex alijs rebus transferũtur, non diſcerptis ſententijs, non præpoſteris tẽporibus, non cõfuſis pſonis, nõ perturbato ordine. quid multa: tam facilis eſt tota res, ut mihi permirũ ſepe uideatur, cũ difficilius intelligaĩ quid patronus uelit dicere, q̃ ſi ipſe ille, qui patronũ adhibet, de re ſua diceret; Iſti enĩ qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerunq; ipſi docent, ut nõ deſideres planius dici, Eaſdem res autem ſimulac Fuſius, aut ueſter equalis Pomponius agere cœpit, nõ eque quid dicãt, niſi admodũ attendi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita pturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum, tantaq́; inſolentia, ac turba uerborũ, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem & tenebras afferat. atque ut quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere uideantur. Verum ſi

placet,quoniam hæc ſatis ſpero uobis quidem,certe maioribus moleſta,& pu
tida uideri,ad reliqua aliquãto odioſiora pergamus. Atqui uides inquit An
tonius,cum alias res agamus,quàm te inuiti audiamus, qui adduci poſſumus,
de me enim coniicio,relictis ut rebus omnibus te ſectemur,te audiamus,ita de
horridis rebus nitida,de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam eſt ora-
tio tua. Faciles enĩ inquit Antoni partes eæ fuerũt duæ,quis modo percucur
ri,uel potius penè præterii,latine loquendi,planeq; dicendi,reliquæ ſunt ma-
gnæ,implicatę,uarię,graues,quibus omnis admiratio ingenii,omnis laus elo
quentiæ continetur:nemo enim unquam eſt oratorem, quod latine loquere-
tur,admiratus,ſi eſt aliter,irrident,neq; eum oratorem tantummodo, ſed ho-
minem non putant;nemo extulit eum uerbis : qui ita dixiſſet, ut qui adeſſent
intelligerent,quid diceret,ſed contempſit eum qui minus id facere potuiſſet.
In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur?
in quo exclamant? quem deum,ut ita dicam, inter homines putant? qui diſtin
cte,qui explicate,qui abundanter,qui illuminate & rebus,& uerbis dicunt,&
in ipſa oratione quaſi quendam numerum,uerſumq; cõficiunt,id eſt quod di-
co ornatè. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ſe-
runt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens no-
minem: qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe uidiſſe Antonius & iis hoc no
men dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum, Quare omnes iſtos me aucto-
re deridete, atque contemnite,qui ſe horum,qui nunc ita appellantur, rheto-
rum præceptis omnem oratorum uim complexos eſſe arbitrantur,neque ad-
huc quam perſonam teneant,aut quid profiteantur,intelligere potuerunt. Ve
rum enim oratori quæ ſunt in hominum uita,quandoquidẽ in ea uerſatur ora
tor, atque ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata,
tractata, agitata eſſe debent, Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis
uirtutibus,quanquam ſunt omnes uirtutes ęquales,& pares,ſed tamen eſt ſpe
cies alia magis alia formoſa,& illuſtris,ſicut hæc uis,quæ ſcientiam complexa
rerum,ſenſa mentis,& conſilia ſic uerbis explicat,ut eos,qui audiant,quocun-
que incubuerit,poſſit impellere, quæ quo maior eſt uis, hoc eſt magis probi-
tate iungenda,ſummaq; prudentia,quarum uirtutum expertibus,ſi dicẽdi co-
piam tradiderimus,non eos quidem oratores effecerimus, ſed furẽtibus quæ-
dam arma dederimus.Hanc inquã cogitandi,pronuntiandiq; rationẽ, uimq;
dicendi ueteres græci ſapientiam nominabãt,hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci,
hinc Solones,atq; ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones,
Scipiones fuerunt,nõ tam fortaſſe docti,ſed impetu mentis ſimili, & uolunta
te.Eadem aũt alii prudentia,ſed conſilio ad uitæ ſtudia diſpari,quietem, atq;
otium ſecuti,ut Pythagoras,Democritus,Anaxagoras, à regẽdis ciuitatibus
totos ſe ad cognitionẽ rerum tranſtulerunt,quę uita propter tranquillitatem,
& propter ipſius ſcientiæ ſuauitatẽ, qua nihil eſt hominibus iucundius,plures
quàm utile fuit rebus publicis,delectauit, Itaq; ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis
ingeniis homines dediderunt,ex ea ſumma facultate uacui,ac liberi temporis,
multo plura,q̃ erat neceſſe,doctiſſimi homines otio nimio, & ingeniis uberri
mis affluentes curanda ſibi eſſe,ac quærenda,& inueſtiganda duxerũt, Nam
uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicen-
di magiſtra, neque diiuncti doctores, ſed iidem erant uiuendi præceptores,

atque

atque dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe à Peleo patre Achilli iuueni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq́ rerum. Sed ut homines labore aſſiduo, & cotidiano aſſueti, cum tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam nouum ſibipſi aliquem excogitant in otio ludum, ſic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut uoluntate ſua feriati totos ſe alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad muſicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum ſibiipſi ſtudium, ludumq́ pepererũt; atque in ijs artibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque uirtutem, omne tempus, atque ætates ſuas conſumpſerunt. Sed quod erant quidam, ijq́ multi, qui aut in repu. propter ancipitem, quæ non poteſt eſſe ſeiuncta, faciendi, dicendiq́ ſapientiam florerent, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipſi ĩ repu. uerſarentur, ſed ut huius tamen eiuſdem ſapientiæ doctores eſſent, ut Gorgias, Traſimachus, Iſocrates, inuenti ſunt, qui cum ipſi doctrina, & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent, quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiusq́ iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenuſtate, & ſubtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam ſe cunque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarent uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philoſophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit ſapienter'q́ ſentiendi. & ornate dicendi ſcientiam re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparauit, cuius ingenium, uariosq́ ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe literam Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſcidium illud extitit quaſi linguæ, atque cordis, abſurdum ſanè, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos ſapere, alij dicere docerent. Nam cum eſſent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius uarijs, & diuerſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt, quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multum diiunctæ, & diſpares, cum tamen omnes ſe philoſophi, ſocraticos & dici uellent, & eſſe arbitrarentur. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomẽ obtinuit. deinde ab Antiſthene, qui patientiam, & duritiam in ſocratico ſermone maxime adamarat, cynici primum, deinde ſtoici, tum ab Ariſtippo, quem illæ magis uoluptariæ diſputationes delectarant, cyrenaica philoſophia manauit, quam ille & eius poſteri ſimpliciter defendebant: ij qui nũc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec uoluptatem tuẽtur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe omnes ferè ſocraticos eſſe dicebant, Ereticorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum, ſed ea horum ui, & diſputationibus ſunt iandiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrociniũ uoluptatis, & ſi cui uera uideatur, procul abeſt tamen ab eo uiro, quem quęrimus, et quem auctorem publici conſilij, & regendæ ciuitatis ducem, & ſententiæ, atque eloquentiæ principem in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe uolumus. nec

ulla tamen ei philoſophiæ fiet iniuria à nobis : non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat à roſtris, à iudicijs, à curia, fortaſſe ſapienter, ac preſertim à repu. uerum ego non quæro nunc, quæ ſit philoſophia uerißima, ſed quæ oratori coniuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus, ſunt enim & boni uiri, & quoniam ſibi ita uidentur, beati: tantumq́ eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt uerißimum, tacitum tamen tanquam myſterium teneant, quòd negant uerſari in repu. eſſe ſapientis : nam ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cupiunt, otioſi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamẽ, nec eos iratos uereor, quoniam omnino iraſci neſciunt, atque hãc ab ijs habeo gratiam, quod ſoli ex omnibus, eloquentiam uirtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt: ſed utrunque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratorem ualde abhorreat, uel quòd omnes, qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt, neque tamen quenquam eſſe ſapientem, ualde autem eſt abſurdum ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo, illorum, qui adſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe uideatur. Accedit, quòd orationis etiã genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum, ſed ut in oratore exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane, ieiunum, attamẽ eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poßit: Alia enim & bona, & mala uidentur ſtoicis, & ceteris ciuibus, uel potius gentibus, alia uis honoris, ignominiæ, præmij, ſupplicij, uere, an ſecus, nihil ad hoc tempus, ſed, ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poßimus. Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici, quanquam academicorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ: nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crãtor, nihil ab Ariſtotele, qui unà audierat Platonem, magnopere diſſenſit, copia fortaſſe, & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris, ſermonibusq́ ſocraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poßit, quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi, ſenſusq́ iudicium, primumq́ inſtituiſſe (quanquam id fuit ſocraticum maxime) non quid ipſe ſentiret oſtendere, ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendiq́ copia Carneades, cuius ego, & ſi multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certißimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum clarißimum uirum, qui illum à ſe adoleſcente Athenis, iam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo ſunt doctrinarum facta diuortia, ut philoſophi tanquam in ſuperum mare ionium defluerent, græcum quiddam, & portuoſum, oratores autem in inferum hoc tuſchum, & barbarum, ſcopuloſum, atque infeſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſſet. Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat, aut negare oportere, quod arguere, aut, ſi id non poßis, tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut

ex lege,

ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario, aut non eo no
mine uſurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit, & ſi
ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen
ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius, ſed ſi his
contenti eſtis atq; ijs etiam, quę dici uoluiſtis à me, ex ingenti quodam orato-
rem, immenſoq; campo in exiguum ſanè gyrum compellitis, Sin ueterem il-
lum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum mul-
titudinem eſt, Demoſthenem ſequi uultis, & ſi illam præclaram, & eximiam
ſpeciem oratoris perſecti, & pulchritudinem adamaſtis, aut uobis hęc carnea-
dia, aut illa ariſtotelia uis comprehendenda eſt: Nanque (ut ante dixi) uete-
res illi uſque ad Socratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum,
quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem, &
ſcientiam, cum dicendi ratione iungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) à So
crate diſerti à doctis, & deinceps à ſocraticis itē omnibus, philoſophi eloquen
tiam deſpexerunt, oratores ſapientiam, neque quidquam ex alterius parte te-
tigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcue
haurirent, ſi manere in priſtina communione uoluiſſent. ſed ut pontifices ue-
teres propter ſacrificiorum multitudinem tres uiros epulones eſſe uoluerunt,
cum eſſent ipſi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent,
inſtituti, ſic ſocratici à ſe cauſarum actores à communi philoſophiæ nomine ſe
parauerunt, cum ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe uo
luiſſent. Quæ cum ita ſint paululum equidem de me deprecabor, & petam à
uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipſo, ſed de oratore dicere putetis:
ego enim ſum is, qui cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in
forum ingenij tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum quantum ipſe forſi-
tan uobis uidear, detuliſſem, non poſſim dicere me hæc, quæ nunc comple-
ctor, perinde ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe, quippe qui omnium maturri-
me ad publicas cauſas acceſſerim, annosq; natus unum, & uiginti nobiliſſi-
mum hominem, & eloquentiſſimum in iudicium uocarim, cui diſciplina fue-
rit forum, magiſter uſus, & leges, & inſtituta populi R. mosq; maiorū: pau-
lum, ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtaui quæſtor in Aſia, cum
eſſem æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum il-
lum, de cuius memoria commemorauit Antonius, & inde decedens, Athe-
nis, ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non
referrent, ad quæ biduo ſerius ueneram, ſuſcenſuiſſem. Quare hoc, quod com
plector, tantam ſcientiam, uimq; doctrinę, non modo non pro me, ſed contra
me eſt potius. non enim quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo, atque hos
omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos: Scribunt enim de litium
genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiæ tanta
eſt, ut omniū rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturę, quæ mores homi-
num, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat.
eadem mores, leges, iura deſcribat, remp. regat, omnia, quę ad quancunq; rem
pertineant, ornatè, copioſeq; dicat. In quo genere nos quidem uerſamur tan-
tum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantū mediocri doctrina, quan
tum uſu ualemus, neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernacu-
lum uitę ſuę collocarunt, multum ſanè in diſputatione concedimus: quid enim

meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quaobrem uoluptas ſit ſummum
bonum, quod ego non copioſius poſſim uel tutari, ſi uelim, uel refellere ex illis
locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Velleius eſt
rudis, unuſquiſq; noſtrorum uerſatus. quid eſt, quod aut Sex. Pompeius, aut
duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Vigellius, de uirtute
hominum ſtoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut ue-
ſtrum quiſquam concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliqua-
rum: nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in muſicis? aut ta-
ceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur, hæc uero, quæ ſunt in philoſo-
phia, ingenijs eruuntur, ad id, quod in quoq; ueriſimile eſt eliciendum, acutis,
atque acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter uulgaris ora-
tor, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatio-
ne communi, iſtos quidem noſtros uerberabit, neq; ſe ab ijs cõtemni, ac deſpi-
ci ſinet, Sin aliquis extiterit aliquãdo, qui ariſtotelio more de omnibus rebus
in utranq; ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias oratio-
nes pręceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadi
contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat, quiq; ad eam rationem adiungat
hunc rhetoricum uſum, moremq;, exercitationemq; dicẽdi, is ſit uerus, is per-
fectus, is ſolus orator; Nam neq; ſine forenſibus neruis ſatis uehemens, & gra-
uis, nec ſine uarietate doctrinę ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. Qua
re Coracem iſtum ueſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in ni-
do, qui euolent clamatores odioſi, ac moleſti, Pamphilumq; neſcio quem ſina-
mus in inſulis tãtam rem, tanquam pueriles delitias aliquas depingere, noſq;
ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni, & hodierni diei totum oratoris mu-
nus explicemus, dummodo illa res tãta ſit, ut omnibus philoſophorum libris,
quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe uideatur.
Tum Catulus. Haud quaquam hercle inquit Craſſe mirandum eſt, eſſe in te
tantam dicendi uel uim, uel ſuauitatem, uel copiam, quem quidem antea natu-
ra rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus
homo uiderere, nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſa-
pientiam ſpectarent, atq; ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe, ſed tamen, cum
omnis gradus ætatis recordor tuę, cumq; uitam tuam, ac ſtudia conſidero, ne-
que quo tempore iſta didiceris, uideo, nec magnopere te iſtis ſtudijs, homini-
bus, libris intelligo deditum, neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mi-
rer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumenta, potuiſſe in tuis tantis
occupationibus perdiſcere, an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic
Craſſus. Hoc tibi inquit Catule primum perſuadeas uelim, me non multo ſe-
cus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem ſi eſſet mihi de hiſtrione dicen-
dum: negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare
didiciſſet, neque ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe
non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem, ſimiliter nũc de oratore, ueſtro im-
pulſu loquor, ſummo ſcilicet: Semper enim quacũq; de arte, aut facultate quę-
ritur, de abſoluta, et perfecta quęri ſolet. Quare ſi iam me uultis eſſe oratorem
ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, nõ repugnabo (quid enim nũc ſim in-
eptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum: ne-
que enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura
adiumenta

adiumenta doctrinæ deſideret. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt: uis enim, & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta ſit intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere, nec uero id, quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tẽpus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi pueriſis ætas, forenſes ferię conceſſerint. At ſi quęris Catule de doctrina iſta quid ego ſentiam, non tantum ingenioſo homini, et ei qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui remp. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantũ ſibi ij ſumpſerunt, quos diſcentes uita defecit: omnes enim artes aliter ab ijs tractãtur, qui eas ad uſum transferunt, aliter ab ijs, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in uita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitiũ ſumma iam ſenectute eſt, & cotidie commẽtatur, nihil enim curat aliud, atque uelocius puer addidicerat. ſed quod erat aptus ad illud, totumq́; cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium.

Quamuis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis ſatis aſper,

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius cotidie cantabat? erat enim ſcenicus, quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamilias, eſt eques R. puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum, dies, et noctes uirum ſumma uirtute, & prudentia uidebamus philoſopho cum operam daret Q. Tuberonem, at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta dicuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas, qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota uita nihil uelis aliud agere, ipſa tractatio, & quæſtio cotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione ueſtiges: ita fit, ut agitatione rerum ſit ĩfinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria, ſtudiumq́; permaneat, libet autẽ ſemper diſcere: ut ſi uelim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe, ſi aſſequi nõ poſſim. at alij, quia præclare faciunt, uehementius, quàm cauſa poſtulat, delectantur, ut Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat: namque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinẽtur, aut ſunt tardiſſimi: res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut niſi quod quiſq; cito potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere. Iam iam inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas, & hercule aſſentior, ſatis uideo tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergis'ne inquit Craſſus, me quæ dicam, de me non de re putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hęc ſpectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandę, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda, quammaxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum ſanè, atque mendicum eſt. illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multum eſt maius, quàm

illud uulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undiq;, et collectis, arceſſitis, cõportatis, ut tibi Cęſar faciendum eſt ad annum, ut ego in ędilitate laboraui, quod cotidianis, & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam, Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt, uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio, Rerum eſt ſilua magna, quam cum gręci iam non tenerent, ob eamq; cauſam iuuentus noſtra dediſceret penè diſcendo, etiam latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt, quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram, nõ quo (ut ne ſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudẽtiam. Nam apud gręcos, qui cuiuſmodi eſſent uidebam, tamen eſſe præter hanc exercitationem linguę, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia, hos uero nouos magiſtros, nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus coniunctum per ſeipſum eſt magnopere fugiendum: hoc cum unum traderetur, & cum impudentię ludus eſſet, putaui eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere, quanquam non hæc ita ſtatuo, atque decerno, ut deſperem latine ea, de quibus diſputauimus, tradi, ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq; prudentiam græcorum ad noſtrum uſum, moremq; transferri, ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt, ſin quando extiterint, etiam græcis erunt anteponendi, Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam, & ſuco ſuo: nam ut grauis, ut ſuauis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum, in toto ſpectantur hęc corpore, Vt porro conſperſa ſit quaſi uerborum, ſententiarumq; floribus, id non debet eſſe fuſum ęquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia, & lumina, Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſacietate delectet: non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta ſit ueſtra oratio, ne uulgaris, ne obſoleta, aliud quiddam magis & ingenia me hortantur ueſtra, & ætates; Difficile enim dictu eſt, quæ nam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt, uoluptate, & ſpecie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime faſtidio quodam, & ſacietate abalienemur, Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quę tamen, etiam ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoq; teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſę uoculæ, quàm certæ, & ſeueræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma, & acerrima ſuauitate conditis, quàm his moderatis, & magis laudari, quod terram, quàm quod crocum olere uideatur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter ceteros ſenſus commouetur, quamcito id, quod ualde dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? Quam utroque in genere ea, quæ leuiter ſenſum uoluptate moueant, facillime fugiant

ſacietatem,

ſacietatē, ſic omnibus in rebus uoluptatibus maximis faſtidium finitimū eſt, Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus poſſumus iudicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine uarietate, quamuis claris ſit coloribus picta uel poeſis, uel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna: atq; eò citius in oratoris, aut in poëtæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod ſenſus in nimia uoluptate natura non mente ſatiantur, in ſcriptis, & in dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noſcuntur. Quare: bene, & præclare: quamuis nobis ſæpe dicatur: belle, & feſtiue. nimium ſæpe nolo. quāquam illa ipſa exclamatio: non poteſt melius: ſit uelim crebra, ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam, & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uerſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam petit.

ſed abijcit prorſus, ut in proximos,

Ecquid uideo? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras.

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter.

Quid petam præſidij?

quàm leniter, quàm remiſſe, quàm non actuoſe? inſtat enim.

O pater, o patria, o Priami domus,

in quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu, & exhauſta, neque id actores prius uiderunt, q̄ ipſi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus, & ſuauis orator, nec tamen poteſt aliter eſſe, ut ſuauitatem habeat auſteram, et ſolidam, non dulcem, atq; decoctam, nam ipſa ad ornādum præcepta quæ dantur, eiuſmodi ſunt, ut ea, quamuis uitioſiſſimus orator, explicare poſſit. Quare, ut ante dixi, primum ſylua rerum, ac ſententiarum comparanda eſt, qua de parte dixit Antonius, hæc formanda filo ipſo, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda ſententijs. Summa autem laus eloquentiæ eſt amplificare rem ornando, quod ualet non ſolum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, ſed etiam ad extenuādum, atque abijciendū. Id deſideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimum, eaq; una laus oratoris eſt, & propria maxime, etiam maior eſt illa exercitatio, quā extremo ſermone inſtruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & uituperandi: Nihil eſt enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunque horum cumulatiſſime facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij cauſarum, & inhærentes in eorum neruis eſſe debent, tamen, quia de uniuerſa re tractari ſolent, communes à ueteribus nominati ſunt, quorum partim habent uitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti cōfirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni ſunt, atque inanes. Alij autem habēt deprecationem, aut miſerationem, alij uero an-

cipites diſputationes, in quibus de uniuerſo genere in utrãque partem diſſeri copioſe licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus ſorenſibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna ſimilibusq; de rebus in utranque partem dicendi, animos, & uim, & artem habere debemus. Sed quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi in paruo, & eo litigioſo prediolo relicti ſumus, & aliorum patroni noſtra tenere, tueriq; non potuimus, ab ijs (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Dicunt igitur nũc quidem illi qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & peripatetici philoſophi, aut academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum ſcientiam à græcis politici philoſophi appellati, uniuerſarum rerum publicarum nomine uocabãtur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uerſari, aut definita controuerſia certis temporibus, ac reis, hoc modo, placeat'ne à Carthaginienſibus captiuos noſtros redditis ſuis recuperari, aut infinite de uniuerſo genere quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit. atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controuerſiam appellant, eamq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autem altera quæſtio infinita, et quaſi propoſita, cõſultatio nominatur, atque hactenus loquantur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur, ſed ita non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex iure ciuili ſurculo defringendo uſurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipſum lacinia: Nunc enim apud Philonem, quem in academia maxime uigere audio, etiam harum iam cauſarum cognitio, exercitatioq; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt, ſed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponũt. ut preteriri omnino fuerit ſatius, quàm attẽtatum deſeri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturã ambigendi, de qua queri, & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſiue in ijs cauſis, quæ in ciuitate, & in forenſi diſceptatione uerſantur, neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi uim, rationemq; referatur: nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaq; perquirit, ut, uirtus ſuam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi conſilium exquiritur, ut ſit'ne ſapienti capeſſenda reſp? Cognitionis autẽ tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicã, cõſecutio. Nam quid in re ſit coniectura, quæritur, ut illud. Sit'ne in humano genere ſapientia? Quam autem uim quæq; res habeat, definitio explicat, ut ſi quæratur quid ſit ſapientia: Conſecutio autem tractatur, cum quid quamque rem ſequatur, inquiritur, ut illud, ſit'ne aliquando mentiri boni uiri? Redeunt rurſus ad cõiecturam, eamq; in quatuor genera diſpertiunt, nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo: natura'ne ſit ius inter homines, an opinionibus? aut quæ ſit origo cuiuſq; rei, ut quod ſit initium legum, aut rerum publicarum? aut cauſa, & ratio, ut ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant? aut de immutatiõe, ut ſi diſputetur: nũ interire uirtus in homine, aut, num in uitium poſſit cõuerti? Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut cum quæ-

ritur

ritur quid in communi mente quaſi impreſſum ſit,ut ſi diſſeratur,id'ne ſit ius, quod maxime parti ſit utile: aut cum quid cuiuſq; ſit proprium exquiritur, ut ornate dicere proprium'ne ſit oratoris: an id etiā aliquis præterea poſſit: aut cū res diſtribuitur in partes,ut ſi quæratur,quot ſint genera rerum expetēdarū, ut ſint'ne tria,corporis,animi,externarumq; rerum: aut cum quæ forma, & quaſi naturalis nota cuiuſq; ſit,deſcribitur,ut ſi quæratur auari ſpecies,ſeditioſi,glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponūtur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio,ut ſi diſſeratur, expetendá'ne ſit gloria: aut ex comparatione,laus,an diuitiæ magis expetendæ ſint: Simplicium autem ſunt tres modi,de expetēdis fugiendis'ue rebus,ut expetēdi'ne honores ſint: num fugiēda paupertas: de æquo,aut iniquo,æquum'ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum: de honeſto,aut turpi,ut hoc,ſit'ne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire: Comparationis autem duo ſunt modi,unus,cum idem'ne ſit,an aliquid interſit quæritur,ut metuere,& uereri,ut rex,& tyrannus, ut aſſentator,& amicus: alterum,cū quid præſtet aliud alij quæritur,ut illud,optimi'ne cuiuſq; ſapiētes,an populari laude ducātur: Atq; eæ quidē diſceptationes,quæ ad cognitionē referūtur,ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribunt. Quæ uero referuntur ad agendum,aut in officij diſceptatione uerſantur,quo in genere quid rectum,faciendumq; ſit,quæritur,cui loco omnis uirtutum,& uitiorum eſt ſylua ſubiecta,aut in animorum aliqua permotione,aut gignenda,aut ſedanda tollendá'ue tractantur,huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes,obiurgationes,cōſolationes,miſerationes,omniſq; ad omnem animi motum & impulſio,et,ſi ita res feret,mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium,nihil ſanè ad rē pertinet,ſiqua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio: eadē enim ſunt membra in utriſq; diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atque ab illo partita,ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar,meq; ad meum munus,penſumq; reuocabo. Nā ex illis locis,quos expoſuit Antonius,omnia ſunt ad quæq; genera quæſtionū argumenta ſumenda,ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum eſt,q̄ quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eę,quæ latiſſime uagantur,& à priuata,ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferunt,& conuertunt,ut ij,qui audiant,natura,& genere,& uniuerſa re cognita,de ſingulis reis,& criminibus,& litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis uos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius,atque à minutis, anguſtiſq; concertationibus ad omnē uim,uarietatemq; uos differendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus,ut ij,qui ſcripſerūt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque thuſculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis,neque procudenda lingua eſt, ſed onerandum, complendumq; pectus maximarum rerum,& plurimarum ſuauitate,copia,uarietate. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus,ſi in ciuium diſceptationibus,ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores, & principes ſumus) noſtra eſt inquam omnis iſta prudētię,doctrinęq; poſſeſſio,in quā homines quaſi caducā,atq; uacuā abundantes otio nobis occupatis inuolauerūt, atque etiā aut irridētes oratorem,ut ille in Gorgia Socrates cauillatur,aut ali

quid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſq; rhetoricos inſcribunt, quaſi nō illa ſint propria rhetorū, quæ ab ijſdē de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis, & regendis, de omni uiuendi, deniq; etiā de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab ijs ipſis, à quibus expilati ſumus, dūmodo illa ad hāc ciuilē ſcientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus, neque (ut ante dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes uiderimus, quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam cognoſcet omnino, tum quotieſcunque opus erit, ex ijs, tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam eſt acris acies ī naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit uidere, neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, ſi modo aſpexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenſo campo, cum liceat oratori uagari libere, atq; ubicunque conſtiterit, conſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborū copiam gignit, & ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in uerbis: ſit modo is, qui dicet, aut ſcribet inſtitutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili, & flagret ſtudio, & à natura adiuuetur, & in uniuerſorum generū infinitis diſceptationibus exercitatus: ornatiſſimos ſcriptores, oratoresq; ad cognoſcendum, imitandumq; cognorit, næ ille haud ſanè, quemadmodum uerba ſtruat, & illuminet à magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales inquit, quātam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Craſſe complexus es, quantisq; ex anguſtijs oratorem educere auſus es, & in maiorum ſuorum regno collocare. Nāq; illos ueteres doctores, auctoresq; dicendi nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperq; eſſe in omni orationis ratione uerſatos: ex quibus Helæus Hippias, cum Olympiam ueniſſet maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt cuncta penè audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omniū, quod ipſe neſciret, nec ſolū has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, muſicā, literarū cognitionē, & poetarū, atq; illa, quæ de naturis rerū, quæ de hominū moribus, quæ de rebusp. dicerētur, ſed annulum quē haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. ſcilicet nimis hic quidē eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quātū ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidē repudiarint. Quid de Prodico Cio? quid de Thraſimacho chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorū unuſquiſq; plurimū tēporibus illis etiam de natura rerū & diſſeruit, & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut nō eſt uictus unquā à Socrate, neq; ſermo ille Platonis uerus eſt, aut ſi eſt uictus, eloquentior uidelicet fuit, & diſertior Socrates, & , ut tu appellas, copioſior, & melior orator. Sed hic ī illo ipſo Platonis libro de omni re, quęcūq; ī diſceptationē, quęſtionemq; uocaretur, ſe copioſiſſime dicturū eſſe profitetur, isq; priceps ex omnibus auſus eſt in cōuētu poſcere, qua de re quiſq; uellet audire, cui tātus honos habitus eſt à Græcia ſoli, ut ex omnibus, delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq; præterea ſummi dicendi do-

ctores

ctores uno tempore fuerunt,ex quibus intelligi poteſt,ita ſe rem habere,ut tu
Craſſe dicis,oratoriſq; nomen apud antiquos in Grecia maiore quadã uel co
pia uel gloria floruiſſe.Quo quidẽ magis dubito,tibi ne plus laudis, an græ-
cis uituperationis eſſe tribuẽdum ſtatuam?cũ tu in alia lingua,ac moribus na
tus occupatiſſima in ciuitate, uel priuatorum negotijs penè omnibus,uel or-
bis terræ procuratione,ac ſummi imperij gubernatione diſtrictus,tãtam uim
rerum,cognitionemq; comprehenderis,eamq; omnem cum eius,qui cõſilio,
& oratione in ciuitate ualeat ſcientia,atq; exercitatione ſociaris,illi nati in lite
ris,ardenteſq; his ſtudijs,otio uero diffluentes non modo nihil acquiſierint,
ſed ne relictum quidẽ,& traditũ & ſuũ conſeruauerint. Tum Craſſus, Non
in hac,inquit,una Catule re,ſed in alijs etiam compluribus diſtributione par
tium,ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ.An tu exiſtimas,cũ
eſſet Hippocrates ille cous,fuiſſe tum alios medicos,qui morbis,alios,qui uul
neribus,alios,qui oculis mederẽtur?num geometriam Euclide,aut Archime
de,num muſicam Damone,aut Ariſtoxeno,num ipſas literas Ariſtophane,
aut Callimacho tractãte tam diſcerptas fuiſſe,ut nemo genus uniuerſum com
plecteretur,atq; ut alius aliã ſibi partem,in qua elaboraret, ſeponeret? Equi-
dem ſæpe hoc audiui de patre,& de ſocero meo, noſtros quoq; homines,qui
excellere ſapientię gloria uellent,omnia,quæ quidẽ tum hec ciuitas noſſet,ſo
litos eſſe complecti,meminerãt illi Sex. Aelium. M.uero Maniliũ nos etiam
uidimus tranſuerſo ambulantem foro,quod erat inſigne, eum, qui id faceret,
facere ciuibus omnibus cõſilij ſui copiã,ad quos olim & ita ambulantes,& in
ſolio ſedentes domi,ſic adibatur,nõ ſolũ,ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam
de filia collocanda,de fundo emendo,de agro colendo,de omni deniq; aut of-
ficio,aut negotio referretur.Hæc fuit P. Craſſi illius ueteris,hæc T. Corrũca
ni,hęc proaui generi mei Scipionis prudentiſſimi hominis ſapiẽtia, qui om-
nes põtifices maximi fuerunt,ut ad eos de omnibus diuinis atq; humanis re-
bus referretur,ijdemq; & in ſenatu,& apud populum,& in cauſis amicorum,
& domi,& militiæ conſilium ſuum,fidemq; præſtabant.Quid enim M.Ca-
toni pręter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam,atq; aduẽtitiam de-
fuit? num quia ius ciuile didicerat,cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere,
iuris ſcientiã negligebat? at utroq; in genere & laborauit,& præſtitit: num
propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep.capeſ
ſenda fuit? nemo apud populum fortior,nemo melior ſenator,idẽ facile opti-
mus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis ſciri,diſci'ue po-
tuit,quod ille non cum inueſtigarit,& ſcierit,tum etiam conſcripſerit. Nunc
contra pleriq; ad honores adipiſcendos,& ad remp.gerendam nudi ueniũt,
atque inermes,nulla cognitione rerum,nulla ſcientia ornati.Sin aliquis excel
let unus è multis,effert ſe,ſi unum aliquid affert,ut bellicam uirtutẽ, aut uſum
aliquem militarem, quæ ſane nunc quidem obſoleuerunt, aut iuris ſcienti-
am.ne eius quidem uniuerſi, nam põtificium, quod eſt coniunctum,nemo di
ſcit,aut eloquentiam, quam in clamore,& in uerborum curſu poſitam putãt.
omnium uero bonarum artium,deniq; uirtutum ipſarum ſocietatem,cogna-
tionemq; non norunt.Sed ut ad græcos referam orationem,quibus carere in
hoc quidem ſermonis genere non poſſumus,nam ut uirtutis à noſtris,ſic do-
ctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda,ſeptẽ fuiſſe dicuntur uno tempore,qui

ſapientes & haberentur, & uocarentur, hi omnes præter mileſium Thalẽ ciuitatibus ſuis præfuerunt: quis doctior ijſdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, q̃ Piſiſtrati? qui primus Homeri libros cõfuſos antea ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidẽ ciuibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaq́ præſtaret. Quid Pericles? de cuius dicẽdi copia ſic accepimus, ut cũ contra uoluntatem Athenienſiũ loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen id ipſum, quod ille cõtra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundũ uideretur, cuius in labris ueteres comici etiã cũ illi maledicerẽt (quod tum Athenis fieri licebat) leporẽ habitaſſe dixerunt, tãtamq́ in eo uim fuiſſe, ut in eorũ mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdã relinqueret. At hunc non declamator aliqs ad clepſydrã latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras uir ſummus in maximarum rerũ ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquẽtia excellens quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodẽ tẽpore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti, atque eloquẽtes, nónne ſocraticis erãt diſputationibus eruditi? Quis Dionẽ ſyracuſium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eũ idem ille nõ linguæ ſolũ, uerùm etiam animi, ac uirtutis magiſter ad liberãdã patriã impulit, inſtruxit, armauit. alijs'ne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato? alijs Iſocrates clariſſimũ uirum Timotheum Cononis preſtantiſſimi imperatoris filiũ ſummum ipſum imperatorẽ, hominemq́ doctiſſimum? aut alijs pythagoreus ille Lyſias Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummũ uirũ unũ omnis Grecię? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Architas tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illã ueterem Italiæ Græciã, quę quondã magna uocitata eſt? Equidem nõ arbitror. Sic enim uideo, unã quandã omnium rerũ, quę eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuiſſe doctrinã, quam qui accepiſſent, ſi ijdem ingenio ad pronuntiãdum ualuiſſent, & ſe ad dicendum quoque nõ repugnante natura dediſſent, eloquẽtia præſtitiſſe. Itaq; ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum uideret, quod ipſe ſuas diſputationes à cauſis forẽſibus, & ciuilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutauit repẽte totã formam propè diſciplinæ ſuæ, uerſumq́ quendam de Philoctetæ paulo ſecus dixit: ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris. Hic autẽ cũ Iſocratẽ pateretur dicere. itaq; ornauit, & illuſtrauit doctrinã illam omnem, rerumq́ cognitionem cũ orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit ſapientiſſimum regẽ Philippũ, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc ſiue qui uolet, eũ philoſophum, qui copiam nobis rerũ, orationisq́ tradat, per me appellet oratorem licet, ſiue hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam iũctã habere eloquentię, philoſophum appellare malit, non impediam, dummodo hoc conſtet, neque infantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicẽdo nõ queat, neque inſcitiam illius, cui res non ſuppetit, uerba non deſint, eſſe laudãdam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem: ſin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt, quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum ſublata controuerſia eſt: ſin eos diſiungent, hoc erũt inferiores, quod

in

in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorum autem cognitione nõ continuo ineſt eloquentia, quæ quãuis contẽnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur, Hæc cũ Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & ceteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem inquit Craſſe non poſſum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquãto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denunciatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, & eras ipſe iam ingreſſus, atq; in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras, cumq; de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed ut ipſe dicebas, celeriter, exigueq; dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornatè, deinde etiam aptè diceremus, quo cum ingreſſus eſſes, repẽte te quaſi quidam ęſtus ingenij tui procul à terra abripuit, atq; in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit, omnemq; rerum ſcientiam complexus non tu quidem eã nobis tradidiſti: neq; enim fuit tam exigui temporis, ſed apud hos quid profeceris neſcio, me quidem in academiam totum compuliſti, in qua uelim ſit illud, quod ſępe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ętatem, atq; ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo aſpexerit, ſed etiam, ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò, nunquam conquieſcam, neq; defatigabor ante q̃ illorũ ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia diſputandi percepero. Tum Cæſar, Vnũ inquit me ex tuo ſermone maxime Craſſe commouit, quod eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere, ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta quę tu uerbis ad cœlum extuliſti, aut ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. Hic Sulpicius, Ego uero inquit Craſſe, neq; Ariſtotelem iſtum, neq; Carneadem, nec philoſophorum quẽquam deſidero, uel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, uel, id quod facio, contẽnere: mihi rerũ forẽſium, & cõmunium uulgaris hæc cognitio ſatis magna ẽ ad eam, quã ſpecto eloquentiã, ex qua ipſa tamen permulta neſcio, quæ tũ deniq;, cũ cauſa aliqua, quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quãobrem niſi fortè es iam defeſſus, & ſi tibi nõ graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem, ſplẽdoremq; pertinent, quæ ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquẽtiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem, Tum Craſſus, peruulgatas res requiris inquit, & tibi, nõ incognitas Sulpici, quis enim de iſto genere nõ docuit, nõ inſtituit, non etiam ſcriptũ reliquit? ſed geram morem, & ea dũtaxat, quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores ſunt harũ ſanè minutarum rerum reuertendum, Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis, quorũ primum nobis ratio ſimpliciter uidẽda eſt, deinde coniunctè: nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis uerbis eſt, alius, qui ex continuatis, cõiunctisq; cõſtat, Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria ſunt, & certa quaſi uocabula rerum pene unà nata cum rebus ipſis, aut ijs, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur, aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipſi, In proprijs eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atque obſoleta fugiat, lectis, atq; illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam, & ſonãs ineſſe uideatur. Sed in hoc uerborũ genere propriorũ delectus eſt quidã habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus, in

quo conſuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet: bonis is uerbis, aut aliquis nō bonis utitur: nō arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur, in quo nō magna laus eſt uitare uitium, quāquam id eſt magnum, uerum hoc quaſi ſolum quoddam, atq; fundamentum eſt, uerborum uſus, & copia bonorum, ſed quid ipſe ædificet orator, & in quo adiungat artē, id eſt à nobis quærendum, atq; explicandum uidetur, Tria ſunt igitur in uerbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam, atq; exornandam orationem, aut inuſitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum, Inuſitata ſunt priſca ferè, ac uetuſta, & ab uſu cotidiani ſermonis iandiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, q̄ noſtra, ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem: neq; enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, qua tempeſtate pœnus in Italiam uenit, nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nūcupari, aut, ut tu ſoles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis grādior, atq; antiquior oratio ſæpe uideri ſolet, Nouantur autem uerba, quę ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut hæc.

Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Num non uis huius me uerſutiloquas malitias.

Videtis enim & uerſutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta eſſe uerba non nata: uel ſæpe ſine coniunctione uerba nouantur * ut ille ſenſus diſertus indigenitalis. ut

Bacarum ubertate incurueſcere.

Tertius ille modus transferendi uerbi, late patet, quem neceſſitas genuit inopia coacta, & anguſtijs, poſt autem delectatio, iucunditasq; celebrauit; nam ut ueſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem, ſic uerbi translatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis, nam gemmare uites, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes etiam ruſtici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio poteſt, id translato, cū eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi uolumus eius rei, quam alieno uerbo poſuimus, ſimilitudo, Ergo hę translationes quaſi mutuationes ſunt, cum quod non habeas, aliunde ſumas, Illę paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt, quarum ego quid uobis aut inueniēdi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad uerbum unum contracta breuitas, quod uerbum in alieno loco tāquam in ſuo poſitum, ſi agnoſcetur, delectat, ſi ſimile nihil habet, repudiatur, Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia.

inhorreſcit mare
Tenebræ conduplicantur, noctiſq; & nimbum occecat nigror,
Flamma inter nubes coruſcat, cœlum tonitru contremit,
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
Vndiq; omnes uenti erumpunt, ſæui exiſtunt turbines,
feruet æſtu pelagus

omnia ferè quo eſſent clariora, translatis per ſimilitudinem uerbis dicta ſunt. Aut quo ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilij, ut ille, qui occultātem conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus translatis uerbis ſimilitudine ipſa indicat.

Quandoquidem

Quandoquidem iſte circunueſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud. ſi telum manu fugit. imprudentia teli emiſſi breuius proprijs uerbis exprimi non potuit, q̃ eſt uno ſignificata translato, Atq; hoc in genere perſepe mihi admirandum uidetur, quid ſit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis q̃ proprijs, & ſuis: nam ſi res ſuum nomen, & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium, neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere; ſed in ſuorum uerborũ maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione translata, delectant, Id accidere credo, uel quod ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia lõge repetita ſumere: uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neq; tamen aberrat, quæ maxima eſt delectatio, uel quod ſingulis uerbis res, ac totum ſimile conficitur: uel quod omnis translatio, quæ quidem ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorum, qui ẽ ſenſus acerrimus. Nã & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta à ceteris ſenſibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conſpectu animi, quæ cernere, & uidere non poſſimus. Nihil eſt enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus poſſimus uti uocabulo, & nomine: unde enim ſimile duci poteſt, poteſt autẽ ex omnibus, indidem uerbum unum, quod ſimilitudinem cõtinet translatũ, lumen affert orationi. Quo in genere primũ fugienda eſt diſſimilitudo.

Cœli ingentes fornices.

Quamuis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

Viue Vlyſſes dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturum, ſed rape, hoc uerbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum eſt, ne longe ſimile ſit ductum, ſyrtim patrimonij, ſcopulũ libentius dixerim, charybdim bonorum, uoraginem potius. facilius enim ad ea, quæ uiſa, q̃ ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel ſumma laus eſt uerbi trãsferẽdi, ut ſenſum feriat id, quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerũ, ad quas eorum animos, qui audiũt, trahet ſimilitudo, Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe remp, nolo ſtercus curię dici Glauciam, quãuis ſit ſimile, tamen eſt in utroq; deformis cogitatio ſimilitudinis, Nolo eſſe aut maius, q̃ res poſtulet, tempeſtas comeſationis, aut minus comeſatio tempeſtatis, nolo eſſe uerbum anguſtius id, quod translatum ſit, q̃ fuiſſet illud proprium, ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas? melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres, quoniam ille dixerat,

illico iſtic
Ne contagio mea bonis, umbráue obſit.

Atq; etiam ſi uereare, ne paulo durior translatio eſſe uideatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe uerbo, ut ſi olim M. Catone mortuo pupillum ſenatum quis relictum diceret, paulo durius, ſin, ut ita dicam, pupillum, aliquãto mitius eſt. Etenim uerecunda debet eſſe translatio, ut deducta eſſe in alienum locum, nõ

irruiſſe,atq; ut precario,non ui ueniſſe uideatur, Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis uerbis,nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit,non eſt in uno uerbo translato, ſed ex pluribus continuatis connectitur,ut aliud dicatur,aliud intelligendum ſit.

Neq; me patior,
Iterum ad unum ſcopulum,& telum claſſem achiuum offendere.

Atq; illud,
Erras,erras: nam exultantem te,& pręſidentem tibi
Repriment ualidę legum habenę,atq; imperij inſiſtent iugo.

Sumpta re ſimili,uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) trãſferuntur, Eſt hoc magnum ornamentum orationis,in quo obſcuritas fugiẽda eſt,etenim ex hoc genere fiunt ea,quæ dicuntur ænigmata : non eſt autem in uerbo modus hic,ſed in oratione,id eſt in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet,ſed in oratione.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro afris eſt ſumpta Africa,neq; factum uerbum eſt,ut
Mare ſaxifragis undis,
neq; translatum,ut
Mollitur mare,
ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,
Deſine Roma tuos hoſtis,
Teſtes ſunt campi magni.

Grauis eſt modus in ornatu orationis , & ſępe ſumendus,ex quo genere hæc ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari,curiam pro ſenatu,campum pro comitijs, togam pro pace,arma,ac tela pro bello, Quo item in genere & uirtutes,& uitia pro ipſis,in quibus illa ſunt,appellãtur,luxuries quam in domum irrupit, & quo auaritia penetrauit,aut fides ualuit,iuſtitia cõfecit. Videtis profecto genus hoc totum cum inflexo,commutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius,cui ſunt finitima illa minus ornata,ſed tamen non ignoranda , cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum , ut pro ædificijs,cum parietes,aut tecta dicimus,aut ex toto partem,ut cum unam turmam equitatum populi R. dicimus,aut ex uno plures.

At romanus homo,tamen,& ſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat
aut cum ex pluribus intelligitur unum.
Nos ſumu' romani,qui fuimus rutuli.

aut quocũq; modo non ut dictum eſt,in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt, Abutimur ſępe etiam uerbo,non tam eleganter,q̃ in transferendo,ſed etiam ſi licentius,tamen interdum non impudenter,ut cum grãdem orationem pro magna,minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne eſſe non uerbi,ſed orationis,quæ ex pluribus,ut expoſui,translationibus connexa ſunt,hæc autem,quæ aut immutata eſſe dixi,aut aliter intelligenda,ac dicerentur,ſunt translata quodam modo, Ita fit, ut omnis ſingulorum uerborum uirtus,atque laus tribus exiſtat ex rebus,ſi aut uetuſtum uerbum ſit , quod tamen conſuetudo ferre poſſit,aut factum,uel coniunctione,uel nouitate,ĩ quo item eſt auribus,conſuetudiniq; parcendum, aut translatum,quod maxime

tanquam ſtellis quibuſdam notat,& illuminat orationem, Sequitur continuatio uerborum,quæ duas res maxime,collocationem primum,deinde modum quendam,formamq́ deſiderat,Collocationis eſt componere,& ſtruere uerba ſic,ut néue aſper eorum concurſus,néue hiulcus ſit, ſed quodam modo coagmentatus,& leuis: in quo lepide ſoceri mei perſona luſit is,qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius.

Quàm lepide lexeis compoſtæ,ut teſſerulæ omnes
Arte pauimento,atq; emblemate uermiculato.

quæ cum dixiſſet in Albutium illudens,ne à me quidem abſtinuit.

Craſſum habeo generum,ne retoricotero' tu ſis.

Quid ergo iſte Craſſus,quoniam eius abuteris nomine,quid efficit?idem illud ſcilicet,ut ille uoluit,& ego uellem,melius aliquanto,ꝙ Albutius: uerum in me quidem luſit ille,ut ſolet,Sed eſt tamen collocatio conſeruanda uerborum,de qua loquor,quæ iunctam orationem efficit,quæ cohærentem,quæ lenem,quæ equabiliter fluentem,id aſſequemini, ſi uerba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis,ut néue aſpere concurrant,néue uaſtius deducantur,Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam,& forma uerborum,quod iã uereor,ne huic Catulo uideatur eſſe puerile, Verſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propemodum,hoc eſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putauerunt,interſpirationis enim,non defatigationis noſtræ,neq; librariorum notis,ſed uerborum,& ſententiarum modo,inter punctas clauſulas ĩ orationibus eſſe uoluerunt,idq́ princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur,ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem delectationis,atque aurium cauſa (quemadmodũ ſcribit diſcipulus eius Naucrates)numeris aſtrĩgeret. Nãq; hæc duo muſici,qui erant quondam ĩdem poetæ, machinati ad uoluptatem ſunt,uerſum,atq; cantum,ut & uerborum numero,& uocum modo, delectatione uincerent aurium ſatietatem.Hęc igitur duo,uocis dico moderationem, & uerborum cõcluſionem,quo ad orationis ſeueritas pati poſſit,à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt,in quo illud eſt uel maximum,quod uerſus in oratione ſi efficitur coniunctione uerborum,uitium eſt,& tamen eã cõiunctionem,ſicuti uerſum numeroſe cadere, & quadrare,& perfici uolumus, neq; eſt ex multis res una,quæ magis oratorem ab imperito dicendi,ab ignaroq; diſtinguat,ꝙ quod ille rudis incõditè fundit,quãtum poteſt,& id,quod dicit,ſpiritu,non arte determinat:orator autem ſic illigat ſententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & aſtricto, & ſoluto: nam cum uinxit modis, forma & relaxat,& liberat immutatione ordinis, ut uerba neque alligata ſint,quaſi certa aliqua lege uerſus,neq; ita ſoluta,ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc uim numeroſè dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis,ꝙ neceſſaria:nihil ẽ enim tam tenerum,neq; tam flexibile,neque quod tã facile ſequatur,quocũq; ducas,ꝙ oratio,ex hac uerſus,ex eadẽ diſpares numeri conficiuntur,ex hac hęc etiam ſoluta uarijs modis,multorumq́ generum oratio: non enim ſunt alia ſermonis,alia contentionis uerba,neque ex alio genere ad uſum cotidianum, alio ad ſcenam,pompamq; ſumuntur,ſed ea nos cum iacẽtia ſuſtulimus è medio,ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus,& fingimus: itaque tum graues ſumus,tum ſubtiles,tum medium quiddam tenemus,ſic in-

ſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus,idq; ad omnem ratio
nem,& aurium uoluptatem,& animorum motum mutatur, & uertitur. Sed
ut in pleriſq; rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata,ſic in oratione,
ut ea,quæ maximam utilitatem in ſe continerent,eadem haberent plurimum
uel dignitatis,uel ſępe etiam uenuſtatis. Incolumitatis,ac ſalutis omnium cau
ſa uidemus hunc ſtatum eſſe huius totius mūdi,atq; naturæ,rotundum,ut cœ
lum,terraq; ut media ſit,eaq; ſua ui,nutuq; teneatur,ſol ut circunferatur,ut ac-
cedat ad brumale ſignum,& inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem,ut lu-
na acceſſu,& receſſu ſuo ſolis lumen accipiat,ut eadem ſpacia quinq; ſtellę diſ
pares motu,curſuq; conficiant,hæc tantam habent uim,ut paulum immutata
cohærere non poſſint,tantam pulchritudinem,ut nulla ſpecies ne excogitari
quidem poſſit ornatior,Referte nunc animum ad hominum,uel etiam cetera
rum animantium formam,& figuram,nullam partem corporis ſine aliqua ne
ceſſitate afflictam, totamq; formam quaſi perfectam reperietis arte,non caſu.
Quid in arboribus? in quibus non truncus,nō rami,non folia ſunt denique,
niſi ad ſuam retinendam,conſeruandamq; naturam , nuſquam tamen eſt ulla
pars,niſi uenuſta,Linquamus naturam,arteſq; uideamus;quid tam in naui-
gio neceſſarium,q̃ latera,q̃ carinę,q̃ prora,q̃ puppis,q̃ antemnæ,q̃ uela,q̃ ma
li? q̃ reliqua? quæ tamen hanc habent in ſpecie uenuſtatem,ut non ſolum ſalu
tis,ſed etiam uoluptatis cauſa inuenta eſſe uideantur. Columnæ & templa,&
porticus ſuſtinent,tamen habent non plus utilitatis,q̃ dignitatis.Capitolij fa
ſtigium illud,& ceterarum ædium,non uenuſtas,ſed neceſſitas ipſa fabricata
eſt:nam cum eſſet habita ratio,quēadmodum ex utraq; parte tecti aqua de-
laberetur,utilitatem templi faſtigij dignitas conſecuta eſt,ut etiam ſi in cœlo
capitolium ſtatueretur,ubi imber eſſe nō poſſet,nullam ſine faſtigio dignita-
tem habiturum fuiſſe uideatur,Hoc in omnibus item partibus orationis eue-
nit,ut utilitatem,ac propè neceſſitatem,ſuauitas quædam,& lepos conſequa-
tur:clauſulas enim,atq; interpuncta uerborum,animę interclusio,atq; angu-
ſtiæ ſpiritus attulerūt:id inuentum eſt ita ſuaue,ut ſi cui ſit infinitus ſpiritus da
tus,tamen eū perpetuare uerba nolimus:id enim auribus noſtris gratum eſt
inuentum,quod hominum lateribus non tolerabile ſolum,ſed etiam facile eſ-
ſe poſſit,Lōgiſſima eſt igitur complexio uerborum,que uolui uno ſpiritu po
teſt,ſed hic naturę modus eſt,artis alius:nam cum ſint numeri plures,iābum,
& trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles Catule ueſter, qui
natura tamen incurrunt ipſi in orationem,ſermonemq; noſtrum,ſed ſunt inſi
gnes percuſſiones eorum numerorum,& minuti pedes,Quare primū ad he-
roum nos dactyli,& anapæſti,& ſpondei pedem inuitat,in quo impune pro-
gredi licet duos duntaxat pedes,aut paulo plus,ne planè in uerſum,aut ſimili
tudinem uerſuum incidamus:aliæ ſunt geminæ,quibus hi tres heroi pedes in
principia cōtinuandorum uerborum ſatis decore cadunt,probatur autem,ab
eodem illo maxime pæan,qui eſt duplex : nam aut à longa oritur , quam tres
breues conſequuntur,ut hæc uerba,deſinite,incipite,comprimite, aut à breui
bus deinceps tribus extrema producta,atq; longa,ſicut illa ſunt, domuerant,
ſonipedes,atq; illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pęane,poſteriore fini
re,eſt autem pæan hic poſterior non ſyllabarum numero,ſed aurium menſu-
ra,quod eſt acrius iudicium,& certius , par ferè cretico , qui eſt ex longa , &

breui,

breui, & longa, ut

Quid petam præſidij, aut exequar? quóue nunc.

A' quo numero exorſus eſt Fannius, Si quirites minas illius. hunc ille clauſulis aptiorẽ putat, quas uult longa plerũq; ſyllaba terminari. Neq; uero hæc tam acrem curam, diligentiamq; deſiderant, q̃ eſt illa poetarum, quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri, ac modi, ſic uerba uerſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo breuius, aut longius, q̃ neceſſe eſt, Liberior eſt oratio, & planè, ut dicitur, ſic & eſt uere ſoluta, non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine uiculis ſibiipſa moderetur. Nãq; ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita, atq; facta quodammodo, non aſtrictè, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus uerſus efficitur, poſt anapæſtus procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrãbus, cuius mẽbra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa: & ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atque uocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus interuallis æqualibus, recte genus hoc numerorũ, dũmodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur, Nam ſi rudis, & indocta putanda eſt illa ſine interuallis loquacitas perennis, & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur? niſi quod hominum aures uocem naturæ modulantur ipſæ, quod fieri, niſi ineſt numerus in uoce, non poteſt: numerus autem in continuatione nullus eſt, diſtinctio, & ęqualium, & ſepe uariorum ĩteruallorum percuſſio, numerum conficit, quem in cadentibus guttis, quod interuallis diſtingũtur notare poſſumus, in amni præcipitante non poſſumus, Quod ſi continuatio uerborum hæc ſoluta multo eſt aptior, atque iucundior, ſi eſt articulis, membriſq; diſtincta, q̃ ſi continuata, ac producta, uerba illa modificata eſſe debebunt, quæ ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi uerborum ambitus: ſic enim has orationis cõuerſiones græci nominant. Quare aut paria eſſe debẽt poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut, quod etiam eſt melius, & iucundius, longiora. Atque hęc quidem ab ijs philoſophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta ſunt, quod eo ſæpius teſtificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tãdẽ inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius? aut omnino dici ſubtilius? At enĩ uereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe uideantur, aut quia non traduntur in uulgari iſta diſciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, erras, ĩquit Craſſe, ſi aut me, aut horũ quẽquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata expectare: iſta quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, q̃ iſto dici modo, neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpõdeo. Ego uero inquit Antonius, inueni tandem quem negaram in eo, quem ſcripſi, libello me inueniſſe, eloquentem, ſed eò te ne laudãdi quidem cauſa interpellaui, nequid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hãc igitur Craſſus ĩquit ad legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui & alia, & hoc maximè ornat, ac limat, formanda uobis oratio eſt, neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti uidetur, nec ſũt hæc rhythmicorum, ac muſicorum acerrima norma dirigenda, & efficiendum eſt illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, ut membris diſtinguatur, ut

conuerſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione uerborum, ſed ſæpe capienda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris uincienda. Neque uos pæan, aut herous ille conturbet, ipſi occurrent orationi, ipſi inquam ſe offerent, & reſpõdebunt non uocati, conſuetudo modo illa ſit ſcribendi, atque dicendi, ut ſentẽtiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio naſcatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæane priore, aut cretico, ſed uarie, diſtincteq; cõſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo, & ſi primi, & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe uerborum ſit aut breuior, q̃ aures expectent, aut longior, q̃ uires, atq; anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quam ſuperiora, quod in his maxime perfectio, atq; abſolutio iudicatur. nam uerſus æque prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; ſit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema pleriq;, quæ quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda ſunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi, & notandi pedes, ſi modo non breuiora, & præciſa erunt ſuperiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uiciſſitudines efficient, ut neque ij ſatientur, q audient, faſtidio ſimilitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quod ſi Antipater ille ſidonius, ille, quẽ tu probe Catule meminiſti, ſolitus ẽ uerſus hexametros, aliosq; uarijs modis, atq; numeris fundere extempore, tantumq; hominis ingenioſi, ac memoris ualuit exercitatio, ut cũ ſe mente, ac uoluntate conieciſſet in uerſũ, uerba ſequerentur, quanto id facilius in oratione exercitatione, & conſuetudine adhibita conſequemur? Illud autem nequis admiretur quonam modo hæc uulgus imperitorum in audiendo notet, cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt uis, incredibiliſq; naturæ, omnes enim tacito quodã ſenſu ſine ulla arte, aut ratione quæ ſint in artibus, ac rationibus recta, ac praua diiudicant, idq; cum faciunt in picturis & in ſignis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendũt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio, quod ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neq; earũ rerum quẽquam funditus natura uoluit eſſe expertem. Itaque non ſolum uerbis arte poſitis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quiſq; ẽ, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idẽ fit in uocibus? ut à multitudine, & populo, non modo cateruæ, atq; cõuentus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eijciantur. Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicãdo: Ars enim, cum à natura profecta ſit, niſi naturam moueat, ac delectet, nihil ſanè egiſſe uideatur: nihil eſt autẽ tam cognatum mentibus noſtris, quã numeri, atque uoces, quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſũma uis carminibus eſt aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur à Numa rege doctiſſimo, maioribuſq; noſtris, ut epularum ſolemnium fides, ac

tibiæ,

tibiæ, ſaliorumq; uerſus indicant, maxime autē à Græcia uetere celebrata, quibus utinam, ſimilibusq; de rebus diſputari, quam de puerilibus his uerborum translationibus maluiſſetis. Verum ut in uerſu uulgus, ſi eſt peccatum, uidet, ſic ſiquid in noſtra oratione claudicat, ſentit, ſed poëtę non ignoſcit, nobis concedit, tacite tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum, perfectumq; cernunt. Itaq; illi ueteres, ſicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitū, & quaſi orbem uerborum conficere non poſſent (nam id quidem nuper uel poſſe, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa eſſent paria, quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus uterentur. Expoſui ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar, dixi enim de ſingulorum laude uerborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non ſine neruis, ac uiribus, & ea, quæ particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam uenuſtatis non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & uerbis, et ſentētijs, ut quemadmodum qui utuntur armis, aut palæſtra, non ſolum ſibi uitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam ut cum uenuſtate moueantur, ſic uerbis quidem ad aptam compoſitionem, & condecentiam, ſententijs uero ad grauitatē orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uerſantur. Formantur autem & uerba, & ſententiæ penè innumerabiles, quod ſatis ſcio notum eſſe uobis, ſed inter conformationem uerborum, & ſententiarum hoc intereſt, quod uerborum tollitur, ſi uerba mutaris, ſententiarū permanet, quibuſcunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos & ſi facitis, tamen admonendos puto, nequid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium, atq; mirabile, niſi in ſingulis uerbis illa tria tenere, ut trāslatis utamur frequenter, interdumq; factis, raro autem etiam peruetuſtis, in perpetua autem oratione, cum et coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda, & frequentanda omnis oratio ſententiarum, atque uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illuſtris explanatio, rerumq;, quaſi gerantur, ſub aſpectum penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut ijs, qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur, & huic contraria ſæpe pręciſio eſt, et plus ad intelligendum, quàm dixeris, ſignificatio, & diſtincte conciſa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illuſio à præceptis Cæſaris non abhorrens, & ab re non longa digreſſio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & cōcinnus eſſe debebit, propoſitioq; quid ſis dicturus, & ab eo, quod eſt dictum, ſeiunctio, & reditus ad propoſitum, & iteratio, & rationis apta cōcluſio, tum augendi, minuendi'ue cauſa ueritatis ſuperlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quaſi percunctatio, expoſitioq; ſententię ſuæ, tum illa, quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes alia dicentis, ac ſignificantis diſſimulatio, quę eſt periucunda, cum in oratione, non contentione, ſed ſermone tractatur, deīde dubitatio, tum diſtributio, tū correctio, uel ante, uel

poſtquam dixeris, uel cũ aliquid à te ipſo reijcias, præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, communicatio, quę eſt quaſi cum ijs ipſis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac uitæ imitatio uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, ſæpe autem etiam ad commouendos. Perſonarum ficta inductio, uel grauiſſimum lumen augendi, deſcriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulſio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, ſimilitudo, & exemplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi cauſa. iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, non ut ſuperior illa digreſſio, purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquam armorum eſt, uel ad uſum comminatio, & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſa tractatio; Nam & geminatio uerborum habet interdũ uim, leporem aliâs: & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio, & in eadem uerba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia, Eſt etiam gradatio quædam, & conuerſio, & uerborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum, refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibiipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circunſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia uel plura etiã eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerborumq́ conformationibus illuminent. Quæ quidem te Craſſe uideo inquit Cotta, quod nota eſſe nobis putes ſine definitionibus, & ſine exemplis effudiſſe. Ego uero inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſupra dixi, noua uobis eſſe arbitrabar, ſed uoluntati ueſtrum omnium parui. His autem de rebus ſol me ille admonuit, ut breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitans me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa uulgaris, uſus autem grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commoſtrati loci, nunc quid aptum ſit, hoc eſt, quod maxime deceat in oratione, uideamus, quanquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis unum genus; Nam & cauſæ capitis alium quendam uerborum ſonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum, & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones, aliud cõſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam qui audiant ſenatus, an populus, an iudices, frequentes, an pauci, an ſinguli, & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debent uideri. tempus pacis, an

belli,

belli, feſtinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil ſanè eſt, quod præcipi poſſe uideatur, niſi ut figuram orationis, plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus, ornamentis iiſdem uti ferè licebit, aliâs contentius, aliâs ſummiſſius, omniq; in re poſſe, quod deceat facere, artis, & naturæ eſt, ſcire quid quandoq; deceat, prudentię. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur, actio inquam in dicendo una dominatur, ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt, mediocris hac inſtructus ſummos ſępe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cũ rogaretur quid in dicendo eſſet primũ, huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictũ uideri ſolet, qui, cum propter ignominiam iudicij ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus à Rhodijs legiſſe fertur orationem illam egregiã, quam in Ctheſiphontem contra Demoſthenem dixerat, qua perlecta, petitũ eſt ab eo poſtridie, ut legeret illã etiam, quæ erat cõtra à Demoſthene pro Ctheſiphonte edita, quam cum ſuauiſſima, & maxima uoce legiſſet, admirantibus omnibus, quanto inquit magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? ex quo ſatis ſignificauit, quantũ eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho? quẽ tu Catule melius meminiſti, quod me puero tãtopere ferretur? Quò me miſer conferam? quò uertam? in capitoliũ'ne? at fratris ſanguine redũdat. an domum? matrem'ne ut miſerã, lamentantemq; uideam, & abiectam? quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat oculis, uoce, geſtu, inimici ut lacrimas tenere non poſſent. Hęc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt ueritatis ipſius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re uincit imitationem ueritas, ſed ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto nõ egeremus. uerũ quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſępe ita eſt, ut obſcuretur, atque penè obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, & ea, quæ ſunt eminentia, & prompta ſumẽda; Omnis enim motus animi, ſuum quendam à natura habet uultũ, & ſonum, & geſtum, totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita ſonant, ut à motu animi quoque ſunt pulſæ, Nam uoces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quenque tactum reſpondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua, quas tamen inter omnes eſt ſuo quęque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum, contractum, diffuſum, cõtinẽti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullũ eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur, hi ſunt actori, ut pictori expoſiti ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracũdia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos. & ea, quæ tu dudum Antoni protuliſti.
Segregare abs te auſus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite.

& Atreus ferè totus. Aliud miſeratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.

Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliæ filias? & illa.

O pater,o patria,o Priami domus, & quę ſequuntur.
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus,demiſſum,& hæſitans,& abiectum.
Multi modis ſum circuuentus,morbo,exilio,atque inopia,
Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum,& necem,
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio,& tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen,atque exalbeſcat metu,
Aliud uis,contentum,uehemẽs,imminens,quadam incitatione grauitatis.
Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me,& quietum exſuſcitat,
Maior mihi moles,maius miſcendum eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam,& comprimam.
Aliud uoluptas,effuſum,lene,tenerum,hilaratum,ac remiſſum.
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat,cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte,& delicate detulit.
Aliud moleſtia, ſine commiſeratione graue quiddam, & uno preſſu, ac ſono obductum,
Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum menſibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

Omnis autẽ hos motus ſubſequi debet geſtus,non hic uerba exprimens ſcenicus,ſed uniuerſam rem,et ſententiã non demonſtratione,ſed ſignificatione,declarans,laterũ inflexione,hac forti,ac uirili nõ ab ſcena,& hiſtrionibus,ſed ab armis,aut etiã à paleſtra,Manus autem minus arguta,digitis ſubſequẽs uerba nõ exprimens,brachium procerius proiectum quaſi quoddam telum orationis,ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiẽdis,aut finiendis. Sed in ore ſunt oĩa. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorũ,quo melius noſtri illi ſenes,qui perſonatum,ne Roſcium quidẽ, magnopere laudabant; Animi eſt enim omnis actio,& imago animi uultus eſt,indices oculi,nã hæc eſt una pars corporis,quę quot animi motus ſunt,tot ſignificationes,& cõmutationes poſſit efficere.neq; uero eſt quiſquam, qui eadem contuẽs efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcũ quendam dixit actorem auerſum ſolitum eſſe dicere, qui in agẽdo contuens aliquid, pronũtiaret, Quare oculorũ eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimiũ mutanda ſpecies,ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquã deferamur,Oculi ſunt,quorũ tum intentione,tum remiſſione, tum coniectu,tum hilaritate,motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis:eſt enim actio quaſi ſermo corporis,quo magis menti cõgruens eſſe debet.Oculos autẽ natura nobis,ut equo,& leoni ſetas,caudam,aures,ad motus animorũ declarandos dedit.Quare in hac noſtra actione ſecundũ uocẽ uultus ualet,is aũt oculis gubernatur.Atq; in ijs omnibus,quę ſunt actionis,ieſt quędam uis à natura data:quare etiã hac imperiti,hac uulgus, hac deniq; barbari maxime cõmouentur:uerba enim neminem mouent,niſi eum, qui eiuſdem linguæ ſocietate coniunctus eſt,ſentẽtięq; ſępe acutę,non acutorũ hominum ſenſus,

ſus preteruolant, actio, quę per ſe motum animi fert, omneis mouet: iiſdē enim omniū animi motibus concitātur, & eos iiſdem notis, & in aliis agnoſcunt, & in ſeipſi iudicant: Ad actionis aūt uſum, atq; laudē, maximam ſine dubio partem uox obtinet, quę primū eſt optanda nobis, deinde, quęcunq; erit, ea tuēda, de quo illud iam nihil ad hoc pręcipiendi genus quemadmodū uoci ſeruiatur, equidē magnopere cenſeo ſeruiendū. Sed illud uidetur ab huius noſtri ſermonis officio nō abhorrere, quod, ut dixi paulo ante occurreret, plurimis ī rebus, quod maxime eſt utile, id neſcio quo pacto etiā decet maxime: nā ad uocē in dicendo obtinendā nihil eſt utilius, q̄ crebra mutatio, nihil pernicioſius, q̄ effuſa ſine intermiſſione cōtentio, quid ad aures noſtras, & actionis ſuauitatē, quid eſt uiciſſitudine, et uarietate, et cōmutatione aptius? Itaq; idē Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quē ſeruū ſibi ille habuit ad manum, cū eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, q ſtaret occulte poſt ipſum, cū concionaretur, peritum hominē, qui inflaret celeriter eū ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à cōtentione reuocaret. Audiui mehercule inquit Catulus, & ſępe ſum admiratus hominis cum diligentiā, tum ēt doctrinā, & ſcientiā. Ego uero inquit Craſſus, ac doleo quidē illos uiros in eā fraudem in rep. eſſe delapſos, quāq̄ ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac poſteritatis oſtenditur, ut eorū ciuiū, quos noſtri patres nō tulerunt, iam ſimiles habere cupiamus. Mitte obſecro inquit Craſſe Iulius ſermonem iſtū, et te ad Gracchi fiſtulā refer, cuius ego nō dū planè rationē intelligo. In omni uoce inq̄t Craſſus, eſt quiddā mediū, ſed ſuū cuiq; uoci, hīc gradatī aſcēdere uocē utile, & ſuaue eſt: nam à principio clamare agreſte quiddā eſt, & illud idem ad firmandū eſt uocē ſalutare. deinde eſt quiddā contentionis extremū, quod tamē inferius eſt, q̄ acutiſſimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamē ab ipſa cōtentione reuocabit. Eſt itē cōtra q̄ddam in remiſſione grauiſſimū, quoq; tanq̄ ſonorū gradibus deſcenditur, Hec uarietas, & hic per oēs ſonos uocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatē, ſed fiſtulatorē domi relinquetis, ſenſum huius cōſuetudinis uobiſcū ad forū deferetis. Edidi quæ potui, nō ut uolui, ſed ut me tēporis anguſtiæ coegerunt: ſcitum eſt enim cautam conferre in tēpus, cū afferre plura ſi cupias, nō queas. Tu uero inq̄t Catulus, collegiſti oīa, quantū ego poſſum iudicare, ita diuinitus, ut non à græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hęc docere poſſe uideare. Me quidē iſtius ſermonis participē factum eſſe gaudeo, ac uellē ut meus gener ſodalis tuus Hortēſius affuiſſet, quē quidē ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione cōplexus es, excellentem fore. Et Craſſus fore dicis inquit? ego uero eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cū me conſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperq; etiā magis cum pro Bithynię rege dixit. Quamobrem recte uides Catule, nihil enim iſti adoleſcenti neq; à natura, neq; à doctrina deeſſe ſentio, quo magis eſt tibi Cotta, et tibi Sulpici uigilandū, ac laborandū: non enim ille mediocris orator ueſtrę quaſi ſuccreſcit ętati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagrāti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari: cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio, uobis uero illum tanto minorem præcurrere uix honeſtū eſt. Sed iam ſurgamus inquit, noſq; curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamq; laxemus.

M. T. CICERONIS

BRVTVS

CVM E' Cilicia decedens Rhodum uenissem, & eò mihi de Q. Hortensij morte esset allatum, opinione omniũ maiorem animo cepi dolorem: nam & amico amiſſo, cũ conſuetudine iucunda, tum multorum officiorum cõiunctione me priuatum uidebam, et interitu talis auguris dignitatem noſtri collegij diminutam dolebam, qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meę fecerat, & inauguratum ab eodem, ex quo augurum inſtitutis in parentis eum loco colere debebam. Augebam etiam moleſtiam, quod magna ſapiẽtium ciuium, bonorumq́; penuria, uir egregius, coniunctiſſimusq́; mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentię ſuę triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebamq́;, quod, non ut pleriq; putabãt, aduerſarium, aut obtrectatorẽ laudum mearum, ſed ſocium potius, & conſortem glorioſi laboris amiſerã: Etenim ſi in leuiorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poẽtas nobilis poẽtarum æqualium morte doluiſſe, quo tãdem animo eius interitum ferre debui? cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium nõ habere, cum preſertim non modo nunquam ſit, aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed cõtra ſemper alter ab altero adiutus, & cõmunicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniã perpetua quadam felicitate uſus ille ceſſit è uita ſuo magis, quàm ſuorum ciuiũ tempore, & tum occidit, cũ lugere facilius remp. poſſet, ſi uiueret, quàm iuuare, uixitq́; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene, beateq́; uiuere, noſtro incommodo, detrimentoq́;, ſi eſt ita neceſſe, doleamus, illius uero mortis opportunitatẽ beneuolẽtia potius, quàm miſericordia proſequamur, ut quotieſcunq; de clariſſimo, et beatiſſimo uiro cogitemus, illum potius, quàm noſmetipſos diligere uideamur: nam ſi id dolemus, quod eo iam frui nobis nõ licet, noſtrum eſt id malũ, quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticã utilitatẽ referre uideamur: ſin tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit angimur, ſummam eius felicitatẽ non ſatis grato animo interpretamur. Etenim ſi uiueret Q. Hortenſius, cetera fortaſſe deſideraret unà cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus, hunc autem, & præter ceteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum populi R. quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & romanis, græcisq́; auribus digna, ſpoliatum, atque orbatum uideret. Equidem angor animo, non cõſilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, quibusq́; me aſſueſeceram, quæq́; erant propria, cum præſtantis in rep. uiri, tum bene moratę, et bene conſtitutę ciuitatis. quod ſi fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma poſſet è manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas, et oratio, tum profecto fuit, cum patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominũ, aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit, ut quanquã eſſent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſſimis tanquam in portum confugere deberet, nõ

inertię,

inertię,neque deſidiæ,ſed otiј moderati,atque honeſti, cumq; ipſa oratio iam noſtra caneſceret,haberetq; ſuam quãdam maturitatem, & quaſi ſenectutem, tum arma ſunt ea ſumpta,quibus illi ipſi,qui didicerãt eis uti glorioſe, quemadmodum ſalutariter uterentur,non reperiebant. Itaq; iј mihi uidentur fortunate,beateq; uixiſſe,cum in ceteris ciuitatibus,tum maxime in noſtra,quibus, cum auctoritate,rerumq; geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit:quorum memoria, & recordatio in maximis noſtris, grauiſſimisq; curis iucunda ſanè fuit,cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus: Nã cum inambularem in xiſto,& eſſem otioſus domi,M.ad me Brutus,ut cõſueuerat,cum T.Pomponio uenerat, homines cum inter ſe coniuncti, tum mihi ita cari,itaq; iucundi,ut eorum aſpectu omnis, quæ me angebat, de repu.cura conſederit,quos poſtquam ſalutaui,quid uos inquam Brute,& Attice nunc? quid tandem noui? Nihil ſanè inquit Brutus,quod quidem, aut tu audire uelis,aut egò pro certo dicere audeam. Tum Atticus,eo inquit ad te animo uenimus,ut de rep.eſſet ſilentiũ,& aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla moleſtia. Vos uero inquam Attice,& præſentem me cura leuatis,& abſenti magna ſolatia dediſtis,nam ueſtris primum literis recreatus,me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tum ille,legi inquit perlubenter epiſtolã,quam ad te Brutus miſit ex Aſia,qua mihi uiſus eſt & monere te prudenter, & conſolari amiciſſime. Recte inquam eſt uiſus, nam me iſtis ſcito literis, ex diuturna perturbatione totius ualetudinis,tanquam ad aſpiciendam lucem eſſe reuocatum: atque ut poſt Cãnenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus ſe romanus erexit, poſteaq; proſpere res deinceps multæ conſecutæ ſunt,ſic poſt rerum noſtrarum, & communium grauiſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit,quod uellem, aut quod aliqua ex parte ſolicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, uolui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum,ſiquidem quod uolui, tanta in re conſecutus ſum: ſed ſcire cupio quæ te Attici literę delectauerint? Iſtæ uero inquã Brute non modo delectationem mihi,ſed etiam,ut ſpero,ſalutem attulerũt. Salutem inquit ille? quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum literarũ fuit? An mihi potuit inquam eſſe aut gratior ulla ſalutatio,aut ad hoc tempus aptior, quã illius libri,quo me hic affatus,quaſi iacẽtem excitauit? Tum ille, nempe eum dicis inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breuiter, &, ut mihi quidem uiſum eſt, perdiligenter complexus eſt. Iſtum ipſum inquam Brute dico librum mihi ſaluti fuiſſe. Tum atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt, quod dicis,ſed quid tandem habuit liber iſte,quod tibi aut nouũ,aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille uero,& noua inquã mihi quidem multa,et eam utilitatem,quam requirebam,ut explicatis ordinibus temporum,uno in conſpectu omnia uiderem,quæ cum ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit,admonuitq; Pomponi, ut à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum,teq; remunerandum,ſi non pari,at grato tamen munere, quanquã illud Heſiodium laudatur à doctis,quod eadem menſura reddere iubet,qua acceperis,aut etiam cumulatiore,ſi poſſis. Ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar,ſed rem ipſam non dum poſſe uideor, idq; ut ignoſcas à te peto: nec enim ex nouis (ut agricolæ ſolent) fructibus eſt,unde tibi reddam,quod accepi, ſic omnis fœtus repreſſus,exuſtusq; flos ſiti ueteris ubertatis exaruit, nec ex con-

ditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè ſolis pa-
tuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tãquam in inculto, & derelicto ſo-
lo, quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere poſſimus largitatẽ
tui muneris, modo idem noſter animus efficere poſſit, quod ager, qui, cũ mul-
tos annos quieuit, uberiores efferre fruges ſolet. Tum ille, Ego uero et expe-
ctabo ea, quæ polliceris, nec exigam, niſi tuo commodo, & erunt mihi pergra
ta, ſi ſolueris. Mihi quoq; inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quæ Attico
polliceris, & ſi fortaſſè ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ip-
ſe, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero inquam tibi ego Brute
non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio
ſit, petiturum. Non mehercule inquit tibi repromittere iſtuc quidem auſus
ſim, nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi mole-
ſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem, fore. Tum pomponius, ego uero inquit
Brutum nihil mentiri puto. uideor enim iam te auſurus eſſe appellare, quoniã
longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorem. Itaq; quo-
niam hic quod mihi deberetur ſe exacturum profeſſus eſt, quod huic debes,
ego à te peto. Quidnam id inquam? Vt ſcribas inquit aliquid, iampridem
enim conticuerunt tuæ literæ. Nam, ut illos de rep. libros edidiſti, nihil à te ſa-
nè poſtea accepimus, eiſq; noſmetipſi ad rerum memoriam cõprehendẽdã im
pulſi, atq; incenſi ſumus: Sed illa cum poteris, atq; ut poſſis rogo. Nunc uero
ĩquit, ſi es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam eſt id in-
quam? Quod mihi nuper in Thuſculano inchoauiſti de oratoribus, quãdo
eſſe cœpiſſent, qui etiam, et quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cum ad Bru
tum tuum, uel noſtrũ potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe uelle dixit:
itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſſe uacuũ. Quare, ſi tibi eſt com-
modum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, et mihi. Ego uero inquam, ſi potue
ro, faciam uobis ſatis. Poteris inquit, relaxa modo paulum animum, aut ſanè
(ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus eſt ſermo, quod
erat à me mentio facta, cauſam Deiotari fideliſſimi, atque optimi regis or-
natiſſimè, & copioſiſſimè à Bruto me audiſſe defenſam. Scio inquit ab iſto
initio tractum eſſe ſermonem, teq; Bruti dolentem uicem, quaſi defleuiſſe iu-
diciorum uaſtitatem, & fori. Feci inquam iſtuc quidem, & ſæpe facio: nam
mihi Brute in te intuenti crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curricu-
lum aliquando ſit habitura tua, & natura admirabilis, & exquiſita doctrina,
& ſingularis induſtria: cum enim in maximis cauſis uerſatus eſſes, & cum ti-
bi ætas noſtra iam cederet, faſciſq; ſummitteret, ſubito in ciuitate cum alia ce
ciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit.
Tum ille ceterarum rerum cauſa inquit iſtuc & doleo, & dolendum puto,
dicendi autem me, non tam fructus, & gloria, quàm ſtudium ipſum, exerci-
tatioq; delectat, quod mihi nulla res eripiet, te preſertim tam ſtudioſo: Et di-
cere enim bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. quare qui eloquen-
tiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo
animo carere quiſquã poteſt. Præclare inquam Brute dicis, eoq; magis iſta
dicẽdi laude delector, quod cetera, quæ ſunt quõdã habita in ciuitate pulcher-
rima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet.
Eloquentem neminẽ uideo factum eſſe uictoria: ſed quo facilius ſermo expli-

cetur,

cetur,ſedētes,ſi uidetur,agamus.Cū idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus. HIC ego:laudari igitur eloquentiam, & quanta uis ſit eius expromere,quātamq; ijs,qui ſint eam conſecuti,dignitatem afferat,neq; propoſitum nobis eſt hoc loco,neque neceſſarium.Hoc uero ſine ulla dubitatione confirmauerim,ſiue illa arte pariatur aliqua,ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem unam eſſe omnium difficillimā: quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquęq; eſt ars ipſa magna per ſe. Quare quinque artium concurſus maximarum,quantā uim,quātamq; difficultatem habeant,exiſtimari poteſt. Teſtis eſt Graecia,quæ cū eloquentiæ ſtudio ſit incenſa,iamdiuq; excellat in ea,præſtetq; ceteris, tamen omnis artes uetuſtiores habet,& multo ante,non inuētas ſolum,ſed etiā perfectas, quàm hęc eſt à gręcis elaborata dicēdi uis,atq; copia: In quam cum intueor, maxime mihi occurrunr Attice,& quaſi lucent Athenæ tuæ, qua in urbe primum ſe orator extulit,primumq; etiam monimentis,& literis oratio eſt cœpta mandari, tamen ante Periclen,cuius ſcripta quædam feruntur,& Thucydidē, qui non naſcentibus Athenis,ſed iam adultis fuerunt,litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe uideatur. Quanquam opinio eſt, & eum,qui multis annis ante hos fuerit,Piſiſtratū, & paulo ſeniorē etiam Solonē,poſteaq; Cliſthenē multum ut temporibus illis ualuiſſe dicendo. Poſt hāc ętatē aliquot annis,ut ex Attici monimētis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit quē conſtat cum prudentia,tum etiā eloquentia præſtitiſſe:poſt Pericles,qui cum floreret omni genere uirtutis,hac tamen fuit laude clariſſimus: Cleonem etiam temporibus illis turbulentū illum quidem ciuē, ſed tamen eloquentem cōſtat fuiſſe,huic ętati ſuppares Alcibiades,Critias,Theramenes, quibus tēporibus,quod dicēdi genus uiguerit,ex Thucydidi ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maxime poteſt:grandes erant uerbis,crebri ſententijs,compreſſione rerum breues,et ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed,ut intellectū eſt,quantā uim haberet accurata,& facta quodam modo oratio,tum etiā magiſtri dicēdi multi ſubito extiterūt,tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius,Protagoras Abderites,Prodicus Cius,Hippias Eleus,in honore magno fuit,alijq; multi temporibus eiſdem docere ſe profitebātur,arrogantibus ſanè uerbis,quemadmodū cauſa inferior (ita enim loquebātur) dicendo fieri ſuperior poſſet: Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadā diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat uerbis. Huius ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi uiri,primumq; tum philoſophia,non illa de natura, quæ fuerat antiquior,ſed hæc,in qua de bonis rebus,& malis,deq; hominum uita,& moribus diſputatur, inuenta dicitur,quod quoniā genus ab hoc,quod propoſuimus,abhorret,philoſophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores à quibus digreſſi ſumus, reuertamur. Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paulo ante diximus, Iſocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit,atq; officina dicendi,magnus orator,et perfectus magiſter,quanquam forenſi luce caruit,intraq; parietes aluit eam gloriam,quam nemo meo quidem iudicio,eſt poſtea conſecutus: is & ipſe ſcripſit multa præclare,& docuit alios,& cum cætera melius,quàm ſuperiores,tum primus intellexit,etiam in ſoluta oratione,dum uerſum effugeres,modum tamen, & numerum quendam oportere ſeruari: ante hunc enim uerborum quaſi ſtructura,& quædam

ad numerũ concluſio nulla erat, aut ſi quãdo erat, non apparebat, eam deditã opera eſſe quęſitam, quæ forſitan laus ſit, ueruntamen natura magis, tum caſu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat: ipſa enim natura circunſcriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq́ ſententiam: quę cum aptis conſtricta uerbis eſt, cadit etiã plerũque numeroſe: nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi neceſſitate aliqua uerborum comprehenſio terminatur, in quo non modo defici, ſed etiã laborare turpe eſt. Tum fuit Lyſias ipſe quidem in cauſis forenſibus non uerſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor, atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere, nam planè quidem perfectum, et cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facile dixeris, nihil acutè inueniri potuit ĩ eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdolè, nihil uerſutè, quod ille non uiderit, nihil ſubtiliter dici, nihil preſſè, nihil enucleatè, quo fieri poſſit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel ſentẽtiarum, quo quidquam eſſet elatius. Huic Hyperides proximus, & Æſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant ſcripta, Demades, aliiq́ plures, hæc enim ætas effudit hanc copiam, & ut opinio mea fert, ſucus ille, & ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor: Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quàm palæſtra, itaque delectabat magis Athenienſes, quàm inflammabat: proceſſerat enim in ſolem, & puluerem, non ut è militari tabernaculo, ſed ut è Theophraſti doctiſſimi hominis umbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramq́ reddidit, & ſuauis, ſicut fuit, uideri maluit, quàm grauis, ſed ſuauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, & tantum ut memoriam concinnitatis ſuæ, non quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus eſſet auditus. Vides'ne igitur, ut in ea ipſa urbe, in qua, & nata, & alta ſit eloquentia, quam ea ſero prodierit in lucem? ſiquidem ante Solonis ætatem, & Piſiſtrati, de nullo, ut diſerto memoriæ proditum eſt. At hi quidem, ut populi R. ætas eſt, ſenes, ut Athenienſium ſęcla numerantur, adoleſcentes debent uideri: nam & ſi Ser. Tullo regnante uiguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm eſt Roma ad hodiernum diem, nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam ſemper oratio: neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum ſuauitatem, niſi iam tum eſſet honos eloquentia: neque ipſe poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuiſſet, cuius & ſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum, ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit, à quo eſt diſciplina Lacedęmoniorũ aſtricta legibus: Sed ſtudiũ eius generis, maiorq́ uis agnoſcitur in Piſiſtrato: Denique hunc proximo ſæculo Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud nos perantiquus, ut apud Athenienſes nõ ita ſanè uetus: fuit enim regnante iam Græcia, noſtra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata, nam bellum Volſcorum illud grauiſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Perſarum bellum fuit, ſimiliſq́ fortuna clarorum uirorum, ſiquidem uterque, cum ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati

pulſus

pulſus iniuria, ſe ad hoſtes contulit, conatumq́ iracundiæ ſuæ, morte ſedā-uit, nam & ſi aliter apud te eſt Attice de Coriolano, concede tamen ut huic generi mortis potius aſſentiar. At ille ridens, tuo uero inquit arbitratu, quoniam quidem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtorijs, ut aliquid dicere poſſint argutius, ut enim tu nūc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Temiſtocle finxit: Nam quē Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus, ſummusq́ uir, & paulo ætate poſterior, tantum mortuum ſcripſit, & in Attica clàm humatum, addidit fuiſſe ſuſpicionem ueneno ſibi cōſciuiſſe mortem, hunc iſti aiunt, cum taurum immolauiſſet, excepiſſe ſanguinem patera, & eo poto, mortuū concidiſſe: hanc enim mortem rhetorice, et tragice ornare potuerūt, illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum: quare quoniā tibi quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me ſumas licet, præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles. Sit ſanè inquā, ut lubet de iſto, & ego cautius poſt hac hiſtoriam attingam te audiente, quem rerum romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam, quæ quanquam tum nulla erat dicendi tamen ab Anaxagora phyſico eruditus exercitationē mentis à reconditis, abſtruſisq́ rebus, ad cauſas forenſes, popularesq́ facile traduxerat: huius ſuauitate maxime hilaratę Athenę ſunt, huius ubertatem, & copiam admiratę, eiuſdem uim dicendi, terroremq́ timuerunt. Hęc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit: nec enim in conſtituentibus rempu. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet: pacis eſt comes, otijq́ ſocia, et iam bene conſtitutę ciuitatis, quaſi alumna quædam eloquentia. Itaque ait Ariſtoteles, cum ſublatis in Siciliam tyrannis res priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primum, quod eſſet acuta illa gens, & controuerſia natura, artem, & præcepta ſiculos Coracem, & Tiſian conſcripſiſſe, nam antea neminem ſolitum uia, nec arte, ſed accurate tamē, & de ſcripto pleroſque dicere, ſcriptasq́ fuiſſe, & paratas à Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quę nunc communes appellantur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cum ſingularum rerum laudes, uituperationesq́ conſcripſiſſet, quod iudicaret hoc oratoris eſſe maxime proprium, rem augere poſſe laudando, uituperandoq́ rurſus affligere. Huic antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem unquā melius ullam orauiſſe capitis cauſam, cum ſe ipſe defenderet, ſe audiente locuplex auctor ſcripſit Thucydides: nam Lyſiam primo profiteri ſolitum artem eſſe dicendi, deinde quod Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum ſcribere alijs cœpiſſe, artem remouiſſe. Similiter Iſocratem primo artem dicendi eſſe negauiſſe, ſcribere autē alijs ſolitum orationes, quibus in iudicijs uterentur, ſed cum ex eo, quia quaſi committeret contra legem, quo quis iudicio circunueniretur, ſępe ipſe in iudiciū uocaretur, orationes alijs deſtitiſſe ſcribere, totumq́ ſe ad artes componendas tranſtuliſſe. Et Gręciæ quidem oratorum partus, atq́ fontis uides ad noſtrorum annaliū rationem ueteres, ad ipſorum ſanè recētes: nam ante quàm delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Gręciæ,

ſed proprium Athenarum: quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthi-
um, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda do-
cto homine ſuſpicari libet. Lacedæmonium uero uſque ad hoc tempus audi-
ui fuiſſe neminem, Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus,
ſed pauca dicentem: breuitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi,
in uniuerſa eloquentia laudem non habet. At uero extra Græciam magna di-
cendi ſtudia fuerunt, maximiq; huic laudi habiti honores illuſtre oratorũ no-
men reddiderũt: nam, ut ſemel è Pireęo eloquẽtia euecta eſt omnes peragra
uit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret mori-
bus, omnemq; illam ſalubritatem Atticæ dictionis, quaſi ſanitatem perderet,
ac loqui penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contẽnendi quidem, nec
celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redundantes, Rhodij ſaniores,
& Atticorum ſimiliores, ſed de Græcis hactenus, etenim hæc ipſa forſitan fue
rint non neceſſaria. Tum Brutus, iſta uero inquit, quàm neceſſaria fuerint,
non facile dixerim, iucunda certe mihi fuerunt, neq; ſolum non longa, ſed etiã
breuiora, quàm uellem. Optime inquam, ſed ueniamus ad noſtros, de quibus
difficile eſt plus intelligere, quã quantum ex monimentis ſuſpicari licet: Quis
enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis ueſtrę principi de-
fuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteq; conie
cerit, qui ſummã prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit, qui potentiſſimum
regem, clariſſimi regis filiũ, expulerit, ciuitateq; perpetuo dominatu liberatã,
magiſtratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit, qui collegæ ſuo imperiũ
abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriã tolleret, quod certe effici
nõ potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Videmus itẽ paucis annis poſt re-
ges exactos, cũ plebes propè ripam Anienis ad tertium miliariũ conſediſſet,
eumq; montẽ, qui ſacer appellatus eſt occupauiſſet, M. Valerium dictatorem
dicendo ſedauiſſe diſcordias, eiq; ob eam rem honores ampliſſimos habitos,
& eũ primum ob eam ipſam cauſam maximum eſſe appellatum. Ne L. Vale-
rium quidẽ potitum, arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decem-
uiralem inuidiã plebem in patres incitatam, legibus, & concionibus ſuis miti-
gauerit. Poſſumus Appiũ Claudiũ ſuſpicari diſertũ, quia ſenatũ iamiam incli
natum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Poſſumus C. Fabriciũ, quia ſit ad Pyrrhũ
de captiuis recuperandis miſſus orator. T. Corũcanium, quod ex põtificũ cõ-
mentarijs longe plurimũ ingenio ualuiſſe uideatur. M. Curiũ, quod is Trib.
pl. interrege Appio Cęco diſerto homine comitia cõtra leges habẽte, cum de
plebe conſulem nõ accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit, quod fuerit
permagnũ nõ dũ lege Menia lata. Licet aliquid etiã de. M. Popilij ingenio ſu
ſpicari, qui cũ Cos. eſſet, eodẽq; tẽpore ſacrificiũ publicũ cũ lęna faceret, quod
erat flamẽ carmentalis, plebei cõtra patres cõcitatione, & ſeditione nuntiata,
ut erat lęna amictus, ita uenit in cõcionem, ſeditionemq; cum auctoritate, tum
oratione ſedauit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullũ eloquen
tiæ præmiũ fuiſſe, nihil ſanè mihi legiſſe uideor, tantummodo coniectura du-
cor ad ſuſpicãdum. Dicitur etiam C. Flaminius is, qui Trib. pl. legem de agro
gallico, et piceno uiritim diuidendo tulerit, qui Cos. apud Traſimenum ſit in-
terfectus, ad populum ualuiſſe dicendo. Q. etiam Maximus Verrucoſus ora-
tor habitus eſt temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello punico ſecundo

cum

cum L. Veturio Philone Cos.fuit. Quem uero extet,& de quò ſit memoriæ
proditum eloquentem fuiſſe,& ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius
Cethegus,cuius eloquentiæ eſt auctor,& idoneus quidem mea ſententia Q.
Ennius,preſertim cum & ipſe eum audiuerit,& ſcribat de mortuo,ex quo nul
la ſuſpicio eſt,amicitiæ cauſa eſſe mentitum:eſt igitur ſic apud illum in nono
(ut opinor) annali.

» Additur orator Cornelius ſuauiloquenti.
» Ore Cetegus Veturio collega Philoni,
» Filius, .& oratorē appellat,& ſuauiloquētiam tribuit,quæ nunc quidem nō
tam eſt in pleriſq;:latrant enim iam quidam oratores,non loquuntur,ſed eſt
ea laus eloquentiæ certe maxima,
» Is dictus ollis popularibus olim.
» Qui tum uiuebant homines,atque æuum agitabant,
» Flos delibatus populi. Probe uero, ut enim hominis decus ingenium,
ſic ingenij ipſius lumen eſt eloquentia,qua uirum excellentem præclare tum il
li homines florem populi eſſe dixerunt.
» Suadæq; medulla,
πειθὼ quam uocant græci,cuius effector eſt orator,hanc ſuadam appellauit En
nius,eius autem Cethegum medullam fuiſſe uult,ut quam deam in Pericli la-
bris ſcripſit Eupolis ſeſſitauiſſe,huius hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe
dixerit. At hic Cetegus Cos.cum P. Tuditano fuit bello punico ſecūdo,quę-
ſtorq; his Coss.M.Cato,modo planè,annis.CXXXX. ante me conſulem,
& id ipſum niſi unius eſſet Ennij teſtimonio cognitum,hunc uetuſtas,ut alios
fortaſſe multos,obliuione obruiſſet. Illius autem ætatis, qui ſermo fuerit ex
Næuianis ſcriptis ītelligi poteſt:his enim Coss.ut in ueteribus commētarijs
ſcriptum eſt,Næuius eſt mortuus quanq̃ Varro noſter diligentiſſimus inue-
ſtigator antiquitatis,putat in hoc erratum,uitamq; Næuij producit longius:
nā Plautus P.Claudio L.Portio.XX.annis poſt illos,quos ante dixi,Coss.
mortuus eſt Catone cenſore.Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Ca
to,qui annis.VIIII.poſt eum fuit Cos.cum nos, ut peruetерem habemus,q
L.Marcio.M.Manilio Coss.mortuus eſt annis.LXXXIII. ipſis ante me
conſulem.Nec uero habeo quēquam antiquiorem,cuius quidem ſcripta pro-
ferenda putem,niſi quem Appij Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho,& nonnul-
læ mortuorum laudationes forte delectāt,& hercules hæ quidem extant:ipſę
enim familiæ ſua quaſi ornamēta,ac monimenta ſeruabant,& ad uſum, ſiquis
eiuſdem generis occidiſſet,& ad memoriam laudum domeſticarum,& ad il-
luſtrādum nobilitatem ſuam,q̃q̃ his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarū
eſt facta mendoſior:multa enim ſcripta ſunt in eis,quæ facta non ſunt,falſi tri
umphi,plures conſulatus,genera etiam falſa,& ad plebē tranſitiones,cum ho
mines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunderētur genus,ut ſi ego
me à M.Tullio eſſe dicerem,qui Patricius cum Ser. Sulpicio Cos. anno. X.
poſt exactos reges fuit.Catonis autē orationes nō minus multę ferè ſunt, quā
Attici Lyſiæ,cuius arbitror plurimas eſſe:eſt enim Atticus, quoniam certe
Athenis eſt & natus,& mortuus,& functus omni ciuium munere, quanquā
Timæus eū, quaſi Licinia,& Mucia lege repetit Syracuſas:& quodāmodo ē
nōnulla in ijs etiā inter ipſos ſimilitudo,acuti ſunt,elegātes,faceti,breues. Sed

ille græcus ab omni laude felicior: habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tã habitus corporis opimos, quã gracilitates cõſectentur, quos, ualetudo modo bona ſit, tenuitas ipſa delectat, quanquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic, ut & fieri nihil poſſit ualentius, ucrũ eſt certe gencre toto ſtrigoſior, ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodũ gaudeãt. Catonẽ uero quis noſtrorũ oratorum, qui quidẽ nunc ſunt, legit? aut quis nouit omni no? At quẽ uirum (dĳ boni) mitto ciuem, aut ſenatorẽ, aut imperatorẽ? oratorẽ enim hoc loco quærimus, quis illo grauior in laudãdo, acerbior in uituperãdo? in ſentẽtĳs argutior? in docendo, ediſſerendoq́; ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius cẽtum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & uerbis, & rebus illuſtribus, licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna ſint, omnes oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iã uero origines eius quẽ florẽ, aut quod lumen eloquentiæ nõ habet? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſæclis, & Philiſto Siracuſio, & ipſi Thucydidi: nã, ut horũ conciſis ſentẽtĳs, interdum etiam non ſatis apertis cũ breuitate, tum nimio acumine, officit Theopõpus elatione, atq; altitudine orationis ſuæ, quod idẽ Lyſiæ Demoſthenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorũ quaſi exaggerata altius oratio. Sed & ĩ noſtris inſcitia eſt, quod ĳ ipſi q ĩ Græcis antiquitate delectantur, eaq́; ſubtilitate, quã Atticam appellant, hanc in Catone nõ nouerunt quidem, Hyperidæ uolunt eſſe, & Lyſiæ, laudo, ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicẽdi ſe gaudere dicunt, ſapiẽter id quidẽ, atq; utinã imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem, gratum eſt tamen quod uolunt, cur igitur Lyſias, & Hyperides amatur, cũ penitus ignoretur Cato? antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora uerba, ita enim tum loquebantur, id muta, quod tũ ille nõ potuit, & adde numeros, & aptior ſit oratio, ipſa uerba cõpone, & quaſi cogmenta, quod ne græci quidẽ ueteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationẽ Græci putãt, ſi uerborum immutationibus utãtur, quos appellãt τρόπους, & ſentẽtiarũ, orationisq́; formis, quæ uocãt σχήματα, nõ ueriſimile eſt, q̃ ſit in utroq; genere & creber, & diſtinctus Cato. Nec uero ignoro nõ dum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius, quippe cum ita ſit ad noſtrorum temporum rationem uetus, ut nullius ſcriptum extet dignũ quidem lectione, quod ſit antiquius, ſed maiore honore in omnibus artibus, quã in hac una dicendi, uerſatur antiquitas: quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, nõ intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe, quã ut imitentur ueritatẽ? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, q̃ Canachi: nõ dum Myronis ſatis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere: pulchriora etiam Policleti, & iam plane perfecta, ut mihi quidem uideri ſolent. Similis in pictura ratio eſt in qua Zeuſim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui nõ ſunt uſi pluſ quàm quatuor coloribus, ſormas & liniamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta ſunt omnia, & neſcio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat: nihil eſt enim ſimul & inuentum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ, quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum, & in phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid noſtri ueteres uerſus ubi ſunt?

Quos olim Fauni, uatesq́; canebant,

Cum necꝙ muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat
Nec dicti ſtudioſus erat
Ante hunc:

ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando, ſic enim ſeſe res habet, nam & odyſſea latina eſt, ſic, tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ nõ ſatis dignæ, quæ iterũ legantur. Atꝙ hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci F. & M. Tuditano Coſs. docuit anno ipſo ante q̃ natus eſt Ennius, poſt Romam conditam autẽ quartodecimo & quingẽteſimo, ut hic ait, quem nos ſequimur: eſt enim inter ſcriptores de numero annorũ cõtrouerſia. Accius autẽ à Q. Maximo quintum Cos. captum Tarento ſcripſit Liuium annis XXX. poſtquã eum fabulam docuiſſe, & Atticus ſcribit, & nos in antiquis cõmẽtarijs inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt. XI. C. Cornelio Q. Minucio Coſs. ludis Iuuẽtatis, quos Salinator Senenſi prælio uouerat, in quo tãtus error Accij fuit, ut his Coſs. XXXX. ãnos natus Ennius fuerit, cui cũ ęqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquãto is, qui primus fabulã dedit, quã ij q̃ multas docuerant ante hos Coſs. & Plautus, & Næuius. Hæc ſi minus apta uidentur huic ſermoni Brute Attico aſſigna, qui me inflãmauit ſtudio illuſtrium hominum ætates, & tẽpora perſequẽdi. Ego uero inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporũ, & ad id, quod inſtituiſti oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiã eſſe accõmodatam puto. Recte inquã Brute intelligis, atꝙ utinam extarent illa carmina, quæ multis ſæclis ante ſuã ætatem in epulis eſſe cantitata à ſingulis cõuiuis de clarorum uirorũ laudibus in originibus ſcriptum reliquit Cato, tamen illius, quem in uatibus, & faunis enumerat Ennius, bellũ punicũ, quaſi Myronis opus delectat. Sit Ennius ſanè, ut eſt certe, perfectior, qui ſi illũ, ut ſimulat, cõtẽneret, nõ omnia bella perſequẽs primũ illud punicũ acerrimũ bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit, cur id faciat, Scripſere (inquit) alij rẽ uerſibus, & luculente quidem ſcripſerunt, etiã ſi minus, q̃ tu, polite. Nec uero tibi aliter uideri debet, qui à Næuio, uel ſumpſiſti multa, ſi fateris, uel ſi negas, ſurripuiſti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius. C. Varro. Q. Maximus. Q. Metellus. P. Lentulus. P. Craſſus, qui cum ſuperiore Africano Cos. fuit. Ipſum Scipionem accepimus nõ infantem fuiſſe, filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, ſi corpore ualuiſſet in primis habitus eſſet diſertus, indicant cũ oratiunculæ, tum hiſtoria quædam græca, ſcripta dulciſſime. Numeroꝙ eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidẽ ciuilis omniũ peritiſſimus, ſed etiam ad dicẽdum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus, qui maxime omniũ nobiliũ græcis literis ſtuduit, isꝙ & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atꝙ elegãs: iam enim erat unctior quædam, ſplendidiorꝙ conſuetudo loquendi: nã hoc prætore ludos Apollini faciente, cũ Thyeſten fabulam docuiſſet Q. Marcio. Gn. Seruilio Coſs. mortem obijt Ennius. Erat iiſdem temporibus Ti. Gracchus. P. F., qui bis Cos. & cenſor fuit, cuius eſt oratio græca apud Rhodios, quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquẽtem cõſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis Cos. & cenſor fuit, habitum eloquentem, M. alium illius, qui ſacra acceperit filium, dicunt etiã L. Lentulũ, qui cũ C. Figulo Cos. fuit Q. Nobiliorem M. Filium. iam patrio ĩſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam

Q.Ennium,qui cum patre eius in Aetolia militauerat ciuitate donauit ,cum
III.uir coloniam deduxiſſet,& T.Annium Luſcum huius Q.Fuluij collegā
non indiſertum dicunt fuiſſe. Atq; etiam L.Paulus Africani pater,perſonam
principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo,qui
annos.V.&.LXXX.natus exceſſit è uita,cum quidem eo ipſo anno contra
Ser.Galbam,ad populum ſumma contentione dixiſſet,quam etiam orationē
ſcriptam reliquit,ſed uiuo Catone minores natu multi uno tempore orato-
res floruerunt:nam & A.Albinus is,qui græce ſcripſit hiſtoriam, qui Cos.
cū L.Lucullo fuit,& literatus,& diſertus fuit,& tenuit cum hoc locū quendā,
etiam Ser.Fuluius,& unà Ser.Fabius pictor,& iuris,& literarū, & antiqui-
tatis bene peritus. Q.q; Fabius Labeo fuit ornatus ijſdem ferè laudibus:nam
Q.Metellus,is,cuius quatuor filij conſulares fuerunt , in primis eſt habitus
eloquens,qui pro L.Cotta dixit,accuſante Africano,cuius & aliæ ſunt oratio
nes,& contra Ti.Gracchum expoſita eſt in C.Fannij annalibus , tum ipſe L.
Cotta ueterator habitus,ſed C.Lælius,& P.Africanus in primis eloquentes,
quorum extant orationes,ex quibus exiſtimari de ingenijs oratorum poteſt.
Sed inter hos ætate paulum his antecedens ſine controuerſia Ser.Galba elo-
quentia præſtitit,& nimirum is princeps ex latinis,illa oratorum propria,&
quaſi legitima opera tractauit,ut egrederetur à propoſito ornandi cauſa , ut
delectaret animos,aut permoueret,ut augeret rem,ut miſerationibus,ut com
munibus locis uteretur,ſed neſcio quomodo huius, quem conſtat eloquentia
præſtitiſſe,exiliores orationes ſunt,& redolentes magis antiquitatem, quàm
aut Lęlij,Scipionis,aut etiam ipſius Catonis. Itaq; exaruerunt,uix iam ut ap-
pareant.De ipſius Lęlij,& Scipionis ingenio,quanquam ea eſt iam,ut pluri-
mum tribuatur ambobus,dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At ora-
tio Lęlij de collegis non melior,q̃ de multis,q̃ uoles Scipionis , non quo illa
Lælij quidquā ſit dulcius,aut quod de religione dici poſſit auguſtius,ſed mul
to tamen uetuſtior,& horridior ille,q̃ Scipio,&cum ſint in dicendo uariæ uo
luntates,delectari mihi magis antiquitate uidetur , & lubenter uerbis etiam
uti paulo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum,ut nolint eundem plu-
ribus rebus excellere:nam ut ex bellica laude aſpirare ad Africanum nemo
poteſt,in qua ipſa,egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium,ſic inge-
nij,literarum,eloquentiæ,ſapientiæ deniq;,& ſi utriq; primas,prioris tamen
libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio ſolum uidetur,ſed etiam
ipſorum inter ipſos conceſſu,ita tributum fuiſſe.Erat omnino tum mos , ut in
reliquis rebus melior,ſic in hoc ipſo humanior, ut faciles eſſent in ſuum cuiq;
tribuendo,memoria teneo Smyrnæ me ex P.Rutilio Ruſo audiſſe,cum dice-
ret adoleſcentulo ſe accidiſſe,ut ex S.C.P. Scipio, & D. Brutus(ut opinor)
Coss.de re atroci,magnaq; quærerent.Nam cum in Sylua ſua facta cædes eſ-
ſet,notiq; homines interfecti,inſimulareturq; familia,partim etiam liberi,ſo-
cietatis eius,quę picarias de P.Cornelio.L.Mummio cenſoribus redemiſſet,
decreuiſſe ſenatum,ut de ea re cognoſcerent , & ſtatuerent Coss.cauſam pro
publicanis accurate,ut ſemper ſolitus eſſet , eleganterq; dixiſſe Lælium, cum
Coss.re audita,amplius de conſilij ſententia pronuntiauiſſent,paucis interpo
ſitis diebus iterum Lælium multo diligentius,meliusq; dixiſſe, iterumq; eo-
dem modo à Coss.rem eſſe prolatam,tum Lęlium,cum eum ſocij domum re-
duxiſſent,

duxiſſent,egiſſentq́ gratias,& ne defatigaretur orauiſſent,locutum eſſe,ita ſe quæ feciſſet honoris eorũ cauſa,ſtudioſe,accurateq́ feciſſe,ſed ſe arbitrari cauſam illã à Ser.Galba,quod is in dicẽdo fortior,acriorq́ eſſet,grauius,& uehemẽtius poſſe defẽdi,itaq; auctoritate C.Lælij publicanos cauſam detuliſſe ad Galbã:illũ autẽ,quod ei uiro ſuccedẽdum eſſet,uerecunde,& dubitãter receþiſſe,unum,quaſi cõperendinatus,mediũ diem fuiſſe,quem totum Galbam ĩ conſiderãda cauſa,cõponendaq́ poſuiſſe,& cũ cognitionis dies eſſet,& ipſe Rutilius rogatu ſociorũ domum ad Galbã mane ueniſſet,ut eum admoneret,& ad dicendi tẽpus adduceret,uſq; illũ quoad ei nunciatum eſſet Coss. deſcendiſſe,omnibus excluſis cõmentatum in quadam teſtudine cum ſeruis literatis *fuiſſe,quorũ aliud dictare eodem à tempore ſolitus eſſet,interim cum eſſet ei nuntiatũ tẽpus eſſe,exiſſe in ędis eo colore,& ijs oculis,ut egiſſe cauſam non cõmentatum putares.Addebat etiam,idq́ ad rem pertinere putabat,ſcriptores illos male mulcatos exiſſe cũ Galba.Ex quo ſignificabat illum nõ in agendo ſolũ,ſed etiam in meditando uehemẽtem atq; incenſum fuiſſe. Quid multa?magna expectatione,plurimis audientibus corãm ipſo Lęlio,ſic illam cauſam,tanta ui,tantaq́ grauitate dixiſſe Galbam,ut nulla ferè pars orationis ſilentio præteriretur,Itaq; multis querelis,multaq́ miſeratione adhibita,ſocios,omnibus approbãtibus,illa die quæſtione liberatos eſſe. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet,cum duæ ſummæ ſint in oratore laudes,una ſubtiliter diſputãdi ad docendũ,altera grauiter agendi ad animos audiẽtium permouendos,multoq́ plus proficiat is,qui inflãmet iudicem,q̃ ille,qui doceat, elegantiam in Lælio,uim in Galba fuiſſe:quę quidem uis tum maxime cognita eſt,cum Luſitanis à Ser.Galba prætore,contra interpoſitam,ut exiſtimabatur,fidem,interfectis.T.Libone Tr.pl.populum incitante,& rogationẽ in Galbam priuilegij ſimilem ferente,ſumma ſenectute(ut ante dixi)M.Cato legem ſuadẽs in Galbam multa dixit,quam orationem in origines ſuas retulit,paucis ante,q̃ mortuus eſt,an diebus,an menſibus. Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe,& populi R.fidem implorans,cum ſuos pueros,tum.C. Galli etiam filium flens commendabat,cuius orbitas,& fletus mirè miſerabilis fuit, propter recentem memoriam clariſſimi patris,iſq́ ſe tum eripuit flãma propter pueros miſericordia populi commota,ſicut idem ſcriptũ reliquit Cato. Atq; etiam ipſum Libonem non infantem uideo fuiſſe,ut ex orationibus eius intelligi poteſt. Cum hæc dixiſſem,& paulum interquieuiſſem. Quid igitur inquit eſt cauſæ Brutus,ſi tanta uirtus in oratore Galba fuit cur ea nulla ĩ orationibus eius apparet?quod mirari non poſſum in eis,qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem inquam Brute cauſa non ſcribendi,& non tam bene ſcribendi,q̃ dixerint:nã uidemus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe,ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem,plereq; enim ſcribuntur orationes habitæ iam,non ut habeantur:alios non laborare,ut meliores fiant:nulla enim res tantum ad dicendum proficit,quantum ſcriptio:memoriam autem in poſterum ingenij ſui nõ deſiderant,cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam,eamq́ etiam maiorem uiſumiri ſi ĩ exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non uenerint. Alios quod melius putent dicere ſe poſſe,q̃ ſcribere,quod perĩgenioſis hominibus,neq; ſatis doctis plerũq; contigit,ut ipſi Galbæ,quem fortaſſe uis non ingenij ſolum,ſed etiã animi,&

naturalis quidã dolor dicentem incendebat,efficiebatq;,ut & incitata, & gra
uis,& uehemens eſſet oratio,dein cum otioſus ſtylum prehenderat, motusq;
omnis animi,tanquã uẽtus hominem defecerat,flacceſcebat oratio, quod ijs,
qui limatius dicendi cõſectãtur genus,accidere nõ ſolet,propterea quod pru-
dentia nunquã deficit oratorem,qua ille utens eodem modo poſſit & dicere,
& ſcribere,ardor animi nõ ſemper adeſt,isq; cum conſedit,omnis illa uis, &
quaſi flãma oratoris extinguitur:hãc igitur ob cauſam uidetur Lælij mẽs ſpi-
rare etiã in ſcriptis,Galbæ autẽ uis occidiſſe.Fuerũt etiam in oratorum nume
ro mediocrium L.& SP.Mummij fratres,quorum extant amborum oratio-
nes:ſimplex quidẽ Lucius,& antiquus,Spurius autẽ nihilo ille quidem orna
tior,ſed tamen aſtrictior,fuit enim doctus ex diſciplina ſtoicorũ. Multæ ſunt
SP.Albini orationes.Sunt etiam L.& C.Aureliorum,oreſtarum,quos ali-
quo uideo in numero oratorum fuiſſe.P.etiam Popilius cum ciuis egregius,
tum nõ indiſertus fuit.C.uero filius eius diſertus.C.q; Tuditanus cũ omni ui
ta atq; uictu excultus,atq; expolitus,tũ eius elegãs eſt habitũ etiã orationis ge
nus.Eodẽq; ĩ genere eſt habitus is,qui iniuria accepta fregit Ti.Gracchũ pa
tientia,ciuis ĩ rebus optimis cõſtantiſſimus M. Octauius. At uero M. Aemi
lius Lepidus,qui eſt Porcina dictus,ijſdem temporibus ferè, quibus Galba,
ſed paulo minor natu,& ſummus orator eſt habitus,& fuit,ut apparet ex ora
tionibus,ſcriptor ſanè bonus. Hoc in oratore latino primũ mihi uidetur & le
nitas apparuiſſe illa græcorum,& uerborum comprehenſio,etiam artifex,ut
ita dicã,ſtylus. Hunc ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi & propè æqua
les C.Carbo,& Ti.Gracchus audire ſoliti ſunt, de quibus iam dicendi locus
erit,cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non cõtemptus ora
tor temporibus illis fuit,qui ſummos honores,homo per ſe cognitus, ſine ul-
la cõmendatione maiorum,eſt adeptus. Tum L.Caſſius multum potuit,nõ
eloquentia,ſed dicendo tamen,homo nõ liberalitate,ut alij, ſed ipſa triſtitia,
& ſeueritate popularis,cuius quidem legi tabellariæ M.Antius Briſo Tr.pl.
diu reſtitit,M.Lepido Cos.adiuuante.Eaq; res P.Africano uituperationi fu
it,quod eius auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo
Cæpiones multum clientes conſilio,& lingua,plus auctoritate tamen, & gra
tia ſubleuabant.Sed Pompeij ſunt ſcripta,nec nimis extenuata,quanquam ue
terum eſt ſimilis,& plena prudentiæ.P.Craſſum ualde probatum oratorem
ijſdem ferè temporibus accepimus,qui & ingenio ualuit, & ſtudio,& habuit
quaſdam etiam domeſticas diſciplinas:nam & cum ſummo illo oratore Ser.
Galba,cuius C.filio filiam ſuam collocauerat,affinitate ſeſe deuĩxerat,& cum
eſſet P.Mucij F.fratremq; haberet P.Scæuolam domi ius ciuile cognouerat,
in eo induſtriam conſtat ſummã fuiſſe,maximamq; gratiam,cum & conſule-
retur plurimum,& diceret.Horum ætatibus adiuncti duo C.Fannij C.M.fi-
lij fuerunt,quorum C.Filius,qui Cos.cum Domitio fuit,unam orationem de
ſocijs,& nomine latino,contra Gracchum reliquit, ſanè & bonam, & nobi-
lem. Tum Atticus,quid ergo? eſt ne iſta Fãnij? nam uaria opinio pueris no
bis erat,alij à C.Perſio literato homine ſcriptam eſſe aiebant illo,quem ſigni-
ficat ualde doctum eſſe Lucilius,alij multos nobiles,quod quiſq; potuiſſet in
illam orationẽ contuliſſe. Tum ego,audiui equidem iſta inquam de maiori-
bus natu,ſed nunquã ſum adductus,ut crederem,eamq; ſuſpicionem propter
hanc

hanc cauſam credo fuiſſe,quod Fānius in mediocribus oratoribus habitus eſſet, oratio autem uel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium, ſed nec eiuſmodi eſt,ut à pluribus confuſa uideatur: unus enim ſonus eſt totius orationis,& idem ſtylus,nec de Perſio reticuiſſet Gracchus,cum & Fannius de Menelao Maratheno,& de ceteris obieciſſet, preſertim cum Fannius nunquam ſit habitus elinguis,nam & cauſas defenſitauit,& tribunatus eius,arbitrio,& auctoritate P. Africani geſtus,non obſcurus fuit. Alter autem C. Fānius M.F.C.Lælij gener,& moribus,& ipſo genere dicendi durior,is ſoceri inſtituto,quem quia cooptatus in augurum collegium nō erat,non admodū diligebat,preſertim cum ille Q. Scæuolam ſibi,minorem natu generum, prætuliſſet,cui tamen Lælius ſe excuſans non genero minori dixit ſe illud,ſed maiori filię detuliſſe: is tamen inſtituto Lælij Panætium audiuerat: eius omnis ī dicendo facultas,ex hiſtoria ipſius nō ineleganter ſcripta perſpici poteſt,quæ neq; nimis eſt infans,neq; perfecte diſerta. Mutius autem augur,quod pro ſe opus erat,ipſe dicebat,ut de pecunijs repetundis cōtra T. Albuciū,is oratorū in numero non fuit,iuris ciuilis intelligētia,atq; omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cœlius antipater ſcriptor,quemadmodum uidetis, fuit,ut temporibus illis,luculētus,iuris ualde peritus,multorum etiam,ut L. Craſſi magiſter. Vtinam in Ti. Graccho C.q; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet,quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his uiris gloria præſtitiſſet, ſed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numātini bonis iratus acceſſerat,ab ipſa rep. eſt interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uolūtaria ſe à ſeueritate iudicū uindicauit: ſed fuit uterq; ſummus orator, atq; hoc memoria patrum teſte dicimus: nam & Carbonis,& Gracchi habemus orationes non dum ſatis ſplendidas uerbis,ſed acutas, prudentiæq; pleniſſimas. Fuit Gracchus diligētia Corneliæ matris à puero doctus,& græcis literis eruditus: nam ſemper habuit exquiſitos è Gręcia magiſtros. In eis iam adoleſcēs Diophanem Mithyleneum Græciæ temporibus illis diſertiſſimum, ſed & breue tempus ingenij augendi,& declarandi fuit. Carbo,quod uita ſuppeditauit,eſt in multis iudicijs,cauſisq; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines,in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & uolubilem,& ſatis acrem, atq; eundem & uehementem,& ualde dulcem, & perfacetum fuiſſe dicebat: addebat induſtrium etiam,& diligentem,& in exercitationibus,commentationibusq; multum operæ ſolitum eſſe ponere. Hic optimus illis temporibus eſt patronus habitus,eoq; forum tenente plura fieri iudicia cœperūt: nam & quæſtiones perpetuæ,hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerūt. L. enim Piſo Tr. pl. legē primus de pecunijs repetūdis Cēſorino,& Manilio coss. tulit. Ipſe etiā Piſo & cauſas egit,& multarū legum aut auctor: aut diſſuaſor fuit: iſq; & orationes reliquit,quæ iā euanuerunt,& annalis ſané exiliter ſcriptos,& iudicia populi,quibus aderat Carbo, iam magis patronum deſiderabant,tabella data,quam legem L. Caſſius Lepido,& Mācino coss. tulit. Veſter etiam D. Brutus M. F. ut ex familiari eius L. Accio poeta ſum audire ſolitus,& dicere non inculte ſolebat,& erat cum literis latinis,tum etiam græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam

Q. Maximo L. Pauli nepoti,& uero ante Maximum illum Scipionem,quo duce priuato T. Gracchus occiſus eſſet,cum omnibus in rebus uehementẽ,tũ acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rẽp. dũtaxat quod opus eſſet,ſatis habuiſſe eloquẽtiæ dicitur, ijſdemq; temporibus L. Furius Pilus perbenè latine loqui putabatur,literatiusq;, quàm ceteri P. Scęuola ualde prudenter,& acutè,paulo etiam copioſius,nec multo minus prudenter M. Manilius, Appij Claudij uolubilis,ſed paulo feruidior oratio erat. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus,& C. Cato Africani ſororis F. mediocres oratores,etſi Flacci ſcripta ſunt,ſed ut ſtudioſi literarũ,Flacci autem æmulus P. Decius fuit,non infans ille quidem,ſed ut uita,ſic oratione etiam turbulentus M. Druſus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegã iterum tri. fecit uir & oratione grauis,& auctoritate,eiq; proxime adiunctus C. Druſus frater fuit,tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in tribunatu paulum C. Gracchum ætate antecedẽs: fuit enim M. Lepido,& L. Oreſte coss. quęſtor Gracchus,tr. Pennus illius M. F. qui cum Q. Aelio cos. fuit,ſed is omnia ſumma ſperans,ædilicius eſt mortuus: nam de T. Flaminio quem ipſe uidi,nihil accepi,niſi latine diligenter locutum. Iis adiuncti ſunt C. Curio M. Scaurus. P. Rutilius. C. Gracchus. De Scauro,& Rutilio breuiter licet dicere,quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, & uterq; in multis cauſis uerſatus. erat in quibuſdam laudandis uiris etiam ſi maximi ingenij nõ eſſent,probabilis tamen induſtria,quãquam ijs quidem non omnino ingenium,ſed oratorium ingenium defuit: neq; enim refert uidere, quid dicendum ſit,niſi id queas ſolute,& ſuauiter dicere,ne id quidẽ ſatis eſt,niſi id,quod dicitur,fit uoce,uultu,motuq; conditius. quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſiquid bene dicitur adiuuãte natura,tamen id,quia fortuito fit,ſemper paratum eſſe nõ poteſt. In Scauri oratione ſapientis hominis,& tecti grauitas ſumma,& naturalis quædam inerat auctoritas,non ut cauſam,ſed ut teſtimonium dicere putares,cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur,ad ſenatoriam uero ſententiam,cuius erat ille princeps,uel maxime,ſignificabat enim non prudentiam ſolum, ſed quod maxime rem continebat,fidem: habebat hoc à natura ipſa, quod à doctrina non facile poſſet,quãquam huius quoq; ipſius rei,quẽamodum ſcis,præcepta ſunt. Huius & orationes ſunt,& tres ad L. Fufidium libri ſcripti de uita ipſius acta,ſanè utiles,quos nemo legit,at Cyri uitam,& diſciplinam legunt,præclarã illam quidẽ,ſed neq; tam noſtris rebus aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiã Fufidius,in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti,& ſeuero genere dicendi uerſatus eſt,& uterq; natura uehemens,& acer. Itaq; cum unà conſulatum petiuiſſent,non ille ſolum, qui repulſam tulerat,accuſauit ambitus deſignatum cõpetitorem,ſed Scaurus etiã abſolutus,Rutilium in iudiciũ uocauit, multaq; opera,multaq; induſtria Rutilius fuit,quæ erat propterea gratior,quod idem magnum munus de iure reſpondẽdi,ſuſtinebat,ſunt eius orationes ieiunæ,multa præclara de iure,doctus uir,& græcis literis eruditus,Panætij auditor,propè perfectus in ſtoicis, quorũ peracutũ,& artis plenũ orationis genus,ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accõmodatum. Itaq; illa,quæ propria eſt huius diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio,firma in hoc uiro,& ſtabilis inuẽta eſt,

qui

qui quum innocentiſſimus in iudicium uocatus eſſet, quo iudicio conuulſam
penitus ſcimus eſſe remp. cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi uiri L. Craſ-
ſus, & M. Antonius cõſulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipſe pro
ſeſe, & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius, & is quidem tamen ut orator,
quanquam erat admodum adoleſcẽs. Sed Q. Mucius enucleaté ille quidem,
& polité, ut ſolebat, nequaquam autem ea ui, atq; copia, quam genus illud iu-
dicij, & magnitudo cauſæ poſtulabat. Habemus igitur in ſtoicis oratoribus
Rutilium, Scaurum in antiquis, utrunq; tamen laudemus, quoniam per illos,
ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt: uolo enim ut
in ſcena, ſic etiam in foro, nõ eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utã-
tur, ſed eos etiam, quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo
ueritas non moleſta. Et quoniam ſtoicorum eſt facta mentio, Q. Aelius Tu
bero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, ſed uita ſe-
uerus, & congruens cum ea diſciplina, quam colebat, paulo etiam durior, qui
quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auũculi ſui teſtimoniũ,
uacationem augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere, ſed ut ui
ta, ſic oratione durus, incultus, horridus, itaq; honoribus maiorum reſponde-
re non potuit: fuit autem conſtans ciuis, & fortis, & in primis Graccho mole-
ſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum Tubero-
nis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando. Tum Brutus,
quam hoc idem in noſtris contingere intelligo, quod in græcis: ut omnes feré
ſtoici prudentiſſimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant, ſintq; architecti pene
uerborum. Iidem traducti à diſputando ad dicendum inopes reperiantur.
Vnum excipio Catonem, in quo perfectiſſimo ſtoico ſummam eloquentiam
non deſiderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in
Tuberone nullam uideo fuiſſe. Et ego non inquã Brute ſine cauſa, propter-
ea quod iſtorum in dialecticis omnis cura cõſumitur: uagum illud orationis,
& fuſum, & multiplex, nõ adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemad-
modum ſcis, habet á ſtoicis id, quod ab illis petendum fuit, ſed dicere didicit á
dicendi magiſtris, eorumq; more ſe exercuit, quod ſi omnia á philoſophis eſ-
ſent petenda, Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio, quo
magis tuũ Brute iudiciũ probo, qui eorum ideſt ex uetere Academia philoſo
phorũ ſectã ſecutus es, quorum in doctrina, atq; præceptis diſſerendi ratio cõ
iungitur cum ſuauitate dicendi, & copia, quanq̃ ea ipſa Peripateticorum, Aca
demicorumq; conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorẽ
poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam ut ſtoicorũ aſtrictior
eſt oratio, aliquãtoq; contractior, quam aures populi requirunt, ſic illorum li
berior, & latior q̃ patitur conſuetudo iudiciorum, & fori: quis enim uberior
in dicendo Platone? Iouem ſic, ut aiunt Philoſophi, ſi græce loquatur, loqui,
quis Ariſtotele neruoſior? Theophraſto dulcior? lectitauiſſe Platonem ſtu-
dioſe, audiuiſſe etiam Demoſthenes dicitur: idq; apparet ex genere, & gran-
ditate uerborum. Dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe, ſed & huius
oratio in philoſophiam traslata pugnatior (ut ita dicam) uidetur, & illorum
in iudicia pacatior. Nũc reliquorũ oratorum ætates, ſi placet, & gradus perſe-
quamur. Nobis uero inquit Atticus, & uehementer quidem, ut pro Bruto
etiam reſpõdeam. Curio fuit igitur eiuſdem ætatis feré, ſané illuſtris orator,

cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt: ſunt enim & aliæ, & pro Ser. Fuluio de inceſtu nobilis oratio. Nobis quidẽ pueris hæc omnium optima putabatur, quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminũ.

Præclare inquit Brutus teneo, qui iſtam turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam ĩtelligo Brute, quem dicas, certe enim & boni aliquid attulimus iuuẽtuti, magnificentius q̃ fuerat genus dicendi, & ornatius, & nocuimus fortaſſe, quod ueteres orationes poſt noſtras, non à me quidem, meis enim illas antepono, ſed à pleriſq; legi ſunt deſitæ. Enumera inquit me in pleriſq;, q̃q̃ uideo mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea cõtemnebam. Atqui hęc inquã de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes, uerũtamen nondum tritis noſtrorum hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripſit etiã alia nõnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorũ fuit, ut eũ mirer, cũ & uita ſuppeditauiſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe. Sed ecce in manibus uir, & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero C. Gracchus: noli enim putare quenquam Brute pleniorem, aut uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, ſic prorſus (inquit) exiſtimo, atque iſtum de ſuperioribus penè ſolum lego. Immo planè inquam Brute legas cenſeo: damnum enim illius immaturo interitu res Romanę, latinæq; literæ fecerunt, utinam non tam fratri pietatem, quã patriæ, pręſtare uoluiſſet, quam ille facile tali ingenio, diutius, ſi uixiſſet, uel paternã eſſet, uel auitam gloriã conſecutus. Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem, grandis eſt uerbis, ſapiens ſentẽtijs, genere toto grauis, manus extrema nõ acceſſit operibus eius, præclare inchoata multa, perfecta nõ planè, legendus inquam eſt hic orator Brute, ſi quiſquã alius iuuẽtuti: nõ enim ſolũ acuere, ſed etiã alere ingeniũ poteſt. Huic ſucceſſit ætati, P. Galba Ser. illius eloquentiſſimi uiri F. P. Craſſi eloquentis, & iuris periti gener. Laudabant hunc patres noſtri, fauebant etiã propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu: nã rogatione Mamilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cũ pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tãto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam ediſceremus: hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romã conditam iudicio publico eſt condẽnatus. P. Scipio, qui eſt in cõſulatu mortuus, nõ multũ ille quidẽ, nec ſæpe dicebat, ſed & latinè loquẽdo, cuiuis erat par, & omnes ſale, facetijsq; ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initijs orſus tribunatus: nam P. Popiliũ ui. C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit, uir & acer, & nõ indiſertus, triſtis exitus habuit cõſulatus: nã ĩuidioſa lege manilia quęſtio C. Galbam ſacerdotem, & quatuor cõſulares L. Beſtiam. C. Catonem. SP. Albinũ, ciuemq; præſtantiſſimũ L. Opimium Gracchi interfectorem à populo abſolutũ, cũ is contra populi ſtudium ſtetiſſet, gracchani iudices ſuſtulerũt. Huius diſſimilis in tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua nõ indiſertus fuit. C. Fimbria tẽporibus ijſdem ferè, ſed lõgius ętate prouectus, habitus eſt ſanè (ut ita dicã) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cõmotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atq; uita bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiã ipſo orationis genere liber, cuius orationis pueri legebamus, quas iã reperire uix poſſumus. Atq; etiã ĩgenio, & ſermõe elegãti,

ualetudine incommoda C.Sextius Caluinus fuit,qui,& ſi cũ remiſerant dolores pedũ,nõ deerat in cauſis,tamen id non ſepe faciebat:itaq; conſilio eius,cũ uolebãt,homines utebãtur,patrocinio,cum licebat. Iiſdem tẽporibus M.Brutus,in quo magnum fuit Brute dedecus generi ueſtro,qui cũ tanto nomine eſſet,patremq; optimũ uirum habuiſſet,& iuris peritiſſimũ,accuſationẽ factitauerit,ut Athenis Lycurgus,is magiſtratus non petiuit,ſed fuit accuſator uehemens,& moleſtus,ut facile cerneres naturale quoddã ſtirpis bonum,degenerauiſſe uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodẽ tẽpore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit,quẽ ego audiui iã ſenem,cum ab L.Sabelio multã lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Non feciſſem hominis penè infimi mẽtionem, niſi iudicarem qui ſuſpicioſius,aut criminoſius diceret, audiuiſſe me neminem. Doctus etiã græcis T. Albucius,uel potius penè græcus(loquor, ut opinor)ſed licet ex orationibus iudicare. Fuit autẽ Athenis adoleſcens,perfectus Epicureus euaſerat,minime aptum ad dicendũ genus. Iam Q.Catulus nõ antiquo illo more,ſed hoc noſtro,niſi quid fieri poteſt perfectius,eruditus, multæ literæ,ſumma,nõ uitæ ſolũ,atq; naturæ,ſed orationis etiam comitas, incorrupta quædã latini ſermonis integritas,quæ perſpici cũ ex orationibus eius poteſt, tum facillime ex eo libro,quẽ de cõſulatu,& de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli, et Xenophõteio genere ſermonis miſit ad A.Furium poetam familiarem ſuũ,qui liber nihilo notior ẽ,q̃ illi tres,de quibus ante dixi,Scauri libri. Tum Brutus,mihi quidem inquit nec iſte notus eſt,nec illi,ſed hęc mea culpa eſt:nunquã enim in manus inciderunt:nunc autẽ & à te ſumã, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo latinus,quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſq; neglecta eſt:nã de ſono uocis,& ſuauitate appellandarũ literarũ,quoniã filium cognouiſti,noli expectare quid dicam,quãquam filius quidem non fuit in oratorum numero,ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia,tum elegans quoddam,& eruditũ orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum,ſed erat talis,ut cum quoſdam audires,qui tum erant præſtãtes,uideretur eſſe inferior:cum autem ipſum audires ſine comparatione,non modo contentus eſſes,ſed melius non quæreres. Q.Metellus Numidicus, & eius collega M.Silanus dicebant de Re. P.quod eſſet illis uiris,& conſulari dignitati ſatis,M. Aurelius Scaurus,non ſepe dicebat, ſed polite, latine uero in primis eſt eleganter locutus, quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit : nam flamẽ Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio uir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini, inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C.L. Memmij fuerunt oratores mediocres,accuſatores acres,atque acerbi:itaque in iudicium capitis multos uocauerunt,pro reis non ſæpe dixerunt. SP. Torius ſatis ualuit in populari genere dicendi,is,qui agrum publicum uitioſa, & inutili lege, uectigale leuauit. M. Marcellus Aeſernini pater non ille quidem in patronis,ſed & in promptis tamen,& non inexercitatis ad dicendum fuit,ut filius eius P. Lentulus. L.etiam Cotta prętorius in mediocrium oratorũ numero,dicendi nõ ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria,cum uerbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequebatur,atq; imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta & in alijs pluribus intelligo me nõ ita diſertos homines & retuliſſe in

oratorum numerum,& relaturum. Eſt enim propoſitū colligere eos,qui hoc
munere in ciuitate functi ſint,ut tenerent oratorum locum, quorum quidem
quæ fuerit aſcēſio,& quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atq;
abſolutio,ex eo,quod dicam,exiſtimari poteſt. Quàm multi enim iam orato-
res commemorati ſunt,& quādiu in eorum enumeratione uerſamur, cum ta-
men ſpiſſe,atq; uix,ut dudum ad Demoſthenē,& Hyperiden,ſic nunc ad An
tonium,Craſſumq́; peruenimus: nam ego ſic exiſtimo hos oratores fuiſſe ma
ximos,& in his primum cum græcorum gloria,latinè dicendi copiam æqua-
tam. Omnia ueniebāt Antonio in mentem,eaq́; ſuo quæq; loco,ubi plurimū
proficere,& ualere poſſent,ut ab imperatore equites,pedites,leuis armatura,
ſic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat me-
moria ſumma,nulla meditationis ſuſpicio,imparatus ſemper aggredi ad dicē
dum uidebatur,ſed ita erat paratus,ut iudices illo dicente nonnunquā uiderē
tur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Verba ipſa,non illa quidem elegantiſ
ſimo ſermone,itaq; diligenter loquendi laude caruit,neq; tamen eſt admodū
inquinate locutus,ſed illa,quæ proprie laus oratoris eſt in uerbis, nam ipſum
latinè loqui eſt illud quidem(ut paulo ante dixi)in magna laude ponendum,
ſed non tam ſua ſponte,q̄ quod eſt à pleriſq; neglectum, non enim tam præ-
clarum eſt ſcire latine, quam turpe neſcire,neq; tam id mihi oratoris boni,
q̄ ciuis romani proprium uidetur,ſed tamen Antonius in uerbis & eligendis,
neque idipſum tam leporis cauſa,q̄ ponderis,& collocandis, & compreſſio-
ne deuinciendis,nihil non ad rationem,& tanquam ad artem dirigebat,nerū
multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis,& conformationibus,
quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, iccirco à doctis oratorum
eſt princeps iudicatus, σχήματα enim quæ uocant græci,ea maxime ornant ora
torem,eaq́; non tam in uerbis pingendis habent pondus, q̄ in illuminandis
ſententijs,ſed cum hæc magna in Antonio,tum actio ſingularis,quæ ſi partiē
da eſt in geſtum,atq; uocem,geſtus erat non uerba exprimens,ſed cum ſentē-
tijs congruēs,manus,humeri,latera,ſupploſio pedis,ſtatus,inceſſus, omniſq́;
motus cum uerbis,ſententijſq́; conſentiens,uox permanens, uerum ſubrauca
natura,ſed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat, habebat enim flebile
quiddam in quæſtionibus,aptumq́; cum ad fidem faciendam,tum ad miſeri-
cordiam commouendam,ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demoſthe-
nem ferunt,ei,qui,quæſiuiſſet,quid primum eſſet in dicendo,actionem, quid
ſecundum,idem,& idem tertium reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in ani
mos,eoſq́; fingit,format,flectit,taliſq́; oratores uideri facit,quales ipſi ſe uide
ri uolunt. Huic alij parem eſſe dicebant,alij anteponebant. L. Craſſum, illud
quidem certe omnes ita iudicabant,neminem eſſe,qui horum altero utro pa-
trono,cuiuſq̄ ingenium requireret. Equidem quanq̄ Antonio tātum tribuo,
quātum ſupra dixi,tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius,erat ſū
ma grauitas,erat cum grauitate iunctus facetiarum,& urbanitatis oratorius,
non ſcurrilis lepos,latine loquendi accurata,& ſine moleſtia diligens elegan-
tia,in diſſerendo mira explicatio,cum de iure ciuili,cum de æquo,& bono diſ
putaretur,argumentorum,& ſimilitudinum copia. Nam ut Antonius conie-
ctura mouenda,aut ſedanda ſuſpicione,aut excitanda,incredibilem uim habe
bat,ſic in interpretando,in definiendo,in explicanda ęq̄tate,nihil erat Craſſo

copioſius,

copioſius, idq́ cum ſæpe alias, tum apud C. V. in M. Curij cauſa cognitũ eſt: ita enim multa tum contra ſcriptum, pro ęquo, & bono dixit, ut hominem acutiſſimũ Q. Scęuolã, & in iure, in quo illa cauſa uertebatur, paratiſſimũ, obrueret argumentorũ, exẽplorumq́ copia, atq́ ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus cauſa illa dicta eſt, cũ uterq́ ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritiſſimus Craſſus, iuriſperitorum eloquẽtiſſimus Scęuola putaretur, qui quidẽ cum peracutus eſſet ad excogitãdum quid in iure, aut in ęquo, uerum, aut eſſet, aut nõ eſſet, tum uerbis erat ad rem cũ ſumma breuitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandi, diſſerendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil uiderim. In augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verum ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, et ſi ſatis inquit mihi uidebar haberi cognitum Scæuolã ex ijs rebus, quas audiebã ſępe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatẽ Scæuolæ noſtri, tamen iſta mihi eius dicẽdi tanta laus nota nõ erat. Itaque cepi uoluptatẽ tam ornatũ uirum, tamq́ excellens ingeniũ fuiſſe in noſtra rep. Hic ego, noli inquam, Brute exiſtimare his duobus quidquam fuiſſe in noſtra ciuitate præſtantius. Nam (ut paulo ante dixi) conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimum fuiſſe, ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſtatuere ut tamẽ non poſſes, utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scęuola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis, Scæuolæ multa in ſeueritate non deerat tamen comitas, licet omnia hoc modo, ſed uereor, ne fingi uideãtur hęc, ut dicãtur à me quodãmodo, res ſe tamẽ ſic habet, cum omnis uirtus ſit, ut ueſtra Brute uetus Academia dixit, mediocritas, uterq́ horum medium quiddam uolebat ſequi, ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq́ autẽ ſuam totam haberet. Tum Brutus, cũ ex tua oratione mihi uideor inquit bene Craſſum, & Scęuolam cognouiſſe, tum de te, et de Ser. Sulpicio cogitãs eſſe quandã uobis cum illis ſimilitudinẽ iudico. Quonã inquã iſtuc modo? Quia mihi & tu uideris inquit tantum iuris ciuilis ſcire uoluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori, & Seruius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut ius ciuile facile poſſit tueri, ætatesq́ ueſtræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum, differũt. Et ego de me inquam dicere nihil eſt neceſſe, de Seruio autem et tu probe dicis, et ego dicam quod ſentio: nõ enim facile quem dixerim plus ſtudij, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnis bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe, nam & in ijſdem exercitationibus ineunte ætate fuimus, & poſtea una Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet, & doctior, & inde ut redijt, uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecũdus: atque haud ſcio an par principibus eſſe potuiſſet, ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omniũ non eiuſdem modo ætatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus ain' tu inquit? etiam'ne Q. Scæuolę Seruium noſtrum anteponis? ſic enim inquam Brute exiſtimo, iuris ciuilis magnum uſum & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe, artem in hoc uno, quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulã,

qua uera,& falſa iudicarentur,et quę qbus propoſitis eſſent, quęq; nõ eſſent, cõſequentia: hic enĩ attulit hanc artẽ oĩum artiũ maximã, quaſi lucẽ,ad ea,quę cõfuſè ab alijs aut reſpondebãtur,aut agebantur. Dialecticã mihi uideris dicere inquit. Recte inquã intelligis,ſed adiũxit etiã et literarũ ſciẽtiã,et loquẽdi elegantiã,quæ ex ſcriptis eius,quorũ ſimilia nulla ſunt, facillime pſpici poteſt: Cumq; dicendi cauſa duobus peritiſſimis operã dediſſet.L. Lucilio Balbo C. Aquilio Gallo,Galli hominis acuti,et exercitati,prõptam,& paratã in agendo,et in reſpõdendo celeritatẽ ſubtilitate,diligentiaq; ſuperauit: Balbi docti, & eruditi hominis in utraq; re cõſideratam tarditatem uicit,expediendis,conficiendisq; rebus,ſic & habet, quod uterque eorum habuit, & expleuit, quod utrique defuit: Itaque ut Craſſus mihi uidetur ſapientius feciſſe,quàm Scęuola,hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat,in quibus à Craſſo ſuperabatur,ille ſe cõſuli ſolebat,ne qua in re inferior eſſet,quàm Scęuola, ſic Seruius ſapientiſſime, cum duo ciuiles artes,ac forenſes plurimum & laudis haberent,& gratię,perfecit, ut altera præſtaret omnibus, ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet et ad tuendum ius ciuile,& ad obtinendam conſularem dignitatẽ ſatis. Tum Brutus,ita prorſus inquit & antea putabam: audiui enim nuper eum ſtudioſe,& frequenter Sami,cum ex eo ius noſtrum pontificium, qua ex parte, cum iure ciuili coniunctum eſſet,uellem cognoſcere, & nunc meum iudicium multo magis cõfirmo teſtimonio,& iudicio tuo,ſimul illud gaudeo,quod et ęqualitas ueſtra, & pares honorum gradus, & artium, ſtudiorumq; quaſi finitima uicinitas,tantum abeſt ab obtrectatione inuidię,quæ ſolet lacerare pleroſque,uti ea non modo non exulcerare ueſtram gratiam,ſed etiam conciliare uideatur,quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te uoluntate, iudicioq; cognoui. Itaque doleo & illius conſilio, & tua uoce Populum R. carere tandiu,quod cum per ſe dolendum eſt,tum multo magis cõſideranti ad quos iſta non tralata ſint, ſed neſcio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, dixeram, inquit,à principio de repu. ut ſileremus, itaq; faciamus: nam ſi iſto modo uolumus ſingulas res deſiderare, non modo querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua & inſtitutum ordinẽ perſequamur. Paratus igitur ueniebat Craſſus, expectabatur, audiebatur à principio ſtatim,quod erat apud eum ſemper accuratum, expectatiõe dignus uidebatur,non multa iactatio corporis,non inclinatio uocis, nulla inambulatio,nõ crebra ſupploſio pedis, uehemẽs & interdum irata,& plena iuſti doloris oratio,multę & cum grauitate facetiæ,quodq; difficile eſt,idem & perornatus,& perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem: uerſatus eſt in omni ferè genere cauſarum: mature in locum principum oratorũ uenit. Accuſauit C. Carbonem eloquentiſſimum hominẽ admodum adoleſcens, ſummã ingenij nõ laudem modo,ſed etiã admirationem eſt conſecutus: defendit poſtea Liciniã uirginẽ,cum annos. XXVII. natus eſſet, in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationisq; eius ſcriptas quaſdam partis reliquit. Voluit adoleſcens in colonia Narbonenſi cauſæ popularis aliquid attingere,eamq; coloniã ut fecit,ipſe deducere. Extat in eam legẽ ſenior (ut ita dicã) quam ætas illa ferebat oratio. Multę deinde cauſę,ſed ita tacitus tribunatus, ut niſi in eo magiſtratu cenauiſſet apud præconem Granium, idq; nobis bis narrauiſſet Lucilius, Tribunũ pl. neſciremus fuiſſe. Ita pſus inqt Brutus, Sed ne de Scæuolæ

quidem

quidē tribunatu quidquā audiuiſſe uideor,& eum collegā Craſſi credo fuiſſe.

Omnibus quidem alijs inquā in magiſtratibus, ſed tribunus anno poſt fuit, eoq́ in roſtris ſedente ſuaſit Seruiliam legem Craſſus: nam cenſuram ſine Scęuola geſſit,eum enim magiſtratum nemo unquam Scęuolarū petiuit, ſed hæc Craſſi cum edita oratio eſt,quam te ſæpe legiſſe certo ſcio,quatuor, & triginta tum habebat annos,totidemq́ annis mihi ætate pręſtabat: his enim conſulibus eam legem ſuaſit,quibus nati ſumus,cum ipſe eſſet. Q. Cæpione Cos. natus,& C. Lælio,triennio ipſo minor, quàm Antonius, quod iccirco poſui,ut dicendi latine,prima maturitas,in qua ætate extitiſſet,poſſet notari,et intelligeretur iam ad ſummum penè eſſe perductam,ut eò nihil fermè quiſquam addere poſſet,niſi qui à philoſophia,à iure ciuili,ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit inquit M. Brutus,aut iam eſt iſte,quē expectas. Neſcio inquam,Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu,pro Q. Cępione defenſione iūcta, non breuis,ut laudatio, ut oratio autem,breuis, poſtrema cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco ueritatis color,quinetiam comprehēſio,& ambitus ille uerborum(ſi ſic periodum appellari placet)erat apud illum cōtractus & breuis, & in membra quædā,quę κῶλα græci uocāt,diſpertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus,Quandoquidem tu iſtos oratores,inquit tantopere laudas,uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi, ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere, cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinā dicendi nobis reliquiſſent: nam Scęuolæ dicendi elegātiam ſatis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit inquam illa in legem Cæpionis oratio, in qua & auctoritas ornatur ſenatus,quo pro ordine illa dicuntur,& inuidia concitatur in iudicum, & in accuſatorum factionem,contra quorum potentiam populariter tum dicendū fuit, multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aſpere, multa facete dicta ſunt,plura etiam dicta,quàm ſcripta,quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegā non eſt oratio,ſed quaſi capita rerum,& orationis commentarium paulo plenius: nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus: & uero fuit in hoc etiā popularis dictio excellens: Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs,quàm concionibus: hoc loco ipſum Domitium non relinquo,nam & ſi non fuit in oratorum numero,tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis, atque ingenij, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur,quod idem de C. Cœlio dixerim,induſtriā in eo ſummā fuiſſe, ſummasq́ uirtutes,eloquentię tantū, quod eſſet in rebus priuatis amicis eius,in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodem tēpore M. Herennius in mediocribus oratoribus latine,& diligēter loquentibus numeratus eſt,qui tamen ſumma nobilitate hominem cognatione,ſodalitate,collegio, ſumma etiā eloquētia L. Philippū in cōſulatus petitiōe ſuperauit. Eodem tēpore C. Clodius, & ſi propter ſummā nobilitatē,& ſingularē potentiā magnus erat, tamen etiā eloquentiæ quandā mediocritatē afferebat. Eiuſdem ferè temporis fuit eques romanus. C. Titius, qui meo iudicio,eò perueniſſe uidetur,quo potuit ferè latinus orator ſine gręcis literis,& ſine multo uſu ꝑuenire. Huius orationes tantum argutiarū, tantū exēplorum, tantū urbanitatis habēt ut penè attico ſtylo ſcriptę eſſe uideātur.

Eaſdem argutias in tragœdias, ſatis ille quidem acutè, ſed parum tragicè tranſtulit, quem ſtudebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à ſenatu hoſtis, cum C. Mario iudicatus eſt, acer, & uehemens accuſator. In eo genere ſanè probabilis, doctus autem græcis literis, propinquus noſter, factus ad dicēdum M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris, cuius præfectus, cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus, qui accuſauit C. Fimbriam M. Marij Gratidiani patrē atque etiā apud ſocios, & latinos oratores habiti ſunt, Q. Vectius Vectianus è Marſis, quem ipſe cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerij Sorani uicini, & familiares mei, nō tam in dicēdo admirabiles, quàm docti & græcis literis, & latinis. C. Ruſticellus Bononienſis, is quidem & exercitatus, et natura uolubilis. Omniū autem eloquentiſſimus extra hāc urbem T. Betucius Barrus Aſculanus, cuius ſunt aliquot orationes Aſculi habitę. Illa Romę contra Cępionem, nobilis ſanè, cui orationi Cępionis ore reſpōdit Ælius, qui ſcriptitauit orationes multis, orator ipſe nunquam fuit. Apud maiores autem noſtros uideo diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papyrium fregellanum T. Gracchi P. F. ferè ætate, eius etiam oratio eſt pro Fregellanis, Coloniſq; latinis habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur inquit tribus iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cēſes inquam? niſi idem quod urbanis, præter unū, quod non eſt eorum urbanitate quadam, quaſi colorata oratio. Et Brutus, qui eſt inquit, iſte tādem urbanitatis color? Neſcio inquā, tantum eſſe quendam ſcio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris, audies tu quidē etiam uerba quædam non trita Romæ, ſed hæc mutari, dediſciq; poſſunt. Illud eſt maius, quod in uocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, & reſonat urbanius: nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiā in ceteris. Ego memini T. Tincam placentinum hominem facetiſſimum, cū familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon' inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo, ſed Tincam non minus multa ridicule dicentē Granius obruebat neſcio quo ſapore uernaculo, ut ego iam nō mirer, illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet, & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, hoſpes non potè minoris, tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, quum ętatem ageret Athenis optimeq; loqueretur. Omnium (ſicut opinor) in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum ſonus, ſed domum redeamus, ideſt ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis Craſſo, & Antonio L. Philippus, ꝓximus accedebat, ſed longo interuallo tamen proximus. Itaq; eum, & ſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundū tamen, neq; tertium dixerim: nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertiū, qui uix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit, nec in oratoribus, qui tātum abſit à primo, uix ut in eodem curriculo eſſe uideatur, ſed tamen erant ea in Philippo, quæ qui ſine comparatione illorū ſpectaret, ſatis magna diceret, ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententijs, erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis inſtitutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ętati prope coniunctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut neſcires quid ei deeſſet, nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec romanarum

rerum

rerum immemor,& uerbis ſolutus ſatis,ſed in magnos oratores inciderat eius ætas,multam tamen operam amicis, & utilem præbuit, atque ita diu uixit, ut multarũ ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in cauſis uerſaretur. Iiſdem ferè temporibus D.Brutus is, qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus literis,& latinis.Dicebat etiam L.Scipio non imperite, Cn.ꝗ Pompeius Sex.F.aliquem numerum obtinebat,nam Sex.frater eius præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ, rerum ſtoicarum ſcientiam. Item in iure, & ante hos M.Brutus, & paulo poſt eũ C. Bilienus homo per ſe magnus propè ſimili ratione, ſummus euaſerat, qui Cos. factus eſſet niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt uehementer probata, ſed ab eis, qui tantum in dicentium numero non in oratorum fuerunt: iam ad oratores reuertamur. Cenſeo inquit Atticus, eloquentis enim uidebare, non ſedulos uelle conquirere. Feſtiuitate igitur, & facetijs inquam C.Iulius. L.F.& ſuperioribus,& æqualibus ſuis omnibus præſtitit,oratorꝗ fuit, minime ille quidem uehemens,ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuauitate conditior.Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex eiuſdẽ tragœdijs,lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt. Eius æqualis P.Cethegus, cui de rep.ſatis ſuppeditabat oratio,totam enim tenebat eam, penitusꝗ cognouerat.Itaꝗ in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur, ſed in cauſis publicis nihil priuatis ſatis ueterator uidebatur.Erant in priuatis cauſis. Q.Lucretius Viſpillo & acutus,& iuriſperitus,nam Aphilia cõcionibus aptior,quàm iudicijs.prudens etiam T.Annius Velina, & in eius generis cauſis orator ſanè tolerabilis.In eodem genere cauſarum multum erat T.Iuuentius,nimis ille quidem lentus in dicendo,& penè frigidus,ſed & callidus,& in capiendo aduerſario uerſutus,& præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligẽtia, cuius auditor P.Orbius meus ferè æqualis,in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quàm magiſter fuit:nam T.Aufidius, qui uixit ad ſummam ſenectutem, uolebat eſſe ſimilis horum, eratꝗ & bonus uir,& innocẽs,ſed dicebat parum. Nec ſanè plus frater eius M.Virgilius, qui tribunus pl.L.Sullę imperatori diem dixit.Eius collega P.Magius,in dicendo paulo tamen copioſior.Sed omnium oratorum,ſiue tabularum, qui & planè indocti,aut inurbani,aut ruſtici etiam fuerunt,quos quidem ego cognouerim,ſolutiſſimum in dicendo,& acutiſſimum iudico noſtri ordinis. Q.Sertorium,equeſtris C.Gorgonium fuit etiam facilis, & expeditus ad dicẽdum, & uitæ ſplẽdore multo,& ingenio ſanè probabili T.Iunius L.filius tribunicius, quo accuſante P. Sextius Pr.deſig. damnatus eſt ambitus, is proceſſiſſet honoribus longius,niſi ſemper infirma,atꝗ etiam ægra ualetudine fuiſſet. Atꝗ ego præclare intelligo,me in eorum commemoratione uerſari, qui nec habiti ſint oratores,neꝗ fuerit,prætteririꝗ à me aliquot ex ueteribus cõmemoratione,aut laude dignos,ſed hoc quidẽ ignoratione,quid enim eſt ſuperioris ætatis,quod ſcribi poſſit de ijs,de quibus nulla monimẽta loquũtur,nec aliorum, nec ipſorum: de ijs autem, quos ipſi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. uolo enim ſciri in tanta, & tam uetere repu.maximis præmijs eloquentiæ propoſitis, omnis cupiſſe dicere, non

plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamē ita de unoquoq́ dicam ut intelligi poſſit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſſe. Iiſdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, ſed æquales propemodū fuerunt C. Cotta. P. Sulpicius. Q. Varius. Cn. Pomponius. C. Curio. L. Fufius. M. Druſus Patiſtius, nec ulla ætate uberior oratorū fœtus fuit. Ex his Cotta, & Snlpicius cū meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerūt. Hic Atticus quomodo iſtuc dicis inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? ſemper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium, cum intelligentium iudicio congruit? an alij probantur multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt?

Recte requiris inquam Attice, ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu inquit adlaboraſſe huic modo Bruto probaturus es? Planè inquam Attice diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere, eloquentiā autem meam populo probari uelim: Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundē doctis probari: nam quid in dicendo rectum ſit, aut prauum ego iudicabo, ſi modo is ſum, qui id poſſim, aut ſciā iudicare, qualis uero ſit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi: Tria ſunt enim, ut quidem ego ſentio, quæ ſint efficienda dicendo, ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius, quibus uirtutibus oratoris, quidq́ efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non aſſequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator uelit, uulgi aſſenſu, & populari approbatione iudicari ſolet: itaque nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit. An cēſes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non eoſdē gradus oratorum uulgi iudicio, & doctorum fuiſſe? De populo ſiquem ita rogauiſſes, quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? in Antonio, et Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret, nemo'ne Philippum tam ſuauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus: nemo profecto: id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo uideri. Quare, tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum, mihi cane, & muſis, Ego huic Bruto dicenti, ut ſolet, apud multitudinem, mihi cane, & populo mi Brute dixerim, ut qui audient, quid efficiatur, ego etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, aſſentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi uoluptate quadam perfunditur, quid habes, quod diſputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendū, iraſcitur, miratur, ſperat, timet, hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adſunt, mentes, uerbis, & ſententijs, et actione tractantur. Quid eſt, quod expectetur docti alicuius ſententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq́ diſſenſio. Cum multi eſſent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus eſt uulgi iudicio, qui nō idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum.

Aderant

Aderant multi alij, tamen utrum de his potius, dubitaſſet aliquis, quin alterū, nemo. Quid adoleſcētibus nobis, cum eſſet Cotta, & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu inquit quęris alios? de te ipſo, nonnequid optarent rei, quid ipſe Hortēſius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum cauſas (ſæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam, & mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia: ſed ego quæ de me populi ſit opinio, neſcio, de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque iudicio fuiſſe probatiſſimos: Nec enī poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poëtam ferunt, qui, cum conuocatis auditoribus legeret, eis magnum illud, quod nouiſtis, uolumen ſuum, et eum legentem omnes præter Platonem reliquiſſent, legam inquit nihilominus, Plato enim *mihi unus inſtar eſt omnium, me illum, & recte: Poëma enim recōditum paucorum approbatione, oratio popularis ad ſenſum uulgi debet moueri. At ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes, cum eſſet relictus à ceteris, uerbum facere non poſſet. Quid tu Brute poſſes? ſi te ut Curionem quōdam concio reliquiſſet? Ego uero inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe inquam res habet, ut ſi tibiæ inflatæ nō referant ſonum, abijciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt, eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus eſt. Hoc tamen intereſt, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur, eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit, illud quod eſt, qualecunque eſt, probat: tenet enim aures uel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo, nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Sceuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua ante dixi, quidquā politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is hoc probare uellet M. Curiū, cum ita hęres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quā in ſuam tutelam ueniſſet, pupillo non nato hęredem eſſe non poſſe. Quid ille nō dixit de teſtamentorum iure, de antiquis formulis? queādmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato hęres inſtitueretur. Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptū eſſet negligi, & opinione quęri uoluntates, & interpretatione diſertorum ſcripta ſimplicium hominū peruertere. quàm ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de conſeruando iure ciuili, quæ quidem omnia cum peritè, & ſcienter, tum ita breuiter, & preſſe', & ſatis ornatè, et pereleganter diceret, quis eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret? At uero ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum repperiſſet, obeamque rem ædificare nauem cōcupiuiſſet, exorſus eſt, ſimiliter Sceuolam ex uno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effeciſſe, hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdem generis ſententijs delectauit, animoſque omnium, qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit, quod eſt unū ex tribus, quæ dixi ab oratore effici

poſſet,nec omnino eo genere diceret,tractando tamen impellebat, ut idem facerent à ſe commoti,quod à Sulpicio cõcitati: fuit enim Sulpicius uel maximè omnium,quos quidem ego audiuerim,grandis,& ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum ſuauis, & ſplendida, geſtus, & motus corporis ita uenuſtus,ut tamen ad forũ,non ad ſcenam inſtitutus uideretur. Incitata,& uolubilis,nec ea redundans tamen,nec circunfluens oratio. Craſſum hic uolebat imitari,Cotta malebat Antoniũ,ſed ab hoc uis aberat Antonij.Craſſi ab illo lepos. O magnã inquit artem Brutus,ſiquidem iſtis, cum ſummi eſſent oratores,duæ res maximæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum eſt,poſſe eſſe ſummos,qui inter ſe ſint diſſimiles.nihil enim tã diſſimile,quàm Cotta Sulpicio,& uterq; æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt,uidere quò ferat natura ſua quenq;,& ea duce utentem ſic inſtituere,ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi,& leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt,alteri ſe calcaria adhibere,alteri frenos. Sulpicij orationes quæ feruntur, eas poſt mortẽ eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur æqualis meus,homo extra noſtrum ordinem,meo iudicio diſertiſſimus. Ipſius Sulpicij nulla oratio eſt,ſæpeq; ex eo audiui,cum ſe ſcribere, neque conſueſſe,neque poſſe diceret. Cottæ pro ſe lege Varia, quæ inſcribitur, eam L. Ælius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius,& eques R. cum primis honeſtus,idemq; eruditiſſimus & græcis literis, & latinis, antiquitatisq; noſtræ,& in inuentis rebus & in actis,ſcriptorumq; ueterum literatè peritus, quã ſcientiam Varro noſter acceptã ab illo,auctamq; per ſeſe uir ingenio præſtans,omniq; doctrina,pluribus, & illuſtrioribus literis explicauit, ſed idem Ælius ſtoicus uoluit,orator autẽ nec ſtuduit unquam, nec fuit, ſcribebat tamẽ orationes,quas alij dicerẽt,ut Q. Metello. F. ut Q. Cæpioni,ut Q. Pompeio Rufo,quãquam is etiã ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed nõ ſine Ælio. his enim ſcriptis etiam ipſe interfui,cum eſſem apud Ælium adoleſcens,cumq; audire perſtudioſè ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, minimeq; ineptũ, ælianas leuis oratiũculas,uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ętatis annumerabatur nemo tertius,ſed mihi placebat Põponius maxime, uel dicam minime diſplicebat. locus erat omnino in maximis cauſis præter eos,de quibus ſupra dixi,nemini,propterea quod Antonius,qui maxime expetebatur,facilis in cauſis recipiẽdis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamẽ recipiebat,horum qui neutrum habebat,confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem,Cotta,Sulpicius expetebantur, ita ab ijs ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur,neq; tam multa, quàm noſtra ætate iudicia fiebant, neq; hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus, quo nihil eſt uitioſius. Reſpondemus ijs, quos non audiuimus, in quo primum ſæpe aliter eſt dictum,aliter ad nos relatum,deinde magni intereſt coràm uidere me, quemadmodum aduerſarius de quaque re aſſeueret, maxime autẽ quemadmodum quæque res audiatur,ſed nihil uitioſius,quàm cũ unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata: omnium enim cauſarum,unum eſt naturale principium,una peroratio,reliquæ partes, quaſi membra ſuo quæque loco locata,ſuam & uim,& dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere,ut ſibi ipſe nõ conueniat,quanto difficilius cauere, nequid dicas, quod nõ conueniat eius

orationi, qui ante te dixerit: ſed quia & labor multo maior eſt totam cauſam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratię, ſi uno tempore dicas pro pluribus, iccirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. Erant tamē quibus uideretur illius ętatis tertius Curio, quia ſplēdidioribus fortaſſe uerbis utebatur, & quia latine non peſſime loquebatur, uſu credo aliquo domeſtico, nam literarum admodum nihil ſciebat: ſed magni intereſt, quos quiſque audiat cotidie domi, quibus cū loquatur à puero, quēadmodum patres, pedagogi, matres etiā loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum, apparet filios nō tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ C. filiæ ſępe ſermo, ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus, & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiā tu Brute credo aliquādo audiſti loquentem. Ego uero ac lubenter quidem inquit Brutus, & eo lubētius, quod L. Craſſi erat filia. Quid Craſſum inquam illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi ſane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte inquam iudicas Brute: etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum: nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Craſſo, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu Gracchi priuatus in libertatem rempu. uindicauit, Q. Scæuola augure, qui peritiſſimus iuris, idemq; percomis eſt habitus. Iam duorum abauorum quàm eſt illuſtre nomen P. Scipionis, qui bis Cos. fuit qui eſt Corculum dictus, alterius omnium ſapientiſſimi C. Lælij. O generoſam inquit ſtirpem, & tanquam in unam arborem plura genera, ſic in iſtam domum multorum inſitam, atq; illuminatam ſapientiam. Similiter igitur ſuſpicor (ut cōferamus parua magnis) Curionis, & ſi pupillus relictus eſt patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum, & eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidē, qui aliquo in numero fuerūt, cognoui in omni genere honeſtarum artiū tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriā antiquitatis collegerat, non publicū ius, non priuatū, & ciuile cognouerat, quanquā id quidem fuit etiā in alijs, & magnis quidē oratoribus, quos parum his inſtructos artibus uidimus, ut Sulpiciū, ut Antoniū: Sed ij tamen unum illud habebāt dicēdi opus elaboratū, idq; cū cōſtaret ex quinq; notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earū omnino nihil poterat. In quacūq; enim una planè claudicaret, orator eſſe non poſſet, ſed tamē alius in alia excellebat, magis reperiebat quid dici opus eſſet, & quomodo præparare, & quo loco locari, memoriaq; ea comprehēdebat Antonius, excellebat autem actione, erantq; ei quędā ex his paria cum Craſſo, quædā etiam ſuperiora: at Craſſi magis enitebat oratio. Nec uero Sulpicio, neq; Cottæ dicere poſſumus, neq; cuiquā bono oratori rem ullā ex illis quinque partibus planè, atq; oīno defuiſſe: Itaque in Curione hoc ueriſſime iudicari poteſt, nulla re una magis oratorē cōmendari, quā uerborū ſplendore, & copia: nam cum tardus in cogitādo, tum in ſtruēdo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe, in utroq; cachinnos irridentiū commouebat. Motus erat is, quē & C. Iulius in pèrpetuū notauit, cum ex eo in utranq; partē toto corpore uacillāte quæſiuit, quis loqueretur è lintre. & Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum

admodũ ridiculus,necꝗ aliud in eo oratoris ſimile quidquã: Is,cum Tribunus pl.Curionẽ,et Octauiũ Coſs.produxiſſet, Curioꝗ multa dixiſſet ſedẽte Cn. Octauio collega,qui deuinctus erat faſcijs,& multis medicamẽtis propter dolorem artuum delibutus,nunquam inquit Octaui collegę tuo gratiam referes qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet,hodie te iſtic muſcę comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla,ut aliquoties,tria cum propoſuiſſet,aut quartum adderet,aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, ſubito totam cauſam oblitus eſt,idꝗ ueneficijs,& cantionibus Titinię factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna,ſed nihil turpius, quàm quod etiam in ſcriptis obliuiſcebatur,quid paulo ante poſuiſſet,ut in eo libro, ubi ſe excuntẽ è ſenatu,& cum Panſa noſtro,& cum Curione F. colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar Cos.habuiſſet,omnisꝗ ille ſermo ductus è percunctatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis uerbis cum inueheretur in Cæſarem Curio,diſputatioꝗ eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo,quem ſenatum Cęſar Cos.habuiſſet, reprehendit eas res,quas idẽ Cęſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuiſſe obliuionem inquit in ſcripto preſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit,quantum flagitij commiſiſſet? Quid autem inquã Brute ſtultius,ꝙ ſi ea uituperare uolebat,quę uituperauit,nõ eo tẽpore inſtituere ſermonẽ,cum illarum rerũ iam tẽpora præterijſſent? Sed ita totus errat,ut in eodem ſermone dicat in ſenatu ſe Cęſare Cos.nõ accedere,ſed id dicat ipſo Cos.exiens è ſenatu. Iam qui hac parte animi,quę cuſtos eſt ceterarũ ingenij partiũ, tam debilis eſſet,ut ne in ſcripto quidẽ meminiſſet quid paulo ante poſuiſſet,huic minime mirum eſt,ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem. Itaꝗ cũ ei nec officium deeſſet,& flagraret ſtudio dicẽdi,perpaucę ad eum cauſæ deferebantur: orator autẽ uiuis eius ęqualibus proximus optimis numerabatur,propter uerborum bonitatẽ,ut ante dixi, & expeditam,ac profluentem quodã modo celeritatem: itaꝗ eius orationes aſpiciẽdas tamen cenſeo,ſunt illæ quidem languidiores, uerũtamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonum,quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus,quod habet tantam uim,ut ſolum ſine alijs in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdem ętatis C.Carbo fuit illius eloquentiſſimi uiri filius,nõ ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in uerbis grauitas,& facile dicebat,& auctoritatem naturalem quandã habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis,nec minus uerbis expeditus,fortis uero actor, & uehemens, & uerbis nec inops, nec abiectus,et quẽ planè oratorem dicere auderes Cn. Pomponius lateribus pugnans,incitans animos,acer,acerbus,criminoſus. Multũ ab ijs aberat L.Fufius,tamen ex accuſatione M.Aquilij diligentiæ fructũ ceperat: nam M.Druſum tuum magnũ auunculum,grauẽ oratorem,ita dumtaxat cum de rep.diceret. L.autem Lucullũ etiam acutũ,patremꝗ tuũ Brute,iuris quoꝗ et publici, & priuati ſanè peritum M.Lucullum, M.Octauiũ Cn.filios, qui tantum auctoritate,dicẽdoꝗ ualuit, ut legem ſemproniam frumentariã populi frequentis ſuffragijs abrogauerit, M.Octauiũ M.Filium,M.Catonem patrẽ,Q.etiã Catulum filium abducamus ex acie,ideſt à iudicijs,et in pręſidijs reip.cui facile

ſatisſacere poſſint,collocemus.Eodē Q.Cępionem referrem,niſi nimis eque-
ſtri ordini deditus,à ſenatu diſſediſſet.Cn.Carbonem.M.Mariū,& ex eodē
genere compluris minime dignos elegantis conuentus auribus,aptiſſimos co
gnoui turbulentis concionibus. quo in genere(ut in ijs perturbem ętatū ordi
nem)nuper L.Quītius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperito
rum.Et quoniā huius generis facta mentio eſt,ſeditioſorum omniū poſt Grac
chos L.Apuleius Saturninus eloquentiſſimus uiſus eſt,magis ſpecie tamē, &
motu,atq; ipſo amictu capiebat homines,quàm aut dicendi copia,aut medio-
critate prudentię.Longe autem poſt natos homines improbiſſimus C. Serui
lius Glaucia,ſed peracutus, & callidus., cum primisq; ridiculus : Is ex ſummis
& fortunæ,& uitæ ſordibus in pręturaCos.factus eſſet,ſi rationem eius habe
ri licere iudicatum eſſet:nam & plebem tenebat,& equeſtrem ordinem bene-
ficio legis deuinxerat.Is prætor eodem die, quo Saturninus Trib.pl.Mario,
& Flacco Coss.publice eſt interfectus, homo ſimillimus Atheniēſis Hyper-
boli,cuius improbitatem ueteres Atticorū comœdiæ notauerunt.Quos Sex.
Titius conſecutus,homo loquax ſanè,& ſatis acutus,ſed tam ſolutus,et mollis
in geſtu,ut ſaltatio quędā naſceretur,cui ſaltationi Titius nomē eſſet: Ita cauē
dum eſt, nequid in agendo, dicendo'ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad
paulo ſuperiorē ætatē reuecti ſumus,nūc ad eā, de qua aliquantū ſumus locuti,
reuertamur.Cōiunctus igitur Sulpicij ætati P.Antiſtius fuit rabula ſanè pro-
babilis,qui multos cum tacuiſſet annos,neq; contemni ſolum, ſed irrideri etiā
ſolitus eſſet,in tribunatu primum contra C.Iulij illam conſulatus petitionem
extra ordinariam, ueram cauſam agens eſt probatus, & eo magis, quòd ean-
dem cauſam cum ageret, eius collega ille ipſe Sulpicius, hic plura, & acutiora
dicebat.Itaq; poſt tribunatum primo multæ ad eum cauſæ,deinde omnes,ma
ximæ quæcunq; erant,deferebantur.Rem uidebat acute,componebat diligē-
ter,memoria ualebat,uerbis non ille quidem ornatis utebatur,ſed tamen non
abiectis:expedita autem erat, & perfacile currens oratio, & erat eius quidem
tanquā habitus nō inurbanus: actio paulum cum uitio uocis, tum etiam inep-
tijs claudicabat.Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem, redi-
tumq; L.Syllę ſine iure fuit,& ſine ulla dignitate reſp.hoc etiam autem magis
probabatur,quod erat ab oratoribus quędam in foro ſolitudo,Sulpicius occi
derat,Cotta aberat,& Curio,uiuebat è reliquis patronis eius ętatis nemo prę
ter Carbonem,& Pomponium, quorum utrunque facile ſuperabat. Inferio-
ris autem ætatis erat proximus L.Siſenna doctus uir,& ſtudijs optimis dedi-
tus,bene latine loquens,gnarus reip.non ſine facetijs,ſed neque laboris multi,
nec ſatis uerſatus in cauſis,interiectusq; inter duas ætates Hortenſij, & Sulpi-
cij, nec maioris conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Huius omnis
facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt,quæ cum facile omnis uincat ſuperio
ris,tum indicat tamen quantum abſit à ſummo,quamq; genus hoc ſcriptionis
non dum ſit ſatis latinis literis illuſtratum:nam Q.Hortenſij admodum ado-
leſcentis ingenium,ut Phidiæ ſignum,ſimul aſpectum,& probatum eſt.Is L.
Craſſo.Q.Scæuola Coss.primū in foro dixit,& apud hos ipſos quidē Coss.
& cum eorū,qui affuerūt,tum ipſorum conſulum, qui omnis intelligentia an-
teibant, iudicio diſceſſit probatus, undeuiginti annos natus erat eo tempore.
Eſt autem L.Paulo.C.Marcello Coss.mortuus, ex quo uidemus eū in patro

norum

norum numero annos quatuor,& X L.fuiſſe:hoc de oratore, paulo poſt plu-
ra dicemus : hoc autem loco uoluimus ætatem in diſparem oratorum ætatem
includere,quanquam id quidem omnibus uſu uenire neceſſe fuit, quibus pau-
lo longior uita contigit,ut & cum multo maioribus natu, quàm eſſent ipſi,&
cum aliquanto minoribus compararentur:ut Accius ijſdem ædilibus ait ſe,&
Pacuiuum docuiſſe fabulam, cũ ille octuagĩta , ipſe triginta annos natus eſſet.
Sic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum,ſed & mea cum ætate,& cũ tua
Brute,& cum aliquanto ſuperiore coniungitur. Siquidẽ & Craſſo uiuo dice-
re ſolebat,& magis iam etiã uigebat Antonio, & cum Philippo iam ſene pro
Cn.Pompeij bonis dicente,in illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit,&
in eorum,quos in Sulpicij ætate poſui,numerũ facile peruenerat,& ſuos inter
æquales.M.Piſonem.M.Craſſum. Cn.Lentulum.P.Lentulum ſuram longe
præſtitit, & me adoleſcentem nactus octo annis minorem, quã erat ipſe, mul-
tos annos in ſtudio eiuſdem laudis exercuit,& tecum ſimul, ſicut ego pro mul
tis,ſic ille pro Appio Claudio dixit,paulo ante mortem. Vides igitur,ut ad te
oratorem Brute peruenerimus,tam multis inter noſtrum,tuumq́ initium di-
cẽdi interpoſitis oratoribus,ex quibus quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui
neminem eorũ,qui uiuerent,nominare, ne uos curioſius eligeretis ex me quid
quoq; iudicarem,eos,qui iam ſunt mortui,nominabo. Tum Brutus,non eſt
inquit iſta cauſa,quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere.
Quænam igitur inquam eſt? Vereri te inquit arbitror, ne per nos hic ſer-
mo tuus emanet,& ij tibi ſuſcenſeant,quos præterieris. Quid uos inquam ta
cere nõ poteritis? Nos quidem inquit facillime, ſed tamen te arbitror malle
ipſum tacere, quàm taciturnitatem noſtram experiri. Tum ego, uere tibi in-
quam Brute dicã,non me exiſtimaui in hoc ſermone uſque ad hãc ætatem eſſe
uenturum,ſed ita traxit ordo ætatum orationem,ut iam ad minoris etiã perue
nerim. Interpone igitur inquit, ſi quos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad
Hortenſium.Immo uero inquam ad Hortenſiũ, de me alij dicent, ſiqui uolẽt.
Minime uero inquit,nam et ſi me facile omni tuo ſermone tenuiſti, tamẽ is mi
hi longior uidetur,quod propero audire de te,nec uero tam de uirtutibus dicẽ
di tuis,quæ cum omnibus,tum certe mihi notiſſimæ ſunt, quàm quod gradus
tuos,et quaſi proceſſus dicendi ſtudeo cognoſcere. Geretur inquam tibi mos,
quoniã me non ingenij prædicatorem eſſe uis,ſed laboris mei:uerum interpo
nam,ut placet,alios,et à M.Craſſo, qui fuit æqualis Hortẽſij exordiar. Is igi-
tur mediocriter à doctrina inſtructus,anguſtius etiã à natura, labore, & indu
ſtria,& quod adhibebat ad obtinendas cauſas,curam etiam,& gratiã,in prin
cipibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione ſermo latinus erat,uer-
ba non abiecta,res compoſitę diligenter,nullus flos tamen,neque lumen ullũ,
animi magna,uocis parua contentio, omnia ferè ut ſimiliter, atque uno modo
dicerentur : nam huius æqualis , & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare ſe
potuit,qui omnia magna uoce dicẽs, uerborum ſanè bonorum curſu quodam
incitato,ita furebat tamen,ut mirarere tam alias res agere populũ,ut eſſet inſa
no inter diſertos locus. Cn.autem Lentulus multo maiorem opinionem dicẽ-
di,actione faciebat,quàm quanta in eo facultas erat , qui cum eſſet nec peracu-
tus,quãquam ex facie,& ex uultu uidebatur,nec abũdans uerbis , & ſi fallebat
in eo ipſo, ſic interuallis, exclamationibus, uoce ſuaui, & canora, admirando,

irridebat,calebat in agendo,ut ea,quæ deerant,non deſiderarētur.Ita tanquā Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, ſic Lentulus ceterarum uirtutum dicendi mediocritatem, actione occultauit, in qua excellens fuit.Neq; multo ſecus P.Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formę dignitas,corporis motus plenus & artis,& uenuſtatis,uocis, & ſuauitas, & magnitudo, ſic in hoc nihil præter actionem fuit: cetera etiam minora, quàm in ſuperiore. M. Piſo quidquid habuit, habuit ex diſciplina, maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis doctrinis eruditus fuit: habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat,quod erat in reprehendendis uerbis uerſutum, & ſolers, ſed ſępe ſtomachoſum,nonnunquam frigidum,interdum etiam facetum.Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit,q̃ & corpore erat infirmo, & hominum ineptias,ac ſtultitias,quæ deuorandæ nobis ſunt,non ferebat, iracundiusq; reſpuebat,ſiue moroſe,ut putabatur,ſiue ingenuo,liberoq; faſtidio.Is, cum ſatis floruiſſet adoleſcens,minor haberi eſt cœptus poſtea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudem eſt adeptus,& ex eo tēpore, quaſi reuocatus in curſum, tenuit locum tandiu,quàm ferre potuit laborem, poſtea quantum detraxit ex ſtudio,tantum amiſit ex gloria.P.Murena mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum,ueterum literarum & ſtudioſus,& non imperitus,multę induſtrię, & magni laboris fuit.C.Cēſorinus græcis literis ſatis doctus, quod ꝓpoſuerat explicās expedite, non inuenuſtus actor,ſed iners,& inimicus fori. L.Turius paruo ingenio,ſed multo labore quoquo modo poterat,ſępe dicebat: itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt.C.Macer auctoritate ſemper eguit,ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus,huius ſi uita,ſi mores,ſi uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euerteret,maius nomen in patronis fuiſſet,non erat abundans,non inops tamen, non ualde nitens, nō plane horrida oratio, uox, geſtus, & omnis actio ſine lepore, at inueniendis, componendisq; rebus mira accuratio,ut non facile in ullo diligentiorem, maioremq; cognouerim,ſed eam ut citius ueteratoriam,quàm oratoriam diceres hic ſi etiā in publicis cauſis probabatur, tamen in priuatis illuſtriorem obtinebat locū.C.deinde Piſo,ſtatarius,& ſermonis plenus orator,minime ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu, & ſimulatione, multo etiam acutior,quàm erat,uidebatur: nam eius æqualē M.Glabrionē bene inſtitutū aui Scæuolę diligentia,ſocors ipſius natura,negligensq; tardauerat.Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus.Meus autem æqualis,Cn.Pōpeius uir ad omnia ſumma natus,maiorem dicendi gloriam habuiſſet,niſi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet, erat oratione ſatis amplus, rem prudenter uidebat,actio uero eius habebat & in uoce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem.Noſter item æqualis D.Silanus uitricus tuus,ſtudij ille quidem habuit non multum,ſed acuminis,& orationis ſatis. Q.Pompeius.A.F. qui Bitynicus dictus eſt,biennio quàm nos fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore, atque induſtria, quod ſcire poſſum, fuit enim mecum, & cum M.Piſone, cum amicitia, tum ſtudijs, exercitationibusq; coniunctus, huius actio non ſatis commendabat orationem, in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P.

Antronius uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui, cum multas iam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus, is tamen ad dicendũ ueniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Staienus, qui ſe ipſe adoptauerat, & de Staieno Ælium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi, quod quia multis gratũ erat, et probabatur, aſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehẽſus, pœnas legibus, & iudicio dediſſet. Eodem tempore C. L. Cepaſij fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt, oppidano quodã, & incondito genere dicendi. Addamus huic etiam, ne quem uocalem præteriſſe uideamur, C. Coſconiũ Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, ſi quam habebat, præbebat populo cũ multa concurſatione, magnoq́ue clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecũdarius. Is omnibus exẽplo debet eſſe, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tẽpori, multorumq́ue uel honori, uel periculo ſeruire: is enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerũ peruenerat, ſed ut pugiles inexercitati etiam ſi pugnos, & plagas olympiorũ cupidi ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt, ſic ille, cũ omni iam fortuna proſpere functus labores etiam magnos excepiſſet, illius iudicialis anni ſeueritatem quaſi ſolem non tulit. Tum Atticus, tu quidem de fece inquit hauris, idq́ue iandudum, ſed tacebam, hoc uero non putabam te uſque ad Staienos, & Antronios eſſe uenturum. Non puto inquam exiſtimare te ambitione me labi, quippe de mortuis, ſed ordinem ſequens in memoriam notam, & æqualem neceſſario incurro. Volo autẽ hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos, uerũ qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe, ſed ad ſermonẽ inſtitutum reuertamur. T. Torquatus T. F. & doctus uir ex Rhodia diſciplina Molonis, & à natura ad dicẽdum ſatis ſolutus, atque expeditus, cui ſi uita ſuppeditauiſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet, plus facultatis habuit ad dicendũ, quàm uolũtatis. Itaq́ue ſtudio huic non ſatisfecit, officio uero nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noſter multas priuatas cauſas actitauit, celeriter ſanè uerba uoluens, nec hebes in cauſis, uel dicã plus etiam, quàm non hebes, ſed efferueſcens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiaq́ue uehementius, ut non cum aduerſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile eſſet) cum iudice ipſo, cuius delinitor eſſe debet orator, iurgio ſępe cõtenderet. M. Meſſala minor natu quàm nos nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis, cõponendisq́ue diligens, magni laboris, multę operę, multarumq́ue cauſarum. Duo etiam Metelli Celer, & Nepos nihil in cauſis uerſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indiſertus, & in conſulatu pereloquens uiſus eſt, non tardus ſententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus ſatis. C. Memmius L. F. perfectus literis, ſed gręcis, faſtidioſus ſanè latinarũ, argutus orator uerbisq́ue dulcis, ſed fugiens non modo dicendi, uerumetiã cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantũ imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, quàm uellem inquit de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere.

luberet,& ſi de alijs minus,de duobus tamen,quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare,& Marcello,audirē non minus lubenter,quàm audiui de ijs,qui fuerunt.

Cur tandē inquã?an expectas quid ego iudicē de iſtis, qui tibi ſunt æque noti,ac mihi? Mihi mehercule inquit,Marcellus ſatis eſt notus,Cæſar autē parum,illum enim ſæpe audiui,hic,cum ego iudicare iam aliquid poſſem, abſuit.

Quid igitur de illo iudicas,quē ſæpe audiuiſti? Quid cenſes inquit, niſi id, quod habiturus es ſimilem tui? Næ ego inquã,ſi ita eſt, uelim tibi eum placere quãmaxime. Atq; & ita eſt inquit,& uehemēter placet, nec uero ſine cauſa,nam & didicit,& omiſſis ceteris ſtudijs,unum id egit, ſeſeq; cotidianis cõmentationibus acerrime exercuit: itaq; & lectis utitur uerbis,& frequentibus & ſplendore uocis,dignitate motus fit ſpecioſum,& illuſtre quod dicitur: omniaq; ſic ſuppetunt, ut ei nullã deeſſe uirtutem oratoris putem, maximeq; laudandus eſt,qui hoc tempore ipſo cum liceat in hoc communi noſtro, & quaſi fatali malo conſoletur ſe,cũ conſcientia optimæ mentis, tum etiã uſurpatione, & renouatione doctrinæ: uidi enim Mitylenis nuper uirũ,atq;(ut dixi)uidi planè uirum. Itaq; cũ eum antea tui ſimilem in dicēdo uiderim,tum uero nunc à doctiſſimo uiro,tibiq; ut intellexi,amiciſſimo Cratippo inſtructũ omni copia,multo uidebam ſimiliorē. Hic ego, & ſi inquam de optimi uiri, nobiſq; amiciſſimi laudibus lubēter audio,tamen incurro in memoriã communiũ miſeriarũ, quarum obliuionem quęrens hũc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cęſare cupio audire,quid tandem Atticus iudicet? Et ille,pręclare inquit tibi cõſtas, ut de ijs,qui nunc ſint, nihil uelis ipſe dicere,& hercle ſi ſic ageres,ut de ijs egiſti,qui iam mortui ſunt, neminem ut prętermitteres næ tu in multos Antronios, & Staienos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere uoluiſti,ſiue ueritus ne quis ſe aut præteritum, aut nõ ſatis laudatum queri poſſit,de Cæſare tamen potuiſti dicere,preſertim cũ & tuum de illius ingenio notiſſimum iudiciũ eſſet,nec illius de tuo obſcurum: Sed tamē Brute inquit Atticus de Cæſare,& ipſe ita iudico,& de hoc huius generis acerrimo exiſtimatore ſępiſſime audio,illũ omnium ferè oratorũ latine loqui elegantiſſime, nec id ſolum domeſtica cõſuetudine ut dudum de Læliorũ, & Muciorũ familijs audiebamus,ſed q̃q̃ id quoq; credo fuiſſe,tamen ut eſſet perfecta illa bene loquēdi laus,multis literis,& ijs quidē reconditis, & exquiſitis, ſummoq; ſtudio & diligentia eſt conſecutus,quin etiã in maximis occupationibus,cũ ad te ipſum inquit in me intuēs de ratione latine loquēdi accuratiſſime ſcripſerit, primoq; in libro dixerit uerborum delectum originem eſſe eloquentiæ, tribueritq; mi Brute huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe dicere, laudem ſingularem. Nam ſcripſit his uerbis, cum hunc nomine eſſet affatus. ac ſi cogitata præclare eloqui poſſent, nonnulli ſtudio, & uſu elaborauerunt, cuius te penè principem copiæ, atque inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum eſſe exiſtimare debemus, hunc facile & cotidianum nouiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum. Tum Brutus, amice hercule inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non ſolum principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de populi Ro. nomine,& dignitate,quo enim uno uincebamur à uicta Græcia, id aut ereptum illis eſt,aut certe nobis cum Græcis communicatum. Hanc autem inquit gloriam,teſtimoniumq; Cæſaris tuę quidem ſupplicationi non ſolum,ſed triũphis

multorum

multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo ſit hoc Cæſaris iudicij, non beneuolentiæ teſtimoniū, plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modo eſt aliquis, qui non illuſtrauit modo, ſed etiā genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi qui Ligurum caſtella expugnauerunt, ex quibus multi ſunt, ut ſcitis, triumphi. Verum quidem ſi audire uolumus, omiſſis illis diuinis cōſilijs, quibus ſępe conſtituta eſt imperatorū ſapientia ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi, multo magnus orator pręſtat minutis imperatoribus: at prodeſt plus imperator, quis negat? ſed tamen, non metuo ne mihi acclametis, eſt autē quod ſentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Craſſi unam pro M. Curio dictionem, quàm caſtellanos triumphos duo. At plus interfuit reip. caſtellum capi Ligurum, quàm bene defendi cauſam M. Curij. credo. Sed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ ſignum ex ebore pulcherrimum, tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt, preſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere, operarij autem, aut baiuli deeſſe non poſſint. Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant. Solum quidē inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientię, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium. P. Scipionem, ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic latinè loquendi, nec omnium tamen, nam illorum æquales Cęcilium, & Pacuuium male locutos uidemus, ſed omnes, tum ſerè, qui nec extra urbem hanc uixerant, neq; eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, recte loquebantur: ſed hanc certe rem deteriorem uetuſtas fecit, & Romæ, & in Græcia: confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quamobtruſa ratio, quę mutari non poteſt, nec utendum prauiſſima conſuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello Cos. fuit, pueri uidimus: exiſtimabatur bene latine, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulo eſt ante dictum, ſed tamen ſuauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe ualde dilatandis literis à ſimilitudine gręcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatq; contrarium Catulo ſubagreſte quiddam, planeq; ſubruſticū, alia quidem quaſi inculta, & ſylueſtri uia ad eandem laudem peruenerat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis uſitati cum eſſe uellet, ne à C. Ruſio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus inuſitatis uerbis uteretur. Quidnam iſtuc eſt inquit Brutus? aut quis eſt iſte C. Ruſius? Et ille, fuit accuſator īquit uetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens dixit quædam eius ſputatilica eſſe crimina, Tum C. Ruſius circunuenior inquit iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio. metuo inſidias. ſputatilica. quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. maximi riſus, ſed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat eſſe, inuſitate loqui: Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem uitioſam, & corruptam, pura, & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam ſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Ro. tamen neceſſaria eſt, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine

hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo, cui debeat cedere, ſplēdidam quandam, minimeq; ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma & magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur, compluris autem legi: atq; etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerū ſuarū, ualde quidem inquam probandos, nudi enim ſunt, recti, & uenuſti, omni ornatu orationis, tanquam ueſte detracta, ſed dum uoluit alios habere parata, unde ſumerent, qui uellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui uolunt illa calamiſtris inurere, ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit: nihil enim eſt in hiſtoria, pura, & illuſtri breuitate dulcius. ſed ad eos, ſi placet, qui uita exceſſerunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pompeij illius, qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator, iam uero etiā probatus ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inueniendū expedita Hermagoræ diſciplina: ea dat rationes certas, & præcepta dicendi, quæ ſi minorem habēt apparatum (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patiētes uias: has ille tenens, & paratus ad cauſas ueniens, uerborum non egens, ipſa illa comparatione, diſciplinaq; dicēdi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Viſellius Varro conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus: is cum poſt curulem ædilitatem iudex quæſtionis eſſet, eſt mortuus, in quo fateor uulgi iudiciū à iudicio meo diſſenſiſſe, nam populo non erat ſatis uendibilis, præceps quædam, & cū iccirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cęcata oratio, ſed neq; uerbis aptiorē cito alium dixerim, neq; ſententijs crebriorem, præterea perfectus in literis, iuriſq; ciuilis iam à patre Aculeone traditā tenuit diſciplinam. Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu nō tam cito rhetorem dixiſſes, et ſi nō deerat oratio, quàm, ut græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimę literę, nec eæ uulgares, ſed interiores quædam, & reconditæ, diuina memoria, ſumma uerborū & grauitas, & elegantia, atque hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas: me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate plena literatæ ſenectutis oratio, quanta ſeueritas in uultu, quantum pondus in uerbis, quàm nihil nō conſideratū exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati, & Triarij mentione commotus (utrūque enim eorum admodum dilexerat) næ ego inquit, ut omittam cetera, quæ ſunt innumerabilia, de iſtis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatē de pace ualuiſſe, nam nec iſtos excellentis uiros, nec multos alios pręſtantis ciues reſp. perdidiſſet. Sileamus inquam Brute de iſtis, ne augeamus dolorem, nam & præteritorum recordatio eſt acerba, & acerbior expectatio reliquorum: itaque omittamus lugere, & tantum quid quiſque dicēdo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & ſcriptitauit accurate, cum preſertim non eſſet orator, & egit multa conſtanter. Appius Claudius ſocer tuus, collega, & familiaris meus, hic iam & ſatis ſtudioſus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis plubici iuris, antiquitatiſq; noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli conſulares quorū Publius ille noſtrarum iniuriarū ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantūcunq; fuit, illud totum habuit è diſciplina: inſtru

menta

menta naturæ deerant,ſed tantus animi ſplendor,& tanta magnitudo, ut ſibi omnia,quæ clarorum uirorum eſſent,nō dubitaret aſciſcere, eaq; omni digni tate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator ſi modo orator, ſed cogitandi non ferebat laborem,uox canora, uerba non horrida ſanè, ut plena eſſet animi,& terroris oratio: quereres in iudicijs fortaſſe melius,in rep.quod erat,eſſe iudicares ſatis.Ne T. quidem poſthumius contemnēdus in dicendo, de rep.uero nō minus uehemens orator,quàm bellator fuit,effrenatus, & acer nimis,ſed bene iuris publici leges,atque inſtituta cognouerat. Hoc loco Atticus,Putarē te inquit ambitioſum eſſe, ſi(ut dixiſti)ij, quos iamdiu colligis, uixerent. Omnis enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui, ut mihi imprudens M.Seruilium præteriſſe uideare. Non inquam ego iſtuc ignoro Pomponi multos fuiſſe, qui uerbum nunquam in publico feciſſent cū melius aliquāto poſſent,quàm iſti oratores,quos colligo, dicere: ſed his commemorandis etiam illud aſſequor, ut intelligatis primum ex omni numero, quàm nō multi auſi ſint dicere: deinde ex ijs ipſis quàm pauci fuerint laude digni: Itaque ne hos quidem Equites R.amicos noſtros,qui nuper mortui ſunt P.Cominium Spoletinum,quo accuſante defendi C.Cornelium,in quo et cōpoſitum dicendi genus,& acre,& expeditum fuit.T. Accium Piſaurenſem,cuius accuſationi reſpondi pro A.Cluentio, qui & accurate dicebat, & ſatis copioſe,eratq; præterea doctus Hærmagoræ præceptis, quibus & ſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamen,ut haſtæ uelitibus amentatæ,ſic apta quædam,& parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur. ſtudio autem neminē,nec induſtria maiore cognoui, quāquam ne ingenio quidem qui præſtiterit,facile dixerim C.Piſoni genero meo,nullū tempus illi unquam uacabat aut à forenſi dictione,aut à cōmentatione domeſtica, aut à ſcribēdo,aut à cogitando,itaq; tantos proceſſus efficiebat,ut euolare, nō excurrere uideretur: eratq; uerborū & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda cōſtructio, cumq; argumēta excogitabantur ab eo multa,& firma ad probandū,tum cōcinnæ,acutæq; ſentētiæ,geſtusq; natura ita uenuſtus,ut ars etiā quæ non erat, et è diſciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura,quàm fuerint in illo, dicere, quod non ita eſt, alia enim de illo maiora dici poſſunt,nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiuſdem ætatis,cum illo conferendum puto.Nec uero M.Cœlium prætereundum arbitror,quęcunq; eius in exitu uel fortuna,uel mens fuit,qui quandiu auctoritati meę paruit,talis Trib.pl.fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem,turbulentamq; dementiam à ſenatu, & à bonorum cauſa ſteterit conſtantius,quàm eius actionem,multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta,& perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt,acres accuſationes tres,eæq; omnes ex reip.contentione ſuſceptæ,defenſiones & ſi illa erant in eo meliora,quæ dixi, non comtemnendæ tamen,ſaneq; tolerabiles. hic cum ſumma uoluntate bonorum ędilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe, cecidítq; poſtea, cum eos imitari cœpit,quos ipſe peruerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui nō fuit orator unus è multis, potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas,exquiſitasq; ſententias mollis, & pellucens ueſtiebat oratio, nihil tam tenerum, quàm illius comprehenſio uerborum, nihil tam flexibile, nihil

quod magis ipſius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in poteſtate fuerit, quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius, ita libere fluebat, ut nuſquam adhęreſceret, nullum niſi loco poſitum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, ſtructum uerbum uideres, nec uero ullum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non propria uerba rerum, ſed pleraque tralata, ſic tamen, ut ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum diceres, nec uero hæc ſoluta, nec diffluentia, ſed aſtricta numeris, non aperte, nec eodem modo ſemper, ſed uarie, diſſimulanterq́ concluſis. Erant autem & uerborum, & ſententiarum illa lumina, quæ uocant græci σχήματα, quibus tanquam inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio, qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iuriſconſultorum includitur formulis, et ubi eſſet, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq́ dicendi placidũ, & ſanum genus. Quod ſi eſt optimum ſuauiter dicere, nihil eſt, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictũ ſit, tria uideri eſſe, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret, duo ſummę tenuit, ut & rem illuſtraret differendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla uis, atq; contentio, ſiue conſilio, quod eos, quorũ altior oratio, actioq́ eſſet ardentior, furere, & bacchari arbitraretur, ſiue quod natura non eſſet ita factus, ſiue quod non conſueſſet, ſiue quod non poſſet, hoc unũ illi, ſi nihil utilitatis habebat, abſuit, ſi opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum uenenũ parauiſſe, idq́ à ſe eſſe deprehenſum, ſeſeq́ chirographa, teſtificatiões, indicia, quęſtiones, manifeſtam rem, deferre diceret, deq́ eo crimine accurate, & exquiſite diſputauiſſet, me in reſpondẽdo, cum eſſem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipſum etiã poſuiſſe pro argumento, quod ille, cum peſtem capitis ſui, cũ indicia mortis ſe comperiſſe manifeſto, & manu tenere, diceret, tam ſolute egiſſet, tam leniter, tã oſcitanter. Tu iſtuc M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? preſertim cum iſta eloquentia alienorum hominũ pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas ſolet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur, pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio: itaque tantum abfuit, ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. ſic nos ſummi oratoris, uel ſanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus. Tum Brutus, Atque dubitamus inquit, utrũ iſta ſanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur: cũ ex omnibus oratoris laudibus longe iſta ſit maxima, inflammare animos audientium: et quocunq; res poſtulet modo flectere: qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximũ fuerit, defuiſſe? Sit ſanè ita inquã, ſed redeamus ad eum, qui iam unus reſtat, Hortenſiũ, tum de nobiſmetipſis, quoniã id etiã Brute poſtulas, pauca dicemus, quanquam faciẽda mentio eſt, ut quidem mihi uidetur, duorum adoleſcentiũ, qui ſi diutius uixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti. C. Curionẽ te inquit Brutus, et C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris, quorum quidem alter, quod ueriſimile dixiſſet, ita facile, ſoluteq́ uerbis uoluebat, ſatis interdum acutas, crebras quidẽ certe ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius: atq;

hic à

hic parum à magiſtris inſtitutus naturam habuit admirabilē ad dicendum, induſtriam nō ſum expertus, ſtudium certe fuit, qui ſi me audire uoluiſſet, ut cœperat, honores, quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnam eſt inquit iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo inquam. Cum honos ſit præmium uirtutis iudicio, ſtudioq́ ciuium delatum ad aliquē, qui eum ſententijs, qui ſuffragijs adeptus eſt, is mihi & honeſtus, & honoratus uidetur. Qui autē occaſione aliqua etiā inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium, ut ille cupiebat, hunc nomē honoris adeptum, non honorem puto, quę ſi ille audire uoluiſſet, maxima cum gratia, et gloria ad ſummam amplitudinē perueniſſet, aſcendens gradibus magiſtratuū, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quę quidem etiam cum P. Craſſo M. F. cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent: erat enim cū inſtitutus optimè, tum etiam perfectè, planeq́ eruditus: ineratq́ & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia, prætereaq́ ſine arrogantia grauis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus, ſed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam inſolitæ adoleſcentibus gloriæ, qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat, cui muneri mos maiorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit: Ita grauiſſimo ſuo caſu dum Cyri, & Alexādri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuētus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum, is enim nobis erat propoſitus, reuertamur, qui orator fuiſſet, cum literis eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquiſitius afferebat genus, quod quanquam ſcienter, eleganterq́ tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atq́ ipſe ſeſe obſeruans, metuensq́ ne uitioſum colligeret, etiam uerum ſanguinem dependebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis, et attente audientibus erat illuſtris, à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe inquit Caluus noſter dici oratorem uolebat, inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat inquam ita, ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat: nam ſiquis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, attice putat dicere, is recte, niſi Atticum, probat neminem: inſulſitatem enim, & inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit, ſanitatem autem, & integritatem quaſi religionem, & uerecundiam oratoris probat, hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia: Sin autem ieiunitatem, & ſiccitatem, & inopiam dummodo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in attico genere ponit, hoc recte duntaxat, ſed quia ſunt in atticis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, & uim, & uarietatem atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec enim eſt unum genus, nam quid eſt tam diſſimile, quàm Demoſthenes, & Lyſias? quàm idem, & Hyperides, quàm horum omnium Æſchines? quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo attice non dicebant: ſi omnis, qui potes? cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe. In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius atticé ne dixerit? mihi quidē ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ uidentur. At eſt floridior, ut ita dicā, quàm Hyperides, quàm Lyſias: natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe, ſed attici tamen, quorū Chariſius multarum orationū,

quas ſcribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lyſiam. Demochares autẽ, qui fuit Demostheni ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot, & earũ rerum hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ętate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm oratorio genere perſcripſit. At Chariſij uult Hegeſias eſſe ſimilis, isq; ſe ita putat atticum, ut ueros illos præ ſe penè agreſtis putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe uolumus, optime. Sunt'ne igitur ij attici oratores? quis negare poteſt? hos imitamur. quo modo? qui ſunt et inter ſe diſſimiles, et aliorum. Thucydidem inquit imitamur, optime. ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis: Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſincerus, & grandis etiam fuit, hoc forenſe concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interpoſuit (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neq; poſſim, ſi uelim: nec uelim fortaſſe, ſi poſſim, ut ſiquis falerno uino delectetur, ſed eo nec ita nouo, ut proximis conſulibus natum uelit, nec rurſus ita uetere, ut Opimiũ, aut Anicium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ: credo, ſed nimia uetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuauitatẽ, nec eſt iam ſanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc ſentiat, ſi is potare uelit, de dolio ſibi hauriendum putet? minime, ſed quandam ſequatur ętatem; ſic ego iſtis cenſuerim, & nouam iſtam quaſi de muſto, ac lacu feruidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis ueterem tanquam Anicianam notam perſequendam: ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni quid quaſi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non aſſequimur: iſti enim uidelicet Attici noſtri, quod uolunt, aſſequuntur: ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum Demosthenes dicturus eſſet, ut concurſus, audiendi cauſa, ex tota Græcia fierent. At cum iſti attici dicunt, non modo à corona (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare ſi anguſte, & exiliter dicere eſt Atticorum, ſint ſanè attici, ſed in comitium ueniant, ad ſtantem iudicem dicant: ſubſellia grandiorem, & pleniorem uocem deſiderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum ſit eum eſſe dicturum, locus in ſubſellijs occupetur, cõpleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando, & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus, cũ ſurgit is, qui dicturus ſit ſignificetur à corona ſilentiũ, deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes, riſus cum uelit, cum uelit fletus, ut qui hæc procul uideat, etiam ſiquid agatur, neſciat, at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſcito attice dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, Æſchine, de ipſo quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem ſincerum, & ſolidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium eſſe atticorũ uolunt, rectè laudant: eſt enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ ſubtilitati locus, ita fiet, ut non omnes, qui atticè, ijdem benè, ſed ut omnes, qui benè, ijdem etiam atticè dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium. Sanè quidem inquit Brutus, quãquam iſta mihi tua fuit periucunda à propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum inquit conatus, ſed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum ſpectare uidetur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu uero inquam Tite.

Tum

Tum ille, Ego inquit ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æſchini libris utitur, facetam, & elegantem puto: eſt enim & minime inepti hominis, & eiuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere: eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagorã, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros: ſe autem omnium rerum inſcium fingit, & rudem. decet hoc neſcio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior: ſed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres: uide quæſo inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quam in teſtimonio. Quorſus inquã iſtuc? nõ enim intelligo. Quia primum inquit ita laudauiſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum uix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnũ mehercule hominem, uel potius ſummum, & ſingularem uirum, nemo dicet ſecus, ſed oratorem, ſed etiam Lyſię ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius, bella ironia ſi iocaremur: ſin aſſeueramus, uide, ne religio nobis tam adhibẽda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: ſignificant enim formam quandam ingenij, ſed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto, et Thucydide comparares: Bruto'ne te id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è græcis quidem quiſquam imitari poteſt, ijs tu comparas hominem thuſculanum, non dum ſuſpicantem quale eſſet copioſe, & ornate dicere. Galbam laudas: ſi ut illius ætatis principem, aſſentior: ſic enim accepimus: ſin ut oratorem, cedò quæſo orationes (ſunt enim) & dic hunc, quem tu plus, quàm te amas Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius: addis etiam neſcio quid anguſtius. nomine nos capi ſummi uiri, uitæq; elegantiſſimæ ueriſſimis laudibus: remoue hæc, næ iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cum in ceteris rebus, tum in dicendo ſemper, quoniam nihil eſt melius, id laudari, qualecunq; eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: et ſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior: omitto ceteros, uenis ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audiui ſine controuerſia magnos oratores, Craſſum, & Antonium: de horum laudibus tibi prorſus aſſentior, ſed tamen non iſto modo: ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat, ſic tu ſuaſionem legis ſeruiliæ tibi magiſtram fuiſſe: hæc germana ironia eſt: cur ita ſentiam non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur, quæ de ijs ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cœlio dixeris: ij enim fuerunt certe oratores: quanti autem, & quales, tu uideris: nam illud minus curo, quod congeſſiſti operarios omnis, ut mihi uideantur mori uoluiſſe nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixiſſet: longi ſermonis initium depuliſti inquam Attice, remq; commouiſti noua diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus: uoluendi enim ſunt libri, cum aliorum, tum in primis Ca-

toris,intelliges nihil illius lineamentis,niſi eorū pigmentorum,quę inuēta nō dum erant, florem, & colorem defuiſſe: nam de Craſſi oratione ſic exiſtimō, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere, aliū, ut arbitror, neminem: nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quod eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim: nam & ſi tu melius exiſtimare uideris, de ea ſi quam nunc habemus, facultate, tamen adoleſcentes, quid in latinis potius imitaremur, non habebamus: quod autem plures à nobis nominati ſunt, eò pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in eo, cuius omnes cupidiſſimi eſſent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα, me, ne, ſi Africanus quidem fuit (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari uelim. Vt uoles inquit Atticus: ego enim non alienū à te putabam, quod et in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus de iſto poſtea, ſed tu inquit me intuens orationes nobis ueteres explicabis? Vero inquam Brute, ſed in Cumano, aut in Thuſculano aliquando, ſi modo licebit, quoniam utroque in loco uicini ſumus: ſed iam ad id, unde digreſſi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad maiores cauſas adhiberi cœptus eſt, quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpicij ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Craſſo, et Antonio, deinde Philippo, poſt Iulio, cum ijs ipſis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quanta in uiro cognouiſſe me arbitror, ut quę ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto uerbis eiſdem redderet, quibus cogitauiſſet, hoc adiumento ille tanto, ſic utebatur, ut ſua & cōmentata, & ſcripta, & nullo referente, omnia aduerſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cũ piditate ſic, ut in nullo unquā flagrantius ſtudium uiderim, nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum: Sępiſſime autem eodem die utrūque faciebat, attuleratq; minime uulgare genus dicēdi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quæ eſſent dicta contra, quæq; ipſe dixiſſet. Erat in uerborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus, eaq; erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus, rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat ferè quidquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum, uox canora, & ſuauis, motus, & geſtus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forum uenimus. Erat Hortenſius in bello primo anno miles, altero Trib. militum, Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius, exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant, quanquam pro ſe ipſi dicebant, oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompeius, ſed oratores tamen, teſte diſerto uterque Philippo, cuius in teſtimonio contentio, & uim accuſatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabātur, in magiſtratibus erāt, cotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur: erat enim Trib. pl. tum C. Curio, quanquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel à cōcione uniuerſa relictus. Q. Metellus celer non ille quidem orator, ſed tamen infans, diſerti autem Q. Varius C. Carbo. Cn. Pomponius, & ij quidem habitant in roſtris. C. etiam Iulius, Æd. Cur. cotidie ferè accuratas conciones habebat, ſed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum expulſus: reliquos frequēter audiens

acerrimo

acerrimo ſtudio tenebar, cotidieq́; & ſcribens, & legens, & commẽtans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non eram. Iam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat: ego autem iuris ciuilis ſtudio multũ operæ dabam Q. Scæuolę P. F. qui quanquam nemini ſe ad docẽdum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla Cos. & Pompeio fui, tum P. Sulpicij in tribunatu cotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus, eodemq́; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamq́; ueniſſet, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, & ſi rerum ipſarum uarietas, & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, ſed tamen ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresq́; proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſimè interfecti, Q. Catulus. M. Antonius. C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro. Hæc & ſi uidentur eſſe à propoſita ratione diuerſa, tamen iccirco à me proferũtur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam uoluiſti, Brute poſſis, nam Attico hæc nota ſunt, & uidere quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortẽſiũ ipſius ueſtigijs perſecuti. Triennium ferè fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga (nam aberant etiam adoleſcẽtes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius, magis, magisq́; cotidie probabatur. Antiſtius Piſo ſæpe dicebat, minus ſæpe Pomponius, raro Carbo, ſemel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione uerſabar. Eram cum ſtoico Diodoto, qui, cum habitauiſſet apud me, cumq́; uixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus, à quo cum in alijs rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar. quæ quaſi contracta, & aſtricta eloquentia putanda eſt, ſine qua etiam tu Brute iudicauiſti, te illam iuſtam eloquentiam, quam dialecticam eſſe dilatatã putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo cotidie, idq́; faciebam multum etiam latine, ſed græce ſæpius, uel quod græca oratio plura ornamenta ſuppeditans conſuetudinem ſimiliter latinè dicendi afferebat, uel quod à græcis ſummis doctoribus, niſi græce dicerem, neque corrigi poſſim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda repu. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis Antiſtij, reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeij, leges, & iudicia conſtituta, recuperata reſpu. ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati, tum primum nos ad cauſas & priuatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam, dictatore enim Sulla legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Itaque prima cauſa publica pro Sex. Roſcio dicta tantum cõmẽdationis habui, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio uideretur, deinceps inde multę, quas nos diligenter elaboratas, etiam quam elucubratas

afferebamus. nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, ſed corpore omni uideris uelle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe uideantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas, & infirmitas corporis, procerum, & tenue collum, qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à uitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. Eoq; magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine uarietate, ui ſumma uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putaui. Sed cum cenſerem remiſſione & moderatione uocis, & commutato genere dicendi me & periculum uitare poſſe, & temperatius dicere, ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcẽdi fuit. Itaque cum eſſem biennium uerſatus in cauſis, & iam in foro celebratum meum nomen eſſet, Roma ſum profectus. Cum ueniſſem Athenas ſex menſes cum Antiocho ueteris academiæ nobiliſſimo, & prudentiſſimo philoſopho fui, ſtudiumq; philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primaq; adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſè exerceri ſolebam, poſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibus cum exercebar ipſis lubentibus, quorum erat princeps Menippus ſtratonicenſis, meo iudicio tota Aſia illis temporibus diſertiſſimus, & ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt. Aſſiduiſſime autem mecum fuit Dionyſius Magnes, erat etiam Æſchilus Gnidius. Adramyttenus Xenocles, hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur, quibus non contentus Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris cauſis, ſcriptoremq; præſtantem, tum in notandis, animaduertendisq; uitijs, & inſtituendo, docendoq; prudentiſſimum. Is dedit operam, ſi modo id conſequi potuit, ut nimis redundãtes nos, & ſuperfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas difluentem coerceret. Ita recepi me biennio poſt non modo exercitatior, ſed propè mutatus: nam & cõtentio nimia uocis reciderat, et quaſi referuerat oratio, lateribusq; uires, & corporis mediocris habitus acceſſerat, duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortenſius, quorum alter remiſſus, & lenis, & proprijs uerbis comprehendens ſolute, & facile ſententiam, alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam defloreſcẽtem cognouiſti, ſed uerborum, & actionis genere commotior. Itaq; cũ Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quod & dicendi ardore erã propior, & ætate coniunctior. Etenim uideram in ijſdem cauſis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella conſulari, cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamẽ agere partis Hortenſium, acrem enim oratorẽ, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, foriq; ſtrepitus deſiderat. Vnum igitur annum cum redijſſemus ex Aſia cauſas nobilis egimus, cum quęſturam nos, conſulatum Cotta, ędilitatem peteret Hortenſius: interim me quæſtorẽ Sicilienſis excepit annus. Cotta ex cõſulatu eſt profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortenſius.

Cum

Cum̃ autẽ anno poſt è Sicilia me recepiſſem, iam uidebatur illud in me, quid-
quid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis mul
ta uideor de me, ipſe preſertim, ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non ut
ingenium, & eloquentiam meam perſpicias, unde longe abſum, ſed ut laborẽ,
& induſtriam. Cũ igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis
quinquennium ferè uerſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maxime in certamẽ
ueni deſignatus ędilis cum deſignato conſule Hortenſio. Sed quoniam omnis
hic ſermo noſter nõ ſolum enumerationem oratoriam, uerumetiam pręcepta
quædam deſiderat, quid tanquam notãdum, & animaduertendum ſit in Hor
tenſio, breuiter licet dicere: nam is poſt cõſulatum (credo quod uideret ex cõ-
ſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos, qui cõſu-
les non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incẽ
ſus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipſe putabat, remiſ-
ſius certe uiuere. primus, & ſecundus annus, & tertius tantum quaſi de picturę
ueteris colore detraxerat, quantũ non quiuis unus ex populo, ſed exiſtimator
doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, & in ce
teris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, & continuatione uerbo-
rum adhæreſcens ſui diſſimilior uidebatur fieri cotidie. Nos autem non deſi-
ſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo noſtrum illud
quod erat, augere, quantũcunque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc ſpa-
tio, & in ijs poſt ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari
uoluntate ſum factus: nam, cum propter aſſiduitatem in cauſis, & induſtriam,
tum propter exquiſitius, & minime uulgare orationis genus, animos homi-
num ad me dicẽdi nouitate conuerterã. Nihil de me dicã: dicam de ceteris, quo
rum nemo erat, qui uideretur exquiſitius, quàm uulgus hominũ ſtuduiſſe lite
ris, quibus fons perfectę eloquentiæ continetur: nemo, qui philoſophiam cõ-
plexus eſſet, matrem omnium benefactorum, beneq; dictorum: nemo, qui ius
ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maxime
neceſſariam: nemo, qui memoriam rerum romanarum teneret, ex qua ſiquan
do opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret: nemo, qui breuiter,
arguteq; incluſo aduerſario laxaret iudicũ animos, atq; à ſeueritate pauliſper
ad hilaritatẽ, riſumq; traduceret: nemo, qui dilatare poſſet, atq; à propria, ac
definita diſputatione hominis, ac temporis, ad cõmunem quæſtionẽ uniuerſi
generis orationem traduceret: nemo, qui delectãdi gratia digredi parumper
à cauſa: nemo, qui ad iracundiam magno opere iudicem: nemo, qui ad fletum
poſſet adducere: nemo, qui animum eius (quod unũ eſt oratoris maxime pro
priũ) quocũq; res poſtularet, impelleret. Itaque cũ iam penè euanuiſſet Hor-
tenſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem cõſul factus eſſem,
reuocare ſe ad induſtriam cœpit, ne cum pares honore eſſemus, aliqua re ſupe
riores uideremur. Sic duodecim poſt meum conſulatũ annos in maximis cau-
ſis, cũ ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, coniunctiſſime uerſati ſumus, con
ſulatusq; meus, qui illũ primo leuiter perſtrinxerat, idem nos rerũ mearum ge
ſtarum, quas ille admirabatur, laude cõiunxerat. Maxime uero perſpecta eſt
utriusq; noſtrũ exercitatio, paulo ante quàm perterritum armis hoc ſtudium
Brute noſtrũ conticuit ſubito, & obmutuit, cũ lege Pompeia ternis horis ad
dicẽdũ datis ad cauſas ſimillimas inter ſe, uel potius eaſdem noui ueniebamus

cotidie,quibus quidem cauſis tu etiam Brute præſtò fuiſti,complurisꝗ & no-
biſcum,& ſolus egiſti:ut qui non ſatis diu uixerit Hortenſius,tamen hunc cur-
ſum conſecerit, annis ante decem cauſas agere cœpit, quàm tu es natus, idem
quartoſexageſimo anno perpaucis ante mortem diebus unà tecum ſocerũ tu-
um defendit Appium. Dicẽdi autem genus quod fuerit in utroque orationes
utriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt: Sed ſi quærimus, cur adoleſcens
magis floruerit dicẽdo,quàm ſenior Hortẽſius, cauſas reperiemus ueriſſimas
duas primũ quod genus erat orationis aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſ-
ſum,quàm ſenectuti:Genera autem aſiaticę dictionis duo ſunt: Vnũ ſententio-
ſum,& argutũ,ſententijs nõ tam grauibus,& ſeueris,quàm cõcinnis,& uenu-
ſtis,qualis in hiſtoria Timæus,in dicendo autem pueris nobis Hierocles Ala-
bandeus,magis etiã Menecles frater eius fuit, quorũ utriuſque orationes ſunt
in primis,ut aſiatico in genere laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſen-
tentijs frequentatum,quàm uerbis uolucre,atque incitatũ,quali eſt nunc Aſia
tota,nec flumine ſolũ orationis,ſed etiam exornato,& faceto genere uerborũ;
in quo fuit Æſchilus Gnidius, & meus æqualis Mileſius Æſchines. In ijs erat
admirabilis orationis curſus,ornata ſententiarũ concinnitas nõ erat: Hęc au-
tem(ut dixi)genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus,in ſenibus grauitatẽ
non habent. Itaꝗ Hortenſius utroꝗ genere florens,clamores faciebat adole-
ſcens:habebat enim & Menecliũ illud ſtudium crebrárũ,uenuſtarumꝗ ſentẽ-
tiarum:in quibus ut in illo græco,ſic in hoc erant quædã magis uenuſtæ, dul-
ceſꝗ ſentẽtię,quàm aut neceſſariæ,aut interdum utiles: & erat oratio cum in-
citata,& uibrans,tum etiam accurata,& polita. Non probantur hæc ſenibus;
ſæpe uidebam cum irridentem,tum etiam iraſcentem, & ſtomachantem Phi-
lippum,ſed mirabantur adoleſcentes,multitudo mouebatur.Erat excellens iu-
dicio uulgi,& facile primas tenebat adoleſcens: & ſi enim genus illud dicendi
auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati uidebatur,& certè quod
& ingenij quędam forma lucebat, & exercitatione perſecta erat,uerborumꝗ
aſtricta comprehenſio,ſummam hominũ admirationem excitabat: Sed cum
iam honores,et illa ſenior auctoritas grauius quiddam requireret,remanebat
idem,nec decebat idem, quodꝗ exercitationẽ, ſtudiumꝗ dimiſerat, quod in
eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasꝗ ſententiarum priſtina ma-
nebat,ſed ea ueſtitu illo orationis,quo cõſueuerat,ornata nõ erat. Hoc tibi ille
Brute minus fortaſſe placuit,quàm placuiſſet,ſi illum flagrãtem ſtudio,& flo-
rentem facultate audire potuiſſes. Tum Brutus,Ego uero,inquit et iſta,quę
dicis uideo qualia ſint,et Hortenſium magnum oratorem ſemper putaui,ma-
ximeꝗ probaui pro Meſſalla dicentem,cum tu abfuiſti. Sic ferunt inquam:
idꝗ declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) ſcripta uerbis oratio. Ergo ille à
Craſſo Cos. & Scæuola uſque ad Paulum, & Marcellum Coss. floruit, nos
in eodem curſu fuimus à Sulla dictatore,ad eoſdem ferè Coss. Sic Q. Horten-
ſij uox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico. Melius quæſo ominare inquit
Brutus. Sit ſanè, ut uis inquam, & id non tam mea cauſa, quàm tua, ſed for-
tunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quæ prouidit futura: ſæpe
enim inter nos impendentes caſus defleuimus, cum belli ciuilis cauſas in priua-
torum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam uide-
remus: ſed illum uidetur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſerijs,

quæ

quæ conſecutæ ſunt, morte uindicauiſſe: Nos autem Brute, quoniã poſt Hortenſij clariſſimi oratoris mortem orbæ eloquentię quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eã ſeptam liberali cuſtodia, & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurq́ue ut adultam uirginem caſte, & ab armatorum impetu quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem, & ſi doleo, me in uitam paulo ſerius tanquam in uiam ingreſſum priuſquam confectum iter ſit, in hãc reip. noctem incidiſſe, tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi Brute adhibuiſti tuis ſuauiſſimis literis, quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quod ea geſſiſſem, quæ de me etiã me tacente ipſa loquerentur, mortuoq́ue uiuerent. Quę, ſi recte eſſet, ſaluti reip. ſin ſecus, interitu ipſo teſtimonium meorum de rep. conſiliorum darent: ſed in te intuens Brute doleo, cuius in adoleſcentiam per medias laudes, quaſi quadrigis uehementem tranſuerſa incurrit miſera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc cura ſolicitat, & hunc mecum ſocium eiuſdem & amoris, & iudicij. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam rempu. in qua duorum generum ampliſſimorum renouare memoriam, atq́ue augere poſſis: tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & ijſdem artibus decus omne uirtutis cum ſumma eloquentię laude iunxiſſes: ex te duplex nos afficit ſolicitudo, quod & ipſe rep. careas, & illa te. Tu tamen, & ſi curſum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus ſtudijs, & effice id, quod iam propemodum, uel planè potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum: nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non poſſes, arceſſiuiſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinę, numerari in uulgo patronorum: Nam quid te exercuit Pammenes uir longe eloquentiſſimus Græciæ? quid illa uetus Academia, atque eius hæres Hariſtus hoſpes, & familiaris meus, ſiquidem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? non'ne cernimus uix ſingulis ætatibus binos oratores laudabilis conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ętate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi, quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta non dum fuit, Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius, nihil dico amplius, tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum.

CVM BRVTVM ORATOR.

VTRVM difficilius, aut maius eſſet negare tibi ſæpius idē rogāti, an efficere id, quod rogares, diu, multumq́ Brute dubitaui: Nā & negare ei, quem unice diligerē, cuiq́ me cariſſimū eſſe ſentirem, preſertim et iuſta petenti, & præclara cupiēti, durum admodum mihi uidebatur, & ſuſcipere tantam rem, quātam nō modo facultate cōſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar eſſe eius, qui uereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium. Quid enim eſt maius, quàm cum tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, iudicare, quę ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicēdi? Quod quoniam me ſępius rogas, aggrediar, non tam perficiūdi ſpe, quàm experiundi uoluntate: malo enim cum ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari à te prudentiam meam, quàm ſi id non fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq́ iam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum et perfectiſſimum iudicem. In quo uereor, ne, ſi id, quod uis, effecero, eumq́ oratorem, quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt omnis omnia experiri, qui res magnas, et magno opere expetēdas cōcupiuerunt. Quod ſi quem aut natura ſua, aut illa pręſtantis ingenij uis, forte deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis, teneat tamē eum curſum, quem poterit: prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertijsq́ conſiſtere. An in poëtis, non Homero ſoli locus eſt (ut de gręcis loquar) aut Archiloco, aut Sophocli, aut Pindaro, ſed horum uel ſecundis, uel etiam infra ſecundos. Nec uero Ariſtotelem in philoſophia deterruit à ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia, & copia ceterorum ſtudia reſtinxit: nec ſolum ab optimis ſtudijs excellentes uiri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis remouerunt, qui aut Ialyſi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari: nec ſimulachro Iouis olympij, aut Doryphori ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt, quid efficere, aut quò progredi poſſent. Quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cuiuſque genere laus, ut cum ſumma miraremur, īferiora tamē probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile eſt, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt: Quare non eſt, cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria: nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt, et in pręſentibus rebus magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima. Atque ego in ſummo oratore fingēdo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit: nō enim quæro quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil eſſe poſſit præſtantius, quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio, an unquam, in aliqua autem parte, eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius.

Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, unde illud, ut ex ore aliquo quaſi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ ſimulachris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contēplabatur aliquem, ė quo ſimilitudinem duceret, ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quędam, quam intuēs, in eaq; defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris eſt aliquid perfectum, & excellens, cuius ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa non cadunt, ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo uidemus, effigiem auribus quęrimus. Has rerum formas appellat ideas ille nō intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi grauiſſimus author, & magiſter Plato, easq; gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione, & intelligentia contineri, cetera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno, & eodem ſtatu. Quidquid eſt igitur, de quo ratione, & uia diſputetur, id eſt ad ultimā ſui generis formā, ſpeciemq; redigendum. Ac uideo hanc primam ingreſſionem meam non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed è media philoſophia repetitam, & eam quidem, cum antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certe admirationis habituram: Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inuſitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſæpe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, ſed inaudita pleriſque, et fateor me oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicunque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex academiæ ſpatijs extitiſſe: illa enim ſunt curricula multiplicium, uariorumq; ſermonum, in quibus Platonis primum ſunt impreſſa ueſtigia, ſed & huius, & aliorum philoſophorū diſputationibus & exagitatus maxime orator eſt, & adiutus: omnis enim ubertas, & quaſi ſylua dicendi ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen instructa ad forenſes cauſas, quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus muſis reliquerunt, ſic eloquētia hæc forenſis, ſpreta à philoſophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnisq; caruit, ſed tamen ornata uerbis, atque ſententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehēſionemq; pertimuit: Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit. Poſitum ſit igitur in primis, quod poſt magis intelligetur, ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus eloquentem: Non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adiuuet, ut palæſtra hiſtrionem, parua enim magnis ſæpe rectiſſime cōferuntur: nam nec latius, nec copioſius de magnis, uarijsq; rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere, ſiquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem prǽſtitiſſe ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorę phyſici fuerit auditor, à quo cenſet eum, cū alia prǽclara quędam, & magnifica didiciſſet, uberem, & fœcundū fuiſſe, gnarumq; (quod eſt eloquentiæ maximū) quibus orationis modis quęq; animorum partes pellerentur: quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt, cuius ex epiſtolis intelligi licet, quàm freques fuerit Platonis auditor. Nec uero ſine philoſophorum diſciplina genus, & ſpeciem cuiuſq; rei cernere, neq; eam definiendo explicare, nec tribuere in partes

poſſumus, nec iudicare quæ uera, quæ falſa ſint, neque cernere conſequentia, repugnantia uidere, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam, de uita, de officiis, de uirtute, de moribus, ſine multa earũ ipſarum rerum diſciplina aut dici, aut intelligi poſſe? ad has tot, tantasq; res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabãtur magiſtri. Quo fit, ut ueram illam, & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt, & ab aliis rerũ, ab aliis uerborum doctrina quæritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum noſtrorũ tribuebat ætas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unũ reliquit, diſertos ait ſe uidiſſe multos, eloquentem omnino neminem: Inſidebat uidelicet in eius mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa & in ſe, & in aliis deſiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens poſſet, uidebat. Quod ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putauit, habuit profecto comprehenſam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inueſtigemus hunc igitur Brute, ſi poſſumus, quẽ nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quem ſi imitari, atque exprimere non poſſumus, quod idem ille uix deo conceſſum eſſe dicebat, at qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere. Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peræque autẽ, id quod uolumus, perpauci in omnibus: Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtate uerborum, uehementes, uarii, copioſi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos inſtructi, & parati, quod ipſum alii aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa: Alii leui, & inſtructa, & terminata: Et contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, ſubtili quadam, & preſſa oratione limati: in eodemq; genere alii callidi, ſed impoliti, & conſulto rudium ſimiles, & imperitorum, alii in eadem ieiunitate cõcinniores, id eſt faceti, florẽtes etiam, & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus intermedius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps, uel utriuſque, ſi uerum quærimus, potius expers: isq; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem, aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemq; orationem ornamentis modicis uerborum, ſententiarumq; diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicunque uim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerũt. Sed quærendum eſt, ſatis'ne id, quod uolumus, effecerint: uidemus enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornate, ac grauiter, iidem uerſute, & ſubtiliter dicerent: Atque utinam in latinis talis oratoris ſimulachrum reperire poſſemus, eſſet egregium non quærere externa, domeſticis eſſe contentos. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multũ tribuerim latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquẽtiam, non ad eam, quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior: Itaq; nobis monendi ſunt ii, quorũ

ſermo

ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſiderant atticos, aut ipſi attice uolunt dicere, ut mirentur hũc maxime, quo Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe atticas, quid enim ſit atticum, diſcant, eloquentiamq́ ipſius uiribus non imbecillitate ſua metiantur: Nunc enim tantum quiſque laudat, quantũ ſe poſſe ſperat imitari: ſed tamen eos ſtudio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus atticorum, nõ alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia: omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamq́ et ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt, & accommodant. Itaq́ Caria, & Phrygia, & Myſia, quod minime politæ, minimeq́ elegantes ſunt, aſciuerunt aptũ ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorũ uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt: Græci autem multo minus, Athenienſes uero funditus repudiauerunt, quorum ſemper fuit prudens, ſincerumq́ iudicium, nihil ut poſſent, niſi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum ſeruiret orator, nullum uerbum inſolẽs, nullum odioſum ponere audebat. Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphõte oratione lõge optima ſummiſſius à primo, deinde, dum de legibus diſputat, preſſius, poſt ſenſim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipſo diligenter examinãte uerborum omniũ pondera, reprehendit Æſchines quædam, & exagitat, illudensq́, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit: quin etiam quærit ab ipſo, cum quidem eũ beluam appellet, utrum illa uerba, an portenta ſint, ut Æſchini, ne Demoſthenes quidem uideatur attice dicere: facile eſt enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idq́ reſtinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque ſe purgans iocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in *hoc in eum, huc, an illuc manũ porrexerit. Quonã igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur ut putidus? Cũ uero inclinata, ululantiq́ uoce more aſiatico canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut potius quis non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, & religioſas qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi attice dicere. Quorum genera plura ſunt, hi unum modo quale ſit, ſuſpicantur: putant enim qui horride, inculteq́ dicat, modo id eleganter, enucleateq́ faciat, eum ſolum attice dicere. Errant, quod ſolum, quod attice, non falluntur: iſtorum enim iudicio ſi ſolum illud eſt atticum, ne Pericles quidem dixit attice, cui primæ ſine controuerſia deferebantur: qui ſi tenui genere uteretur, nunquam ab Ariſtophane poëta fulgere, tonare, permiſcere Græciã dictus eſſet. Dicat igitur attice uenuſtiſſimus ille ſcriptor, ac politiſſimus Lyſias: qs enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe atticum in Lyſia, non quod tenuis ſit, atque inornatus, ſed quod nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copioſe dicere, aut atticorum ſit, aut ne ſit Æſchines, ne'ue Demoſthenes atticus. Ecce autem aliqui ſe thucydidios eſſe profitentur, nouum quoddam, imperitorum, & inauditum genus: Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur non illum quidem amplum, atque grandem, ſubtilem, & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſſit præclare conſiſtere. Thucydides autem res geſtas, & bella narrat, & prælia, grauiter ſanè, & probe, ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum, & publicum. Ipſę illæ conciones

ita multas habēt obſcuras, abditasq́ ſententias, uix ut intelligantur, quod eſt in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ eſt autē in hominibus tanta peruerſitas, ut inuentis frugibus, glande ueſcantur? an uictus hominum atheni enſium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquam græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus, fateor, ſed ita, ut rerū explicator prudens, ſeuerus, grauis, non ut in iudicijs uerſaret cauſas, ſed ut in hiſtorijs bella narraret: itaq; nunquā eſt numeratus orator: nec uero ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius extaret, cū preſertim fuiſſet honoratus, & nobilis: Huius tamen nemo neq; uerborum, neq; ſententiarum grauitatem imitatur, ſed cum mutila quædam, & hiantia locuti ſunt, quæ uel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam, qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet, cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus igitur nos ad eum, quem uolumus inchoandum, & eadem eloquentia informandū, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur, ſed nihil difficile amanti puto: amo autem, & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos: incendor porrò quotidie magis, nō deſiderio ſolum quo quidē conficior, cōgreſſus noſtros, conſuetudinē uictus, doctiſſimos ſermones requirēs tuos, ſed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares prudentia coniunguntur: Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controuerſijs diiudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatosq́ dimittas: Itaq; efficis, ut cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio, in qua frueris ipſe te, cum in Italię luce cognoſceris, uerſarisq́ in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud eſt, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinę, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me uocas ad ſcribendum. Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto, quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica uirtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem, ſed teſtificor me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum: uolo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut ſi ſuſtinere tātam quæſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti: in quo tamen iudicij noſtri errorem, laus tibi dati muneris compenſabit. SED in omni re difficillimum eſt formam, quod χαρακτὴρ græce dicitur, exponere optimi, quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector ait quiſpiam, quod non diſcedit à communi more uerborum. Pacuuio inquit alius, omnes apud hunc ornati, elaboratiq́ ſunt uerſus, multa apud alterum negligentius: fac alium Accio, uaria enim ſunt iudicia, ut in græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læta, colluſtrata delectat. Quid eſt, quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus, exiſtimauiq́ in omnibus rebus eſſe aliquid optimū, etiam ſi lateret, idq́ ab eo poſſe, qui eius rei gnarus eſſet iudicari. Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eaq́ diuerſa,

uerſa,neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, ſcriptionum,& hiſtoriarum,et talium ſuaſionum,qualem Iſocrates fecit Panegyricum,multiq; alij,qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumq; rerum formam,quæ abſunt ab forenſi contentione, eiusq; totius generis,quod græce ἐπιδεικτικὸν nominatur quod quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatum eſt, non complectar hoc tempore, non quo negligenda ſit, eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris,quem informare uolumus,& de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur,& eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia: datur etiam uenia concinnitati ſententiarum, & arguti, certiq;, & circunſcripti uerborum ambitus conceduntur, de induſtriaq; non ex inſidijs, ſed aperte, ac palàm elaboratur, ut uerba uerbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant, ut crebro conferant pugnantia, comparentq; contraria, & ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo ſonum,quæ in ueritate cauſarum, & rarius multo facimus, & certe occultius. In panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur: non enim ad iudiciorum certamen, ſed ad uoluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thraſimachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde byzantium, multosq; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates,quorum ſatis arguta multa,ſed ut modo, primumq; naſcentia, minuta, & uerſiculorum ſimilia quædam, nimiumq; depicta.quo magis ſunt Herodotus, Thucydidesq; mirabiles, quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet, longiſſime tamen ipſi à talibus delicijs, uel potius ineptijs abfuerunt: Alter enim ſine ullis ſalebris, quaſi ſedatus amnis fluit, alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum, primisq; ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius,quàm ſuperiores,& ornatius dicere. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter ceteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnunquam Brute,leuiter,& erudite repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe,ſi, quid in eo laudẽ,cognoueris: Nam cum cõciſus ei Thraſimachus minutis numeris uideretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxiſſe: Thucydides autem præfractior,nec ſatis (ut ita dicam) rotũdus,primus inſtituit dilatare uerbis,et mollioribus numeris explere ſentẽtias. In quo cum doceret eos,qui partim in dicendo,partim in ſcribendo principes extiterunt,domus eius officina habita eloquentiæ eſt. Itaque,ut ego,cũ à noſtro Catone laudabar,uel reprehendi me à ceteris facile patiebar,ſic Iſocrates uidetur teſtimonio Platonis aliorum iudicia debere contẽnere: eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis uerbis loquẽs Socrates. Adoleſcens etiam nunc o Phædre Iſocrates eſt: ſed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur eſſe, quàm ut cum orationibus Lyſiæ comparetur, præterea ad uirtutem maior indoles, ut minime mirũ futurum ſit,ſi cum ætate proceſſerit,aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, tantum, quantum pueris reliquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt,aut, ſi contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiſcat: ineſt enim natura philoſophia in huius uiri mente quędam.

Hæc de adoleſcente Socrates auguratur: at ea de ſeniore ſcribit Plato,& ſcribit ęqualis,& quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum,me

prima ponet,alia poſtrema,inculcabitq́ leuiora. Atq́ in primis duabus dicē di partibus qualis eſſet,ſummatim breuiterq́ deſcripſimus: ſed, ut ante dictū eſt,in his partibus,& ſi graues,atq́ magnę ſunt, minus & artis eſt,& laboris. Cum autem & quid,& quo loco dicat, inuenerit,illud eſt longe maximū, uidere quo nam modo: ſcitum eſt enim quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clithomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiā modo dicere. Quod ſi in philoſophia tantū intereſt, quemadmodum dicas,ubi res ſpectatur,non uerba penduntur,quid tandē in cauſis exiſtimandum eſt,quibus totis moderatur oratio? Quod quidē ego Brute ex tuis literis ſentiebā,non te id ſciſcitari qualē ego in inueniendo,& in collocando ſummū eſſe oratorem uellē,ſed id mihi quærere uidebare,quod genus ipſius orationis optimū iudicarē, rem difficilem (dij immortales) atq́ omniū difficillimam: nam cū eſt oratio mollis,& tenera,& ita flexibilis,ut ſequatur quocunq́ torqueas,tum & naturę uariæ,& uoluntates,multum inter ſe diſtantia effecerunt genera dicēdi. Flumen alijs uerborum,uolubilitasq́ cordi eſt,qui ponunt in orationis celeritate eloquentiā: Diſtincta alios,& interpuncta,interualla,moræ,reſpirationesq́ delectant. Quid poteſt eſſe tam diuerſum? tamen eſt in utroq́ aliquid excellens. Elaborant alij lenitate,& æquabilitate,& puro quaſi quodam,& candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatē, & ſeueritatem quandā uerbis, & orationis quaſi mœſtitiam ſequūtur,quodq́ paulo ante diuiſimus,ut alij graues,alij tenues,alij temperati uellent uideri, quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere,quàm à te poſtulatum eſt,tibi enim tantū de orationis genere quærenti, reſpondi etiam breuiter de inueniendo,& collocando,ne nunc quidem ſolum de orationis modo dicam,ſed etiam de actiōis,ita prætermiſſa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium. Quomodo autem dicatur,id eſt in duobus,in agendo, & in eloquendo: eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia,cum conſtet è uoce,atq́ motu. Vocis mutationes totidem ſunt,quot animorū,qui maximè uoce commouentur. Itaq́ ille perfectus,quem iandudū noſtra indicat oratio, ut cunq́ ſe affectum uideri,& animū audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit ſonū,de quo plura dicerē,ſi hoc præcipiendi tempus eſſet,aut ſi tu hoc quæreres: dicerem etiā de geſtu, cū quo iunctus eſt uultus,quibus omnibus dici uix poteſt,quantum interſit quemadmodum utatur orator: nā & infantes actionis dignitate eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt,& diſerti deformitate agendi multi infantes putati ſunt: ut iam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit,& primas,& ſecundas,& tertias actioni: ſi enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autē ſine eloquentia tanta eſt,certe plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille,qui eloquentiæ principatum petet,& contenta uoce atrociter dicere,& ſummiſſa leniter,& inclinata uideri grauis,& inflexa miſerabilis: mira eſt enim quædā natura uocis,cuius quidem è tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui,tanta ſit, & tam ſuauis uarietas perfecta in cantibus. Eſt autem etiam in dicendo quidam cantus obſcurior,non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè canticum,ſed ille,quē ſignificat Demoſthenes,& Æſchines, cum alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes, illumq́ ſæpe dicit uoce dulci,& clara fuiſſe: In quo illud etiā notandum mihi

uidetur ad ſtudium perſequendę ſuauitatis in uocibus, ipſa enim natura quaſi
modularetur hominum orationem, in omni uerbo poſuit acutam uocem, nec
una plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam, quo magis naturam ducem ad
aurium uoluptatem ſequatur induſtria. Ac uocis quidem bonitas optãda eſt
(non eſt enim in nobis) ſed tractatio, atque uſus in nobis: ergo ille princeps
uariabit, & mutabit, omnis ſonorum tum intendens, tum remittens perſeque
tur gradus, idemq; motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus, &
celſus, rarus inceſſus, nec ita longus, excurſio moderata, eaq; rara, nulla molli-
tia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerũ articulus cadens, trun
co magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectio-
ne in contentionibus, contractione in remiſſis. Vultus uero, qui ſecundum uo
cem plurimum poteſt, quantã affert tum dignitatem, tum uenuſtatem, in quo
cum effeceris, ne quid ineptum, aut uultuoſum ſit, tum oculorũ eſt quædam ma
gna moderatio: nam ut imago eſt animi uultus, ſic indices oculi, quorũ & hila
ritatis, & uiciſſim triſtitiæ modum, res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt.

Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ, ſpecies exprimenda
eſt, quem hoc uno excellere ideſt oratione, cetera in eo latere, indicat nomen
ipſum: non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt om-
nia, ſed & græce ab eloquendo rhetor, & latine eloquẽs dictus eſt: ceterarum
enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſque uendicat, dicen
di autem ideſt eloquendi maxima uis ſoli huic conceditur. Quanquã enim &
philoſophi quidam ornate locuti ſunt, ſiquidem & Theophraſtus diuinitate
loquendi nomen inuenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſiuit: & Xeno
phontis uoce muſas quaſi locutas ferunt, & longe omnium, quicunque ſcripſe
runt, aut locuti ſunt extitit, & grauitate princeps Plato, tamen horum oratio
neque neruos, neque aculeos oratorios, ac forenſes habet. Loquuntur cum do
ctis, quorum ſedare animos malunt, quam incitare, ſic de rebus placatis, ac mi
nime turbulentis docẽdi cauſa, non capiendi loquũtur, ut in eo ipſo quod de-
lectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam neceſſe ſit, fa
cere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua
nunc agitur, ſecernere. mollis eſt enim oratio philoſophorum, & umbratilis,
nec ſententijs, nec uerbis inſtructa popularibus, nec iuncta numeris, ſed ſoluta
liberius, nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil
aſtutum, caſta, uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo, itaque ſermo
potius, quam oratio dicitur: quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen
unius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de qui-
bus ſupra dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo uidetur, qui oẽs eoſdem uolunt
flores, quos adhibet orator in cauſis perſequi. Sed hoc differũt, quod cũ ſit his
propoſitũ non perturbare animos, ſed placare potius, nec tam perſuadere, quã
delectare, & apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius, concinnas magis ſen-
tentias exquirunt, quàm probabiles, à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, uer
ba apertius transferunt, eaq; ita diſponunt, ut pictores uarietatem colorũ, pa-
ria paribus referunt, aduerſa contrarijs, ſæpiſſimeq; ſimiliter extrema defini-
unt. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua & narratur ornate, & regio ſæ-
pe, aut pugna deſcribitur, interponuntur etiam conciones, & hortationes, ſed
in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio.

Ab his

Ab his non multo ſecus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quam quærimus, ſeuocanda eſt: nam etiam poëtæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus, numero maxime uidebantur antea & uerſu, nunc apud oratores iam ipſe numerus increbuit: Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à uerſu (nam id quidem orationis eſt uitium) numerus uocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaque uideo uiſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, & ſi abſit à uerſu, tamen quod incitatius feratur, et clariſſimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm comicorum poëtarum, apud quos, niſi quod uerſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis, nec tamē id eſt poëtæ maximū, & ſi eſt, eo laudabilior, quod uirtutes oratoris perſequitur, cū uerſu ſit aſtrictior. Ego autē etiam ſi quorūdam grandis, & ornata uox eſt poëtarum, tamen in ea cum licentiam ſtatuo maiorem eſſe, quàm in nobis faciendorum, iungendorumq́; uerborū, tum etiā nonnullorum uoluptati uocibus magis, q̃ rebus inſeruiūt. Nec uero ſiquid eſt unum inter eos ſimile (id autem eſt iudicium, electioq́; uerborum) propterea ceterarum rerū diſſimilitudo intelligi nō poteſt, ſed id nec dubium eſt, & ſiquid habeat quęſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, nō eſt neceſſariū. Seiunctus igitur orator à philoſophorum eloquētia, à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poëtarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quęrimus) is, qui in foro, cauſisq́; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare neceſſitatis eſt, delectare ſuauitatis, flectere uictoriæ: nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum: Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo, in quo uno uis omnis oratoris eſt. Magni igitur iudicij, ſummę etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, & quaſi temperator huius tripartitæ uarietatis: nam & iudicabit quid cuique opus ſit, & poterit, quocunque modo poſtulabit cauſa, dicere, Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum fundamentum ſapientia, Vt enim in uita, ſic in oratione nihil eſt difficilius, quàm quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc græci, nos dicamus ſanè decorum, de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res eſt cognitione digniſſima. Huius ignoratione nō modo in uita, ſed ſæpiſſime & in poëmatis, & in oratione peccatur: eſt autem quid deceat oratori uidendum, non in ſententijs ſolum, ſed etiam in uerbis: non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tranctandus eſt, aut ſententiarū, ſemperq́; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, eſt conſiderandum, quod & in re, de qua agitur, poſitum eſt, & in perſonis, & eorū, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaq; hunc locum longe, & late patentem philoſophi ſolent in officijs tractare, non cum de recto ipſo diſputāt, nam id quidem unum eſt, Grammatici in poëtis, Eloquentes in omni & genere, & parte cauſarum: quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, ampliſſimis uerbis, & locis uti communibus: de maieſtate populi Ro. ſummiſſe, & ſubtiliter: hic genere toto: at perſona alij peccāt, aut ſua, aut iudicum, aut etiam aduerſariorum, nec re ſolum, ſed ſæpe uerbo, & ſine re nulla uis uerbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut reijcitur alio, atque alio elata

uerbo: in omnibusq; rebus uidendum eſt quatenus, & ſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium, quàm parum: In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud deſiderat, Sed ad id, quod agitur, illud ſatis: cum hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis, & factis minimis, & maximis, cum hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id uſquequaque quantum ſit, appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totum ſit, utrum decere, an oportere dicas, oportere enim perfectionem declarat officij, quo & ſemper utendum eſt, et omnibus. decere, quaſi aptum eſſe cõſentaneumq; tempori, & perſonę, quod cum in factis ſæpiſſime, tum in dictis ualet, in uultu deniq;, & geſtu, & inceſſu, cõtraq; item dedecere. Quod ſi poëta fugit, ut maximũ uitium, qui peccat etiam cũ probam orationem affingit improbo, ſtulto'ue ſapiẽtis. Si deniq; pictor ille uidit, cũ immolanda Iphigenia triſtis Chalcas eſſet, mœſtior Vlyſſes, mœreret Menelaus, obuoluẽdum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari. Si deniq; hiſtrio quid deceat, quærit, quid faciendũ oratori putemus? ſed cum hoc tantum ſit, quid in cauſis, earumq; quaſi membris faciat orator uiderit. Illud quidem perſpicuũ eſt, non modo partis orationis, ſed etiã cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas. Sequitur, ut cuiuſq; generis nota quæratur & formula, magnum opus, & arduum (ut ſæpe iam diximus) ſed ingredientibus conſiderandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirum uela ſunt: Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam uocant atticum. Summiſſus eſt, & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re, pluſquam opinione differẽs. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidũt ſe poſſe dicere: nam orationis ſubtilitas imitabilis illa quidem uidetur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus: & ſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſucum aliquem oportet, ut etiam ſi illis maximis uiribus careat, ſit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus: ſunt enim quidam (ut ſcis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obſeruandi ratione quadam, ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi, ſolutum quiddam ſit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare: Verba etiam uerbis quaſi coagmentare negligat, habet enim ille tanquã hiatus concurſu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq; uerborum: illa enim ipſa contracta, & minuta non negligenter tractanda ſunt, ſed quædam etiam negligentia eſt diligens. Nam ut mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipſum deceat, ſic hæc ſubtilis oratio etiã incompta delectat, fit enim quiddam in utroq;, quo ſit uenuſtius, ſed nõ, ut appareat: tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum, ne calamiſtri quidem adhibebuntur: fucati uero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur, elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus, dilucide, planeq; dicetur, quid deceat circunſpicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuaue, & affluens, acutæ crebræq;

ſententię ponētur,& neſcio unde ex abdito erutæ,atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſuppellectilis, ſupellex eſt enim quodammodo noſtra,quæ eſt in ornamentis,alia rerum,alia uerborum. Ornatus autem uerborū duplex, unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur ī proprijs uſitatisq́ʒ uerbis, quod aut optime ſonat,aut rem maxime explanat. In alienis,aut translatum,aut factum aliunde, ut mutuo, aut factum ab ipſo,aut nouum, aut priſcum, & inuſitatum: ſed etiā inuſitata,ac priſca ſunt in proprijs,niſi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum,ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat manente ſententia:nam ſentētiarum ornamēta, quæ permanent etiam ſi uerba mutaueris, ſunt illa quidem permulta,ſed quę emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator modo ſit elegans,nec in faciendis uerbis erit audax,& in transferendis uerecūdus,& parcus,& in priſcis reliquisq́ʒ ornamentis, & uerborum, & ſententiarum demiſſior,translatione fortaſſe crebrior, qua frequētiſſime ſermo omnis utitur,non modo urbanorum,ſed etiam ruſticorum: Siquidem eſt eorū gemmare uites,ſitire agros,lætas eſſe ſegetes,luxurioſa frumenta,Nihil horum parum audacter,ſed aut ſimile eſt illi,unde transferas, aut ſi res ſuum nullum habet nomen,docendi cauſa ſumptum,non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo,quàm ceteris utetur hic ſummiſſus, nec tam licenter tamē, quàm ſi genere dicēdi uteretur ampliſſimo. Itaque illud indecorum, quod quale ſit, ex decoro debet intelligi,hic quoq́ʒ apparet, cum uerbum aliquod altius trāsfertur,idq́ʒ in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret: Illam autē concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ græci quaſi aliquos geſtus orationis σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiam in ſententiarum ornamēta transfertur, adhibet quidem hic ſubtilis, quem niſi quod ſolum ceteroquin recte quidam uocāt atticum, ſed paulo parcius:nam ſi,ut in epularum apparatu à magnificentia recedens,non ſe parcum ſolum,ſed etiam elegantem uideri uolet,eliget quibus utatur: ſunt enim plerǫque aptę huius ipſius oratoris,de quo loquor,parſimonię:nam illa,de quibus ante dixi,huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, & ſimiliter concluſa, eodemq́ʒ pacto cadentia,et immutatione literę quaſi quęſitę uenuſtates, ne elaborata cōcinnitas,& quoddam aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. Itemq́ʒ ſi quæ uerborum iterationes contentionem aliquam,& clamorem requirent,erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ, ceteris promiſcue poterit uti,cōtinuatione uerborum modo relaxet,& diuidat, utaturq́ʒ uerbis,quam uſitatiſſimis, translationibus quammolliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt uehementer illuſtria. Non faciet rempu.loquentem,nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans,una complexione deuinciet. Valentiorum hęc laterum ſunt, nec ab hoc quem informamus,aut expectanda, aut poſtulanda: erit enim ut uoce,ſic etiam oratione ſuppreſſior, ſed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati, quanquam ijſdem ornamentis utetur horridius, talem enim inducimus. Accedit actio nō tragica,nec ſcenæ,ſed modica iactatiōe corporis, uultu tamē multa conficiens,nō hoc quo dicuntur,os ducere,ſed illo,quo ſignificant ingenue,quo ſenſu quidq́ʒ pronuntient. Huic generi orationis aſpergētur etiam ſales,qui in dicendo nimium quantum ualent, quorum duo genera ſunt, unum

facetiarum,alterum dicacitatis,utetur utroque,ſed altero in narrando aliquid uenuſte, altero in iaciendo,mittendoq́ ridiculo, cuius genera plura ſunt, ſed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti,ne ſcurrile ſit,nec ſubobſcœno, ne mimicum, nec petulanti,ne improbũ, nec in calamitatem, ne inhumanum, nec in facinus, ne odij locum riſus occupet,neque aut ſua perſona,aut iudicum,aut tempore alienum: hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quęſita,nec ex tempore ficta,ſed domo allata, quæ plerunque ſunt frigida, parcet & amicitijs,& dignitatibus,uitabit inſanabilis contumelias:tantũmodo aduerſarios figet, nec eos tamen ſemper,nec omnis, nec omni modo, quibus exceptis ſic utetur ſale, & facetijs,ut ego ex iſtis nouis atticis talem cognouerim neminem,cum id certe ſit uel maxime atticum. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen,& germani attici,quoniam quidquid eſt ſalſum,aut ſalubre in oratione,id proprium atticorum eſt,è quibus tamen non omnes faceti,Lyſias ſatis,& Hyperides,Demades præter ceteros fertur, Demoſthenes minus habetur,quo quidem mihi nihil uidetur urbanius,ſed non tam dicax fuit, quàm facetus:eſt autem illud acrioris ingenij,hoc maioris artis. Vberius eſt aliud,aliquantoq́ robuſtius,quàm hoc humile, de quo dictum eſt, ſummiſſius autem, quàm illud,de quo iam dicetur,ampliſſimũ. Hoc in genere neruorum uel minimum,ſuauitatis autem eſt uel plurimum,eſt enim plenius,quàm hoc enucleatum,quàm autem illud ornatum,copioſumq́,ſummiſſius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt,plurimumq́ eſt in hac orationis forma, ſuauitatis, ĩ qua multi floruerũt apud gręcos:ſed Phalereus Demetrius meo iudicio pręſtitit ceteris, cuius oratio cum ſedate, placideq́ loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam tralata uerba, atque immutata: Tralata ea dico, ut ſæpe iam,quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa, transferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio ſubijcitur aliud, quod idem ſignificet,ſumptum ex re aliqua conſequenti, quod quanquam transferẽdo fit, tamen alio modo tranſtulit, cum dixit Ennius, arcem, & urbem orbas.alio modo,ſi pro patria arcem dixiſſet:& horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit,pro Afris immutat Africam.Hãc hypallagen rhetores, quia quaſi ſummutantur uerba pro uerbis, metonomiam grammatici uocãt, quod nomina transferũtur. Ariſtoteles autem tralationi hęc ipſa ſubiungit, & abuſionem,quam κατάχρησιν uocant,ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis,ſi opus eſt, uel quod delectat, uel quod licet. iam cum fluxerunt continuæ plures tralationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine recte,genere melius ille, qui iſta omnia tralationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq́ dulciſſima,& quãquam tralatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores,in idem genus orationis(loquor enim de illa modica, ac temperata)uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum, latæ, eruditæq́ diſputationes ab eodem explicantur,& loci communes ſine contentione dicuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè euadunt,& niſi coràm erit comparatus ille fortior,per ſe hic, quem dico, probabitur: eſt enim quoddam etiam inſigne,& florens orationis,pictum,& expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. Hoc totum è

ſophiſtarũ

ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima eſt, hic eſt enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiã, quæ curſu magno, ſonituq; ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quã ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas: ſed multũ intereſt inter hoc dicẽdi genus, & ſuperiora. Qui ĩ illo ſubtili, & acuto elaborauit, ut callide, arguteq; diceret, nec qdquã altius cogitaret, hoc uno perfecto magnus orator eſt, ſi nõ maximus, minimeq; in lubrico uerſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, nõ extimeſcit ancipitis dicendi, incertosq; caſus, etiã ſiquãdo minus ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculũ non adibit, alte enim cadere nõ poteſt. At uero hic noſter, quẽ principem ponimus, grauis, acer, ardẽs, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cũ illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus: Ille enim ſummiſſus, quod acute, & ueteratorie dicit, ſapiens iam, medius, ſuauis, hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, uix ſatis ſanus uideri ſolet. qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, preſertim, cũ cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ, ſi is nõ pręparatis auribus inflãmare rem cœpit, furere apud ſanos, et quaſi inter ſobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quęrimus, ſed animo, non manu, ſi prehẽdiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet, ut ſe dimitterem: Sed inuentus profecto eſt ille eloquens quem nunquam uidit Antonius. Quis eſt igitur is? complectar breui, diſſeram pluribus. Is eſt enim eloquẽs, q et humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Nemo is inquies unquã fuit. ne fuerit, ego enim quid deſiderem, non quid uiderim diſputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & ſpeciem, quam & ſi non cernimus, tamen animo tenere poſſumus: non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, ſed illud ipſum, cuius qui ſit compos, ſit eloquens, quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis uidere poſſumus: Is erit igitur eloquens (ut idem illud iteremus) qui poterit parua ſummiſſe, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi cauſa pro Cecina de uerbis interdicti fuit, res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendæ maieſtatis Rabirij cauſa continebatur. Ergo in omni genere amplificationis exarſimus. At hæc interdum temperanda, & uarianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quę exempla ſelegiſſem, niſi uel nota eſſe arbitrarer, uel poſſe eligere, qui quærerent: nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non aſſequimur, at quid deceat uidemus,

nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantum abeſt, ut noſtra miremur, ut uſque eo difficiles, ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes, qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet auris meas, ita ſunt auidæ, & capaces, & ſemper aliquid immenſum, infinitumq́ue deſiderant. Sed tamen, quod iam & hunc tu oratorem cum eius ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognouiſti, neque eum dimittis è manibus, & tamen noſtra etiam lectitas, uides profecto illum multa perficere, nos multa conari, illũ poſſe, nos uelle, quocunque modo cauſa poſtulet, dicere: ſed ille magnus, nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales, nos magnum feciſſemus, ſiquidem potuiſſemus, quò contendimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens uiſus non eſt, aut ſibí ipſe, nunquam Cotta uiſus eſſet, nunquam Sulpicius, nunquam Hortenſius: nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortenſius: ſuperiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis auris ciuitatis accepimus, easq́ue nos primi, quicunque eramus, & quantulum cunque dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia ſtudia conuertimus. Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus, de Supplicio paricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cœlo non queant, ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat, ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur, ita poſtremo eiiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant, & quæ ſequuntur: ſunt enim omnia, ſicut adoleſcentis non tam re, & maturitate, quam ſpe, et expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uero hic erat unus ardor ĩ nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipſa enim illa pro Roſcio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quędam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresq́ue aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra, eaq́ue hãc ipſam habẽt, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq́ue mutarent? nonnunquã etiam ad cotidianum genus ſermonis accederent, ipſe nunquã ab illa acerrima cõtentione diſcederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Hiſtriones eos uidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolum in diſſimillimis perſonis ſatisfaciebant, cum tamen in ſuis uerſarentur, ſed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus, ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico, nam in me quidem iampridem effectum eſt, quod futurũ fuit: Tu autem eodem modo omnis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidẽ, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te in Thuſculanum ueniſſem, imaginem ex ære uidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æſchini, & ſplendore uerborum. Multæ ſunt eius totæ

orationes

orones ſubtiles, ut contra Leptinē,multę,& totę graues,ut quędā philippicę,
multæ uariæ,ut contra Æſchinem falſæ legationis,ut contra eundem pro cau-
ſa Cteſiphontis. Iam illud medium quoties uult,arripit,& à grauiſſimo diſce-
dens eò potiſſimum delabitur: clamores tamen tum mouet, & tum in dicen-
do plurimum efficit,cū grauitatis locis utitur: ſed ab hoc parumper abeamus,
quandoquidem de genere,non de homine quærimus; rei potius,ideſt eloquē
tiæ uim,& naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, memi-
nerimus,nihil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos,atque ita potius acturos,ut
exiſtimatores uideamur loqui, non magiſtri: in quo tamen longius progre-
dimur,quod uidemus nō te hæc ſolum eſſe lecturum,qui ea multo,quàm nos,
qui quaſi docere uideamur,habeas notiora: ſed hūc librum etiam ſi minus no
ſtra commēdatione,tuo tamen nomine diuulgari neceſſe eſt. Eſſe igitur per-
fecte eloquentis puto, non eam ſolum facultatem habere, quæ ſit eius propria
fuſe,lateꝗ́ dicendi,ſed etiam uicinam eius,atꝗ finitimam dialecticorum ſcien-
tiam aſſumere,quanquam aliud uidetur oratio eſſe,aliud diſputatio,nec idem
loqui eſſe,quod dicere,attamen utrunꝗ in diſſerendo eſt: diſputandi ratio,&
loquendi dialecticorum ſit,oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno qui-
dem ille,à quo diſciplina ſtoicorum eſt,manu demonſtrare ſolebat,quid inter
has artes intereſſet: nam cum compreſſerat digitos, pugnumꝗ́ fecerat, diale-
cticam aiebat eiuſmodi eſſe. Cū autem diduxerat, & manum dilatauerat, pal-
mæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atꝗ etiam ante hunc Ariſtoteles
principio artis rhetoricæ dicit,illam artem quaſi ex altera parte reſpōdere dia
lecticæ,ut hoc uidelicet differant inter ſe,quod hæc ratio dicendi latior ſit, illa
loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo,omnē, quæ ad dicendum tra-
hi poſſet,loquendi rationem eſſe notam,quę quidem res (quod te his artibus
eruditum minime fallit) duplicem habuit docendi uiam: nam & ipſe Ariſto-
teles tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea qui dialectici dicuntur
ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentię laude ducatur,
non eſſe earū rerum omnino rudem,ſed uel illa antiqua,uel hac Chryſippi di-
ſciplina inſtitutum,nouerit primum uim,naturam,genera uerborū,et ſimpli-
cium,& copulatorū: deinde quot modis quidꝗ dicatur, qua ratione uerum,
falſum'ne ſit,iudicetur,quid efficiatᷓ è quoꝗ,quod cuique cōſequēs ſit,quodꝗ́
contrarium. Cumꝗ́ ambigue multa dicantur, quomodo quidꝗ eorū diuidi,
explanariꝗ́ oporteat: hæc tenenda ſunt oratori,ſæpe enim occurrūt, ſed quia
ſua ſponte ſquallidiora ſunt,adhibendus erit in his explicādis quidam oratio-
nis nitor. Et quoniam in omnibus,quæ ratione docentur,& uia, primum con
ſtituendū eſt,quid quidꝗ ſit,niſi enim inter eos,qui diſceptent, cōuenit, quid
ſit illud,de quo ambigitur,nec recte diſſeri,nec unquam ad exitū perueniri po
teſt. explicanda eſt ſæpe uerbis mens noſtra de quaꝗ re, atꝗ inuolutæ rei no-
titia definiendo aperienda eſt: ſiquidem eſt definitio oratio, quę quid ſit id,de
quo agitur,oſtendit quambreuiſſime. Tum,ut ſcis, explicato genere cuiuſque
rei,uidendum eſt,quæ ſint eius generis,ſiue formę,ſiue partes,ut in eas tribua-
tur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quē uolumus eſſe eloquentem,
ut definire rem poſſit,neꝗ id faciat tam preſſe,& anguſte, quàm in illis erudi
tiſſimis diſputationibus fieri ſolet,ſed cum explanatius,tum etiam uberius, &
ad commune iudicium,popularemꝗ́ intelligentiam accommodatius: idemꝗ́

etiam,cum res poſtulabit,genus uniuerſum in ſpecies certas,ut nulla neq; præ-
termittatur,neque redundet,partietur,ac diuidet:quãdo autem, aut quomo-
do id faciat,nihil ad hoc tempus,quoniam(ut ſupra dixi)iudicem eſſe me,nõ
doctorẽ uolo.Nec uero dialecticis modo ſit inſtructus, ſed habeat omnis phi-
loſophiæ notos,& tractatos locos:nihil enim de religione,nihil de morte,ni-
hil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de
uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil
de perturbationibus animi,& erroribus,quæ ſæpe cadũt in cauſas, ſed ieiuni-
us aguntur, nihil inquam ſine ea ſcientia, quam dixi,grauiter, ample, copioſe
dici,& explicari poteſt.De materia loquor orõnis etiam nunc,non genere de
ipſo dicẽdi: uolo enim prius habeat orator rem,de qua dicat,dignam auribus
eruditis,quàm cogitet,quibus uerbis quidque dicat,aut quomodo. quem eti-
am,quo grandior ſit,& quodammodo excelſior(ut de Pericle dixi ſupra)ne
phyſicorum quidem eſſe ignarum uolo.Omnia profecto,cum ſe à cœleſtibus
rebus refert ad humanas,excelſius,magnificentiusq; et dicet,& ſentiet:cumq;
illa diuina cognouerit,nolo ne ignoret, ne hæc quidem humana. Ius ciuile te-
neat,quo egent cauſæ forẽſes cotidie. Quid eſt enim turpius,quàm legitima-
rum, & ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum, & ci-
uilis iuris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum,& memorię ueteris or-
dinem,maxime ſcilicet noſtræ ciuitatis, ſed & imperioſorum populorum, &
regum illuſtrium,quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor,qui conſer-
uatis,notatisq; temporibus, nihil cum illuſtre prætermitteret, annorum ſep-
tingentorum memoriam uno libro colligauit.Neſcire autem,quid ante quam
natus ſis,acciderit,id eſt ſemper eſſe puerum.Quid enim eſt ætas hominis,ni-
ſi cum memoria rerum ueterum,cum ſuperiorum ætate contexitur? Comme-
moratio autem antiquitatis, exemplorumq; prolatio ſumma cum delectatio-
ne & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur inſtructus ueniet ad
cauſas, quarum habebit genera primum ipſa cognita: erit enim ei perſpectũ,
nihil ambigi poſſe,in quo non aut res cõtrouerſiam faciat, aut uerba. Res aut
de uero,aut de recto,aut de nomine.Verba aut de ambiguo,aut de contrario:
nam ſiquando aliud in ſententia uidetur eſſe, aliud in uerbis, genus eſt quod-
dam ambigui,quod ex præterito uerbo fieri ſolet:in quo, quod eſt ambiguo-
rum proprium,res duas ſignificari uidemus. Cum tam pauca ſint genera cau-
ſarum,etiam argumentorũ præcepta pauca ſunt:traditi ſunt, è quibus ea ducã-
tur,duplices loci,uni è rebus ipſis,alteri aſſumpti.Tractatio igitur rerum effi-
cit admirabiliorẽ orationem,nam ipſę quidem res in perfacili cognitione uer-
ſantur:quid enim iam ſequitur, quod quidem artis ſit? niſi ordiri orationem,
in quo aut concilietur auditor,aut erigatur,aut paret ſe ad diſcendum,rem bre-
uiter exponere,& probabiliter,& aperte,ut quid agãt intelligi poſſit,ſua con-
firmare,aduerſaria euertere,eaq; efficere non perturbate,ſed ſingulis argumẽ-
tationibus ita concludendis,ut efficiatur,quod ſit conſequens ijs, quæ ſumen-
tur ad quamq; rem confirmandam: poſt omnia perorationem inflammantẽ,
reſtinguentem'ue concludere.Has partis quemadmodũ tractet ſingulas, diffi-
cile dictu eſt hoc loco,nec enim ſemper tractantur uno modo. Quoniam au-
tem non quẽ doceam quęro,ſed quẽ probem, probabo primũ eum, qui quid
deceat,uidebit:hęc enim ſapientia maxime adhibenda eloquẽti eſt, ut ſit tem-
porum,

porum,perſonarumq; moderator:nam nec ſemper,nec apud omnis, nec contra omnis,nec pro omnibus , nec omnibus eodē modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquēs,qui ad id quodcunq; decebit, poterit accommodare orationem:quod cū ſtatuerit,tum ut quidq; erit dicēdum,ita dicet,nec ſatura ieiune, nec grandia minute,nec item contra,ſed erit rebus ipſis par,& ęqualis oratio. Principia uerecūda non elatis intenſa uerbis,ſed acuta ſententijs, uel ad offenſionē aduerſarij,uel ad cōmendationem ſui.Narrationes credibiles nec hiſtorico,ſed propè cotidiano ſermone explicatę dilucide:Dein ſi tenues cauſę,tum etiam argumētandi tenue filum & in docendo , & in refellendo, idq; ita tenebitur,ut quanta ad rem,tanta ad orationē fiat acceſſio. Cum uero cauſa ea inciderit,in qua uis eloquentiæ poſſit expromi, tum ſe latius fundet orator, tum reget,& flectet animos,& ſic afficiet,ut uolet,ideſt ut cauſę natura,et ratio temporis poſtulabit.Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis,propter quem aſcendit in tantū honorem eloquentia : nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis,ſic ut uerbum nullum,niſi aut graue, aut elegans excidat, tum ſunt maxime luminoſæ, & quaſi actuoſæ partes duæ : quarum alteram in uniuerſi generis quæſtione pono,quam (ut ſupra dixi) græci appellant θέσιν: alteram in augendis,amplificandisq; rebus,quę ab eiſdem αὔξησις eſt nominata. Quæ & ſi ęquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maxime excellet,qui communes appellati,quòd uidentur multarum ijdem eſſe cauſarum,ſed proprij ſingularum eſſe debebunt. Ac uero illa pars orationis,quę eſt de genere uniuerſo,totas cauſas ſæpe cōtinet:Quidquid eſt enim illud,in quo quaſi certamen eſt controuerſiæ, quod græce κρινόμενον dicitur,id ita dici placet,ut traducatur ad perpetuam quæſtionem, atq; ut de uniuerſo genere dicatur,niſi cum de uero ambigetur, quod quęri coniectura ſolet:dicetur autem non peripateticorum more (eſt enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto neruoſius , & ita de re communia dicentur,ut & pro reis multa leniter dicantur , & in aduerſarios aſpere. Augendis uero rebus,et contra abijciendis nihil eſt,quod nō perficere poſſit oratio,quod & inter media argumenta faciendum eſt,quotieſcūque dabitur uel amplificandi,uel minuendi locus,& penè infinite in perorando. Duo ſunt , quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant:quorum alterum eſt,quod græci ἠθικὸν uocant,ad naturas,& ad mores,& ad omnem uitę conſuetudinem accommodatum,alterum (quod ijdem παθητικὸν nominant) quo perturbantur animi,& concitātur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius,come,iucundum , ad beniuolentiam cōciliandam paratum, hoc uehemens, incenſum,incitatum , quo cauſæ eripiuntur , quod cum rapide fertur,ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos,mediocres, aut multo etiam minus,ſed magno ſemper uſi impetu,ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. À nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus,obmutuit. Nobis priuata in cauſa magna , & graui , cum cœpiſſet Curio pater reſpondere , ſubito aſſedit,cum ſibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo ſum uſus pluribus , quod etiam ſi plures dicebamus, perorationē mihi tamen oēs relinquebāt,in quo ut uiderer excellere,nō ingenio,ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacūque in me ſunt,me enim ipſum non

pœnitet quanta ſint, ſed apparent in orationibus, & ſi carent libri ſpiritu illo propter quē maiora eadem illa cū aguntur, quam cum leguntur, uideri ſolent. Necuero miſeratione ſolū mens iudicum permouēda eſt, qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum. Sed etiā eſt faciendum, ut iraſcatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, cōtemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat: qua in uarietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exempla, mitiorū, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis, aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit, dicerē perfectum, ſi ita iudicarē, nec in ueritate crimen arrogantiæ extimeſcerē, ſed (ut ſupra dixi) nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflammat, ut me ipſe non teneam, nec unq̄ is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis, uel latinis, ſi ulla reperirem, uel græcis, ſi deceret, ſed Craſſi perpauca ſunt, nec ea iudiciorum, nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpicij: dicebat melius, quàm ſcripſit Hortenſius, Verum hæc uis, quam quærimus, quanta ſit ſuſpicemur, quoniā exemplū non habemus, aut ſi exempla ſequimur, à Demoſthene ſumamus, & quidē perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſilijs, meritis in rēp. aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio in eam formā, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut maior eloquentia non requiratur.

Sed iam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur, qui qualis debeat eē ex ipſis, quę ſupra dicta ſunt, intelligi poteſt. Nā & ſingulorū uerborum, & collocatorū lumina attigimus, quibus ſic abundabit, ut uerbū ex ore nullum, niſi aut elegās, aut graue exeat: ex omnicq; genere frequentiſſime tralationes erūt, quod eæ propter ſimilitudinē transferunt animos, & referunt, ac mouent huc, & illuc, qui motus cogitatiōis celeriter agitatus per ſe ipſe delectat: & reliqua ex collocatione uerborū, quę ſumuntur quaſi lumina magnum afferunt ornatum orationi: ſunt enim ſimilia illis, quę in amplo ornatu ſcenę, aut fori appellantur inſignia, nō quod ſola ornent, ſed quod excellant. Eadē ratio eſt horū, quę ſunt orationis lumina, & quodāmodo inſignia, cum aut duplicantur, iterantur'q; uerba, aut breuiter cōmutata ponuntur, aut ab eodē uerbo ducitur ſępius oratio, aut in idē conijcitur, aut in utrūq;, aut adiungitur idē iteratum, aut idem ad extremū refertur, aut cōtinenter unum uerbū non in eadem ſententia ponitur, aut cū ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt, aut multis modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus reditur, aut cum demptis coniunctionibus, diſſolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, oſtendimus, aut cum corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendentes, aut ſi eſt aliqua exclamatio, uel admirationis, uel quęſtiōis, aut cum eiuſdem nominis caſus ſæpius commutantur: Sed ſententiarum ornamēta maiora ſunt, quibus quia frequētiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putēt iccirco eius eloquentiam maxime eſſe laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus ſine quadam conformatione ſententię edicitur, nec quidquam eſt aliud dicere, niſi omnes, aut certe pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſentētias, quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut uerſet ſæpe multis modis

eãdem,& unam rē,& hæreat in eadē,commoretur'q; ſententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid,ſæpe ut irrideat,ut declinet à propoſito,deflectat'q; ſententiam,ut proponat,quid dicturus ſit,ut cum tranſegerit iã aliquid,definiat, ut ſe ipſe reuocet,ut quod dixit,iteret,ut argumentum ratione concludat,ut interrogando urgeat,ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat,ut contra ac dicat accipi , & ſentiri uelit , ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partis, ut aliquid relinquat,ac negligat,ut ante præmuniat,ut in eo ipſo,in quo reprehendatur,culpam in aduerſarium conferat,ut ſæpe cum ijs,qui audiunt,nonnũquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet, ut hominum ſermones,mores'q; deſcribat,ut muta quędam eloquentia inducat, ut ab eo,quod agitur,auertat animos,ut ſæpe in hilaritatem,riſum'ue conuertat,ut ante occupet,quod uideat opponi,ut comparet ſimilitudines, ut utatur exemplis,ut aliud alij tribuens diſpertiat,ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere ſe dicat,& denunciet quid caueãt,ut liberius,quid audeat, ut iraſcatur etiam,ut obiurget aliquando,ut deprecetur,ut ſupplicet, ut medeatur, ut à propoſito declinet aliquantulũ,ut optet,ut execretur,ut fiat ijs,apud quos dicet,familiaris,atq; alias etiam dicēdi,quaſi uirtutes ſequatur, breuitatem, ſi res petet. Sæpe etiam rem dicendo ſubijciet oculis,ſæpe ſupra feret q̃ fieri poſſit,ſignificatio ſæpe erit maior,q̃ oratio,ſæpe hilaritas,ſæpe uitæ, naturarũq; imitatio. Hoc in genere (nam quaſi ſyluam uides) omnis eluceat oportet eloquentię magnitudo,ſed hæc niſi collocata,& quaſi ſtructa:& nexa uerbis,ad eam laudem,quam uolumus,aſpirare nō poſſunt. De quo cum mihi deinceps uiderem eſſe dicendum,& ſi non mouebant iam me illa,quæ ſupra dixeram, tamen ijs,quæ ſequuntur,perturbabar magis: occurrebat enim poſſe reperiri,non inuidos ſolum,quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum,qui non cenſerent eius uiri eſſe,de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet comprobante populo R. quanta de nullo,de artificio dicendi literis tã multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem,niſi me M. Bruto negare roganti noluiſſe,iuſta eſſet excuſatio, cum & amiciſſimo, & præſtantiſſimo uiro, & erecta ; & honeſta petenti ſatiſfacere uoluiſſem. Sed ſi profitear, quod utinam poſſem, me ſtudioſis, dicendi, præcepta, & quaſi uias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum, quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? nam quis unquam dubitauit, quin in rep. noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper urbanis,pacatis'q; rebus, ſecundas iuris ſcientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præſidij plurimum eſſet, in altera perſecutionum , cautionum'q; præceptio, quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, ea uero repugnante uix ſuas regiones, fines'q; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit? hominum'q; clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus? ad dicendum ſiquis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam, ſi uitioſum eſt dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia, ſin ea non modo eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam uniuerſam rempu. cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt, aut quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere? At alterum factitatum eſt, alterum nouum, fateor, ſed utriuſque rei cauſa eſt : alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ij qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore &

diſcentibus ſatiſſacerent,& cõſulentibus. Alteri,cum domeſticum tempus in
cognoſcendis,componendiſq́; cauſis,forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis
reficiendis omnẽ conſumerent, quem habebant inſtituendi, aut docendi lo-
cum: atq; haud ſcio,an pleriq; noſtrorum oratorum ingenio plus ualuerint.
quàm doctrina: itaq; illi dicere melius,q̃ præcipere,nos,contra ſortaſſe poſſu
mus. At dignitatem docere non habet,certe,ſi quaſi in ludo, ſed ſi monendo,
ſi cohortando,ſi percunctando,ſi communicando, ſi interdum etiam unà le-
gendo,audiendo,neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis
meliores facere,cur nolis? An quibus uerbis ſacrorum alienatio fiat, docere
honeſtum eſt(ut eſt)quibus ipſa ſacra retineri,defendiq́; poſſint,non hone-
ſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt,eloquentia autem illi ipſi, qui
conſecuti ſunt,tamen ſe ualere diſſimulant,propterea quòd prudentia homi-
nibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Nũ igitur,aut latere eloquẽtia poteſt, aut id,
quod diſſimulat,effugit,aut eſt periculum nequis putet in magna arte,& glo
rioſa,turpe eſſe docere alios,id quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere? Ac ſor
taſſe ceteri tectiores,ego ſemper me didiciſſe prę me tuli. Quid enim poſſem?
cum & abfuiſſem adoleſcens,& horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, &
doctiſſimis hominibus referta domus eſſet,& aliquæ fortaſſe ineſſent in ſer-
mone noſtro doctrinarum notę,cumq́; uulgo ſcripta noſtra legerentur: diſſi
mularem me didiciſſe? quid erat cur probarem? niſi quod parũ fortaſſe proſe
ceram. Quod cum ita ſit,tamen ea,quæ ſupra dicta ſunt,plus in diſputando,q̃
ea,de quibus dicendum eſt,dignitatis habuerunt,de uerbis enim cõponẽdis,
& de ſyllabis propemodũ dinumerãdis,& dimetiendis loquemur quæ etiã ſi
ſunt,ſicuti mihi uidentur,neceſſaria,tamen fiunt magnificentius, q̃ docentur.
eſt id omnino uerum,ſed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum ar
tium,ſicut arborum,altitudo nos delectat,radices,ſtirpeſq́; non item,ſed eſſe
illa ſine his non poteſt: me autem ſiue peruagatiſſimus ille uerſus,qui uetat
" Artem pudere proloqui,quam factites
diſſimulare non ſinit,quin delecter,ſiue tuũ ſtudiũ hoc à me uolumen expreſ-
ſit,tamen eis,quos aliquid reprehẽſuros ſuſpicabar,reſpondendũ fuit. Quod
ſi ea,quæ dixi,non ita eſſent,quis tamen ſe tam durum,agreſtemq́; præberet,
qui hãc mihi non daret ueniam,ut cum meæ forẽſes artes,& actiones publicę
concidiſſent,nõ me aut deſidię,quod facere non poſſum,aut mœſtitiæ,cui re-
ſiſto,potiusquam literis dederem,quæ quidem antea ĩ iudicia,atq; in curiam
deducebant,nunc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus,quales hic li
ber cõtinet,ſed multo etiam grauioribus,& maioribus,quæ ſi erunt perfectę,
profecto forenſibus noſtris rebus etiam domeſticæ literę reſpondebunt. Sed
ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Collocabũtur igitur uerba,aut ut
inter ſe quam aptiſſime cohęreant extrema cum primis,eaq́; ſint quam ſuauiſ-
ſimis uocibus,aut ut forma ipſa,cõcinnitaſq́; uerborum conficiat orbem ſuũ,
aut ut comprehenſio numeroſe,& apte cadat. Atq; illud primum uideamus,
quale ſit,quod uel maxime deſiderat diligentiam(eſt enim quaſi ſtructura
quędam)nec id tamẽ fiet operoſe,nam eſſet cum infinitus,tum puerilis labor,
quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albutio Scæuola,
" Quàm lepide lexis compoſtæ,ut teſſerulæ omnes
" Arte pauimento,atq; emblemate uermiculato.

L

Nolo

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat, ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componēdi. Nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet, quid ſequatur, ne extremorum uerborum cum in ſequentibus primis cōcurſus, aut hiulcas uoces efficiat, aut aſperas: quāuis enim ſuaues, graues'ue ſententiæ, tamen ſi inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum eſt iudicium ſuperbiſſimū: quod quidem latina lingua ſic obſeruat, nemo ut tam ruſticus ſit qui uocaleis nolit coniungere: in quo quidem etiam Theopompum reprehēdunt, quod eas literas tanto opere fugerit, & ſi id magiſter eius Iſocrates, at nō Thucidides, ne ille quidem haud paulo maior ſcriptor Plato, nec ſolum in his ſermonibus, qui dialogi dicūtur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis, laudari in concione eos, qui ſint in prælijs interfecti, quæ ſic probata eſt, ut eam quotannis (ut ſcis) illo die recitari neceſſe ſit, in ea eſt crebra iſta uocum concurſio, quam magna ex parte, ut uitioſam, fugit Demoſthenes, ſed græci uiderint, nobis, ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui, ut uerſum facerent, ſæpe hiabant, ut Næuius,

» Vos, qui accolitis Hiſtrum fluuium, atq; Algidam. & ibidem,
» Quam nunquam uobis grai, atq; barbari. At Ennius ſemel.
» Scipio inuicte. & quidem nos,
» Hoc motu radiantis eteſiæ in uada ponti.

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſent, quod græci laudare etiam ſolent. Sed qd ego? uocales ſine uocalibus ſæpe breuitatis cauſa contrahebant, ut ita dicerēt multi' modis, uas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, q̄ quod hominum etiam nomina cōtrahebant, quo eſſent aptiora, nam ut duellum bellum, & duis bis, ſic Duellium eum, qui pœnos claſſe deuicit, Bellium nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Quin etiam uerba ſæpe contrahuntur, non uſus cauſa, ſed aurium: quomodo enim ueſter Axilla ala factus eſt, niſi fuga literæ uaſtioris? quā literam etiam è maxillis è taxillis, & uexillo, & paxillo conſuetudo elegans latini ſermonis euellit. Libenter etiā copulando uerba iungebant, ut ſodes pro ſi audes, ſis pro ſi uis. Iam in uno capſis tria uerba ſunt. Ain', pro ais'ne, nequire, pro non quire, malle, pro magis uelle, nolle, pro nō uelle: dein etiam ſæpe, & exin pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde ſit? quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, ſed nobiſcum, quia ſi ita diceretur, obſcœnius cōcurrerent literę, ut etiam modo, niſi autem interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt mecum, & tecum, non cum me, & cum te, ut eſſet ſimile illis uobiſcum, atq; nobiſcum. Atque etiam à quibuſdam ſerò iam emendatur antiquitas qui hæc reprehendunt, nam proh deum, atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi neſciebant, an dabat hanc licentiam conſuetudo? Itaq; idē poeta, qui inuſitatius contraxerat,

» Patris mei meum factum pudet. Pro meorum factorum, &
» Texitur exitiū examen rapit. pro exitiorū, non dicit liberum, ut pleriq; loquimur, cum cupidos liberum, aut in liberum loco dicimus. ſed, ut iſti uolunt,
» Neq; tuum unq̄ in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem
» Nanq; Aeſculapij liberorum. At ille aliter in Chryſe, non ſolum

» Ciues antiqui amici maiorum meum, quod erat uſitatũ,ſed durius etiã.
» Conſilium ſocij,augurium,atq; extum interpretes. Idemq; pergit
» Poſtquam prodigium horriferum portentum pauos,
quæ non ſanè ſunt in omnibus neutris uſitata. Nec enim dixerim tam libẽter armum iudicium,& ſi eſt apud eundem.
» Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit?
quam centuriam,ut cenſoriæ tabulæ loquũtur,fabrum,& procum audeo dicere,non fabrorum,& procorum. Planeq; duorum uirorum iudicium,aut trium uirorum capitalium,aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquã. atqui dixit Accius,
» Video ſepulchra dua duorum corporum. Idemq;.
» Mulier una duum uirum,
quid uerum ſit intelligo,ſed aliàs ita loquor,ut conceſſum eſt,ut hoc uel proh deum dico,uel proh deorum. Aliàs ut neceſſe eſt,cum triumuirum, non uirorum,cum ſeſtertium numum, non numorum, quod in his conſuetudo uaria non eſt. Quid quod ſic loqui,noſſe, iudicaſſe uetant,nouiſſe iubent,& iudicauiſſe? quaſi uero neſciamus in hoc genere & plenum uerbum rectè dici, & imminutum uſitatè. Itaq; utrũq; Terentius,
» Eho tu cognatum tuum non noras? poſt idem
» Stilphonem inquam noueras.
Siet,plenum eſt,ſit,imminutum,licet utare utroq;,ergo ibidem,
» Quàm cara ſint q; poſt carendo intelligunt,
» Quamq; attinendi magni dominatus ſient. Nec uero reprehenderim
» Scripſere alij rem, & ſcripſerunt eſſe uerius ſentio,ſed cõſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.
» Idem campus habet. inquit Ennius,&
In templis iſdem. probauit,at eiſdem erat uerius,nec tamen eiſdem opi» mius,male ſonabat ijſdem. Impetratũ eſt à conſuetudine,ut peccare ſuauitatis cauſa liceret,& pomeridianas quadrigas,q̃ poſtmeridianas libẽtius dixerim, & mehercule,quã mehercules. Nõ ſcire quidem barbarum iam uidetur,neſcire dulcius: ipſum meridiẽ,cur nõ medidiem? credo quod erat inſuauius. Vna præpoſitio eſt,ab eaq; nunc tantum in accepti tabulis manet,ne his quidem omnium,in reliquo ſermone mutata eſt: nã amouit dicimus,& abegit,& abſtulit,ut iam neſcias,ab'ne uerũ ſit,an abs. Quid ſi etiam abſugit? turpe uiſũ eſt,& abſer noluerunt,auſer maluerunt,quæ præpoſitio præter hæc duo uerba,nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, & naui, & nari,quibus cum in præponi oporteret,dulcius uiſum eſt,ignoti,ignaui, ignari dicere, q̃ ut ueritas poſtulabat. Ex uſu dicunt,& è rep. quod in altero uocalis excipiebat,in altero eſſet aſperitas,niſi literam ſuſtuliſſes,ut exegit,edixit,refecit,retulit,reddidit adiuncti uerbi primam literam præpoſitio commutauit, ut ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in uerbis iunctis? q̃ ſcite inſipientem,non inſapientem? iniquum,non inæquum? tricipitem,non tricapitem? conciſum,non conceſum? Ex quo quidam pertiſum etiam uolunt,quod eadem conſuetudo non probauit. Quid uero hoc elegãtius? quod non fit natura,ſed quodam inſtituto,inclytus dicimus breui prima litera,inſanus producta,ĩhumanus breui,inſelix lõga,& ne multis,quibus ĩ uerbis eę primę literę ſunt,quę in ſapiẽte,atq; ſelice,

ſelice,producte dicitur,in ceteris omnibus breuiter,itemq́ cõpoſuit,cõſueuit,
concrepuit,conſecit,conſule ueritatem,reprehendet,reſer ad auris,probabũt.
quære cur?ita ſe dicent iuuari,uoluptati autẽ auriũ morigerari debet oratio.
Quin ego ipſe,cũ ſcirem ita maiores locutos eſſe,ut nuſq̃ niſi in uocali aſpira-
tione uterentur,loquebar ſic,ut pulchros,&Cetegos,triũpos,Cartaginẽ dice
rẽ,aliquando,idq́ ſerò,cõuitio aurium,cũ extorta mihi ueritas eſſet,uſum lo-
quendi populo conceſſi,ſcientiam mihi reſeruaui.Orciuios tamen,& Mato-
nes,Otones,Cępiones,ſepulcra,coronas,lacrimas dicimus, quia per aurium
iudicium ſemper licet.Purrum ſemper Ennius,nunquam Pyrrhum,
Vi pateſecerunt fruges,
non phryges,ipſius antiqui declarant libri,nec enim græcam literam adhibe
bãt, nũc autẽ etiam duas,& cũ phrygum,& cũ phrygibus dicẽdum eſſet,ab-
ſurdum erat,aut tãtũ barbaris caſibus,græcam literam adhibere,aut recto ca
ſu ſolum græce loqui,tamen & phryges,& Pyrrhum aurium cauſa dicimus.
Quinetiam quod iã ſubruſticum uidetur,olim autem politius,eorum uerbo-
rũ,quorũ eædem erãt poſtremæ duæ literæ,quæ ſunt in optumus, poſtremã
literam detrahebant,niſi uocalis inſequebatur:ita non erat ea offenſio in uer
ſibus,quam nunc ſugiunt poetæ noui:ita enim loquebamur.
» Qui eſt omnibu' princeps.   non omnibus princeps.   &
» Vita illa dignu',locoq́.   non dignus.
quod ſi ĩdocta cõſuetudo tã ẽ artiſex ſuauitatis,q̄d ab ipſa tãdẽ arte,& doctri-
na poſtulari putamus?Hæc dixi breuius,quã ſi hac de re una diſputarẽ, ẽ enĩ
hic locus late patẽs,de natura,uſuq́ uerborꝫ,longius autẽ,q̃ inſtituta ratio po
ſtulabat.Sed quia rerũ,uerborumq́ iudiciũ prudẽtiæ eſt,uocum autem,&nu
merorũ aures ſunt iudices,& quod illa ad intelligentiã referuntur,hæc ad uo-
luptatẽ,in illis ratio inuenit,in his ſenſus artem,aut enim negligẽda fuit nobis
uoluptas eorũ,quibus probari uolebamus,aut ars eius cõciliandæ reperiẽda.
Duæ ſunt igitur res,quæ permulceant aures,ſonus, & numerus. De numero
mox,nunc de ſono quærimus. Verba(ut ſupra diximus)legenda ſunt potiſſi
mum bene ſonãtia,ſed ea nõ,ut poetę,exquiſita ad ſonũ,ſed ſumpta de medio.
» Qua pontus Helles.   ſuperat modum.   At
» Auratus aries Colchorum   ſplẽdidis nominibus illuminatus eſt uerſus,ſed
proximus inquinatus inſuauiſſima litera infinitus,
» Frugifera,& ferta arua Aſiæ tenet.
quare bonitate potius noſtrorum uerborum utamur,q̃ ſplendore grecorum,
niſi ſorte ſic loqui pœnitet,
» Qua tempeſtate Paris Helenam.   & quæ ſequuntur,immo uero iſta ſe-
quamur,aſperitatemq́ fugiamus,
» Habeo iſtam ego perterricrepam.   idemq́,
» Verſutiloquas malitias.
Nec ſolum componentur uerba ratione,ſed etiam finientur,quoniam id iudi-
cium eſſe alterũ aurium diximus,ſed finiuntur,aut compoſitione ipſa,& quaſi
ſua ſponte,aut quodam genere uerborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt,
quæ ſiue caſus habẽt in exitu ſimiles,ſiue paribus paria redduntur,ſiue oppo-
nuntur contraria,ſuapte natura numeroſa ſunt,etiam ſi nihil eſt factum de in-
duſtria.In huius cõcinnitatis cõſectatione Gorgiã fuiſſe principẽ accepimus,

quo de genere illa noſtra ſunt in miloniana. Eſt enim iudices hæc nõ ſcripta,
» ſed nata lex,quã nõ didicimus,ſed accepimus,nõ legimus,uerũ ex natura ipſa
» arripuimus,hauſimus,expreſſimus,ad quam non docti,ſed facti,non inſtitu
» ti,ſed imbuti ſumus. Hæc enim talia ſunt,ut quia referuntur ad ea, quæ debẽt
referri intelligimus nõ quæſitum eſſe numerum,ſed ſecutum,quod fit item in
referendis contrarijs,ut illa ſunt,quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiã
uerſus efficitur:eam,quam nihil accuſas,dãnas, condẽnas diceret, qui uerſum
effugere uellet,bene quam meritam eſſe autumas,dicis male mereri,id, quod
ſcis prodeſt,nihil id,quod neſcis,obeſt. Verſum efficit ipſa relatio contrario-
rum,id eſſet in oratiõe numeroſum,quod ſcis nihil prodeſt,quod neſcis,mul-
tum obeſt. Semper hæc,quæ græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs oppo-
nuntur contraria,numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt,& cũ ſine in-
duſtria.hoc genere antiqui,iam ante Iſocratẽ delectabantur,& maxime Gor
gias:cuius in oratione plerũq; efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiã in
» hoc genere frequẽtes ut illa ſunt in quarto accuſationis. Conferte hãc pacem,
» cum illo bello,huius prætoris aduentum,cum illius imperatoris uictoria,hu-
» ius cohortẽ impurã,cũ illius exercitu inuicto,huius libidines,cũ illius continẽ
» tia,ab illo,qui cepit, conditas,ab hoc,qui cõſtitutas accepit,captas dicetis Sy
racuſas. Ergo & hi numeri ſint cogniti genus illud tertiũ explicetur quale ſit,
numeroſæ,& aptæ orationis:quod q nõ ſentiũt,quas auris habeant,aut quid
ĩ his hominis ſimile ſit,neſcio:meę quidẽ & perfecto,cõpletoq; uerborũ am-
bitu gaudẽt,& curta ſentiũt,nec amãt redũdãtia,quid dico meas? cõciones ſę-
pe exclamare uidi,cum apte uerba cecidiſſent,id enim expectant aures, ut uer
bis colligentur ſententiæ. Non erat hoc apud antiquos,& quidem nihil aliud
ferè non erat:nam & uerba eligebant,& ſententias grauis, & ſuauis reperie-
bant,ſed eas haud uinciebant,haud explebant:parum hoc meipſum delectat
inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis, q̄ hæc
iam perfecta delectet? illa nobis ſit,credo,repetenda,hæc ſcilicet repudianda.
Nominibus ueterum gloriantur,habet autem ut in ætatibus auctoritatem ſe-
nectus,ſic in exemplis antiquitas,quæ quidem apud meipſum ualet plurimũ,
nec ego id,quod deeſt antiquitati,flagito potius,q̄ laudo quod eſt, preſertim
cum ea maiora iudicem,quæ ſunt,q̄ illa,quę deſunt:plus eſt enim in uerbis,&
in ſententijs boni,quibus illi excellunt,q̄ in concluſione ſententiarum,quam
non habent,poſt inuenta concluſio eſt,qua credo uſuros ueteres illos fuiſſe, ſi
iam nota,atq; uſurpata res eſſet,qua inuenta omnis uſos magnos oratores ui-
demus, ſed habet nomen, inuidiam,cum in oratione iudiciali,& forenſi nu-
merus latine græce ῥυθμὸς ineſſe dicitur:nimis enim inſidiarum ad capiendas
auris adhiberi uidetur,ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur:hoc
freti iſti,& ipſi infracta,& amputata loquuntur,& eos uituperant, qui apta,
& finita pronuntiant,ſi inanibus uerbis,leuibusq; ſententijs,iure, ſin probæ,
res,lecta uerba,quid eſt cur claudicare,aut inſiſtere orationem malint,quàm
cum ſententia pariter excurrere? hic enĩ inuidioſus numerus nihil affert ali-
ud,niſi ut ſit apte uerbis comprehẽſa ſententia,quod fit etiam ab antiquis, ſed
plerunq; caſu,ſæpe natura,& quæ ualde laudantur apud illos,ea ferè,quia ſũt
concluſa,laudantur.& apud græcos quidem iam anni propè CCCC ſunt cũ
hoc ꝓbatur,nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera cõtẽnẽti,dicere.

Verſibu'

» Verſibu' quos olim Fauni, uatesꝗ canebant. mihi de antiquis eodẽ modo non licebit, preſertim cum dicturus non ſim.

» Ante hunc, ut ille, nec quæ ſequuntur.

» Nos auſi reſerare,

legi enim, audiuiꝗ nonnullos, quorum propemodum abſolute concluderetur oratio: quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contẽni, laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipſos laudo, idꝗ merito, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicũt, etſi in his aliquid deſidero, hos uero minime, qui nihil illorum niſi uitium ſequũtur, cum à bonis abſint longiſſime. Quod ſi aures tam inhumanas, tamꝗ agreſtes habent, ne doctiſſimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas. Omitto Iſocratem, diſcipulosꝗ eius, Ephorum, & Naucratem, quãquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores locupletiſſimi, ſummiꝗ ipſi oratores eſſe debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur uerſum in oratione uetat eſſe, numerum iubet: eius auditor Theodectes ĩ primis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atꝗ artifex, hoc idem & ſentit, & præcipit. Theophraſtus uero, ijſdẽ de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt. Quod ſi ita eſt (nec uero aliter exiſtimo) quia ipſi ſuis ſenſibus non mouentur, nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uerſu quidem Theatra totà exclamant, ſi fuit una ſyllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit, & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum, grauiumꝗ uocum, iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit. Vis'ne igitur Brute totũ hunc locum accuratius etiã explicemus, q̃ illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, uelis'ne? cũ literis tuis eruditiſſime ſcriptis, te id uel maxime uelle perſpexerim. Primum ergo origo, deinde cauſa, poſt natura, tum ad extremũ uſus ipſe explicetur orationis, aptæ, atꝗ numeroſæ, nam qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quod uerbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum ſeueritate audiri, poetas autem cum uoluptate, tũ dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis cauſa, tum ut uarietas occurreret ſatietati: quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur: nam neminem in eo genere ſcientius uerſatum Iſocrate cõfitendum eſt, ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus, cuius omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſe: nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita, itemꝗ contrarijs relata contraria, quæ ſua ſponte etiã ſi id nõ agas, cadunt plerumꝗ numeroſe, Gorgias primus inuenit, ſed his eſt uſus intemperantius, id autem eſt genus (ut ante dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum: horum uterꝗ Iſocratem ætate præcurrit, ut eos ille moderatione non inuentione uicerit: eſt enĩ ut in transferendis, faciendisꝗ uerbis trãquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior, Gorgias autem auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatibus (ſic enim ipſe cẽſet) inſolentius abutitur, quas, Iſocrates, cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiã,

moderatius etiam temperauit. Quin etiam ſe ipſe tantum, quantum ętate procedebat (propè enim cētū cōfecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum, quod declarat in eo libro, quem ad Philippum macedonem ſcripſit, cum iam admodum eſſet ſenex, in quo dicit ſeſe minus iam ſeruire numeris, q̃ ſolitus eſſet, ita non modo ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos prĩcipes, auctoresq́;, quos dicimus, & origo inuenta eſt, cauſa quæratur, quæ ſic aperta eſt, ut mirer ueteres non eſſe cōmotos, preſertim cum, ut fit, ſortuito ſæpe aliquid concluſè, aptèq́; dicerent. Quod cum animos hominum, auriſq́; pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucunde, notandum certe genus, atq; ipſi ſibi imitandi fuerunt: aures enim, uel animus aurium nũtio naturalem quandam in ſe cōtinet uocũ omnium menſionem: itaq; & lōgiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat: mutila ſentit quædã, & quaſi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures, quod cum in pleriſq;, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit uehemētius, q̃ id, quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uerſus inuentus eſt terminatione aurium, obſeruatione prudentium, ſic in oratione animaduerſum eſt, multo illud quidem ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſionesq́; uerborum. Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus, quæ diſputatio non huius inſtituti ſermonis eſt, ſed artis ĩtimæ. Quæri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo, & is unus'ne ſit, an duo, an plures, quaq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quēadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in pleriſq; rebus, ſic in hac duplex eſt conſiderandi uia, quarum altera eſt longior, breuior altera, eadem etiam planior. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſit'ne omnino ulla numeroſa oratio, quibuſdam enim non uidetur, quia nihil inſit in ea certi, ut in uerſibus, & quod ipſi, qui affirment eſſe eos numeros, rationem, cur ſint, nō queant reddere. Deinde, ſi ſit numerus in oratione, qualis ſit, aut quales, & ē poeticis'ne numeris, an ex alio genere quodam, etſi ē poeticis, quis eorum ſit, aut qui: nanq; alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde quicũq; ſunt, ſiue unus, ſiue plures, communes'ne ſint omni genere orationis, quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. ſi cōmunes, qui ſint, ſi diſpares, quid interſit, & cur non æque in oratione, atq; in uerſu numerus appareat, deinde quod dicitur in oratione numeroſum, id utrũ numero ſolum efficiatur, an etiam uel compoſitione quadam, uel genere uerborum, an eſt ſuũ cuiuſq;, ut numerus interuallis, compoſitio uocibus, genus ipſum uerborum quaſi quædam forma, & lumen orationis appareat, ſitq́; omnium fons compoſitio, ex eaq; & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur, orationis quaſi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) græci uocant σχήματα: at non eſt unum, nec idem quod uoce iucundum eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatum genere uerborum, quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerũq; perfectum eſt, compoſitio autem ab utroq; differt, quę tota ſeruit grauitati uocum, aut ſuauitati. Hæc igitur ferè ſunt, in quibus rei natura quærenda

renda ſit. Eſſe ergo in oratione numerum quendam non eſt difficile cogno-
ſcere, iudicat enim ſenſus, in quo iniquum eſt, quod accidit non agnoſcere, ſi
cur id accidat reperire nequeamus: neq; enim ipſe uerſus ratione eſt cognitus,
ſed natura, atq; ſenſu, quem dimēſa ratio docuit, quid acciderit, ita notatio na-
turæ, & animaduerſio peperit artem. Sed ī uerſibus res eſt apertior, quāquam
etiam à modis quibuſdam cātu remoto ſoluta eſſe uideatur oratio, maximeq;
id in optimo quoq; eorum poetarum, qui λυρικοὶ à gręcis nominantur, quos cū
cantu ſpoliaueris, nuda penè remanet oratio: quorum ſimilia ſunt quędam eti
am apud noſtros, uelut ille in thyeſte.

Quęnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute

& quę ſequuntur, quę niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutę ſimillima.
At comicorum ſenarij propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abiecti,
ut nonnunquam uix in his numerus, & uerſus intelligi poſſit, quo eſt ad inue-
niendū difficilior, in oratione numerus, quam in uerſibus. Omnino duo ſunt,
quę condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucūditas. In uerbis ineſt
quaſi materia quędam, in numero autem expolitio, ſed ut ceteris ī rebus neceſ
ſitatis inuenta antiquiora ſunt, quam uoluptatis, ita & in hac re accidit, ut mul
tis ſeculis ante oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos
fuerit reperta, q̄ ratio numerorum cauſa delectatiōis aurium excogitata. Itaq;
& Herodotus, & eadē, ſuperiorq; ætas numero caruit, niſi quando temere, ac
fortuito, & ſcriptores perueteres, de numero nihil omnino, de oratione præ-
cepta multa nobis reliquerunt: nam quod & facilius eſt, & magis neceſſariū,
id ſemper ante cognoſcitur. Itaq; tralata, aut facta, aut iuncta uerba facile ſūt
cognita, q̄a ſumebantur è cōſuetudine, quotidianoq; ſermone: numerus autē
non modo depromebatur, neq; habebat aliquam neceſſitudinem, aut cogna-
tionem cum oratione: itaq; ſerius aliquanto notatus, & cognitus quaſi quan-
dam palæſtram, & extrema liniamenta orationi attulit. Quod ſi & anguſta
quędam, atq; conciſa, & alia eſt collatata, & diffuſa oratio, neceſſe eſt id non li
terarum accidere natura, ſed interuallorum longorum, & breuium uarietate,
quibus implicata, atq; permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum uolubi
lis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris contineri: nam circuitus ille, quē ſæ-
pe iam diximus, incitatior numero ipſo fertur, & labitur, quod perueniat ad fi
nem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur numeris aſtrictam orationem eſſe de-
bere, carere uerſibus, ſed hi numeri poetici ne ſint, an ex alio genere quodam,
deinceps eſt uidendum, nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea
quod definita ſunt genera numerorū: nam omnis talis eſt, ut unus ſit è tribus:
pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partē pedis
aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorem. Ita fit
æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſqui pæan, qui pedes in orationem nō ca-
dere qui poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur numeroſum ſit neceſſe
eſt. Sed quæritur quo numero, aut quibus potiſſimū ſit utēdū. Incidere uero
omnis in orationem, etiam ex hoc intelligi poteſt, quod uerſus ſępe in oratio-
ne per imprudentiam dicimus, quod uehementer eſt uitioſum, ſed non atten-
dimus, neq; exaudimus noſmetipſos. Senarios uero, & hyponacteos effugere
uix poſſumus. Magnā enim partē ex iambis noſtra conſtat oratio, ſed tamen
eos uerſus facile agnoſcit auditor, ſunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autē per

imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos,ſed tamen uerſus, uitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendū. Elegit ex multis Iſocrati libris triginta fortaſſe uerſus Hieronymus,peripateticus in primis nobilis,pleroſq; ſenarios,ſed etiā anapæſta,quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligēdo fecit malitioſe,prima enim ſyllaba dempta in primo uerbo ſententiæ,poſtremum ad uerbum primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequētis: ita factus eſt anapæſtus,is, qui Ariſtophaneus nominatur,quod ne accidat,obſeruari nec poteſt,nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector,in eo ipſo loco,quo reprehendit,ut à me animaduerſum eſt ſtudioſe inquirenti in eum,immittit imprudēs ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitū in ſolutis etiā uerbis ineſſe numeros,eoſdemq; eſſe oratorios,qui ſint poetici. Sequitur ergo,ut qui maxime cadant in orationē aptā numeri,uidēdum ſit: & ſunt enim qui iambicum putēt,quod ſit orationi ſimillimus,qua de cauſa fieri,ut is potiſſimum propter ſimilitudinē ueritatis adhibeatur in fabulis,quod ille dactylicus numerus hexametrorū magniloquentiæ ſit accōmodatior. Ephorus autem leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina,pæana ſequitur,aut dactylū,fugit autem ſpondeum,& trochæum. Quod enim pæan habeat tris breuis,dactylus autem duas, breuitate,& celeritate ſyllabarū labi putat uerba procliuius,contraq; accidere in ſpondeo, & trochæo,quod alter è longis conſtaret,alter e breuibus fieret, alterā nimis incitatā,alterā nimis tardam orationem,neutrā temperatam. Sed & illi priores errant,& Ephorus in culpa eſt: nam & qui pæana prætereunt, non uidēt molliſſimū à ſeſe numerū,eundemq; ampliſſimū præteriri,quod longe Ariſtoteli uidetur ſecus,qui iudicat Heroum numerū grandiorem,q̄ deſideret ſoluta oratio,iambum autē nimis è uulgari eſſe ſermone: ita neq; humilem, nec abiectam orationem,nec nimis altam,& exaggeratam probat, plenam tamē eam uult eſſe grauitatis,ut eos,qui audient,ad maiorem admirationem poſſit traducere,trochæum autem,qui eſt eodem ſpacio,quo choreus,cordacem appellat,quia contractio,& breuitas dignitatem non habeat: ita pæana probat, eoq; ait uti omnes,ſed ipſos non ſentire,cū utantur,eſſe autem tertium,ac medium inter illos,ſed ita factos eos pedes eſſe,ut in eis ſingulis modus inſit aut ſexquiplex,aut duplex,aut par. Itaq; illi,de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis: iambus enim,& dactylus in uerſum cadunt maxime, itaq; ut uerſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt euitandi cōtinuati pedes: aliud enim quiddam eſt oratio, nec quidquam inimicius,quam illa uerſibus,pæan autem minime eſt aptus ad uerſum,quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne ſpondeum quidem,quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo,quem probat,ſyllabis enim metiēdos pedes, non interuallis exiſtimat,quod idem facit in trochæo,qui temporibus,& interuallis eſt par iambo,ſed eo uitioſius in oratione,ſi ponatur extremus,quod uerba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc,quæ ſunt apud Ariſtotelem,eadem à Theophraſto,Theodecteq; de pæane dicuntur. Ego autem ſentio omnis in oratione eſſe quaſi permiſtos,& confuſos pedes: nec enim effugere poſſemus animaduerſionem,ſi ſemper ijſdem uteremur, quia nec numeroſa eſſe,ut poema,neque extra numerum,ut ſermo uulgi eſt,debet oratio. Alterum nimis eſt uinctum,ut de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum,ut peruagatum,ac uulgare uideatur,ut ab altero non delectere,alterum

terum oderis. Sit igitur (ut ſupra dixi) permiſta, & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, Pæane maxime, quoniam optimus auctor ita cẽſet, ſed reliquis etiam numeris, quos ille prędterit, temperata. Quos autem numeros, cum quibus tanquam purpuram miſceri oporteat, nunc dicẽdum eſt, atque etiam quibus orationis generibus ſint quiq; accommodatiſſimi. Iambus enim frequentiſſimus eſt in ijs, quæ demiſſo, atque humili ſermone dicũtur, pæan autem in amplioribus, in utroq; dactylus, ita in uaria, & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi, & temperandi, ſic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrãdæ orationis induſtria, quæ latebit eo magis, ſi & uerborum, & ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, uerba dico, & ſententias, eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætereuolat numerus, qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. Nec uero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico, nam eſt lõge aliter in uerſibus, nihil ut fiat extra modum, nam id quidem eſſet poema: ſed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtanterq; ingrediens numeroſa habetur oratio. Atq; id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat è numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit, quo etiam difficilius eſt oratione uti, quàm uerſibus, quod in illis certa quædam, & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe, in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaq; non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi, ſed uniuerſa comprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, & terminata eſt, quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri totóne in ambitu uerborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atq; in extremis: pleriq; enim cenſent cadere tantum numeroſe oportere, terminariq; ſententiam: eſt autem ut id maxime deceat, non id ſolum: ponendus eſt enim ille ambitus, non abijciendus. Quare cum aures extremum ſemper expectent, in eoq; acquieſcant, id uacare numero non oportet, ſed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniẽs ipſa conſiſtat. Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcunq; etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum: ante enim circunſcribitur mente ſententia, confeſtimq; uerba concurrunt, quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodq; loco reſpondeat, quorum deſcriptus ordo, aliâs alia terminatione concluditur, atq; omnia illa & prima, & media uerba, ſpectare debẽt ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdũ moderata ingreſſio, ut iam à principio uidendum ſit, quemadmodum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, q̃ in reliquis ornamẽtis orationis, eadem cum faciamus, quę poetę, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem: eſt enim in utroque & materia, & tractatio, materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem ſunt utriuſq; partes uerborum, translatum, nouum, priſcum, nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, cõpoſitio, concinnitas, numerus, ſed in utroq; frequentiores ſunt, & liberiores poetæ, nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius, & priſcis libentius utuntur, & liberius nouis, quod idẽ fit in numeris, in quibus quaſi neceſſitati parere coguntur, ſed tamen hæc nec

nimis eſſe diuerſa, neq; ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in uerſu numerus extet, idq́;, quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam aut concinnitate, aut cōſtructione uerborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit, omnis eſt, ſed alius alio melior, atq; aptior. Si locus, in omni parte uerborum, ſi unde ortus ſit, ex aurium uoluptate, ſi componendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit, ſi ad quam rem adhibeatur, ad delectationem, ſi quando, ſemper, ſi quo loco, in tota continuatione uerborum, ſi quæ res efficiat, uoluptatem, eadem, quæ in uerſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt. Satis multa de natura, ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputādum: in quo quæſitum eſt, in totóne circuitu illo orationis, quē græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationem, aut circūſcriptionem dicimus, an in principijs ſolum, an in extremis, an in utraq; parte numerus tenendus ſit. Deinde, cum aliud uideatur eſſe numerus, aliud numeroſum, quid interſit: tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuioris, alias longioris, idq́; quando, aut cur, quibusq́; partibus, pluribus'ne, an ſingulis, imparibus, an æqualibus, & quando, aut iſtis, aut illis ſit utendum, quæq; inter ſe aptiſſime collocentur, & quomodo, an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio; quodq́; ad rem maxime pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt, unde orta ſit forma uerborum, dicēdumq́; quantos circuitus facere deceat, deq́; eorum particulis, & tanquam inciſionibus diſſerēdum eſt, quærendumq́; utrū una ſpecies, & longitudo ſit earum, an'ne plures, & ſi plures, quo loco, aut quādo, quoq́; genere uti oporteat. Poſtremo totius generis utilitas explicanda ē, quæ quidem patet latius, non ad unam enim rem aliquam, ſed ad plures accōmodatur. Ac licet non ad ſingulas res reſpondentem de uniuerſo genere ſic dicere, ut etiam ſingulis ſatis reſpōſum eſſe uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum ſelegimus, hoc, quod in cauſis, foroq́; uerſatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, ideſt in hiſtoria, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν placet omnia dici Iſocrateo, Theopōpeoq́; more, illa circūſcriptione, ambituq́;, ut tanquā in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutisq́; ſententijs. Itaq; poſteaquam eſt nata hæc uel circunſcriptio, uel comprehenſio, uel continuatio, uel ambitus, ſi ita licet dicere, nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis eius, quod eſſet ad delectationem cōparatum, remotumq́; à iudicijs, forenſiq́; certamine, quin redigeret omnis ferè in quadrum, numerumq́; ſententias. Nam cum is eſt auditor, qui non uereatur, ne compoſitæ orationis inſidijs ſua fides attentetur, gratiam quoq; habet oratori uoluptati aurium ſeruienti. Genus autem hoc orationis, neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forenſes, neq; omnino repudiandum: ſi enim ſemper utare, cum ſacietatem affert, tum quale ſit, etiam ab imperitis, agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam eſt, primum uidendū eſt, quo loco, deinde quādiu retinenda ſit, tum quot modis cōmutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudādum eſt aliquid ornatius, ut nos in accuſationis ſecundo, de Siciliæ laude diximus, aut in ſena-

tu de conſulatu meo,aut exponenda narratio,quæ plus dignitatis deſiderat,
quã doloris,ut in quarto accuſationis,de Ennenſi Cerere,de Segeſtana Dia-
na,de Syracuſarum ſitu diximus.Sępe etiam in amplificanda re conceſſu om-
nium funditur numeroſe,& uolubiliter oratio.Id nos fortaſſe nõ perfecimus,
conati quidem ſępiſſime ſumus,quod plurimis locis perorationes noſtræ uo-
luiſſe nos,atq; animo contendiſſe declarant.Id autem tum ualet,cũ is, qui au-
dit,ab oratore iam obſeſſus eſt,ac tenetur,nõ enim id agit,ut inſidietur,& ob
ſeruet,ſed iam fauet,proceſſumq́; uult,dicendiq́; uim admirans, non inquirit
quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu eſt,nec dico in per-
oratione,quam ipſe includit,ſed in orationis reliquis partibus: nam cum ſis
his locis uſus,quibus oſtẽdi licere,transferenda tota dictio eſt ad illa,quæ ne-
ſcio cur cum gręci κόμματα,& κῶλα nominent,nos non recte inciſa,& membra
dicamus.neq; enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina,ſed cũ uerba aut
ſuauitatis,aut inopię cauſa transferre ſoleamus,in omnibus hoc fit artibus, ut
cum id appellandum ſit,quod propter rerum ignorationem ipſarũ, nullũ ha
buerit ante nomen,neceſſitas cogit aut nouum facere uerbum,aut à ſimili mu-
tuari:quo autem pacto deceat inciſe,membratim'ue dici,iam uidebimus: nũc
quot modis mutẽtur cõprehenſiones,concluſionesq́;,dicẽdum eſt.Fluit om-
nino numerus à primo,tum incitatius breuitate pedum,tum proceritate tardi
us,curſum contentiones magis requirunt,expoſitiones rerum,tarditatem. In
ſiſtit autem ambitus modis pluribus,è quibus unum eſt ſecuta Aſia maxime
qui dichoreus uocatur,cum duo extremi chorei ſunt,ideſt è ſingulis lõgis, &
breuibus,explanãdum eſt enim,quod ab alijs ijdẽ pedes alijs nominantur uo
cabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte uitioſus in clauſulis, ſed in
orationis numero,nihil eſt tam uitioſum,ꝙ ſi ſemper eſt idem.Cadit autẽ per
ſe ille ipſe pręclare,quo etiam ſatietas formidanda eſt magis.me ſtãte.C.Car-
» bo C.F.Trib.pl.in concione dixit his uerbis.O' M.Druſe, patrem appello.
» Hęc quidem duo binis pedibus inciſim,dein membratim.Tu dicere ſolebas,
» ſacram eſſe remp.hæc item membra ternis,poſt ambitus. Quicunque eam
» uiolauiſſent,ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. Dichoreus, nihil enim ad
» rem extrema illa longa ſit,an breuis,deinde.Patris dictum ſapiens,temeritas
filij comprobauit.Hoc dichoreo tãtus clamor concionis excitatus eſt,ut admi
rabile eſſet.Quæro non'ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immu-
ta,fac ſic.comprobauit filij temeritas.iam nihil erit,etſi temeritas ex tribus bre
uibus,& lõga eſt,quẽ Ariſtoteles,ut optimũ probat,à quo diſſentio:at eadẽ
uerba,eadem ſentẽtia,animo iſtuc ſatis eſt,auribus nõ ſatis:ſed id crebrius fie-
ri non oportet.primum enim numerus agnoſcitur,deinde ſatiat,poſtea cogni
ta facilitate,contẽnitur,Sed ſunt clauſulę plures,quæ numeroſe,& iucunde ca
dant:nã & creticus,qui eſt è longa,& breui,& lõga,& eius ęqualis pæan,qui
ſpatio par eſt, ſyllaba longior,quam commodiſſime putatur in ſolutam ora-
tionem illigari,cum ſit duplex,nam ut è longa, & tribus breuibus,qui nume
rus in primo uiget, iacet in extremo, aut totidem breuibus, & longa, in
quem optimè cadere cenſent ueteres,ego non planè reijcio, ſed alios antepo-
no,ne ſpõdeus quidẽ funditus eſt repudiãdus,etſi quod eſt è lõgis duabus, he
betior uidetur,& tardior,habet tamen ſtabilẽ quẽdã,& nõ expertem dignita
tis gradũ:in inciſionibus uero multo magis,& in membris:paucitatem enim

pedum, grauitatis ſuę tarditate compenſat, ſed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo, adiungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium, ne iambus quidem, qui eſt è breui, & lõga, aut par choreo, qui habet tris breues, ſed ſpatio par, non ſyllabis, aut etiam dactylus, qui eſt è longa, & duabus breuibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus, nunquam enim intereſt uter ſit eorum ĩ pede extremo: ſed ijdem hi tres pedes male concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus, nihil enim intereſt dactylus ſit extremus, an creticus, q̃a poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in uerſu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, uidit parum, quoniam nihil ad rem eſt poſtrema, quàm longa ſit. Iam pæan, quòd plures habeat ſyllabas, quàm tris, numerus à quibuſdam non pes habetur. Eſt quidẽ, ut inter omnis conſtat antiquos, Ariſtotelẽ, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediæ, putant illi etiam cadenti, quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autem è quinq; ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut eſt hoc, amicos tenes, quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur, iteratus, aut cõtinuatus numerum apertum, & nimis inſignem facit. His igitur tot cõmutationibus, tanq; uarijs ſi utemur, nec deprehendetur manifeſto, quid à nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum numeroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere, quod ante dictũ eſt, cõcinnitatis, compoſitione poteſt intelligi, cũ ita ſtructa uerba ſunt, ut numerus nõ quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur, ut apud " Craſſum. Nam ubi lubido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Ordo enim uerborũ efficit numerum, ſine ulla aperta oratoris induſtria, itaq; ſi quę ueteres illi, Herodotum dico, & Thucydidem, totamq; eam ætatem aptè, numeroſeq; dixerunt, ea non numero quæſito, ſed uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam ſunt orationis, in quibus ea cõcinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario: nam, cum aut par pari refertur, aut contrarium cõtrario opponitur, aut quæ ſimiliter cadunt uerba uerbis comparantur, quidquid ita cõcluditur, plerũq; fit, ut numeroſe cadat, quo de genere cum exẽplis ſupra diximus, ut hæc quoq; copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi, nec tamen hæc ita ſunt arcta, & aſtricta, ut ea cum uelimus laxare, nequeamus. Multũ intereſt utrũ numeroſa ſit, ideſt ſimilis numerorum, an planè e numeris conſtet oratio, alterum ſi ſit intolerabile, uitium eſt, alterum niſi ſit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerumetiam raro in ueris cauſis, aut forenſibus circunſcripte, numeroſeq; dicendum eſt, ſequi uidetur, ut uideamus, quæ ſint illa, quæ ſupra dixi inciſa, quæ membra: hęc enim in ueris cauſis maximam partem orationis obtinent: conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & néue breuior ſit, quàm ſatis ſit, neque longior, quamquam utrunq; nonnunquam, uel potius ſæpe, accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe auris uideatur, néue longitudo obtudiſſe: ſed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de uerſu, & eſt liberior aliquanto oratio. E' quatuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar uerſuum

quod

quod ſit, conſtat ferè plena comprehenſio. His igitur ſingulis uerſibus
quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu cõiungimus: ſin mem
bratim uolumus dicere, inſiſtimus, idq́ꝫ cum opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo
facile nos, & ſæpe diiũgimus: ſed nihil tam debet eſſe numeroſum, quám hoc,
» quod minime apparet, & ualet plurimũ. Ex hoc genere illud eſt Craſſi, Miſ-
» ſos faciant patronos, ipſi prodeant. niſi interuallo dixiſſet. Ipſi prodeant, ſen-
ſiſſet profecto effugiſſe ſenarium. omnino melius caderet. prodeant ipſi: ſed
» de genere nũc diſputo. Cur clandeſtinis conſiliis nos oppugnant? cur de per-
» fugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo, quæ κόμματα
græci uocant, nos inciſa dicimus, deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Se-
quitur non longa, ex duobus enim uerſibus. i. membris perfecta comprehen-
ſio eſt, & in ſpondæos cadit, & Craſſus quidem ſic plerunq; dicebat, idq́ꝫ ipſe
genus dicendi maxime probo, ſed quę inciſim, aut membratim efferuntur, ea
» uel aptiſſime cadere debent, ut eſt apud me. Domus tibi deerat, at habebas, pe
» cunia ſuperabat, at egebas. hæc inciſè dicta ſunt quatuor: at membratim quæ
» ſequuntur duo. Incurriſti amens in columnas, in alienos inſanus inſaniſti. de-
» inde omnia tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtinen-
» tur. Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, q̃ te, & q̃ fortunas tuas æſti-
maſti. dichoreo finitur. at ſpondęus proximum illud, nam in iis, quibus ut pũ
giunculis uti oportet, breuitas facit ipſa liberiores pedes: ſępe enim ſingulis
utendum eſt, plerunq; binis, & utriſq; addi pedis pars poteſt, non ferè ternis
amplius. Inciſim autem, & membratim tractata oratio ĩ ueris cauſis plurimũ
ualet, maximeq́ꝫ his locis, cum aut arguas, aut refellas, ut noſtra in corneliana
» ſecunda. O' callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. Mem
bratim adhuc, deinde cęſim diximus. rurſus membratim. teſtis dare uolumus.
» extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe
» breuior. quem quaſi noſtrum fefellit, ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus ẽ
» dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire uerbis, nonnũquam ſin-
gulis, paulo aliâs pluribus, inter quas uariis clauſulis interponit ſe raro nume
roſa comprehenſio, quam peruerſe fugiens Egeſias, dũ ille quoq; imitari Ly
ſiam uult, alterum penè Demoſthenem ſaltat, incidens particulas, & iis quidẽ
non minus ſententiis peccat, quám uerbis, ut non quærat quem appellet ine-
ptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Craſſi, & noſtra poſui, ut qui uellet
auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, iu-
dicaret. Et quoniam plura de numeroſa oratione diximus, quam quiſquam
ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus: nihil enim eſt aliud Brute
(quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, niſi
optimis ſententiis, uerbiſq́ꝫ lectiſſimè dicere. Et nec ſententia ulla eſt, quę fru-
ctum oratori ferat, niſi apte expoſita, atq; abſolute, nec uerborum lumen ap-
paret niſi diligenter collocatorum, & horum utrunq; numerus illuſtrat. Nu-
merus autẽ (ſæpe enim hoc teſtãdum eſt) non modo non poetice iunctus, ue-
rumetiam fugiens illum, eiq́ꝫ omniũ diſſimillimus, non quin iidem ſint nume
ri, non modo oratorum, & poetarum, uerum omnino loquẽtiũ, deniq; etiam
ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſumus, ſed ordo pedum facit, ut
id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis ſimile uideatur. Hanc igi-
tur ſiue cõpoſitionẽ, ſiue perfectionẽ, ſiue numerum uocari placet, & adhibere

neceſſe eſt, ſi ornate uelis dicere, non ſolum, quod ait Ariſtoteles, & Theo-
phraſtus, ne infinite ſeratur, ut flumen oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntiã-
tis, aut interductu librarij, ſed numero coacta debet inſiſtere, uerumetiã, quod
multo maiorem habẽt apta uim, q̃ ſoluta: ut enim athletas, nec multo ſecus gla
diatores uidemus nihil nec uitãdo facere caute, nec petẽdo uehemẽter, in quo
non motus hic habeat palæſtram quandam, ut quidquid in his rebus fiat uti-
liter ad pugnam, idem ad aſpectum etiam ſit uenuſtum, ſic oratio nec plagam
grauem facit, niſi petitio fuerit apta, nec ſatis rectè declinat impetum; niſi etiã
in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaq; qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους
græci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui non claudunt numeris ſen-
tentias, tantumq́; abeſt, ne, quod ij, qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingẽ
nij tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti ſolent dicere, eneruetur oratio
compoſitione uerborum, ut aliter in ea, nec impetus ullus, nec uis eſſe poſſit.
Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum, qui genus hoc ſecuti
non tenuerũt, ſimile faciamus, ne aut uerba traijciamus apertè quo melius aut
cadat, aut uoluatur oratio. Quod ſe L. Cœlius Antipater in proœmio belli
punici, niſi neceſſario facturũ negat. O, uirum ſimplicem, qui nos nihil cælat,
ſapientem, qui ſeruiendum neceſſitati putet, ſed hic omnino rudis. Nobis autẽ
in ſcribendo, atq; in dicendo neceſſitatis excuſatio non probatur, nihil eſt enĩ
neceſſe, & ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat conſiteri. Et hic quidem, qui
hanc à Lælio, ad quẽ ſcripſit, cui ſe purgat, ueniã petit, & utitur ea traiectione
uerborũ, & nihilo tamen aptius explet, concluditq́; ſententias. Apud alios au
tem, & Aſiaticos maxime numero ſeruientes, inculcata reperias inania quæ-
dam uerba quaſi cõplementa numerorum. Sunt etiam qui illo uitio, quod ab
Egeſia maxime fluxit, infringendis, concidendisq́; numeris in quoddam ge-
nus abiectum incidant Siculorũ ſimillimũ. Tertium eſt in quo fuerũt fratres
illi Aſiaticorum rhetorum principes Hierocles, & Menecles, minime mea ſen
tentia contemnẽdi: etſi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum regula abſũt,
tamen hoc uitium compẽſant uel facultate, uel copia, ſed apud eos uarietas nõ
erat, quod omnia ferè cõcludebantur uno modo: quæ uitia qui fugerit, ut neq;
uerbum ita traijciat, ut id de induſtria factum intelligatur, neq; infercies uer-
ba quaſi rimas expleat, nec minutos numeros ſequens concidat, delumbetq́;
ſententias, nec ſine ulla commutatione in eodem ſemper uerſetur genere nume
rorum, is omnia ferè uitia uitauerit: nam de laudibus multa diximus, quibus
ſunt alia perſpicue uitia contraria. Quantũ autem ſit apte dicere, experiri li-
cet, ſi aũt compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſoluas permuta
tione uerborum, corrumpatur enim tota res, ut & hęc noſtra in Corneliana,
» & deinceps omnia, neq; me diuitiæ mouent, quibus omnis Africanos, & Læ
» lios multi uenalicij, mercatoresq́; ſuperarunt. Immuta paulum ut ſit. multi ſu
perarunt mercatores, uenalicijq́;: perierit tota res, & quæ ſequuntur. neq; ue-
» ſtis aut cælatũ aurũ, & argẽtum, quo noſtros ueteres Marcellos, maximosq́;
» multi eunuchi è Syria, Aegyptoq́; uicerunt. Verba permuta ſic ut ſit. uicerũt
eunuchi è Syria, Aegyptoq́;. Adde tertium. Neq; uero ornamẽta iſta uillarũ,
» quibus L. Paulũ, & L. Mumiũ qui rebus his urbẽ, Italiamq́; omnem referſe-
» runt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari. Fac ita. po
tuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vides'ne, ut ordine uerborum

paulum

paulum commutato ijſdem uerbis ſtante ſententia ad nihilum omnia recidāt,
cum ſint ex aptis diſſoluta, aut ſi alicuius inconditi arripias diſſipatam aliquā
ſentētiam, eamq́ʒ ordine uerborum paulum commutato in quadrum redigas,
efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac ſolutum: age ſume de
» Gracchi apud cenſores illud. Abeſſe non poteſt, quin eiuſdē hominis ſit pro-
» bos improbare, qui ĩprobos probet. quanto aptius, ſi ita dixiſſet, quin eiuſdē
hominis ſit, qui improbos, probet probos ĩprobare. hoc modo dicere nemo
unquam noluit, nemoq́ʒ potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc aſ
ſequi non potuerunt, ita facti ſunt repente Attici, quaſi uero Trallianus fuerit
Demoſthenes, cuius non tam uibrarent fulmina illa, niſi numeris cōtorta fer-
rentur. Sed ſiquos magis delectāt ſoluta, ſequātur ea. Sanè modo ſiquis Phi-
diæ clypeum diſſoluerit, collocationis uniuerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſin-
gulorum operum uenuſtatem, ut in Thucydide, orbem modo orationis deſi-
dero, ornamenta comparēt. Iſti autem, cum diſſoluunt orationem, in qua nec
res, nec uerbum ullum eſt niſi abiectum, non clypeum, ſed ut in prouerbio eſt,
& ſi humilius dictum eſt, tamen ſimile eſt, ſcopas (ut ita dicam) mihi uidētur
diſſoluere, atqʒ ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempſiſſe uideantur,
aut ſcribant aliquid uel Iſocrateo more, uel quo Aeſchines, aut Demoſthenes
utitur, tum illos exiſtimabo non deſperatione ſormidauiſſe genus hoc, ſed iu
dicio refugiſſe, aut reperiam ipſa eadem conditione, qui uti uelit, ut aut di-
cat, aut ſcribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt: facilius eſt enim
apta diſſoluere, q̃ diſſipata cōnectere. Res autem ſe ſic habet (ut breuiſſime di
cam, quod ſentio) compoſite, & apte, ſine ſententijs dicere inſania eſt, ſenten-
tioſe autem ſine uerborum & ordine, & modo, ĩſantia. ſed eiuſmodi tamen in-
ſantia, ut ea qui utantur non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerūqʒ pru
dentes, quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes
ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, mouere debet, omnibus
oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit quidquam aut ſpectari, aut audiri libē
tius. Habes meum de oratore Brute iudicium, quod aut ſequere, ſi probaue-
ris, aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum, in quo neqʒ pugnabo tecū, neqʒ
hoc meum, de quo tanto opere hoc libro aſſeueraui, unquā affirmabo eſſe ue-
rius, q̃ tuum: poteſt enim nō ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud aliâs
uideri: nec in hac modo re, quæ ad uulgi aſſenſum ſpectet, & ad aurium uolu-
ptatem, quæ duo ſunt ad iudicandum leuiſſima, ſed ne in maximis quidem re-
bus quidquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum
dirigerem, q̃ id quodcūqʒ mihi quam ſimillimum ueri uideretur, cum ipſum
illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim ſi tibi ea, quæ diſputata
ſunt, minus probabuntur, ut aut maius opus inſtitutum putes,
quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obſe-
qui, uerecundia negandi, ſcribendi me im-
pudentiam ſuſcepiſſe.

M. T. CICERONIS AD C. TREBATIUM TOPICA.

MAIORES nos res ſcribere ingreſſos C. Trebati, & ijs libris, quos breui tẽpore ſatis multos edidimus, digniores è curſu ipſo reuocauit uoluntas tua. Cũ enim mecum in Thuſculano eſſes, & in Bibliotheca ſeparatim uterq; noſtrum ad ſuum ſtudiũ libellos, quos uellet, euolueret, incidiſti ĩ Ariſtotelis Topica quædam, quę ſũt ab illo pluribus libris explicata. Qua ĩſcriptione commotus continuo à me eorum librorum ſententiam requiſiſti: quam tibi cum expoſuiſſem, diſciplinam inueniendorum argumentorum, ut ſine ullo errore ad eam rationem, uia perueniremus ab Ariſtotele inuenta libris illis contineri, uerecũde tu quidem, ut omnia, ſed tamen, ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecum, ut tibi illa traderem, egiſti. Cum autẽ ego te non tam uitãdi laboris mei cauſa, quã quod intereſſe tua arbitrarer, uel ut eos per te ipſe legeres, uel ut totam rationem à doctiſſimo quodam rhetore acciperes hortatus eſſem, utrunq; ut à te audiebam, es expertus. Sed à libris te obſcuritas reiecit, rhetor autem ille, magnus ut opinor, ariſtotelica ſe ignorare reſpondit: quod quidem minime ſum admiratus, eum philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis pręter admodum paucos, ignoretur, quibus eo minus ignoſcendum eſt, quód non modo rebus ijs, quæ ab illo dictæ, & inuentæ ſunt, allici debuerunt, ſed dicendi quoq; incredibili quadam, cum copia, tum etiam ſuauitate. Non potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, & tamen uerenti, ne mihi grauis eſſes (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Et enim cum tu mihi, meisq; multa ſæpe cauiſſes, ueritus ſum, ne ſi ego grauarer, aut ingratum id, aut superbum uideretur. Sed dum fuimus unà, tu optimus es teſtis, q̃ fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſſi ĩ Græciam proficiſcẽs, cum opera mea nec resp. nec amici uterentur, nec honeſtè inter arma uerſari poſſem, ne ſi tutò id quidem mihi liceret, ut ueni Veliam, tuaq; & tuos uidi, admonitus huius ęris alieni, nolui deeſſe, ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita in ipſa nauigatione conſcripſi, tibiq; ex itinere miſi, ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, & ſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed iam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

CVm omnis ratio diligens diſſerendi, duas habeat partis, unam inueniendi, alteram iudicandi, utriuſq; princeps, ut mihi quidem uidetur, Ariſtoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt: iudicãdi enim uias diligenter perſecuti ſunt, ea ſcientia, quam dialecticen appellant. Inueniendi uero artem, quæ Topice dicitur, quæq; ad uſum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totam reliquerũt. Nos autem, quoniam in utraq; ſumma utilitas eſt, & utrãq;, ſi erit otiũ, perſequi cogitamus, ab ea, quę prior eſt, ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, & notato loco facilis inuentio eſt, ſic cũ perueſtigare argumentum aliquod

uolumus

uolumus,locos noſſe debemus,ſic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, e quibus argumēta promūtur. Itaq; licet definire,locum eſſe argumēti ſedē,argumētū autem rationem,quæ rei dubiæ faciat fidē, Sed ex his locis, in quibus argumēta incluſa ſunt,alij in eoipſo,de quo agitur, hærent,alij aſſumūtur extrinſecus. In ipſo,tum ex toto,tum ex partibus eius,tum ex nota, tum ex ijs rebus,quę quodãmodo affectæ ſunt ad id,de quo quæritur. Extrinſecus autem ea dicuntur, quæ abſunt, longeq; diſiuncta ſunt. Sed ad id totum, de quo diſſeritur,tum definitio adhibetur,quæ quaſi inuolutū euoluit id,de quo quæritur. Eius argumēti talis eſt formula, Ius ciuile eſt,æquitas conſtituta ijs,qui eiuſdē ciuitatis ſunt,ad res ſuas obtinēdas. Eius autē æquitatis utilis cognitio eſt,utilis ergo eſt iuris ciuilis ſciētia, Tum partium enumeratio,quę tractatur hoc modo. Si neq; cenſu,neq; uindicta,nec teſtamēto liber factus ē, nō eſt liber,neq; eſt ulla earū rerum,nō eſt igitur liber, Tum notatio,cum ex uerbi ui argumentū aliquod elicitur,hoc modo. Cum lex Aelia ſentia aſſiduo uindicem aſſiduum eſſe iubeat,locupletem iubet locupleti,locuplex enim aſſiduus,ut ait Aelius,appellatus ab ære dando, Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ ſunt quodãmodo affectę,ad id,de quo quæritur,ſed hoc genus in plures partis diſtributum eſt;nam alia coniugata appellamus,alia ex genere,alia ex formula,alia ex ſimilitudine,alia ex differētia,alia ex contrario, alia ex adiunctis,alia ex antecedentibus,alia ex conſequentibus,alia ex repugnātibus,alia ex cauſis,alia ex effectis,alia ex cōparatione maiorū, aut parium,aut minorū, Cōiugata dicuntur,quæ ſunt ex uerbis generis eiuſdem. Eiuſdē autem generis uerba ſunt,quæ orta ab uno uarie cōmutantur,ut ſapiens,ſapienter,ſapiētia,hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur,ex qua huiuſcemodi eſt argumētum. Si cōpaſcuus ager ē,ius eſt cōpaſcere, A' genere ſic ducitur,quoniā argentum omne mulieri legatum eſt,nō poteſt ea pecunia,quæ numerata domi relicta eſt,nō eſſe legata. Forma enim à genere quoad ſuum nomen retinet,nūquam ſeiungitur. Numerata autē pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur, A' forma generis,quã interdū,quo planius accipiatur,partem licet nominare,hoc modo. Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à uiro,ſi ei uiro materfamilias eſſet,ſi ea in manum nō conuenerat, nihil debetur. Genus eſt uxor,eius duæ formæ,una matrumfamilias,earū quæ in manū conuenerūt,altera earū,quæ tãtummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei nō uidetur, A' ſimilitudine,hoc modo. Si ædes eæ corruerunt,uitium'ue fecerunt,quarum uſus fructus legatus eſt,heres reſtituere non debet, nec reficere,non magis,quã ſeruū reſtituere,ſi is,cuius uſus fructus legatus eſt, deperiſſet, A' differentia,non ſi uxori uir legauit omne argentum,quod ſuū eſſet,iccirco quæ in nominibus fuerūt,legata ſunt. Multum enim differt in arca'ne poſitum ſit argentum,an in tabulis debeatur, Ex contrario autem ſic. Non debet ea mulier cui uir bonorū ſuorum uſumfructum legauit,cællis uinarijs,& olearijs plenis relictis,putare id ad ſe pertinere: uſus enim non abuſus legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria, Ab adiunctis, Si ea mulier teſtamentum fecit,quæ ſe capite nunquam diminuit,non uidetur ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari,adiungitur enim ut ſecundum ſeruorum,ſecūdum exulum,ſecundum puerorum tabulas poſſeſſio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem,& conſequentibus,& repugnantibus, hoc modo.

Ab antecedentibus. Si uiri culpa factum eſt diuortium, etſi mulier nuntium
remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet, A' conſequentibus. Si muli
er cũ fuiſſet nupta cum eo, qui cum cõnubium nõ eſſet, nuntium remiſit, quo-
niam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.
A' repugnantibus. Si paterfamilias uxori ancillarũ uſumfructum legauit à fi
lio, neq; à ſecundo herede legauit, mortuo filio, mulier uſumfructum nõ amit
tet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo inuito, cui datum
eſt, auferri nõ poteſt: pugnat enim recte accipere, & inuitum reddere, Ab ef
ficiẽtibus cauſis, hoc modo. Omnibus eſt ius parietem directum ad parietem
cõmunem adiungere, uel ſolidũ, uel fornicatũ. At ſiquis in pariete communi
demoliẽdo dãni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix uitij fe
cerit: non enim eius uitio, qui demolitus eſt, dãnum factum eſt, ſed eius operis
uitio, quod ita ædificatũ eſt, ut ſuſpendi nõ poſſit, Ab effectis rebus, hoc mo
do, Cũ mulier uiro in manũ conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt, uiri fiunt
dotis nomine, Ex cõparatione autẽ omnia ualent, quæ ſunt eiuſmodi, quod ĩ
re maiore ualet, ualeat in minore, ut ſi in urbe fines nõ reguntur, neq; aqua ĩ ur
be arceatur. Itẽ contra, quod in minore ualet, ualeat in maiore. licet idẽ exem-
plũ conuertere. Item quod in re pari ualet, ualeat in hac, quæ par eſt, ut quoni
am uſus auctoritas fundi biẽnium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes nõ ap
pellantur, & ſũt ceterarum omnium, quarum annuus eſt uſus, ualeat æquitas,
quæ paribus in cauſis paria iura deſiderat. Quæ autẽ aſſumuntur extrinſecus,
ea maxime ex auctoritate ducuntur, itaq; græci tales argumẽtationes ἀτέχνους
uocant, ideſt artis expertes, ut ſi ita reſpondeas. Quoniam P. Scæuola id ſolũ
eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis cõmunis tegendi cauſa tectũ proij-
ceretur, ex quo ĩ tectum eius, ædis qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi ius ui
deri, His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum
tanquam elementis quibuſdam ſignificatio, & demonſtratio datur. Vtrum
igitur hactenus ſatis eſt? tibi quidẽ tã acuto, & tam occupato puto. Sed quo-
niam auidum hominem ad has diſcẽdi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquia-
rum ſit potius aliquid, q̃ te hinc patiar non ſatiatum diſcedere, Quando ergo
unuſquiſq; eorum locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quã
ſubtiliſſime perſequamur, & primum de ipſa definitione dicatur, Definitio ẽ
oratio, quæ id, quod definitur, explicat quid ſit, Definitionum autem duo ſũt
genera prima, unum earum rerum, quæ ſunt, alterum earum, quæ intelligun-
tur, Eſſe ea dico, quæ cerni, tangi'ue poſſunt, ut fundum, ædes, parietem, ſtilli-
cidium, mancipium, pecudẽ, ſupellectilem, penus, cetera, quo ex genere quæ-
dam interdum nobis definienda ſunt, non eſſe rurſus ea dico, quę tangi, demõ
ſtrari'ue non poſſunt, cerni tamen animo, atque intelligi poſſunt, ut ſi uſuca-
pionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum
ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quædam conformatio inſignita, & impreſſa in
intelligentia, quam notionem uoco, ea ſæpe in argumentando definitione ex-
plicanda ſunt. Atque etiam definitiones, aliæ ſunt partitionum, aliæ diuiſio-
num. Partitionum cum res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpi-
tur: ut ſiquis ius ciuile dicat id eſſe, quod in legibus, ſenatusconſultis, rebus iu-
dicatis, iuriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate con
ſiſtat. Diuiſionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ ſub eo

genere

genere ſunt,quod definitur,hoc modo. Abalienatio eſt eius rei,quæ mancipi eſt,aut traditio alteri nexu,aut in iure ceſſio,inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt. Sunt & alia genera definitionum,ſed ad huius libri inſtitutum illa nihil pertinent,tantum eſt dicendum,qui ſit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt,cum ſumpſeris ea,quæ ſunt ei rei,quam definire uelis,cum alijs cōmunia,uſq; eo perſequi,dum proprium efficiatur,quod nullam in aliam rem tranſferri poſſit. Vt hoc, hereditas eſt pecunia.commune adhuc,multa enim genera ſunt pecuniæ.adde quod ſequitur , quæ morte alicuius ad quempiam peruenit,non dum eſt definitio,multis enim modis ſine hereditate teneri mortuorum pecuniæ poſſunt. Vnum adde uerbum, iure . iam à communitate res diſiuncta uidebitur , ut ſit explicata definitio ſic. hereditas eſt pecunia,quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum eſt ſatis,adde.nec ea aut legata teſtamento,aut poſſeſſione retenta.confectum eſt, Itemq; ut illud. Gētiles ſunt,qui inter ſe ſunt eodem nomine.non eſt ſatis.qui ab ingenuis oriundi ſunt.ne id quidem ſatis eſt.quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit.abeſt etiam nunc.qui capite non ſunt diminuti,hoc fortaſſe ſatis eſt.nihil enim uideo Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidiſſe. Atq; hęc ratio ualet in utroq; genere definitionū,ſiue id,quod eſt,ſiue id,quod ītelligitur, definiendum eſt. Partitionum autem,& diuiſionum genus quale eſſet, oſtendimus,ſed quid inter ſe differāt,planius dicendum eſt, In partitione quaſi membra ſunt,ut corporis,caput,humeri,manus,latera,crura,pedes,& cetera, In diuiſione formæ ſunt,quas græci ἰδέας uocant,noſtri, ſiqui hæc forte tractant, ſpecies appellant,non peſſime id quidem,ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo:nolim enim,ne ſi latine quidem dici poſſit,ſpecierum,& ſpeciebus dicere,& ſæpe his caſibus utendum eſt:at formis,& formarum uelim.cum autē utroq; uerbo idem ſignificetur,commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus,& formam definiunt hoc modo. Genus eſt notio ad plures differentias pertinens. Forma eſt notio,cuius differentia ad caput generis, & quaſi fontem referri poteſt. Notionem appello,quod gręci tum ἔννοιαν,tum πρόληψιν dicunt. Ea eſt inſita,& ante percepta cuiuſq; formæ cognitio enodationis indigens. Formę igitur ſunt hæ,in quas genus ſine ullius pretermiſſione diuiditur,ut ſiquis ius in legem,morem,æquitatem diuidat, Formas q putat idem eſſe,quod partes,cōfundit artem,& ſimilitudine quadam conturbatus non ſatis acute,quæ ſunt ſecernenda,diſtinguit, Sæpe etiā definiunt & oratores,& poetæ,per translationem uerbi ex ſimilitudine cum quadam ſuauitate. Sed ego à ueſtris exēplis niſi neceſſario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega,& familiaris meus,cum de litoribus ageretur,quæ omnia publica eſſe uultis,quærentibus ijs,ad quos id pertinebat,quid eſſet litus, ita definire,qua fluctus eluderet.hoc eſt quaſi qui adoleſcentiam florem ætatis, ſenectutem occaſum uitæ uelit definire: Translatione utens diſcedebat à uerbis proprijs rerum,ac ſuis, Quod ad definitiōes attinet hactenus , reliqua uideamus.

Partitione autem ſic utēdum eſt,nullam ut partem relinquas , ut ſi partiri uelis tutelas,inſciēter facias,ſi ullam prætermittas, At ſi ſtipulationum,aut iudiciorum formulas partiare,non eſt uitioſum in re infinita prætermittere aliquid,quod idem in diuiſione uitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus,quæ cuique generi ſubijciantur, Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior

tanquam riuorum à fonte deductio, Itaq; in oratorijs artibus quæſtionis genere propoſito, quot eius formæ ſint, ſubiungitur abſolute, At eum de ornamentis uerborū, ſententiarūq; præcipitur, quæ uocantur χήματα, non fit idē, res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoq; intelligatur, quod uelimus inter partitionem, & diuiſionem intereſſe. Quanquam enim uocabula propè idem ualere uideantur, tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare uoluerunt.

Multa etiam ex notatione ſumuntur. ea eſt autem, cum ex ui nominis argumētū elicitur, quam græci ἐτυμολογίαν uocant, id eſt uerbum ex uerbo ueriloquiū: nos autem nouitatem uerbi non ſatis apti fugiētes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat, quod latine eſt nota. Sed cum ītelligitur quid ſignificetur, minus laborādum eſt de nomine. Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex uerbo, ut cum quæritur poſtliminium quid ſit, non dico quæ ſint poſtliminij, nā id caderet in diuiſionem, quę talis eſt. Poſtliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere ſolet: ſed cum ipſius poſtliminij uis quæritur, & uerbum ipſum notatur: in quo Seruius noſter (ut opinor) nihil putat eſſe notandum, niſi poſt, & liminium illud productionem eſſe uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, ędítimo, non plus ineſſe timum, q̄ in meditullio tullium, Scæuola autem P. filius iunctum putat eſſe uerbum, ut ſit in eo, & poſt, & limen. ut quæ à nobis alienata ſunt, cum ad hoſtem peruenerint, & ex ſuo tanquā limine exierint, dein cum redierint poſt ad idem limen, poſtliminio uideantur rediſſe. Quo in genere etiā Mancini cauſa defendi poteſt, poſtliminio rediſſe, deditum non eſſe, quoniam non ſit receptus. Nam neq; deditionem, neq; donationem ſine acceptione intelligi poſſe, Sequitur is locus, qui conſtat ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo ambigitur, quem modo dixi in plures partes diſtributum: cuius primus eſt locus ex coniugatione, quam græci συζυγίαν uocant, finitimus notationi, de qua modo dictum eſt, ut ſi aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam uideremus, ueniret Mucius, qui, quia, cōiugata uerba eſſent pluuia, & pluēdo, diceret omnē aquā oportere arceri, quæ pluēdo creuiſſet, Cum autē à genere ducetur argumētū, nō erit neceſſe id uſq; à capite arceſſere, ſæpe etiā citra licet, dūmodo ſupra ſit, quod ſumitur, q̄ id, ad quod ſumitur, ut aqua pluuia ultimo genere ea eſt, quæ de cœlo ueniēs creſcit imbri, ſed propriore loco, in quo quaſi ius arcēdi cōtinetur, genus eſt, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens, quarum altera iubetur ab arbitro coerceri, altera non iubetur, Commode etiam tractatur hæc argumētatio, quæ ex genere ſumitur, cum ex toto perſequare partes, hoc modo, Si dolus malus eſt, cum aliud agitur, aliud ſimulatur, enumerare licet, quibus id modis fiat, deinde in eorum aliquem id, quod arguas, dolo malo factum includere, quod genus argumenti in primis firmum uideri ſolet, Similitudo ſequitur, quæ late patet, ſed oratoribus, & philoſophis magis, q̄ uobis. Etſi enim omnes loci ſūt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen alijs diſputationibus abundantius occurrunt, alijs anguſtius. Itaq; genera tibi nota ſint, ubi autem his utare, quæſtiones ipſæ te admonebunt, Sunt enī ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò uolunt, hoc modo, Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator.

procurator. Hæc ex pluribus perueniens quo uult, appellatur inductio, quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimum eſt uſus in ſermonibus Socrates. Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cũ una res uni, par pari cõparatur, hoc modo. Quemadmodum ſi in urbe de finibus controuerſia eſt, quia fines magis agrorum uidentur eſſe, q̃ urbis, finibus regendis adigere arbitrum non poſſis. Sic ſi aqua pluuia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluuiæ arcendę adigere non poſſis arbitrum. Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur, ut Craſſus in cauſa Curiana exemplis plurimis uſus eſt, agens de eo, qui teſtamento ſic heredem inſtituiſſet, ut ſi filius natus eſſet in decem menſibus, isq; mortuus prius, q̃ in ſuam tutelam ueniſſet, ſecundus heres hereditatem obtinuiſſet, quæ commemoratio exemplorum ualuit, eaq; uos in reſpondendo uti multum ſoletis. Ficta etiã exempla ſimilitudinis habent uim, ſed ea oratoria magis ſunt, q̃ ueſtra: quãquam uti etiam uos ſoletis, ſed hoc modo. Finge mancipio aliquem dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt, num iccirco id eius factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philoſophis cõceſſum eſt, ut muta etiam loquãtur, ut mortui ab inferis excitẽtur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuẽdæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorũ, eiſdẽ tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur. Sequitur ſimilitudinem differentia rei maxime cõtraria ſuperiori, ſed eſt eiuſdem diſſimile, & ſimile inuenire, eius generis hæc ſunt. Non quẽadmodũ, quod mulieri debeas, recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſoluas, ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſoluere. Deinceps locus eſt, qui à contrario dicitur. Contrariorũ autẽ genera ſunt plura. Vnũ eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut ſapientia, ſtultitia. Eodem autem genere dicũtur, quibus propoſitis, occurrũt tanq̃ è regione quadam contraria, ut celeritati, tarditas, non debilitas, ex quibus contrarijs argumenta talia exiſtunt. Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur, & bonitatem, ſi malitiam. hęc quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur aduerſa. Sunt enim alia contraria, quę priuantia licet appellemus latine, gręce appellantur στερητικά. Præpoſitio enim, in, priuat uerbum ea ui, quam haberet, ſi, in, prępoſitum non fuiſſet, ut dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cetera generis eiuſdem. quorum tractatio eſt eadem, quę ſuperiorum, quę aduerſa dixi. Nam alia quoq; ſunt contrariorum genera, uelut ea, quę cum aliquo conferuntur, ut duplum, ſimplum, multa, pauca, longũ, breue, maius, minus. Sunt etiam ualde contraria alia, quę appellantur negantia, ea ἀποφατικὰ gręci, contraria aientibus, ut ſi hoc eſt, illud non eſt. Quid enĩ opus exemplo eſt? tantum intelligatur argumento quærendo contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem poſui equidem exẽplũ paulo ante, multa ſcilicet adiungi, quę ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus ex edicto ſecundum eas tabulas poſſeſſionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad coniecturales cauſas, quę uerſantur in iudicijs, ualet, cum quęritur quid aut ſit, aut euenerit, aut futurum ſit, aut q̃d omnino fieri poſſit, ac loci quidem ipſius forma talis eſt. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rẽ, quid cũ re, quid poſt rem euenerit: nihil hoc

ad ius,ad Ciceronē inquibat Gallus noſter,ſiquis ad eum quid tale retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis inſtitutæ locum præteriri,ne ſi nihil,niſi quod ad te pertineat,ſcribendum putaris,nimium te amare uidear. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius,non modo nō iuriſconſultorum,ſed ne philoſophorum quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt,apparatus,colloquia,locus,cōſtitutum conuiuium, Cum re autem,pedū crepitus,ſtrepitus hominum,corporum umbræ,& ſiquid eiuſmodi. At poſt rem,rubor,pallor,titubatio,ſiqua alia ſigna conturbationis,& cōſcientiæ: præterea reſtinctus ignis,gladius cruentus,ceteraq́;,quæ ſuſpicionē facti poſſunt mouere, Deinceps eſt locus dialecticorum proprius ex conſequentibus,& antecedentibus,& repugnantibus,qui etiam ab adiunctis lōge diuerſus eſt. Nam adiuncta,de quibus paulo ante dictum eſt,non ſemper eueniunt,conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia,quæ rem neceſſario cōſequūtur. Itemq́; & antecedentia,& repugnantia,quidquid enim antecedit quāq́; rem,id cohæret cum re neceſſario, & quidquid repugnat,id eiuſmodi eſt,ut cohærere nunquam poſſit. Cum tripartito igitur diſtribuatur locus hic,in conſecutionem,anteceſſionem,repugnantiam,reperiendi argumēti locus ſimplex eſt,tractandi triplex. Nā quid intereſt,cum hoc ſumpſeris,pecuniā numeratam mulieri deberi,cui ſit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum? Si pecunia ſignata argentum eſt,legata ē mulieri,eſt autem pecunia ſignata argentum,legata igitur. An illo modo? ſi numerata pecunia non eſt legata,non eſt numerata pecunia argentum, eſt autē numerata pecunia argentum,legata igitur eſt. An illo modo? nō & legatum argentum eſt,& non eſt legata numerata pecunia, legatum autem argentum eſt,legata igitur numerata pecunia eſt. Appellant autem dialectici eam cōcluſionem argumenti,in qua,cū primū ſumpſeris,conſequitur id, quod annexū eſt,primum concluſionis modum. Cum id, quod annexum eſt,negaris,ut id quoq́;,cui fuerit annexum,negandum ſit,ſecundus appellatur cōcludendi modus. Cum autem aliqua coniuncta negaris,& his alia negatio rurſus adiungitur,& ex his primum ſumpſeris,ut quod relinquitur tollendū ſit,is tertius appellatur cōcluſionis modus. Ex hoc illa rhetorū ſunt ex cōtrarijs cōcluſa,quæ ipſi enthymemata appellant,nō quod non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur,ſed ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud græcos ſuum,ſic cum omnis ſententia enthymema dicatur,quia uidetur ea,quæ ex cōtrarijs conficiatur acutiſſima,ſola proprie nomen commune poſſidet,eius generis hæc ſunt. hunc metuere,alterum in metu non ponere,eam,quam nihil accuſas,damnas,bene quam meritam eſſe autumas,dicis male mereri,id,quod ſcis,prodeſt,nihil id,quod neſcis, obeſt. hoc diſſerendi genus attingit omnino ueſtras quoq́; in reſpondendo diſputationes,ſed philoſophorum magis,quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnātibus ſentētijs communis concluſio,quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures ſunt,qui ex diſiunctionibus conſtant. aut hoc,aut illud,hoc autē,non igitur illud. Itemq́;, aut hoc,aut illud,non autem hoc illud igitur. Quę concluſiones iccirco ratæ ſunt,quod in diſiunctione plus uno uerum eſſe non poteſt. Atq́; ex ijs concluſiōibus,quas ſupra ſcripſi,prior quartus,poſterior qntus à dialecticis modus appellatur.

appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, ſic. Non & hoc & illud, hoc autem, non igitur illud. hic modus eſt ſextus. Septimus autem non & hoc & illud, non autem hoc, illud igitur. Ex his modis concluſiones innumerabiles naſcūtur, in quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionē neceſſariæ. Proximus eſt locus rerum efficientium, quę cauſæ appellantur, deinde rerum effectarum ab efficientibus cauſis. Harum exempla, ut reliquorum locorum paulo ante poſui, & quidem ex iure ciuili, ſed hęc patent latius. Cauſarum igitur genera duo ſunt. Vnum quod ui ſua id, quod ſub ea ſubiectum eſt, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici nō poſſit. ut ſiquis æs cauſam ſtatuæ uelit dicere, quod ſine eo nō poſſit effici. Huius generis cauſarum ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo, ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cetera generis eiuſdem. Alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adiuuantia, & ſi non neceſſaria, ut amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum ex æternitate pendentium fatum à ſtoicis nectitur. Atq; ut earum cauſarum ſine quibus effici non poteſt, genera diuiſi, ſic etiam efficientium diuidi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante, aliæ, quæ adiuuari uelint, ut ſapientia efficit ſapientes ſola per ſe, beatos efficiat, nec' ne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare cum in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſario, ſine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cauſa concludere. Cum autem erit talis cauſa, ut in ea non ſit efficiendi neceſſitas, neceſſaria concluſio non ſequitur. Atq; illud quidem genus cauſarum, quod habet uim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non ferè ſolet, hoc autem, ſine quo non efficitur, ſæpe coturbat: Non enim ſi ſine parentibus filij eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria. hoc igitur, ſine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter eſt ſeparandum. illud enim eſt tanquam,

Vtinam ne in nemore pelio ſecuribus

niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, argo illa facta non eſſet, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis neceſſaria. At cum in Aiacis nauim criſpiſulcans igneum fulmen iniectum eſt, inflammatur nauis neceſſario. Atque etiam eſt cauſarum diſſimilitudo, quod aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi ſine uoluntate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, uelut, omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut uoluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut ſiquis euentum horum temporum timeat. Habitu, ut facile, & cito iraſcatur. Natura, ut uitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſpere nauiget. Nihil horum ſine cauſa, nec quidquam omnino, ſed huiuſmodi cauſæ non neceſſarię. Omnium autem cauſarū in alijs ineſt conſtantia, in alijs non ineſt. In natura, & in arte conſtantia eſt, in ceteris nulla. Sed tamen earum cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, alię ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, iudiciumq; tangunt. latent, quæ ſubiectę ſunt fortunæ. Cum enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunę, euentus obſcura cauſa, quæ latenter efficitur. Etiam ut ea, quę fiunt, partim ſint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quę neceſſitate

effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſilio. Quæ autem fortuna uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum uoluntatis eſt. ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille ſubijcitur in ueſtris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi, quanquã ſint uoluntariæ, obiurgatione enim, & admonitione deijciuntur, tamen habent tantos motus, ut ea, quę uoluntaria ſunt aut neceſſaria interdum, aut certe ignorata uideãtur. Toto igitur loco cauſarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem cauſis uel oratorum, uel philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia. In ueſtris autem ſi non uberior, at fortaſſe ſubtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum in iuriſconſultorum mihi uidentur eſſe prudentia: Nam & adſunt multum, & adhibentur in conſilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam cõfugientibus haſtas miniſtrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona, eſt additum, ubi uero etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq́; in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt, quid æquius, melius, parati eſſe debent. Illi dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid ſocium ſocio, quid eum, qui negotia aliena curaſſet, ei, cuius ea negotia fuiſſent, quid eum, qui mandaſſet, eum'ue, cui mandatum eſſet alterum alteri præſtare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copioſe de conſultationibus ſuis diſputare. Coniunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis: Vt enim cauſa effectum indicat ſic quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat: hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus, & poëtis, ſæpe etiam philoſophis, ſed ijs, qui ornate, & copioſe loqui poſſunt, mirabilē copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaq; re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus eſt comparationis locus, cuius genus, & exemplum ſupra poſitum eſt, ut ceterorum, nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur, in quibus ſpectantur hæc, numerus, ſpecies, uis, quædã etiam ad res aliquas affectio. Numero ſic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala, malis pluribus, diuturniora bona, breuioribus, longe, & late peruagata, anguſtis, ex quibus plura bona propagentur, quęq; plures imitentur, & faciãt. Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter ſe expetenda ſunt ijs, quę propter aliud, & ut innata, atq; inſita, aſſumptis & aduentitijs, integra, contaminatis, iucunda, minus iucundis, honeſta, ipſis etiam utilibus, procliuia, laborioſis, neceſſaria, non neceſſarijs, ſua, alienis, rara, uulgaribus, deſiderabilia, ijs, quibus facile carere poſſis, perfecta, inchoatis, tota partibus, ratione utentia, rationis expertibus, uoluntaria, neceſſarijs, animata, inanimatis, naturalia, non naturalibus, artificioſa, non artificioſis. Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa grauior, quàm non efficiens, quæ ſe ipſis contenta ſunt meliora. quàm quæ egent alijs, quæ in noſtra, quàm quę in aliorum poteſtate ſunt, ſtabilia, incertis, quæ eripi non poſſunt, ijs, quæ poſſunt. Affectio autem ad res aliquas eſt huiuſmodi. principum cõmoda maiora, quàm reliquorum, itemq́; quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, ſic deteriora quæ ijs ſunt contraria.

Parium

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem, eſt enim æqualis. Multa autem ſunt, quæ ęqualitate ipſa comparantur, quę ita ferè concluduntur. Si conſilio iuuare ciues, & auxilio, ęqua in laude ponendum eſt, pari gloria debent eſſe ij, qui conſulunt, et ij, qui defendunt, at quod primum eſt, ſequitur igitur. Perfecta eſt omnis argumētorum inueniēdorum preceptio, ut cum profectus ſis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à ſimilitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à conſequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à cauſis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium, nulla præterea ſedes argumenti quęrenda ſit. Sed quoniam ita à principio diuiſimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, herere, de quibus ſatis eſt dictum, alios aſſumi extrinſecus, de ijs pauca dicamus, & ſi ea nihil omnino ad ueſtras diſputationes pertinent, ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus: Neque enim tu is es, quem nihil niſi ius ciuile delectet, & quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus ſint uentura, detur opera, ut quamplurimum ijs, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe poſſimus. HAEC ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua externa re ſumitur ad faciendum fidem. Perſona autem non qualiſcunque eſt teſtimonij pondus habet, ad fidem enim faciendam auctoritas quæritur; Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturę auctoritas in uirtute ineſt maxime. In tempore autem multa ſunt, quę afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceſſitas, concurſio etiam nonnunquam rerum fortuitarum; Nam & ingenioſos, & opulentos, & ętatis ſpatio probatos, dignos quibus credatur, putant, nō rectè fortaſſe, ſed uulgi opinio mutari uix poteſt: ad eamque omnia dirigūt, & qui iudicāt, & qui exiſtimant: qui enim rebus his quas dixi, excellunt, ipſa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeraui, q̄q̄ in ijs nulla ſpecies uirtutis eſt, tamen interdum cōfirmatur fides, ſi aut ars quędam adhibetur, magna enim eſt uis ad perſuadēdum ſcientiæ, aut uſus, plerunque enim creditur ijs, qui experti ſunt. Facit etiam neceſſitas fidem, quę cum à corporibus, tum ab animis naſcitur: nā & uerberibus tormētis igni fatigati, quę dicūt, ea uidetur ueritas ipſa dicere: et quę à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceſſitatis uim habent, afferūt auctoritatem, & fidem. Cuius etiam generis illa ſunt, ex quibus uerum nonnunquā inuenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, uinolentia, inſania: nam & pueri ſępe indicauerūt aliquid, ad quod pertineret ignari, & per ſomnum, uinum, inſaniam, multa ſæpe pateſacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt, ut Stalerio nuper accidit. Qui ea locutus eſt bonis uiris ſubauſcultantibus pariete interpoſito, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis iure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedęmonio Pauſania accepimus. Concurſio autem fortuitorum talis eſt, ut ſi interuētum eſt caſu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendū non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiā illa eſt in Palamedem coniecta ſuſpicionum proditionis multitudo, quod genus refutare interdum ueritas uix poteſt. Huius etiam generis eſt fama uulgi quoddam multitudinis teſtimonium. Quę autem uirtute fidem faciunt, ea bipartita ſunt, Ex quibus alterum natura ualet, alterum induſtria: deorum enim

uirtus,natura excellit, hominum autem induſtria. Diuina hæc ferè ſunt teſtimonia. Primum orationis,oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quod ineſt in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus inſunt quaſi quędam opera diuina. primum ipſe mundus,eiusq́ omnis ordo,& ornatus,deinceps aerei uolatus auium,atque cantus,deinde eiuſdem aeris ſonitus,& ardores,multarumq́ rerum in terra portenta,atque etiam per exta inuenta pręſenſio. à dormientibus quoque multa ſignificata uiſis,quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciẽdam teſtimonia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimũ: opinio autem eſt non modo eos uirtutem habere, qui habeant, ſed eos etiam, qui habere uideantur. Itaque quos ingenio,quos doctrina,quos ſtudio prędi tos uident,quorumq́ uitam conſtantem,& probatam,ut Catonis, Lęlij, Scipionis, aliorumq́ plurium, rentur eos eſſe, quales ſe ipſi uelint. Nec ſolum eos cenſent tales eſſe,qui in honoribus populi,atque in repu. uerſantur, ſed & oratores,& philoſophos,& poëtas,& hiſtoricos,ex quorum & dictis,& ſcriptis ſæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem. EXPOſitis omnibus argumentandi locis,illud primum intelligendum eſt, nec ullam eſſe diſputationem,in quam non aliquis locus incurrat,nec ferè omnes locos incidere in omnem quęſtionem,& quibuſdam quęſtionibus alios, quibuſdam eſſe alios aptiores locos. Quæſtionum duo ſunt genera,alterum infinitum, alterum definitum. Definitum eſt quod ὑπόθεσιν gręci,nos cauſam. Infinitum, quod θέσιν illi appellant,nos propoſitum poſſumus nominare. Cauſa certis perſonis, locis,temporibus,actionibus,negotijs cernitur,aut in omnibus,aut in pleriſque eorum. Propoſitum autem in aliquo eorum,aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propoſitum pars cauſæ eſt. Sed omnis quęſtio, earum aliqua de re eſt,quibus cauſæ continentur,aut una,aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæſtionum autem, quacunque de re ſint, duo ſunt genera, unum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis ſunt hæ, quarum finis eſt ſcientia, ut ſi quęratur à natura'ne ius profectum ſit,an ab aliqua quaſi condicione hominum,& pactione. Actionis autem huiuſmodi exempla ſunt. Sit'ne ſapiẽtis ad remp. accedere. Cognitionis quęſtiones tripartitę ſunt:cũ an ſit, aut quid ſit,aut quale ſit quęritur: horum primum coniectura: ſecũdum definitione: tertium iuris, & iniuriæ diſtinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor partes diſtributa eſt: quarum una eſt,cum quęritur ſit'ne aliquid: Altera, unde ortum ſit: Tertia,quæ id cauſa effecerit: Quarta, in qua de mutatione rei, quęritur. Sit nec ne ſit: ecquidnam honeſtum ſit, ecquid æquum: re uera,an hęc tantum in opinione ſint: Vnde autem ſit ortũ,ut cum quæritur natura,an doctrina poſſit effici uirtus. Cauſa autem efficiens ſic, ut cum quęritur, quibus rebus eloquẽtia efficiatur. De commutatione ſic, poſſit'ne eloquentia mutatione aliqua conuerti in infantiam. Cum autem quid ſit quęritur,notio explicanda eſt, & proprietas,& diuiſio, & partitio. hæc enim ſunt definitioni attributa,additur etiam deſcriptio, quàm gręci χαρακτῆρα uocant. Notio ſic quęritur, ſit'ne id ęquum, quod ei, qui plus poteſt,utile eſt. Proprietas ſic,in hominem'ne ſolum cadat,an etiam in beluas ęgritudo. Diuiſio, & eodem pacto partitio ſic. Tria'ne genera bonorum ſint. Deſcriptio, qualis ſit auarus, qualis aſſentator, ceteraq́ eiuſdem generis, in quibus natura, & uita deſcribitur. Cum autem quęritur quale quid ſit,aut ſimpliciter quęritur,aut compa-

rate.

rate, Simpliciter, expetenda'ne ſit gloria. Comparate, præponenda'ne ſit diuitijs gloria. Simplicium tria genera ſunt, de expetendo, fugiendoq́;, de æquo, & iniquo, de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio, alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo huiuſmodi. Si expetendæ diuitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo, & iniquo. æquum'ne ſit ulciſci à quocunque iniuriam aceperis. De honeſto, & turpi. honeſtum'ne ſit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipartitum, unum eſt de eodem, & alio, ut ſi quęratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem, regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore, ut ſi quæratur, eloquentia'ne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia, De cognitionis quæſtionibus hactenus, Actionis reliquæ ſunt, quarum duo ſunt genera, unum ad officium, alterum ad motum animi gignẽdum, uel ſedandum, plane'ue tollendum. Ad officium ſic, ut cum quæritur ſuſcipiendi'ne ſint liberi, Ad mouendos animos, tum fiunt cohortationes ad defendendam rempu. ad gloriam, & ad laudem, quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationesq́; flebiles, ruſusq́; oratio, cum iracundiam reſtinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens: hæc cum in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur. Loci autem, qui ad quaſque quæſtiones accõmodati ſunt deinceps eſt uidendum: Omnes illi quidem, ad pleraſque, ſed alij ad alias, ut dixi aptiores, Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis ſumi poſſunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & ſcientia definiendi. atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem, & altero diximus, quod genus forma quædam definitionis eſt: Si enim quæratur, idem'ne ſit pertinacia, et perſeuerantia, definitionibus iudicandum eſt, Loci autem cõuenient in eius generis quæſtionem conſequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus ijs, qui ſumuntur ex cauſis, & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur, aut ſi huic rei illa antecedit huic non antecedit, aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat, aut ſi huius rei hæc, illius alia cauſa eſt, aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt, ex quouis horum, id, de quo quæritur idem'ne, an aliud ſit, inueniri poteſt, Ad tertium genus quæſtionis, in quo quale ſit quæritur, in comparationem ea cadũt, quę paulo ante in comparationis loco enumerata ſunt, In illud autem genus, in quo de quo expetendo, fugiendoq́; quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa uel commoda, uel incommoda: Itemq́; cum de honeſto, turpiq́; quæritur ad animi bona, uel mala omnis oratio dirigenda eſt. Cum autẽ de æquo, & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur: hi cernuntur bipartito, & natura, & inſtituto: Natura partis habet duas, tuitionem ſui, & ulciſcẽdi ius. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Vna pars legitima eſt, altera conuẽtis, tertia moris uetuſtate confirmata, Atque etiam ęquitas tripartita dicitur eſſe. Vna ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere, Prima pietas, ſecunda ſanctitas, tertia iuſtitia, aut æquitas nominatur. De propoſito ſatis multa, deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia, Tria ſunt igitur genera cauſarum, iudicij, deliberationis, laudationis. quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit; Nam iudicij finis eſt ius, ex quo etiã nomen, Iuris autem partes tum expoſitæ, cum

æquitatis, Deliberãdi finis utilitas, cuius eæ partes, quæ modo expoſitæ rerũ expetendarum, Laudationis finis honeſtas, de qua item eſt ante dictum. Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæqꝫ locis quaſi proprijs inſtituuntur, in accuſationem, defenſionemqꝫ partitę, in quibus exiſtunt hęc genera, ut accuſator perſonam arguat facti, defenſor aliquid opponat de tribus, aut non eſſe factum, aut ſi ſit factum, aliud eius facti nomen eſſe, aut iure eſſe factum. Itaqꝫ aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, definitiua altera, tertia quãuis moleſtum nomen hoc ſit, iuridicialis uocetur. Harum cauſarum propria argumenta ex ijs ſumpta locis, quos expoſuimus, in præceptis oratorijs explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis quę græce στάσις dicitur, latine appelletur ſtatus, in quo primũ inſiſtit quaſi ad repugnãdum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus, et laudationibus ijdem exiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſępe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri nõ poſſint, aut ſine ſumma difficultate nõ poſſint. In qua argumentatione ſtatus coniecturalis exiſtit. At cum aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, deqꝫ ijs rebus, quæ his ſunt contrariæ, incurrunt ſtatus aut iuris, aut nominis: quod idem cõtingit in laudationibus: nam aut negari poteſt id factum eſſe, quod laudetur, aut nõ eo nomine afficiẽdum, quo laudator affecerit, aut omnino non eſſe laudabile, quod non recte, nõ iure factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meũ. Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam græci κρινόμενον uocant. mihi placet id quoniã quidem ad te ſcribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc qua de re agitur, continetur, hæc continẽtia uocentur quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adiutricem, et teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, ſed appellent̃ legitimę diſceptationes: Tum.n. defenditur nõ id legẽ dicere, quod aduerſarius uelit, ſed aliud: id aũt contingit, cum ſcriptum ambiguũ ſit, ut duæ differentes ſententiæ accipi poſſint, Tum opponitur ſcripto, uoluntas ſcriptoris, ut quęratur, uerba'ne plus, an ſententia ualere debeat, Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti, & uoluntatis, ſcripta contraria. Iam hoc perſpicuum eſt, nõ magis in legibus, quàm in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus: quę ex ſcripto aguntur, poſſe controuerſias eaſdem exiſtere. Horũ tractationes in alijs libris explicantur. Nec ſolũ perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis ijſdem locis adiuuãtur, partim proprijs, partim cõmunibus, ut in principijs, q̃bus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti ſint, qui audiant, efficiẽdum eſt proprijs locis, Itemqꝫ narrationes, ut ad ſuos fines ſpectẽt, ideſt ut planæ ſint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moratæ, ut cũ dignitate: quæ quanquã in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi. Quæ aũt conſequitur narrationẽ fides, ea perſuadẽdo quoniã efficitur, qui ad perſuadendũ loci maxime ualeant, dictũ eſt in ijs, in quibus de omni ratione dicendi, Peroratio aũt & alia quędam habet, & maxime amplificationem, cuius effectus is debet eſſe, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & ſi ita iam affecti ante ſunt, ut augeat eorũ motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odiũ, & inuidia, & ceterę animi affectiones

nes perturbantur, præcepta ſuppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id aũt, quod te uelle ſenſeram, cumulatè ſatisfactum eſſe debet uoluntati tuę: Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentũ in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te deſiderata erant, ſum complexus, fecíq; quod ſæpe liberales uenditores ſolent, ut cũ ędes, fundum'ue uendiderint, rutis cæſis receptis, cõcedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſa apte, & loco poſitum eſſe uideatur. Sic tibi nos, ad id, quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam uoluimus non debita accedere.

M. T. CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Cicero Filius.

STVDEO mi pater latine ex te audire ea, quę mihi tu de ratione dicendi gręce tradidiſti, ſi modo tibi eſt otium, & ſi uis. C. Pater. An eſt mi Cicero, quod ego malim, q̃ te quam doctiſſimum eſſe? Otium autẽ primum, & ſummũ eſt, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt, deinde, iſta tua ſtudia uel maximis occupationibus meis anteferrẽ libenter. C. Filius. Vis'ne igitur, ut tu me græce ſoles ordine ĩterrogare, ſic ego te uiciſſim eiſdem de rebus latine interrogem? C. P. Sanè ſi placet: ſic enim et ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti, & tu ordine audies, quę requiris. C. F. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? C. P. In tris. C. F. Cedò quas? C. P. Primum in ipſam uim oratoris, deinde in orationem, tum in quęſtionem. C. F. In quo eſt ipſa uis? C. P. In rebus, & uerbis. Sed & res, & uerba inuenienda ſunt, & collocanda: Proprie autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur: Collocare aũt & ſi eſt commune, tamen ad inueniendũ refertur, Vox, motus, uultus, atq; omnis actio eloquẽdi comes eſt, earũq; omniũ cuſtos eſt memoria. C. F. Quid orationis, quot ſunt partes? C. P. Quatuor, earũ duę ualent ad rem docendã, narratio, & confirmatio, Ad impellendos animos duę, principium, & peroratio. C. F. Quid quęſtio? quaſnam habet partes? C. P. Infinitã, quam conſultationẽ appello, & definitam, quã cauſam nomino. C. F. QVONIam igitur primũ eſt ĩuenire oratoris, quid quæret? C. P. Vt inueniat quẽadmodum fidẽ faciat eis, quibus uolet pſuadere, & quẽadmodum motũ'eorũ animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis. C. F. quos uocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid eſt argumentum? C. P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C. F. Quomodo igitur duo genera iſta diuidis? C. P. Quæ ſine arte putãtur, ea remota appello, ut teſtimonia. C. F. Quid inſita? C. P. Quæ inhærent in ipſa re. C. F. Et teſtimoniorum, quę ſunt genera? C. P. Diuinum, et humanum, Diuinum, ut oracula, ut auſpicia, ut uaticinationes, & reſponſa ſacerdotũ, aruſpicum, coniectorum, Humanũ, quod ſpectatur ex auctoritate, & ex uoluntate, & ex ora-

tione aut libera, aut expreſſa, ĩ quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, iurata, quæſita. C.F. quæ ſunt, quæ dicis inſita? C.P. quæ infixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt, ad id, de quo quæritur, & ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio uerbi: ex ijs aũt rebus, quę quodãmodo affectæ ſunt, ad id, de quo quæritur, alia cõiugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex cõtrario, alia ex cõiunctis, alia ex antecedẽtibus, alia ex cõſequentibus, alia ex repugnãtibus, alia ex cauſis, alia ex effectibus, alia ex cõparatione maiorũ, aut parium, aut minorũ, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quę ſunt ipſi, cõtrario'ue eius aut ſimilia, aut diſſimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea, aut ea, quę ſunt quaſi coniuncta, aut ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe, aut earum rerum, de quibus agitur cauſæ, aut cauſarũ euentus ideſt quæ ſunt effecta de cauſis, ut diſtributiones, ut genera partiũ, generum'ue partes, ut primordia rerũ, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti, ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus ſit, in quibus aut naturę rerum, aut facultates comparãtur. C.F. Omnibus'ne igitur ex his locis argumẽta ſumemus? C.P. Immo uero ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus, ſed adhibebimus iudicium, ut leuia ſemper reijciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. C.F. Quoniam de fide reſpondiſti, uolo audire de motu. C.P. Loco tu quidem quæris, ſed planius quod uis explicabitur, cum ad orationis ipſius, quęſtionumq́; rationẽ uenero. C.F. Quid ſequitur igitur? C.P. cum inueneris collocare, cuius in infinita quæſtione ordo eſt idem ferè, quem expoſui locorum. In definita autem adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorũ pertinent. C.F. Quomodo igitur iſta explicas? C.P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & cõmouendi. Quoniam fides eſt firma opinio, motus autem, animi incitatio, aut ad uoluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem, tot enim ſunt motus genera, partes plures generũ ſingulorum, omnem collocationem ad finẽ accõmodo quæſtionis, nam eſt in propoſito finis, fides, in cauſa, & fides, & motus. Quare cũ de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroq; dixero. C.F. Quid habes igitur de cauſa dicere? C.P. Auditorũ eam genere diſtingui, Nam aut auſcultator eſt modo, qui audit, aut diſceptator, ideſt rei, ſententiæq́; moderator, ita ut delectetur, aut ſtatuat aliquid, Statuit autem aut de pręteritis, ut iudex, aut de futuris, ut ſenatus, ſic tria ſunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis, quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet iam ex eo nomen. C.F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C.P. Delectationem in exornatione, in iudicio aut ſæuitiam, aut clementiam iudicis, in ſuaſione aũt, aut ſpem, aut reformationem diliberãtis. C.F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarum? C.P. Vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodẽ. C.F. Quonam tandem modo? C.P. Quia quibus in orationibus delectatio finis eſt, uarij ſunt ordines collocandi; Nam aut temporum ſeruantur gradus, aut generum diſtributiones, aut à minoribus ad maiora aſcendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate diſtinguimus, cum parua magnis, ſimplicia coniunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationẽ cadunt omnia. C.F.

Quid

Quid in deliberatione, quid ſpectas? C. P. Principia, uel non longa, uel ſæpe nulla, ſunt enim ad audiendum, qui deliberant ſua cauſa parati, nec multum ſa-ne ſæpe narrandum eſt, eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium, ſuaſio autem futurarū. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. C. F. Quid in iudicijs, quæ eſt collocatio? C. P. Nō eadē accuſatoris, & rei, quod accuſator rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta quaſi haſta in manu collocata uehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimonijs, accuratiusq́ in ſingulis commoratur, perorationisq́ præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione paululum digrediens de curſu dicendi, utitur, & uehementius in perorando, eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciēdum eſt contra, reo? C. P. Omnia longe ſecus, ſumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt, aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidē poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda, perorōnes aūt ad miſericordiā conferendæ. C. F. Semper ne igitur ordinē collocādi, quē uolumus, tenere poſſumus? C. P. Non ſane, nam auditorum aures moderātur oratori prudenti, & prouido, & quod reſpuunt, immutandum eſt. C. F. Expone deinceps, quæ ipſius orationis, uerborumq́ præcepta ſunt. C. P. Vnum igitur genus eſt eloquēdi ſua ſponte fuſum, alterum uerſum, atque mutatum, Prima uis eſt in ſimplicibus uerbis, in coniunctis ſecunda, Simplicia inuenienda ſunt, coniuncta collocanda ſunt, & ſimplicia uerba partim natiua ſunt, partim reperta, Natiua ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt, & nouata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum, atque etiam eſt hæc diſtinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera, Natura, ut ſint alia conſonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora, alia contra. Tractatione autem, cum aut propria ſumūtur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia ſunt ea, quę transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obſcuramus, quæ incredebiliter tollimus, quæq́ mirabilius, quàm ſermonis conſuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de ſimplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C. P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi, conſecutioq́ uerborum, Numeros, aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis, quod propoſueris, aut redundes, Conſecutio autem ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam ut in ſimplicibus uerbis, quod non eſt latinum, ſic in coniūctis, quod nō eſt conſequens, uituperandum eſt, Communia autem ſimplicium, coniunctorumq́ ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breue, probabile, illuſtre, ſuaue, Dilucidum fit uſitatis uerbis, proprijs, diſpoſitis aut circunſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut conciſione uerborum, Obſcurum autem aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione uerborum, Breuitas autem conficitur ſimplicibus uerbis, ſemel unaquaque re dicenda, nulli rei, niſi ut dilucide dicas, ſeruiendo, Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas, & pondus in uerbis, ſi ſententiæ uel graues uel aptæ opinionibus hominum, & moribus, Illuſtris autem oratio eſt, ſi & uerba grauitate de-

lecta ponuntur, ac translata, & ſuperlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat penè ante oculos, is enim maxime ſenſus attingitur, ſed ceteri tamen, & maxime mens ipſa moueri poteſt: ſed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia, eſt enim plus aliquanto illuſtre, quam illud dilucidum: altero fit, ut intelligamus, altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia, & iucunditate uerborum ſonantium, & lenium, deinde coniunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque diſiunctos, atque hiantes, & ſit circunſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum uocis apto, habeatq́ ſimilitudinem, æqualitatemq́ uerborum, tum ex contrarijs ſumpta uerbis crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataq́ ad idem uerbum, & geminata, atque duplicata, uel etiam ſæpius iterata ponantur, conſtructioq́ uerborum tum cōiunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuauis oratio, cum aliquid aut inuiſum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quidquid eſt admirabile, maximeq́ mouet ea, quæ motū aliquem animi miſcet, oratio, quæq́ ſignificat oratoris ipſius amabiles mores, qui exprimuntur aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano, ac liberali, aut inflexione ſermonis, cum aut augēdi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari uidentur, idq́ comitate fieri magis, quàm uanitate. Sed multa ſunt ſuauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandum. C. F. Reliquum eſt igitur, ut dicas de conuerſa oratione, atque mutata. C. P. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione uerborum, quæ ſimplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum uerbum in plura uerba deducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur, aut aſſumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unum uerbum ex duobus. In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non uerborum, ſed ordinis tantummodo, ut cum ſemel dictum ſit directe, ſicut natura ipſa tulerit, inuertatur ordo, & idem quaſi ſurſum uerſus, retroq́ dicatur, deinde idem interciſe, atque permiſte. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uerſatur. C. F. Actio igitur ſequitur, ut opinor. C. P. Eſt ita, quæ quidem oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maxime eſt; Facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuauem, non uerbis, ſed uarietate uocum, motu corporis, uultu, quæ plurimum ualebunt, ſi cum orationis genere conſentient, eiusq́ uim, ac uarietatem ſubſequentur. C. F. Nunquid nam de oratore ipſo reſtat? C. P. Nihil ſane præter memoriam, quæ eſt gemina literaturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis: Nam ut illa conſtat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ, ſic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur, & in his imagines, ut literas collocat. C. F. QVONIAM igitur uis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor eſſe eius partes, quarum prima, & poſtrema ad motum animi ualet, is enim initijs eſt, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio

matio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeq́ue cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque uel plurimum ualet. Eſt enim amplificatio uehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſa ſit, hæc commouēdi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partis explicare. C. P. Faciam, & à principijs primum ordiar: quæ quidem ducuntur, aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis, noſtris, diſceptatorum, aduerſariorum, è quibus initia beneuolentiæ cōciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iuſtitiæ, fidei, contrarijs rebus in aduerſarios conferendis, & cum ijs, qui diſceptant aliqua coniunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda, & ſi in nos aliquod odium, offenſio'ue collata ſit, tollenda ea, minuenda'ue, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attente, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi complectare à principio genus, naturamq́ue cauſæ, ſi definias, ſi diuidas, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine, quæq́ue mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attente autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur: Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut cōiuncta cum ipſis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut ſiquando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduerſario dictum aliquod, & maxime in perorando dederit occaſionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus, & quę ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorū præcepta transferri. C. F. Quid in narratione? quæ tandem conſeruanda ſunt? C. P. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſeruanda maxime, quę etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum: Nam ut dilucidè, probabiliterq́ue narremus, neceſſarium eſt, ſed aſſumimus etiam ſuauitatem: ergo ad dilucidè narrandum eadem illa ſuperiora explicandi, & illuſtrādi præcepta repetemus, in quibus eſt breuitas, eaq́ue ſæpiſſime in narratione laudatur, de qua ſupra dictum eſt; Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient, ſi cuiuſque facti, & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici uidebuntur, ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, ſi interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. ſed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea ſequūtur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita eſt, quæ quidem in confirmationem, & in reprehenſionem diuiduntur. Nam in confirmando, noſtra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuerſiam uenit, id aut ſit, nec'ne ſit, aut quid ſit, aut quale

ſit quæritur. In primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo iſtam diſtributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In ueriſimilibus, & in proprijs rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia ueriſimile, quod plerunque ita fiat, ut adoleſcentiam procliuiorem eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq́ue declarat, ut fumus ignẽ. Veriſimilia reperiuntur ex partibus, et quaſi membris narrationis: ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipſarum, negotiorumq́ue naturis. In perſonis, naturæ primũ ſpectantur, ualetudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœminarum, atque hæc quidem in corpore. Animi autem aut quemadmodum affecti ſunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs, aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, uoluptate, moleſtia, atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, poteſtas, diuitiæ, libertas, & ea, quæ ſunt ijs contraria. In locis autem & illa naturalia maritimi, an remoti à mari, plani, an mõtuoſi, leues, an aſperi, ſalubres, an peſtilentes, opaci, an aprici, & illa fortuita, culti, an inculti, celebres, an deſerti, coædificati, an uaſti, obſcuri, an rerum geſtarum ueſtigijs nobilitati, conſecrati, an profani. In temporibus autem præſentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipſis, uetuſta, recentia, inſtantia paulo poſt, aut aliquãdo futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant, ut hyems, uer, æſtas, autumnus, aut anni tempora, ut menſis, ut dies, ut nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autem ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus, aut conſilij ſunt, aut imprudentiæ, quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu cum aliter accidit, ac putatum ſit. Permotione, cum aut obliuio, aut error aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permouit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarũ, & malarum tria ſunt genera: Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex ſingulis coniectura capienda. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti ueſtigijs ſumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit, etiam ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea uiſum, auditum, indicatum. Veriſimilia autem partim ſingula mouent ſuo pondere, partim, etiam ſi uidentur eſſe exigua per ſe, multum tamen, cum ſunt coaceruata, proficiunt. Atque in his ueriſimilibus inſunt nonnunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ, maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem ueri, primum exemplum, deinde introducta rei ſimilitudo, fabula etiam nonnunquam, & ſi ſit incredibilis, tamen homines commouet.

C. F. Quid definitionis? quæ ratio eſt, & quæ uia? C. P. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid ſit eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunque magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrarijs, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoque ſunt, in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentium, in primisq́ue commouet explicatio uocabuli, ac nominis. C. F. Sunt expoſita iam ferè ea, quæ de facto, quæq́ue de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea

reſtant,

reſtant,quæ,cum factum conſtet,& nomen,qualia ſint uocatur in dubium. C.P.Eſt ita,ut dicis. C.F. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum depellitur aut ulciſcendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ,aut religionis,aut patriæ nomine,aut deniq; neceſſitate,iſcitia,caſu. Nam quæ motu animi,& perturbatione facta ſine ratione ſunt,ea defenſionem contra crimen,in legitimis iudicijs non habent,in liberis diſceptationibus habere poſſunt:hoc in genere,in quo quale ſit quæritur,ex cõtrouerſia iure, & recténe actum ſit quæri ſolet,quorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumẽda eſt. C.F.Age ſis ergo,quoniam in confirmationem, & reprehenſionem diuiſeras orationis fidem,& dictum de altero eſt, expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum eſt negandum,quod in argumentatiõne aduerſarius ſumpſerit,ſi fictum,aut falſum eſſe poſſis dicere, aut redarguenda ea, quæ pro uerisimilibus ſumpta ſunt.Primum dubia ſumpta eſſe pro certis : deinde etiam in perſpicue falſis eadem poſſe dici,tum ex ijs,quæ ſumpſerint,non effici,quæ uelint. Accedere autem oportet ad ſingula, ſic uniuerſa frangentur. Commemorãda ſunt etiam exempla,quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit,conquerenda condicio communis periculi,ſi ingenijs hominum criminoſorum ſit expoſita uita innocentium. C.F. Quoniam unde inueniuntur, quæ ad fidem pertinent,habeo,quemadmodum in dicendo ſingula tractentur expecto. C.P. Argumentationem quærere uideris, quæ eſt argumenti explicatio,quæ ſumpta ex ijs locis,qui ſunt expoſiti,conficienda & diſtinguẽda dilucide eſt. C.F. Plane iſtuc ipſum deſidero. C.P. Eſt ergo(ut ſupra dictum eſt)explicatio argumenti argumentatio,ſed ea conficitur,cum ſumpſeris aut non dubia,aut probabilia,ex quibus id efficias, quod aut dubium,aut minus probabile per ſe uidetur. Argumentandi autem duo ſunt genera,quorum alterum ad fidem directo ſpectat. Alterum ſe inflectit ad motum. Dirigitur cum propoſuit aliquid,quod probaret,ſumpſitq; ea,quibus uteretur,atq; his confirmatis,ad propoſitum ſeſe retulit, atq; concluſit.Illa autem altera argumentatio,quaſi retro,& contra prius ſumit,quæ uult,eaq; confirmat:deinde id,quod proponendum fuit,permotis animis iacit ad extremum. Eſt autẽ illa uarietas in argumentando,& non iniucunda diſtinctio,ut cum interrogamus nos metipſos,aut percũctamur,aut imperamus,aut optamus,quæ ſũt cũ alijs cõpluribus ſententiarũ ornamẽta. Vitare autẽ ſimilitudinem poterimus non ſemper à propoſito ordientes,& ſi non omnia confirmando diſputabimus,breuiterq; interdũ,quæ erunt ſatis aperta,ponemus: quodq; ex his efficietur,ſi id apertũ ſit,nõ habebimus neceſſe ſemper cõcludere. C.F. Quid illa,quæ ſine arte appellantur,quæ iãdudum aſſumpta dixiſti, ecquonãmodo, ecquonã loco artis indigent? C.P. Illa uero indigent,& nec eo dicuntur ſine arte,quod ita ſunt,ſed quod ea non parit oratoris ars,ſed foris ad ſe delata,tamen arte tractat,& maxime in teſtibus.Nam de toto genere teſtium,quam id ſit infirmũ,ſæpe dicẽdum eſt,& argumẽta rerum eſſe propria,teſtimonia uoluntatum:utẽdumq; eſt exẽplis,quibus teſtibus creditum nõ ſit,& de ſingulis teſtibus,ſi natura uani,ſi leues,ſi cũ ignominia,ſi ſpe,ſi metu,ſi iracũdia,ſi miſericordia impulſi,ſi præmio,ſi gratia adducti,comparandiq; ſuperiore cum auctoritate teſtiũ,quibus tamẽ creditũ nõ ſit. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtẽdũ ẽ:quod & dolorẽ fugiẽtes multi in tormẽtis ementiti,perſæpe ſũt, moriq;

maluerunt falſum fatendo,quàm inficiando,dolere:multi etiã ſuam uitam neglexerũt,ut eos qui his cariores,quã ipſi ſibi eſſent,liberarẽt. Alij autẽ aut natura corporis,aut cõſuetudine dolendi,aut metu ſupplicij,aut mortis,uim tormẽtorum pertulerũt. Alij emẽtiti ſunt in eos,quos oderant: atq; hæc exẽplis firmãda ſunt. Neq; eſt obſcurũ,quin,quoniã in utraq; parte ſunt exempla,& item ad coniecturã faciẽdam loci,in contrarijs cõtraria ſint ſumẽda: atq; etiã incurrit alia quædam in teſtibus,& in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea,quę dicta ſunt,ſi aut ambigue,aut incõſtãter,aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiã aliter ab alio dicta,ſubtiliter reprehendũtur. C.F. Extrema tibi pars reſtat orationis,quæ poſita in perorando eſt,de qua ſanè uelim audire. C.P. Facilior eſt explicatio perorationis,nã eſt diuiſa in duas partis, amplificationẽ & enumerationẽ. Augẽdi autẽ & hic eſt proprius locus in perorando,& in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandũ dantur confirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio grauior quædã affirmatio, quæ motu animorũ conciliet in dicendo fidem: ea & uerborum genere conficitur, & rerum. Verba ponẽda ſunt,quæ uim habeant illuſtrandi,nec ab uſu ſint abhorrentia,grauia,plena,ſonantia,iuncta,facta,cognominata,non uulgata,ſuperlata,in primisq; translata,nec in ſingulis uerbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine coniunctione,ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba,iterata,duplicata,& ea,quæ aſcendũt gradatim ab humilioribus uerbis ad ſuperiora: omninoq; ſemper quaſi naturalis,& non explanata oratio,ſed grauibus referta uerbis,ad augendum accommodatior,hæc igitur in uerbis,quibus actio uocis uultus & geſtus congruens,& apta ad animos permouendos accommodata eſt. Sed & in uerbis,& in actione cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc,quia uidentur perabſurda,cum grauiora ſunt,quàm cauſa,diligenter ferè,quid quenq; deceat iudicandum eſt. Rerum amplificatio ſumitur iiſdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem,maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio, & cauſæ, & ea quæ ſunt de cauſis orta, maximeq; ſimilitudines, & exempla, fictæ etiam perſonæ,muta denique loquantur,omninoq; ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur,quæ magna habentur,quorum eſt duplex genus. Alia enim magna natura uidentur,alia uſu. Natura,ut cœleſtia, ut diuina, ut ea,quorum obſcuræ cauſæ,ut in terris,mundoq; admirabilia quæ ſunt,ex quibus, ſimilibusq;, ſi attendas ad augendum,permulta ſuppetunt. Vſu,quę uidentur hominibus aut prodeſſe,aut obeſſe uehementius,quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate mouentur homines,ut deorum,ut patriæ,ut parentum, aut amore, ut fratrum,ut coniugum,ut liberorum,ut familiarium, aut honeſtate,ut uirtutum,maximeq; earum,quæ ad communionẽ hominum, & liberalitatẽ ualent. Ex ijs & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda, & in eos à quibus ea uiolata ſunt,odia incitãtur,& miſeratio naſcitur. Proprius locus augẽdi in ijs rebus aut amiſſis,aut amittendi periculo. Nihil eſt enim tam miſerabile,q̃ ex beato miſer: & hoc totũ quidem moueat, ſi bona ex fortuna quis cadat,& à quorũ caritate diuellatur,quæ amittat,aut amiſerit, in q̃bus malis ſit,futurus'ue ſit, exprimatur breuiter. Cito enim areſcit lacrima,preſertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum eſt,

minuta

minuta eſt enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit. Illud itã eſt iudicij, quo quacq; in cauſa genere utamur augendi. In illis enim cauſis, quę ad delectationem exornantur, ij loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum. In iudicijs, accuſatori ferè, quæ ad iracundiam, reo plerunq;, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam mouere debet, & defenſor iracundiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo neceſſaria. Huius ipſa tempora duo ſũt, ſi aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis, aut frequentatis firmamẽtis orationis, & breuiter expoſitis, uim eſt habitura cauſa maiorem. Et reo rarius utendum eſt, quòd ponenda ſunt contraria, quorum diſſolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta, uideatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, ſed breuia ſingula attingens, pondera rerum ipſa comprehẽdet. C. F. Quoniam & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eum mihi nũc, quem ex tribus extremum propoſuiſti quæſtionis locum. C. P. duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionum genera, quorum alterum finitum temporibus, & perſonis cauſam appello. alterum infinitum, nullis neque perſonis, neque temporibus notatũ, propoſitum uoco. Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſę quædam, & controuerſiæ: ineſt enim infinitũ in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de propoſito dicamus, cuius genera ſunt duo. Cognitionis alterum, eius ſcientia eſt finis, ut ueri'ne ſint ſenſus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut ſi quæratur, quibus officijs amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria. Sit nec'ne. quid ſit. quale ſit. Sit nec'ne, ut ius in natura ſit, an in more. Quid autem ſit, ſit'ne ius id, quod maiori parti ſit utile. Quale autem ſit, iuſte uiuere ſit nec'ne utile. Actionis autem duo ſunt genera. Vnum ad perſequendum aliquid, aut declinandum, ut quibus rebus adipiſci gloriam poſſis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, uſumq; refertur, ut quemadmodum ſit reſp. adminiſtranda, aut quemadmodum in paupertate uiuendum. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione ubi ſit, nec'ne, ſit, aut fuerit, futurum'ue ſit quæritur, unum genus eſt quæſtionis, poſſit'ne aliquid effici, ut cum quæritur ecquiſnam perfecte ſapiens eſſe poſſit. Alterum, quemadmodum quidq; fiat, ut quonam pacto uirtus pariatur, natura'ne, an ratione, an uſu. Cuius generis ſunt omnes, in quibus ut in obſcuris, naturalibusq; quæſtionibus cauſæ, rationesq; rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid ſit id, de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera, quorum in altero diſputandum eſt, aliud an idem ſit, ut pertinacia, & perſeuerantia. In altero autem deſcriptio generis alicuius, & quaſi imago exprimenda eſt, ut qualis ſit auarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autẽ in genere, in quo quale ſit quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic, ut honeſtum'ne ſit pro amico periculum, aut inuidiam ſubire. De utilitate autem ſic, ut ſit'ne utile in rep. adminiſtranda uerſari. De æquitate uero ſic, ut ſit'ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddã diſputandi genus. Non enim

ſimpliciter ſolum quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum, ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius, atque etiam quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimum, quid æquiſſimum. cuius generis illa ſunt, quæ præſtātiſſima ſit dignitas uitæ: atq; ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis, cuius alterum eſt præcipiēdi genus, quod ad rationem officij pertinet, ut quemadmodum colendi ſint parentes, alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanādos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda, cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, uel gignendos, uel concitandos. Atq; ferè hæc eſt partitio conſultationum. C.F. Cognoui, ſed quæ ratio eſt in his inueniendi, & diſponendi requiro. C.P. Quid tu aliam'ne cēſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in alijs ratio eadem huc tranſfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt, quorum altera delectationem ſectatur auriū, alterius ut obtineat, probet, & efficiat, quod agit, omnis eſt ſuſcepta cōtentio. Itaq; illud ſuperius exornatio dicitur, quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneq; uarium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros ſuſcepimus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendū, aut utilius ciuitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorumq; uerſetur. Reliquū autē genus cauſarū, aut ī prouiſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione uerſatur, quorum alterum deliberationis eſt, alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera cauſarū extiterunt. Vnum, quod à meliori parte laudationis eſt appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. quamobrem de primo primum, ſi placet, diſputemus. C.F. Mihi uero placet. C.P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte uiuendum ualent, exponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudandi, & uituperandi. Omnia enim ſunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute ſunt, & quæ cum uitijs uituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisq; factis, ſine ullis argumentationibus ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quāobrem ex ijs, quæ ante dicta ſunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his cauſis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit his in oratione ſingulorum uerborum inſignibus, quæ habent plurimum ſuauitatis, ideſt ut factis uerbis, aut uetuſtis, aut tranſlatis frequenter utamur, & in ipſa conſtructione uerborum, ut paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circunſcripta numeroſe non ad ſimilitudinem uerſuum, ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodam uerborum modo. Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum ſunt, ſiue quæ admirabilia, nec'opinata, ſiue ſignificata mōſtris, prodigijs, oraculis, ſiue quę uidebuntur

ei,de quo agimus,accidiſſe diuina,atq; fatalia:omnis enim expectatio eius, q audit,& admiratio,& improuiſi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem.Sed quoniã in tribus generibus bona,maláue uerſantur,externis, corporis,& animi.prima ſunt externa,quæ ducuntur á genere,quo breuiter, modiceq́; laudato,aut ſi erit infame prætermiſſo,ſi humile uel præterito,uel ad augendam eius,quem laudas,gloriam tacto,deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit,& facultatibus dicẽdum,poſtea de corporis bonis,in quibus quidem, quæ uirtutem maxime ſignificat,facillime forma laudatur. Deinde eſt ad facta ueniendum, quorum collocatio triplex eſt, aut enim temporum ſeruandus eſt ordo,aut in primis recentiſſimum quodq; dicendum,aut multa,& uaria facta in propria uirtutum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum, atque uitiorum latiſſime patens,ex multis,& uarijs diſputationibus nunc in quandam anguſtam,& breuem concludetur. Eſt igitur uis uirtutis duplex: aut enim ſcientia cernitur uirtus,aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas,quæq́; grauiſſimo nomine ſapientia appellatur,hæc ſcientia pollet una. quæ uero moderãdis cupiditatibus,regendisq́; animi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo,cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus domeſtica,in publicis ciuilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt,duobusq́; modis in rebus commodis diſcernitur,& ea,quæ abſunt,non expetendo,& ab ijs,quę in poteſtate ſunt abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex: nam quæ uenientibus malis obſtat fortitudo,quæ quod iam adeſt,tolerat,& perfert,patientia nominatur. Quæ autem hęc uno genere complectitur,magnitudo animi dicitur,cuius eſt liberalitas in uſu pecuniæ,ſimulq́; altitudo animi in capiendis incommodis,& maxime iniurijs,& omne,quod eſt eius generis,graue, inſedatum,& turbulentum. In commune autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia dicitur,eaq́; erga deos religio,erga parentes pietas,uulgo autem bonitas,creditis in rebus fides,in moderatione animaduertendi lenitas,amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ,comitesq́; ſapientiæ,quarum altera,quæ ſint in diſputãdo uera,atq; falſa,quibusq́; poſitis,quid ſequatur,diſtinguit,& iudicat,quę uirtus omnis in ratione,ſcientiaq́; diſputandi ſita eſt: altera autem oratoria,nihil enim eſt aliud eloquẽtia,niſi copioſe loquens ſapientia,quæ ex eodem hauſta genere,quo illa,quę in diſputando,uberior eſt,atq; latior,& ad motus animorum,uulgiq́; ſenſus accommodatior. Cuſtos uero uirtutum omnium dedecus fugiens,laudemq́; maxime cõſequens uerecundia eſt, atq; hi ſunt quidem feré quaſi quidam habitus animi ſic affecti,& conſtituti,ut ſint ſinguli inter ſe proprio uirtutis genere diſtincti,á quibus,ut quæq; res geſta eſt,ita ſit: honeſta neceſſe eſt,ſummeq́; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem,quaſi præculti,& præparati rectis ſtudijs, & artibus,ut in ſuis rebus,ſtudia literarum,ut numerorũ,ac ſonorum, ut menſuræ,ut ſyderũ, ut equorum,ut uenandi,ut armorum. In communibus,propenſiora ſtudia in aliquo genere uirtutis colendo,aut diuinis rebus deſeruiendo,aut parentibus, amicis,hoſpitibus,præcipue,atq; inſigniter diligẽdis,atq; hæc quidẽ uirtutũ, uitiorũ autẽ ſunt genera contraria. Cernẽda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos uitia,quæ uirtutem uidentur imitari. Nã & prudentiã malitia,& tem-

perantiam immanitas in uoluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iuſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas, & illam diſputandi prudentiam cõcertatio, captatioq́; uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquendi. Studijs autem bonis ſimilia uidẽtur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq́; ex his ſumetur uirtutum, uitiorumq́; partibus. Sed in toto quaſi conteſtu orationis hæc erũt illuſtranda maxime, quemadmodum quiſq; generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratusq́; fuerit: & ſiquid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeq́; ſi id diuinitus accidiſſe potuerit uideri, tũ quod quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, uirtutum genera accommodabuntur, ex illisq́; ijſdem inueniendi locis cauſæ rerum, & euentus, & conſequentia requirentur: neque uero mors eorum, quorum uita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modo quid erit animaduertendum, aut in ipſo genere mortis, aut in ijs rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ. C. F. Accepi iſta, didiciq́; breuiter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, ut poſſem ipſe iure laudari. Videamus igitur deinceps in ſententia dicenda, quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiaq́; dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori uidenda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit, & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam & ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamuis utile ſit, & ſiquid neceſſe eſt, neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalui, liberi ue eſſe non poſſumus, id eſt reliquis & honeſtatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quęritur, quid fieri poſſit, uidendum etiam eſt, quàm facile poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habẽda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cum de neceſſitate attendemus, & ſi aliquid non neceſſarium uidebitur, uidendum tamen erit, q̃ ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaq́; cum cõſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione, & diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio, ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat. Diſſuaſori duplex, una, ſi nõ utile eſt, ne fiat, altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori utrũq; docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt. Quare quoniam ĩ his uerſatur omne conſilium duobus de utilitate ante dicamus, quæ in diſcernendis bonis, malisq́; uerſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, cõiuges, germani, parẽtes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea, quæ ſita ſunt in officijs, atq; uirtutibus. Alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate, ea, quę proficiſcuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante eſt dictum, quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda, quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate coniuncta, ut honos, ut gloria. Alia diuerſa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Eſt etiam quaſi quædam materies ſubiecta honeſtati, quæ maxime ſpectatur

ctatur

ctatur in amicitijs,amicitiæ autem caritate,& amore cernuntur.Nam cũ deorum,tum parentum,patriæq; cultus,eorumq; hominum,qui aut ſapientia, aut opibus excellunt,ad caritatem referri ſolet.Coniuges autem, & liberi,& fratres,& alij,quos uſus,familiaritasq; coniunxit,quanquam etiam caritate ipſa, tamen amore maxime continentur.In his igitur rebus cum bona ſint, facile ē intellectu,quæ ſint contraria.Quod ſi ſemper optima tenere poſſemus,haud ſanè,quoniam quidem ea perſpicua ſunt,conſilio multum egeremus.Sed quia temporibus,quæ uim habent maximam,perſæpe euenit,ut utilitas cum honeſtate certet,earumq; rerum cōtentio plerunq; deliberationes efficit,ne aut opportuna propter dignitatem,aut honeſta propter utilitatem relinquantur,ad hanc difficultatem explicandam precepta referamus.Et quoniam non ad ueritatem ſolum,ſed etiam ad opiniones eorum,qui audiunt,accommodanda eſt oratio,hoc primum intelligamus hominum duo eſſe genera,alterum indoctũ & agreſte, quod anteferat ſemper utilitatem honeſtati, alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria,fides,iuſtitia,omnisq; uirtus,illi autem alteri quæſtus,emolumentum, fructusq; proponitur,atque etiam uoluptas, quæ maxime eſt inimica uirtuti, boniq; naturam fallaciter imitando adulterat, quam immaniſſimus quiſque acerrime ſequitur, neque ſolum honeſtis rebus, ſed etiã neceſſarijs anteponit, in ſuadendo, cum ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſanè laudanda eſt. Et illud uidendum quanto magis hominis mala fugiant, quàm ſequantur bona.Nam neque honeſta tam expetunt,quàm deuitant turpia. Quis enim honorem? quis gloriam? quis laudem? quis ullum decus tam unquam expetat, quàm ut ignominiam,infamiam,cōtumeliam,dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis eſt.Eſt genus hominum ad honeſtatem natum,malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum.Quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud,ut doceamus,qua ui bona conſequi,malaq; uitare poſſimus.Sed apud homines bene inſtitutos plurimum de laude,& de honeſtate dicemus,maximeq; ea uirtutum genera tractabimus,quę in communi hominum utilitate tuenda,augendaq; uerſantur. Sin apud indoctos,imperitosq; dicemus,fructus,emolumenta,uoluptates,uitationesq; dolorum proferantur,addantur etiam contumeliæ atq; ignominię.Nemo enim eſt tam agreſtis,quem non ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat.Quare quod ad utilitatem ſpectat,ex ijs,quæ dicta ſunt,reperietur. Quod autem poſſit effici, nec'ne poſſit, in quo etiam quàm facile poſſit, quàmq; expediat,quæri ſolet,maxime ex cauſis ijs,quæ quamq; rem efficiant, eſt uidendum. Cauſarum autē genera ſunt plura. Nam ſunt alię, quę ipſe conficiunt,alię quæ uim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illę ſuperiores conficientes uocentur, hæ reliquę ponantur in eo genere, ut ſine his confici nō poſſit.Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe, alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam. cuius generis uis uaria eſt, & ſæpe aut maior,aut minor,ut & illa,quæ maximam uim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ,quæ aut propter principium,aut propter exitum conficientes uocantur. Cum autem quęritur quid ſit optimum factu, aut utilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus,de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibus cum, &

contra quos,quo tempore,aut quo loco,aut quibus facultatibus,armorũ pecuniæ,ſociorum,earum'ue rerum,quæ ad quancꝫ rem efficiendam pertinent, poſſimus uti,requirendum eſt. Necꝫ ſolum ea ſunt,quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa,quæ aduerſantur,uidenda. Et ſi ex cõtentione procliuiora erunt noſtra,non ſolum effici poſſe,quę ſuademus,erit perſuadendum, ſed curandum etiam,ut illa facilia,procliuia, iucunda uideantur. Diſſuadentibus autem aut utilitas labefactanda eſt,aut efficiẽdi difficultates efferendæ, necꝫ alijs ex prę ceptis,ſed ijſdem ex ſuaſionis locis. Vtercꝫ uero ad augẽdum habeat exemplorum,aut recẽtium,quo notiora ſint,aut ueterũ, quo plus auctoritatis habeãt, copiam. Maximecꝫ ſit in hoc genere meditatus,ut poſſit uel utilia, ac neceſſaria ſępe honeſtis,uel hęc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maxime proficient,ſi incitandi erunt,huiuſmodi ſententię,quę ad explendas cupiditates,aut ad odium ſatiãdum,aut ad ulciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi,de incerto ſtatu fortunæ,dubijſcꝫ euentis rerum futurarũ, & retinendis ſuis fortunis,ſi erunt ſecũdę,ſin autem aduerſę,de periculo,commonendi. Atcꝫ hi quidem ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententijs dicendis breuia eſſe debebunt. Non enim ſupplex,ut ad iudicem uenit orator,ſed hortator,atcꝫ auctor. Quare proponere,qua mente dicat, quid uelit: quibus de rebus dicturus ſit,debet,hortaricꝫ ad ſe breuiter,dicentem audiendũ. Tota autem oratio ſimplex,& grauis,& ſententijs debet ornatior eſſe,q̃ uerbis. C.F. Cognoui iam laudationis,& ſuaſionis locos,nũc quæ iudicijs accommodata ſunt expecto,idcꝫ nobis genus reſtare unum puto. C.P. Recte intelligis,atcꝫ eius quidem generis finis eſt ęquitas, quę non ſimpliciter ſpectatur,ſed ex comparatione nonnunquam,ut cum de ueriſſimo accuſatore diſputatur,aut cum hereditatis ſine lege,aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio, in quibus cauſis,quid ęquius,ęquiſſimum'ue ſit,quęritur,quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex ijs de quibus mox dicetur, ęquitatis locis. Atcꝫ etiam ante iudicium de conſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe contentio,cum aut ſit'ne actio illi,qui agit,aut iam'ne ſit,aut num iam eſſe deſierit,aut illáne lege, his'ne uerbis ſit actio quęritur,quę etiam ſi ante q̃ res in iudicium uenit,aut cõcertata,aut dijudicata,aut confecta nõ ſunt,tamen in ipſis iudicijs permagnũ ſępe habent pondus,cum ita dicitur. Plus petiſti. ſerò petiſti. non fuit tua petitio. non à me. non hac lege. non his uerbis. non hoc iudicio. Quarum cauſarũ genus eſt poſitum in iure ciuili,quod eſt in priuatarum,ac publicarum rerum lege,aut more poſitum,cuius ſciẽtia neglecta ab oratoribus pleriſcꝫ,nobis ad dicendum neceſſaria uidetur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiẽdis, ſubeundiſcꝫ iudicijs,de excipienda iniquitate actionis,de comparanda ęquitate,quod ea ferè generis eius ſunt,ut quamquam in ipſum iudicium ſępe dilabantur,tamen ante iudicium tractanda uideantur,paululum ea ſeparo à iudicijs,tempore magis agendi,q̃ diſſimilitudine generis. Nam omnia,quę de iure ciuili,aut de ęquo,& bono diſceptantur,cadũt in eam formam,in qua quale quid ſit ambigitur,de qua dicturi ſumus,quę in ęquitate,& iure maxime cõſiſtit. In omnibs igitur cauſis tres ſunt gradus,ex quibus unus aliquis capiẽdus eſt,ſi plures non queas ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt,ut quod obijcitur factum neges. aut illud,quod factum fateare,neges eã uim habere,atque id eſſe,quod aduerſarius criminetur. Aut ſi neque de facto,neque

de

de facti appellatione ambigi poteſt, id quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat, & rectum eſſe, quod feceris, concedendum'ue defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam. Secundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione uerbi. Tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoſcēdum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubijciat recuſationis ſuę. Primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, inficiationemqꝫ facti. Secundus, quod non ſit in re, quod ab aduerſario ponitur in uerbo. Tertius, quod id recte factum eſſe defendet, quod ſine ulla nominis controuerſia factum fatetur. Deinde unicuiqꝫ rationi opponendum eſt ab accuſatore, id quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaqꝫ ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum uocentur, quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quam ipſæ defenſionis rationes continent cauſas. Sed diſtinguēdi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recuſandum depellendi criminis cauſa, quæ niſi eſſet, quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod cōtra ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rationis autē, & ex firmamenti conflictione, & quaſi concurſu quæſtio exoritur quædam quam diſceptationem uoco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Nam prima aduerſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem, ut in coniectura, ceperit'ne pecunias Decius. In definitione, minuerit'ne maieſtatem Norbanus. In æquitate iuréne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent exarguendo, & reſiſtēdo, lata, ut dixi, & confuſa ſunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in anguſtam diſceptationem. ea in cōiectura nulla eſt. Nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaqꝫ in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, non minuit maieſtatem, quod egit de Cepione turbulētius. Populi enim R. dolor iuſtus uim illam excitauit, non tribuni actio. Maieſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam populi R. in eius poteſtate, ac iure retinendo, aucta eſt potius, q̃ diminuta. & ubi ita refertur. Maieſtas eſt in imperij, atqꝫ in omni populi R. dignitate, quam minuit is, qui per uim multitudinis rem ad ſeditionem uocauit, exiſtit illa diſceptatio. minuerit'ne maieſtatē, qui uoluntate populis R. rem gratam, & æquam per uim egerit. In his autem cauſis, ubi aliquid recte factum, aut cōcedendum, eſſe factum defenditur, cum eſt facti ſubiecta ratio, ſicut ab Opimio, iure feci ſalutis omnium, & conſeruandæ reip. cauſa, relatumqꝫ eſt ab Decio. Ne ſceleratiſſimum quidem ciuem ſine iudicio iure ullo necare potuiſti, oritur illa diſceptatio, potuerit'ne recte ſalutis reip. cauſa ciuem euerſorē ciuitatis indemnatum necare. Ita diſceptationes eæ, quæ in his controuerſijs oriuntur, quæ ſunt certis perſonis, & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ, detractisqꝫ temporibus, & perſonis, rurſum ad conſultationis formam, rationemqꝫ reuocantur. Sed in grauiſſimis firmamentis, & illa ponenda ſunt, ſiqua ex ſcripto legis, aut teſtamenti, aut uerborum ipſius iudicij, aut alicuius ſtipulationis, aut cautionis opponuntur defenſioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas cauſas incurrit, quæ coniectura con

tinentur. Quod enim factum negatur, id argui non poteſt ſcripto. ne in defini tionem quidem uenit, genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi uerbum aliquod de ſcripto definiendum eſt, quam uim habeat, ut cum ex teſtamentis, quid ſit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ ſunt ruta cæſa, nō ſcripti genus, ſed uerbi interpretatio controuerſiam parit. Cum autem plura ſignificantur ſcripto propter uerbi, aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui cōtra dicat eō trahere ſignificationem ſcripti, quo expediat, aut uelit. aut etiā ſi ambigue ſcriptum non ſit, uel à uerbis uoluntatem, & ſententiam ſcriptoris abducere, uel alio ſe eadem de re contrarie ſcripto defendere. tum diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit, ut in ambiguis diſceptetur, quid maxime ſignificetur. in ſcripti, ſententiæq́ contentione, utrum potius ſequatur iudex. in cōtrarijs ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum. Diſceptatio autem, cum eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniendi locis conijciantur. quod quāquam ſatis eſt ei, qui uidet, quid in quoq; loco lateat, quiq; illos locos tanquam theſauros aliquos argumētorum notatos habet, tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus. In coniectura igitur cum eſt in inficiando reus, accuſatori hęc duo prima ſunt, ſed accuſatorem pro omni actore, & petitore appello, poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadē controuerſiarū genera uerſari. ſed hæc duo ſūt ei prima, cauſa, & euentus. Cauſam appello rationem efficiendi, euentum id, quod eſt effectum, atque ipſa quidem partitio cauſarum paulo ante in ſuaſionis locis diſtributa eſt. Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud, quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu, feciſſe dicitur, quod fit acrius, quò illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti motus animorum ſi ira recens, ſi odium uetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi iniurię dolor, ſi honoris, ſi glorię, ſi imperij, ſi pecunię cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotēs, ſi īcautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi uinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione cælandi, aut ſi patefactum eſſet depellendi criminis, uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tempus differendi, aut ſi iudicij pœna leuior, quàm facti præmium, aut ſi facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio cōfirmatur, cum & uoluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In uolūtate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitationeq́ alicuius incommodi quęritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe uideatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quàm ratio utilitatis impellit, quāobrem ſint hæc dicta de cauſis, C. F. Teneo, & quæro, qui ſint illi euētus, quos ex cauſis effici dixiſti. C. P. Conſequentia quædam ſigna pręteriti, & quaſi impreſſa facti ueſtigia, quę quidem uel maxime ſuſpicionem mouent, & quaſi tacita ſūt criminum teſtimonia. Atque hęc quidem grauiora, quod cauſę communiter uidentur inſimulare, & arguere omnes poſſe, quorū non interfuerit aliquid.

Hæc proprie attingunt eos ipſos, qui arguuntur, ut telum, ut ueſtigium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptum'ue uideatur, ut reſpon

ſum

ſum inconſtanter, ut heſitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uiſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco uiſus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam ante quàm factum eſt, aut poſtea, ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet, ut ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum non eſſe expectandum, dum fateatur, argumentis peccata conuinci. & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas, primum, genus erit ipſum laudandum, dicendumq́ ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe. teſtes effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudibilia dictum eſt. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe recte non credi uiro bono, & firmo, ſine uitio iudicis non poſſe non credi. Atque etiam, ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues, dicendum erit, non eſſe ex fortuna fidem ponderandam, aut eos eſſe cuiuſque locupletiſſimos teſtes, qui id, de quo agatur, facillime ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio, ut habeantur, cauſam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæſtionum erit, dicendum de ui doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam niſi probaſſent, certe repudiaſſent. De inſtitutis Athenienſium, Rhodiorum doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi, ciuesq́ torquentur. De noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui, cum de ſeruis in dominos queri noluiſſent, de inceſtu tamen, & coniuratione, quæ facta me conſule eſt, quærendum putauerunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent uti ad infirmandas quæſtiones, & meditata, pueriliſq́ dicenda, tum facienda fides, diligenter eſſe, & ſine cupiditate quæſitum, dictaq́ quæſtionis argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hęc accuſationis ferè membra ſunt. Defenſionis autem primum infirmatio cauſarum, aut non fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut commodius potuiſſe idem conſequi, aut non his eſſe moribus, nō ea uita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuiſſe. Facultatum autem infirmatione utetur, ſi aut uires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini, aut non ſe tam ineptum, ut id ſuſciperet, quod occultare non poſſet, neque tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Conſequentia autem diluet exponendo, non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiā nullo admiſſo cōſequi poſſent. cōſiſtetq́ in ſingulis, & ea, aut eorū, q̄ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius q̄ criminis, aut ſi ſibi cū accuſatore cōmunia eſſent, pro periculo potius, q̄ contra ſalutem ualere debere. Teſtiumq́, & quæſtionum genus uniuerſum, & quod poterit in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus ante dictum eſt, refellet. Harum cauſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur. Denuntiabiturq́ inſidiarum commune periculum, excitabunturq́ animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumq́ ſuſpicionū, & accuſatoris inſidię.

& item commune periculum proferetur, animiq; ad miſericordiam allicientur, & modice beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotij ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſoris, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt, caſusq; narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandisq; cõtrarijs ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. atque hæc quidem utriq; maxime in peroratione facienda, alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuerſa, alteri ſi planè cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidq; diluerit, & miſeratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor quemadmodum coniectura tractanda ſit, nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſoriq; præcepta. Vter enim definiendo, deſcribẽdoq; uerbo magis ad ſenſum iudicis, opinionemq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, qui audient, magis, & propius acceſſerit, is uincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando, excutiendoq; uerbo, ut ſi in reo pecunia abſoluto, rurſusq; reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat omnem iudicij corruptelam ab reo, defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem, mentemq; ſermonis defenſoris definitio, tamẽ accuſator ſententia legis nititur. Negat enĩ probari oportere, eos, qui leges ſcripſerũt, ratum habere iudicium, ſi totum corruptum ſit, ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere, nititur æquitate, ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet, quæq; tamẽ complecteretur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, uerbiq; uim ex contrario reperiet quaſi ex uero accuſatore, cui contrarium eſt nomen præuaricationis, ex conſequentibus, quod ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici, ex nomine ipſo, quod ſignificat eum, qui in contrarijs cauſis, quaſi uarie eſſe poſitus uideatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquẽ periculi, communeq; ſit hoc præceptum, ut cum uterq; definierit, quãmaxime potuerit ad cõmunem ſenſum, uimq; uerbi, tum ſimilibus exẽplisq; eorum, qui item locuti ſunt, ſuã definitionem, ſententiamq; confirmet, atq; accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille cõmunis. minime eſſe concedendũ, ut is, qui de re confiteatur, uerbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem de ea, quam propoſui, æquitate nitatur, & ea cum ſecum faciat, non re, ſed deprauatione uerbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percẽſere poterit pleroſq; inueniẽdi locos. Nam & ſimilibus utitur, & contrarijs, & conſequentibus, quãquam uterq;, tamen reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequentius. Amplificãdi autem cauſa quæ aut cum digredientur à cauſa, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad miſericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos ex ijs, quæ ſunt antepoſita, ſumentur, ſi modo rerum magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas poſtulabit. C. F. Habeo iſta. nunc ea, quæ, cum quale ſit quippiam diſceptatur, quæri ex utraq; parte deceat, uelim audire. C. P. Confiteantur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id

feciſſe

feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure ſe feciſſe dicunt, iuris eſt omnis ratio nobis explicãda, quod diuiditur ĩ duas partes primas naturã, atque legem, & utriuſque generis uis, in diuinum, & humanum ius eſt diſtributa. Quorum æquitatis eſt unum, alterum religionis. Æquitatis autẽ uis eſt duplex, cuius altera directi, & ueri, & iuſti, &, ut dicitur, æqui, & boni ratione defenditur. Altera ad uiciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia ſunt naturę, atque legis, ſed propria legis & ea, quæ ſcripta ſunt, & ea, quę ſine literis, aut gẽtium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorũ autem priuatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, lex. ſenatuscons. fœdus. Priuatum, tabulæ. pactũ. conuentum. ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut noſtros mores, legesꝗ; tueamur quodammodo naturali iure præſcriptum eſt. & quoniam breuiter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulſanda iniuria, de ulciſcenda, de omni parte iuris. Si imprudẽter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs, qui ſua ſponte, & uoluntate feciſſent, ad eius facti deprecationem ignoſcendi petenda uenia eſt, quę ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitum eſt, ut potui breuiſſime, de omni controuerſiarum genere, niſi prętereа tu quid requiris. C. F. Illud equidem, quod iam unum reſtare uideo, quale ſit, cum diſceptatio uerſatur in ſcriptis. C. P. Recte intelligis, eo enim expoſito, munus promiſſi omne cõfecero. Sunt igitur ambigui duobus aduerſarijs pręcepta communia. Vterque enim hanc ſignificationem, qua utetur ipſe dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Vterque id, quod aduerſarius ex ambigue ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum ceteris ſcriptis, uel aliorum, uel maxime, ſi poterit, eiuſdem, quamꝗ; defendet ipſe eam rem, & ſententiam quemuis prudentem, et iuſtum hominem ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius, eamꝗ; ſententiam, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere, aut captionis, aut uitij. Contrariam autem ſi probarit, fore ut multa uitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cum autem aliud ſcriptor ſenſiſſe uidetur, & aliud ſcripſiſſe, qui ſcripto nitetur, eum re expoſita recitatione uti oportebit, deinde inſtare aduerſario, iterare, renouare, interrogare, num aut ſcriptum neget, aut contra factum inficietur. Poſt iudicem ad uim ſcripti uocet, hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciamꝗ; confutet eius, qui cum palàm contra fecerit, idꝗ; fateatur, adſit tamen, factumꝗ; defendat. Deinde infirmet defenſionem, cum aduerſarius aliud uoluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum à quoquã potius latoris ſenſum, quàm à lege explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur, cum ea, quæ planè ſcripta ſint, neglexerit, quæ nunquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo uiros ſumme ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduerſarius tanquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum? Vtetur exemplis ijs, quibus idem ſcriptor, aut ſi id non poterit, quibus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſiqua poterit inueniri, quare

nõ ſit exceptum, aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi, diſſentire aduerſarij uocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſeruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementerq; dicendum. Ille autem, qui ſe ſententia legis, uoluntateq; defendet, in conſilio, atque in mente ſcriptoris, non in uerbis, ac literis uim legis poſitam eſſe defendet, quodq; nihil exceperit in lege laudabit, ne diuerticula peccatis darẽtur, atq; ut ex facto cuiuſque, iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi uerbis legum ac non ſententijs pareatur. Deinde genus eiuſmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidioſa querela. & ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatem'ue pertineat, quod genus paulo ante attigimus, erit iiſdem æquitatis ſententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum. ſin ſcripta inter ſe diſſentient, tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque connexa, & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæq; proxime ſententiæ, & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem, quæ nos adiuuat, eiſdem in contrarijs legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius uerba defendamus. Ita quę modo de ſcripto, ſententiaq; pręcepta ſunt, eadem huc omnia transferamus. EXPOSITAE ſunt tibi omnes oratorię partitiones, quæ quidem è media illa noſtra Academia floruerunt, neque ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorũ locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & uidere, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidq; ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur, & uera à falſis, ueriſimilia ab incredibilibus diiudicare, & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, & eadem uel anguſte diſſerere, ut dialectici, qui appellantur, uel ut oratorem decet, late exprimere, illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis uero rebus, & malis, æquis, iniquis, utilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiã? Quare hęc tibi ſint mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum, ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, alijs'ue perueneris, tum et hęc ipſa melius, & multo maiora alia cognoſces. C. F. Ego uero, ac magno quidẽ ſtudio mi pater, multiſq; ex tuis p̃clariſſimis muneribus nullum maius expecto.

M. T. CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

ORATORVM genera eſſe dicuntur tanquam poëtarum. id ſecus eſt, nam alterum eſt multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici ēt, ac Dithyrambici, quod magis eſt tractatū à latinis, ſuum quoduis eſt diuerſum à reliquis. Itaq; & in Tragœdia comicum uitioſum eſt, & in Comœdia turpe tragicum. Et in ceteris ſuus eſt cuiuſq; certus ſonus, & quędam intelligentibus nota uox. Oratorum aūt ſiquis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copioſos. alios tenues, aut ſubtiles, aut breues. alios eis interiectos, & tanquā medios putet, de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum ſit, quæritur, in homine dicitur quod eſt. Itaque licet dicere & Ennium ſummum Epicum poëtam, ſicui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cęcilium fortaſſe comicum. Oratorem genere nō diuido, perfectum enim quęro. Vnum eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum eſt, delectare honorariū, permouere neceſſarium, hæc ut alius melius quàm alius cōcedendum eſt. uerum id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem unum eſt. et proximum, quod ei ſimillimū ex quo perſpicuū eſt, quod optimo diſſimillimum ſit id eſſe deterrimū. Nam quoniam eloquentia cōſtat ex uerbis, & ſententijs, perficiendum eſt, ut pure, & emendate loquentes, quod eſt latine, uerborum præterea & propriorū, & translatorum elegātiam perſequamur. In proprijs, ut aptiſſima eligamus. In translatis, ut ſimilitudinem ſecuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. Sunt enim docendi, acutę. delectandi, quaſi argutæ. commouendi, graues. Sed & uerborum eſt ſtructura quędam duas res efficiens, numerum, & lenitatē, & ſententię ſuam compoſitionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. ſed earum omnium rerum, ut ędificiorum, memoria eſt quaſi fundamētum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus, in quo media, mediocris, in quo minima, deterrimus. Et appellabātur omnes oratores, ut pictores appellantur, etiā mali, nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus different. Itaq; nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit, at Męnander Homeri noluit. genus enim erat aliud. id non eſt in oratoribus, aut etiam ſi eſt, ut alius grauitatem ſequens ſubtilitatem fugiat, cōtra, alius acutiorem ſe quàm ornatiorem uelit, etiam ſi eſt in genere tolerabili, certe non eſt in optimo, ſiquidem quod omnes laudes habet, id eſt optimum. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat, ſed ad id, quod agimus, nō fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum ſit genus, id quale ſit, quęrimus. Eſt autem tale, quale floruit Athenis, ex quo atticorum oratorum ipſa uis ignota eſt, nota gloria, nam alterum multi uiderunt, uitioſi nihil apud eos, alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim uitioſum in ſententia, ſiquid abſurdum, aut alienum, aut non acu-

tum,aut ſubinſulſum eſt. In uerbis,ſi inquinatum,ſi abiectum, ſi non aptum,ſi durum, ſi longe petitum. hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut attici numerantur,aut dicunt attice,ſed quatenus ualuerunt, ſani & ſicci duntaxat habeantur, ſed ita,ut Palęſtricę ſpatiari in xyſto ut liceat, non ab olympijs coronã petant qui cum careant omni uitio,non ſunt cõtenti quaſi bona ualetudine, ſed uires, lacertos,ſanguinem quęrunt,quandam etiam ſuauitatẽ coloris, eos imitemur, ſi poſſumus,ſin minus,illos potius,qui incorrupta ſanitate ſunt,quod eſt proprium atticorum,quàm eos,quorum uitioſa abundantia eſt,quales Aſia multos tulit. quod cum faciemus, ſi modo idipſum aſſequemur (eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & eius quidem tenuitatem potiſſimum. Eſt enim multis in locis grandior,ſed quia & priuatas ille pleraſque,& eas ipſas alijs,& paruarum rerum cauſulas ſcripſit, uidetur eſſe ieiunior, quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſarum limauerit. quod qui ita faciet,ut ſi cupiat uberior eſſe,non poſſit,habeatur ſanè orator, ſed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarũ. Ita fit,ut Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere,elate Lyſias,fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis,quæ circum forum ſunt,collocato,dici pro Milone decuiſſe,ut ſi de re priuata ad unum iudicem diceremus,uim eloquentiæ ſua facultate,non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum ſermo iam increbuit, partim ſeipſos attice dicere,partim neminem noſtrum dicere,alteros negligamus, ſatis enim his res ipſa reſpondet,cum aut nõ adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur,nam ſi arrideantur,eſſet idipſum atticorum. Sed qui dici à nobis attico more nolunt,ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur. ſi teretes aures haberent,intelligensq́ue iudicium,tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inſcij faciendi, cum aliqua ſolertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio,neque eos quidquã excelſum,magnificumq́ue delectat,dicant ſe ſubtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq́ue contemnere, id uero deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos attice dicere. ideſt quaſi ſicce,& integre,& ample,& ornate,& copioſe, cum eadem integritate atticorum eſt, quid dubium eſt utrum orationẽ noſtram tolerabilem tantum,an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim iam quærimus, quid ſit attice,ſed quid ſit optime dicere,ex quo intelligitur,quoniam græcorum oratorum præſtantiſſimi ſunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demoſthenes, hunc ſiquis imitetur, eum et attice dicturum, & optime, ut quoniam attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere id ſit attice dicere,ſed cum in eo magnus error eſſet,quale eſſet id dicẽdi genus,putaui mihi ſuſcipiendum laborem utilem ſtudioſis,mihi quidem ipſi non neceſſarium. Conuerti enim ex atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis, Demoſthenisq́ue, nec cõuerti, ut interpres, ſed ut orator ſententijs ijſdem,& earum formis tanquam figuris,uerbis ad noſtram conſuetudinem aptis, in quibus nõ uerbum pro uerbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium uerborum, uimq́ue ſeruaui, non enim ea me annumerare lectori putaui oportere,ſed tanquam appẽdere,hic labor meus hoc aſſequetur, ut noſtri homines,quid ab illis exigant, qui ſe atticos uolunt, & ad quam eos quaſi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides,

eius enim quidam eloquentiam admirantur, id quidem recte, ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, crimen'ue diſſoluere, aliud narratione tenere auditorē, aliud concitare. At loquitur pulchre, num melius quàm Plato? neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controuerſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare ſiquis erit, qui Tucydidio genere cauſas in foro dicturum eſſe profiteatur, is abhorreat etiā à ſuſpicione eius, quæ uerſatur in re ciuili, & forenſi. qui Thucydidem laudauit, aſcribat ſuæ noſtram ſentētiam. quin ipſum Iſocratem, quem diuinus author Plato ſuum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt, tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie uerſatur, & ferro, quaſi rudibus eius eludit oratio. à me autem, ut cum maximis minima cōferam, gladiatorum par nobiliſſimū inducitur. Æſchines tanquā æſerninus (ut ait Lucilius)

Non ſpurcus homo, ſed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur optimu' longe
Poſt homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponūtur, unum hoc. uerum melius greci. à quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius latine? alterum. quid iſtas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. nec Andromacham aut Anthiopam, aut Epigonos latinos recipiant, ſed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur eſt eorū in orationibus à græco conuerſis faſtidium, nullum cum ſit in uerſibus? Sed aggrediamur iam quod ſuſcepimus, ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in iudicium deducta ſit. Cū eſſet lex Athenis, nequis populiſcitum faceret, ut quiſquam corona donaretur in magiſtratu prius, quàm rationes detuliſſet. Et altera lex, eos, qui à populo donarentur, in cōcione donari debere. quia in ſenatu Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eosꝗ refecit pecunia ſua, de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaꝗ donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non eſt concionis legitimæ, atque ita prædicaretur, cum donari uirtutis ergô, beneuolentiæꝗ, quam erga populum Athenienſem haberet. Hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit Æſchines, quod contra leges ſcripſiſſet, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falſa ſcripſiſſet, quoniam Demoſthenes nec uir bonus eſſet, nec benemeritus de ciuitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem formula conſuetudinis noſtrę, ſed eſt magna, habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utranque partem, & meritorum in remp. contentionem ſanè grauem. itaꝗ cauſa fuit Æſchini, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quod legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa nomine Cteſiphontis iudicium fieret de factis, famaꝗ Demoſthenis. Nō enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, ut optimus laudatus eſſet. Hanc multā Æſchines à Cteſiphonte petiīt quadriennio ante Philippi Macedonis mortē, ſed iudicium factum eſt aliquot annis poſt Alexādro iam

Aſiam tenente, ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam uiſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſſima cauſa accurata, et inimicitijs incenſa contentio? Quorũ ego orationes, ſi, ut ſpero, ita expreſſero uirtutibus utens illorum omnibus, ideſt ſententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant à more noſtro, quæ ſi è grȩcis omnia conuerſa non erunt, tamen ut generis eiuſdem ſint, elaborauimus, erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice uolunt dicere, ſed de nobis ſatis. Aliquando enim Æſchinem ipſum latine dicentem audiamus.

INDEX CARTHARVM

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z AA BB CC DD EE FF GG HH Terniones omnes preter HH duernionem.

Venetijs in Officina Luceantonij Iuntæ Florentini Menſe Auguſto
M. D. XXXVI.

L A

Digitized by Goo